17828

SOSYO-EKONOMİK STATÜ ÖLÇÜM UYGULAMALARI VE TÜRKİYE İÇİN MODEL ÖNERİSİ

(Doktora Tezi)

H. Kemal Suher

Eskişehir, 2003

Anadolu Üniversitesi
Bilimsel Dokümantasyon

SOSYO-EKONOMİK STATÜ ÖLÇÜM UYGULAMALARI VE TÜRKİYE İÇİN MODEL ÖNERİSİ

H.Kemal SUHER

DOKTORA TEZİ

İletişim Sanatları Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Ali Atıf BİR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ekim 2003

DOKTORA TEZ ÖZÜ

SOSYO-EKONOMİK STATÜ ÖLÇÜM UYGULAMALARI VE TÜRKİYE İÇİN MODEL ÖNERİSİ

H.Kemal SUHER
İletişim Sanatları Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 2003
Danışman: Prof. Dr. Ali Atıf BİR

Türkiye'de son yıllarda pazarlama, reklam ve medya sektörünün oldukça önemli bir noktaya geldiği ve bu sektörler içindeki pek çok uluslararası firmanın Türkiye'de atılım içinde olduğu gözlemlenmektedir. Tüm bu gelişmeler sektörde araştırmayı çok gereli bir konuma getirmiştir. Dolayısıyla pazarlama, reklam ve medya sektöründe tüketicilere yönelik yoğun bir veri üretimi söz konusudur. Bu araştırmaların çoğunda tüketiciler belirli sosyal sınıflara göre tanımlanmakta ve tüketim alışkanlıkları ve yaşam biçimleri bu sosyal sınıflara göre yorumlanmaktadır.

Türkiye'deki sektörde sosyal sınıfları tanımlamakta kullanılan statü ölçeklerinin belirli sorunlarının olduğu gözlemlenmektedir. Her şeyden önce, bu statü ölçümleri çok fazladır. Araştırma şirketleri, medya ölçüm kuruluşları ve diğer reklam veren firmalar birbirinden farklı statü ölçüm yöntemleri kullanmaktadır. Bu çeşitlilik grupların arasında bir sözbirliğinin sağlanmasını ve özellikle yerel araştırmaların uluslararası araştırmalarla karşılaştırılmasını engellemektedir. Bir diğer problem, statü ölçüm uygulamalarının nasıl geliştirildiği ile ilgilidir. Sektörde kullanılan ölçeklerin nasıl yapılandırıldığı ve hangi kuramsal kriterlere dayandırıldığı pek açık değildir.

Bu temel sorunlara bağlı olarak çalışmanın ilk bölümünde sosyal statü ölçümlerine temel olan tabakalaşma kavramı ve tabaklaşma kuramları üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla sosyal statü ölçümlerinin arkasında yatan tabakalaşma ve sınıf kavramı sosyolojik bazda açıklanmaya çalışılmıştır.

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

Çalışmanın ikinci bölümünde, sosyal statü ölçüm uygulamalarının başlangıç noktası olan Amerika ve İngiltere'deki çalışmalar üzerinde tarihsel bir bakış açısıyla bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölümde kuramsal ve sektörel çalışmalara da değinilmiştir. Bu bölümde verilen bilgilerin Türkiye'de bu konuda yaşanan bilgi eksikliğini karşılayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Türkiye'deki sınıf analizi ve statü ölçümleri incelenmiş ve Türkiye'de yapılan belirli toplumsal tabakalaşma çalışmaları hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Bölümün sonunda Türkiye'deki reklam, pazarlama ve medya sektöründe uygulanan başlıca statü ölçümlerine değinilmiştir. Sektörde kullanılan pek çok ölçek vardır ama çalışmaya dahil edilenler çeşitli gruplar tarafından yoğun şekilde kullanılan ve ön planda olan çalışmalardır.

Dördüncü ve Beşinci bölümde, AGB Anadolu Şirketi'nin 2002 ve 2003 yılında gerçekleştirdiği Kurucu Anket (Establishment Survey) verileri kullanılarak, ölçeklerde kullanılan unsurların arasındaki ilişki istatistiksel anlamda ispatlanmış ve ardından yeni bir sosyoekonomik statü indeksi geliştirilmiştir.

ABSTRACT

SOCIO-ECONOMIC STATUS MEASUREMENTS AND A MODEL SUGGESTION FOR TURKEY

H.Kemal SUHER
Communication Sciences Department
Anadolu University Social Sciences Institute, October 2003
Advisor: Prof. Dr. Ali Atıf BİR

In recent years, marketing, advertising and media sectors come to an important position in Turkey. Many international firms are trying to make improvements in their markets and enlarge their market share. All these developments make the consumer and marketing research a necessity in the sector. Thus, there is an extensive data production towards the consumers in the market. In many of these marketing and consumer research, consumers are identified according to certain social classes. The consumption habits and life styles of these consumers are interpreted according the social class which they belong to.

It is observed that there are some problems in the status scales which are used in determining the social classes in Turkey. Primarily there are too many scales which are used in marketing, advertising and media sector. This variety makes it difficult to establish an agreement between the players of these sectors. At the same time, this variety leads to meaningless comparisons between local and international researches. Secondly, another problem involves with the developing of the scales. It is not clear enough how these scales are built and which theoretical criterions are based upon.

Related to these problems, in the first chapter of the thesis, it is tried to give information about the stratification concept and theories. Thus, the stratification and class concept which lay behind the social status measurement is explained in sociological perspective.

Anadolu ... Kütüphane

In the second chapter, the information about the social status measurement studies in America and England is given in a historical perspective. Because, these countries were the main starting points of these measurements, it is important to give information about the studies in these countries. At the same time, theoretical and sectoral studies are mentioned in this section. It is thought that, the information which is given in this section is enough to cover the information lack in this subject in Turkey.

In the third chapter, class analysis and social status measurements in Turkey are tired to examine. Information about the certain stratification studies in Turkey are mentioned in this section. At the end of the section, some of the socioeconomic status measurements which are used by the sector are explained in detail. Naturally, there are many scales which are used by the sector In Turkey, but the important ones accepted by many groups in the sector are mentioned.

In the fourth and fifth chapters, the data from 2002 and 2003 AGB Anadolu Establishment Survey is used for proving the relationship between elements of scales in the statistical sense and building up a new socioeconomic status scale with the purpose of improving the existing ones and giving them a theoretical and an academic background.

Anadolu

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

H.Kemal SUHER'in "Sosyo-Ekonomik Statü Ölçüm Uygulamaları ve Türkiye İçin Model Önerisi" başlıklı tezi **24 Aralık 2003** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Reklamcılık ve Halkla İlişkiler** Anabilim Dalında Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı)	:	**Prof.Dr.Ali Atıf BİR**
Üye	:	**Prof.Dr.İlhan ÜNLÜ**
Üye	:	**Prof.Dr.Haluk GÜRGEN**
Üye	:	**Doç.Dr.Müge ELDEN**
Üye	:	**Yrd.Doç.Dr.Ferruh UZTUĞ**

Prof.Dr.Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ ii

ABSTRACT iv

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI vi

ÖZGEÇMİŞ vii

TABLOLAR LİSTESİ xvii

ŞEKİLLER LİSTESİ xxii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KAVRAMI VE KURAMLARI

1. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KAVRAMI 5

1.1. Tanımlamalar ve Kavramlar 7

1.1.1. Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik 7

1.1.1.1. Sosyal Farklılaşma 7

1.1.1.2. Sosyal Eşitsizlik 8

1.1.1.3. Toplumsal Tabakalaşma 12

1.1.2. Sınıf Bölümleri ve Sosyal Hareketlilik 15

1.1.2.1. Sınıf ve Sınıf Bölümleri 15

1.1.2.2. Statü 23

1.1.2.3. Sosyal Hareketlilik 24

1.1.3 İnsan Topluluklarındaki Sosyal Tabakalaşma ve Eşitsizliğin Gelişimi 25

1.1.3.1. Tabakalaşma Sistemleri 26

1.1.3.2. Endüstriyel ve Endüstri Sonrası Toplumlarda Eşitsizliğin Küçülmesi 31

2. KLASİK TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KURAMLARI 32

2.1. Marksist Yaklaşım (Eleştirel Çatışma Paradigmasının Gelişimi) 44
2.1.1. Marksist Kuramın Temelleri 45
2.1.2. Sınıflar 47
2.1.3. Sınıflar ve Tarihsel Dönemler 49
2.1.4. Bağımlılık ve Çatışma 51
2.1.5. Kapitalist Ekonomi ve Sömürü 52
2.1.6. Güç ve Üstyapı 53
2.1.7. Sınıf Çekişmesi 54
2.1.8. Sınıf Bilinci 56
2.1.9. Sınıfların Kutuplaşması 57
2.1.10. Sosyal Değişim 58
2.1.11. Sonuç 60

2.2. Weberyan Yaklaşım (Alternatif Çatışma Paradigması) 62
2.2.1. Weber Paradigmasının Varsayımları 64
2.2.2. Tabakalaşmaya Yönelik Çok Boyutlu Görüş 65
2.2.3. Pazar Durumu 68
2.2.4. Statü Durumu 70
2.2.5. Sosyal Kapanma 71
2.2.6. Sınıf ve Statü Grupları 71
2.2.7. Partiler 72
2.2.8. Bürokratik Baskınlığın Yükselişi 74
2.2.9. Sonuç 75

2.3. Emile Durkheim'ın İşlevsel Kuramı 78
2.3.1. İş Bölümü ve Organik Dayanışma 81
2.3.2. Durkheim ve Eşitsizlik 83
2.3.3. Durkheim'ın Bakış Açısından Sınıf ve Sınıf Çatışması 86

2.4. Sonuç 88

3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMANIN MODERN KURAMLARI 91

3.1. Kingsley Davis ve Wilbert E. Mooore'un İşlevsel Kuramı 92
3.1.1. Etkili Rol Ayrımı ve Performans (İcra Etme) 96
3.1.2. İşlevsel Önem 97
3.1.3. Davis ve Moore'un Kuramına Yönelik Eleştiriler 98

3.2. Melvin M. Tumin (Davis ve Moore Kuramının Eleştirisi) 101
3.2.1. İşlevsel Önem 101
3.2.2. Güç ve Ödüller 102
3.2.3. Beceri Havuzu 102
3.2.4. Eğitim 103
3.2.5. Motivasyon 103
3.2.6. Fırsatların Eşitsizliği 104
3.2.7. Sosyal Ayrışmalar 105
3.2.8. Sonuç 105

3.3. Talcott Parsons'ın Toplumsal Tabakalaşmaya
Yönelik İşlevsel Kuramı 106
3.3.1. Organizasyon ve Planlama 112
3.3.2. Güç 113
3.3.3. Sonuç 113
3.3.4. Talcot Parsons'ın Kuramına Yönelik Eleştiriler 113

4. SONUÇ 116

İKİNCİ BÖLÜM
SOSYAL SINIFLAMANIN ÖLÇÜMLENMESİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE ÖLÇEK GELİŞTİRME SÜRECİ

1. SOSYAL SINIFLAMA YAKLAŞIMLARI 117

1.1. Amerika'da Uygulanan Sosyal Sınıf Ölçme Yapıları 126
1.1.1. Statü Ölçümünde Meslek 143
1.1.2. Mesleki Prestij Çalışmaları 146
1.1.3. Prestij ve Sosyoekonomik Kriterler Arasında Bağlantı Kurulması 168
1.1.4. Statü Ölçümüne Sosyoekonomik Yaklaşım 180
1.1.5. Sosyoekonomik Statünün Nüfus Sayımı Ölçümleri 190
1.1.5.1. Meslekler ve İlk Kurucular 198
1.1.5.2. Zaman içinde Nüfus Sayımına Yönelik Mesleki Sınıflamalar 201
1.1.5.3. Statünün Tanımlanmasına Yönelik William Hunt'ın Yaklaşımı 207
1.1.5.4. Alba Edwards'ın Mesleki Sınıflama Şeması 210
1.1.5.5. Nüfus Sayımındaki Diğer Statü Değişkenleri 217
1.1.6. Sosyoekonomik Statünün Çok Unsurlu Göstergeleri 219
1.1.7. Amerika'da Sosyal Statüyü Değerlendirmek İçin Kullanılan Başlıca Ölçekler 229
1.1.7.1. Duncan'ın Sosyoekonomik İndeksi 230
1.1.7.2. Siegel'in (NORC) Prestij Puanları 231
1.1.7.3. Trieman Standart Uluslararası Mesleki Prestij Ölçeği 233
1.1.7.4. Nam-Powers Sosyoekonomik Statü Puanları 235
1.1.7.5. Hollingshead'in Sosyal Konum İndeksi ve Eğitim Ölçeği 237
1.1.7.6. Sonuç 241
1.1.8. Sonuç 242

1.2. İngiltere'de Uygulanan Sosyal Sınıf Ölçme Yapıları 253
1.2.1. Meslekler ve Sosyal Sınıflar 255
1.2.2. Toplumsal Araştırmalarda Kullanılan Tarafsız Meslek Ölçekleri ve Sınıf Şemaları 257
1.2.2.1. Genel Sicil'in Sosyal Sınıf Ölçeği (Registar General's Social Classes, RGSC) 259
1.2.2.2. Sosyoekonomik Gruplar Ölçeği (Socioeconomic Groups, SEG) 267
1.2.2.3. Standart Mesleki Sınıflama Ölçeği (The Standard Occupational Classification, SOC) 270
1.2.2.4. Ulusal İstatistiki Sosyoekonomik Sınıflama Ölçeği (National Statistics Socio-Economic Classification, NS-SEC) 272
1.2.2.5. Reklamcılar Enstitüsü Ölçeği (The Institute of Practitioners in Advertising Scale, IPA Scale) 278
1.2.2.6. Surrey Mesleki Sınıf Ölçeği 280
1.2.2.7. Cambridge Ölçeği 281
1.2.3. Mesleki Prestij veya Toplumsal Derecelemeye Yönelik Taraflı Ölçekler 283
1.2.3.1. Hall-Jones Ölçeği (H-J Scale) 286
1.2.3.2. Hope-Goldthorpe Ölçeği (H-G Scale) 287
1.2.4. Sonuç 291

1.3. Marx ve Weber'in Yaklaşımlarını Temel Alan Kuramsal Sınıf Şemaları 300
1.3.1. Wright'ın Kuramsal Sınıf Şeması (Marksist Yaklaşım) 303
1.3.1.1. Erken Dönem Kuram – Temel Sınıflar 307
1.3.1.2. Çelişkili Sınıfsal Konumlar 307
1.3.1.3. Kuramın Gözden Geçirilmesi 311
1.3.1.4. Sömürü 311
1.3.1.5. Sınıf Konumlarının Yeni Bir Tipolojisi 313

1.3.1.6. Wright'a Yönelik Eleştiriler 316
1.3.2. Goldthorpe'un Kuramsal Sınıf Şeması (Weberyan Yaklaşım) 322
1.3.2.1. Şemadaki Değişimler 327
1.3.2.2. Goldthorpe Sınıf Şemasıyla İlgili Önemli Hususlar 329
1.3.2.3. Goldthorpe'a Yönelik Eleştiriler 335

1.4. ESOMAR'ın (European Society for Opinion and Marketing Research) Geliştirdiği Standart Demografik Sınıflama Yaklaşımı 339
1.4.1. ESOMAR'ın Standart bir Sosyal Statü Ölçümünün Geliştirilmesine Yönelik Ortaya Koyduğu Sebepler ve Gelişim Süreci 340

1.4.2. ESOMAR Sosyal Dereceleme Ölçeği ve Kategori Tanımları 345

2. ÖLÇEK GELİŞTİRME SÜRECİ 351

2.1. Birinci Seçenek: Kavramsal Şema 352
2.2. İkinci Seçenek: Analiz Birimi 356
2.3. Üçüncü Seçenek: Kapsam Genişliği 362
2.4. Sonuç 364

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DEKİ SINIF YAPISI, GELİR UÇURUMU VE PAZARLAMA ARAŞTIRMALARINDA KULLANILAN SOSYOEKONOMİK SINIF ÖLÇEKLERİ

1. TÜRKİYE'DEKİ SINIF YAPISI 366
2. GELİR UÇURUMU 388
3. PAZARLAMA ARAŞTIRMALARINDA KULLANILAN SOSYOEKONOMİK SINIF ÖLÇEKLERİ 393
   - 3.1. AGB Anadolu Şirketi 393
   - 3.2. Veri Araştırma Şirketi 400
     - 3.2.1. Hane üyelerinin Çalışma Biçim ve Konumları 401
     - 3.2.2. Hane Halkı Ortalama Eğitim Düzeyi 405
     - 3.2.3. Hanenin Sahip Olduğu Araçlar 407
     - 3.2.4. Yaşanılan Bölge ve Ev Sahipliği 408
     - 3.2.5. VERİ Sosyoekonomik Statü İndeksi Ağırlıklandırma Yapısı 411
   - 3.3. Unilever 413
   - 3.4. Türkiye Araştırmacılar Derneği 416
   - 3.5. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) 417

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA TASARIMI VE YÖNTEM

1. SORUN 419
2. AMAÇ 420
3. YÖNTEM 421
   - 3.1. Araştırma Modeli 421
   - 3.2. Evren ve Örneklem 421
   - 3.3. Veriler ve Toplanması 424
   - 3.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması 425

BEŞİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMA SONUÇLARI

1. 2002 VE 2003 VERİLERİNE YÖNELİK TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER.. 427
1.1. 2002 Verisine Yönelik Frekans ve Çapraz Tablolar 428
1.2. 2003 Verisine Yönelik Frekans ve Çapraz Tablolar 431
1.3. Sonuç 437

2. 2002 VE 2003 VERİLERİ BAZINDA SOSYOEKONOMİK STATÜ İNDEKSLERİNDE KULLANILAN DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İSTATİSTİKSEL ANALİZİ 439
2.1. 2002 Verisine Yönelik İstatistiksel Analizler 439
2.1.1 Meslek ve Eğitim Değişkenleri Arasındaki İlişki 443
2.1.1.1. Ki-kare Testi 443
2.1.2 Meslek ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki İlişki 443
2.1.2.1. Ki-kare Testi 444
2.1.2.2. Tek Yönlü Varyans Analizi 445
2.1.3. Eğitim ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki İlişki 446
2.1.3.1. Ki-kare Testi 447
2.1.3.2. Tek Yönlü Varyans Analizi 448

2.2. 2003 Verisine Yönelik İstatistiksel Analizler 449
2.2.1 Meslek ve Eğitim (Eğitime Harcanan Yıl) Değişkenleri Arasındaki İlişki 452
2.2.1.1. Tek Yönlü Varyans Analizi 452
2.2.2 Meslek ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki İlişki 454
2.2.2.1. Ki-kare Testi 454
2.2.2.2. Tek Yönlü Varyans Analizi 455
2.2.3. Eğitim ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki İlişki 457
2.2.3.1. T-Testi 457
2.2.3.2. Korelasyon 459

2.3. Sonuç 460

3. 2003 VERİSİNE YÖNELİK SOSYOEKONOMİK İNDEKS GELİŞTİRME SÜRECİ VE MODEL ÖNERİSİ 461
3.1. Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksi 464
3.2. 2003 Verisinden Geliştirilen Yeni Sosyoekonomik Statü İndeksinin 2002 Verisi İle Karşılaştırılması 469

SONUÇ 470

KAYNAKÇA 471

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Tabakalaşma Sistemlerinin Özellikleri 30
Tablo 2. İnsan Toplumlarının Evrimi ve Tabakalaşma Sistemlerinin Türleri . 31
Tablo 3. İki Kuramın Karşılaştırılması 34
Tablo 4. Sosyal Tabakalaşma Paradigmalarındaki Değer ve Model Varsayımları 36
Tablo 5. Sosyal Tabakalaşma Paradigmalarına Yönelik Bir Tipoloji 37
Tablo 6. Klasik Kuramcılar Açısından Eşitsizliğe Yönelik Temel Fikirlerin Özeti 91
Tablo 7. Sosyoekonomik Statü İndeks Örneği 139
Tablo 8. Seçilmiş Belirli Mesleklerin Göreli Sosyal Prestij Puanları, Amerika 140
Tablo 9. Sosyal Sınıf Ölçüm Yöntemlerinin Avantaj ve Dezavantajları 142
Tablo 10. Mesleki Gruplar 150
Tablo 11. Blau & Duncan Sosyoekonomik Meslek Kategorileri 182
Tablo 12. Alba Edwards'ın Mesleki Kategorileri 211
Tablo 13. Alba Edwards'ın Mesleki Kategorileri (Geliştirilmiş Versiyon) 212
Tablo 14. Amerika Nüfus Sayımı Mesleki Kategorileri, 1940 ve 1970 216
Tablo 15. Statü Tutarlılık Tipolojisi 225
Tablo 16. Mesleklerin Standart Uluslararası Sınıflaması; Temel Mesleki Sınıflar 235
Tablo 17. Hollingshead Sosyal Konum İndeksinin Hesaplanması 238
Tablo 18. Hollingshead Meslek Ölçeği 239
Tablo 19. Eğitim Ölçeği 240
Tablo 20. Genel Sicil'in Geliştirdiği Sosyal Sınıf Ölçeği 263
Tablo 21. Sosyoekonomik Gruplar Ölçeği 268
Tablo 22. Standart Mesleki Sınıflama Ölçeği 271
Tablo 23. Ulusal İstatistiki Sosyoekonomik Sınıflama Ölçeği'nin Operasyonel Kategorileri ve Alt Kategorileri 274

Tablo 24. Ulusal İstatistiki Sosyoekonomik Sınıflama Ölçeği 275
Tablo 25. Reklamcılar Enstitüsü (IPA) Ölçeği 279
Tablo 26. Surrey Mesleki Sınıf Ölçeği 281
Tablo 27. Hall-Jones Meslek Ölçeği 287
Tablo 28. Hope-Goldthorpe Sınıf Ölçeği 289
Tablo 29. Wright'ın I. Sınıf Haritası (Kapsamlı versiyon) 310
Tablo 30. Goldthorpe'un Sınıf Şeması (İlk Versiyon) 324
Tablo 31. Goldthorpe'un Sınıf Şeması (Yenilenmiş Versiyon) 327
Tablo 32. Goldthorpe Sınıf Şeması (İki Versiyon Birarada) 330
Tablo 33. Aktif Çalışan E.G.G.K.'ler İçin Sosyal Dereceleme Matrisi 346
Tablo 34. Aktif Çalışmayan E.G.G.K.'ler İçin Sosyal Dereceleme Matrisi 346
Tablo 35. Türkiye'de Bölüşüm İlişkilerinin Sınıfsal Çerçevesi 376
Tablo 36. Kent Anketinde Sınıflar ve Sosyal Gruplar (Hane Reisleri) 381
Tablo 37. Kırsal Sınıf/Grupların Tanımına Dönük Çerçeve 382
Tablo 38. Kırsal Anketinde Sınıflar ve Sosyal Gruplar (Hane Reisleri) 383
Tablo 39. AGB Anadolu Eğitim İndeksi 395
Tablo 40. AGB Anadolu Meslek İndeksi 395
Tablo 41. AGB Anadolu Ürün Sahipliği İndeksi 395
Tablo 42. AGB Anadolu Hane Sınıflama Puanları 396
Tablo 43. VERİ Araştırma Çalışma Konumu İndeksi 405
Tablo 44. VERİ Araştırma Çalışma Konumu Sonuç Puan İndeksi 405
Tablo 45. VERİ Araştırma Eğitim İndeksi 406
Tablo 46. VERİ Araştırma Eğitim Sonuç Puan İndeksi 406
Tablo 47. VERİ Araştırma Sahiplik İndeksi 407
Tablo 48. VERİ Araştırma Sahiplik Sonuç Puan İndeksi 408
Tablo 49. VERİ Araştırma Metrekare Fiyat İndeksi 409
Tablo 50. VERİ Araştırma Metrekare Fiyat Sonuç İndeks Puanı 410
Tablo 51. VERİ Araştırma Sosyo-ekonomik
Tabakalaşma İndeks Değerleri 412
Tablo 52. Unilever Sosyoekonomik Statüsü Eğitim Kategorileri 414
Tablo 53. Unilever Sosyoekonomik Statüsü Meslek Kategorileri 415
Tablo 54. Unilever Sosyoekonomik Statüsü Sahiplik Kategorileri 416

Tablo 55. DİE Meslek Sınıflaması Ana Kategorileri 418
Tablo 56. DİE İşteki Durum Ana Kategorileri 418
Tablo 57. Hane ve Birey Bazında İl Dağılımı (2002) 428
Tablo 58. Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Cinsiyet Dağılımı (2002) 428
Tablo 59. Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Eğitim Durumu (2002) 429
Tablo 60. Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Meslek Dağılımı (2002) 429
Tablo 61. En Çok Gelir Getiren Kişinin Hanedeki Konumu (2002) 429
Tablo 62. Aile Reisinin Cinsiyet ve Meslek Çapraz Tablosu (2002) 430
Tablo 63. En Çok Gelir Getiren Kişinin Cinsiyet ve Meslek Çapraz Tablosu (2002) 430
Tablo 64. Sahiplik Dağılımı (2002) 431
Tablo 65. Hane ve Birey Bazında İl Dağılımı (2003) 431
Tablo 66. Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Cinsiyet Dağılımı (2003) 432
Tablo 67. Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Eğitim Durumu (2003) 432
Tablo 68. Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Eğitime Harcanan Yıl (2003) 432
Tablo 69. Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Meslek Dağılımı (2003) 433
Tablo 70. Haneye En Çok Gelir Getiren Kişinin Hanedeki Konumu (2003) .. 433
Tablo 71. Aile Reisinin Cinsiyet ve Meslek Çapraz Tablosu (2003) 434
Tablo 72. En Çok Gelir Getiren Kişinin Cinsiyet ve Meslek Çapraz Tablosu (2003) 435
Tablo 73. Sahiplik Dağılımı (2003) 436
Tablo 74. Meslek ve Eğitim Değişkenleri Arasındaki Kikare ve İlişki Testleri (2002) 443
Tablo 75. Meslek ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki Kikare ve İlişki Testleri (2002) 444

Tablo 76. Meslek ve Sahiplik (Hanede sahip olunan ürün sayısı) Değişkenleri Arasındaki ANOVA Analizi (2002) 445
Tablo 77. Varyans Homojenliği Testi (2002) 445
Tablo 78. Normal Dağılım Testi (2002) 446
Tablo 79. Eğitim ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki Kikare ve İlişki Testleri (2002) 447
Tablo 80. Eğitim ve Sahiplik (Hanede sahip olunan ürün sayısı) Değişkenleri Arasındaki ANOVA Analizi (2002) 448
Tablo 81. Varyans Homojenliği Testi (2002) 448
Tablo 82. Normal Dağılım Testi (2002) 449
Tablo 83. Meslek ve Eğitim (Eğitime harcanan yıl) Değişkenleri Arasındaki ANOVA Analizi (2003) 452
Tablo 84. Varyans Homojenliği Testi (2003) 453
Tablo 85. Normal Dağılım Testi (2003) 485
Tablo 86. Meslek ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki Kikare ve İlişki Testleri (2003) 455
Tablo 87. Meslek ve Sahiplik (Hanede sahip olunan ürün sayısı) Değişkenleri Arasındaki ANOVA Analizi (2003) 455
Tablo 88. Varyans Homojenliği Testi (2003) 456
Tablo 89. Normal Dağılım Testi (2003) 456
Tablo 90. Eğitim (Eğitime harcanan yıl) ve Sahiplik (Ürünler) Değişkenleri Arasındaki T-Testi Analizi (2003) 458
Tablo 91. Normal Dağılım Testi (2003) 458
Tablo 92. Eğitim (Eğitime harcanan yıl) ve Sahiplik (ürünler) Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Gücünün Belirlenmesi (2003) 459
Tablo 93. Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin Sahiplik Ürünleri ve İndeks Puanları 466
Tablo 94. Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin Meslek Kategorileri ve İndeks Puanları 467
Tablo 95. Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin Eğitim Yılı Kategorileri ve İndeks Puanları 467

Tablo 96. Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin Sınıf Puan Aralıkları ve Dağılımları 469
Tablo 97. 2003 Verisinden Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin 2002 verisini temel alan AGB Anadolu İndeksi ile Karşılaştırılması 469

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. İnsan Toplumlarında Eşitsizliğin İlerleyişi 32
Şekil 2. Anthony Giddens'a Göre Sınıfsal Sömürü 53
Şekil 3. Sosyal Değişimin Marksist Modeli 58
Şekil 4. Davis ve Moore'un Tabakalaşma Kuramı 95
Şekil 5. Parsons'ın Sosyal Tabakalaşma Kuramı 110
Şekil 6. NS-SEC Ölçeğinin Kavramsal Yapısı 277
Şekil 7. Kapitalist Toplumun Temel Sınıf İlişkileri (Wright Sınıf Haritası I, Temel Versiyon) 309
Şekil 8. Sömürü ve Sınıfın Temel Tipolojisi (Wright Sınıf Haritası II) 314
Şekil 9. Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin Puan ve Belirlenen Sınıf Aralıkları 468

GİRİŞ

Demografi, nüfusun cinsiyet, yaş, ırk, eğitim, meslek, gelir ve diğer sayılabilir niteliklerini istatistiksel olarak göstermektedir. Diğer bir deyişle demografi, insanlar hakkındaki ekonomik ve sosyolojik istatistiki çalışmalardır. Kitlelerin, pazarlama veya reklamcılık açısından anlaşılmasında önemli yapılar sunmaktadır. İnsanlar yaşlandıkça, sorumlulukları ve gelirleri değişir ve bununla paralel olarak çeşitli ürün gruplarına yönelik ilginlikleri de değişim gösterir. Uluslararası pazarlarda nüfusların demografik yapıları çok hızlı değişmektedir. Orta sınıf yaşam tarzı Polonya, Brezilya veya Türkiye gibi 3. dünya ülkelerinde git gide daha çok insan için geçerli olmaktadır. Bu açıdan önemi artan demografik bilgiler ve sosyal sınıflamalar ağırlıklı olarak pazarlamada, reklamcılıkta ve medya çalışmalarında kullanılmaktadır.

Pazarlama açısından kabul edilmesi gereken en önemli husus tüm insan topluluklarının sosyal bir tabakalaşma sistemi ortaya koydukları ve belirli ortak özelliklere sahip gruplar altında kümelendikleridir.[1] Genel olarak bakıldığında tabakalaşma, sosyal sınıflar şeklinde kendini göstermektedir. Ağırlıklı olarak pazarlamada, reklamcılıkta, medyada kullanılan ve nüfusu çeşitli gruplara ayırmada başvurulan demografik bilgiler bu tabakalaşma sonucunda olmaktadır. Hepsinden önemlisi sosyal sınıflar tüketicilerin pazar ortamında gösterdiği davranışları açıklamada oldukça önemli bilgiler vermektedir.[2]

Gelişmekte olan ülkelerde için nüfus içindeki farklılıklar oldukça fazladır. Dolayısıyla toplumun en düşük tabakasına yönelik bölümleme değişkenleri, daha yukarıda yer alan tabakalardan oldukça farklı olacaktır. Güvenilir bir bölümleme, özellikle geniş ve değişim gösteren ekonomilerde, hedef kitleyi ve ihtiyaçlarını anlamak için bir zorunluluktur.[3]

Yukarıda belirtilen ifadeye paralel olarak, Avrupa'da ve diğer ülkelerde son zamanlarda Avrupa Birliği'nin gündeme gelmesiyle de, nüfusların sosyal ve

---

[1] Philip Kotler, **Marketing Management, Analysis, Planning, Implementation and Control** (9. Basım. Amerika: Prentice Hall International, 1997) s. 259

[2] Richard P. Coleman, "The Continuing Significance of Social Class to Marketing," **Journal of Consumer Research.** 10:265-280, (1983), s. 265

[3] Alok Shanker, ve Anand Singh, Segmenting the Indian Market on The Life Styles, **The Esomar Handbook of Market and Opinion Research** Ed.: Colin McDonald ve Phyllis Vandelder (4. Basım. Hollanda: Esomar, 1998) s.139

ekonomik açıdan değerlendirilmesinde ortak bir sistemin geliştirilmesi yönünde bir eğilim vardır.[4] Bunun altında yatan motivasyon, yani Avrupa ülkelerinde Esomar'ın (European Society for Opinion and Marketing Research) katkılarıyla tektip bir sosyoekonomik sınıflamanın (social grade) kullanılmaya çalışılması veya Brezilya'da tek bir sosyoekonomik sınıflama sisteminin geliştirilmeye çalışılması, farklı kaynaklardan yapılan çalışmaların karşılaştırılabilirliliğini garanti altına almaktır.[5]

Türkiye Avrupa Birliğine girmenin başlangıç aşamasındadır ve 21. yüzyılda Türkiye'yi yönlendirecek süreçlerden bir tanesi de küreselleşmedir. Küreselleşme sonucunda tüm dünya, aynı yaşam biçimini paylaşan, aynı beklentilere sahip olan ve aynı tüketim kalıpları sergileyen tek bir pazar haline gelecektir.[6] Bu bağlamda bakıldığında Türkiye yukarıda ifade edilen süreçlerin dışında kalamaz Türkiye'de de diğer ülkelere entegre olmuş tek bir sosyal sınıflama sisteminin kullanılması reklamcılık, pazarlama, bunların da ötesinde uluslararası ve yerel araştırmalarda karşılaştırmaların yapılması açısından önem taşımaktadır. Bu konuda dikkati çeken en önemli unsur, Türkiye'de sektörde kullanılan fazla sayıda sosyoekonomik sınıflama ölçeğinin bulunmasıdır. Esomar'ın Avrupa'da öncülüğünü yaptığı sosyoekonomik sınıf ölçeklerinin harmonizasyonuna yönelik çalışmalar ele alınmadan önce, Türkiye'de bu konuya ilişkin sorunlar tespit edilmeli ve öncelikli olarak Türkiye'de sektör içersinde bir standartlaşmaya gidilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de reklam ve medya sektörüne bakıldığında araştırma şirketleri, reklamverenler, medya planlama şirketleri, reklam ajansları, halkla ilişkiler firmaları ve televizyon kanalları sosyoekonomik sınıf ölçümlerini yoğun şekilde kullanmaktadırlar. Buna karşın, sosyoekonomik sınıflama ölçeklerinde bir standart olmadığı veya her grup birbirinden farklı ölçekler kullandığı için bu gruplar arasındaki iletişimde bir belirsizlik doğmaktadır. Sözgelimi bir araştırma

---

[4] Bryan A Bates, Standart Demographic Classification, Ed.: Colin McDonald ve Phyllis Vandelder **The Esomar Handbook of Market and Opinion Research** (4. Basım. Hollanda: Esomar,1998) s. 106

[5] Pergentino Mendes De Almedia, A Socio-economic Standart System of Classification of Respondents: The Brazilian Experince, Ed.: Colin McDonald ve Phyllis Vandelder **The Esomar Handbook of Market and Opinion Research** (4. Basım. Hollanda: Esomar, 1998) s. 141

[6] Emre Kongar, **21. Yüzyılda Türkiye, 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı** (12. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998) s. 684

şirketindeki sosyoekonomik ölçek türüne göre bir kişi üst kategoride yer alırken, diğer bir araştırma şirketinin ölçek türüne göre aynı kişi orta kategoride yer alabilmektedir. Başka bir deyişle, pazar oyuncuları arasında "AB" statü grubunun ne olduğunu, nasıl tanımlandığını, nüfus içinde ne kadarlık bir kitle oluşturduğunu, zaman içinde nasıl değiştiğini çok fazla insan bilmemektedir. Bunun ötesinde tanımlamaların ve algılamaların birbiri ile ne kadar örtüştüğü de belli değildir. Pazarlama yöneticisi AB grubu derken farklı bir şeyi, reklam ajansı daha farklı bir şeyi anlamaktadır.[7] Dolayısıyla sosyoekonomik statü veya sınıf ölçeklerinde bir standartlaşmaya gitmek, sektörün şu andaki ihtiyaçlarının en önemlisidir.

Benzer ve üzerine yenilerinin eklenebileceği sorunlar şu anda Türkiye'de sürmekte olan iki önemli ortak araştırma (syndicated research) TV İzleme ve Basın Okunurluluk araştırması için de geçerlidir. Bu ortak araştırmalara yakın zamanda iki önemli araştırma daha eklenecektir. Bunlar radyo dinlenirliliği ve açık hava reklamlarının ölçüm (outdoor) araştırmalarıdır. TV izleme ölçümleri, TİAK (Televizyon İzleme Araştırmaları Kurulu) başkanlığında AGB Anadolu şirketi tarafından gerçekleştirilmekte, geniş veritabanı araştırmaları ve buna bağlı sosyal statü analizleri yapılmaktadır. Buradaki tanımlar, basın okunurluluk araştırmalarında da kullanılmaktadır. Basın okunurluluk araştırması, BİAK (Basın İzleme Araştırmaları Kurulu) başkanlığında TNS PİAR araştırma şirketi tarafından yapılmaktadır. Radyo dinleme ölçümlerini de HTP araştırma şirketi yürütecektir ve o da aynı sosyoekonomik statü tanımlarını kullanacağını açıklamıştır. Açık hava reklamlarının (outdoor) ölçümlerini VERİ araştırma şirketi yapacaktır. Fakat bu ölçümlerde kendi sosyoekonomik statü ölçümü olan "VERİ Sosyoekonomik Tabakalaşma İndeksi" tanımı kullanacaktır.[8] Bu iki araştırma Reklamverenler ve Reklamcılar Derneği başkanlığındadır. Bu durumda sözü edilen sorunlar devam edecektir. Araştırmadan faydalanan gruplar farklı sosyoekonomik statü tanımları üzerinden karar vermek durumunda kalacaktır. Bu konuya ilişkin tartışmalar sektörde devam

---

[7] Vural Çakır, "Sosyal Statü Grubu Karmaşası Son Bulacak mı?" **MediaCat**. Sayı no 92: (Şubat 2003), s. 10

[8] **Aynı**, s. 10

...phane

etmektedir.[9] Öte yandan bu araştırmalar kişiye ve markaya özel yapılan araştırmalar değildir ve maliyetleri çok yüksektir. Bu araştırmaların sektörde pek çok kullanıcısı vardır. Dolayısıyla bu tip araştırmalarda, başlangıç olarak, sosyoekonomik statü ölçümünde açısından standartlaşmaya gitmek oldukça önemlidir. Bunun, araştırmaları yapan gruplar arasındaki çekişmeden çok, uzlaşma yolu ile gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın öncelikli amacı, Türkiye'de sektörde yaşanan sosyoekonomik statü veya sınıf ölçümlerine yönelik karmaşıklığı akademik platforma taşıyarak çözmeye ve bu amaca bağlı olarak, bu konudaki literatürü baz alan yeni bir sosyoekonomik statü ölçeği önermeye çalışmaktır.

Çalışmaya bu amaçla bakıldığı zaman sosyoekonomik sınıflama sistemine yönelik öncelikle karşımıza sosyolojide yer alan toplumsal tabakalaşma kavramı ve buna bağlı kuramları çıkmaktadır, dolayısıyla birinci bölümde sosyal tabakalaşma ve sınıf yapısına ilişkin fikir ve kuramlara değinilecektir. Buradaki amaç çalışmanın ana öğelerinden birisini oluşturan sosyal sınıf indeksi hesaplamalarının altında yatan sosyoloji kuramlarına değinmektir. Çalışmanın ikinci bölümünde tabakalaşma kuramlarına bağlı olarak ortaya çıkan sosyoekonomik statü veya sınıf ölçümleri üzerinde durulacaktır. Burada, sosyoekonomik ölçek türleri, bunların gelişme süreci başta Amerika sonra İngiltere olmak üzere yakından incelenecektir. Üçüncü bölümde Esomar'ın sosyoekonomik statü ölçeklerine yönelik tektipleştirme çalışmaları ve Türkiye'deki durumun yakından incelenmesi yer alacaktır. Son bölümde ise bir ölçek geliştirmeye yönelik araştırma ve bulgulara değinilecektir.

---

[9] Sezgin Tüzün, "Karmaşa, Bilgi Eksikliğinden mi niyetle mi ilgili?", **Marketing Türkiye**. Sayı no 24: (Mart 2003), s. 64

BİRİNCİ BÖLÜM
TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KAVRAMI VE KURAMLARI

1. TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KAVRAMI

Toplumun bir prestij ve iktidar hiyerarşisi oluşturan sınıflara ya da tabakalara ayrılması, tüm tarih boyunca filozoflarla toplum kuramcılarının ilgilendikleri, toplumsal yapının hemen hemen evrensel bir özelliğidir.[10]

20. yüzyılda, sosyal sınıfın sosyolojik analizi, daha geniş anlamda toplumsal tabakalaşmaya yönelik çalışmalar, sosyoloji disiplinin ve araştırmanın, temel ve tanımlayıcı bir özelliği haline gelmiştir.[11]

İnsanları ve insan topluluklarını anlamada, hiçbir konu toplumsal tabakalaşmadan daha önemli değildir. Bir toplumsal tabakalaşma sistemi, insanların nasıl yaşadıklarını, daha iyi bir yaşam için ele geçirdikleri fırsatları, zihinsel sağlıklarını ve yaşam beklentilerini ve buna benzer pek çok unsuru belirlemede yardım etmektedir. Daha genel bir düzeyde, bir toplumsal tabakalaşma sisteminin savaş ve barış, ekonomik genişleme ve durgunluk, işsizlik ve enflasyon ve birçok konudaki devlet politikaları gibi olaylar üzerinde çok önemli bir etkisi vardır. Öte yandan toplumların saygınlık (prestij) ve güç (İktidar) ölçütleri çevresinde belirli bir tabakalaşmaya gitmesi, tarih boyunca tüm toplumlar için geçerli olan bir toplumsal görüntüdür.[12]

Doğal olarak pek çok insan bazı insanların zenginken diğerlerinin fakir olduğu gerçeğinin farkındadır. Buna karşın genelde insanlar bu tip sonuçlara yol açan yapıların arkasında yatan sistematik sosyal güçlerin farkında değildir. Genellikle insanlar, yaşamlarındaki edinimlerinden kendilerinin sorumlu olduğunu düşünürler. Gene birçok insan, bazı insanların diğerlerine nazaran, savaş ve barışla ilgili, ekonominin yolunda gitmesiyle ilgili ve genel sosyal refahla ilgili ulusal konuların yapısını belirlemenin verdiği güç ile daha fazla etkiye sahip olduğu gerçeğinin farkındadır Tekrar vurgulamak gerekirse, insanlar bir tabakalaşma sisteminin nasıl böyle bir etkiye sahip olmanın temelini oluşturduğunu fazla önemsememektedirler. Bu konuda tercih ettikleri fikir,

---

[10] T. B. Bottomore, **Toplumbilim** Çeviren: Ünsal Oskay (6. Basım. İstanbul: Der Yayınları, 2000) s. 205
[11] Bryan S. Turner, **Classical Sociology** (İngiltere: Sage Publications, 1999) s. 218
[12] İsmail Doğan, **Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar** (3. Basım. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2000) s. 135

tarihsel olayları büyük ya da çok önemli insanların belirlediği ve bir sosyal tabakalaşma sisteminin ürünü olarak bu büyük ya da önemli insanlardan biri sayılabilme olasılığının çok zayıf olduğudur. Son olarak birçok insan ırksal, etnik ve cinsiyet eşitsizliklerinin farkındadır. Fakat pek çok insan bu eşitsizliklerin doğal yapısını tam olarak anlamamakta ve ırka, etnik yapıya ve cinsiyete yönelik eşitsizliklerin düzeyini yanlış yargılamaktadır.[13]

Tabakalaşma sistemindeki kişinin pozisyonu yaşamın birçok alanında önemli etkiye sahip olabilir. Kişinin bulunduğu konum, yaşam şansını artırabilir veya azaltabilir. Yaşam şansı insanların toplumlarında arzu edilir olarak tanımlanan unsurları elde etme ve arzu edilmeyen olarak tanımlanan unsurlardan da uzak kalma olanağı anlamına gelmektedir.

Bu arada vurgulanması gereken diğer bir konu da sosyolojinin ana konusunun toplumsal tabakalaşma, grup özellikleri, sosyal yapılar ve sosyal güçler ile ilgili olduğudur. Diğer bir deyişle, sosyoloji temel olarak insan toplulukları ile ilgilenmektedir. Örneğin, eğer sosyologlar suç olgusunu veya zihinsel bir rahatsızlığı anlamak isterlerse, böyle bir fenomenin ortaya çıkmasına yol açan sosyal güçler ile ilgilenirler. Bireysel düzeyde birçok benzersiz etki insan davranışını belirlemektedir. Bundan dolayı yapılan açıklamaların veya sosyolojik kuramların gücünü ortaya koymak için birçok insanı toplu anlamda etkileyen genel sosyal güçler bu tip çalışmaların ana yapısını oluşturmaktadır.

Sonuç itibariyle tüm toplumlarda ekonomik olarak gelişmiş olmasından veya hangi siyasi sistemin varolduğundan bağımsız olarak, toplumsal tabakalaşma vardır.[14] Genel olarak bakıldığında toplumsal tabakalaşma otorite, prestij, statü ve güce göre nüfusun farklılaşmasının hiyerarşik olarak sıralanması şeklinde düşünülmektedir.[15] Başka bir deyişle hem bireylerin amaçlarını gerçekleştirme sürecinde hem de toplumsal bütünleşme sürecinde değerlendirme, insanlar arası etkileşimin kaçınılmaz bir yönüdür. Değerlendirme, hiyerarşik sıralanmaya yol açar. Sıralama, bir kişi ya da

---

[13] Harold R. Kerbo, **Social Stratification and Inequality, Class Conflict in Historical, Comparative, and Global Perspective** (4. basım, Amerika: McGraw-Hill Companies., 2000) s. 3

[14] Sibel Kalaycıoğlu, "Toplumsal Tabakalaşma", **Sosyolojiye Giriş** Ed.: İhsan Sezal (Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi, 2002) s. 297

[15] Mustafa E. Erkal, **Sosyoloji [Toplumbilimi]** (11. Basım. İstanbul: Der Yayınları, 2000) s. 188

kümenin, değerlendirme sistemine göre yerini belirtir. Toplumsal farklılaşma ve toplumsal değerlendirmenin etkileşimi sonucu toplumsal tabakalaşma doğar[16].

1.1. Tanımlamalar ve Kavramlar

Toplumsal tabakalaşma kavramını ve kuramlarını incelemeden önce konuyla ilgili temel tanımlamalara ve kavramlara değinmekte fayda vardır.

1.1.1. Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik

Çalışma açısından toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik kavramları oldukça önemlidir. Bu kavramların toplumsal farklılaşma ile bağlantısının kurulması diğer önemli bir husustur.

1.1.1.1. Sosyal Farklılaşma

Toplumsal tabakalaşma için gerekli bir ön unsur olan **sosyal farklılaşma** (social differentation) farklı bireysel özelliklerin ve sosyal rollerin söz konusu olduğu durumlarda karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar cinsiyet, boyut, güç ve çeviklik gibi biyolojik özellikler açısından farklılaşırken, aynı zamanda her toplumda üstlendikleri sosyal roller, çalışma görevleri veya mesleklerine göre de farklılaşmaktadırlar. Örneğin ilkel bir topluluktan söz edersek, bazı insanlar avlanırken, diğerleri odun keserler veya bir kısmı çocuklarla ilgilenirken diğerleri ormandan bitki toplarlar. Toplumlar teknolojik açıdan daha karmaşık hale geldikçe, iş bölümündeki çeşitlilik artmıştır. Aynı zamanda yerine getirilecek görevlerin sayısı, mesleklerin çeşitleri ve toplumda üstlenilecek roller de artmıştır. Kısaca, artmış bir iş bölümü daha fazla farklılaşma anlamına gelmektedir.[17]

Şu nokta önemlidir: Sosyal farklılaşma, kişisel özelliklerdeki veya çalışma rollerindeki farklılıkların hiyerarşik bir yapı içinde derecelendiğini veya farklı değerlendirildiğini önermemektedir. Pozisyonlar birinden diğerine farklılaşabilir ama birbiriyle göreli olarak derecelenmez. Örneğin bizim toplum yapımızda, ergen bir kimsenin pozisyonu bir bebeğe veya çocuğa göre genellikle çok daha

---

[16] Doğu Ergil, **Toplum ve İnsan** (Ankara: Turhan Kitapevi, 1984) s. 92
[17] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 10

üstün veya değerli düşünülmez daha çok farklı olarak bakılır. Bu anlamda sosyal farklılaşma eşitsizlik ve sosyal tabakalaşmanın yer alacağı mekanı veya sahneyi hazırlar.

Ne zaman ki toplumlarda egemen değer yargıları ve normlara göre, bu yukarıda değinilen olası farklılıklar "normal-anormal", "iyi-kötü", "üstün-alt", gibi bir değerlendirmeye veya sıraya sokmaya başlanır, o noktadan sonra toplumsal tabakalaşma ve eşitsizlik bireyin yaşamına girer ve tüm yaşamını belirler.[18]

1.1.1.2. Sosyal Eşitsizlik

Sosyal eşitsizlik (Social inequality) insanların toplumdaki değerlendirilmiş kaynaklara, hizmetlere ve pozisyonlara erişimde eşit olmayan şartlara sahip oldukları durumdur.[19] Böyle bir eşitsizlik, bireylerin ve grupların diğerleri tarafından nasıl derecelendirildikleri ve değerlendirildikleri anlamında ortaya çıkabilir, ama en önemlisi, sosyal eşitsizliğin bir sosyal yapıdaki farklılaşan pozisyonlarla bağlantılı olmasıdır. Sosyal eşitsizlik genellikle sosyal farklılaşmadan, iki temel sebebe bağlı olarak ortaya çıkar. Bir yanda neyin "iyi", "kötü" veya tercih edilebilir olduğuna yönelik yargıları geliştirmede, insanın olaylara ve olgulara anlam yükleme kapasitesinden dolayı sosyal değerlendirme genellikle farklılıklar temel alınarak yapılır. Böylece, bireysel özellikler ve farklı pozisyon ve roller üstün niteliklilerden, daha aşağı nitelikte olanlara doğru eşit olmayan bir şekilde değerlendirilir veya derecelendirilir. Bu anlamda, sosyal eşitsizlik prestij veya ün şeklinde vurgulanabilir. Bu bağlamda bakıldığında sosyal eşitsizlik tüm insan topluluklarında mevcuttur. Dolayısıyla eşitsizlikler hakkında bilgi toplamak ve bunlara açıklama getirmeye çalışmak sosyolojinin önemli özelliklerinden bir tanesidir.[20]

Öte yanda ve daha da önemlisi eşitsizlik, sosyal farklılaşmadan ortaya çıkabilir; çünkü bazı roller ve sosyal konumlar bazı insanları, değerli mal ve hizmetlerden daha fazla pay alabilecek bir konuma yerleştirebilir. Sosyal değerlendirme veya prestij genellikle sürecin devamındaki ikincil bir unsur

---

[18] Kalaycıoğlu, **Ön.ver.**, s. 299
[19] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 11
[20] Harriet Bradley, "Social Divisions," **The Student's Companion to Sociology** Ed.: Chet Ballard, jon Gubbay ve Chris Middleton (İngiltere: Blackwell Publishers, 1997) s. 144

olarak ortaya çıkmasına karşın, bu durumda eşitsizlik bir toplumdaki arzu edilen pozisyona erişme şeklinde tanımlanabilir; çünkü toplumda arzu edilen pozisyonlara veya mevkilere sahip insanlar genellikle daha yüksek bir biçimde değerlendirilecektir.

Örneğin, yaşamın gerektirdiği ihtiyaçları yerine getirmede fiziksel gücün önemli olduğu toplumlarda, güçlü olan daha büyük ödülleri ve bunun sonucundaki saygınlığı başarılı bir şekilde talep edebilir. Geniş bir iş bölümüne sahip daha karmaşık toplumlarda, diğerlerinin işlerini koordine ve örgütleme pozisyonunda olanlar daha fazla otorite elde ederler. Bu tip bir otorite daha büyük ödüllerin elde edilmesinde kullanılacaktır. Aynı zamanda, ürün ve hizmetlere yönelik gerekenden fazlasını elde etmek (surplus) de genellikle daha fazla ödülün kazanılmasına yol açar. Bunun sebebi, eşit olmayan bir değişimin (exchange) gelişmesidir. Bazı insanlar, diğerlerinin istediği ve ihtiyaç duyduğu unsurları kontrol ettiği zaman, bu ihtiyaçların ve gerekliliklerin dağıtılmasına yönelik sonuçta daha fazla mal yada hizmet talep edebilirler.

Yukarıda ifade edildiği gibi eşitsizliklere bütün insan toplumlarında rastlanmaktadır. Servet ve güç arasındaki farklılıkların neredeyse hiç olmadığı en yalın kültürlerde bile, bireyler arasında, erkeklerle kadınlar arasında, gençlerle yaşlılar arasında eşitsizlikler vardır.

İnsanlar uzun bir süredir tüm üyelerinin eşit olduğu bir toplumu hayal etmişlerdir. Böyle bir toplumda insanlar prestij anlamında sıralanmayacak, hiç kimse yüksek bir sosyal statüyü elde bulundurmanın getirilerini yaşamayacak ve hiç kimse saygınlık açısından küçük düşmenin onur kırıcılığını yaşamayacaktır. Zenginlik nüfus içinde eşit dağılacak, zengin ve fakir, sahip olanlar ve olmayanlar geçmişin bir parçası olarak kalacaktır. Bazı insanların diğerlerinin üzerinde güç sahibi olması ortadan kalkacaktır.

Açıkça, böyle bir toplum yaratmak hayal olarak kalacaktır. Tüm insan toplumları en basitinden en karmaşığına kadar sosyal eşitsizliğin bir biçimine sahip olacaktır. Özellikle güç ve prestij, bireyler ve sosyal gruplar arasında eşit

olmayan bir şekilde dağılmaktadır ve bunun yanında bir çok toplumda zenginlik dağılımı da farklılıklar göstermektedir.[21]

Konuya farklı bir bakış açısı da şöyledir: Toplumların varlığı, insanların davranışlarının rastlantısal olmaktan çıkarılıp, yerleşik ve kaçınılmaz beklentiler tarafından yönlendirilmesine bağlıdır. Beklentilerin, başka deyişle, normların, kaçınılmaz oluşu, onlara uymanın zorunlu olmasından kaynaklanır. Zorunluluk ise uyumlu davranış için ödüllerin, uyumsuz davranış için cezaların varlığından gelir. Bu anlamda, her toplum, bir ahlaki kümedir. Öyleyse davranışların, yerleşik normlara uymaları ya da uymamalarına göre değerlendirilmesi kaçınılmazdır. Davranışlar, rollere göre biçimlendiğinden, rol sahibi gerçek kişiler, rollerin egemen beklentiler sistemine uygunluğuna göre değerlendirilirler. Eşitsizliğin toplumsal kaynağı, bu onay ya da değerlendirme işlemidir denilebilir. Başka deyişle, toplumdaki bireylerin eşitsiz pozisyonu ile bireysel davranışın onaylanması arasında norm vardır. Normların korunması için uygulanan ceza ve ödül, kaçınılmaz olarak toplumda eşitsiz bir dizilişi pekiştirir. Eşitsiz dizilişin ölçüleri, itibar ve servetin eşitsiz dağılımıdır.[22]

Genel bir yapı olarak, ileri kapitalist toplumlardaki eşitsizliğe yönelik analiz ve eleştiriler birbiriyle bağlantılı iki konu üzerinde yoğunlaşmaktadır: Ödül düzeylerindeki konumsal farklılıklar ve bu eşit olmayan şekilde ödüllendirilmiş konumları doldurma veya bu pozisyonlara uygun kişileri seçme.[23]

Toplumsal eşitsizliklerle ilgili değinilmesi gereken diğer bir konu biyolojik eşitsizliklerdir. Birçok tabakalaşma sistemi, sosyal eşitsizliklerin biyolojik bazlı olduğunu savunan inançlar ile beraber yürür. Bu tip inançlar genellikle ırksal tabakalaşma sistemlerinde bulunur. Örneğin, beyazlar, siyah ırk üzerinde biyolojik üstünlüğü savunurlar ve bunu baskınlıklarının temeli olarak görürler. Biyolojik bazlı eşitsizlik ve sosyal olarak yaratılan eşitsizlik arasındaki ilişkinin yol açtığı sorunun cevaplanması oldukça zordur. 18. yüzyıl Fransız filozofu Jean-Jacques Rousseau bu soruya ilişkin en erken incelemelerden birini

---

[21] Michael Haralambos, ve Martin Holborn, **Sociology Themes and Perspectives** (4. Basım. İngiltere: Collins Educational, 1995) s. 21

[22] Ergil, **Ön.ver.**, s. 97

[23] Larry J. Griffin and Arne L. Kalleberg, "Stratification and Meritocracy in the United States: Class and Occupational Recruitment Patterns," **British Journal of Sociology**. Cilt no 32, Sayı no 1: 1-38, (1981), s. 1

yapmıştır. Ona göre biyoloji bazlı eşitsizlik, doğal ve fizikseldir çünkü doğanın kurduğu düzenekte yer alır ve yaş, sağlık, vücutsal güç farklılıkları ve zihnin veya ruhun özellikleri ile oluşur. Buna karşılık sosyal olarak yaratılan eşitsizlik ise daha zengin, daha onurlu, daha güçlü olan bazı insanların diğerlerin zayıf noktalarından yararlandığı farklı fırsatları içerir.[24]

Rousseau'nın inanışına göre, sosyal olarak yaratılan eşitsizlikler toplumsal tabakalaşma sistemlerine yönelik temel oluştururken, insanlar arasındaki biyolojik bazlı eşitsizliklerin küçük olduğu ve göreli olarak önemsiz olduğudur.

Üzerinde tartışılan konu biyolojik farklılıkların, insanların bunları böyle tanımladıkları zaman biyolojik eşitsizlikler haline geldiğidir. Biyolojik faktörler birçok tabakalaşma sisteminde, farklı kültürlerin onlara atadıkları anlamlardan dolayı önemli hale gelmektedir. Örneğin ileri yaşın farklı toplumlarda farklı anlamları vardır. Irksal özellikler de benzer prensiplerin ışığında değerlendirilir, bunlar zaman ve yere bağlı değerlerdir. Amerika'daki siyahların fiziksel özellikleri geleneksel olarak istenmeyen olarak tanımlanmış ve belli olumsuz özelliklerle bağdaştırılmıştır. Fakat 1960'ın sonlarında siyah ırkın gücünün artmasıyla da değerlendirme yavaşça değişikliğe uğramış, "Siyah güzeldir" gibi sloganlar gündeme gelmeye başlamıştır. Bundan dolayı biyolojik farklılıklar ancak onlar bu şekilde tanımlandıkları sürece biyolojik eşitsizlikler haline gelecektir. Bunlar bazı toplumsal tabakalaşma sistemlerinin bir bölümünü oluştururlar çünkü bu sistemlerin üyeleri belli özellikleri seçer ve onları belirli bir şekilde değerlendirirler.

Toplumsal tabakalaşma sistemlerinin biyolojik eşitsizlikleri temel aldığını savunan inançlar, bu sistemlerin bir rasyonelleştirmesi olabilir. Bu tip inançlar üyelerine sistemi açıklama yönünde hizmet ederler. Sosyal eşitsizliğin rasyonel ve mantıklı görünmesini sağlarlar. Bundan dolayı bunlar sistemi doğaya yönelik çekiciliklerle doğrularlar ve meşru hale getirirler. Bu yolla yapılandırılmış sosyal bir düzenleme, olayların doğal düzeni içersinde ortaya çıkmış olur. Kadın ve erkekler arasındaki eşitsizlikler ve farklı ırksal gruplar arasındaki eşitsizlikler, bazen biyolojik farklılıkları temel alıyormuş gibi görünebilir.

---

[24] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 23

Eşitsizlik kaçınılmaz olsa bile hak, gözetme, karşılıklılık ve adalet fikri de içinde yaşanılan toplumsal gerçeklik dokusunun bir parçasıdır. Hak gözetme duygusu ile dünyevi eşitsizlik gerçeği arasındaki çatışma, toplumsal dünyanın temel biçimlerini oluşturur.[25]

1.1.1.3. Toplumsal Tabakalaşma

Toplumsal tabakalaşma (social stratification), bu kavramın temelinde ifade ettiği gibi tabaka (strata) vardır. Buna sosyal terimini ekleyerek, toplum içindeki çeşitli pozisyonlardaki insanların, belirli değerlere göre düşükten yükseğe doğru tabakalaştığı vurgulanmaktadır.[26] Bu bir kaya kesitinde görülen üst üste binmiş katmanlara benzetilebilir. Bu noktada, toplumsal tabakalaşma, sosyal eşitsizlikten çok açık veya belirgin bir biçimde ayrışmayabilir. Bu yüzden terimlerin daha belirgin hale getirilmesi uygun olabilir. Toplumsal tabakalaşma, eşitsizliğin pekiştirildiği veya kurumsallaştırıldığı anlamına gelmektedir ve bu yapının içersinde kimin neyi ve niye aldığını belirleyen bir sosyal ilişkiler sistemi vardır. Buradaki kurumsallaştırmanın anlamı katmanlara ayrılmış bir hiyerarşi sisteminin yapılandırıldığıdır. İnsanlar, belirli pozisyonlara sahip birey ve grupların daha fazla etki ve saygı isteyebileceklerini ve böylece mal ve hizmetlerden daha fazla pay toplayabileceklerini düşünebilirler. Bu tip bir eşitsizlik toplumun geniş bir çoğunluğuyla aynı düzeyde kabul edilebilir ya da edilemez ama sonuçta gerçekleşen budur.[27]

Bir toplumsal tabakalaşma sistemi aynı zamanda ödüllerin nasıl dağıtıldıklarını ve niye bu şekilde dağıtıldıklarını "açıklamak" için geliştirilen kurallar anlamına da gelmektedir. Örneğin, kurallar şunu açıklayabilir: Bazı bireyler daha fazla ödül almaktadır çünkü bunlar bazı tanrıların dünyadaki temsilcileridir veya onların toplumun tümünün daha sağlıklı ve daha iyi olmasına yol açtığına inanılır.

Yukarıda ifade edildiği gibi sosyal eşitsizlik ile toplumsal tabakalaşma arasındaki ayrımı yapmak önemlidir. Sosyal eşitsizlik kavramı sosyal anlamda

---

[25] Bryan Turner, **Eşitlik**. Çeviren: Bahadır Sina Şener (Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 1997) s. 34
[26] Bernard S. Philips, **Sociology, Social Structure and Change** (İngiltere: The Macmillan Company, 1969) s. 167
[27] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 11

yaratılan eşitsizliklerin varolması anlamına gelmektedir. Toplumsal tabakalaşma, sosyal eşitsizliğin belirli bir biçimidir. Bu kavram, prestij ve zenginlik gibi faktörlerin etkisinde birinin diğerinin üzerindeki bir sırada yer alacağı birbirinden farklı sosyal grupların varlığını temsil etmektedir. Belli bir grup veya tabakaya ait olanlar ortak ilgi alanları ve kimliklere sahip olacaklardır. Onları diğer sosyal tabakaların üyelerinden belli bir dereceye kadar ayıracak olan benzer yaşam biçimlerini paylaşacaklardır. Hindistan kast sistemi sosyal bir tabakalaşma sistemine somut bir örnek sağlamaktadır. Kast sisteminde de olduğu gibi toplumsal tabakalaşma, sosyal grupların hiyerarşik yapısı ile yakından ilgilidir. Belli bir tabakanın üyeleri, benzer ilginlik alanları ve yaşam biçimleri sergileyerek ortak bir kimliğe sahip olurlar. Farklı sosyal grupların üyeleri olarak toplumdaki ödüllerin eşit olmayan dağılımından mutlu olurlar veya üzüntü çekerler. Fakat yukarıda ifade edildiği gibi toplumsal tabakalaşma, sosyal eşitsizliğin sadece bir biçimidir. Sosyal eşitsizliğin, toplumsal tabakalaşma söz konusu olmadan var olması mümkündür. Örneğin literatüre bakıldığında bazı sosyologlar, batılı endüstriyel toplumların, özellikle Amerika'nın, bir sınıf sistemi anlamında tabakalaştığını kabul etmenin artık doğru bir görüş olmadığını savunmaktadırlar. Onlara göre Amerika'daki sosyal sınıflar, eşit olmayan konumların (pozisyonların) sürekli bir hiyerarşik yapısıyla yer değiştirmiştir.[28] Eskiden üyelerinin, ortak bir yaşam ve paylaşılan çıkarlar yönünde bir bilince sahip olduğu sınıfların varlığından söz edilirken, şimdi değişen derecelerde prestij ve ekonomik ödül ortaya koyan mesleki tabakaların devam eden bir süreci söz konusudur. Böylece ortaya konan görüş sosyal gruplar hiyerarşisinin, bireyler hiyerarşisiyle yer değiştirdiğidir. Burada unutulmaması gereken nokta toplumsal tabakalaşmanın, sosyal eşitsizliğin belirli bir biçimi olduğudur.

Toplumsal tabakalaşmayla ilgili diğer bir husus alt kültürlerdir. Her tabakaya ait üyelerin kendi alt kültürlerini geliştirmeye yönelik bir eğilimleri vardır. Bunun anlamı sosyal bir grup olarak söz konusu tabakalara ait normlar, tutumlar ve değerler vardır. Toplumun bazı üyeleri, tüm üyelerde ortak olmayan benzer durumlar veya sorunlar yaşadığında, bir alt kültür kendini göstermeye

---

[28] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 22

başlar. Örneğin endüstrileşmiş batılı toplumlarda çalışan sınıfa ve orta sınıfa ait farklı alt kültürlerin varlığından söz edilir. Benzer sorunlar ve durumlar genellikle benzer tepkiler doğururlar. Tabakalaşma sistemlerinde statünün gelişimine yönelik çok az bir fırsat tanıyan en düşük tabakada yer alan üyeler yaşama karşı kaderci bir tutum içersine girerler. Bu tutum, alt kültürlerinin bir parçası haline gelir ve nesilden nesile iletilir.

Benzer durumları ve ortak bir alt kültürü paylaşan sosyal bir grubun üyeleri büyük olasılıkla bir grup kimliği geliştireceklerdir. Diğer grup üyelerine yönelik bir yakınlık hissi geliştirme eğiliminde olacaklardır. Bundan dolayı ait oldukları belirli bir tabaka ile bütünleşme eğiliminde olacaklar ve kendilerini, örneğin orta sınıf veya çalışan sınıf olarak kabul edeceklerdir.

Sınıf ve tabaka yerleşimi ağırlıklı olarak kalıtsal veya miras yolu ile gerçekleştiğinde bu yerleşim **atfetme** (ascription) şeklinde tanımlanır. Atfetme insanların bir tabakalaşma sistemindeki pozisyonlara kendi kontrolleri dışındaki özellikler ile yerleştirilme durumudur (Örneğin, doğumdaki ırk, cinsiyet veya sınıf). Sınıf ve tabaka yerleşimi ağırlıklı olarak bireyler tarafından kontrol edilebilir özelliklere göre gerçekleştiğinde bu tip bir yerleşim **başarı** (achievement) olarak tanımlanır. Başarı durumunda insanlar tabakalaşma sistemindeki yerlerini elde ederler çünkü birtakım değerlere sahiptirler. Belirli ideallerin peşinden koşmuşlardır veya belirli başarı, kazanım kurallarına uymuşlardır.[29] Fakat, birçok toplumda tabaka yerleşimi atfetme ve başarının değişen karışımlarını temel almaktadır.

Sonuç itibariyle eşitsizlikleri betimlemek için, sosyologlar toplumsal tabakalaşmadan söz ederler. Tabakalaşma, bir anlamda farklı insan gruplaşmaları arasındaki yapılmış eşitsizlikler olarak tanımlanabilir. Toplumların, daha çok tercih edilenin en üstte, daha az ayrıcalıklı olanın da en alta yakın olduğu bir hiyerarşi içinde tabakalardan oluştuklarını düşünmek mümkündür.

Toplumsal tabakalaşmanın yukarıdaki anlamının ötesinde 4 temel özelliği vardır, bunlar;[30]

---

[29] Erkal, **Ön.ver.**, s. 213

[30] John J. Macionis, **Sociology** (8. Basım. Amerika: Prentice Hall, 2001) s. 248

- Toplumsal tabakalaşma, bireysel farklılıkların basit bir yansıması değil, toplumun temel bir özelliğidir.
- Toplumsal tabakalaşma nesiller boyunca varlığını sürdürür.
- Toplumsal tabalaşama evrenseldir ama aynı zamanda toplumdan topluma değişkenlik göstermektedir.
- Toplumsal tabakalaşma sadece eşitsizliklerle değil inançlarla da ilgilidir.

1.1.2. Sınıf Bölümleri ve Sosyal Hareketlilik

Çalışma açısından açıklanması ve tanımlarının yapılması gereken diğer kavramlar sınıflar, sınıf ayrımları ve sosyal hareketliliktir. Özellikle bu kavramlar çalışmanın ikinci bölümü açısından önem kazanmaktadır.

1.1.2.1. Sınıf ve Sınıf Bölümleri

Genel olarak bakıldığında sınıf, bir tabakalaşma sisteminde benzer pozisyonlarda bulunan ve benzer politik ve ekonomik menfaatlere sahip bireylerin oluşturduğu bir grup şeklinde tanımlanabilir.[31] Sınıf üzerindeki tartışma şu tip konular üzerinde yoğunlaşmaktadır: (1) Sınıfları ayırmadaki en önemli kriter (2) Var olan sınıf bölümlerinin sayısı (3) Eğer anlamlıysa, bireylerin bu bölümleri hangi noktada tanımaları veya farkında olmaları gerektiği (4) Endüstrileşmiş toplumlarda sınıf bölümlerinin var olup olmadığı. Sınıf ve sınıflar zamana göre, mensupları sürekli değişen hiyerarşik sistemin bir parçası durumundadırlar. Sınıflar ortadan kalkmamakta ancak karakter değiştirmektedirler. Endüstri devriminin ilk dönemlerinde çok sınıflı bir yapıya geçmeden önce görülen homojen sınıflar zamanla karmaşık, dışa açık, kendi dışındaki sınıflarla ortak hareket edebilen bir karakter kazanmışlardır.[32]

Bu çalışmanın bakış açısından sınıf, çok anlamlı ve çok önemli bir kavramdır. Sınıf bölümlemeleri üç ana kriter altında incelenebilir: **Mesleki yapı** (occupational structure) içersinde bir insanın pozisyonu. **Otorite yapıları** (authority structure) (bir insan kaç kişiden emir almakta ve bir insan kaç kişiye

[31] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 12
[32] Erkal, **Ön.ver.**, s. 195

Anadolu Üniversitesi Kütüphane

emir vermekte) içersinde bir insanın pozisyonu. Bir kişinin mal ya da mülk sahipliği (veya daha özgül olmak gerekirse, hisse senedi sahipliği gibi kâr üreten bir değerin sahipliği), ki bunu **Mülkiyet yapısı** (property structure) olarak tanımlamak mümkündür. Bu üç kriter kesişme eğilimimdedir ve bundan dolayı daha çok veya daha az farklı sınıf bölümleri oluşturmaktadır.[33] Farklılıkların dışında yukarıdaki ifadeleri sınıf bilinci, gelir ve yaşam biçimleri olarak da vurgulamak mümkündür. Diğer bir bakış açısında da sosyal sınıfları oluşturan gene üç ana faktör vardır. Bunlar, benzer sosyal şartlar içinde bulunmak, benzer statüye sahip olmak ve benzer değer hükümleri taşımaktır.[34] Diğer bir yaklaşım da sınıf olgusuna ekonomik açıdan yaklaşmakta ve sınıf oluşumunu üç neden altında toplamaktadır. Servetin dağılımı, üretim araçlarının denetimi ve mesleki farklılaşma.[35] Sonuç itibariyle literatüre bakıldığında sınıfın oluşumuna yönelik bakış açıları genellikle birbirine benzemektedir.Toplumsal sınıf kavramı konusunda ortaya çıkan kuramsal yaklaşımlar bu ortak öğelerin biri ya da birkaçı veya tümünün çıkış noktası kabul edilmesiyle gerçekleşmektedir.[36]

Toplumsal tabakalaşma çalışmasındaki kuramsal tartışmalar düşünüldüğünde, sınıf kavramının en iyi şekilde nasıl tanımlanabileceği konusunda bir belirsizliğin olduğunu tahmin etmek zor olmayacaktır. Genel anlamda bu tartışmaların asıl sebebi, toplumsal tabakalaşmanın hangi boyutunun en önemli unsur olacağı konusundaki kuramsal tartışmalardır (işlevselci kuramlara karşı çatışma kuramları). Burada amaç hangi yaklaşımın doğru olup olmadığını vurgulamak değil, daha çok farklı yaklaşımların kendilerine göre zayıf ve güçlü yanlarını ele almaktır. (Sınıf analizlerine yönelik yaklaşımlar için de aynı durumu geçerlidir.)[37]

Konuya bu şekilde yaklaşıldığı zaman, literatürde sınıfın farklı tanımlarını bulmak mümkündür. Bunlardan bir tanesi sınıfın sübjektif ve objektif tanımıdır.[38] Sübjektif görüşte önemli olan belirli bir sınıf içinde bulunduğu söylenen kişiler

---

[33] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 12
[34] Erkal, **Ön.ver.**, s. 195
[35] Ergil, **Ön.ver.**, s. 129
[36] Doğan, **Ön.ver.**, s. 147
[37] Rosemary Crompton, "The Fragmentation of Class Analysis," **British Journal of Sociology**. Cilt no 47, Sayı no 1: 56-67, (1996), s. 64
[38] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 142

açısından bu söz konusu sınıfın konumunun bir anlamı olup olmadığıdır. Yani başka bir deyişle, insanlar kendilerini belirli bir sınıfın üyesi olarak tanımlarlar ve ağırlıklı olarak söz konusu aynı sınıftaki diğer insanlarla etkileşime geçerler. Öte yandan objektif görüş, insanların müşterek sahip oldukları belirli yaşam şanslarını veya ekonomik özellikleri vurgulamaktadır. Objektif görüş açısından en önemlisi, insan gruplarının ortak özelliklerinin, onların yaşam şanslarını etkilemesi ve eğitim seviyesi, mesleki pozisyon veya bürokratik güç konumu gibi toplumdaki değerli ödülleri paylaşmalarıdır. İnsanlar ardından bu ortak özellikler anlamında (onlar bu özelliklerin farkında olsun ya da olmasın veya aynı sınıftaki diğer insanlarla ilişkiye geçsin yada geçmesin) sınıf kategorilerine yerleştirilmektedirler. Bazı kuramcılar, her iki görüşü kapsamak için, objektif ve sübjektif yönlere yönelik sınıfın alt tanımlarını oluşturarak sınıf kelimesini kullanmaktadırlar. Örnek olarak, Marx "kendi içinde sınıf" (class in itself), Dahrendorf'ta "gizli çıkar grupları" ifadesini kullanarak konunun objektif tarafını vurgulamakta, öte yandan Marx "kendi için sınıf" (class for itself), Dahrendorf'ta "açık çıkar gruplarından" söz ederken sınıfın sübjektif bakış açısını vurgulamaktadır. Bu noktada açıklamak gerekirse Marx'a göre sosyal sınıf olmak için sınıf bilinci gelişmelidir. Sınıf bilincinin iki aşaması vardır; "kendi içinde sınıf" ve "kendi için sınıf". İlk aşama sadece üretim araçlarına olan uzaklık ile belirlense de ikinci aşama ancak sınıfların üyelerinin üretim ilişkileri içindeki, birbirine karşı farklı, zıt çıkarlarının farkında olmaları ve bunları korumak için siyasi bir hareketliliği yani sınıf mücadelesini başlatmaları ile tamamlanır.[39]

Diğer tanımsal bir konu sürekli veya süreksiz sınıf derecelemelerinden hangisinin ağırlıkta olduğudur.[40] Sürekli görüş açısının anlamı şudur: Sınıf veya tabaka bir ölçek üzerindeki dereceler olarak düşünülmelidir; en yüksekten en düşüğe kadar pozisyonlar vardır ve en yüksek ile en düşük değer arasında sayısız derece olabilir. Bundan dolayı sürekli bakış açısından kesin/net sınıf sınırları belirlemek çok zor hatta anlamsızdır. Buna karşılık, süreksiz bakış açısı şudur; burada daha az sınıf bölümlenmesi vardır ve farklı sınırlandırmalarla sınıf bölümleri bulmak mümkündür. Bu bakış açısından sınıf bölümleri içindeki farklılıklardan çok, sınıflar arasındaki bölümler önemlidir. Çatışma kuramcıları,

[39] Kalaycıoğlu, **Ön.ver.**, s. 306
[40] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 142

sınıfa yönelik süreksiz ve objektif görüş açısını benimseme eğilimi içersindeyken, işlevselciler sürekli ve sübjektif görüş açısını benimsemektedir.

Burada belirtilmesi gereken bir unsur vardır. Çalışmanın ikinci bölümünde değinilen ve pazarlama, reklam ve medya ölçümlerine yönelik sektörde kullanılan sosyoekonomik statü ölçümü, yukarıdaki sınıf görüşlerinden ağırlıklı olarak sürekli ve objektif olana daha uygundur; çünkü öncelikle sektör ailelerin sosyal statü ölçümünü bir ölçek üzerinden belirli derecelere atayarak yapmaktadır. İkinci olarak da insanların paylaştıkları belirli yaşam şansları veya ekonomik özellikler üzerinde durmaktadır.

Sınıf yerleşimi arkasındaki en önemli bazı objektif faktörleri tanımlamak için yukarıda değinilen mesleki yapıya, bürokratik otorite (yetki) yapısına ve kapitalist mülkiyet yapısına bakmak anlamlı olacaktır.

İnsanların yaşam şanslarının bu yapılar açısından nasıl etkilendiği ve her birinde nasıl derecelendiğini anlamak oldukça önemlidir. Genel anlamda bu üç yapı tarafından oluşturulan bölümler incelendikten veya üzerinde düşünüldükten sonra endüstrileşmiş toplumlarda genellikle üst, orta, çalışan ve alt sınıf olarak bölümlendirilmeleri çok daha iyi anlaşılmaktadır.

Mesleki yapıdaki konum ile kişinin pazarla olan ilişkisi ifade edilmektedir. Weber bunu kısmen ekonomik sınıf olarak ifade etmektedir. Başka bir deyişle, mesleki yapı içerisinde insanlar, beceri düzeylerine göre derecelenirler ve daha yüksek beceri düzeylerinde daha büyük ödüller (gelir gibi) alma eğilimindedirler. Doğal olarak bu unsurları değerlendirmede iki bakış açısı söz konusudur.

İşlevselci bakış açısından bu ödüllerin verilme ve derecelendirmelerin belirlenme sebebi, kişinin mesleğinde toplumun ihtiyaçlarına yönelik yaptığı katkılardır; Statünün başlıca elde edilme nedeni belirli bir mesleğin veya beceri düzeyinin toplumun ihtiyaçlarını karşılıyor olmasıdır.

Çatışma bakış açısı ise konuyu şöyle ele almaktadır: Ödüllerin verilme ölçütü, ödüllerin dağıtılmasını kontrol altında tutan kişiler açısından (ekonomik veya bürokratik seçkinler) mesleklerin veya görevlerin daha az ya da daha fazla önemli olmasıdır. Yukarıda değinilen ve toplumsal tabakalaşmaya yönelik işlevselci ve çatışma kuramları bölümün devamında detaylı olarak ele alınmıştır. Burada sınıf kavramının açıklanması anlamında ele alınmışlardır. Sonuç

itibariyle toplum yaşamında meslekler bir itibar sırasına konarak değerlendirilebilirler ve sınıf statüsüyle ilişkilendirilebilirler.[41]

Bürokratik örgütler söz konusu olduğunda, örgütlü otorite (yetki) veya güç yapıları devreye girmektedir. Weber'e göre belirli bir miktarın üzerindeki kişilerin eylemlerine yönelik zorunlu koordinasyon belirli kişilerden oluşan bir kadronun kontrolünü gerektirmektedir. Yani bu söz konusu kadrolar, bürokratik otoriteyle bağlantılı oluşturulan bölümlerdir.

Bu kadroların sayısı ve işlevleri farklı örgütlere göre çeşitlilik gösterebilir; fakat genellikle başkan, yönetim kurulu başkanı, başkan yardımcısı gibi üst konumlar vardır. Bu düzeyin altında, örgütte daha belirgin fonksiyonlardan veya departmanlardan sorumlu kadro konumları bulmak mümkündür. Örneğin üniversitelerdeki dekanlar, devlet yapısındaki özel kalemler gibi. Bu tipik çok katmanlı konumların, en altındaki basit çalışanlara (işçilere, memurlara) daha yakın noktada genellikle şef veya denetleyici konumlar vardır. Bu konumlara, bir şirkette departman şefi, fakültede bölüm başkanı örnek verilebilir. Son olarak, örgütün en alt konumunda çeşitli tipte emek ortaya koyan çalışanlar veya işçiler vardır. Araba montaj hattında çalışan işçiler, banka memurları, tezgahtarlar ve benzerleri buna örnek gösterilebilir.

Marksist anlamda, üretim unsurlarına sahip olanlar, yani hem bu mülkiyetin kullanımını hem de buradan elde edilecek kâr üzerinde kontrolü olanlarla bu durumların hiçbirine uymayanlar arasındaki en temel bölümlenmeyi yaratan unsur, mülkiyet yapısıdır. Gerçekte, doğal olarak, kapitalizm altındaki endüstrileşmenin ilerlemesi bu kadar kolay tanımlanabilecek bir mülkiyet yapısı yaratmamıştır. Fakat Marx açısından sınıf incelendiğinde, ileriki bölümlerde de görüleceği gibi, önemli olan toplumda insanların üretim güçlerine nasıl bağlandığıdır yani üretimle olan ilişkileridir. Sınıfı mülkiyet unsuru açısından birçok tabakalaşma kuramının etkisinde açıklamak mümkündür; ama burada önemli olan sınıfı genel anlamda tanımlarken hangi görüş açısından olursa olsun bir sahiplik unsurunun devreye giriyor olmasıdır.

---

[41] Ergil, **Ön.ver.**, s. 134

Sınıfın tanımlanmasına yönelik yukarıda detaylı olarak üç unsur kullanılmıştır. Bu unsurlar, aslında sınıfa yönelik güncel kullanımların (orta sınıf, üst sınıf vb.) arkasında yatan temel kriterlerdir.

Diğer bir nokta da şudur: Literatür tarandığında sınıfın tanımına ilişkin birbirinden oldukça farklı ifadelerle karşılaşmak mümkündür. Sınıf kavramının yukarıda değinilen kriterlerle açıklanmaya çalışılması sadece sınıfa yönelik görüşlerden bir tanesidir; ama bu görüş tarzı çalışmanın ileriki bölümleri açısından oldukça açıklayıcıdır. Çünkü sosyoekonomik statü ölçümleri sınıf yapılarından bağımsız değildir. Öte yandan unutulmaması gereken diğer bir husus ise sektörde kullanılan sosyoekonomik statü ölçeklerinin sosyolojik anlamda gerçek birer sınıf analiz çalışması olmadığıdır. Çünkü bu çalışmalar daha uygulamaya dönük, basit kategorizasyonlardır. Başka bir deyişle sektörde kullanılan sosyoekonomik statü ölçümleri sosyolojik anlamda yapılan sınıf analizlerinin bir uzantısı ve pratiğe geçirilmiş halidir.

Endüstrileşmiş veya endüstrileşme yolundaki herhangi bir ülkede sınıf bölümlemesine yönelik tipik bir kategorizasyon ağırlıklı olarak mesleki ve ekonomik bölümlemeler bazında yapılabilir.[42] Genellikle bu sınıf bölümlemeleri, üst sınıf, üst-orta sınıf, orta sınıf, düşük orta sınıf, çalışan sınıf ve alt sınıf şeklinde adlandırılmaktadır. Mesleği ön plana çıkaran benzer tanımlamalar kapitalist sınıf (üst sınıf), masabaşı çalışanları (beyaz yakalılar), düşük düzey masabaşı çalışanları (düşük düzey beyaz yakalılar), vasıflı işçiler (vasıflı mavi yakalılar) ve vasıfsız işçiler (vasıfsız mavi yakalılar) şeklindedir. Diğer bir bakış açısı ise, üst-üst sınıf, alt-üst sınıf, üst-orta sınıf, orta sınıf, alt-orta sınıf, üst-alt sınıf ve alt-alt sınıf şeklindedir. Bunu genişletmek, daraltmak veya farklı örnekler vermek mümkündür ama genel yapı bu şekilde oluşmaktadır.[43]

Tanımlamalar üzerinde daha açıklayıcı olmak ve sınıf yerleşimini tanımlayan üç kriteri vurgulamak (meslek, otorite ve mülkiyet) amacıyla pekçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeye uygun düşebilecek genel bir sınıf bölümüne değinmekte ve bu bölümlerin tanımlanmasında fayda vardır. Burada önemli olan nokta, insanların otorite, mesleki ve ekonomik duruşa göre derecelenmesidir

---

[42] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 13
[43] Erkal, **Ön.ver.**, s. 189

Genel sınıf bölümlemeleri şöyle açıklanabilir;[44]

Üst sınıf (upper class): Maddi değer açısından yüksek düzeyde yer alan ve bu yüzden yüksek otoriteye sahip kişilerin oluşturduğu grupları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu grupta belli başlı kuruluşların sahibi olan köklü aileler başı çekmektedir. Örneğin Türkiye'de Koç ve Sabancı gibi veya Amerika'da Rocfellers ve Ford.

Yönetici sınıf (corporate class): Belli başlı kuruluşlarda (genellikle devlet yapısında) yüksek otoriteye ve güce sahip ama söz konusu kuruluşlarda kapsamlı mülkiyetleri olmayan kişileri ifade etmede kullanılmaktadır. Bu insanların içinde üst düzey yöneticiler, yönetim kurulu başkanları, bunların yardımcıları ve bunların benzerleri yer almaktadır. Gelişmiş ülkelere bakıldığında, üst sınıfın önem açısından küçüldüğü buna karşılık olarak yönetici sınıfının toplum içinde önem kazandığına dair göstergeler bulmak mümkündür.

Orta sınıf (middle class): Göreli olarak az bir mülkiyeti elinde bulunduran, fakat meslek (masabaşı çalışanı) ve otorite açısından yüksek düzey ile orta düzey pozisyonlarda yer alan insanları ifade etmektedir. Bunun altında üst orta sınıf (daha az kurumsallaşmış yöneticiler, doktorlar, avukatlar vb.) ve düşük orta sınıf (ofis çalışanları, sekreterler, satışçılar vb.) ayrımlarına gitmek mümkündür

Çalışan sınıf (working class): Çok az veya hiçbir mülkiyeti olmayan, meslek (bedeni ile çalışan) açısından orta ve düşük düzey arasında bulunan, çok az veya hiç otoritesi olmayan insan gruplarını tanımlamada kullanılır. Bu başlık altında vasıflı ve vasıfsız ayrımı yapmak mümkündür.

Alt sınıf (lower class): Hiçbir mülkiyeti olmayan, genellikle işsiz olan ve hiçbir otoritesi bulunmayan insanların oluşturduğu bir grup olarak tanımlamak mümkündür.

Sınıf yapıları artan bir farklılaşma içindedir. Sınıfsız (eski doğu bloğunda olduğu gibi) veya ikili sınıf yapıları (yöneten ve yönetilenler, proletarya-burjuvazi gibi) gündemden düşmemekle birlikte, çok sınıflı toplumlar gerçeği her geçen gün daha çok ağırlık kazanmaktadır.[45]

---

[44] Pierre Laroque, **Sosyal Sınıflar**. Çeviren: Yaşar Gürbüz. (2. Baskı. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1969) s. 80

[45] Erkal, **Ön.ver.**, s. 191

Sonuç itibariyle toplumsal sınıf, kapitalist toplumun gerçekliğinin bir parçasıdır. Sosyologlar açısından ise, toplumsal yapı ve süreçlerin anlaşılmasında yararlanılacak analitik çerçevenin temel bileşenidir.[46]

Genel anlamda bakıldığında, bir sınıf toplumuna ilişkin ifadelerin tamamında ortak olarak varsayılabilecek unsurlar şunlardır;[47]

- Sınıflar, toplumsal yapıdaki en kapsamlı grupların bir sistemini meydana getirmektedir.
- Sınıf bölümlemeleri, biyolojik kriterlerle belirlenmeyen, imtiyaz ve ayrımlara yönelik bir sisteme bağlı sosyal statülerle yakından ilgilidir
- Bir sosyal sınıftaki bireylerin üyeliği veya söz konusu gruba bağlantıları göreli olarak kalıcıdır.

Özetlemek gerekirse, tam bir fikir birliği olmamakla birlikte sınıf kavramı, maddi ve sosyal eşitsizliklerle, prestij derecelendirmeleriyle ve toplumları değiştirecek kapasiteleri olan gerçek sosyal güçlerle karakterize olmuş hiyerarşik grupları tanımlamakta kullanılabilir.[48] Ayrıca çalışmanın ileriki bölümlerinde de görüleceği gibi her sınıf kuramı, sınıf oluşumundaki belirgin ve farklı durumları vurgulamaktadır. Örneğin, üretim unsurlarının kontrolü, üretim süreci ve üretim sonuçları (üretim sınıflarını), üretilen mal ve hizmetlere erişim (tüketim sınıflarını), politik güç ile politik kaynaklar gibi unsurların kontrolü (politik sınıfları) eğitim ve bilgiye erişimi (bilgi sınıflarını) vurgulamaktadır. Bu unsurlar tarihsel süreçte birlikte hareket ederler ve belirli durumlarda biri ön plana çıkabilir. Örneğin, feodalizm döneminde sınıf oluşturma unsuru olarak politik güç önemli bir rol üstlenirken, kapitalizmde sınıf oluşturma unsuru olarak ekonomi ön plana çıkmıştır.[49]

---

[46] Richard Scase, **Sınıf, Yöneticiler, Mavi ve Beyaz Yakalılar**. Çeviren: Barış Şarer (Ankara: Rastlantı Yayınları, 2000) s. 114

[47] Stanislaw Ossowski, "Different Conceptions of Social Class," **Class, Status, and Power, Social Stratification in Comparative Perspective**. Ed.: Reinhard Bendix ve Seymour Martin Lipset (2. Basım, Amerika: The Free Press, 1953) s. 91

[48] Rosemary Crompton, "Class and Stratification," **Sociology, Issues and Debates**. Ed.: Steve Taylor (İngiltere: Macmillan Press Ltd., 1999) s. 98

[49] Edmund Dahlström, "Division of Labour, Class Stratification, and Cognitive Development," **Acta Sociologica**. Cilt no 23: 133-155, (1980) s. 140

1.1.2.2. Statü

Sınıf ile birlikte statüye değinmekte fayda vardır. Sosyologlar genellikle statüyü farklı şekillerde kullanmaktadırlar. Bir yanda statü; sosyal bir yapıdaki pozisyonları ifade etmek için kullanılmaktadır. Belirli hakları ve görevleri içeren bu tip pozisyonlar genellikle şunlardır: Öğrenci, öğretmen, baba, çocuk vb. Diğer yanda ise statü, genellikle hiyerarşik bir yapı içersindeki sınıf pozisyonunu belirlemek için kullanılmaktadır. Bu kullanım alanında, statü kriteri ağırlıklı olarak mesleki prestiji veya yüksek ve düşük mesleki başarı (kazanım) ile özdeşleşen popüler anlamda derecelenmiş saygınlık ve itibar düzeylerini kapsamaktadır. Çalışmanın gerisinde statü, ikinci anlamda kullanılacaktır.

Sonuç itibariyle sanayi toplumlarında toplumsal tabakalaşma durumu, toplumsal sınıfların varlığının yanı sıra statü gruplarının da varlığı ile karmaşık bir görünüm kazanmış bulunmaktadır. Bu ikisi arasındaki farkı ilk gören ve ikisi arasındaki ilişkiyi inceleyen Weber olmuştur. Ona göre, sınıflar üretim ve şeylerin elde edilmesiyle ilgilerine göre tabakalaşırken, statü grupları belirli bir hayat tarzı ile ifade edilen tüketimlerinin ilkelerine göre tabakalaşmaktadır.[50] Yani sınıf ve bununla beraber gelişen statü kavramları arasında, kaynakları üretme yollarından ziyade, kullanma yollarından kaynaklanan bir farklılık söz konusudur.[51]

Statü grupları üzerinde özellikle meslek farklılıkları açsısından pek çok deneysel araştırma yapılmıştır. Gerçekten, toplumsal tabakalaşma ve toplumsal hareketlilik konusundaki son araştırmalar, tezin ikinci bölümünde detaylı olarak değinildiği gibi büyük ölçüde mesleklerin prestij derecelerine göre yapılmışlardır. Araştırmalarda mesleklerin prestij derecelerinin temel alınmasının nedeni, bunun araştırmanın planlanmasını ve uygulanmasını kolaylaştırmasıdır.[52] Dolayısıyla meslek, sosyoekonomik statünün veya prestijin önemli bir kaynağıdır.[53]

---

[50] Bottomore, **Ön.ver.**, s. 217-218
[51] David Cahney, **Yaşam Tarzları**. Çeviren: İrem Kutluk. (Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 1999) s. 16
[52] Bottomore, **Ön.ver.**, s. 218
[53] Alex Thio, **Sociology, An Introduction** (2. Basım, Amerika: Harper & Row, Publishers, 1989) s. 215

1.1.2.3. Sosyal Hareketlilik

Sosyal hareketlilik, fertlerin, ailelerin ve sosyal grupların toplum içinde sahip oldukları bir statüden diğer bir statüye doğru olan hareketlilikleridir.[54] Bir sınıf sistemine yönelik herhangi bir analiz, sosyal hareketlilik (social mobility) kavramı işin içine sokulmadığı sürece eksik olacaktır. Sınıf yerleşimi içersindeki olasılığı yüksek değişimlerden ve kazanımlardan dolayı, bir sınıf sistemi, diğer tipteki tabakalaşma sistemlerinden farklılaşabilir. Atfedilmiş özellikler hiçbir zaman bunun dışında değildir ve gerçekte varolan başarı (kazanım) ile atfedilmiş özelliklerin değişken bir karışımıdır. Sosyal hareketlilik, bir sınıf sistemi içindeki birey veya grup hareketliliği olarak tanımlanabilir. Düşey ve dikey hareketlilikten veya başka bir deyişle sınıf sistemi içersinde bireylerin aşağı ve yukarı hareketleri ile bu kişilerin kabaca eşit derecedeki pozisyonlar arasındaki hareketlerinden söz etmek mümkündür. Sınıf sistemleri başarıyı veya kazanımı temel aldığında, dikey sosyal hareketlilik kaçınılmazdır. Dolayısıyla bu fikir, Amerika'nın ortaya koyduğu fırsat eşitliği iddiasıyla birleştiğinde, sosyal hareketlilik çalışmalarının yoğun şekilde Amerika'da yapıldığını anlamak kolaylaşmaktadır. Ama ortadaki gerçek şudur; gelişmiş ülkelerin geneline bakıldığında hem atfedilmiş unsurlar (ırk veya aile geçmişi vb) hem de başarı unsurları (eğitimsel başarı veya kazanım) sınıf pozisyonunun belirlenmesinde önemli bir yer oynamaktadır.[55]

Tekrar etmek gerekirse, tabakalar arasındaki geçiş eğilimi sosyal hareketlilik olarak bilinir. Bu sosyal hareketlilik yukarıya, örneğin işçi sınıfından orta sınıfa geçmek gibi veya aşağıya doğru olabilir. Sosyal hareketlilik anlamında çok düşük fırsatlar tanıyan tabakalaşma sistemleri "kapalı" olarak tanımlanırken; göreli olarak daha yüksek sosyal hareketlilik oranlarına imkân tanıyanlar "açık" olarak adlandırılmaktadır. Kapalı sistemlerde bir bireyin pozisyonu ona atfedilmiştir: Yani genellikle bu durum doğumda belirlenmiştir ve statü değişimi için yapılacak pek bir şey yoktur. Kapalı sistemleri tanımlamada Hindistan'daki kast sistemi oldukça iyi bir örnektir. Bu durumda bireyler otomatik bir şekilde ebeveynlerinin kast sistemine ait olurlar ve istisnaların dışında

---

[54] Erkal, **Ön.ver.**, s. 213
[55] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 14

hayatlarının geri kalanını bu statüde geçirirler. Buna karşılık, kapitalist endüstriyel toplumdaki tabakalaşma sistemi olan sosyal sınıf, açık sisteme bir örnek teşkil etmektedir. Burada bir bireyin sınıf pozisyonu büyük çapta elde edilir veya başarılır. Sınıfın elde edilmesinde, ailelerinin statüsü veya ten rengi gibi atfedilmiş özelliklerden çok bireylerin kişilik özellikleri, kabiliyetleri ve bunların kullanılması ön plana çıkmaktadır. Kast sitemiyle karşılaştırıldığında sınıf sistemlerindeki sosyal hareketlilik oranı yüksektir.

Dolayısıyla hareketlilik bir toplumun açıklığı ve akışkanlığını belirginleştirmektir. Daha fazla akışkanlığa sahip olan açık toplumlar daha adaletli gözükmektedir; çünkü toplum içindeki bireylere daha fazla fırsat eşitliği sağlamaktadır. Bu önemli bir gerçektir; fakat bazı sosyologlar bu görüşe karşı çıkmakta ve bu ideal yapının kendi içinde bir çelişki sunduğunu vurgulamaktadırlar. Çünkü toplumlarda zaten baskın olan eşitsizliktir ve bu bireylere çeşitli fırsatlar sunar. Dolayısıyla onlara göre fırsat bir anlamda eşitsizliği ifade etmelidir yoksa daha iyi bir konum ya da pozisyona yönelik hareket için bir alandan söz etmek mümkün olmayacaktır. Bunun yanında eğer eşit olmayan hedefler varsa, bunlar gelecek nesil için eşit olmayan başlangıç noktaları yaratırlar ve fırsatlar eşit olamaz. Bu tip sınırlandırmaların yerine, eşit olmayan bir toplumda, özgür hareketlilik genellikle etik anlamda daha arzu edilir görülmektedir.[56]

1.1.3. İnsan Topluluklarındaki Sosyal Tabakalaşma ve Eşitsizliğin Gelişimi

Yaklaşık on bin yıl önce, fakat avlayıcı ve toplayıcı küçük topluluklardan binlerce yıl sonra, devrim niteliğinde bir olay yaşanmaya başlandı. Neolitik devrim olarak adlandırılabilecek bu devrede, insanoğlu tarımsal bir yaşama geçmeye başladı. Toprağın işlenmesi ve yiyecek sağlayacak hayvancılığın getirdiği yaşam biçimi temel ihtiyaçlarına yönelik ürünlerin miktarını arttırdı.

---

[56] Robert M. Blackburn ve Kenneth Prandy, "The Reproduction of Social Inequality," **Sociology**. Cilt no 31, Sayı no 3: 491-509 (1997) s. 492

Birkaç bin yıl içersinde büyük şehirler ortaya çıkmaya başladı ve gene bundan birkaç bin yıl sonra medeniyetler ve imparatorluklar tarihte yerini aldı. Bundan sonra artık herkesin nüfusu beslemek için tarlada çalışmasına ihtiyaç kalmadı. Böylece iş bölümü arttı ve bazı insanlar bilimi, dini, sanatı ve askeri teknolojileri takip etmeye başlayabildi. Kısa süre sonra göreli olarak, bir dizi teknik buluş sayesinde ekinlerin verimliliği yükseldi ve sonuçta daha çok insan toprakla olan ilişkisini bırakıp diğer mesleklere yöneldi ki bu da daha büyük teknik buluşların ortaya çıkmasını sağladı. Bu insanoğlunu endüstri çağına doğru hızlandırdı. Neolitik devrim sürecinde insanoğlunun göçebe yaşamı geride bırakmasıyla, tabakalaşmanın, eşitsizliğin, seçkinlerin (elitlerin) ve sömürünün tarihi başladı. Gerçekte, medeniyet tarihi toplumsal tabakalaşma tarihidir. Son dönemlere baktığımızda ileri endüstriyel ve endüstri sonrası toplumlarla beraber eşitsizliğin miktarı geçmiş medeniyetlere nazaran düşmüştür. Fakat doğal olarak çalışmanın bu noktasında önemli olan, tarih boyunca varolan temel tabakalaşma sistemlerinin türleri ve zaman içinde nasıl geliştikleridir. Toplumsal tabakalaşma, insanoğlunun tarihsel gelişimiyle yakından ilgilidir. Dolayısıyla tabakalaşma sistemlerinin tarih sahnesi içindeki yeri çalışma açısından ve toplumsal tabakalaşma kuramları açsısından önem kazanmaktadır.

1.1.3.1. Tabakalaşma Sistemleri

Sosyal bilimciler, tarih boyunca var olan veya süre gelmiş toplumsal tabakalaşma sistemlerinin türlerinin karşılaştırılması için kullanılacak bir yöntem veya en kullanışlı olacak bir tipoloji üzerinde tam bir fikir birliği sergilememektedirler. Fakat beş temel genel tür betimlenmektedir. İlkel komünler (primitive communal), kölelik (slavery), kast (caste), zümre veya feodal (Estate or feudal) ve sınıf sistemi (class system).[57] Literatüre bakıldığı zaman genellikle kölelik, kast, zümre ve sınıf sistemi göze çarpmaktadır[58]; ama

[57] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 15
[58] Doğan, **Ön.ver.**, s. 136

çalışmaya ilkel komünleri eklemekte fayda vardır.[59] Bunlar, kimi zaman, bir arada bulunabilirler.[60]

Bu beş genel türün her biri, tabakalaşma sistemlerinin beş temel özelliği baz alınarak karşılaştırılabilinir: Normatif anlamda kapalı ve açık bölümler, statü veya sınıf yerleşiminin gerçek yöntemi, meşrulaştırmanın (legitimation) temel yöntemi, eşitsizliğin en baskın biçimi ve her bir tür tabakalaşma sistemindeki eşitsizliğin karşılaştırmalı düzeyi.

İlk özelliğe bağlı olarak, bu toplumlar, tabakalaşma sistemi içindeki hiyerarşik bölümler veya mevkiler arasında normatif kapalılık veya açıklık derecesine göre değişim gösteriyordu. Burada normatif kelimesi ile göreli olarak açığa karşı kapalı derecelerin veya mevkilerin kurallarını veya şartlarını ortaya koyan normlar veya değerler ifade edilmek istenmiştir. Örneğin sosyal normlar, bireylerin belirli kuralları izleyerek halihazırdaki mevkilerini (veya doğumla birlikte sahip oldukları dereceyi) bırakıp daha üst veya daha düşük bir mevkie hareket etmede serbest olduğunu vurgulayabilir; fakat bunun tersi olarak bazı toplumlarda bu tip bir dikey hareketlilik yasak olabilir.

İlk özelliği yakından izleyerek tabakalaşma sistemi içerisinde mevkilere gerçekte hangi insanların yerleştiğine ilişkin farklılaşan yöntemler bulmak mümkündür. Bu yöntemler atfedilme/yerleştirme (ascription) ile başlayıp başarıya (achievement) kadar uzanan bir yelpaze içinde yer almaktadır. Daha önceden belirtildiği gibi, atfetme, bir bireyin bir sınıf sistemi içerine kendi kontrolü dışındaki yerleşimi veya yerleştirilmesi anlamına gelmektedir. Atfetme kişinin aile, cinsiyet veya ırk gibi özellikleriyle belirlenmektedir. Başarı ise, kişinin kendi kazanımları veya kişisel değerlerini (erdemlerini) temel almaktadır. Çok az topluluk bu başarı ve atfetme sürecinin en uç noktalarında bulunur. Çoğu bu sistemin bir karışımını kullanır.

Her toplum, en azından belirli bir düzeye kadar, kendi nüfus yapısı içerisinde eşitsizliğin varoluşunu doğrulamaya yönelik bazı yöntemleri devreye sokmalıdır. Bu yöntem genellikle meşrulaştırma (legitimation) adını almaktadır. Bu tip bir süreç, üyeleri arasında yüksek derecede eşitsizlik bulunan toplumların devamını sağlamada çok büyük bir öneme sahiptir. (10,000 yıl önceki pek çok

[59] Kalaycıoğlu, **Ön.ver.**, s. 299
[60] Anthony Giddens, **Sosyoloji**. Çeviren: Hüseyin Özel. (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000) s. 256

Ankara Üniversitesi Kütüphane

toplumda bu süreç geçerliydi) Örneğin, tabakalaşma sisteminin en altında yer alanlar, bulundukları bu düşük pozisyonun doğru ve uygun olduğu yönünde bir şekilde ikna edilmek durumundadırlar. Yoksa sosyal düzen ve yapılandırılmış eşitsizlikler sadece fiziksel gücün kullanımıyla devam ettirilebilinir ki bu yöntem yaşamlar veya kaynak alanları açısından çok maliyetli olabilir ve uzun dönemde, tahmin edilebileceği, gibi başarısız olur. Toplumlar genellikle birkaç meşrulaştırma yöntemini bir arada kullanmaktadırlar.

Bir meşrulaştırma yönetimi olarak gelenekler, adetler dikkati geçmişe taşır veya zorlar. İnsanlara her şeyin bu şekilde devam edip gittiği veya her zaman böyle olduğu öğretilebilir. Böylece, değerli mal ve hizmetlerin halihazırdaki dağıtımına ilişkin herhangi bir alternatif düşünceye insanların zihinleri kapatılır. Daha sistematik olan ideolojik bir doğrulama sistemi de kullanılabilir. Bu tip bir ideolojik doğrulamanın kısmen geleneklere bağlı olabilmesine karşın, burada değinilen daha sistematik bir inanç sistemidir. Bu sistem, tabakalaşma sisteminin en tepesinde yer alanların genellikle üstün özelliklerini ortaya çıkartır. Değerli mal ve hizmetlerden elde ettikleri büyük paylarını meşrulaştırma anlamında bu insanların, toplumun daha iyi hale gelmesindeki önemli katkılarını vurgular.

Genellikle daha laik ideolojik meşrulaştırmalara benzer olan dini inançlardan söz etmek mümkündür. Burada tabakalaşma sisteminin en tepesinde yer alanların üstün özellikleri yukarıdaki değinilen meşrulaştırma yöntemi kadar önemli değildir. Daha çok, tabakalaşmanın var olan sistemi meşru kılınmıştır; çünkü bir ilah veya doğaüstü bir güç bunu böyle buyurmuştur. Dini bir doğrulamanın yanında buna eşlik eden, halihazırdaki kendi sınıf ve kast sisteminin gerektirdiği kurallara ve sınırlamalara uyanlara yönelik vaat edilmiş ödüllerden de (genellikle bir sonraki yaşamda veya cennette) söz edebiliriz. Son olarak, çeşitli kanuni veya yasal doğrulama yöntemleri de söz konusudur. Bunlar ya devlet yapısının otoritesi ile desteklenen var olan mevkilere yönelik görevleri, ayrıcalıkları ve hakları tatbik eden kanunları ya da mevkileri ve ödülleri tayin etmede adil bir kurallar bütününü sağladığını ya da garanti altına aldığını iddia eden yasal süreçleri temel alır.

Birçok toplumda eşitsizliğin üç türünden ya da boyutundan söz edilebilir: (1) onur, statü veya prestij eşitsizliği (2) ekonomik etki ve maddi ödül eşitsizliği (3) askeri, politik veya bürokratik gücü temel alan eşitsizlikler. Birçok toplumda bu üç tip eşitsizlikten söz edilebilir ve genellikle birbirleri ile bağlantılıdır.[61] Örneğin, bir insan yukarıda değinilen eşitsizlik türlerinden bir tanesine bağlı olarak olumlu bir tutum geliştirdiğinde, genellikle diğerleri için de olumlu düşünmeye başlamaktadır. Fakat, farklı türdeki tabakalaşma sistemlerinde üçünden bir tanesi çok önemli bir yer tutabilir. Başka bir deyişle, eşitsizliğin bir boyutundaki yüksek bir pozisyon, diğer boyutlarda da yüksek bir pozisyon elde etmek için kullanılabilinir.

Toplumsal tabakalaşma sistemlerinin farklılaşan türleri içindeki eşitsizlik düzeyleri hakkında kaba bir tahmin yapmak mümkündür. Bu tahmin genel olarak, her toplumdaki sıradan insanlarla seçkinler (elitler) arasındaki eşitsizliğin değişim aralığını temel alır ve toplumlar arasında kolayca temsil edilebilen ekonomik ve iktidar (güç) değerlerine bağlı olarak yapılır. Beş tip tabakalaşma sistemi düşünüldüğünde eşitsizliğin bütünü ilkel komünsel toplumlarda çok düşük bir düzeyden başlayıp, köle, kast ve zümre toplumlarında yüksek bir düzeye çıkar, sınıf ve endüstriyel toplumlarda ise orta bir düzeyde kendini gösterir. Toplumsal tabakalaşmanın anlaşılmasında eşitsizliğin düzeylerindeki bu değişim aralığı oldukça önemlidir.

Tabakalaşma sistemlerinden biri olan sınıf kavramı sosyolojik çalışmalarda çok önemli bir yere sahiptir. Bu yüzden sosyal sınıf sisteminin diğer tabakalaşma sistemlerinden farkının belirtilmesi gereklidir.[62]

- Sosyal sınıflar herhangi bir kanunla veya dinsel bir açıklama ile yapılanmaz. Sosyal bir sınıfa ait olma durumu aileden miras alınan ve kanuni veya geleneksel bir temele oturmaz. Farklı sınıflar arası evlilik daha yaygındır ve herhangi bir resmi veya dini kısıtlama yoktur.
- Bir kişinin sosyal sınıfı, yine içine doğulan konum önemli olmakla beraber, bir ölçüde de "kazanılmış" bir konum olmaya izin verir.

[61] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 48
[62] Kalaycıoğlu, **Ön.ver.**, s. 303

Tabakalar arası aşağı, yukarı; dikey, yatay toplumsal hareketlilik daha olasıdır.

- Sosyal sınıf, kişiler arasında özellikle maddi kaynakların mülkiyeti ve kontrolü gibi ekonomik temelli farklılıklara dayanır. Ancak diğer sistemlerde, unvan, prestij, geleneksel ve kültürel kurallar gibi ekonomik olmayan farklılıklar da önemlidir.
- Sosyal sınıflar daha çok biçimsel ilişkiler içinde belirlenir. Örneğin, çalışma yaşamında kişiler arasında aldıkları ücret, çalışma şartları, meslekleri açısından farklılıklar vardır. Buradan anlaşılacağı gibi, çeşitli açıklamalar olmakla beraber, sosyal sınıflar daha çok modern ve sanayileşmiş toplumlarda daha sıklıkla tanımlanır.

Tablo 1'de tarih boyunca ortaya çıkan belli başlı tabakalaşma sistemlerini özetlenmektedir.

Tablo 2 İnsan Toplumlarının Evrimi ve Tabakalaşma Sistemlerinin Türleri

Toplumun Türü	Dönem	Tabakalaşma Sisteminin Türü
Avlayıcı ve Toplayıcı Topluluklar	10.000 Yıl Öncesinden Değişime Başlamıştır	İlkel Komünler
Erken Dönem Tarım Toplumları	6.000 Yıl Öncesinden İtibaren	Kölelik Sistemleri, Feodal veya Kast Sistemleri
Geç Dönem Tarım Toplumları	Yaklaşık 2.000-3.000 Yıl Öncesinden İtibaren	Feodal/zümre, Kast
Endüstriyel Toplumlar	Yaklaşık 300 Yıl Öncesinden İtibaren	Sınıf Sistemleri

Harold R. Kerbo, **Social Stratification and Inequality, Class Conflict in Historical, Comparative, and Global Perspective**, (Amerika: McGraw-Hill, 4. basım 2000), s. 57

Tablonun üst satır kısmı her tabakalaşma sisteminin özelliklerini ifade ederken, en sol kolonu beş temel tabakalaşma sistemini göstermektedir.

Tablo 2 ise farklı bir bakış açısı kazandırması için toplumsal tabakalaşma türü ile toplum türü arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır.

Tablo 2 İnsan Toplumlarının Evrimi ve Tabakalaşma Sistemlerinin Türleri

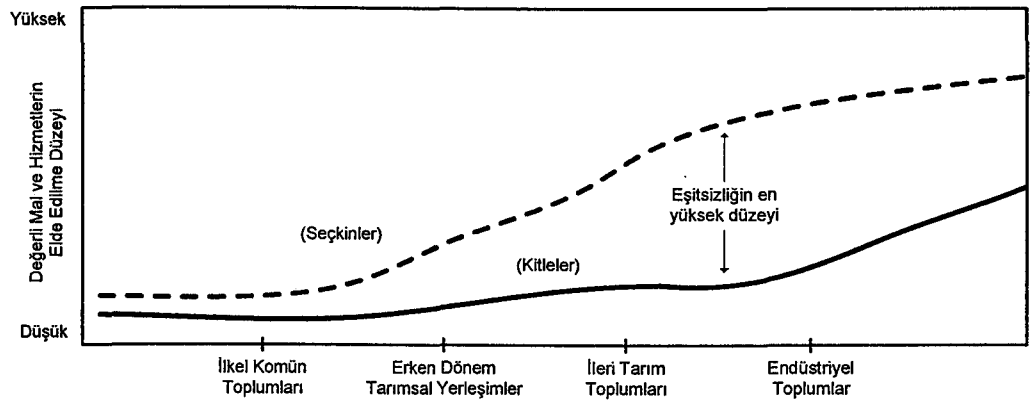
Toplumun Türü	Dönem	Tabakalaşma Sisteminin Türü
Avlayıcı ve Toplayıcı Topluluklar	10.000 Yıl Öncesinden Değişime Başlamıştır	İlkel Komünler
Erken Dönem Tarım Toplumları	6.000 Yıl Öncesinden İtibaren	Kölelik Sistemleri, Feodal, veya Kast Sistemleri
Geç Dönem Tarım Toplumları	Yaklaşık 2.000-3.000 Yıl Öncesinden İtibaren	Feodal/zümre, Kast
Endüstriyel Toplumlar	Yaklaşık 300 Yıl Öncesinden İtibaren	Sınıf Sistemleri

Harold R. Kerbo, **Social Stratification and Inequality, Class Conflict in Historical, Comparative, and Global Perspective**, (Amerika: McGraw-Hill, 4. basım 2000), s. 57

1.1.3.2. Endüstriyel ve Endüstri Sonrası Toplumlarda Eşitsizliğin Küçülmesi

İnsan toplumlarının tarihi artan eşitsizliklerle birlikte yorumlanabilir. İnsanlar avlayıcı ve toplayıcı toplumlardaki veya ilkel komünlerdeki göreli eşitlikten, tarıma dayalı ileri toplumlardaki yüksek düzey eşitsizliğe doğru hareket etti. Tarıma dayalı ileri toplumlara doğru ilerleme süresince sıradan insanların yaşamı çok az gelişti. Buna karşılık seçkinlerin zenginliği ve gücü çok hızlı bir şekilde arttı. Olgunlaşan endüstriyel toplumlarla bu eğilim değişti. Birçok ülkede endüstrileşmenin başlangıcında eşitsizlikler ilk dönemde artış gösterdi fakat sonradan düşmeye başladı. Sonunda nüfusun geneli ekonomik üretimin ileri sistemlerinin ortaya koyduğu genişleyen çıktıyla bağlantılı devrimden yararlanmaya veya bazı faydalar elde etmeye başladı. Son dönemde ekonomik açıdan gelişen ülkeler için de aynısını söylemek mümkündür. Demokratik endüstriyel toplumlardaki seçkinlerin, eski toplumlarla karşılaştırılınca elde tutukları hakim politik gücün bir kısmını kaybetmelerine karşın nüfusun genelinin maddi ilerlemeleri seçkinlerin düzeyine çıkmamıştır. Başka bir deyişle Şekil 1'de görüldüğü gibi endüstriyel toplumlarda kitlelerin çoğunluğu genel anlamda gelişmiş; ama seçkinler de bu gelişmeden faydalanmıştır. Gerçekte, endüstriyel toplumlardaki seçkinlerin ekonomik

pozisyonu kısmen gelişmiştir çünkü aynı zamanda kitlelerin pozisyonu da gelişmiştir.

Şekil 1 İnsan Toplumlarında Eşitsizliğin İlerleyişi

Harold R. Kerbo, **Social Stratification and Inequality, Class Conflict in Historical, Comparative, and Global Perspective**, (Amerika: McGraw-Hill, 4. basım 2000)'den uyarlanmıştır.

Yukarıda değinilenleri özetlemek gerekirse, eşitsizlik endüstri öncesi toplumlarla karşılaştırıldığında endüstriyel ve endüstri sonrası toplumlarda genellikle daha düşüktür.[63] Bir bakıma çağdaş toplum daha karmaşık bir nitelik kazanırken iş bölümü daha da uzmanlık ister hale geldi. Eşitsizlikler dağıldı ve devingenlik arttı. Yani toplumsal yapılanma homojenleşti, bireyselleşme ve uyuşma barış yönünde gelişti.[64]

2. KLASİK TOPLUMSAL TABAKALAŞMA KURAMLARI

17. yüzyılda ve özellikle 18. yüzyılda sosyal eşitsizliğin doğası ve sebepleri en fazla tartışılan konuların arasındaydı. Aydınlanma çağında, feodal dönemin eski eşitsizlikleri Locke, Rousseau ve Montesquieu gibi filozoflar tarafından ağır şekilde eleştirildi. Belli bir süre sonra birçok feodal eşitsizlikte devrimsel hareketlerin kendini göstermesiyle, Bonal, Maistre ve Saint-Simon gibi 19. yüzyıl filozofları sistematik toplum kuramlarını geliştirdiler. Bu kuramlarda insan eşitsizliklerinin doğası temel bir rol üstlenmişti.[65] Bu ve benzeri filozoflarının çalışmalarından bir toplum bilimi doğmaya başladı. Bu erken dönem filozoflarla birlikte, insan eşitsizliklerinin doğası, sosyoloji biliminin merkezdeki sorusu haline geldi. Çalışmanın bu bölümünde toplumsal

[63] Randall Collins, **Theoretical Sociology** (Amerika: Harcourt Brace Jovanovich, 1988) s. 155
[64] Philippe Beneton, **Toplumsal Sınıflar**. Çeviren: Hüsnü Dilli. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991) s. 105
[65] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 79

tabakalaşmaya ilişkin temel sosyolojik düşünce yapıları incelenecektir. Toplumsal tabakalaşmaya ilişkin düşünce yapısını anlamada Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim'ın çalışmaları çok önemlidir. Zaten birçok kaynakta klasik toplumsal tabakalaşma kurumlarının kurucuları olarak bu kişileri görmekteyiz. Bu bölümün devamında ele alınacak çağdaş toplumsal tabakalaşma kuramları da bu üç ismin ortaya koyduğu kuramsal yapı üzerinden gelişmiştir. Dolayısıyla bu kişilerin çalışmalarına başlangıç noktasında değinmek oldukça faydalıdır. Konuların temeline inmeden önce üzerinde bilgi verilmesi gereken veya düşünülmesi gereken bazı noktalar vardır. Bazı dönemlerde değer (fayda) ve politik bağlantılı varsayımların sosyal tabakalaşmaya yönelik kuramları etkilemesine karşın toplumsal tabakalaşma çalışmasında sadece politik tartışmalar hakim değildir. Yaşamda gerçekler vardır ve bunlar ne kadar karmaşık veya çok boyutlu olursa olsun kuramlar bunları anlamaya çabalamaktadır. Bir fizik alanında çalışan bilim adamı, test edilmemiş veya test edilmesi mümkün olmayan belirli varsayımlarda bulunarak üzerinde çalıştığı konuyu anlamak zorundadır. Bu durum bir sosyal bilimci için de aynen geçerlidir. Bununla bağlantılı diğer bir nokta, kuram veya paradigmaların genel düzeyinde bir paradigmanın doğru ya da yanlış olduğunu sormaktan ziyade, söz konusu paradigmanın üzerinde çalışılan konuya yönelik olarak belirli sorulara cevap vermede yararlı olup olmadığını sorgulamak daha uygundur. Çalışmanın bu bölümünde ortaya konan tüm paradigmalar ve genel kuramlar toplumsal tabakalaşmanın doğası veya yapısı hakkında önemli bilgiler içerecektir. Bununla birlikte ortaya konan soruyla bağlantılı olarak, bazıları diğerlerinden çok daha yararlı olacaktır. Özellikle çalışmanın ikinci bölümünde ortaya konan sosyoekonomik sınıflama ölçeklerini anlamada ve bunlarla ilgili soruları cevaplamada Weber ve Durkheim'ın (işlevselci yaklaşım) ortaya koyduğu varsayımlar ve kuramlar çok açıklayıcı olacaktır. Dolayısıyla çalışmanın bütününe bu fikir yapıları hakimdir.

Sosyolojinin en erken dönemlerinden itibaren, toplumsal tabakalaşma kuramlarının gelişimini etkileyen iki genel makrodüzey kuram veya paradigma vardır. Bunlar topluma yönelik işlevsel (functional) ve çatışma (conflict) kuramlarıdır. Bu kuramların her ikisi de sosyolojinin en temel sorusuna cevap

vermeye çalışırlar Toplumsal yapı nasıl oluşmaktadır? Başka bir deyişle, insanların büyük bölümü niye ortaya konan kurallara birçok dönemde uymaktadır? Farklı çıkar grupları arasında kargaşaya yol açacak sürekli bir çatışmaya izin vermeden nasıl düzenli bir etkileşim sistemine ulaşabiliriz?

Bu iki paradigma iki tip farklı toplumsal tabakalaşmayı vurgulamaktadır. İşlevsel yaklaşım birçok hareketlilik fırsatının bulunduğu akışkan bir sistemdir. Çatışma yaklaşımı ise buna göre daha katı ve bu tip fırsatları daha az barındıran bir sistemdir. [66] Bu iki paradigma arasındaki temel farklılıklar Tablo 3'de verilmektedir:

Tablo 3 İki Kuramın Karşılaştırılması

	İşlevsel Kuram		Çatışma Kuramı
1.	Tabakalaşma evrensel ve gereklidir	1.	Tabakalaşma evrensel olabilir ama gerekli değildir
2.	Tabakalaşma, ortak paylaşılan değerlerin bir ifadesidir.	2.	Tabakalaşma, güçlü insanların değerlerinin bir ifadesidir.
3.	Görevler ve ödüller adaletli dağıtılır	3.	Görevler ve ödüller adaletsiz dağıtılır
4.	Tabakalaşma, toplum ve bireyin optimal düzeyde işlev görmesine yardımcı olur	4.	Tabakalaşma toplumun ve bireyin optimal düzeyde işlev görmesine engel olur
5.	Tabakalaşma, evrimsel bir süreçte derece derece değişebilir	5.	Tabakalaşma, devrimsel bir süreçte yıkıcı şekilde değişebilir

Alex Thio, **Sociology, An Introduction**. (2. Basım, Amerika: Harper & Row, Publishers, 1989), s.233

Bunun ötesinde Fonksiyonel ve Çatışma paradigmaları arasında ayrımı veya farklılıkları gösteren üç temel model varsayımından söz etmek mümkündür. Yani başka bir deyişle bu iki temel paradigmanın varsayımları ve aralarındaki farkları üç temel noktada toplamak mümkündür. Bunlar;[67]

1) İşlevselci kuramcılara göre toplumun bir arada kalmasında başlıca etken söz konusu toplumda var olan temel değer ve normlar üzerindeki genel birleşimdir (konsensüsdur). İnsanlar kurallara uymaya eğilimlidir çünkü çok uzun bir toplumsallaşma sürecinin sonucunda bu kuralları kabul etme noktasına gelirler ve yaşamlarının büyük bölümünde bu kurallarla yaşarlar. Öte yandan, çatışma kuramcılarına göre toplum çatışan çıkarların ışığında sürekliliğini sağlamaktadır. Çünkü ya toplumda bir grubun kuralları tatbik etme gücü vardır (ve böylece alt grupların

[66] Thio, **Ön.ver.**, s. 233
[67] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 79

(subordinate), üst (superordinate) grubun çıkarlarına hizmet edebilecek kuralları takip etmesini veya uymasını sağlar, ya da o kadar çok birbiri içersine geçmiş ve bölünmüş çıkar grupları vardır ki bireyler veya gruplar iş birliği yapmasını öğrenmelidir. Çatışma kuramcılarının temelde ortaya koyduğu görüş, toplumdaki çatışma yapısı aracılığıyla düzenin sürekliliği yukarıdaki sözü edilen yöntemlerden birisi ile sağlandığıdır.

2) İşlevselci ve çatışma kuramcıları arasındaki farklı model varsayımlarının bir nedeni, işlevselci kuramcıların toplumlara daha çok bütünsel (holistic) sistemler şeklinde yoğunlaşırken (biyolojik organizmalara benzer şekilde); çatışma kuramcılarının toplumlar dahilindeki kısımlar ve süreçlere yoğunlaşma eğiliminde olmasıdır. Yani işlevsel görüş açısı toplumu bir bütün olarak değerlendirirken, çatışma yaklaşımı onun bölüm ve süreçleri ile ilgilenmektedir.
3) Organik benzetmeden hareketle, işlevselci kuramcılar toplumları karşılanması gereken kendilerine has belirli ihtiyaçları olan sosyal sistemler olarak görme eğilimindedirler. Onlara göre, eğer toplumların işlevlerini düzgün bir şekilde yerine getirip hayatta kalmaları bekleniyorsa, bu ihtiyaçların karşılanması gereklidir. Öte yandan çatışma kuramcıları toplumları, içinde çeşitli grupların farklı çıkarlarla etkileştiği ve rekabet ettiği yapılar olarak görür.

Çalışmanın bu aşamasında yukarıda sözü edilen kuramları açıklamada daha faydalı olması açısından bir tipoloji (sınıflama) kullanılacaktır. Harold R. Kerbo'nun "Social Stratification and Inequality, Class Conflict in Historical, Comparative, and Global Perspective" adlı kitabından alınan bu tipolojinin kullanılmasındaki temel amaç, değinilen konuları daha kolay anlaşılır kılmaktır. Bu tipolojide kullanılacak ilk unsur yukarıda değinilen işlevsel ve çatışma toplum modellerini bir birinden ayıran temel varsayımlardır. Tipolojideki diğer unsur ise Gerhard Lenski'nin toplumsal tabakalaşmaya yönelik muhafazakar ve radikal değer varsayımlarıdır. Başka bir deyişle eleştirel (critical) ve eleştirel olamayan (uncritical) değer varsayımlarıdır. Sosyolojik açıdan toplum yapısına yönelik eleştirel veya eleştirel olmayan bir bakış açısı sergilemek ve bunların

varsayımlarını ortaya koymak mümkündür. Tablo 4'te söz konusu model ve değer varsayımları özetlenmektedir.

Tablo 4 Sosyal Tabakalaşma Paradigmalarındaki Değer ve Model Varsayımları

Değer Varsayımları	
Eleştirel	**Eleştirel Olmayan**
1. Eşitsizlik kaçınılmaz, çaresiz değildir	1. Eşitsizlik kaçınılmazdır
2. İnsan doğasına yönelik iyimser bir görüş	2. İnsan doğasına karşı güvensizlik
3. Daha iyi ve adil toplumlar sosyal bilimlerin amacıdır	3. Sosyoloji değerden bağımsız olmalıdır

Model Varsayımları	
Çatışma	**Düzen**
1. Toplum, çatışma ve eşit olmayan güç ile bir arada durur	1. Toplum bir arada konsensüs (norm ve değerler) ile durmaktadır
2. Toplum içindeki bölümlere ve süreçlere yoğunlaşır	2. Topluma yönelik bütünsel bir bakış açısı
3. Toplum, sınıflar veya çıkar grupları arasındaki mücadelenin gerçekleştiği bir ortamdır	3. Kendine has ihtiyaçları olan bir toplumsal sisteme yoğunlaşma

Harold R. Kerbo, **Social Stratification and Inequality, Class Conflict in Historical, Comparative, and Global Perspective**, (Amerika: McGraw-Hill, 4. basım 2000), s. 82

Yukarıdaki tabloda daha önce değinilen çatışma ve işlevsel toplum modellerinin birbirinden ayrıldığı noktaların özeti görülmektedir. Ayrıca sosyolojik açıdan toplumsal yapıya diğer bir bakış açısı olan eleştirel ve eleştirel olmayan değer varsayımlarının farklılıkları verilmektedir. Bu iki grup model ve değer varsayımları birleştirildiğinde Tablo 5'teki gibi dört hücreli bir tipoloji veya sınıflandırma elde edilmektedir.

Tablo 5 Sosyal Tabakalaşma Paradigmalarına Yönelik Bir Tipoloji

		Değer Varsayımları	
		Eleştirel	**Eleştirel Olmayan**
Toplum Modeli	**Düzen**	Eleştirel-Düzen Paradigması	Eleştirel Olmayan-Düzen Paradigması İşlevsel Kuram (Durkheim)
	Çatışma	Eleştirel-Çatışma Paradigması Yöneten Sınıf Kuramı (Marx)	Eleştirel Olamayan-Çatışma Paradigması Güç Çatışma Kuramı (Weber)

Harold R. Kerbo, **Social Stratification and Inequality, Class Conflict in Historical, Comparative, and Global Perspective,** (Amerika: McGraw-Hill, 4. basım 2000), s. 83

Yukarıdaki tabloya bakıldığında ilk hücrede bir eleştirel-düzen paradigması; ikincide bir eleştirel olmayan-düzen paradigması; üçüncüde bir eleştirel-çatışma paradigması ve dördüncüde de bir eleştirel olmayan-çatışma paradigması vardır.

Tablo 5'te sunulan bu tarz bir tipolojinin ya da sınıflamanın amacı sağlayacağı anlaşılma ve belirginlikte yatmaktadır. Bu tipoloji ile benzer özellikleri veya açıklamaları olan belirli toplumsal tabakalaşma kuramlarını gruplayabilmek mümkündür. Bu benzerliklerin altında yatan neden, toplumun ve sosyal eşitsizliğin doğası hakkında temel bazı paradigma varsayımlarını paylaşıyor olmalarıdır. Doğal olarak bu tipoloji veya sınıflama her bir kuramın bazı detaylarını gözden kaçırıyor olabilir; ama belirgin ve anlaşılabilirlilik adına uygun bir yöntemdir. Çünkü çalışma, pazarlama ve reklam ağırlıklı bir çalışma olduğundan, bu tip bir tipolojinin kullanılması çalışmanın devamındaki bölümler açısından çok daha anlamlı olacaktır.

Tipolojinin ilk hücresi Tablo 5'te görüldüğü gibi boştur yani bu hücreye örnek olacak bir sosyolog verilmemiştir. Eleştirel-düzen paradigmasını temel alan belirli sayıda 18 ve 19. yüzyıl kuramcılarının olmasına karşın, en belirgin çağdaş kuramlar diğer hücrede gruplaşmaktadır. Zaten çalışma açısından da önemli olan hücreler bunlardır.

Tipolojinin ikinci hücresinde genel anlamda bir eleştirel olmayan-düzen paradigması tanımlamak mümkündür. Burada eleştirel olmayan değer varsayımlarıyla (statükonun veya var olan durumun çok az eleştirilmesi veya hiç eleştirilmemesi) topluma yönelik bir düzen modelinin birleştirilmesi söz

konusudur. Toplumsal tabakalaşmaya bağlı olarak, bu paradigma altında yatan varsayımların mantığı şunu ortaya koymaktadır. Halihazırdaki eşitsizlikler kaçınılmazdır çünkü (1) insan doğası temelde bencildir ve/veya (2) sosyal sistem temel ihtiyaçlarını karşılamak için eşitsizliklere gereksinim duymaktadır.

İkinci nokta aslında şunu vurgulamaktadır. Sosyal eşitsizlik veya toplumsal tabakalaşma toplumun bütünün sağlıklı ve iyi durumda olmasına yönelik bazı işlevler sunmaktadır. En yetenekli insanların, toplumdaki en önemli pozisyonları doldurması yönünde motive edilmelerini garantilemek örnek olarak gösterilebilir. Bu eleştirel olmayan-düzen paradigmasının diğer bir temel ilkesi de insan doğasına güven duyulmadığından dolayı, toplumun sürekliliği açısından bazı sınırlayıcı mekanizmalara gereksinim olduğudur. Bu mekanizmalar genellikle bir sosyalizasyon süreci ve buna bağlı toplumdaki belli başlı norm ve değerler etrafında fikir birliği sağlayan sürekli bir meşrulaştırma süreci ile gerçekleştirilir. Bu norm ve değerler, bir toplumun sağlığı ve hayatta kalması açısından gerekli olan eşitsizlikleri meşrulaştırmakta ve böylece daha az ödül elde edenlerin sistemi tehdit etmelerini önlemektedir. Bunun yanında seçkinler de sınırlandırılmalıdır. Böylece pozisyonlarını kendi çıkarları adına kullanmaları engellenebilir.

Son olarak, bu paradigma içinde çalışan kuramcılar, toplumların daha iyiye doğru nasıl değişebileceklerine ilişkin bir anlayış çabasından çok, toplum analizinin değerden bağımsız bir şekilde yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Yani toplumun nasıl daha iyiye gideceğini belirlemekten çok toplumun o andaki durumunu saptamak ve bunu betimlemek bu alandaki kuramcılar açısından daha önemlidir. Bununla birlikte, var olan statükoyu destekleyici yönde bir eğilim vardır; çünkü bencil insan doğası ve toplumun ihtiyaçları onlara göre daha eşit bir toplumu pek olası kılmamaktadır. Çalışmanın devamındaki bölümde de görüleceği gibi toplumsal tabakalaşmaya yönelik İşlevsel Kuram, tipolojinin bu hücresine yerleşmektedir. Bu kategoriye, Kingsley Davis ve Wilbert Moore, Talcott Parsons gibi kuramcıları yerleştirmek mümkündür.

Tipolojinin alt sağ hücresinde toplumsal tabakalaşmaya yönelik eleştirel olmayan-çatışma paradigması vardır. Bu paradigma eleştirel olmayan-düzen paradigmasıyla insan doğasına yönelik güvensizliği ve eşitsizliklerin geniş

anlamda kaçınılmaz olduğu varsayımını paylaşmaktadır. Bu paradigmanın en temel farkı şudur; toplum, çatışan çıkarlara yönelik bir ortam olarak görüldüğünden, sosyal düzeni sağlayan, bir grubun diğerleri üzerindeki gücüdür. Bu paradigmadaki insan doğasına yönelik bakış açısı göz önüne alındığında şu görüş ağırlık kazanmaktadır; bir grup toplumda baskın bir pozisyonu ele geçirdiği zaman, söz konusu grup bu pozisyonu kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde kullanma eğiliminde olacaktır. Buna ek olarak, eleştirel olmayan-düzen paradigmasında olduğu gibi eleştirel olmayan-çatışma paradigmasındaki kuramcılar da sosyal değişimi desteklemekten çok, temel sosyal yasaları belirlemek için toplumun değerden bağımsız bir analizini savunmakta ve sosyal bilimin görevinin bu olduğuna inanmaktadırlar. Onların görüş açısından, içinde sınıf çatışması barındırmayan bir toplum mümkün değildir ve daha eşit veya adil bir toplum reddedilmektedir. Çalışmanın sonraki bölümlerinde de görüleceği gibi bu paradigma altındaki belirli kuramlar "güç çatışma kuramları" şeklinde betimlenebilir ve ağırlıklı olarak Weberyan görüşü yansıtır. Bu noktada en önemlisi; "güç çatışma kuramları", çatışmayı daha çok insan topluluklarının ve insanların yayılımcı bir yönü olarak görmektedir. Bu da ekonomik ilişkilerle sınırlı olmayan bir durumdur. Dahrendorf'un ortaya koyduğu gibi, "sadece toplumsal yaşamda değil, her nerde yaşam varsa orada çatışma vardır." Yine Randall Collins'in vurguladığı gibi "çatışma kuramına yönelik olarak temeldeki anlayış insanoğlunun sosyal fakat çatışma eğilimli canlılar olduğudur."[68] Burada Eleştirel olmayan-çatışma kuramları kategorisinde herhangi bir anlaşılma problemi olabilir. Demek istenen, bu kategori altına konabilecek kuramcıların genellikle sömürü ve eşitsizliğe yönelik eleştirel olmayan bir tutum sergiledikleri veya tabakalaşma sisteminin en altında olanlara sempatik olmayan bir tavır takındıkları değildir. Asıl vurgulanmak istenen, bu kuramcıların, çatışma ve sömürünün, bir biçimden diğerine ve belli bir dereceye kadar insanlarda ve insan toplumları arasında her zaman bulunacağı konusunda fikir birliği içinde olduklarıdır. Onlara göre, tüm toplumlardaki çatışmanın sadece bu anlayışı ile belki de eşitsizlik ve sömürü ile baş edilip,

[68] Aynı, s. 138

azaltılabilir. Fakat Weber gibi bu kategori içerisinde yer alabilecek kuramcıların çoğu bu olasılık hakkında kötümserdir.

İnsanoğlunun ve insan toplumlarının çatışma doğasının yanı sıra bu kategori altındaki çatışma kuramı, sosyal tabakalaşma hakkında da belirgin çıkarımlarda bulunmaktadır. İnsanların birçok çatışan çıkarı olduğu varsayımından başlayarak, bu alandaki kuramcılar toplumsal tabakalaşmanın anlaşılması için güç ve çatışmanın daha genel bir görüş açısını önermektedirler. Güç birçok şekilde tanımlanabilir; fakat en geniş anlamda, bir bireyin, diğeri tarafından istenileni vermesine veya yapmasına mecbur bırakılmasıdır (hatta bireyin istenilen şekilde hareket etmesi kendi menfaatine aykırı olsa bile). Bu mecbur bırakma, güç kullanma, ödül veya diğer unsurlarla olabilir. Güç unsuru ne olursa olsun (ekonomik, politik, askeri ve benzeri), bir çok menfaat veya amaca hizmet edebilecek genel bir metadır. Bunun ötesinde, eğer sosyal tabakalaşma gibi geniş anlamda bir toplumsal düzen sistemi anlaşılmaya çalışılıyorsa, öncelikli olarak insan gruplarının ortak çıkarları olduğu ve bu ortak çıkarları veya menfaatleri karşılamaya yönelik beraber çalıştıkları bilinmelidir. Dolayısıyla, bir toplumsal tabakalaşma sistemini anlamak için, tesadüfi bireysel çatışmalardan çok örgütlü sınıf veya grup çıkarlarını anlamak gerekmektedir.

Birçok biçimde ortaya konan güç çatışma kuramı vardır. Bunların hepsine çalışmada değinmek mümkün olmadığından ortak yönlerine değinilmeye çalışılacaktır fayda vardır. Temel olarak kuramların hepsi şu varsayımlara dayanmaktadır; toplumsal tabakalaşma kuramları, (1) sınıf çatışmasının temelini oluşturan ve (2) çeşitlilik gösteren, (3) farklı bireysel ve grup çıkarlarını veya menfaatlerini baz almalıdır. Burada en önemli nokta, toplumsal tabakalaşma sistemlerini oluşturan örgütlü sosyal yapılar içersindeki grupların nasıl bir araya geldikleridir. Bu kategori altında Weber'in dışında Ralf Dahrendorf, Pierre Bourdieu, birçok yönden Gerhard Lenski (burada "birçok yönden" ifadesi kullanılmıştır çünkü literatüre bakıldığında Lenski, avlayıcı ve toplayıcı topluluklar ve endüstrileşmiş toplumlarla beraber sosyal tabakalaşmayı açıklamak için bazı işlevselci varsayımları da kullanmıştır) gibi önemli kuramcıları görmek mümkündür.

Tipolojinin sol alt hücresinde eleştirel-çatışma paradigması vardır. Bu paradigma, eleştirel olmayan-çatışma paradigmasıyla sosyal düzene yönelik çatışma ve gücün, anahtar rolde olduğu bir toplum modelini paylaşmaktadır. İki görüşün ortak noktası toplum düzenindeki çatışma ve güç unsurudur. Bir grubun gücü , (örneğin üst sınıf veya güçlü bir seçkin gibi) sosyal düzeni meydana getirir. Toplumdaki temel kurumlar üzerindeki baskın grup etkisinden dolayı (örneğin ekonomi, iktidar, mahkemeler, polisler), güçlü bir grup genellikle alt sınıfları (güç ile, güç tehdidi ile, iş verilmemesi ile ve diğer unsurlar ile) zorlayabilir veya manipüle edebilir veya yönlendirebilir

Fakat eleştirel-çatışma kuramı, topluma yönelik bu çatışma modelini, eleştirel değer varsayımları ile birleştirmektedir. Eleştirel olmayan-çatışma paradigması altında çalışan kuramcılar, gücü, çatışmayı ve sömürüyü büyük ölçüde benzer şekilde görmesine karşın, algılanan bu statükoya çok daha düşük düzeyde eleştirel bakarlar ve bu durumu kabullenirler çünkü insan doğası hakkındaki varsayımları ve eşitsizliklerin kaçınılmaz olduğu yönündeki görüşleri göz önüne alındığında onlara göre daha adil ve eşit toplumların meydana gelme olasılığı çok düşük, hatta imkansızdır.

Öte yandan eleştirel-çatışma kuramcıları çok daha iyimserdir. Onlar, insan doğasını daha fedakar, işbirlikçi ve cömert veya kısaca daha esnek (insanlar kendileri dışındaki faktörlere bağlı olarak ya bencil ya da cömert olabilirler) gördükleri için daha eşit ve insancıl toplumların meydana gelmesi mümkündür.

Eleştirel olmayan-çatışma kuramcıları insan doğasına güvenmezken, eleştirel-çatışma kuramcıları toplumsal kurumların sınırlandırılmasına veya kontrol altında tutulmasına güvenmezler. Onlara göre, halihazırdaki sosyal kurumların tarihsel gelişimi insan davranışını, güçlünün sömürüsüne yol açan bir şekle sokmuştur. Başka bir deyişle, belirli sosyal kurumların çatısı altında insanların oynaması gereken roller sömürüyü de beraberinde getirmektedir. Sosyal gelişmeye yönelik bu tarihsel süreç değiştirilirse, yeni yapılandırılacak toplumsal kurumlar temelde farklı sosyal ilişkilere yol açacaktır.

Eleştirel-çatışma kuramcıları, başlığın ifade ettiği gibi, statükoya veya kurulu düzene daha eleştirel bakarlar çünkü ortaya koydukları değer

...rsitesi ...phane

varsayımları gelecekteki toplumsal şartlar hakkında daha iyimser olmalarına yol açmaktadır. Onlar açısından önemli olan nokta, toplumun değiştirilebilmesi için mevcut durumunun anlaşılmasıdır. Buna bağlı olarak çalışma alanları diğer kuramcılara nazaran genellikle daha tarih yönlüdür. İnsan toplumlarına yönelik tarihsel gelişmenin veya evrimleşmenin incelenmesiyle mevcut duruma nasıl ulaşıldığını daha iyi anlayacaklarına ve böylece "Statükoyu nasıl değiştirebiliriz?" sorusuna cevap bulacaklarına inanmaktadırlar.

Yukarıda özetlenen eleştirel-çatışma paradigması altında yer alan belirgin kuramcılar Marksist olarak tanımlanabilir. Bu kuramcılar için halihazırdaki sömürü ve eşitsizlik durumunu şekillendiren kapitalist sistem ve bunun özellikleridir. Doğal olarak bu paradigma altında çalışan herkesi Marksist olarak yorumlamak doğru olmayabilir ama genel anlamda böyle bir sınıflama yapmak mümkündür. Bu kategoride Eric O. Wright'ı örnek verilebilir.

Kuramların belirli kategoriler altında incelenmesi onların tüm yönlerinin açıklandığı anlamına gelmez ve bu kategoriler, kuramlar üzerinde belirli sınırlar çizmez. Örneğin tipoloji içersinde tanımlanan eleştirel ve eleştirel olmayan değer varsayımlarına bağlı olarak eşitsizlik hakkında tüm kuramların tamamen eleştirel olduğunu veya tamamen eleştirel olmadığını savunmak yanlıştır. Burada sadece eleştiri düzeylerinden söz edilebilir. Tipolojinin eleştirel olmayan yanında bulunan pek çok kuramcı toplumda bulunan fakirliğin veya eşitsizliğin boyutunun çok kötü bir noktada olduğunu düşünebilir ama bu duruma yönelik eleştirileri, tipolojinin eleştirel kısmındaki kuramcılarla karşılaştırıldığında daha az yoğunluktadır ve önerdikleri çözümler daha esnek veya hafiftir.

Yukarıda belirtildiği gibi bu tipoloji çok detaylarına girmeden temel toplumsal tabakalaşma kuramlarına genel bir bakış imkanı vermektedir.

Tabakalaşma kuramlarına ilişkin burada değinilmesi gereken bir husus daha vardır. Bu husus, çalışmanın ikinci bölümü açısından da önemlidir. Tabakalaşma kuramlarına yönelik olarak , kuramcıların, Weber'in tabakalaşma sistemlerine yönelik tanımladığı sınıf, statü ve parti (güç) boyutlarından birini ağırlıklı olarak vurgulama eğilimleri olduğu gözlemlenmektedir. Eleştirel olmayan-çatışma paradigması altındaki kuramlar, toplumsal tabakalaşmanın temel boyutu olarak güç veya partiyi vurgulama eğilimindedirler. Örneğin, bu

kuramlar, endüstrileşmiş toplumlardaki sosyal tabalaşmayı ve eşitsizliğin doğasını açıklamak için (Weber'in yaptığı gibi) politik güce veya resmileştirilmiş otoriteye veya bürokratik güce yoğunlaşmaktadırlar.

Eleştirel-çatışma paradigması altındaki kuramlar, Marx'ın ekonomik veya mülkiyet ilişki görüşünü vurgulama eğilimindedir. Yani burada sınıf en önemli boyutu oluşturmaktadır. Bunun devamında işlevselci kuramlara baktığımızda, kuramcılar ağırlıklı olarak Weber'in statü boyutuna değinmektedirler.

İşlevselci kuramcılar aynı zamanda, eşitsizliğin ve toplumsal tabakalaşmanın doğasında mesleki bir yapının önemini de vurgulamalarına rağmen, bu mesleki yapının temelinde statü bölümlerine önem vermektedirler. Dolayısıyla ikinci bölümde sosyoekonomik statü ölçümünde Weberyan ve İşlevselci kuramların hakim olması doğaldır, çünkü sosyoekonomik statü ölçümünde bir yanda Weberyan yaklaşımdaki statü, diğer yanda da işlevselci yaklaşımdaki mesleki yapı kullanılmaktadır.

Tabakalaşmanın çeşitli boyutlarına yönelik vurgulardaki bu farklılıkların altında kısmen yukarıda değinilen birbirinden ayrı paradigma varsayımları yatmaktadır. Eleştirel-çatışma kuramcıları, eşitsizliğin belirgin bir şekilde azaltılabileceğini ve toplumlardaki eşitsizliğin asıl kaynağının, mülkiyet ilişkilerinin tarihsel gelişimiyle bağlantılı olduğunu varsaymaktadır. Onlara göre eğer eşitsizlik azaltılacaksa bu, insanlar arasında her zaman bulunan daha genel bir menfaat çatışmasından çok, değişen mülkiyet veya sınıf ilişkilerini temel almalıdır.

Buna karşılık, eleştirel olmayan-çatışma kuramcıları, eşitsizlik ve toplumsal tabakalaşmayı, daha genel anlamda farklılaşan insan ve grup menfaatlerini temel alan bir şekilde görme eğilimindedirler. Bu menfaat çatışmalarının bencil insan doğasıyla bağlantılı olduğu açık bir şekilde her zaman vurgulanmamasına karşın, bazı türdeki çıkarların her zaman çatışma içersinde olacağını varsaymaktadırlar. Bundan dolayı, karmaşık toplumlarda, bu farklılaşan grup çıkarları örgütlü güç yapılarında (bürokratik veya politik örgütlerde) yansıtılacaktır. Örgütlü güç yapıları, herhangi bir türdeki grup çıkarlarının ilerlemesini sağlayacak genel unsurlardır.

Eleştirel olmayan-düzen veya işlevselci kuramcılar eşitsizliğin her zaman mevcut olacağını savunmakta, fakat bu eşitsizliğin nedeni olarak karmaşık insan örgütlerinin ihtiyaçlarına dikkat çekmektedirler. Böylece, toplumsal düzenin oluşmasına yardımcı olan statü, toplumsal tabakalaşma ve eşitsizliği açıklayan işlevsel işbölümü (veya karmaşık toplumlarda gerekli olan meslek yapısı) ile bağlantılı eşit olmayan statü derecelemesiyle sonuçlanmaktadır.

2.1. Marksist Yaklaşım (Eleştirel Çatışma Paradigmasının Gelişimi)

Marx'ın pek çok çalışması incelendiğinde, insan toplumlarının temelinde (en azından komünizmin "son dönemine" kadar) çatışma ve baskınlık olduğu görülür. Dolayısıyla Marx'ın çalışmalarının büyük bölümü, tabakalaşma ve öncellikle, toplumsal sınıf hakkındadır.[69] Marx'ın görüşü, Durkheim gibi erken dönem işlevselcilerin statik ve bütünsel perspektifiyle karşılaştırılınca, dinamik ve değişime yönelik bir görüş açısıdır. Marx'ın görüşüne göre sosyal düzen mevcuttur çünkü bir sınıf (baskın sınıf) ekonomik gelişmenin belirli dönemlerinde söz sahibi olmuştur ve böylece daha alt düzeyde yer alan sınıflar üzerindeki gücü ile sosyal düzenin devamını sağlamıştır.

Marx'a göre sosyal bilimlerin görevi sadece toplumu anlamak değildir aynı zamanda onu değiştirmektir. Varolan eşitsizlikler, çatışmalar ve sömürü hakkında eleştirel bir bakışa sahiptir ve bu şartlar değişebilir veya değişecektir. Eleştirel olmayan-çatışma kuramcısı Weber'den farklı olarak Marx bir optimisti. Bu şartların kaynağında sosyal yapılardaki eşitsizliğin ve sömürünün olduğunu varsaydı ve bunların değişeceğini savundu. Marx'a göre bu şartların "insanın bencil doğasına" bağlı olarak açıklanması pek mümkün değildi. Ona göre bireyin pozitif bir imaj sahip olup olmaması, söz konusu toplumda hangi noktaya yerleştirildiği ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla, Marx daha insan odaklı toplumsal şartların oluşacağını tahmin etti ve görevini sosyal değişimin ilerlemesini sağlamak ve mevcut durumun tarafsız bir şekilde anlaşılması olarak gördü.

Marksist yaklaşımlar, işlevselcilerin toplumsal tabakalaşmanın doğasına bakış açılarına radikal alternatifler sağlamaktadır.[70] Bunlar tabakalaşmayı bütünleştirici bir yapıdan çok bölücü veya ayrımcı bir yapı olarak görmektedirler.

---

[69] Giddens, 2000, Ayraç Yayınevi, **Ön.ver.**, s. 260
[70] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 32

...ersitesi ...ütüphane

Onu, ortak birikimsel amaçları öteleyen bir anlamdan çok bazılarının diğerlerini kullandığı veya istismar ettiği bir mekanizma olarak görürler. Marksistler genelde sosyal eşitsizlikten çok sosyal tabakaya yoğunlaşırlar. Parsons, Davis ve Moore gibi işlevselciler, toplumsal tabakalaşmadan, üyelerinin paylaşılan ortak menfaatlere sahip olduğu açıkça tanımlanmış sosyal tabaka anlamında çok az söz etmektedirler. Fakat toplumsal tabakalaşmaya ilişkin bu görüş Marksist kuramın merkezini oluşturmaktadır.

Marx'ın sınıf kavramı bizi, toplumdaki nesnel olarak yapılanmış ekonomik eşitsizliklere götürmektedir. Sınıf, insanların kendi konumlarına ilişkin inançlarına değil, bir bölümünün maddi ödüllere erişiminin daha fazla olmasını sağlayan nesnel koşullara göndermede bulunmaktadır.[71] Marx'ın teorisine göre sınıf toplumu, birbirini belirleyen tarihsel değişimler zincirinin ürünüdür.[72]

2.1.1. Marksist Kuramın Temelleri

Marx'ın inancına göre insan toplumlarını anlamak için, kuramcılar insanın geçinmesindeki (hayatının devam ettirmesindeki) maddi durumlarla veya yaşama yönelik gereksinimlerin üretilmesindeki ekonomik unsurlarla işe başlamalıdır. Bunun için önemli olan nokta, üretime yönelik bu maddi unsurların tarihsel gelişimi veya ilerleyişidir. Böylece tarihsel materyalizm söz konusu olur. Ona göre tarihsel gelişmenin, üretim tarzlarının daha üst toplumsal oluşumlara doğru gelişmesi zorunluluğuna bağlı olan bir anlamı vardır.[73] İnsan toplumlarındaki diğer bütün hususlar (politik örgütlenme ve aile yapısından din ve ideolojilere kadar) genellikle ikincil öneme sahip fenomenlerdir. Belirli insan toplumlarındaki politik örgütlenmenin, politik ideolojilerin, dinin, aile yapısının ve diğer faktörlerin doğası veya çeşitliliği genellikle toplumdaki üretim unsurları veya ekonomik tabana göre şekillenmektedir. Bu Marksist perspektif genellikle, örneğin dini inançların ekonomik yapıyı şekillendirmede eşit bir paya sahip olabileceğini savunan Weber'in görüş açısı ile karşıtlık gösterir.

---

[71] Giddens, 2000, Ayraç Yayınevi, **Ön.ver.**, s. 262

[72] Anthony Giddens, **İleri Toplumların Sınıf Yapısı: Marx'ın Sınıflar Teorisi, Sonraki Teorileri ve Eleştirsel Değerlendirmeler**. Çeviren: Ömer Baldık, (İstanbul: Birey Yayıcılık, 1999) s.29

[73] Alan Swingewood, **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**. Çeviren: Osman Akınhay, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998) s. 85

Marx'a göre insan toplumunun doğası üretimi belirleyen maddi koşullara dayanır. Bunu takip ederek Marx, maddi ve ekonomik tabanı altyapı (substructure) olarak adlandırmıştır. Ekonomik görevlerin önemi ve insanların bu aktivitelere ayırdıkları zaman miktarı açısından, bu birbirinden farklı her bir üretim tarzının, söz konusu toplumlardaki yaşamın diğer yönlerini etkileme (belli sınırlar içinde şekillendirme) eğilimi vardır. Böylece altyapı (substructure) üstyapıyı (superstructure) şekillendirir. Başka bir deyişle alt yapı üretim unsurları ve ilişkilerinden oluşurken, üstyapı politik örgütlenmeyi, ideolojiyi, dini ve diğer unsurları kapsamaktadır.

Marksist kurama bağlı olarak, örneğin feodalizm veya tarıma dayalı toplumlarda, demokratik bir politik sistem, demokratik yapıda bir çekirdek aile, bireysel bir ideoloji bulmak mümkün değildir çünkü bu tip toplumlarda bulunan altyapı (veya üretim unsuru) bu tip bir üstyapıya pek uygun düşmemektedir.

Altyapıyı meydana getiren üretim tarzı kapsamında Marx üretim unsurları ile üretim ilişkilerini birbirinden ayırmıştır.

Üretim unsurları doğrudan malları üretmede kullanılan teknoloji türünü ifade etmektedir (avlanma ve toplama, makine teknolojisi vb.). Teknoloji düzeyinin toplumun genel doğası ve tabakalaşma sistemine yönelik önemli birçok sonucu vardır. Fakat sınıf bölümlerini anlama açısından Marx teknoloji düzeyini veya üretim unsurlarını, üretim ilişkilerinden ayırmıştır. Bu gerekli görülmüştür çünkü belirli bir teknoloji düzeyinde veya üretim unsuru kapsamında farklı üretim ilişkileri bulabilmek mümkündür.

Üretim ilişkisi ile Marx belirli bir üretim unsuru ile insan ilişkisinden söz etmektedir. Kapitalizm altında bu ilişkiler şunları kapsamaktadır: (1) Dikte ettirilen üretim türüne göre çalışanlar arası ilişki (beraber çalıştıkları ve bir kitle üretim ortamında etkileşime geçip geçmedikleri veya daha ufak ortamlarda, diğer işçilerden izole bir biçimde çalışıp çalışmadıkları) (2) Çalışanlar ve otorite arasındaki baskınlık ve itaat ilişkisi ve (3) Toplumdaki değerli malların sahipliği ve dağılımı

Böylece üretim ilişkileri üstyapıyı etkileyebilen, altyapının bir parçasıdır. Örneğin çalışanların veya işçilerin makinelerle ve diğer çalışanlarla (işçilerle) nasıl bir ilişki içerisinde olduğu onların yaşama bakış açısını veya inanç

sistemlerini etkilemektedir. Ekonomi veya üretim sistemi içindeki baskın olan otorite ilişkisi toplumun daha geniş anlamda sahip olduğu otorite ilişkilerini şekillendirebilir. Marksist kurama yönelik belki de en önemli nokta, sahiplik yapısının üstyapıyı şekillendirme biçimidir. Bir grup, toplum içersindeki en önemli üretim unsurlarına sahip olabildiği veya onları kontrol edebildiği zaman, güce sahip olacaktır. İşte bu güç üstyapı unsurlarının kendi sınıf menfaatleri doğrultusunda devamına veya şekillendirilmesine olanak tanımaktadır.

Marx'ın düşüncesine göre bir toplumdaki baskın normatif sistem veya ideoloji, bu güçlü grup tarafından şekillendirilir ve sürdürülür çünkü bu güçlü grup kendi çıkarlarına hizmet etmektedir.

Aynı zamanda politik sistemin sahiplik ilişkileri ile nasıl şekillendiğini de düşünmek gerekmektedir. Seçme hakkını sadece toprak sahibi olanlara veren politik bir sistem, tarıma dayalı bir toplumda toprak sahipleri tarafından başarılı bir şekilde desteklenebilir; ama bu politik sistem fabrika sahiplerinin gücü arttığı zaman büyük olasılıklı ortadan kalkacaktır.

Gene burada dikkatli olmamız gereken nokta, üstyapının tamamen saptanmadığı, sadece altyapı veya genel üretim tarzı tarafından etkilendiği veya şekillendirildiğidir. Marx'a göre bazen birçok yerde politik sistem veya kültürel gelenekler üretim unsurlarını veya ilişkilerini (daha genel anlamıyla altyapıyı) şekillendirebilmekte veya etkileyebilmektedir, fakat uzun dönemde altyapının üstyapı üzerindeki etkisi ağırlıklı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2. Sınıflar

Marksist görüşün sınıflarla ilgili temel görüşleri şöyledir:[74]

- Tabakalaşmış tüm toplumlarda, iki temel sosyal grup vardır: Yöneten sınıf ve yönetilen sınıf
- Yöneten sınıfın gücü, üretim unsurlarını (arazi, kapital, iş gücü, makineler ve binalar) elinde bulundurmasından ve kontrol etmesinden gelmektedir.
- Yöneten sınıf yönetilen sınıfı baskı altında tutar ve sömürür

[74] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 33

- Bunun sonucu olarak, iki sınıf arasında çıkar çatışması doğar
- Yasal ve politik sistemler gibi toplumun çeşitli yapıları yöneten sınıfın egemenliğinin araçlarıdır ve menfaatlerinin ilerlemesine hizmet eder
- Sınıflar ancak üretim unsurları toplumsal veya kamusal anlamda sahiplenildiği zaman ortadan kalkacak ve böylece bazılarının diğerleri üzerindeki baskısı ve sömürüsü bir son bulacaktır.

Marksist açıdan, tabakalaşma sistemleri üretim unsurları anlamında sosyal grupların ilişkisinden meydana gelir. Birçok modern sosyolog sınıf sözcüğünü kapitalist toplumdaki tabaka anlamında kullanırken, Marx bu terimi tüm tabakalaşma sistemlerindeki temel veya ana tabaka anlamında kullanmıştır. Marksist bakış açısından, sınıf, üyelerinin üretim unsurları anlamında aynı ilişkiyi paylaştığı sosyal bir gruptur.

Yukarıdaki ifadelerle bağlantılı olarak tekrar etmek gerekirse, Marx'ın insan toplumlarını anlamadaki esas noktası söz konusu toplumların üretimlerini belirleyen maddi şartlar yani üretim tarzlarıdır. Üretim unsurlarının özel sahipliği ile sınıf ve sınıf çatışması başlamıştır. Toprak ve tarımsal üretimi temel alan feodal toplumlarda, iki büyük sınıf lordlar ile serfler veya aristokrasi ile köylülerdi. Lord veya aristokrasi toprağa (üretim unsuruna) sahipti. Öte yandan serf ve köylüler iş gücünü sunuyorlardı.

Endüstriyel üretimi temel alan kapitalist toplumlarda iki büyük sınıf, burjuvazi (üretim unsurlarının veya sermayenin sahibi) ve proletaryadır (işçi sınıfı, çalışan sınıf veya burjuvazi sınıfına bir ücret karşılığında kiraladıkları, sadece kendi iş güçlerine sahip olan işgören sınıfı). Marx burjuvazinin varlığını feodal toplumların ileriki dönemlerinde ortaya koymuş, ve bunun yanında kapitalist toplumlarda aristokrasinin devam eden mevcudiyetini de vurgulamıştır. Marx'ın kuramının sosyal değişimle ilgili bölümünde vurgulandığı gibi baskın olan üretim unsurları topraktan endüstriye kayınca, kapitalist topluma hakim olan sınıf burjuvazi olmuştur.[75]

Marx'ın en genel sınıf tanımı düşünüldüğünde tarihsel açıdan hareket sağlayan güç, çatışmadır. Yani ona göre toplumda var olan tarihin tümü aslında

---

[75] Kurt Finsterbusch, **Sources, Notable Selections in Sociology** (3. Basım: Amerika: Dushkin/McGraw Hill, 1999) s. 156-157

sınıf mücadelesinin veya sınıf çatışmasının tarihidir. Sınıf çatışmasının kökü farklılaşan sınıf menfaatleridir. Marx'ın bakış açısından "ilkel komünizm" ve gelecekteki "olgun komünist toplum" dışındaki tüm sınıf toplumlarında, sadece bir sınıf üretim unsurlarını sahip olacak veya onları kontrol edecektir. Bu sınıf, o toplumda üretilen mal fazlasını veya artığını kendi ihtiyaçları doğrultusunda kontrol edecek ve ona hakim olacaktır. Bu noktada bir sınıfın diğeri üzerinde sömürüsü söz konusudur.

Buna göre Marx için sınıf ve sınıf çatışması tarihteki harekete geçirici güçlerdir. Üretim unsurlarına sahip olan ve diğer sınıfları sömüren bir baskın sınıf vardır. Fakat bu sömürünün ışığında, bu diğer sınıflar, üretim tarzının tarihsel gelişimi olanak tanıdığı zaman baskın sınıfı devirirler ve kendi menfaatlerine daha uygun bir toplumsal düzen kurarlar. Başka bir deyişle sınıf kavgası bir basitleştirmeye doğru yönelecektir. Değişik toplumsal grupların bir kısmı burjuvazi, bir kısmı emekçiler etrafında toplanacak, üretim güçlerinin gelişimi tarihsel hareketin gücü olacaktır. Tarihsel hareket, emekçileşme ve sürekli yoksullaşma ile devrimci patlamaya ve tarihte ilk kez uyuşmaz olmayan bir toplumun çıkışına yol açacaktır. [76]Gördüğümüz gibi feodalizmde baskın sınıf burjuvazi tarafından devrilmiştir. Marx' a göre kapitalizmde ise baskın sınıf proletarya tarafından devrilecektir. Bu, kısmen proletaryanın kendi gerçek menfaatlerini algıladığı zaman olacaktır. Marx'a göre proletarya gücü eline aldığı zaman sınıf mücadelesi sona erecektir; çünkü Marx proletaryayı sınıf mücadelesi tarihindeki en son sınıf olarak görmektedir. Bir de bu sınıfın altında sömürecek başka sınıf yoktur. Bundan dolayı inancı ileri komünizm toplumunda sınıf çatışmasının sona ereceğidir.

2.1.3. Sınıflar ve Tarihsel Dönemler

Marx'ın inancına göre batılı toplumlar dört dönemin veya devrin içinden gelerek gelişmişlerdir:[77]

- İlkel Komünizm

---

[76] Raymond Aron, **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**. Çeviren: Korkmaz Alemdar (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000) s. 124

[77] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 33

- Roma ve Yunan zamanına ait Eski toplum
- Feodal toplum
- Kapitalist toplum

Bu dönemlerin her biri baskın üretim biçimi ile karakterize edilmektedir.[78]

Literatüre bakıldığında yukarıdaki sıralama farklılaşabilmektedir ama genel yorum değişmemektedir. Yukarıdaki sıralama farklı kaynaklarda ekonomik rejim veya farklı üretim biçimleri adı altında asya, antik, feodal ve burjuva şeklinde sıralanmaktadır.[79]

İlkel komünizm, tarih öncesi toplumlar tarafından sunulmuştur ve sınıfsız bir toplumun tek örneğidir. Bu noktadan sonra, tüm toplumlar iki temel sınıfa bölünmüştür. Eski toplumda, efendiler ve köleler; feodal toplumda toprak sahipleri ve serfler; kapitalist toplumda, kapitalistler ve ücretli işçiler. Her bir tarihsel dönem boyunca, yönetilenler (ki bunlar sırasıyla köleler, serfler ve ücretli işçilerdir) tarafından sağlanan üretim için işgören gücüne gereksinim duyulmuştur. Yönetilen sınıf nüfusun büyük bir bölümünü oluştururken, yöneten veya baskın sınıf bir azınlık düzeyindedir.

Toplumların sosyalist üretim biçimini temel aldıkları ilkel komünizm devrinde sınıflar mevcut değildi. İnsan toplumunun en eski biçimi olan avlayıcı ve toplayıcı bir grupta toprak veya arazi ve onun ürünleri herkes tarafından ortak bir şekilde sahiplenilirdi. Erkekler avlanır, kadınlar ise ekilmiş yiyecekleri toplardı ve üretilen grubun üyelerince paylaşılırdı. Toplumun tüm üyeleri üretim unsurlarına yönelik aynı ilişkiyi paylaştığı için sınıflar mevcut değildi. Toplumun üretim kapasitesi gerekli olan asgari geçinme veya yaşamı sürdürme düzeyinin ötesine genişleyince sınıflar ortaya çıktı. Bu, tarımın üretimin baskın bir biçimi haline gelmesiyle meydana çıktı. Tarıma dayalı bir ekonomide, toplumun tüm yiyecek ihtiyacının üretilmesinde sadece o toplumun belli bir bölümüne ihtiyaç duyulur. Böylece bir çok birey yiyecek üretiminden ayrılmış ve diğer görevlerde veya işlerde uzmanlaşma imkanı bulmuştur. Avlayıcı ve toplayıcı gruba ait basit

---

[78] Reinhard Bendix ve Seymour Martin Lipset, "Karl Marx's Theory of Social Classes," **Class, Status, and Power, Social Stratification in Comparative Perspective**. Ed.: Reinhard Bendix ve Seymour Martin Lipset (2. Basım, Amerika: The Free Press, 1953) s. 6

[79] Aron, **Ön.ver.**, s. 127

Anadolu Üniversitesi Kütüphane

veya temel iş bölümü genişleyen bir şekilde daha karmaşık ve uzmanlaşmış bir iş bölümü ile yer değiştirmiştir.

Tarım geliştikçe, toplumun temel yaşam ihtiyaçları üzerindeki ürünler anlamına gelen ihtiyaç fazlası zenginlik üretilmeye başlanmıştı. Bu, hem toplulukların kendi içinde hem de toplulukların arasında hızlı bir şekilde gelişen mal değişimine ve ticarete yol açmıştır. Bunu özel mülkiyete yönelik bir sistemin gelişmesi izlemiştir. Topluluktan ziyade bireyin sahiplenme hakkı olan mallar her geçen gün, ticaretin bir metası halinde görülmeye başlamıştı.

Özel mülkiyet ve ihtiyaç fazlası zenginlik birikimi, sınıf toplumlarının gelişmesine temel olmuştur. Özellikle bunlar, üretici ve üretici olmayan sınıfların ortaya çıkması için gereken ön koşulları sağlamışlardır. Bazı insanlar üretim unsurlarını elde etmeyi başarabilirler. Bundan dolayı diğerleri de onlar için çalışmak zorunda kalırlar. Sonuç, üretim unsurlarını elinde tutan üretici olmayan bir sınıf ve sadece kendi iş gücüne sahip üreticilerin bir sınıfıdır.

2.1.4. Bağımlılık ve Çatışma

Marksist açıdan, temel sosyal sınıflar arasındaki ilişki karşılıklı bağımlılığın ve çatışmanın söz konusu olduğu bir ilişkidir. Böylece kapitalist toplumda burjuvazi ve proletarya birbirine bağımlı hale gelir. Ücretli işçiler, yaşamlarını sürdürmek içim emeklerini veya iş güçlerini satmalıdır çünkü üretim unsurlarının herhangi bir bölümüne sahip değillerdir ve ürünleri özgürce üretecek unsurların eksikliği söz konusudur. Bundan dolayı yaşamlarının devamı için kapitalistlere ve onların önerdikleri ücretlere bağımlıdırlar. Üretici olmayan kapitalistler ücretli işçilerin iş gücüne bağımlıdır; çünkü bu olmadan üretim olmayacaktır.

Fakat bu iki sınıfın karşılıklı bağımlılığı eşit veya karşılıklı işlerlik ilişkisi değildir. Bunun yerine var olan ilişki sömüren ve sömürülen veya baskı yapma ve baskı altında olma ilişkisidir. Özellikle, yöneten sınıf yönetilen sınıfın harcanması pahasına bir kazanç elde etmekte ve bundan dolayı bu sınıflar arasında bir çıkar çatışması meydana gelmektedir.

2.1.5. Kapitalist Ekonomi ve Sömürü

Kapitalist bir ekonominin temel özellikleri şöyle sıralanabilir:[80]

- Sermaye, özel kazanca yönelik mal veya hizmetlerin finansmanında kullanılan para olarak tanımlanabilir
- Kapitalist bir ekonomide mallara ve iş gücüne, ham madde ve bunların üretiminde kullanılan araç gereçlere parasal bir değer verilir
- Kapitalistler kapitallerini malların üretimine yönelik yatırımlarda kullanırlar
- Sermaye, söz konusu ürünlerin üretim maliyetlerinden daha yüksek bir değerde satılması sonucu birikir.

Bundan dolayı kapitalizm, sermayenin, kârı maksimize etme amacıyla malların veya hizmetlerin üretimine yönelik yatırımıyla ilgilidir.

Sermaye, bir azınlık tarafından sahiplenilir. Bu azılığın adı kapitalist sınıftır. Fakat, Marx'ın görüşüne göre, bu sermaye nüfusun büyük bir çoğunluğunun sömürülmesiyle elde edilir. Yani işgören sınıfının sömürülmesiyle. Marx'a göre yukarıda değinilen kapital hiçbir şey üretmez, sadece işgören zenginliği veya varlığı üretir. Bunun yanı sıra, emekleri için işçilere ödenen ücretler, ürettikleri ürünlerin değerinin çok altındadır. Ücretlerin değeri ile malların değeri arasındaki fark fazladan değer olarak bilinir. Bu fazladan değer kapitalistler tarafından kâr etme biçimi olarak meşru hale getirilmiştir. Bunlar üretici olmadıkları için burjuvazi, varlığın veya zenginliğin gerçek üreticileri olan proletaryayı sömürmektedir.

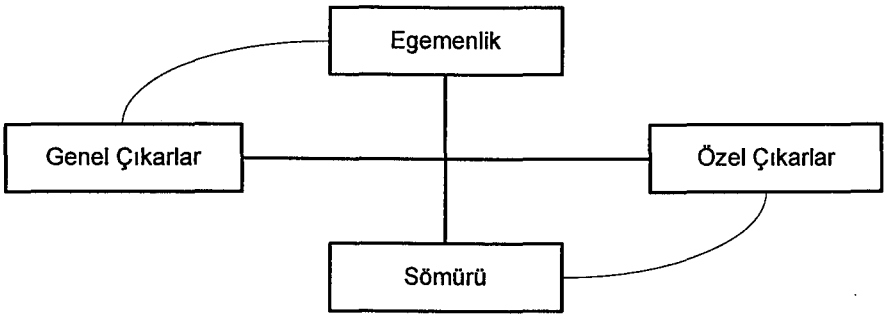
Marx'a göre tüm toplumlarda yöneten sınıf yönetilen sınıfı sömürür ve ona baskı uygular.

Anthony Giddens sınıfsal ilişkilerin doğası gereği sömürüye dayalı olduklarını pekiştirmekte ve Marx'ın bu görüş açısını geliştirmektedir. Ona göre, sömürü en uygun biçimde egemenlik ya da güç ilişkisi içinde kavramsallaştırılmaktadır. Ona göre sömürü, birini kendi hedefleri için kullanmak ya da ondan yaralanmaktır. Sömürü özel (sectional) çıkarlar için işe

---

[80] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 34

koşulan egemenlik (doğa üzerindeki ya da insanlar üzerindeki egemenlik) olarak ele alınabilir.[81] Bu, Şekil 2'de görülmektedir.

Şekil 2 Anthony Giddens'a Göre Sınıfsal Sömürü

Anthony Giddens, **Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi**, Çeviren: Ümit Tatlıcan (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000)'den uyarlanmıştır

2.1.6. Güç ve Üstyapı

Marksist bakış açısından politik güç, ekonomik güçten doğar. Dolayısıyla, yöneten sınıfın gücü üretim unsurlarına sahip olması ve bunu kontrol etmesiyle doğru orantılıdır. Toplumun üstyapısı (temel yapıları, değer ve inanç sistemleri) çoğunlukla ekonomik alt yapı tarafından belirlendiği için üretim ilişkileri üst yapıda tekrardan üretilecektir. Bundan dolayı üretim ilişkileri açısından yöneten sınıfın egemenliği üstyapıya yansıyacaktır. Özellikle politik ve yasal sistemler, yöneten sınıfın çıkarlarını yansıtacaktır, çünkü Marx'a göre; bireyler arasında var olan üretim ilişkileri aynı zamanda politik ve kanuni ilişkiler olarak da kendilerini ifade etmelidir.

Örneğin, kapitalist sınıfın çeşitli sahip olma hakları, üzerinde yaşadıkları ülkenin yasaları tarafından korunur. Böylece üstyapının bazı bölümleri yöneten sınıfın egemenliğinin araçları ve yönetilen sınıfın baskı altında tutulmasında kullanılan mekanizmalar şeklinde görülebilir.

Aynı şekilde, baskın sınıfın pozisyonu alt yapı tarafından sistematik olarak üretilen inançlar ve değerler tarafından desteklenir. Marx, sınıf toplumlarının baskınlık kavramlarını yöneten sınıf ideolojisi şeklinde ifade

[81] Anthony Giddens, **Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi**. Çeviren: Ümit Tatlıcan. (İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000) s. 66

etmektedir. Bunlar yöneten sınıfın baskınlığını veya egemenliğini doğrulamakta ve yasal bir hale getirerek, gerçekliğin çarpıtılmış bir yansımasını sunmaktadır. Örneğin, kapitalist toplumda özgürlüğün vurgulanmasında, "serbest pazar", "özgür demokratik toplumlar" ve "özgür dünya" gibi ifadeler kullanılmaktadır. Bunlar da proletaryanın ücretli bağımlılığını saklayan bir yanılsamadır.

Yöneten sınıf ideolojisi yanlış sınıf bilinci ortaya çıkarmaktadır ki bu da sınıflar arasındaki ilişkilerin doğasını yanlış gösteren bir resimdir. Her iki sınıfın üyeleri halihazırdaki durumu olağan olarak kabul etmekte ve sömürünün ve baskının gerçek doğasının farkına varmamaktadırlar. Bu yolla, sınıflar arası çıkar çatışması perdelenir ve bir dereceye kadar sosyal denge elde edilmiş olur. Yine de sınıf toplumlarının temel zıtlıkları ve çatışmaları çözümsüz kalacaktır.

2.1.7. Sınıf Çekişmesi

Marx'a göre sınıf çekişmesi, sosyal değişmenin itici gücüdür. Gene ona göre şu ana kadarki tüm toplumların tarihi sınıf çekişmesinin tarihidir.[82]

Yeni bir tarihi dönem, yeni bir grup tarafından üstün nitelikli üretim güçlerinin gelişmesiyle yaratılmıştır. Bu gelişmeler bir önceki dönemin veya çağın yapısı altında yer almıştır. Kapitalizmin öncüsü olan tacirler ve sanayiciler ilk olarak feodal dönemde ortaya çıkmıştır. Bunlar sermaye ortaya koymuşlar, endüstriyel imalat, fabrika üretimi ve ücretli işgücüne yönelik sistemler için tesisler yapmışlardır. Bunların tümü kapitalizmin temel parçalarıdır. Üretime yönelik kapitalist bakış açısının üstünlüğü, toplum yapısının hızlı bir değişimine sebep olmuştur. Kapitalist sınıf baskın hale gelmiştir ve feodal aristokrasi gücünü 19. yüzyıla kadar bazı açılardan iyi bir şekilde taşımasına rağmen bu kaybedilmiş bir savaşın mücadelesi olmuştur.

Sınıf çatışmaları genellikle azınlıklar arasında meydana gelmiştir. Örneğin kapitalizm feodal aristokrasi ile ortaya yeni çıkan kapitalist sınıfın arasındaki çekişmeden veya çatışmadan ortaya çıkmıştı ve her iki grup da niceliksel anlamda genel nüfus içerisinde bir azınlık olarak ortaya çıkmaktaydı.

---

[82] John H. Goldthorpe, "Class Analysis and the Reorientation of Class Theory: The Case of Persisting Differentials in Educational Attainment," **British Journal of Sociology**. Cilt no 47, Sayı no 3: 481-505, (1996), s. 482

Tarihteki temel değişiklikler, bir özel mülkiyet biçiminin diğeri ile değiştirilmesi ve yine aynı şekilde bir üretim tekniğinin diğeri ile yer değiştirilmesiyle ilgilidir. Kapitalizm, özel olarak sahiplenilmiş toprak ve bir tarımsal ekonominin, gene özel olarak sahiplenilmiş kapital ve endüstriyel ekonomiyle yer değiştirmesiyle ortaya çıkmıştır. Marx'a göre kapitalist toplumu değiştirecek sınıf çekişmesi bu süreçlerin hiçbirisiyle ilgili değildir. Bunun öncüleri burjuvazi ile proletarya, yani bir azınlığa karşı çoğunluk olacaktır. Özel mülkiyet ortaklaşa sahiplenen mülkiyet ile yer değişecektir. Endüstriyel imalat, kapitalizmi değiştiren toplumda temel üretim tekniği olarak kalmaya devam edecektir.

Marx'ın inancına göre kapitalist bir ekonomik sistemde var olan temel zıtlıklar o sistemin sonuçta yok olmasına neden olacaktır. Gene Marx'a göre proletarya burjuvaziyi yıkacak ve üretim unsurlarını yani gücün kaynağını ele geçirecektir. Mülkiyet kamusal anlamda sahiplenilecektir ve toplumun tüm üyeleri üretim unsurları anlamında aynı ilişkiyi paylaşacaklarından ortaya sınıfsız bir sistem çıkacaktır. Marx'a göre söz konusu tarih, sınıf çekişmesinin tarihi olduğu için, bu aşamadan sonra tarih son bulmuş olacaktır. Kapitalizmi değiştiren komünist toplum hiçbir zıtlığı, çıkar çatışmasını barındırmayacak, dolayısıyla değişmeden yoluna devam edecektir. Fakat bu ütopyanın gerçekleşmesinden önce belirli değişikliklerin meydana gelmesi gerekmektedir.

Özetle, Marx kapitalizmde sınıfların bir yoksullaşma ve kutuplaşma eğilimi gösterdiklerinden söz etmiş ve bu eğilimin zamanla bir düşmanlık ilişkisinde iki ana sınıfın ortaya çıkmasına neden olacağını ifade etmiştir. Bu da Marx'ı "kendi içinde sınıf" ile "kendisi için sınıf"tan söz etmeye götürmüştür. Marx bu ayrımı yapmakla, işçi sınıfının, siyasal ve ekonomik mücadele aracılığıyla, kapitalist toplumdaki konumu ve çıkarları konusunda bilinçlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yukarıda değinilen unsurların gerçekleşmesi için Marx'a göre işçi sınıfı bilinçlenmelidir.[83]

[83] Turner, **Ön.ver.**, s. 59

2.1.8. Sınıf Bilinci

Marx "sınıfın kendi içinde sınıf olması" ile "sınıfın kendi için sınıf olması" kavramlarını ayırmaktadır. Sınıfın kendi içinde sınıf olması, kısaca üretim unsurları açısından aynı ilişkiyi paylaşan üyelerin oluşturduğu bir sosyal grup anlamına gelmektedir. Marx'a göre sosyal bir grup ancak "kendi için sınıf" olduğu zaman tam anlamıyla bir sınıf kimliği kazanmış olur.[84] Bu aşamada grubunun üyelerinin sınıf bilinci ve sınıf dayanışması söz konusudur. Sınıf bilincinin anlamı, yanlış sınıf bilincinin, sömürünün doğasının anlaşılmasıyla gerçek durumun tam farkındalığıyla yer değiştirilmesidir. Bundan sonra bir sınıfın üyeleri ortak bir kimlik geliştirir. Ortak çıkarlarının ve beraberliklerinin farkına varır ve dolayısıyla sınıf dayanışmasını ortaya koyarlar. Proletarya, yöneten sınıfın sadece birlikte hareket ederek ortadan kaldırılacağını anladığında, sınıf bilincinin ve dayanışmasının son basamağına ulaşılmış olur.

Marx'a göre kapitalist toplumun aşağıda değinilen unsurları proletaryaya yönelik "sınıfın kendi için sınıf olması" kavramı açısından bir gelişme sağlayacaktır:[85]

- Kapitalist toplum, doğası gereği dengesizdir. Ancak değişim göstermesi ile çözülebilecek zıtlıkları ve çekişmeleri temel almaktadır. Özellikle burjuvazi ile proletarya arasındaki çıkar çatışması kapitalist bir ekonominin yapısı altında çözülemez. Temel çıkar çatışması kapitalistler tarafından işçilerin sömürülmesiyle ilgilidir.
- Marx'a göre bu ilk zıtlık ikinci bir zıtlıkla anlam kazanacaktır. Sosyal üretim ile bireysel sahiplik arasındaki çelişki veya çekişme. İş gücü kapitalizm geliştikçe, üretimin sosyal bir girişim olduğu kapsamlı fabrikalarda, artan bir şekilde yoğunlaşmaktadır. Bireysel sahipliğin yanında yer aldığı sosyal üretim proletaryanın sömürüsünü açıkça göstermektedir. Aynı zamanda sosyal üretim, işçilerin kendilerini kapitalistlere karşı örgütleyebilmelerini de kolay hale getirmektedir. Bu

[84] Erkal, **Ön.ver.**, s. 196
[85] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 35-36

iletişimi destekler ve ortak durumların ve çıkarların farkına varılmasına yol açar.

2.1.9. Sınıfların Kutuplaşması

Kapitalist toplumun temel zıtlıklarından ayrı olarak Marx, kapitalist bir ekonominin doğal gelişimindeki belirli unsurların söz konusu ekonominin çöküşünü hızlandıracağına inanmaktaydı. Bu faktörler iki temel sınıfın kutuplaşması ile sonuçlanacaktır. Proletarya ile burjuvazi arasındaki uçurum gittikçe daha büyük hale gelecek ve iki grup arasındaki farklılık daha belirginleşecektir. Aşağıdaki faktörler bunun kapsamına girecektir:[86]

- Öncelikle, makineleşmenin artan kullanımı, homojen bir işgören sınıfının ortaya çıkmasıyla sonuçlanacaktır. Makineleşme emek farklılıklarını ortadan kaldıracağı için, proletaryanın üyeleri artan bir şekilde birbirine benzemeye başlayacaktır.
- İkinci olarak, burjuvazi ve proletarya arasındaki zenginlik farkı kapital birikiminin devamıyla artacaktır.
- Üçüncü olarak, kapitalizmin rekabetçi doğası, sadece en zengin ve kapsamlı şirketlerin yaşamasına ve başarılı olmasına olanak tanımaktadır. Rekabet, iki temel sınıf arasında yer alan orta tabakayı proletaryaya doğru itmektedir. Böylece küçük işletmelerin sahipleri olan küçük burjuvazi (petty bourgeoise), proletarya içinde yok olacaktır. Aynı zamanda yaşamını sürdüren şirketler daha da büyüyecektir ve kapital sayıca daha az insanın kontrolü altına girecektir.

Marx bu anlamda, proletaryanın devriminin kısa sürede gerçekleşeceğini ve hayalindeki komünizm ütopyasının gerçek olacağını ümit etmiştir.

Emekteki farklılıkların ortadan kalkması, işçi sınıfının fakirleştirilmesi ve orta sınıfın proletaryaya doğru itilmesi iki temel sınıfın kutuplaşmasıyla son bulacaktır.

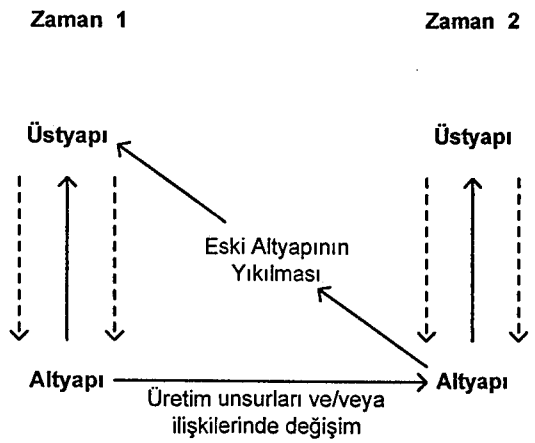
---

[86] Aynı, s. 36

2.1.10. Sosyal Değişim

Marksist kuram, işlevsel kuramda ileri sürülen sosyal eşitlik ve düzen görüşünden ziyade dinamik, sosyal değişimi ve çatışmayı vurgulayan bir bakış açısıdır. İnsan toplumlarının tarihsel gelişimi Marksist dünya görüşü içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bir sınıfın diğerini sömürmesini temel alan toplumlardaki sınıf çatışması ve içsel çekişmelerle beraber, insan toplumlarının belirli basamaklardan evrimleşip son noktada komünist topluma ulaşacağı varsayılmıştır.[87]

Eğer temelde toplumun daha çok altyapısı, üst yapıyı şekillendiriyorsa, Marksist kuramın perspektifi açısından, altyapıdaki değişim, daha bütünsel veya devrimsel bir sosyal değişime yol açmaktadır. Şekil 3, bunu basit bir şekilde özetlemektedir.

Şekil 3 Sosyal Değişimin Marksist Modeli

Harold R. Kerbo, **Social Stratification and Inequality, Class Conflict in Historical, Comparative, and Global Perspective**, (Amerika: McGraw-Hill, 4. basım 2000)'den uyarlanmıştır.

Bu noktada, yeniden ifade etmek gerekirse Marx'ın yazılarının çeşitli yerlerinde betimlenen belli başlı toplum türleri, ilkel komünizm, antik toplum (kölelik), feodalizm, kapitalizm ve komünizmdir ve bunlara öncelik verilmiştir.

Bu her bir türdeki toplum belirli bir altyapı veya üretim tarzı ile ilişkilendirilmiştir. İlkel komünizmde mevcut olan mülkiyetin çoğu ortaklaşa elde tutulur ve gerekliliklerin üretimi ortaklaşa gerçekleştirilirdi. Güce ve maddi ürünlere yönelik eşitsizlikler çok azdı veya hiç yoktu. Antik toplum, köle iş

[87] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 91

gücünü temel almaktaydı veya başka bir deyişle, bu toplumdaki üretim tarzı gerekli işçiliğin büyük kısmını kölelerin sağlamasını ama karşılığında sadece yaşamını sürdürecek düzeyde elde etmesini kapsıyordu. Feodalizmde en önemli üretim unsuru, soylular tarafından sahiplenen topraktı. Bu toprağın üzerinde serfler çalışıyordu ve çıktı fazlasını toprak sahibine veriyorlardı. Kapitalist toplum yeni bir altyapıyı temel almaktaydı. Üretim unsurları ağırlıklı olarak endüstriyeldi ve üretim ilişkileri, temel üretim unsurlarının özel sahipliği ile karakterize edilmekteydi. Son olarak komünist toplumda üretim unsurları endüstriyel kalacak; fakat üretim ilişkileri, üretim unsurlarının (özel sahipliğinden çok) kollektif sahipliliğine dönüşecekti.

Marx'ın sosyal değişim mantığını takiben, feodal ve kapitalist toplumlara eğilmekte fayda vardır. Feodal toplumun son bulmasındaki temel neden, yeni üretim unsurların meydana çıkması (toprağı temel alan üretimden, endüstriyi temel alan üretime kayma) ve yeni pazar güçlerini ve iş gücünü meta olarak temel alan üretim ilişkileridir. Orta Çağ'ın sonuna doğru Avrupa'da fabrika üretimi, en önemli ticaret biçimi olarak tarıma dayalı üretime meydan okumaya başladı. Üretim tarzının tamamındaki bu gelişen değişim ile farklı menfaatleri bulunan iki sınıf arasındaki çatışma su üstüne çıktı. Eski üstyapı (politik, ideolojik ve dini unsurlar) eski feodal altyapı tarafından şekillendirilmişti ve böylece toprak sahiplerinin ortaya yeni çıkan fabrika sahiplerinin üzerindeki menfaatlerini gözetmeye devam etmişti. Örneğin vergi kanunları, politik temsiliyetin yöntemi ve dış politikanın tamamı, feodalizm altındaki baskın sınıfın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılandırılmıştı.

Bu durumda uç noktada iki sonuç mümkündü. Daha çok karşılaşıldığı şekliyle, İngiltere'de çeşitli uzlaşmalar başarılmıştı. Çünkü burada üstyapının yeni altyapıyla daha uyumlu bir şekle dönüşmesinde göreli olarak daha az şiddet mevcuttu. Bu süreç 1215'deki Magna Charta'da başlamış, 19. yüzyıla kadar devam etmişti. Bu daha az şiddet içeren değişimin kısmen bağlantılı olduğu neden, eski bir çok toprak sahibinin ticari ve tarıma dayalı üretimin kapitalist biçimlerini benimsemesi ve endüstriyel üretime yatırım yapmasıydı. Temelde güçlü bu iki sınıf her zaman bu tip ortak menfaatlerde buluşmamıştı.

Yelpazenin diğer ucunda ise Fransa'da olduğu gibi kuvvetli şekilde karşı koyan sınıflar göreli olarak daha şiddetli bir geçiş gerçekleştirmişti. Uzlaşma tatminkar bir şekilde sağlanamamıştı ve eski feodal üstyapı ile yeni ortaya çıkan endüstriyel, kapitalist altyapı arasındaki mücadele 1789 Fransız ihtilali ile sonuçlanan şiddet içeren bir değişime yol açmıştı. Bu değişimle radikal anlamda yeni bir sosyal veya toplumsal düzen yaratılmıştı. Başka bir anlamda, önceden eski altyapı tarafından desteklenen devlet ve dini hiyerarşide çok şiddetli bir değişim gerçekleşmişti.

Fakat Marx'ın inancına göre kapitalizmin zaferi, altyapı ile üstyapı arasındaki ezelden beri gelen çatışmaları çözemeyecekti. Onun görüşüne göre zaman içinde üretim tarzında değişimler olacak bu da komünizmin ortaya çıkmasına yol açacaktı. Değişim, tarıma dayalı üretimden endüstriyel üretime geçişte olduğu gibi teknik üretim unsurlarının radikal anlamdaki değişiminden çok, üretim ilişkilerindeki radikal bir değişimden kaynaklanacaktı. Burada önemli olan nokta ufak ölçekli bireysel üretimden, tekelci kapitalizme (monopoly capitalism) bir değişimdir. Marx'ın inancına göre, zaman içinde sayısal açıdan güçlü işçiler veya çalışanlar menfaatlerinin üretim unsurlarının özel sahipliği ve ödüllerin (kâr ve üretim fazlası) eşit olmayan dağıtımı ile ters düştüğünü anlayacaktır. Devrim kaçınılmazdır. Bu devrim işçilere güç verecek ve üretim unsurlarının özel sahipliği ile kollektif üretim arasındaki mücadeleyi kollektif sahiplik yönünde çözecektir.

2.1.11. Sonuç

Marksist kuramın temelleri konusunda daha açıklayıcı olmak için yukarıda değinilen Marx'ın sınıf ve sınıf sömürüsü görüşleri de önem kazanmaktadır.

Marx hakkındaki bölüme, toplumsal tabakalaşma kuramının gelişmesine yönelik fikirlerinin önemine değinerek son vermek mümkündür. Toplum görüşü veya gelişmesine yardım ettiği eleştirel çatışma paradigması çok önemlidir. Literatüre bakıldığında kapitalizmin geleceğine yönelik yaptığı belirgin birçok tahmini yanlış çıkmıştır. "Komünist devrimi" yaşayan ulusların (Rusya, Çin, Küba, Vietnam) Marksist fikirlerin tersine, daha az endüstrileştiği bir gerçektir. Komünist devrimi olası gördüğü, ileri kapitalist ulusların bir çoğunda, işçi sınıf

çeşitli sebeplerden dolayı devrimci bir konuma gelmemiştir. Nüfusun büyük bir bölümünün kazancı çok düşük düzeylere düşmemiş, bir azınlık yapısı çoğunluğa göre çok daha fazla varlıklı hale gelmemiştir.[88]

Başarılı olamamış komünist toplumlardaki devlet yapılarında gerçekleştiği gibi, Marx, onun fikirleri adına güç elde ederek yönetime gelen bir devlet yapısının, kafasında canlandırdığından çok uzakta bir topluma nasıl dönüşebileceğini tahmin etmekte başarılı olamadı. Bununla birlikte, Marx, kapitalist sistemin yok olmasına neden olacağına inandığı bazı çatışmaları, sömürüyü ve içsel zıtlıkları idare etmeye yönelik kapitalist toplumlarda bir refah devletinin nasıl gelişebileceğini de tahmin edemedi.[89]

Ralp Dahrendorf gibi bazı sosyologlar, Marx'ın iki çatışan sınıf halinde kutuplaşan kapitalist toplum anlayışının eskidiğini sonucuna varmışlardır, bu model, 19. yüzyıldaki sınıflar için doğru bir açıklama olabilir, ama içinde bulunduğumuz yüzyılda giderek uygulanmaz hale gelmiştir. Çünkü bugünün modern toplumunun karmaşık yapısı insanları sahip olanlar ve emekçiler şeklinde ayırmayı çok zor hale getirmektedir.[90] Devrimci değişimin gerçekleştirilmesi şöyle dursun, işçi sınıfının aleyhine olmak üzere orta sınıfın genişlediği de ifade edilmektedir. Tarih Marx'ın fikirlerini yanlışlamış gibi gözükmektedir.[91]

Marx yaşadığı dönemdeki herkesten daha iyi bir şekilde "tekelci kapitalizmin" genişlemesini gördü. Lenin'in Marksist fikirleri detaylı şekilde açıklamasıyla, kapitalizmin sınıf çatışması ve sömürünün dünya çapındaki bir ağına dönüşmesi öngörüldü. Tümden bakıldığında, bazı detaylarda doğru olmamakla birlikte, Marx'ın toplum görüşü, insan toplumlarındaki toplumsal tabakalaşmanın, sınıf ve eşitsizlik kavramının anlaşılması açısından çok önemlidir. Burada unutulmaması gereken nokta, Marksist kuramcıların Marx'ın kuramsal çalışmasının anahatlarını takip etmeye devam edecek olmalarıdır.

---

[88] Anthony Giddens, **Sociology** (3. Basım. İngiltere: Polity Press, 1997) s. 249
[89] Richard T. Schaefer ve Robert P. Lamm, **Sociology** (4. Basım. McGraw-Hill, 1992) s. 232
[90] David A. Word ve Lorene H. Stone, **Sociology** (Amerika: West Publishing Company, 1996) s. 173
[91] Stephen Edgell, **Sınıf**, çeviren Didem Özyiğit, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998) s. 20

2.2. Weberyan Yaklaşım (Alternatif Çatışma Paradigması)

Alman sosyolog Max Weber (1864-1920) Marx'tan bu yana yapılan, tabakalaşma kuramındaki gelişmelerin en önemlilerinden birini ortaya koymuştur. Weber'in inancına göre, sosyal tabakalaşma toplumdaki kıt kaynaklara yönelik bir mücadelenin sonucunda doğmaktadır. Weber'in bu çekişmeyi öncelikle ekonomik kaynaklarla ilgili görmesine karşın bu aynı zamanda prestij ve politik güce yönelik çekişmelerle de ilgili olabilir.[92] Weber sınıfı hem iktidar hem de statüden ayırmak suretiyle gerçek bir topluluk değil, ekonomik çıkar paylaşan bireylerin katılımı olarak değerlendirir.[93] Weber'in, Marx'ın sınıf teorisini daha geniş çerçevede ele alıp geliştirdiği kabul edilir. Dolayısıyla, Marx'ın aksine Weber, statüler ve etnik katmanlaşma başta olmak üzere, sınıf dışındaki değişik katmanlaşma biçimlerine dikkat çekmiştir. Weber sınıf kavramının, ortak sınıfsal koşulları paylaşan herhangi bir insan topluluğuna işaret ettiğini söylemekle yetinmiş ve sınıfı şöyle tanımlamıştır: Sınıf tipik bir mal arzı, dışsal yaşam koşulları ve kişisel hayat deneyimleri fırsatıdır. Bu fırsat, belirli bir ekonomik düzende gelir sağlamak adına malları ve becerileri tasarruf altına almak için sahip olunan gücün miktarı ve çeşidi veya bu gücün yokluğu tarafından belirlenir[94]

Yani Weber'e göre piyasa'daki fırsat, bireyin kaderi açısından genel durumu ortaya koyan belirleyici unsurdur. Weber'e göre temelde sınıf, ekonomik bir olgudur. Daha açık söylenecek olursa, kişinin piyasadaki konumuyla belirlenir. Ayrıca, "mülk sahipliği" ile "mülksüzlüğün", "tüm sınıfsal durumlar açısından temel kategoriler" olduklarını savunmuştur. Ancak sadece toplumsal tabakalaşmanın değişik biçimlerini analiz etmekle kalmayıp, olumlu ayrıcalıklara sahip sınıflar, olumsuz ayrıcalıklara sahip sınıflar ve ortak sınıflar arasında, ayrıca sınıfsal durumlar ve orta sınıflar arasında ayrım yapması sebebiyle, genelde toplumsal tabakalaşma yapısına özelde ise sınıf yapısına ilişkin görüşü aşırı derecede karmaşık ve çoğulcudur.[95]

---

[92] Haralambos ve Holborn, **Ön. ver.**, s. 36
[93] İsmail Doğan, **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar** (2. Basım. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1998) s. 177
[94] Edgell, S. **Ön. ver.**, s. 22
[95] **Aynı**, s. 23

Weber tarafından geliştirilen ve yayılan iki düşünce yapısının, ileri endüstriyel toplumların anlaşılmasında çok belirgin bir etkisi olmuştur.[96] İlk olarak, Marx'ın toplumsal tabakalaşmaya yönelik tek sınıf veya ekonomik boyut görüşünü çok boyutlu (multidimensional) (sınıf, statü ve parti) bir platforma taşıması, toplumsal tabakalaşmanın karmaşık doğasının anlaşılması açısından çok faydalı olmuştur. İkincisi ve belki de en önemlisi, Weber'in kapsamlı bürokratik kurumların gelişimi ve büyümesiyle ilgili yazıları, ileri endüstri toplumlarının tüm türleri (ister komünist olsun ister kapitalist) içersindeki güç ve baskınlığın doğasının anlaşılmasına olanak tanımasıdır. Marx'ın eleştirel-çatışma varsayımlarına karşın Weber daha çok eleştirel olamayan-çatışma paradigmasının varsayımlarını öngörmektedir.

Weber de, Marx gibi toplumun yapısını şekillendirmede en önemli noktada insan ilişkilerinde çatışmayı vurgulamasına rağmen Weber'in çatışma görüşü çok daha kapsamlıdır. Fakat bundan da önemlisi Weber'in farklı bir perspektifi vardır. Marx'ın temelde optimist bir yapısı olduğunu, bundan dolayı gelecekteki toplumlarda çatışmanın, eşitsizliğin, yabancılaşmanın azalabileceğine veya tamamen ortadan kalkacağına inandığını söylemek mümkündür. Yine de Weber'in böyle bir beklentisi yoktur. Genele bakıldığında Weber daha adil ve insancıl toplumların meydan çıkma olasılığı konusunda oldukça karamsardır.

Weber topluma yönelik katı bir tarihsel materyalist bakış açısının sınırlılıklarının farkındaydı. Dolayısıyla (1) yazılarında kapitalizmin gelişimi arkasında nasıl yeni bir değer sisteminin olduğunu göstermiş ve (2) toplumsal tabakalaşmaya yönelik sadece maddi veya ekonomik boyutun dışında başka boyutların da olduğunu savunmuştu.

Weber'in çalışmaları Marx'a bir alternatif değil, aslında Marx'ın fikirlerinin genişlemiş bir biçimidir.

Aynı zamanda Marx'dan farklı olarak Weber topluma yönelik çalışmalarda değerden bağımsız yaklaşımın (value-free orientation) en erken savunucularından da biridir. Başka bir deyişle Weber, bir sosyal bilimcinin

[96] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 95

görevinin politik amaçlara karışmadan toplumu anlamak olduğuna inanmaktadır.[97]

Marx gibi Weber'in çalışmaları da pek çok modern toplumsal tabakalaşma kuramının gelişimini etkilemiştir.

2.2.1. Weber Paradigmasının Varsayımları

Weber'in toplumsal tabakalaşma görüşüne rehberlik eden toplum modeli, çatışma üzerine kurulu olanıdır. Fakat Weber üretim unsurlarının sahipleri (kapitalist toplumlarda burjuvazi) ile işçiler (proletarya) arasındaki çatışmayı, toplumdaki sadece en önemli tek çatışma ilişkisi olarak görmemişti. Weber için, birçok farklı ve değişken grup veya bireysel menfaat, insan toplumlarındaki çatışma ilişkilerine yönelik temeli oluşturabilirdi. Ona göre bu farklı çatışan menfaatler her zaman böyle olmasa bile daha çok ekonomik çıkarlar ile ortaya çıkabilirdi.

Marx'dan farklı olarak Weber, toplum içinde sadece ekonomik ilişkilerden oluşan çatışma üzerine yoğunlaşmamıştı. Weber'in görüşüne göre, çatışma ilişkilerinin temeli farklı bir çok türdeki menfaatlere (sosyal, maddi, politik, ve benzeri) dayanmaktaydı. Fakat Weber'in toplum yapısına yönelik yorumlarının içinde en çok ağırlıkta olanlar politik ve hakimiyet (hükmetmeye) yönlüdür.

Weber, Marx'ın ileri sürdüğü şekliyle, belirli bir zaman sonra toplumdaki çatışmanın yeni toplumsal bir düzenin kurulmasıyla ortadan kalkacağı düşüncesine katılmamaktadır. Weber'e göre toplumdaki çatışmanın sonu yoktur. Öte yandan, gerilimin ve çatışmanın aynı anda her yerde bulunmasına rağmen, Weber'e göre toplumsal eylem tesadüfi değildir. Sosyal eylem çerçeveleri tüm toplumlarda oldukça belirgindir.[98]

Eleştirel olmayan-çatışma paradigmasına katkıda bulunan Vilfredo Pareto, Gaetano Mosca ve Robert Michels'a benzer şekilde Weber de bir toplumun her zaman yönetenler ile yönetilenler arasında bölündüğünü varsaymıştır. Fakat Weber bu kuramcılardan, daha karmaşık ve sağlıklı bir

---

[97] **Aynı**, s. 97

[98] Stephen Kalberg, "Max Weber's Sociology: Research Strategies and Modes of Analysis," **Reclaiming the Sociological Classics**. Ed.: Charles Camic (İngiltere: Blackwell, 1997) s. 221

sosyal çatışma kuramını ortaya koyarak farklılaşmıştır. Weber bu çatışma ve hükmetme arkasındaki menfaatlerin çeşit açısından çok daha fazla olduğunu ortaya koymuş ve hükmetme unsurlarının, hükmetme amaç veya çıkarlarından ayrılması gerektiğini savunmuştur.

Son olarak Weber, süregelen hükmetmenin bencil insan doğası gibi bir nedenden kaynakladığı iddiası konusunda pek açık değildir. İnsan doğası bunun bir parçası olsun ya da olmasın Weber, artan nüfus yoğunluğu ve çeşitliliğinin, daha fazla örgütlenme ve koordinasyon ihtiyacı ile sonuçlandığını görmüştür. Bu örgütlenmeyi başarmanın en etkin yolu ise bürokratik idare veya yönetimdir. İşte bu sebepten dolayı Weber, mevcut eşitsizliğe ve hükmetmeye yönelik radikal alternatifleri ümitsiz olarak görmüştü.

Weber'in ortaya koyduğu ve çalışma açısından önemli olan fikirlerine aşağıda detaylı olarak değinilmiştir.

2.2.2. Tabakalaşmaya Yönelik Çok Boyutlu Görüş

Weber'in kuramında ortaya konan ve toplumsal tabakalaşmanın modern kuramları açısından çok önemli olan bir nokta vardır. O da toplumsal tabakalaşmaya yönelik çok boyutlu bir görüştür. Bu modern toplum kuramının temel kaynaklarından birisi olmuştur.[99] Daha önceden de değinildiği gibi Marx kapitalist toplumlarda sosyal tabakalaşmaya neden olanın, üretimin önemli unsurlarını sahiplenen ve kontrol edenler (kapitalistler ya da burjuvazi) ile sadece elinde satacak işçiliği (proletarya) olanlar arasındaki bölümleme olduğuna inanmaktadır. Marx'a göre bu iki grup ve onların çatışan çıkarları kapitalist toplumlarda iki temel sınıfı oluşturur. Marx toplumsal tabakalaşmanın bu tek boyutunu vurgulamıştır.

Fakat Weber bu sınıf görüşünün iki nedenden dolayı çok basit olduğunu ileri sürmüştür. İlk olarak Weber, tabakalaşmanın bu sınıf veya ekonomik boyutunun kendi içinde çok basit olduğunu göstermişti. Ona göre üretim unsurlarının sahipliğine ek olarak, bir insanın pazaryeri (piyasa) ile olan daha genel ilişkisi de düşünülmelidir. Bu şekilde Weber'in genişlemiş ekonomik veya

[99] Swingewood, **Ön.ver.**, s. 219

sınıf bölümlemesi ile karşılaşılır. İkinci olarak, Weber bir toplumun içinde önemli diğer bölümlerin, özellikle yukarıda sözü edilen sınıf bölümlenmesinden bağımsız başka bölümlerin bulunduğunu savunmuştu. Bunların sonucunda Weber toplumsal tabakalaşmanın çok boyutlu bir biçimine yoğunlaşmıştı ki bunlar sınıf, statü, ve parti (güç) boyutlarıdır.[100]

Sınıf boyutuyla bağlantılı olarak Weber şunu ifade etmektedir (1) Belli bir sayıda insanın yaşam şansına yönelik olarak ortak bir nedensel öğeye sahip oldukları (2) Bu öğenin, gelire yönelik malların ve fırsatların elde edilmesi anlamında yalnızca ekonomik menfaatler tarafından temsil edildiği (3) Bu öğeye yönelik pazar şartlarının söz konusu olduğu noktada bir sınıftan söz etmek mümkün olabilir.

Yine bu noktadan da anlaşılacağı gibi Weber, üretken güçlerin sahipliğinin başlıca temel olmasına karşın sınıf bölümlerinin arkasında sahiplikten fazlasını görmekteydi. Aynı zamanda Weber açısından gelire yönelik fırsatların da önemli yönleri vardı. Gelire yönelik fırsatlarla Weber, bir çalışanın sahip olduğu beceri düzeyinden söz etmekteydi. (örneğin, bilim adamı, laboratuar teknisyeni, mavi yakalı vasıflı işçi gibi). Beceri düzeyi ne kadar yükselirse, diğer unsurlar o kadar eşit oluyor ve bir çalışan emeği için daha fazla kazanç (gelir veya varlık) elde edebiliyordu.

İnsan topluluarındaki bölümleri ve eşitsizlikleri anlama açısından Weber aynı zamanda statü veya prestij üzerinde de durmuştu. Statüyü temel alan bölümlemeler, herhangi birisinin, toplum veya bunun içindeki bir takım sosyal gruplar tarafından önemli addedilen bazı ideallere bağlı olarak yaşama becerisinden kaynaklanmaktadır. İnsanlar diğerlerini bir takım idealler veya değerler anlamında yargılama ve değerlendirme eğilimindedirler. Böylece bu tip değerlendirmeleri temel alan derecelemeler söz konusu olur. Bunlara, yüksek kültürel bir yaşamı benimsemiş köklü zengin bir aile, film yıldızları, ünlü bilim adamları, ünlü sporcular vb. örnek gösterilebilir.

Weber'e göre statü boyutundaki önemli bir nokta sosyal ilişkiye yönelik sınırlamalardır. Bununla Weber, statü gruplarının kendi etraflarına çizgi çekme eğiliminde olduklarını ve statü grubu içersinde sosyal etkileşimi, evliliği ve diğer

[100] Jack M. Barbalet, "Principles of Stratification in Max Weber: An Interpretation and Critique," **British Journal of Sociology**. Cilt no 31, Sayı no 3: 401-418, (1980), s. 404

ilişkileri kısıtladıklarını vurgulamıştı. Bu anlamda bakıldığında statü grubu kapalı bir "kast" şeklini almaktadır. Bu noktada her zaman olmamakla birlikte ırksal ve etnik bölümlemeleri temel alan sınıf sisteminin atfetme doğası daha fazla önem kazanmaktadır.

Son olarak parti veya güç boyutu vardır. Weber bu konuda şunu yazmıştır: "sınıfların" hakiki yeri ekonomik düzende, "statü gruplarının" yeri sosyal düzen, yani "onur"un dağıtılma alanı içindeyken "partiler", "gücün" kapsadığı alan içersinde yaşarlar. Eylemleri sosyal "gücün" ele geçirilmesi yönündedir, yani başka bir deyişle eylemleri içeriği ne olursa olsun toplumsal bir hareketin etkilenmesine yöneliktir.

Tabakalaşmanın bu parti (veya güç) boyutunun en önemli yönleri örgüt (akılcı düzen) ve diğerlerini herhangi bir amaca yönelik etkileyen veya onlara hükmeden bir kadrodur. Böylece tabakalaşmanın bu boyutunu simgeleyen en önemli gösterge politik parti veya örgütün bürokratik biçimidir. Bir kişinin, hakimiyetin örgütlenmiş biçimlerine veya toplumdaki güce bağlı olarak nerde durduğu, onun tabakalaşma boyutundaki yerini veya pozisyonunu belirlemektedir. Weber bu boyutu, ileri endüstrileşmiş toplumlarda giderek önemi artan bir unsur olarak vurgulamıştır. Zaten Marx ve Weber'in görüş açıları arasındaki önemli bir fark, Weber'e göre çağdaş toplumun ve kapitalizmin temel niteliğinin, üretim araçlarının mülkiyet biçimi ne olursa olsun bürokratik akılcılığın sürekli olacağıdır.[101]

Ardından Weber, bu üç boyutu, insan toplumlarındaki bireylerin veya grupların derecelenmesine yol açan önemli hiyerarşiler olarak görmüştü. Fakat bu üçü, insan toplumları tarihi açısından hep aynı düzeyde öneme sahip olmamıştı. Kapitalizmin erken dönemlerinde sınıf boyutu çok daha önemli görülmüştü. Kast toplumlarında statü boyutu en önemli noktada yer almıştı ve yukarıda değinildiği gibi modern toplumlarda Weber'e göre parti veya güç boyutu önem kazanmıştı.

Burada unutulmaması gereken nokta, Weber bölümleri olan tüm toplumların bu üç boyutu yani sınıf, statü ve partiyi temel aldığını ortaya koymasıdır. Buna bağlı olarak Weber bu üç boyutun arasında normalde yüksek

---

[101] Aron, **Ön.ver.**, s. 422

bir düzeyde üst üste geçme olacağını görmüştü. Sınıf gibi, bir boyutta yüksek düzeyde olan bir kişi, aynı zamanda tipik olarak statü ve parti boyutlarında da yüksek bir pozisyonu elde edecektir. Doğal olarak en tepede olanlar açısından bu üst üste geçme durumu, tabakalaşma sistemi içersindekilerin toplam kuvvetlerine katkıda bulunacaktır. Başlıca sosyal değişim dönemlerinde bu üç boyut geniş çapta birbirinden ayrışır ve avantaj elde etmeye yönelik çatışmaların ön plana çıkabileceği farklılaşan arenalara (sınıf, statü ve partiye yönelik olarak) yol açar.

Weber'in çatışmaya yönelik görüşü Marx'ın görüşünden daha kapsamlıydı. Bu sebepten dolayı Weber, eleştirel-çatışma kuramcılarına göre eşitsizlik, çatışma ve hükmetmenin, tamamen üstesinden gelinebileceği konusunda, daha az ümitliydi.

Weber'in tabakalaşmaya yönelik çok boyutlu görüşünü oluşturan, sınıf, toplum ve güç (partiler) unsurlarına aşağıdaki bölümlerde detaylı olarak değinilecektir.

2.2.3. Pazar Durumu

Weber de Marx gibi sınıfı ekonomik unsurlar içinde görmekteydi. Ona göre sınıfı yaratan etmen doğrudan doğruya ekonomik çıkardır hatta sadece piyasayla bağlantılı olan çıkarlardır.[102] Sınıfların bireylerin ekonomik kazanç için rekabet ettikleri pazar ekonomileri içinde geliştiğine inanırdı. Sınıfı, bir pazar ekonomisinde benzer bir pozisyonu paylaşan ve bu gerçeğin bir sonucu olarak benzer ekonomik ödüller alan bir grup olarak tanımlamıştır. Bu duruma göre Weber'in kullandığı terminolojide, bir kişinin sınıf konumu temelde onun "pazar durumunu" ifade etmektedir. Benzer bir sınıfı paylaşanlar aynı zamanda benzer yaşam şansını da paylaşmaktadır. Ekonomik pozisyonları, toplumlarında arzu edilir olarak tanımlanan unsurların elde edilmesine yönelik şanslarını doğrudan etkileyecektir. Örneğin yüksek öğrenime veya kaliteli barınma şartlarına erişim.

---

[102] Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**. Çeviren: Taha Parla (3. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000) s. 272

Weber gene Marx gibi temel sınıf bölümlenmesinin üretim güçlerini elinde bulunduranlar ile bulundurmayanlar arasında olduğunu savunmaktadır. Bundan dolayı, büyük sahiplikleri ellerinde bulunduranlar en yüksek ekonomik ödülleri alacaklar ve daha yüksekteki yaşam şansları ile mutlu olacaklardır. Fakat, Weber toplumdaki sahipliği olmayan grupların pazar durumları arasında önemli farklılıklar görmektedir. Özellikle çeşitli becerileri ve hizmetleri sunan farklı mesleklerin farklı pazar değerleri vardır. Örneğin, kapitalist toplumda, yöneticiler, müdürler ve profesyoneller, hizmetlerine yönelik talebe yönelik yüksek ücretler alırlar. Weber kapitalist toplumdaki aşağıda değinilen dört ayrı sınıf gruplaşmasını birbirinden ayırmaktadır.[103]

- Sahiplikleri (mülkiyeti) olan üst sınıf
- Sahiplikleri olmayan (mülkiyetsiz) beyaz yakalı çalışanlar
- Küçük burjuvazi
- İşgören (işçi) sınıfı

Weber sınıf analizinde Marx'la bazı önemli konularda fikir ayrılığı içindedir. Bunlara aşağıda değinilmiştir:[104]

- Sınıfların formasyonunda mülkiyet sahibi olmama veya mülkiyet sahipliğinden farklı faktörler belirginlik kazanmaktadır. Özellikle sahipliği olmayanların (mülkiyetsizlerin) becerilerinin pazar değeri çeşitlenmekte ve ekonomik geri dönüşümün sonuçtaki farklılıkları, birbirinden ayrı sosyal sınıfların ortaya çıkmasına yeterli olmaktadır.
- Weber sınıfların kutuplaşmasına yönelik fikri destekleyecek bir delil görmemekteydi. Weber sınıfların çeşitliliğini, farklılığını öngörür yani beyaz yakalı orta sınıfın kutuplaşmasından çok gelişimi yani yayılımını savunmaktadır.
- Weber, bazı Marksistlerin savunduğu proletaryanın kaçınılmaz devrim görüşünü reddetmektedir. Weber benzer bir sınıf durumunu

[103] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 37
[104] **Aynı**, s. 37

paylaşanların, ortak bir kimlik geliştirip, paylaştıkları çıkarların farkına varıp ardından da bu çıkarları ötelemek için niye toplu bir eyleme geçeceklerine bir neden bulamamıştır. Weber benzer bir pazar durumunun toplu bir sınıfsal harekete temel olacağına inanmakla birlikte bunu sadece bir olasılık olarak görmekteydi.

- Weber, Marksist bir yaklaşım olan politik gücün ekonomik güçten doğacağı görüşünü reddetmektedir. Ona göre sınıf, güce yönelik sadece olası tek bir temeli oluşturmaktadır ve bu gücün, toplumdaki dağılımının sınıf eşitsizliklerinin dağılımına bağlanması gerekmektedir.

2.2.4. Statü Durumu

Sınıf, grup formasyonuna, toplu harekete ve politik gücün elde edilmesine yönelik olası tek bir temel oluştururken, Weber bu aktivitelere yönelik başka temellerin veya esasların var olduğunu savunmuştur. Özellikle, grupların oluşma sebebi üyelerinin benzer bir statü durumunu paylaşmasıdır. Sınıf, ekonomik ödüllerin eşit olmayan dağılımını temsil ederken; statü "sosyal onurun" eşit olmayan dağılımını ifade etmektedir. Weber'e göre statü, gruba toplumca atfedilen "prestij, şeref ve itibara göre belirlenir. Başka bir deyişle, ekonomik açıdan belirlenen sınıf konumuna karşı tanımlanan statü kavramıyla, insanların yaşam yazgılarının somut, olumlu ya da olumsuz toplumsal onur ölçüleri tarafından belirlenen tüm tipik unsurlar ifade edilmektedir.[105] Statü farklılığının sosyal sınıf farklılaşmaları ile karşılıklı bir, ilişkisi olması gerekmez.[106]

Meslekler, etnik ve dini gruplar, en önemlisi de yaşam biçimleri, toplumun üyelerince farklılaşan prestij veya itibar dereceleriyle uyumlaştırılmaktadır. Bir statü grubu, benzer ölçüde sosyal onur ile ödüllendirilen, yani aynı statü durumunu paylaşan bireylerden oluşmaktadır. Sınıflardan farklı olarak, statü gruplarının üyeleri, neredeyse her zaman ortak statü durumlarının farkındadırlar. Benzer bir yaşam biçimini paylaşırlar, statü gruplarına ait

---

[105] Weber, 2000, **Ön.ver.**, s. 277
[106] Kalaycıoğlu, **Ön.ver.**, s. 308

olduklarını hissedip onunla bütünleşirler ve statülerinin dışından gelenlerin kendileriyle etkileşime girebilecekleri yollara sınırlamalar getirirler. Weber'e göre statü grupları, en gelişmiş biçimlerine Hint toplumunun geleneksel kast sisteminde ulaşırlar.

2.2.5. Sosyal Kapanma

Sosyal kapanma, bazı insanların bir sosyal grubun üyeliğinden çıkarılmasıyla ilgilidir. Kast sisteminde sosyal kapanma, bir kastın üyelerinin kendi kastları dışındaki kişilerle evlenmelerinin yasaklanmasıyla gerçekleştirilir. Kast sistemi sosyal kapanmanın oldukça ileri noktasındaki bir örnektir; çünkü dışarıdan gelenlerin sosyal grubun dışında tutulması çok kesindir. Diğer statü grupları arasındaki bu tür geçişlerle ilgili yasaklamalar daha az katıdır.

2.2.6. Sınıf ve Statü Grupları

Weber' göre sınıftan söz edebilmek için;

1. bir grup insanın yaşam olanaklarının bir nedensel öğesinin ortak olması
2. bu ortak olan öğeyi, mal sahibi olmak ve gelir sağlamak gibi salt ekonomik çıkarların temsil etmesi,
3. ortak olan bu öğenin, meta ve işgücü piyasalarının koşullarında temsil edilmesi gerekir.[107]

Birçok toplumda sınıf ve statü durumları birbiriyle yakından ilişkilidir. Weber'e göre, sahiplik veya mülkiyet her zaman bir statü özelliği olarak tanımlanmayabilirse de uzun dönemde bu gerçekleşebilir. Fakat, aynı sınıf durumlarını paylaşanların, aynı statü grubuna ait olmaları gerekmeyecektir. Örneğin yeni zengin olmuşlar veya sonradan görmeler ayrıcalıklıların statü gruplarından çıkarılırlar veya ayrı tutulurlar; çünkü bu kişilerin zevkleri, yaşam biçimleri ve alışkanlıkları kaba olarak tanımlanır.

Statü grupları sınıflar içinde bölümler yaratabilirler. Mesela İngiltere'de 1950'lerde yapılan bir çalışmada işçi sınıfının kendi içinde üç ayrı statü grubuna ayrıldığı bulunmuştur: "saygı duyulan çalışan sınıf", "sıradan çalışan sınıf",

[107] Weber, 2000, **Ön.ver.**, s. 270

"kaba çalışan sınıf". Ekonomik faktörler bu grupların oluşmasına etkide bulunmuştur. Statü grupları aynı zamanda sınıf bölümlemelerini ortadan da kaldırabilir. Amerika'da zenciler sınıf durumları ne olursa olsun, hepsi aynı statü grubuna aittir. Bu toplu bir politik eyleme temel oluşturabilir. 1960 ve 1970'lerde bir çok orta ve işçi sınıfına mensup zenci çeşitli örgütlerin altında Siyah Güç hareketinin sloganlarıyla bir araya gelmiştir.[108]

Weber'in statü gruplarına yönelik gözlemleri önemlidir; çünkü bu gözlemler, üyelerinin ortak çıkar ve bir grup kimliği algıladığı sosyal grupların oluşumuna yönelik belirli durumlarda sınıftan ziyade statünün temel oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Yani bazı durumlarda statü, sınıf bilincinin önüne geçmektedir. Buna ek olarak, tek bir sınıf içindeki farklı statü gruplarının varlığı ve sınıf bölümlenmesini ortadan kaldıran statü gruplarının var olması, sınıf dayanışmasını zayıflatabilir ve potansiyel sınıf bilinçlenmesini azaltabilir. Bu noktalara Weber'in ortaya koyduğu "partilerin" analizinde değinilmiştir.

2.2.7. Partiler

Weber'e göre, sınıfların asıl yerinin ekonomik düzen içinde olmasına karşılık; statü gruplarının asıl yeri, sosyal düzen yani, onur dağılımının yer aldığı toplumsal alan içindedir. Sınıflar ve statü grupları, bulundukları alanların içinden birbirlerini ve hukuk düzenini etkilerler ve aynı zamanda karşılığında hukuk düzeni tarafından da etkilenirler. Sosyal güç ve iktidar kazanmaya yönelik eylemlerde bulunan partiler, bir sosyal grup içinde bir toplumsal eylemi etkilemeye çalışırlar. Böylece, partiler, güç ve iktidar yapıları içinde yer alırlar. Kural olarak, partiler bir sosyal grup içinde de, devlet içinde de varolabilirler. Sınıfların ve statü gruplarının eylemlerinin tersine, partilerin toplumsal eylemleri her zaman bir toplumsallaştırmayı içerir. Çünkü parti eylemleri hep planlı biçimde ulaşılmaya çalışılan bir hedefe yöneliktir. Bu hedef bir dava olabileceği gibi; (maddi ya da manevi amaçları olan bir program gibi), kişisel amaçlar da olabilir (hizmetsiz maaşlı görev, güç ve iktidar, bunlar sayesinde de partinin liderine ve yandaşlarına onur gibi). Genellikle parti eylemi,

---

[108] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 38

bunların hepsini eşzamanlı olarak hedefler. Bu nedenle partiler, ancak toplumsallaşmış, yani belli ölçüde rasyonel bir düzene ve bu düzeni yaptırımlarla uygulamaya hazır görevli bir kadroya sahip topluluklarda gerçekleşebilir. Çünkü partiler tam da bu kadroyu etkilemeyi ve mümkünse onu partinin yandaşları arasından seçmeyi amaçlarlar.[109]

Weber partileri, özellikle üyelerinin çıkarlarına uygun kararlar almakla ve buna yönelik politikaları etkilemekle ilgilenen gruplar olarak tanımlar. Weber'e göre partiler sosyal gücün elde edilmesiyle ilgilenirler.

Weber'in partiler görüşü politik gruplar, sınıf ve statü grupları arasındaki ilişkinin çok kesin ve net olmadığını ortaya koymaktadır. Weber'in sınıflar, statü grupları ve partiler analizi, tek bir kuramın bunların ilişkisini açıklamada ve belirlemede yetersiz kalabileceğini ortaya koymuştur. Sosyal grupların oluşumunda sınıfın, statünün ve partinin karşılıklı etkileşimi karmaşık ve değişken olduğundan belirli toplumlarda belirli zaman dilimlerinde incelenmelidir.

Genelde bakıldığında Weber'e göre yukarıda anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi tabakalaşmada etkin olan birbirinden farklı üç hiyerarşi bulunmaktadır. Bunlar ekonomik, toplumsal ve siyasaldır (sınıf, statü ve güç).[110] Weber, sınıf ve statü arasında benzer ilişkiler olduğunu ancak bu iki olgunun hiçbir zaman birbirinin yerine kullanılmayacağını belirtir. Weber, sınıfların üretim sistemi, mal ve hizmetler arasındaki ilişkilerin yapısına göre tabakalaştığını; statü gruplarının ise mal ve hizmetlerin tüketim biçimleri, başka bir deyişle yaşam biçimlerine göre tabakalaştığını vurgular.[111] Weber'e göre sınıflara, statü gruplarına ve partilere ilişkin olarak genelde şu söylenmelidir: Bunların hepsinin önkoşulu, kapsamlı bir toplumsallaşmanın ve özellikle de içinde toplumsal eylemde bulunulabilecek bir siyasal çevrenin varlığıdır. Bu, partilerin belirli bir siyasi topluluğun yapısı ile sınırlanacağı anlamına gelmemektedir, tersine toplumsallaşma siyasal sınırların dışına taşmaktadır.[112]

---

[109] Weber, 2000, **Ön.ver.**, s. 287
[110] Barlas Tolan, **Toplum Bilimlerine Giriş** (Ankara: Kalite Matbaası, 1975) s. 270
[111] Enver Özkalp, **Sosyolojiye Giriş** (10. Baskı. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 2000) s. 330
[112] Weber, 2000, **Ön.ver.**, s. 288

2.2.8. Bürokratik Baskınlığın Yükselişi

Öncellikle, Weber'e göre çağdaş devlet her yerde bürokratikleşmektedir.[113]

Weber, yüzyılın başında sosyal örgütlenmenin rasyonel-yasal biçimlerinin (ki bu bürokrasiler anlamına gelmektedir) gelecekteki gelişen ve artan etkisini açık bir şekilde ortaya koymuştu. Buna bağlı olarak Weber bürokrasiyi oldukça detaylı incelemişti.

Bu bağlamda Weber, meşru otoritenin üç ideal tipini saptamıştı: Eski geleneklerin otoritesine inanmaya dayanan geleneksel meşrutiyet (traditional authority); sihirli özelliklerle donatılmış olan büyük liderlerin mucizevi açıklamalarına dayanan veya başka bir deyişle bir kişinin belirgin ve alışılmadık kutsal, kahramanlık gibi örnek alınacak karakterine ve söz konusu kişi tarafından ortaya konan normatif çerçeveyi, kısaca emirlere adanmayı içeren karizmatik meşrutiyet (charismatic authority); son olarak, belirlenmiş kuralların yasallığına ve bu yasalar gereğince egemenlik konumuna getirilenlerin buyruk verme hakkı olduğuna inanmaya dayanan rasyonel meşrutiyet (rational-legal authority).[114] Yani emirler, daima asgari düzeyde gönüllü bir boyun eğiş içerir: Emirlere, otoritenin meşruiyetine inanıldığı için uyulur. Dolayısıyla burada söz konusu olan, kendi egemenliğini örgütsüz bir kitleye zorla dayatan örgütlü bir azınlık yani, seçkinler grubu sorunu değil, tam tersine, farklı otorite biçimlerinde öznelerin içsel desteğini kurumsallaştırma sürecidir. Weber'in sosyolojisi, sonuç olarak, özel mülkiyet gibi maddi biçimlerdeki güç kaynaklarından ziyade, farklı egemenlik biçimlerini meşrulaştıran ideolojilerle ilgilidir. Eski dönemlerde geçerli olan geleneksel otorite, feodalizmin, yükselen endüstrileşme karşısında yok olmasıyla ortadan kalktı. Karizmatik otorite geçiciydi, etkili kişilerin eski statükoya karşı ayaklanmasıyla ortaya çıktı (örneğin, Muhammed peygamber, İsa, Lenin ve benzeri). Başarılı bir baş kaldırının ardından yeni bir otorite yapısı kurulduğunda, karizmatik otorite daha dengeli ve istikrarlı otorite tiplerine yerini bırakmaktadır. Bu yüzden de geçicidir. Modern toplum, merkezi bürokrasi olan

---

[113] **Aynı.** s. 314

[114] Max Weber, **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**. Çeviren: Özer Ozankaya. (Ankara: İmge Kitapevi, 1995) s. 315-316

rasyonel-yasal otorite ile ayırt edilmektedir. Başka bir deyişle Weber, rasyonel-yasal otoriteyi modern toplumlara yönelik en etkin otorite olarak görmektedir.[115]

Çalışmada Weber'in tanımladığı bürokrasinin önemli bir özelliğine değinilecektir. Weber'e göre bürokrasi, bir kere yapılandırıldığında yıkılması en zor sosyal yapılar içersine girer.[116] İdarenin tamamen bürokrasileştiği noktada, pratik açıdan bozulması imkansız bir güç ilişkisi biçimi kurulur. Bürokrasinin sürekliliği bir kere yapılandığında bu, onun her zaman aynı amaçlara ve menfaatlere hizmet etmede kullanılacağı anlamına gelmez. Bu noktada, toplumsal tabakalaşmanın anlaşılmasına yönelik Weber'in bürokratik örgüt görüşü çok önem kazanmaktadır. Çünkü bürokratik örgüt bir kontrol biçimi veya unsurudur. Dolayısıyla çatışmanın varlığını ima etmektedir ve ayrıca ona göre bürokratik yapılar beraberinde akılcı veya rasyonel eylemin (hareket etmenin) gerekliliklerini de getirmelidir.[117] Eğer, bir ekonomik sınıf, faşist parti veya ufak bir komünist örgüt gibi bir grup, kurulu bürokratik örgüt üzerinde bir etki veya kontrol kazanırsa, bu grubun gücü büyük bir şekilde artacaktır.

İleri endüstriyel toplumlardaki politik ve ekonomik güç ile ilgilenen kuramcıların hepsi Weber'in fikirlerinden yararlanmışlardır. Çoğuna göre, ileri endüstriyel toplumlardaki tabakalaşma sistemini anlamak için bu yeni güç boyutunu devreye sokmak gerekmektedir.

2.2.9. Sonuç

Sonuç olarak Weber'in toplumsal tabakalaşmaya yönelik modern düşünceye olan önemli etkisine değinmekte fayda vardır. İşlevsel kuramcılar (eleştirel olmayan-düzen paradigması içinde yer alan kuramcılar) Weber'in çok boyutlu görüşünün statü boyutuna yoğunlaşmaktadırlar. Ortaya koydukları tabaka veya sınıf bölümleri, baskın bir değer sistemi anlamında insanların diğerlerini değerlendirme ve dereceleme ihtiyacıyla bağlantılıdır. Buna ek olarak, işlevsel kuramcılar, daha katı sınıf bölümlemelerine oranla sürekli (continuous) bir sınıf derecelemesi üzerinde durmaktadırlar. Bu noktadan

---

[115] Swingewood, **Ön.ver.**, s. 229
[116] Frank Parkin, **Max Weber** (İngiltere: Routledge, 1997) s. 104
[117] Zygmunt Bauman ve Tim May, **Thinking Sociology** (2. Basım. İngiltere: Blackwell Publishers, 2001) s. 48

bakıldığında işlevselcilerin mesleki statü üzerinde durma eğilimleri daha iyi anlaşılmaktadır.

Bunun ötesinde Weber'in ortaya koyduğu fikirler, statü tutarlılığı veya statü tutarsızlığı çalışmalarına bir temel oluşturmuştur. Entegre bir sosyal sisteme yönelik işlevsel bakış açısından, eğer sosyal sistem sağlıklı olacaksa, sosyal tabakalaşmanın çeşitli boyutları en azından minimum düzeyde bir yakınlaşma göstermelidir. Mesleki statü, eğitim, gelir gibi tabakalaşma boyutları arasında belli bir düzeyde yakınlaşma başarılmazsa, hem toplumun geneline hem de toplum içindeki bireylere yönelik gelirimler, çatışmalar ve düzensizlik söz konusu olacaktır. Genel toplum yapısına bakıldığında orta sınıfta yer alan insanların, tam anlamıyla işçi sınıfına ve üst sınıfa dahil olanlara göre daha fazla statü tutarsızlığına sahip olma olasılığı vardır.[118]

Eleştirel olmayan-çatışma paradigması altında çalışan kuramcılar Weber'in fikirlerinden yoğun şekilde faydalanmışlardır. Bu paradigma altında varolan şu andaki kuramcıların pek çoğu kuramlarını, Weber'in sonraki yıllarında yoğunlaştığı, tabakalaşmanın bürokratik örgütlerce merkezileştirilen parti, güç ve hükmetme boyutu etrafında kurmuştur.

Sonuç olarak Weber'in çalışmaları, ileri endüstriyel toplumlardaki tabakalaşma sisteminin anlaşılması ve özellikle tüm ileri endüstriyel toplumlarının başlıca unsuru olan bürokratik örgütlenme biçiminin tanınması açısından çok önemlidir.

Tabakalaşmaya yönelik çağdaş pek çok kuram Marx veya Weber'in ortaya koydukları çalışmalardan etkilenmiştir. Bu sosyologlar arasındaki farklılıklara rağmen, her ikisi de öncelikli önemi nesnel eşitsizliklere vermiş ve toplumsal gerçekliği aynı zamanda tarihsel gerçeklik olarak gören bir tutum sergilemişlerdir.[119] Marx, herhangi bir tabakalaşma sistemindeki en önemli bölümlerin, zenginliğin sahipliliğine bağlı farklılaşmalardan ve özellikle üretim unsurlarının elde bulundurulmasından kaynaklandığını savunmuştur. Aynı zamanda Weber zenginliğin veya varlığın sahipliğini sınıfların birbirinden ayrılmasında önemli bir kriter olarak görmüştür. Fakat Weber, mülkiyetsiz veya

---

[118] Metha Spencer, **Foundations of Modern Sociology** (7. Basım. Amerika: Prentice Hall Canada, Inc., 1996) s. 172

[119] Doğan Özlem, **Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji** (İstanbul: İnkilap Yayınevi, 2001) s. 289

sahipliği olmayan sınıf (yani üyelerinin çalışmadan kendilerini destekleyecek düzeyde mülkiyete sahip olmayan sınıf) içindeki bölümlere Marx'dan daha fazla önem vermiştir. Bu grup için gelir düzeyleri ve diğer yaşam şansları, ağırlıklı olarak bireylerin ait oldukları meslek grubunun pazar durumuna bağlıdır. Hiçbir sınıf tabakalaşma sistemi statik ve değişmez değildir. Sınıf sistemindeki kaynakların dağılımı sürekli bir şekilde değişir. Aynı zamanda meslek gruplarının boyutu ve pazar durumu da zaman içinde değişir. Marx ve Weber sınıfı ekonomi terimleriyle kavramlaştırmış, modern kapitalizmdeki temel sınıf kategorilerinin, alışverişe yönelik mülk sahipliği/mülksüzlük ayrımını gerektirdiğini iddia etmiş, ayrıca çeşitli sınıflar ayırt etmiştir. Bu sebeple, sınıf görüşleri önemli yönleri itibarıyla örtüşmektedir. Ama aralarında bariz vurgu farkları da vardır. Örneğin Weber, bilgi ve beceriden doğan sınıfsal avantajları Marx'dan daha fazla vurgulaşmıştır. Ayrıca sınıfsal durumları statü durumlarından ayırmış ancak modern toplumda sınıfsal durumların daha önemli olduğunu kaydetmiştir. Marx sınıfsal yapıda çatışmanın ve kutuplaşmanın rolüne ağırlık vermiştir. Oysa Weber sınıf hareketlerinin sorunlu tabiatı ve sınıf yapısının parçalanması üzerinde durmuştur. Marx, sosyalizmin kapitalizmin temelde çelişki yaratan yapısını aşacağını ve sınıfsız toplumu ortaya çıkaracağı sonucuna varmıştır. Weber ise "rasyonel" kapitalizmin robotlaştırıcılığından kaygı duymasına rağmen sosyalizmin her şeyi daha da kötüleştireceğini iddia etmiştir. Son olarak, sınıf kavramının Marx'ın sosyolojisinde başrolde olmasına, Weber'in sosyolojisinde ise pek göze çarpmamasına rağmen Marx ile Weber'in çağdaş sınıfsal yapıların çözümlenmesini sağlayacak önemli kavramsal araçları ortaya koydukları ileri sürülebilir. Bu araçlar, sınıfları ortaya çıkaran ekonomik faktörler, yani bilgi ve fiziksel emek gücüne sahip olmak ve mülk sahipliğidir.[120]

Weber toplumsal yaşamın anlaşılması çabasında etkisi altında kaldığı Marx'tan toplumsal sınıfların analizinde ayrılmaktadır. Bu yaklaşımıyla o, tarihin materyalist açıklamasını reddetmektedir. Sınıf çatışmalarına Marx'ın verdiği önemi vermektedir. Weber paradigmasında ekonomik gerçekleri önemli ama

[120] Edgell, **Ön.ver.**, s. 24

fikir ve değerler daha önemlidir. Weber'e göre kültürel değerler ve fikirler haklı ve bireysel hareketleri şekillendirmektedir.[121]

2.3. Emile Durkheim'ın İşlevsel Kuramı

Bu noktada Marx ve Weber'in çatışma perspektifinden Emile Durkheim'ın işlevsel bakış açısına bir dönüş söz konusudur. Burada önemli olan, Durkheim'ın çalışması toplumsal tabakalaşmanın sonraki işlevsel kuramcılarına verimli bir alan sağlamış olmasıdır.

Durkheim, Marx ve Weber'den farklı olarak sınıf bölümlerine, sınıf çatışmasına ve hatta toplumsal tabakalaşmaya yüzeysel bir önem vermişti. İşlevsel kuramın gelişiminin (eleştirel olmayan-düzen paradigmasının) takibinde sosyal düşüncenin birçok tarihçisi Saint-Simon ve Auguste Comte'dan başlayıp Emile Durkheim'a ve oradan da Talcot Parsons gibi modern işlevsel kuramcılara doğrudan bir çizgi çizerler.[122] Bir Fransız olan Saint-Simon işlevsel kurama ilk katkıları 1800'lerin başlarında yapmıştı. Fakat bu düşünce yapısını ilk olarak akademik alana taşıyan Comte, ona olgunluk ve etkin bir yer kazandıran da Durkheim olmuştu.[123] Bu bakış açısının eleştirel potansiyelinden sıyrılmasının mimarları Comte ve Durkheim'dır. Zaten Durkheim'da Comte'un etkileri görülmektedir.[124] Sonuç itibariyle toplumsal kurumların yalnızca özgül toplumsal ihtiyaçlarını karşılamak üzere varolduğu şeklindeki ifadesinden dolayı, sosyolojik işlevselciliğin gelişmesini en çok etkileyen kişi olarak genellikle Durkheim'ın adı anılmıştır.[125]

Marksist kuram, büyük ve oturmuş güçlü birlik duygusuna sahip gruplar arasındaki çatışmaya vurguda bulunurken; işlevselci kuram kişisel yetenek ve becerilere, kişisel başarı ve fayda adına yapılan bireysel çabalara dayanan bir toplumsal tabakalaşmanın bütünleştirici işlerde bulunduğunu vurgulamaktadır.[126]

---

[121] Doğan, **Ön.ver.**, s. 157
[122] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 104
[123] Anthony Giddens, **In Defence of Sociology, Essays, Interpretations & Rejoinders** (İngiltere: Polity Pres, 1996) s. 79
[124] Raymond Boudon, **Sosyoloji Yöntemleri**. Çeviren: Alev Türker (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991) s. 8
[125] Swingewood, **Ön.ver.**, s. 265
[126] Bottomore, **Ön.ver.**, s. 226

Durkheim statükonun (eleştirel olmayan değer varsayımları, başka bir deyişle var olan durumun) toplumun ahlaki bir bütünleşme (düzen modeli) çevresinde güçlendirilmesini ortaya koydu. Durkheim için çağının problemi maddi değil ahlakiydi. Yabancılaşma, sömürü, yapılandırılmış eşitsizlikler veya sınıf çatışması insanların ekonomik durumuna değil daha çok onların ahlaki durumuna bağlıydı. Ona göre bu ahlak sorunu, yeni bir ahlak sisteminin kurulması ile değil, var olanın geliştirilmesiyle çözülmeliydi.

Durkheim'ın tüm çalışmaları, sosyal düzenin sadece, insan doğasının, baskın bir normatif sistemin kolektif gücü ile temsil edilen ahlaki yapıyla sınırlandırılmasıyla mümkün olabileceğine yönelik istikrarlı bir temayı kapsıyordu.

Durkheim'ın üzerinde durduğu asıl konu, bir birey topluluğunun nasıl bir toplum oluşturabildiği ve bunların toplumsal varlığın koşulu olan konsensüsü nasıl gerçekleştirebildikleridir. Bu temel soruya Durkheim, mekanik ve organik dayanışma arasındaki ayrımı vurgulayarak yanıt vermektedir. Mekanik dayanışma, Durkheim'ın deyimiyle, bir benzeşme dayanışmasıdır. Bu dayanışma biçimi bir toplumda egemen olduğu zaman, bireyler birbirlerinden pek az farklıdırlar. Aynı topluluğun üyeleri aynı duyguları hissettikleri, aynı değerlere katıldıkları, aynı kutsala inandıkları için birbirine benzerler. Ona göre, bireyler henüz farklılaşmadığı için toplum tutarlıdır. Organik denen karşıt dayanışma biçimi, düşünce birliğinin yani topluluğun tutarlı birliğinin farklılaşması ile doğduğu dayanışma biçimidir. Bireyler artık benzer değil, farklıdır ve bir bakıma farklı oldukları için uyuşma gerçekleşir. Durkheim farklılaşma üzerine kurulu bireyler arası dayanışmaya organik adını verir ve bunu yaşayan canlının her biri kendine özgü bir işlev yerine getiren, birbirine benzemeyen, bununla beraber hepsi yaşam için zorunlu organlara benzetir.[127]

Durkheim'ın sosyolojik bakış açısını ve buna bağlı toplumsal tabakalaşma perspektifini anlamaya yönelik asıl nokta organik analojisinde (organik benzetmesinde) yatmaktadır. Yukarıda ifade edildiği gibi bu bakış açısında toplum, biyolojik bir organizmaya benzer şekilde düşünülür.[128] Bir

---

[127] Aron, **Ön.ver.**, s. 256

[128] R. Serge Denisoff ve RalphWahrman, **An Introduction to Sociology** (3. Basım, Amerika: Macmillan Publishing, 1983) s. 18

insan vücudundaki organların ortaya koyduğu fonksiyonlara benzer olarak, toplumun bütününün sağlıklı olmasına ve devamına yönelik farklı fonksiyonları sağlayan sosyal sistemin içinde çeşitli organlar veya bölümler vardır.

Bu organik benzeşmenin, bir sosyalbilimcinin toplumsal sisteme bir bütün (bütünsellik yaklaşımı) olarak bakmasına ve toplum içinde gruplar arası bölümlemeler ve karşıt çıkarlardan çok, söz konusu toplumu yapılandıran parçaların karşılıklı ilişkisine yoğunlaşmasına yol açabileceğini anlamak zor değildir. Örneğin, genellikle birisi, kalp ve akciğer arasında farklılaşan çıkarlar anlamında bir düşünce yapısı geliştirmez ve biyolojik organların hiyerarşisi anlamında bir düşünce geliştirse bile (örneğin kalp ve beyin organizmanın hayatta kalması açısından gözlere nazaran çok daha kritik bir noktadadır diye düşünülse bile) bunların hepsi, bütünün devamına katkıda bulunuyor şeklinde addedilmektedir. Böylece, bu organik analoji veya benzetme Marx ve Weber'in bakış açısından çok daha farklı bir toplumsal tabakalaşma perspektifine yol açmaktadır.

Toplumsal sistem içerisinde Durkheim'ın ahlaklı olmayı, sosyal düzene ve entegrasyona yönelik katkıda bulunan en temel faktör saydığını eklemekte fayda vardır. Durkheim açısından ahlaklı olmanın çalışmasının merkezi ve sonu olduğu vurgulanmaktadır. Sosyal düzenin korunmasında veya sürdürülmesinde ahlaklı olmanın önemi Durkheim'ın insan doğasına ve sosyal sistemin ihtiyaçlarına yönelik görüşleriyle bağlantılıdır. Çünkü ona göre, ortak değerler zayıflar, bu inançların alanı aşırı biçimde daralırsa toplum, dağılma tehdidi ile karşı karşıya kalır.[129] Weber gibi Durkheim da insan doğasına güvenmediğinden insanlar, kendi başlarına bırakıldıklarında sürekli bir çatışma ortamı olacaktır ve buna bağlı olarak bazı insanlar, diğerlerini kendi dar çıkarları doğrultusunda bencilce sömürecekler ve üzerlerinde baskı kuracaklardır. Gene Durkheim'a göre insanları sosyal kaostan ve bireysel yok olmadan (intihardan) kurtarmak için, kuvvetli bir ahlaki düzen gereklidir.

Fakat Durkheim Weber'den farklı olarak, toplumsal maddiyata yönelik bencil çatışmanın dengelenmesinde yeni sosyal kurumların becerileri hakkında iyimserdir. Ona göre çeşitli sosyal kurumlar bu kuvvetli ahlaki entegrasyonun

---

[129] Aron, **Ön.ver.**, s. 265

sağlanmasında ve devamında çok önemlidir. Örneğin din, aile, mesleki bağlantılar ve hepsinin üstünde eğitim gibi. Ona göre sürekli bir toplumsallaşma sürecine ihtiyaç vardır. Böylece insanlar, kolektif maddiyata yönelik bencil davranışı azaltabilen bir ahlaki düzeni içselleştirebilirler.

2.3.1. İş Bölümü ve Organik Dayanışma

Sosyal düzenin (ahlaki entegrasyonun) sağlanması ve sürdürülmesi küçük boyutlu endüstri öncesi toplumlarda göreli olarak kolaydı. Durkheim ve diğer erken dönem sosyologlar tarafından bu endüstri öncesi toplumlara yönelik ortaya konan görüşe göre, bu toplumlarda ahlaki bütünleşmenin gerçekleşmesinin başlıca nedeni kişilerarası ilişkilerin kapalı olmasıdır. Fakat endüstriyel toplumlara yönelik bir değişimle ve genişleyen iş bölümüne bağlı olarak pek çok toplumsal bölümle (sınıfla) beraber ahlaki bütünleşme artan bir problem haline gelmiştir. Böylece endüstriyel toplumlardaki sosyal düzen sorunu Durkheim gibi erken dönem sosyologların çalışmalarının merkezi haline gelmiştir.

Durkheim'a göre endüstriyel toplumlarda, toplumsal iş bölümü geliştikçe, mekanik dayanışmanın egemen olduğu farklılaşmamış toplum tipinden, organik dayanışmanın yaygın olduğu farklılaşmış toplum tipine geçilmelidir.[130] Bu organik dayanışma, onun inanışına göre mesleki örgütler ve loncalar aracılığıyla mümkündür. Çünkü birçok mesleki loncanın her biri içerisinde, işçilerin ve işverenlerin haklarına ve görevlerine ilişkin ahlaki prensipler yapılandırılabilir. Bu yeni tipteki ahlaki düzen, endüstri öncesi toplumlarda olduğu gibi, maddiyata ilişkin bencil menfaatleri sınırlandırabilirdi. Böylece, endüstriyel toplumlarda daha fazla sosyal farklılaşmaya ihtiyaç belirmekteydi fakat bu sosyal farklılaşmanın sosyal düzensizlik ile sonuçlanmasına gerek yoktu.

Durkheim'ın 1964'te yazdığı "The Division of Labor in Society" adlı kitabındaki düşünce yapısı göz önünde bulundurulduğunda, eşitsizliğe ve toplumsal tabakalaşmaya yönelik görüşleri hakkında daha kesin fikirlere ulaşmak mümkündür. Daha önceden de belirtildiği gibi, Durkheim'ın bu konuda ortaya koydukları çok yüzeyseldir. Onun toplum modeline hakim olan, bütünsel

---

[130] Sezgin Kızılçelik, **Sosyoloji Teorileri** (2. Baskı. Konya: Yunusemre Yayıncılık, 1994) s. 62

bir görüş açısıydı ve bu görüş açısına göre toplum içinde var olan bölümlemeler (örneğin sınıflar) kolay bir şekilde görmezden gelinebilinirdi. Bunların görmezden gelinmediği noktalarda da çok yüzeysel bir önem verilmişti.

Prensipte, Durkheim iki tip eşitsizlik görmüştü ki bunlara dışsal ve içsel eşitsizlikler adını vermiştir. Ona göre dışsal eşitsizlikler, bireye doğum anında sosyal duruma göre yüklenen özelliklerdir. Bu yukarıda daha önceden atfedilen statü şeklinde tanımlanmıştı.

Mekanik dayanışma veya endüstri öncesi toplumlarda bu dışsal eşitsizlikler baskındır. Öte yandan endüstriyel toplumlarda içsel bir eşitsizliğe ihtiyaç görülür: Durkheim'a göre, tüm dışsal eşitsizlikler organik dayanışmayı tehlikeye sokuyordu yani endüstriyel toplumlardaki sosyal düzeni ve iş bölümünün düzgün işlemesini tehdit ediyordu. İçsel eşitsizlikler de bireysel beceriyi ya da yeteneği temel alan eşitsizliklerdi. Hatırlatmak gerekirse çalışmanın önceki bölümlerinde bu tür eşitsizlikler başarılan statü şeklinde geçmiştir.

Durkheim'a göre endüstriyel sistemim düzgün işlemesi için veya bu fonksiyonların düzgün bir şekilde yerine getirilmesi için, uygun becerilere sahip insanların, bu becerilerini en iyi şekilde değerlendirecekleri pozisyonlara yerleşmesine izin verilmelidir.

Durkheim'ın tahmin ettiği fırsat eşitliğini temel alan meritokrasiydi[131]. Durkheim eşitsizliğin her zaman olacağını ama erdemi (liyakat) temel alan bir eşitsizliğe ihtiyaç olduğunu vurgulamıştı. Durkheim'ın neredeyse tüm fikirleri birçok çağdaş işlevselci ile paralellik gösterse bile bütünleşme ve ahlaki

---

[131] **Meritokrasi**: Statünün yaş, sınıf, toplumsal cinsiyet ya da benzer belirgin veya kalıtsal avantajlar temelinde atfedildiği bir toplumsal sistemden ziyade, ona (statüye) beceri ve çaba üzerinden ulaşılan bir toplumsal sistemdir. Meritokrasi terimi, övgüye değer olanın, kendisinde biriken ayrıcalıkları hak ettiğini ima eder. Fakat pratikte sosyal bilimcilerin üzerinde anlaşabileceği sağlam liyakat ölçüleri bulmak oldukça zordur. Bu terim "The Rise of the Meritocracy 1870-2033" (1958) başlıklı eserinde Michael Young tarafından, en üstün başarılarla özdeşleştirilen kişilerce idare edilen devlet yönetimine gönderme yapılarak ve liyakatin zeka ve çabanın birleşiminden oluştuğunu belirtilerek türetilmiştir. Young'ın hayali, eğitim sistemi sayesinde en becerikli insanların –mütevazı el işlerini vasıfsız insanlara bırakarak- üst basamaklara yükseldiği, tamamen fırsat eşitliği hedefi üzerine kurulu bir toplumun aşırı sonuçlarını öngörme çabasına dayanıyordu. Young'ın kitabı, eğitim sisteminde zeka ve beceriye yönelişin, toplumsal sınıf temeli üzerine kurulu eşitsizliğin yerine yalnızca zihinsel beceri eşitsizliğini kurumsallaştırdığını haber vermiştir. Çabayı oluşturan şeyler hakkındaki yargılar kaçınılmaz biçimde ahlaki olduğundan, meritokrasi terimine oldukça fazla itiraz olmuştur. (KAYNAK: Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**. İngilizce'den çevirenler: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999) s. 487)

entegrasyona gösterdiği yoğun ilgi ele alındığında genelde vurguladığı noktalar farklıdır. Ona göre içsel eşitsizliklerin dışsal eşitsizlikler üzerindeki baskınlığı, toplumsal bütünleşmenin sağlanması açısından çok önemliydi. Eğer dışsal eşitsizlikler bireyler üzerinde zorlanırsa bu onları kendi işlevlerine bağlamakta (bu bağlama sadece sınırlandırma, az veya çok şiddetle ve doğrudan olabilir), böylece yetersiz ve sorunlu bir bütünleşme söz konusu olmaktadır. Aslında Durkheim, çağdaş işlevselci kuramcılardan olan Davis & Moore ile karşılaştırıldığında, endüstriyel toplumlardaki önemli pozisyonlara yeterli düzeyde kişilerin yerleştirilmesi konusundan ziyade ahlaki bütünleşme ve işbirliği ile daha fazla ilgilenmiştir. Fakat bunun ötesinde, bir anlamda Durkheim'ın işbölümüne yönelik kuramı, ağırlıklı olarak mesleki farklılaşmaya, bunun toplumsal yoğunluktaki köklerine ve konsensüsü azaltıp, sosyal dayanışmanın doğasını değiştirmeye yönelik unsurlarına yoğunlaşmaktadır.[132]

2.3.2. Durkheim ve Eşitsizlik

Durkheim toplumların mekanik dayanışmadan, organik dayanışmaya geçmesi gerektiğini söylemektedir. Mekanik dayanışmayı temel alan bir toplum homojendir. Basit bir iş bölümü vardır ve içindeki bireylerin benzerliklerini temel alır. Burada, ahlaki uyuşmanın temel bir kaynağı olarak hizmet eden kuvvetli bir toplu vicdan vardır. Bu tip bir toplumda, bireysel ego öne çıkmamaktadır. Buna karşılık, organik dayanışma etrafında örgütlenen toplumlar, iş bölümlerindeki farklılıklar ve birbirlerine bağımlılıklarıyla karakterize olmaktadırlar. Bu artan bireysellik yanındaki uzmanlaşma, toplumun dengesini ve uyumunu tehdit edebilir. Durkheim'a göre çeşitli birlik grupları, bu tip toplumdaki bireylerin entegrasyonuna hizmet etmeleri açısından önemlidir. Bunlar, devlet ile birey arasında orta noktada dururlar.

Tam anlamıyla gelişmiş bir organik toplum bireyselcilik, eşit fırsat, uzmanlaşma ve birbirine bağımlılık ile karakterize olmaktadır. Bu anlamda eşitsizlik beklenmelidir çünkü evrimin bu noktasında eşitsizlik, bireylerin içsel becerilerindeki farkları (içsel eşitsizlikleri) temel almalıdır. "Normal" bir işbölümü

---

[132] Peter M. Blau ve Otis Dudley Duncan, **The American Occupational Structure** (Amerika: The Free Press, 1978) s. 3

bireyler arasındaki bu içsel farklılıkları temel almalıdır. Buna erkek ve kadınlar arasındaki farklılıklar da dahildir. Kadın ve erkek arasında işbölümündeki farklar devam etmeli ama dışsal özellikleri (ırk, kalıtım vb. dışsal eşitsizlikleri) temel alan diğer farklılıklar azalmalı ve ortadan kalkmalıdır. Toplum geliştikçe, eşit fırsat anlayışından ortaya çıkan farklı ödüllendirmeler doğrudan bireysel beceri farklılıklarını ve mesleklerin sosyal değer farklılıklarını yansıtmalıdır. Kısaca, Durkheim'ın inanışına göre, zaman geçtikçe, modern toplum, bireyler arasında dışsal özelliklerden ziyade içsel becerileri temel alan sosyal eşitsizliklerle karakterize olacaktır.

Fakat, bu noktada üzerinde durulması gereken unsur işbölümünün, uygun ve etkin işlev görme özelliğini engelleyecek "anormal" biçimler alabilecek olmasıdır. Durkheim'a göre iş bölümü içerisindeki bireylerin pozisyonları zorlanmış veya ahlaki düzenin dışında belirlenmişse bu durum gerçekleşir. Bireyler, işbölümü içerisindeki diğer çalışanların haklarını, topluma ve onların kendilerine yönelik görevlerini tanımalıdır. Her insanın kendi becerisine uygun konumu ya da pozisyonu elinde tutmaya fırsatı olmalıdır.Durkheim'a göre eğer bu şartlar mevcut değilse, işbölümüne yönelik anormal biçimler gelişir. Bu anormal durumlardan iki tanesi işbölümünün **anomik**[133] (anomic) ve **zorlama** (forced) durumlarıdır.[134]

İlk tipte, çalışma yerinde insanlar arasındaki ilişkiler üzerinde genel anlamda fikir birliği sağlanmıştır; ilişkiler değer ve inançlarla düzenlenmemektedir. Bu durumda, insanları bölen iki gelişmeden söz etmek mümkündür; Sahipler ve işçiler arasındaki ayrım (burada örgüt, sahiplerin özel

---

[133] **Anomi:** Bir toplumun normlarının etkisizleşmesi, çöküntü, karışıklık ya da çatışma olması durumunu gösteren bir terim. Klasik Yunan metinlerinde sık sık rastlanmakta olan anomia terimi, "yasasız" anlamına gelen anomos sıfatıyla ilişkilendirilebilir. Bu terim o zamandan beri, çöküntü ve katastrofu anlatan daha geniş kapsamlı ve genellikle negatif bir çağrışımla yüklü olmuştur. Anomi terimi sosyolojide en sık Emile Durkheim'ın ve Robert Metron'un çalışmalarıyla birlikte anılmaktadır. Bu kavramın Durkheim'ın yazılarında en çok ön plana çıktığı metin Toplumda İşbölümü (The Division of Labor in Society) ile İntihar'dır (Suicide). Anomi, Durkheim'ın bu çalışmaların ilkinde, toplumun mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş sürecinde ortaya çıkar. İşbölümünün gittikçe artması normal olarak organik dayanışma sayesinde toplumsal bütünleşmeyi getirmekte, fakat ekonomik değişimin ahlaki düzenlemelerin farklılaşma ile uzmanlaşmanın artışına ayak uyduramayacağı kadar hızlı olduğu yerlerde anormal veya anomik bir işbölümü görülmektedir. Durkheim intiharı tartışırken bu argümanı iyice geliştirmiştir. (KAYNAK: Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**. İngilizce'den çevirenler: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999) s. 32-33)

[134] Charles E. Hurst, **Social Inequality, Forms Causes and Consequences** (Amerika: Allyn & Bacon, 1997) s. 85

mülkiyetidir) ve işçilerin her birine çok dar ve farklı işlevler veren büyük-ölçekli endüstrinin ortaya çıkışı. Bu faktörlerin her ikisi de işverenler ile işçileri birbirinden ayırmaktadır. Geniş endüstrilerde işçi, işverenden tamamen ayrılmaktadır. Aynı zamanda uzmanlaşma daha fazlalaşmakta ve başkaldırılar daha sık yaşanmaktadır. Buna karşılık daha ufak çaptadaki endüstrilerde işçi ile işveren arasında göreli bir harmoni vardır. Pazarlar büyüdükçe, geniş çaptaki endüstri gelişir ve ilgili gruplar birbirinden uzaklaşır. Özellikle üreticiler ve tüketiciler artan bir şekilde birbirinden ayrılırlar. Buna bağlı olarak, üretim aşırı uçlara çıkar ve düzensiz bir durum alır. Durkheim'a göre bu durum **anomi** durumudur. Anomide, ekonomik krizler ortaya çıkar, fakat pazarlar geliştikçe endüstri de gelişir. Endüstrinin gelişmesi ve artan işbölümü sonucunda işçi daha da yabancılaşır. Durkheim'a göre işçi, emek sürecindeki rolüne yönelik herhangi bir anlayışa sahip olamadan bir makine durumuna gelir. Bu anlayış, Marx'ın anlayışına çok benzemektedir ama Durkheim'ın modern toplumdaki işbölümü görüşü Marx'tan oldukça farklıdır. Durkheim, işbölümünü, doğası gereği, modern endüstriyel toplumun entegrasyonuna yönelik temel olarak görmektedir. Sadece belirli anormal biçimler burada problem oluşturmaktadır. Temelde, endüstriyel toplumda karmaşık bir işbölümü bir gerekliliktir. Tahmin edildiği gibi, toplumlar geliştikçe sistemlerartan şekilde daha karmaşık hale gelmektedir. Buna karşılık, Marx işbölümünü kapitalist toplumlardaki temel problemlerin bir kaynağı olarak görmektedir. Durkheim açısından sınıf çatışması, üzerinde fikir birliği sağlanmış ahlaki kuralların yokluğundan dolayı işverenler ve işçilerin çatıştığı anomik bir durumun göstergesidir. Modern toplumun problemleri kapitalizmdeki tutarsızlıklara bağlı değildir. Bu problemler, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişteki zorluklardan kaynaklanmaktadır. Durkheim, kapitalist toplumlardaki ahlaki düzenlemeyi bireysel özgürlük ve mutluluk için gerekli görmektedir. Fakat bazı durumlarda kuralların varlığı işbölümündeki problemlerin önüne geçememektedir. Buradaki problem, işbölümünü düzenleyen kuralların bireysel beceriler ile çalışma fonksiyonları arasında bir denkliği yaratmamasıdır. Sonuçta, işbölümü entegrasyon ve uyuşma yerine acı ve tatminsizlik yaratmaktadır. Çünkü, sınıf yapısının üzerine kurulduğu sosyal fonksiyonların dağılımı, doğal becerilerin dağılımına yeteri

düzeyde cevap vermemektedir. Başka bir deyişle, yetenekli kişiler uygun yerlere yerleştirilmemektedir. İşbölümünü düzenleyen kurallar, bireyler arasındaki doğru becerilerin dağılımını karşılamayınca, işbölümündeki örgütlenme **zorlama** bir durum almış olur. Durkheim'a göre, bireyler arasında içsel farklılıkları temel almayan eşitsizlikler adaletli değildir. Ona göre, kalıtımı veya belirli bir biyolojik gruba üyeliği temel alan dışsal eşitsizlik ortadan kaldırılmalıdır. Çünkü toplumun dayanışmasını tehlikeye sokmaktadır. Bireylere yönelik kaynakların farklılıklarından ortaya çıkan üstünlük, adaletsizdir. Dışsal eşitsizliklerin belirginleşmesiyle bağlantılı adaletsizlik, emek ile işverenin arası açıldıkça artmakta ve toplu vicdan daha da zayıflamaktadır. Yukarıda değinilenlerin ışığında Durkheim, sınıf devrimini savunmamıştır. Ona göre karmaşık işbölümünde bir yanlış yoktur. Sonuçta onunla bağdaşan problemleri ortadan kaldırmak için sadece reformist değişim gereklidir. Durkheim'a göre tam bir devrim, toplumu oluşturan hassas ve karmaşık unsurları zedeleyecektir. Ona göre toplumsal örgütlenme bir kere ortadan kaldırıldığında, yeni bir tanesinin inşa edilmesi asırlar alacaktır. Durkheim'a göre çöküşü temel alan bir çatışmadan ziyade iyileştirici bir reform aracılığıyla derin ve uzun süreli bir değişim derece derece gerçekleşecektir. Sonuç olarak devlet, daha iyi bir topluma yönelik reformun bir aracı olarak hizmet edecektir. Durkheim, bu anlamda gelecek hakkında iyimserdir. Temel sınıf çatışmaları, işbölümündeki problemlerin uygun politika ve ahlaki düzenlemelerle giderilmesiyle minimum düzeye indirilecektir.[135]

2.3.3. Durkheim'ın Bakış Açısından Sınıf ve Sınıf Çatışması

Durkheim'ın toplumu farklı sosyal gruplar ve güçler çatışmasından çok bir bütün olarak ele alma eğilimi vardır. Durkheim'a göre bütünün parçalara önceliği vardır. Dolayısıyla toplumsal bütün, öğelerin toplamına indirgenemez ve aynı zamanda öğelerin bütün tarafından açıklanması gerekmektedir.[136] Bu nedenle "sınıf" terimine, çalışmalarında çok fazla değinmemesi olağandır. Fakat Durkheim, kendi çalışmalarını tutarlı bir şekilde eleştirenler tarafından ve

---

[135] **Aynı.** s. 86
[136] Aron, **Ön.ver.**, s. 260

genişleyen endüstriyel toplumlardaki belirgin sınıf bölümlemelerinin ve sınıf çatışmalarının baskısından dolayı, sınıf ve sınıf çatışmasının yoğunluğunu düşünmek zorunda kalmıştır. Temelde, Durkheim sınıf ve sınıf çatışmasının varlığını onları doğaya aykırı varsayarak reddetmişti. Ona göre eğer iş bölümü çatışma üretiyorsa, ya toplum genişlemeye yönelik bir geçiş durumundadır ya da sosyal düzene yönelik patolojik (hastalıklı) bir durum söz konusudur. Durkheim'ın görüşüne göre, çatışmaya yönelik bu patolojik durum mevcuttu; çünkü mesleki loncalar (birlikler) ahlaki düzenin sağlanmasına yönelik uygun fonksiyonları yerine getirmemekte ve toplum grup veya bireysel menfaatler ile tehdit edilmekteydi. Fakat, çatışma kuramcılarının ortaya koyduğu gibi endüstriyel toplumlardaki bir işbölümüne ait tüm sistemin, bir sınıfın diğerine hükmetmesi için bir güç yapısı olabileceği hiç Durkheim'ın dikkatini çekmemişti.

Durkheim'ın endüstriyel toplumlardaki devlet görüşü de bu bağlamda düşünülebilir: Durkheim için devlet her şeyin üzerindedir ve sosyal topluluğun değerlerine kendi içinde konsantre olan bir ahlak kurumudur. Gene biyolojik bir paralellik kurulmaktadır. Ona göre devlet beyindir; sosyal organizmanın koordinasyon mekanizmasıdır. Bir toplum, kendi içinde yaşayan tüm insanlar ve kendisinin iyiliği için devlet tarafından sağlanan ahlaki örgütlenmeye ihtiyaç duymaktadır. Durkheim, Marx ve Weber'den farklı olarak, devletin bir sınıfın diğerleri üzerinde baskınlık sağlamaya yönelik bir mekanizma olabileceğini hiçbir zaman düşünmemişti.

Başka bir deyişle Durkheim çok önem verdiği baskın norm ve değerlere veya ahlaki düzene bağlı olarak, söz konusu bu ahlaki düzenin kendisinin bir sınıfın diğerleri üzerinde bir hükmetme mekanizması olabileceğini tahmin etmemişti. Durkheim için, toplumun ahlaki bütünleşmesi, toplum içindeki herkesin yararına olacaktı. Hem işlevselci hem de çatışma kuramcıları norm ve değerlerin varlığını ve önemini tanımışlardı. Fakat çatışma kuramcıları için bu norm ve değerler, düşük sınıftakiler tarafından içselleştirildiği zaman, kendi çıkarlarının baskın sınıfın çıkarlarının aşağısında kalan bir sisteme yönelik desteklerini sağlamak anlamında kullanılabilirdi. Görüldüğü gibi, Marx'ın inancına göre işçiler tarafından statükonun desteklenmesine yönelik bu

"normatif rasyonelleştirme", proletaryanın "kendi içinde bir sınıftan", "kendi için bir sınıf" haline geldiği zaman ortadan kalkacaktır.

2.4. Sonuç

Çalışmanın bu bölümünde toplumsal tabakalaşmaya yönelik çatışma ve işlevsel bakış açılarının temel kuramcıları işlenmiştir. Bu noktada yukarıda değinilen noktaların genel bir özetini vermekte fayda vardır.

Marx, insanın maddi (materyal) ihtiyaçlarının esas olduğu varsayımı ile başlamıştır. Toplumun doğasını ve toplumsal tabakalaşmayı anlamak açısından, Marx'a göre üstyapıda (superstructure) yerleşen toplumun özellikleri önemlidir. Fakat alt yapı çok daha önemli ve aynı zamanda temeldir; çünkü üstyapıda toplumun belirli yönlerini yapılandırmaktadır.

Sınıf bölümlemelerini ve sosyal değişimi anlamada, altyapının iki unsuru düşünülmelidir. Üretim unsurları, insanların yaşamın gerekliliklerini veya ihtiyaçlarını nasıl ürettiklerini ifade ederken; üretim ilişkileri bu emeğin sonuçlarının nasıl dağıtıldığı, üretim sürecinde insanların birbirleriyle nasıl bağlantılı oldukları ve üretim sürecinde ne tür otorite ve sahiplik ilişkilerinin olduğu gibi unsurları ifade etmektedir. Altyapıda bazı unsurlardaki bir değişim üstyapıdaki bazı unsurları, değişmesi yönünde zorlayacaktır. Bu değişim derece derece yavaş bir şekilde veya şiddetle ve devrimsel bir şekilde olabilir; fakat Marx'ın bakış açısından altyapıdaki bir değişim, insan toplumlarının ilkel komünizmden başlayarak, feodalizm ve kapitalizm devamında sonuçtaki komünist topluma ulaşmalarındaki veya bu noktaya gelmelerindeki önemli bir unsurdur.

Toplumsal tabakalaşma açısından en önemlisi Marx'ın tüm toplumları (ilkel komünizm ve son noktadaki komünist toplum hariç) yönetenler ve yönetilenler şeklinde ikiye ayırmasıdır. Bu bölümlemedeki anahtar nokta yine altyapıdır. Toplumda belli başlı üretim unsurlarına sahip olanlar veya onları kontrol edenler diğer sınıfları baskıları altına alabilirler çünkü üretim unsurlarının sahipleri yaşamın gerekliliklerini veya ihtiyaçlarını kontrol edebilirler. Böylece bu ihtiyaçları karşılamak için diğerlerini kendi kurallarına uymak için zorlarlar. Aynı zamanda, üstyapıyla bağlantılı olarak sahiplikleri elinde bulunduranların tercih

ettikleri pozisyonları da düşünmek gereklidir. Üstyapının bazı unsurları (ideolojiler, politik örgüt, yasal sistem ve benzeri) genellikle yöneten sınıfın baskınlığını pekiştirmektedir.

Son olarak Marx, sınıf sisteminin çatışma ve sömürü ile yüklendiğini düşünmektedir, çünkü yöneten sınıf veya kapitalist toplumdaki burjuvazi, artık değerin çalışan sınıf üzerinden çıkarılmasına olanak tanımaktadır. Bir sınıf toplumunda işçilere veya çalışanlara emeklerinin tam karşılığı verilmemektedir. Bunun yerine sadece yaşamlarına yetecek bir ücret verilmekte, artık değer ise yöneten sınıfa gitmektedir. Bu açılardan Marx eleştirel-çatışma paradigmasının savunucusudur.

Max Weber'in çalışmasında, toplumun bütünsel yapısına yönelik bir temelin yapılandırılmasında kullanılacak, sistematik kavramlarla pek karşılaşılmaz. Fakat Weber'in topluma bakış açısı, en az Marx'ınki kadar sosyal çatışmanın varlığı ile bütünleşmiştir. Fakat Weber, çatışmayı çok daha yayılımcı ve karmaşık toplumsal örgütlenmenin merkezinde gördüğü için Marx'tan farklı olarak bu insan çatışmasının tamamen ortadan kalkacağı konusunda hiçbir ümidi olmamıştır.

Toplumsal tabakalaşma çalışmasına yönelik olarak Weber iki önemli katkıda bulunmuştur. Öncellikle, Marx'ın tabakalaşmaya yönelik sınıf boyutunu genişletmiş ve statü ve parti (veya güç) boyutunu eklemiştir. Üretim unsurlarının sahipliğine ek olarak, bir insanın piyasayla (başka bir deyişle, daha çok veya daha az bir sonuç getirebilecek beceri düzeyi) olan ilişkisini belirgin bir sınıf pozisyonun sebebi olarak görmüştür.

İkinci olarak, Weber, toplumsal tabakalaşmanın doğasına yönelik sosyal örgütlenmenin yasal-rasyonel türünün önemini sosyolojinin erken dönemlerinde tüm özellikleriyle tanımlamıştır. Aslında bu noktada Weber toplumsal tabakalaşmanın parti veya güç boyutunu diğer iki boyutun üzerinde vurgulamıştır. Örgütlenmenin bürokratik biçimi, karmaşık endüstriyel toplumların, bir grubun diğerleri üzerinde baskınlık kurma unsurlarının ortaya çıkarmasına yol açmıştır. Gene bu noktalardan bakıldığında Weber, eleştirel olmayan-çatışma paradigması yanında yer almaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde son olarak, Emile Durkheim ile toplumsal tabakalaşmaya yönelik modern işlevsel kuramları oluşturan temel paradigma incelenmiştir. Durkheim sınıf, çatışma ve toplumsal tabakalaşma hakkında çok yüzeysel fikirler ortaya koymuştur, fakat bütünsel bakış açısı ve organik analojisi (benzetmesi) bütünün iyiliğine yönelik toplumsal tabakalaşmayı gerektiren bir toplumsal sistemin ihtiyaçlarını vurgulamasına neden olmuştur. Bu bakış açısında sınıf bölümlemeleri ve çatışan sınıf çıkarları görmezden gelinmiştir ve Durkheim bu tip bölümlemelerin ve çatışmaların varlığını tanımaya zorlandığı zaman, bunları sadece doğal olmayan, geçici unsurlar olarak tanımlamıştır. Kendi zamanında Durkheim, yeni endüstrileşmiş toplumda ahlak yapısının kuvvetlenmesiyle bu tip unsurların ortadan kalkacağına veya azalacağına inanıyordu. Durkheim ile toplumsal tabakalaşmaya yönelik eleştirel olamayan-düzen paradigmasıyla karşılaşılmaktadır.

Tabakalaşmaya yönelik işlevsel teoriler, toplumsal anlamdaki işlevsel teorilerin bağlamında görülmelidir. İşlevselciler, sosyal tabakalaşma sistemlerini açıklamaya çalıştıklarında açıklamalarını, toplumun işlevini bir bütün olarak ele alan daha kapsamlı teorilerin çatısının altında yapmışlardır. Varsayımlarına göre eğer toplumun amacı, devamını sağlamaksa, toplumun yerine getirilmesi gereken belirli temel ihtiyaçları veya işlevsel öncelikleri vardır. Bundan dolayı işlevselciler toplumsal tabakalaşmaya, bu işlevsel öncelikleri ne ölçüde karşıladığını belirlemek için ele alırlar.

İşlevselciler, toplumun bölümlerinin entegre olmuş bir bütün oluşturduğunu varsayar ve böylece sosyal tabakalaşma sistemlerinin toplumun diğer bölümleriyle entegre olma yollarını incelerler. Onlara göre, sosyal sistemlerin işlevine yönelik olarak belli bir düzeyde denge ve düzen olması gerekliliktir. Böylece, tabakalaşma sistemlerinin toplumdaki düzeni ve dengeyi sağlamada nasıl yardımcı olduklarını düşüneceklerdir. İşlevselciler temel olarak sosyal tabakalaşmanın işlevi veya fonksiyonu ile ilgilenmektedirler ki bunun anlamı, toplumun devamı ve iyi durumda kalmasını sağlamaktır.

Özetlemek gerekirse kuramcılar insan doğası, eşitsizliğin aldığı biçimler ve eşitsizliğin geleceği ve temelleri konusunda belirgin şekilde farklılıklar göstermektedirler. Weber, insanları benliklerini arayan bir durumda görürken,

Marx insanları daha benliksiz bir durumda görmüştür. Durkheim'a göre bireyler açısından gerekli olan, düzenleme ve yol göstermedir. Marx ve Durkheim, ekonomik sınıflara yoğunlaşırken; Weber ekonomik sınıfların yanında statü gruplarına ve partilere yoğunlaşmıştır. Marx, eşitsizliğin kaynağını bireyin üretim unsurlarıyla olan ilişkisinde aramıştır. Weber, eşitsizliğin çeşitli kaynaklardan yükseldiğini vurgulamış, bunların piyasa durumu, yaşam biçimleri ve karar verme gücü olduğunu betimlemiştir. Durkheim, eşitsizliğin biyolojik ve kalıtımsal faktörleri temel almayı sürdürmesine rağmen, organik toplumdaki birçok sosyal eşitsizliğin en sonunda tamamen bireysel becerilerdeki farklılıklara dayanacağını varsaymıştır. Weber ve Durkheim, eşitsizliğin gelecekte var olacağını vurgularken Marx, eşitsizliğin gelecekte ortadan kalkacağını vurgulamıştır. Tablo 6'da yukarıda vurgulanan noktalar özet şeklinde görülmektedir.

Tablo 6 Klasik Kuramcılar Açısından Eşitsizliğe Yönelik Temel Fikirlerin Özeti

		Kuramcıların eşitsizlik üzerine görüşleri			
Kuramcılar	**Temel İlgi alanları**	**Biçimler**	**Sebebler**	**Kaçınılmazlığı**	**Gelecek**
Marx	Kapitalist toplumlardaki sınıflar	Tarihsel sınıf yapıları	Özel mülkiyet	Hayır	Devrim ve sınıfsız toplum
Weber	Eşitsizliklerdeki boyutlar ve bunlardaki önem kaymaları	Sınıf, statü ve parti	Piyasa durumu; statü ve onurun verilmesi; politik güç	Evet	Toplumun rasyonalizasyonu ve sınıfın artan önemi
Durkheim	İş bölümünün anormal biçimleri	Sahipler ve işçiler	Anomik ve zorlama iş bölümleri	Karışık	Endüstriyel toplumlarda sınıf çatışmasının azalması

Charles E. Hurst, **Social Inequality, Forms Causes and Consequences** (Amerika: Allyn & Bacon, 1997), s. 87

Çalışmanın bu bölümünde Marx, Weber ve Durkheim'ın seçilme sebebi sadece onların en saygın sosyoloji kuramcıları arasında olmaları değil, aynı zamanda ortaya koydukları fikirlerin bugünkü toplumsal tabakalaşma çalışmasındaki rekabet eden üç okulun veya paradigmanın temelini biçimlendirmeye de destek olmalarıdır.

3. TOPLUMSAL TABAKALAŞMANIN MODERN KURAMLARI

Çalışmanın bir önceki bölümünde, toplumsal tabakalaşmanın temel paradigmaları ve bu paradigmalar üzerine geliştirilen klasik kuramlar üzerinde

duruldu. Bu bölümde ise klasik kuramcılara yani Marx, Weber ve Durkheim'a bağlı olarak ortaya çıkan çağdaş ve belirgin toplumsal tabakalaşma kuramları üzerinde durulacaktır.

Bazı modern sosyologlar Marx ve Weber'in orijinal kuramlarına yakın kalır. Diğerleri ise ilhamlarını bunlardan veya diğer klasik sosyologlardan alırlar fakat kapitalist endüstriyel toplumlardaki sınıf yapılarını açıklamaya ve betimlemeye yönelik girişimlerinde söz konusu kişilerin orijinal kuramlarında belirgin değişiklikler yaparlar. Bu tip sosyologlar Yeni veya Neo-Marksist ve Neo-Weberyan olarak adlandırılırlar. Sonuç itibariyle, ilhamlarını Marx'tan alanlar ile Weber'i takip edenler arasında sınıfla ilgili sosyolojik bir anlayışın gelişmesinde, hangi yaklaşımın daha kullanışlı veya yararlı olduğu konusunda çok uzun soluklu bir tartışma süregelmektedir.[137]

3.1. Kingsley Davis ve Wilbert E. Mooore'un İşlevsel Kuramı

Geçen bölümde söz edilen işlevsel kuramlar arasında toplumsal tabakalaşmaya yönelik modern işlevsel kuramlardan biri de Kingsley Davis ve Wilbert Moore'a aittir. Çalışmaları, ilk önce 1945'te "Tabakalaşmanın Bazı Prensipleri" adı altında makale olarak yayımlanmıştır. Geliştirdikleri işlevselci kuramda, tabakalaşmanın toplum için olumlu olduğu fikrinden yola çıkarak tabakalaşmanın nasıl ortaya çıktığını ve sonuçları üzerinde bir analiz yapmaktadırlar.[138] Ardından Davis, kuramı 1948'te geliştirmiştir. Bu çalışmalar, toplumsal tabakalaşmaya yönelik olarak kısaca "Davis ve Moore Kuramı" adını almıştır. Kuram, toplumsal tabakalaşmanın ve eşitsizliğin niye olumlu anlamda işlevsel olduğunu ve bundan dolayı niye tüm insan topluluklarında gerekli olduğunu gösterecek şekilde mantıksal olarak yapılandırılmıştı. Genel anlamda, işlevselcilere göre, eğer sosyal eşitsizlik çeşitli biçimlerde tüm toplumlarda varsa ve bu kaçınılmazsa, toplumların bu eşitsizlik düzenini bir şekilde sorunsuz işletmeleri gerekmektedir.[139]

---

[137] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 39
[138] Kalaycıoğlu, **Ön.ver.**, s. 309
[139] David M. Newman, **Sociology, Exploring the Architecture of Everyday Life** (2. Basım. Amerika: Pine Forge Pres, 1997) s. 320

Davis ve Moore bu durumu şöyle ifade etmektedirler:[140]

"Hiçbir toplumun olmadığı ya da tabakalaşmış olmadığı önermesiyle başlandığında, fonksiyonel açıdan, herhangi bir toplumsal sistemde tabakalaşmayı gerektiren evrensel ihtiyacı açıklamak gerekir (...) Tabakalaşmanın evrensel varlığını açıklayan temel işlevsel ihtiyaç oluşu (...) Her toplumun, bireyleri toplumsal yapı içinde konumlamak ve motive etmek zorunluluğundandır. Toplumsal eşitsizlik, bu bakımdan, toplumun en önemli konumlara gerçekten en nitelikli kimseleri getirebilmek için, bilincinde bile olmaksızın, başvurduğu bir araç olmaktadır"

Davis ve Moore kuramı açık ve net bir şekilde, karmaşık sosyal sistemlerin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan toplumsal tabakalaşmanın işlevsel görüş açısını yansıtmaktadır. Diğer bir deyişle, toplumu bir organizmaya benzer şekilde düşünen bir bakış açısından kuram, bu organizmanın sağlıklı kalabilmesi için karşılanması gereken bazı ihtiyaçları olduğunu savunmaktadır. Bu ihtiyaçların arasında, toplumdaki en önemli pozisyonların veya işlerin, en kalifiye ve ehil insanlar tarafından doldurulması en ön plandadır. Toplumsal tabakalaşma bu ihtiyacın karşılanmasını garanti altına alan bir mekanizma şeklinde düşünülmektedir.

Aşağıda değinilen yedi unsur, kurama yönelik temel bir özet sağlamaktadır:[141]

1) Herhangi bir toplumdaki belirli pozisyonlar işlevsel açıdan diğerlerinden daha fazla önemlidir ve onları doldurmak için özel beceriler gerektirir.
2) Herhangi bir toplumda sadece sınırlı sayıda insanın, bu pozisyonlara uygun vasıflara yönelik eğitilebilecek becerileri (yetenekleri) vardır.
3) Becerilerin vasıflara dönüşmesi, belirli bir eğitim dönemini gerektirir ve bu dönemde, eğitime katlananlar farklı şekillerde bazı fedakarlıklarda bulunurlar.
4) Yetenekli insanları bu fedakarlıklara katlanmaları ve eğitimi başarmaları konusunda ikna etmek için gelecekteki pozisyonları, ayrım gösteren

[140] Bottomore, **Ön.ver.**, s. 224-225
[141] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 116

biçimde bir teşvik değeri taşımalıdır. Toplumun önerdiği az bulunur ve arzu edilir ödüllere ayrıcalıklı ve orantısız erişim gibi.

5) Bu az bulunur ve arzu edilen mallar (maddiyat) pozisyonların içine gömülü veya onlara bağlı hakları ve ön şartları (ödülleri) kapsar ve bu ödüller (a) gıda ve konfora (b) keyif ve eğlenceye (c) kendine saygı ve ego genişlemesine katkıda bulunacak şekilde sınıflandırılabilir.
6) Toplumun bu temel ödüllerine bu ayrımcı veya farklı erişim, çeşitli tabakaların elde ettiği prestij ve saygının farklılaşmasıyla sonuçlanır. Hak ve ön koşullarla kurumsallaşmış bir toplumsal eşitsizliğin oluşturulduğu söylenebilir ki bu da tabakalaşmadır.
7) Bundan dolayı, farklı tabakaların kendi aralarında elde ettikleri, az bulunur ve arzu edilen malların ve aynı zamanda prestij ve saygının miktarı açısından sosyal eşitsizlik tüm toplumlarda hem olumlu anlamda işlevsel hem de kaçınılmazdır.

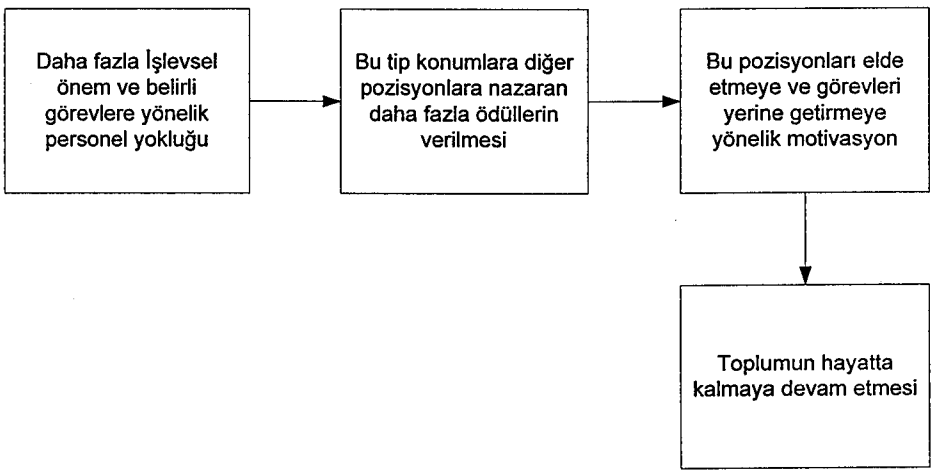
Yüzeysel anlamda Davis ve Moore'un tabakalaşma kuramı, tüm toplumlarda olmasa bile endüstriyel toplumlardaki eşitsizliğin ve toplumsal tabakalaşmanın basit, açık ve geçerli bir açıklamasını ortaya koymaktadır. Sonuç itibariyle, Davis ve Moore basit anlamda sadece ekonomik ödüllerin dağıtımından ve sisteminden söz etmemektedirler. Bunun yanı sıra bir toplumdaki görevleri yerine getirmeye yönelik motivasyonu sağlayabilecek tüm teşviklerden söz edilmektedir. Doğal olarak tüm pozisyonların kendilerine bağlı ödülleri eşit değildir ve durum böyle olduğundan, toplum tabakalaşmalıdır çünkü Davis ve Moore' göre tabakalaşmanın tam manası budur. Böylece sosyal eşitsizlik, toplumların, en önemli konumların en nitelikli kişilerce doldurulmasını garanti altına aldığı bilinçdışı evrimselleşmiş bir araç haline gelmektedir.[142] Bu yaklaşıma göre, tüm toplumların yaşamlarını sürdürmelerine yönelik farklı önem derecelerine sahip görevleri olduğu için, her toplum tabakalaşmalıdır.

Davis ve Moore, herhangi bir konuma yönelik ödülün miktarını belirlemek için iki kriter ortaya koymuştur: (1) Görevin işlevsel önemi ve (2) Görevi yerine

---

[142] Kingsley Davis ve Wilbert E. Moore, "Some Principles of Stratification", **American Sociological Review**. Cilt no 10, Sayı no 2: 242-249, (1945), s. 243

getirebilecek personelin kıtlığı veya gerekli olan eğitimin miktarı.[143] Bu kriterler söz konusu pozisyonun, ödül sistemi yani tabakalaşma sistemi içindeki derecesini belirlemektedir. Bir pozisyonun yüksek gelir getirdiği için onun yüksek düzeyde güç ve ayrıcalık getireceği beklenmemelidir. Bundan ziyade söz konusu pozisyon, yüksek düzeyde bir gelir getirmektedir çünkü bu pozisyon, işlevsel açıdan önemlidir ve bir sebepten dolayı bu pozisyona yönelik uygun personel sayısı azdır.[144] Davis ve Moore'un bir bireyin mertebesini ve ödülünü belirlemeye yönelik üstü kapalı ortaya koydukları bir diğer faktör de kaynaklar üzerindeki ekonomik güç ve kontroldür. Yüksek bir konum elde etmeye yönelik yüksek miktarlardaki para, bireye bir avantaj sağlayabilmektedir. Bu güç ve prestij sahipliğini temel alabilir. Malların üretimine yönelik bu tip sahiplik, diğerlerinin emeği üzerindeki hakları kapsamaktadır. Çünkü bu eşit olmayan bir ilişkiyi gerektirmektedir. Şekil 4 Davis ve Moore kuramının temel argümanlarını yansıtmaktadır.

Şekil 4 Davis ve Moore'un Tabakalaşma Kuramı

Charles E. Hurst, **Social Inequality, Forms Causes and Consequences** (Amerika: Allyn & Bacon, 1997)'den uyarlanmıştır

Davis ve Moore'un kuramında önemli olan noktalara aşağıda değinilecektir.

[143] **Aynı.** s. 243-244
[144] **Aynı.** s. 246-247

3.1.1. Etkili Rol Ayrımı ve Performans (İcra Etme)

Davis ve Moore, incelemelerine tabakalaşmanın bilinen tüm insan topluluklarında var olduğunu ortaya koyarak başlamışlardır. Onlar işlevsel anlamda, herhangi bir sosyal sistemde tabakalaşmayı ortaya koyan evrensel gerekliliği açıklamaya çalışmışlardır. Ortaya koyup tartıştıkları konu, tüm sosyal sistemlerin, eğer sistemin amacı yaşamak ve etkili bir şekilde işlemekse, karşılanması veya tatmin edilmesi gereken belli işlevsel öncelikleri paylaşıyor olduğudur. Bu tip bir işlevsel öncelik, etkili rol ayrımı ve performanstır. Bunun anlamı şudur:[145]

- Tüm roller doldurulmalı veya üstlenilmelidir.
- Bu roller onları en iyi şekilde yerine getirecekler tarafından üstlenilmelidir.
- Bu kişilere yönelik gerekli eğitim öngörülmeli ve verilmelidir.
- Roller özenli ve dürüst bir şekilde temsil edilmelidir.

Davis ve Moore'a göre tüm toplumlar etkili rol ayrımını ve performansını garanti altına almak için bazı mekanizmalara ihtiyaç duyar. Bu mekanizma, eşit olarak dağılmayan ödülleri ve fırsatları, toplumdaki farklı pozisyonlara bağlayan bir sistem olarak gördükleri sosyal tabakalaşmadır. Eğer toplumu meydana getiren insanlar ve pozisyonlar önemli yönlerden farklılaşmasaydı, tabakalaşmaya yönelik bir ihtiyaç olmayacaktı. Fakat, insanlar doğuştan gelen yetenekleri ölçüsünde farklılaşırlar ve bunun yanında pozisyonlar da toplumun yaşaması ve devamının sağlanmasına yönelik önemleri bakımından farklılaşırlar. Belirli pozisyonlar, bazılarına göre, işlevsellik açısından daha önemlidir. Bunlar, etkili performanslarına veya icralarına yönelik özel becerilere ihtiyaç duyarlar ve bu tip becerileri yerine getirecek gerekli kabiliyetteki bireylerin sayısı sınırlıdır.

Tabakalaşmanın temel bir fonksiyonu, en yetenekli olan insanları, işlevsel açıdan en önemli olan pozisyonlarla buluşturmaktır. Bunu, söz konusu pozisyonlara yüksek ödüller yükleyerek gerçekleştirir. Bu tip ödüllere yönelik istek, insanları bunlar için rekabet etmeye motive eder ve teoriye göre en yetenekli olanlar bunları kazanır. Bu tip pozisyonlar genellikle, gelirin kaybı gibi belirli özverilerde bulunmaya yol açan uzun dönemli eğitimleri gerekli kılar.

---

[145] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 26

Toplumun refahı için esas olan, işlevsel açıdan en önemli olan pozisyonları elinde tutanların rollerini, dikkatli ve özenli bir şekilde yerine getirmesidir. Bu pozisyonlara yerleştirilen yüksek ödüller, gerekli teşviki sağlar ve böyle bir rolü icra etmeye yönelik gerekli olan motivasyonu sağlar. Böylece Davis ve Moore şöyle bir sonuca varmaktadır: Sosyal tabakalaşma toplumların, en önemli pozisyonların en yeterli insanlar tarafından özenli bir şekilde doldurulmasını garanti altına aldıkları bir araçtır.

3.1.2. İşlevsel Önem

Davis ve Moore teorileriyle ilgili bir zorluğun farkına varmışlardı. O da hangi pozisyonların işlevsel açıdan en önemli olduğunun açıkça gösterilmesidir. Bir pozisyonun yüksek bir şekilde ödüllendirilmesi gerçeği onun işlevsel açıdan önemli olduğu anlamına gelmemektedir. Onlara göre bir pozisyonun önemi iki yöntemle ölçülebilir.[146]

İlki, bir pozisyonun işlevsel açıdan hangi dereceye kadar benzersiz veya biricik olduğudur. Buradaki benzersiz veya biricik kavramı, aynı fonksiyonu tatminkar bir şekilde yerine getirebilecek başka diğer bir pozisyonun olmaması anlamına gelmektedir. Böylece doktorların işlevsel olarak hemşirelerden daha önemli olduğu savunulabilir çünkü pozisyonları bir hemşirenin rolünü icra etmesi için gerekli becerilerden çok daha fazlasını gerektirecektir; ama bunun tersi böyle değildir.

Önemliliğe yönelik ikinci ölçüm, diğer pozisyonların, ölçümlemesi yapılan pozisyona olan bağımlılıklarının derecesidir. Böylece yöneticilerin, rutin ofis personelinden daha önemli olduğu tartışılabilir; çünkü rutin ofis personeli, yönetimden gelecek yönlendirmeye ve organizasyona bağımlıdır.

Özetlemek gerekirse, Davis ve Moore sosyal tabakalaşmayı tüm toplumlara yönelik işlevsel bir gereklilik olarak kabul etmektedir. Onlar, bunu tüm sosyal sistemlerin karşılaştıkları bir soruna yönelik çözüm olarak görmektedirler ki bu da sosyal yapıdaki bireylerin yerleştirilmesi ve motive

---

[146] **Aynı**, s. 27

edilmesidir. Bu problemin çözülmesine yönelik başka bir unsur önermemekte ve sosyal eşitsizliğin insan toplumunun kaçınılmaz bir özelliği olduğunu vurgulamaktadırlar. Sonuç olarak, onlara göre farklılaştırılmış ödüller toplum açısından işlevseldir; çünkü bunlar, sosyal sistemlerin devamına ve refahına katkıda bulunmaktadırlar.

3.1.3. Davis ve Moore'un Kuramına Yönelik Eleştiriler

Davis ve Moore'un yukarıda değinilen emek-piyasası (pazar) modelinin yanlış olduğu ve bazı mantık hataları içerdiği ileri sürülmektedir. Doğal olarak da buna yönelik çeşitli eleştiriler vardır. Bu eleştirilere yüzeysel anlamda değinmekte fayda vardır.

Davis ve Moore kuramı altında işaret edilen emek piyasası modeline yönelik en önemli eleştiri şudur: Saf pazar modeli takip edildiğinde bu bizi şaşırtıcı bir sonuca ulaştırır. Sistem, servetin dağıtımında eşit olma eğilimindedir. Bu, Davis ve Moore'un kuramlarında ödüllere yönelik niye eşit olmayan bir dağıtımın varolduğuna ilişkin açıklamalarına ters düşmektedir. Eleştirmenlere göre kuramla ilgili bir sorun da Davis ve Moore, emek piyasasında bulunan eşit olmayan güç ve etki biçimindeki sınırlandırmaları, yani çatışma varsayımlarını gözden kaçırmış olduklarıdır. Bu tip pazar sınırlandırmaları olmadan, eşitliğe yönelik bir eğilim olacaktır. Çünkü yüksek ödeme yapan işlere, hareket etmede işgücünün özgür olduğu bir ortamda, yüksek ücret veren işler gereğinden fazla çalışanı bu noktaya çekecek, bu da bu işlerdeki gelirin düşmesine neden olacaktır. Düşük ödeme yapan işler git gide daha az çalışanı kendine çekecektir. Piyasa sınırlandırmaları olmadan, işlerin ortalamanın altında ve üstünde ücret ödediği her ortamda, çalışan mobilitesi ile süreçler harekete geçmeye başlar ki bu da sonuçta ücretleri diğerleriyle aynı çizgiye indirir.

Yine eleştirmenlere göre, iyi bir çalışma ortamı veya daha yüksek beceri ile gelen prestij gibi pozisyonlara bağlı diğer ödüller düşünüldüğünde, Davis ve Moore tarafından tahmin edilenden farklı bir sonuca ulaşmak mümkündür. Örneğin, bir doktor, bu mesleğin pozisyonuna bağlı diğer ödüllerden (prestij ve

çalışma ortamı gibi) dolayı bir çöp toplayıcısıyla karşılaştırıldığında daha az para kazanacaktır.

Davis ve Moore'un bu eleştirilere karşı iki savunmasından söz etmek mümkündür. İlk noktada Davis, 1948 yılında kuramı, aile yapısının, mesleklere eşit erişime yönelik bir sınırlama yarattığı şeklinde elden geçirmiştir. Bunun gerçekleşme sebebi, tabakalaşma sisteminde daha yüksek noktada bulunan ailelerin, çocuklarının eğitimlerini ve mesleklerini garanti altına almada daha iyi erişimleri olduğudur. Davis'e göre, oluşturdukları orijinal kuram, soyut kuramsal bir muhakemedir ve gerçek yaşamda diğer faktörler, tanımladıkları süreci etkileyecektir. Fakat eleştirmenlerin savunduğu nokta, gerçek yaşamın kuramdan oldukça farklı olduğudur. Diğer bir savunma olarak Davis ve Moore kuramlarında, çok önemli bazı pozisyonlara yönelik görevlerin yerine getirilmesinde herkesin eşit düzeyde yetenekli ve vasıflı olmadığını savunmaktadır. Eleştirmenlere göre bu anlamda serbest emek rekabetini görmezden gelmektedirler. Birçok insan çöp toplayabilir ama sadece çok azının doktor olabilmek için becerisi vardır. Buna karşılık eleştirmenler, gerçekte pekçok kişinin bu beceriye sahip olduğu ancak tıp biliminin, mesleğe yönelik eğitime erişimi sınırlandırma ve kısıtlama hakkına sahip olmasından dolayı, gerçekte kimin ve kaç kişinin doktor olabileceği konusunda sınırlandırmaların olduğunu savunmaktadırlar.

Aynı zamanda eleştirmenler toplumda en önemli noktada hangi pozisyonların olduğu konusunda da sorular ortaya koymuşlardır. Eleştirmenlere göre, gücü elinde bulunduranlar bu tanımı etkileyebilmektedirler. Bir anlamda hangi pozisyonun önemli olacağına güçlü olanlar karar vermektedir.[147]

Davis ve Moore'un kuramına diğer bir eleştiri, sosyal tabakalaşma ve yüksek eşitsizliğin bazı durumlarda topluma yönelik olarak işlevsel olmayacağı ile ilgilidir. Örneğin, toplumsal tabakalaşma sistemleri, uygun motivasyona, işe alma kanallarına ve eğitim merkezlerine yönelik eşit olmayan erişimden dolayı, bir toplumda var olan tüm yetenek yelpazesinin keşfedilme olasılığını sınırlandıracak şekilde işlev görebilir. Bu şekilde sosyal tabakalaşma sistemleri bir toplumun çeşitli bölümleri arasında düşmanlığı, kuşkuyu ve güvensizliği

[147] Bottomore, **Ön.ver.**, s. 225

destekler şekilde işlev görür ve böylece kapsamlı bir toplumsal bütünleşme olanaklarını sınırlandırır. Bu, sonuçta daha yüksek düzeydeki toplumsal sorunlara sebep olabilir.

Genel ve özetleyici bir eleştirel yapı sunmak gerekirse, Davis ve Moore kuramına yönelik eleştirileri üç grupta toplamak mümkündür: (1) Pozisyonların veya konumların farklı işlevsel önem problemleri (2) İşlevselcilerin kendilerini gerçek toplumlara ifade edip etmedikleri (3) Tabakalaşmanın ters işlevlerinin (dysfunctions) görmezden gelinmesi.[148]

Pozisyonların veya konumların farklı işlevsel önem problemleri: Davis ve Moore'un, farklı önem derecelerine sahip pozisyonların değerlendirilmesinden mi yoksa bazı daha tarafsız standartlar açsısından farklı önem derecelerine sahip pozisyonların değerlendirilmesinden mi söz ettiği açık değildir. İşlevsel öneme yönelik daha iyi ölçümler geliştirilene kadar veya kavram yeni anlamlarla zenginleştirilene kadar, farklı ödüllerin ortaya çıkmasına neden olan işlevsel önemin belirgin rolün yoğun şekilde test edilmesi gereklidir.

Gerçek toplumlara hitap etme problemi: İşlevsel bakış açısına yönelik en temel eleştirilerden bir tanesi, bu yaklaşımın oldukça soyut sosyal sistemlerle uğraştığı, bu yüzden de gerçek toplumlara yönelik çalışmaları görmezden geldiğidir. Bu eleştirinin asıl anlamı, eğer ödüllere yönelik tabakalaşma, bir toplumun en nitelikli insanlarının en önemli pozisyonları doldurmasını garanti altına alması anlamına geliyorsa, buradaki en önemli nokta, toplumun tümünde özgür bir yetenek akışı olması gerekliliğidir. Tumin'e göre gerçek toplumlarda durum böyle değildir.

Tabakalaşmanın ters işlevlerinin (dysfunctions) görmezden gelinmesi: Melvin Tumin, tabakalaşmanın, toplum ve birey için sayısız ters işlevi olabileceğini vurgulayan ilk eleştirmendir. Tumin'e göre bu nokta, Davis ve Moore'ın savlarında görmezden gelinmiştir. Tumin'e göre ters işlevler arasında şunlar vardır:[149] tabakalaşma (1) yeteneğin keşfedilmesini engeller veya kısıtlar (2) verimli kaynakların genişleyebilme unsurunu sınırlandırır (3) en tepedekilere, ellerindeki güç ile bulundukları yüksek pozisyonun meşrutiyetini ve

---

[148] Hurst, **Ön.ver.**, s. 92-93

[149] Melvin M. Tumin, "Some Principles of Stratification:A Critical Analysis," **American Sociological Review**. Cilt no 18, Sayı no 4: 387-394, (1953), s. 393

doğrulamasını sağlar (4) altta olanların benlik imgelerini (self-image) zayıflatır ve böylece onların psikolojik gelişimini engeller (5) eğer tüm toplum bireyleri tarafından tamamen kabul edilmezse, düşmanlık ve bölünme (parçalanma) yaratabilir (6) bazı bireylerin topluma tam anlamıyla katılmadıkları duygusunu hissetmelerine neden olabilir ve böylece (7) bazılarının topluma daha az düzeyde sadık kalmalarına yol açabilir ve (8) aynı zamanda bazı bireylerin topluma katılım sağlama yönelik daha az motivasyona sahip olmalarına da sebep olabilir.

Çalışmada bu eleştirilere yer verilmesinin amacı, var olan ve burada değinilen tabakalaşma kuramları üzerinde bir çelişki yaratmak değil sonuçta tabakalaşma kuramlarını temel alan sosyal sınıf ölçümlerinin toplumsal yapıdaki hangi dinamiklere dayandığını daha iyi belirlemektir.

3.2. Melvin M. Tumin (Davis ve Moore Kuramının Eleştirisi)

Davis ve Moore'un görüşü uzun süreçli tartışmalara yol açmıştır. Onların önemli muhaliflerinden bir tanesi olan Tumin, Davis ve Moore kuramına kapsamlı bir eleştiri getirmiştir.[150]

Tumin'in, Davis ve Moore kuramına eleştiri getirdiği noktalar, alt bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

3.2.1. İşlevsel Önem

Başlangıç olarak Tumin, Davis ve Moore'un pozisyonların işlevsel önemine yönelik geliştirdikleri ölçümün uygunluğunu veya geçerliliğini ele almıştır.[151] Davis ve Moore'un eğilimleri en yüksek düzeyde ödüllendirilen pozisyonların gerçekte en önemli pozisyonlar olduğu varsayımıdır.[152] Fakat, küçük çapta prestij veya ekonomik ödül sunan pek çok meslek toplum açısından hayati önem taşımaktadır. Böylece Tumin, "vasıfsız işçilerin iş gücü,

---

[150] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 27

[151] John J. Macionis ve Ken Plumber, **Sociology, A Global Introduction** (İngiltere: Prentice Hall Europe, 1998) s. 250

[152] James M. Henslin, **Essentials of Sociology, A Down to Earth Approach** (Amerika: Allyn & Bacon, 1996) s. 155

mühendislerin ortaya koyduğu iş gücü kadar önemli ve bir o kadar da vazgeçilmezdir" fikrini tartışmaya açmıştır.

Gerçekte, bazı sosyologlar pozisyonların işlevsel önemini ölçecek tarafsız bir yöntemin var olmadığını tartışmaktadır. Avukatların ve doktorların, çiftçi işçilerinden veya çöpçülerden daha önemli olup olmadığını düşünmek basit anlamda bir bakış açısı meselesidir.

Davis ve Moore'un kuramlarında değindikleri işlevsel öneme yönelik oldukça fazla eleştiri vardır, çünkü Tumin ve diğer eleştirmenler bunu ölçmenin çok mümkün olmadığını savunmaktadır. Ama Davis ve Moore'a göre kesin ampirik ölçümdeki zorluklar, ortaya konan bir kavramı değersiz yapmaz. Belirli dönemlerde genel anlamda toplumlar, işlevsel öneme yönelik kaba tahminlerde bulunabilmektedirler. Mesela savaş zamanlarında hangi üretim unsurlarına öncelik verileceği gibi. Gelişmekte olan ülkeler için aynısını söylemek mümkündür.[153]

3.2.2. Güç ve Ödüller

Tumin, Davis ve Moore'un ödüllerin eşit olmayan dağılımında gücün etkisini görmezden geldiklerini savunmaktadır. Meslek grupları arasındaki ücret ve prestij farklılıkları, bunların işlevsel önemlerinden ziyade güçlerindeki farklılıklardan kaynaklanabilmektedir. Örneğin bir çiftlikte işçilik yapan kişi ile kömür işçisi arasındaki ücret farklılığının, iki grubun pazarlık yapma gücünden kaynaklandığı düşünülebilir.

3.2.3. Beceri Havuzu

Davis ve Moore, işlevsellik açısından en önemli pozisyonlara yönelik gerekli becerileri elde etmede sadece sınırlı sayıda bireyin doğal yeteneğe sahip olduğunu varsaymaktadır. Tumin bunun, aşağıda değinilen üç nedenden dolayı şüpheli olduğunu kabul etmektedir:

---

[153] Kingsley Davis, "Some Principles of Stratification: A Critical Analysis: Reply," **American Sociological Review**. Cilt no 18, Sayı no 4: 394-397, (1953), s. 395

1. Doğal yeteneği ve beceriyi ölçmeye yönelik etkili bir yöntem henüz devreye sokulmamış veya kanıtlanmamıştır.
2. Davis ve Moore'un önemli olarak düşündüğü pozisyonlar için gerekli olan istisnai yeteneklere yönelik bir kanıt yoktur.
3. Toplumdaki doğal yetenek havuzu Davis ve Moore'un varsaydığından çok daha geniş olabilir.

Sonuç olarak, toplumdaki bu geniş yetenek birikimini işe yarar hale getirmek için eşit olmayan ödüller gerekli olmayabilir. Bunun yanı sıra Tumin'e göre, toplumsal tabakalaşma bazı insanların becerilerini en yüksek noktaya çıkartma işlevi görürken, diğerlerinin olası potansiyellerini değerlendirmelerini engellemektedir.[154]

3.2.4. Eğitim

Tumin, önemli pozisyonlar için gerekli olan eğitimin bir özveri olarak kabul edilmesi ve bundan dolayı ortaya çıkan telafi veya bedel ihtiyacı görüşünü de sorgulamıştır. Tumin, bir öğrenci olmanın ödüllerini, benlik gelişimine yönelik boş vakit, özgürlük ve fırsat olarak belirlemiştir. Tumin'e göre kazançlardaki herhangi bir kayıp genellikle çalışmanın veya iş hayatının ilk on yılında tamamlanmaktadır. Bu süreç zarfındaki farklı ödüller kabul edilebilir. Fakat Tumin bu bedelin veya telafinin, bireyin tüm çalışma hayatı boyunca sürmesine bir anlam verememektedir.

3.2.5. Motivasyon

Davis ve Moore'a göre, eşit olmayan ödüllerin temel fonksiyonu yetenekli bireyleri motive etmek ve onları işlevsel açıdan en önemli olan pozisyonlara yerleştirmektir. Tumin bu görüşü reddetmektedir. Ona göre toplumsal tabakalaşma genellikle yeteneğin motivasyonu ve istihdam edilmesinin önünde bir engel olarak kendini göstermektedir.

Bu durum, kast ve ırksal tabakalaşmalar gibi kapalı sistemlerde açıkça görülmektedir. Son dönemlere kadar Amerika'da siyahlara atfedilen statü, çok azı dışında büyük bölümünü politik süreçten ve yüksek düzeyde ödüllendirilen

[154] Macionis ve Plummer, **Ön.ver.** s. 250

mesleklerden uzak tutmaktaydı. Buna bağlı olarak kapalı tabakalaşma sistemleri Davis ve Moore'un teorisine göre tamamen farklı yönde işlemektedir.

Fakat Tumin'e göre, tabakalaşmanın göreli olarak açık sistemleri bile yeteneğin motivasyonuna ve istihdamına engeller çıkarmaktadır. Başarma motivasyonu tüm sınıf sistemi içinde eşit olmayan bir şekilde dağılmaktadır. Bunun sonucu olarak sosyal sınıf, yeteneğin motivasyonuna engel olacak şekilde bir rol almaktadır.

Buna ek olarak Tumin, Davis ve Moore'un yüksek şekilde ödüllendirilmiş pozisyonları dolduranların, yeni bireyleri işe alma sürecine engeller koyabileceği olasılığını göz ardı ettiklerini belirtmektedir. Mesleki gruplar genellikle güçlerini kendi pozisyonlarına erişimi engellemek için kullanırlar ve böylece verdikleri hizmetler için yüksek bir talep yaratarak, aldıkları ödüllerin düzeyini arttırırlar. Bu yolla, kişisel menfaatlerine uygun olarak kullanılan güç, yüksek anlamda ödüllendirilen pozisyonlara yönelik yetenekli bireylerin işe alınmasını sınırlayabilmekte veya bunu engellemektedir.

3.2.6. Fırsatların Eşitsizliği

Tumin sonuç olarak, tabakalaşmanın kendi doğası gereği Davis ve Moore'un ona atfettiği işlevleri uygun bir şekilde hiçbir zaman yerine getiremeyeceğini belirtmiştir. Daha aşağı bir tabakada doğanların, daha yüksek bir tabakada doğanlara göre yeteneklerinin farkına varma anlamında aynı fırsatlara hiçbir zaman sahip olamayacaklarını savunmuştur. [155] Tumin'e göre, potansiyel anlamda tüm yetenekli insanlara yönelik eğitimde ve işe almada, gerçekten eşit bir erişim söz konusu olduğunda, farklı ödüller akla uygun bir biçimde işlevsel olarak doğrulanabilir. Tabakalaşma sistemleri bu tip gerçek bir fırsat eşitliğinin gelişimine yönelik belirgin bir şekilde olumsuzdur.

---

[155] Zeki Arslantürk ve Tayfun Amman, **Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler** (İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2000) s. 401

3.2.7. Sosyal Ayrışmalar

Son olarak Tumin, toplumsal tabakalaşmanın sosyal sistemi bütünleştirdiği veya entegre hale getirdiği görüşünü sorgulamıştır. Tumin'e göre farklılaştırılmış ödüller, bir toplumun farklı bölümleri arasında düşmanlığı, şüpheyi ve güvensizliği körükleyebilir. Bu bakış açısından tabakalaşma bütünleştirici bir güçten çok, bölücü bir güçtür.

Aynı zamanda tabakalaşma, aşağı tabakaların üyelerine daha geniş bir toplumdaki katılımın dışında bırakılma hissi vererek, sosyal bütünleşmeyi de zayıflatabilmektedir.

Tumin'e göre, tabakalaşmanın olumlu işlevlerine yönelik hevesli arayışlarında işlevselciler, tabakalaşmanın pek çok işlev dışı unsurunu görmezden gelme veya önem vermeme eğilimine girmiştir.

3.2.8. Sonuç

Özetlemek gerekirse Davis ve Moore Modeli ile Tumin'in farklılaştığı temel noktalar şöyledir:[156]

Davis ve Moore Modeli

- Bazı meslekler diğerlerinden yetenek ve eğitim açısından farklılık taşır. Bu nedenle, toplumsal yaşamda belirli mesleklerin önemi diğerlerinden fazladır.
- Bu meslekleri de belirli sayıda yetenekli insanlar yerine getirir.
- Bu meslekleri yerine getiren insanların eğitimleri çok uzun ve zahmetlidir. Belirli fedakârlıkları getirir.
- İnsanları bu önemli mevkilere getirebilmek için onların daha iyi ödüllendirilmesi gerekir.
- Bu ödüller onlara sağlanan zenginlik, saygınlık, daha iyi bir yaşam düzeyidir.
- Farklı mesleklere verilen farklı ödüller toplumda eşitsizliği yaratmakta ve tabakalaşma olgusunu ortaya çıkarmaktadır.
- Toplumsal eşitsizlik ise toplumun sürekliliğinin sağlanması için fonksiyonel bir zorunluluktur ve toplumları olumlu yönde etkiler.

---

[156] E. Özkalp, **Ön.ver**. s. 326

Tumin'in Modeli

- Tabakalaşma için insanların yerine getirdikleri görevler, yaptıkları işler hedef değildir. Önemli olan toplumun bu işlere verdiği değerdir.
- Toplumdaki bütün yetenekli insanları belirlemek hemen hemen imkânsızdır. Bazı insanlar çok yetenekli oldukları halde hiç beceri gerektirmeyen işlerde çalışmaktadırlar.
- Yüksek mevki sahiplerinin bu mevkilere gelebilmek için yaptıkları fedakârlıklar, aldıkları ödüller karşısında önemsiz kalır.
- Diğer güdülemeler örneğin, insanların bir mesleği uygularken elde ettikleri zevk ve mutluluk da en az parasal ödüllendirmeler kadar önemlidir ve insanları teşvik edebilir.
- Tabakalaşma, kendi kendini devam ettirme özelliğine sahip bir toplumsal olgudur. Diğerlerine göre daha avantajlı mevkilerde olanlar, bunları devam ettirebilirler.
- Eşitsizlik, toplumda düşmanlıkların, şüphecilerin ve çatışmaların ortaya çıkmasına ve artmasına neden olur.

Son olarak, Melvin Tumin'e göre, eğer toplumsal tabakalaşma çok eski, evrensel ve temel özelliklerinde benzerlikler gösteriyorsa, bu tip sistemleri oluşturan, şekil veren ve bunların devamını sağlayan ortak toplumsal süreçler olmalıdır. Ona göre bu süreçler, farklılaşma, dereceleme, değerlendirme ve ödüllendirmedir. [157]

3.3. Talcott Parsons'ın Toplumsal Tabakalaşmaya Yönelik İşlevsel Kuramı

Çalışmada değinilecek diğer çağdaş işlevsel görüş açısı Talcot Parsons'ın ortaya koyduğu işlevsel kuramdır. Bu kuram, daha soyuttur ve genel bir işlevsel bakış açısını yansıtmaktadır. Bu kuram, Davis ve Moore'un ortaya koyduğu kuramla ters düşmemektedir; ama Parsons'ın ortaya koyduğu kuram daha çok toplumsal düzen ve toplumsal düzenin devamının sağlanmasında

[157] W. Richard Scott, **Social Processes and Social Structures, an Introduction to Sociology** (Amerika: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1970) s. 175

toplumsal tabakalaşmanın işlevine yoğunlaşmaktadır. Fakat, belirtildiği gibi çalışması çok soyut ve yüksek düzeyde kuramsal olduğu için çalışmadan çok az deneysel tahmin veya test yapılmıştı. Tüm bunlara karşın Parsons'ın çalışması Amerikan sosyolojisindeki toplumsal tabakalaşmaya yönelik Durkheim geleneğinin ve Warner okulunun (Lloyd Warner veya Warner okulu, sosyal sınıf ölçümü açısından önemli bir başlangıç noktası olduğu için ikinci bölümde değinilmiştir) sürdürülmesinde bir hayli etkili olmuştur. Ona göre her bir toplumda ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal açıdan işlevlere dayalı bir farklılaşma vardır.[158]

Parsons, toplumsal tabakalaşmanın anlaşılmasında iki kavramın çok önemli olduğunu savunmuştur. İlk olarak, toplumsal tabakalaşmaya yönelik 1940 yılındaki ilk makalesinde Parsons şunu yazmıştır; "bu tartışmanın amaçlarına yönelik olarak önemli olan nokta, bireylerin birer birim olarak ahlaki duyarlılıklarında yer alan farklı değerlendirmelerdir." Literatüre bakıldığında toplumsal tabakalaşmaya yönelik sonraki 1949, 1953, ve 1970 yıllarındaki çalışmalarında aynı temanın davam ettiği görülmektedir. Parsons'ın bununla ifade etmek istediği, Warner okulunda olduğu gibi toplumsal tabakalaşmaya yönelik en önemli boyutun statü veya itibar (onur) olduğudur. İnsanlar, bir toplumdaki baskın değerlere (bu değerler her ne olursa olsun) yönelik ne kadar uygun bir yaşam sürdürdükleri anlamında diğerleri tarafından değerlendirilmekte ve çeşitli derece ya da mertebelere yerleştirilmektedir. Bunun anlamı, her toplumda her zaman bir statü, itibar hiyerarşisinin olacağıdır. [159]

İkinci kavram olarak Parsons zenginlik ve güç farklılıklarının da farkındaydı ama onun için bunlar, tanım açısından ikinci sıradaydı. Zenginliğe ilişkin Parsons, birçok fikrin aksine, ortak değer sistemi içerisinde zenginliğin başlıca bir kriter olarak görülmediğini ifade etmişti. Ona göre zenginliğin öncelikli anlamı, bir başarı sembolü olmasıdır. Parsons, Davis ve Moore'un vardığı sonuçlara ulaşmıştı, fakat Parsons'a göre, ortak değer sistemi, işlevsel anlamda en önemli rollerin, statü elde etme çabaları aracılığıyla yetenekli insanlar tarafından doldurulmasına yardımcı olmaktadır.

---

[158] Doğan, **Ön.ver.**, s. 154
[159] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 119-120

Ankara Üniversitesi Kütüphane

Tabakalaşma sisteminde insanların yerlerini belirlemek için Parsons, toplumdaki rollerin veya görevlerin en fazla saygı duyulandan, en az saygı duyulana doğru derecelenmesi gerektiğini savunmaktaydı ve bu da baskın değer sistemine yönelik daha ayrıntılı düşünmeyi gerektiriyordu. Bu amacın peşinde Parsons ilk olarak, toplumların yaşamlarını sürdürmelerine yönelik karşılamaları gereken dört temel **işlevsel önkoşula (öngerekliliğe)** bağlı, toplumdaki dört temel **işlevsel alt sistemin** tanımını ortaya koydu.[160] Başka bir deyişle ona göre her sistem ayakta kalabilmek için dört işlevsel öngerekliliği, ya da yerine getirilmesi şart olan dört gereksinimi karşılamak zorundadır. Sonuç itibariyle tüm toplumlar,

1. Fiziksel çevreye uyum,
2. Amaca ulaşma (hedeflere ulaşmak için kaynakları örgütleme ve doyum elde etme),
3. Entegrasyon (içsel koordinasyon biçimleri ve farklılıklarla ilgilenme), ve
4. Gizli yapının sürdürülmesi (örüntünün sürdürümü) ilgili sorunları çözmelidir.[161]

Bunlar yerine getirilmesi gereken işlevsel ön koşullardır. Dolayısıyla her sistem, bu gereksinimlerin karşılanma sürecinde dört uzman alt sistem geliştirir. Bir topluma yönelik bu işlevsel ön gereklilikleri genellikle ortaya koyan başlıca somut kurumlar sırasıyla ekonomi, devlet (state), yasal sistem (veya bazen din) ve aile, okullar ve kültürel kurumlardır. Bunlar da anlaşıldığı gibi, toplumdaki alt sistemleri oluşturmaktadır.

Özetle, Parsons'a göre her toplum varlığını sürdürmek, hedeflerine ulaşmak, uyumlu olmak ve bütünleşmek için karşılaştığı problemlere çözümler bulmak zorundadır. Toplumda bu çözümler dört kurumsal yapı veya kurumsal alt-sistemle sağlanabilir (ekonomi, politika, din, kültür).[162]

Bu noktada topluma yönelik organik analojiyi (benzetmeyi) hatırlamakta fayda vardır. Vücut organları gibi bu türdeki kurumların her biri organizmanın,

---

[160] Swingewood, **Ön.ver.**, s. 273

[161] Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**. İngilizce'den çevirenler: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999) s. 580

[162] Kızılçelik, **Ön.ver.**, s. 143

yani toplumun bütününün sağlığına hizmet eden bir işleve sahiptir. Örneğin, çevreden kaynakları çıkartıp, ihtiyaç duyulan mal ve hizmetlerin üretilmesi ekonomik kurumların görevidir. Devlet ya da hükümetin görevi, bu kollektif amaçlara yönelik hedefleri tanımlamak ve yön vermektir. Hukuk ve din gibi kurumlar, kurallar ve ahlaki standartlar aracılığıyla sosyal sistemin entegrasyonunu sağlamaya destek olurlar. Son olarak aile ve eğitim gibi kurumlar, bireylerin eğitim ve sosyalleşmesini sağlayarak yapıyı devam ettirir, toplumdaki insanların kişisel ihtiyaçlarına hizmet ederek onların toplumun birer işlevsel üyesi haline gelmelerine yardımcı olurlar. Bir anlamda bu söz konusu dört sistem, toplumsal dengenin ön şartlarıdır ve iki mekanizma, sosyalleşme ve sosyal kontrol ile süreklilikleri sağlanmaktadır.[163]

Parsons'a göre yukarıda sözü edilen unsurlar sosyal tabaklaşmayı anlamak açısından çok önemlidir. Bu önemli noktalar şunlardır; (1) Bu çeşitli kurumların farklılaşan görevleri farklı, değerleri (veya örüntü değişkenlerini) vurgulamalarına yol açmıştır. (2) Dörtlü gruptan hangi kurum (uyum, hedefe ulaşma, entegrasyon veya gizli yapının sürdürülmesi) ağırlıktaysa toplumlar ona göre farklılık gösterecektir. Bir grup kurumun öncellikli olduğu bir toplumda (örneğin hedefe ulaşma veya yönetim biçimi) ortak değer sistemi, bu kurumların ön plana çıkardığı değerlere yönelik daha fazla yoğunlaşacaktır. Böylece öncelikli kurum ya da kurumlar tarafından şekillendirilen değerlere en uygun yaşamı sürdüren bireyler, daha fazla statü elde edecek ve bunun yanında zenginlik gibi yüksek statüye bağlı ikincil sıradaki ödüllere de ulaşmış olacaklardır.

Bu noktada bu soyut fikirlerin özetlenmesinde fayda vardır.[164]

1) Bir insanın statü hiyerarşisindeki (tabakalaşma sistemindeki) yeri, diğerlerinin ahlaki değerlendirmesiyle belirlenir.
2) Bu ahlaki değerlendirme, hakim olan bir ortak değer sistemi dahilinde yapılır.
3) Ortak değer sistemi, toplumda öncelikli önem verilen kurum ya da kurumlar tarafından yapılandırılır. (Kurum yada kurumların ağırlığı veya

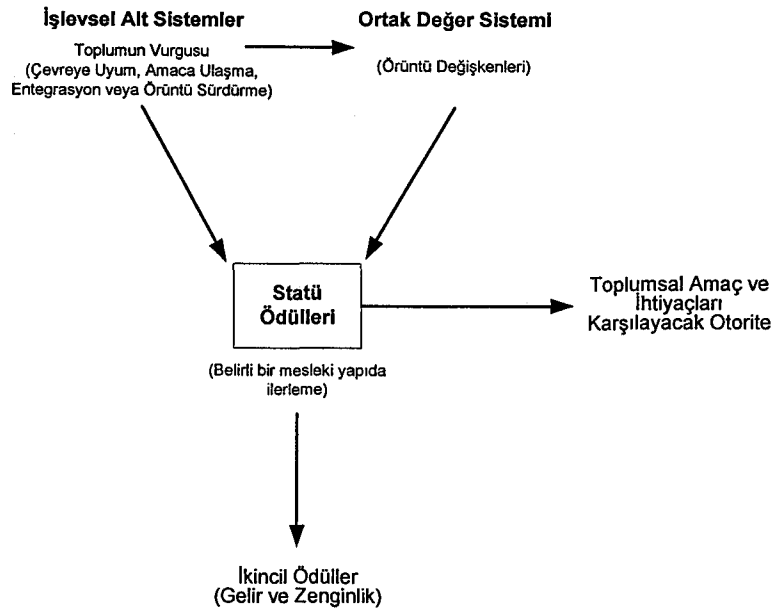
[163] Ruth A. Wallace ve Alison Wolf, **Contemporary Sociological Theory, Expanding the Classical Tradition** (5. Basım. Amerika: Prentica Hall, 1999) s. 41
[164] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 120

Anadolu Üniversitesi

önemi toplumun içinde bulunduğu tarihsel ve çevresel koşullardan gelmektedir.)

4) Böylece, bu değerlere veya fikirlere en uygun şekilde yaşayan insanlar, yüksek statüye sahip olurlar ve yüksek gelir ve zenginlik gibi buna bağlı ek ödülleri de elde ederler.

Aynı zamanda şu nokta da önemlidir: Otorite (veya güç) kişinin mesleki yapıdaki işlevsel pozisyonu aracılığıyla kazanılır ki bu da statü elde etmekle kazanılır. Şekil 5'te Parsons'ın toplumsal tabakalaşmaya yönelik ortaya koyduğu kuramın genel yapısı verilmeye çalışılmıştır.

Şekil 5 Parsons'ın Sosyal Tabakalaşma Kuramı

Harold R. Kerbo, **Social Stratification and Inequality, Class Conflict In Historical, Comparative, and Global Perspective**, (Amerika: McGraw-Hill, 4. basım 2000)'den uyarlanmıştır.

Bu bilgilerin ışığında Parsons'a göre Amerika'da en fazla önem, uyum alt sistemine yani ekonomiye verilmektedir. Bunun anlamı, Amerika'daki değer sistemi, mesleki yapıdaki performansa yönelik ağırlık kazanmaktadır ve ekonomik mesleki yapıdaki performans ve başarı ideallerini yakalayan insanlar, daha yüksek statü, mesleki yapıda ilerlemeyle ve ikincil sıradaki zenginlik ve yüksek gelir mükafatlarıyla ödüllendirilir.

Buna karşılık Parsons, Çin gibi bir ülkenin, ekonomik kurumlardan çok, hedefe ulaşmaya veya politik kurumlara önem verdiğini savunmaktadır. (Unutmamak gerekir ki Çin, bunu değiştirerek daha modern bir hale gelmeye

çalışmaktadır.) Çin'de hedefe ulaşmaya veya yönetim biçimine vurgu yapan değerler daha çok liderlik becerisine ve politik fikirlere bağlılığa ağırlık vermektedir. Bu değerleri en fazla benimseyen insanlar yüksek statü, politik bürokraside ilerleme ve zenginlik, bunun yanında yüksek gelir gibi ikincil ödülleri elde edeceklerdir. Buna benzer betimleme, dini kurumları ve değerleri vurgulayan veya önem veren toplumlar için de yapılabilir.

Parsons'ın görüşü Davis ve Moore'unkine ters düşmemektedir. Sadece ahlaki değerlendirmedeki vurgu farklıdır. Parsons, Davis ve Moore gibi toplumdaki en önemli pozisyonun, öncellikle en yüksek düzeyde statü ile ikinci olarak da zenginlik ile ödüllendirileceğini savunmaktadır. Fakat Parsons'ın asıl yaptığı, toplumdaki belirgin bir kurumsal vurgunun ışığında, en önemli pozisyonların hangileri olacağını daha açık bir şekilde belirlemesidir.

Yukarıda ifade edildiği şekliyle birçok işlevselci gibi Talcott Parsons da toplumdaki düzenin, dengenin ve işbirliğinin değer konsensüsünü temel aldığına inanmaktadır. Değer konsensüsü toplumun üyelerinin neyin iyi ve yapmaya değer olduğuna yönelik genel bir fikir birliğini ifade etmektedir. Parsons'a göre tabakalaşma sistemleri ortak değerlerden çıkmaktadır. Bu, bireylerin değerlendirileceği ve dolayısıyla bir çeşit sınıf sırasına yerleştirildiği değerlerin varlığından ortaya çıkmaktadır. Parsons'a göre tabakalaşma, değerlendirme özelliğine göre, ortak değer sistemine uygun toplumsal bir sistemdeki birimlerin derecelenmesidir.[165]

Farklı toplulukların farklı değer sistemleri olduğu için, yüksek bir pozisyon elde etme yöntemleri toplumdan topluma farklılıklar gösterecektir. Parsons'ın bu ifadesi, tabakalaşmanın tüm insan topluluklarının kaçınılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir. Eğer değer konsensüsü tüm toplulukların temel bir unsuruysa, ortak değerler anlamında derecelenen bireylerin oluşturduğu bazı tabakalaşma biçimleri ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda Parsons'ın ifadesinden şu da çıkmaktadır: Tabakalaşma sistemleri, temel olarak paylaşılan değerlerin bir ifadesi olduğundan, bunların doğru, düzgün ve adil olduğu yönünde genel bir inanç söz konusudur. Böylece, Amerikan iş sektöründeki yöneticilerin ödüllerini hak ettiği görülmektedir; çünkü toplumun üyeleri onların yeteneklerine ve

[165] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 24

başarılarına yüksek bir değer biçmektedir. Bu, sahip olanlarla olmayanlar, yüksek derecede ödüllendirilenlerle düşük düzeyde ödül alanlar arasında bir çatışma olmadığı anlamına gelmemelidir. Fakat bu çatışma, ona göre, ödüllerin eşit olmayan bir şekilde dağılmasını doğrulayan ortak değer sistemi tarafından kontrol altında tutulmaktadır.

3.3.1. Organizasyon ve Planlama

İşlevselciler, toplumda yer alan sosyal gruplar arasındaki ilişkiyi işbirliği ve birbirine bağımlılık olarak görme eğilimindedirler. Özellikle karmaşık endüstri toplumlarında, farklı gruplar belirli aktiviteler üzerinde uzmanlaşmaktadır. Hiçbir grup kendi kendine yeterli olmadığı için, üyelerinin ihtiyaçlarını karşılayamaz. Bundan dolayı diğer gruplarla hizmet ve mal değişimine girmelidir. Böylece, sosyal gruplar arasındaki ilişki karşılıklı işlerlik (karşılıklı alma ve verme) düzeyine gelmektedir.

Bu ilişki, sistemdeki tabakalaşmayı genişletmektedir. Basitleştirilmiş bir örnek vermek gerekirse, batılı toplumlarda yer alan orta sınıf içindeki birçok mesleki grup işçi sınıfının aktivitelerini planlar, düzenler ve koordinesini sağlar. Her bir sınıf diğerine ihtiyaç duyar ve onunla işbirliği yapar çünkü büyük ölçekli herhangi bir iş veya görev, hem organizasyon hem de uygulama gerektirir. Parsons'a göre de bu, kaçınılmaz olarak güç ve prestij anlamında eşitsizliğe yol açacaktır. Batılı toplumlara atıfta bulunarak Parsons şunu ifade etmektedir: Devamlı gelişen bir ölçekteki örgütlenme bu tip bir sistemin temel özelliğidir. Bu tip örgütlenme doğal olarak, yetki ve liderliğin farklılaşmasını ve merkezileşmesini beraberinde getirecektir. Bundan dolayı, diğerlerinin eylemlerini koordine etme sorumluluğunu alanların, temelde diğerleri tarafından verilen direktifleri taşıma rolünde olanlara göre önemli yönlerden farklı bir statüye sahip olmaları gerekmektedir. Böylece, diğerlerinin aktivitelerini organize ve koordine etme gücünü elinde bulunduranlar, yönettikleri insanlara nazaran daha yüksek bir statüye sahip olacaklardır.

3.3.2. Güç

Prestij farklılıklarında olduğu gibi, Parsons'a göre güce ilişkin eşitsizlikler de paylaşılan değerleri temel almaktadır. Güç, yasal ve meşru otoritedir ve genellikle bir bütün olarak toplumun tüm üyeleri tarafından adil ve düzgün olarak kabul edilir. Bunun sebebi, otoriteyi (yetkiyi) elinde bulunduranlar güçlerini, toplumun temel değerlerinden çıkan kollektif amaçları izlemek için kullanmasıdır. Böylece Amerikan iş sektöründe kendini gösteren yöneticilerin gücü, meşru bir otorite olarak görülür; çünkü bu güç, verimliliğin ileriye götürülmesinde kullanılmaktadır. Bu da toplumun tüm üyelerince paylaşılan bir amaçtır. Bundan dolayı gücün bu şekilde kullanımı bir bütün olarak toplumun menfaatlerine hizmet eder.

3.3.3. Sonuç

Özetlemek gerekirse, Parsons toplumsal tabakalaşmayı toplum için hem kaçınılmaz hem de işlevsel olarak görmektedir. Kaçınılmazdır çünkü, tüm sosyal sistemlerin gerekli bir parçası olan paylaşılan değerlerden ortaya çıkmaktadır. İşlevseldir çünkü, toplumdaki çeşitli grupların entegre olmasını veya bütünleşmesini sağlamaktadır.

Güç ve prestij farklılıkları, uzmanlaşmış bir işçi bölümünün koordinasyonu veya bütünleşmesi için esastır. Parsons'a göre sosyal eşitsizlik olmadan, toplum üyelerinin etkili bir şekilde nasıl işbirliği yapabileceğini ve beraber nasıl çalışabileceklerini görmek çok zordur. Bunun ötesinde güç ve prestijden kaynaklanan eşitsizlikler toplumun tüm üyelerine yarar sağlamaktadır; çünkü bunlar, paylaşılan değerleri temel alan ortak amaçları ileriye götürmeye hizmet etmektedir.

3.3.4. Talcot Parsons'ın Kuramına Yönelik Eleştiriler

Parsons tüm bu noktalar açısından yoğun olarak eleştirilmiştir. Diğer sosyologlar tabakalaşmayı bütünleştirici bir güçten ziyade bölücü bir güç olarak görürler. Sosyologlar genelde tabakalaşmayı, bazılarının, diğerlerinin harcanması adına kazanç sağladığı bir düzen olarak görmektedirler.

Tabakalaşma sistemlerinin paylaşılan değerlerden türediği görüşünü yoğun olarak sorgulamışlardır.

Bu noktada daha açıklayıcı olmak açısından Parsons'ın kuramına getirilen belli başlı eleştirilerin üzerinde durulmasında fayda vardır. Yukarıda verilen Amerika ve Çin örneği, Parsons'ın çalışmasına getirilen öncelikli eleştiridir. Eleştirmenlere göre Parsons, yukarıdaki örnekten devam edilirse, Amerika'da üst düzey yöneticilerin veya Çin'de üst düzey politik seçkinlerin, tabakalaşma sisteminin niye en üstünde yer aldığını açıklamamıştır. Başka bir deyişle Parsons'ın analizlerinde açıkta bıraktığı veya ikincil öneme indirgediği konu, eleştirmenlerin kuram hakkındaki ana konusu olmuştur. Parsons büyük ölçüde Durkheim'ın ortaya koyduğu işlevselci geleneği benimsediği için, Durkheim'a getirilen benzer eleştirilerin Parsons için de geçerli olduğu vurgulanmalıdır.

Parsons'ın çalışmasıyla ilgili diğer bir eleştiri, kendi ihtiyaçları olan bir toplumla ilgili varsayımlarıdır. Bu bakış açısından en yüksek kurumsal pozisyonda bulunan insanlar, gerçekleştirdikleri eylemleri toplumun tümünün çıkarları ve ihtiyaçları için yaparlar. Parsons açısından toplum içindeki bireylerin ve grupların çıkarları ikincil sıradadır. Durkheim gibi Parsons da sınıf bölümlerinin farkındadır ama daha az önem vermektedir. Onun için önemli olan bütünsel bakış açısıdır.

Güç kavramı açısından konuya bakıldığında Parsons, otorite kavramını tercih etmiştir. Çünkü diğerleri üzerindeki güç ve etkiyi, üst düzey kurumsal pozisyonlara sahip kişilere verilen veya hak görülen bir unsur olarak görmüş ve böylece toplumun bütününün çıkar ve ihtiyaçlarının karşılanacağını savunmuştur. Parsons, gücün genellikle belirli birey ve grupların çıkarlarını diğerlerinin üzerinde desteklemek için kullanıldığı önermesini reddetmiştir.

Aynı zamanda, kendi ihtiyaçlarına sahip bir toplum görüşü, Parsons'ın zenginlik ve yüksek geliri ikincil ödül olarak tanımlamasını anlamaya da yardımcı olmaktadır. Parsons, insanların öncellikli olarak statü elde etmeye çalıştıklarına, bundan dolayı baskın değerlere uygun bir şekilde yaşamlarını sürdürmeye çalıştıklarına inanmaktadır.

Baskın değerlere uygun bir yaşam sürdürmeye çalışarak (Parsons değerlerin, toplumun ihtiyaçları tarafından yapılandırıldığını vurgulamaktadır), insanlar toplumun ihtiyaçlarına hizmet etmektedirler. Parsons insanları öncelikli olarak kişisel menfaatlere yönelik güç ve maddi zenginlik için çabalar şekilde görmemişti. Fakat eğer statü için çabalamak öncelikli sırada olsa bile Parsons, ortak bir değer sisteminin toplumda güçlü ve zengin pozisyonlarda bulunanların menfaatleri doğrultusunda yapılandırılabileceğini gözden kaçırmıştır.

Çatışma kuramcılarına göre toplumsal tabakalaşma sistemleri, seçkinler için gerekli olan politik güç ile statükoyu rasyonalize eden veya doğrulayan bir ideolojinin kabulünü ve baskınlığını sağlamada yardımcı olur veya bu yönde işlev görür. Bir seçkin yüksek statüsünü, insanların neyin değerli olduğu konusundaki bakış açılarını etkileyerek meşrulaştırabilir. Kısaca, insanlara statü ve diğer ödüller, toplumun tümünün ihtiyaçlarını karşıladıkları için değil, toplumdaki seçkinlerin menfaatlerine hizmet ettikleri için verilir.

Fakat insan toplumlarında teknoloji düzeyinin artmasıyla, eşitsizliklerin diğer düzeylerinde de bir artış olmuştu (örneğin güç ve zenginlik gibi). Bu noktadaki en iyi açıklama, bazı birey ve grupların, fazlalaşan artığın (üretim fazlasının), boş zamanın, silahların ve benzerinin kontrolü aracılığıyla diğerlerine hükmedecek unsurları veya kaynakları ele geçirmeleri gibi gözükmektedir. Güce ve zenginliğe yönelik gelişen eşitsizliklerin sonucunda da aynısını yapmışlardı. Öte yandan, doğal olarak statü eşitsizlikleri de devam etmekteydi. Fakat çatışma bakış açısından, statünün öncelikli temeli değişmişti. Artık statünün asıl temeli veya elde edilmesi, güç ve ekonomik baskınlıktan veya hükmetmekten kaynaklanmaktadır. İşlevsel görüş açısının ortaya koyduğu ve Parsons'ın vurguladığı, statünün, güç ve ekonomik ödüllere giden bir yol olarak düşünülmesi, çatışmacı görüş açısından ikincil plandadır. Yapılan çalışmalar sonucunda, sadece yoğun ahlaki ilkeler çevresinde bütünleşmiş ufak topluluklar söz konusu olduğunda statü eşitsizliklerinin, tabakalaşmanın öncelikli boyutu haline geldiği vurgulanmaktadır.

Burada değinilen Talcot Parsons'ın kuramına ilişkin eleştiriler, farklı bakış açılarına ilişkin çalışmaya derinlik kazandırma amacını taşımaktadır.

Sonuç itibariyle literatür bakıldığında Parsons'ın ortaya koyduğu çalışmanın, deneysel anlamda test edilebilecek belirli hipotezleri olan bir kuramdan öte, toplumsal tabakalaşma gibi bir fenomenin anlaşılmasına yönelik bir rehber ve yol gösterici olduğu görülmektedir. Parsons toplumun açıklanmasından ziyade soyut düzeyde toplumun bir tanımlanmasını ortaya koymuştur.[166] Parsons'un görüşünün büyük ölçüde doğru olduğu ve kuramın oldukça fazla soyut düzeyde olduğu için bir paradigma şeklinde de ele alınabileceği vurgulanmaktadır.

4. SONUÇ

Çalışmanın ilk bölümünde, tabakalaşma ve sınıf kavramının yanı sıra tabakalaşma kuramlarını geliştiren klasik ve çağdaş kuramcılar üzerinde durulmuştur. Doğal olarak çalışmaya alınabilecek birçok kuramcı vardır. Aralarından belirli kuramcılar seçilmiş ve çalışmaya dahil edilmiştir, çünkü çalışmanın konusu sektörel sınıf ölçümleridir. Bu da Weber'in tabakalaşmaya yönelik çok boyutlu görüşü ve işlevselcilerin kuramları ile yakından ilgilidir. Dolayısıyla çalışmanın ilk bölümünde genel tabakalaşma kuramları vurgulanırken, çağdaş işlevselci kuramlara da ağırlık verilmiştir. Max, Weber ve Durkheim, tabakalaşma kavramının açıklanmasında oldukça önemli sosyologlardır. Günümüzdeki tabakalaşma kavramına yönelik birçok çalışma, bu klasik kuramcıların ışığında gerçekleşmektedir

Öte yandan literatüre bakıldığında toplumsal tabakalaşmaya yönelik işlevsel yaklaşımın çağdaş kuramcıları arasında Davis ve Moore, ve Parsons'ı görmek mümkündür.[167] Bu kuramcıların bakış açıları, çalışmanın ikinci bölümü olan sosyal sınıf ölçümleriyle yakından ilgilidir. Bununla birlikte literatür incelendiğinde, toplumların belirli bir düzeye kadar, işlevsel kuramcıların betimlediği şekilde işlediğine yönelik birçok bulguya rastlamak mümkündür. Bu arada Melvin M. Tumin, Davis ve Moore'un kuramını en yakından eleştiren ve katkıda bulunmaya çalışan önemli diğer bir kuramcıdır.

---

[166] Randall Collins, **Four Sociological Traditions** (Amerika: Oxford University Pres, 1994) s. 200
[167] Ian Marsh, **Sociology, Making Sense of Society** (2. Basım, Amerika: Prentice Hall, 2000) s. 279

İKİNCİ BÖLÜM
SOSYAL SINIFLAMANIN ÖLÇÜMLENMESİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE ÖLÇEK GELİŞTİRME SÜRECİ

1. SOSYAL SINIFLAMA YAKLAŞIMLARI

Günlük yaşamda insanlar, göreli miktardaki zenginliği ve geliri, kullandıkları arabaları, yaşadıkları bölgeyi, giydikleri elbiseleri ve benzerlerini değerlendirerek, sürekli bir şekilde muhakeme etmektedir. Buna karşılık, çağdaş sosyal hiyerarşiler içine bir bireyi yerleştirmek, bireyleri konumlara yerleştirmenin dini dogmalar veya yasal dokümanlarla belirlendiği kast ve feodal tabakalaşma sistemlerindeki kadar kolay değildir.[168]

Sanayi toplumlarında sosyal yapının karmaşık bir hal alması, bunun bir uzantısı olarak sosyal tabakaların da nicelik ve nitelik bakımından, -sayıca artış ve sınırlarının belirsizleşmesi- gibi değişiklikler göstermesi, sosyologları, tabakaları belirlemeye yönelik çeşitli modeller geliştirmeye sevk etmiştir. Bu amaçla, sosyo-kültürel ve ekonomik kriterleri esas alan "nesnel" ve bu farklılıkların algılanış biçimlerine dayanan "öznel" modeller olmak üzere iki ana grupta toplanan çeşitli modeller önerilmiştir. Nesnel modeller servet, gelir, gelirin kaynağı, meslek, eğitim düzeyi, aile yapısı, konut tipi, oturulan semt, tüketim alışkanlıkları, serbest zamanların değerlendirilmesi gibi birçok kriterden yararlanırken; öznel modellerin mensubiyet duygusu, sınıf bilinci ve diğer sınıflara bakış gibi zihinsel faktörlere önem verdiği görülmektedir. Hemen anlaşılacağı üzere, bu modellerden nesnel olanlara işlevselci, öznel olanlara ise çatışmacı sosyologlar ilgi duymaktadır. İlk olarak Amerikan sosyoloji çevrelerince geliştirilen bu modeller, daha sonra dünyanın diğer bölgelerinde de sosyologlar tarafından benimsenerek yaygınlık kazanmıştır. [169]

Burada önemli olan nokta, sosyal tabakalaşma ve sosyal sınıf ölçme çalışmalarına bakıldığında Weber'in toplumsal tabakalaşmaya yönelik çok boyutlu bakış açısının (statü, sınıf, güç) ve İşlevselci yaklaşımın öncülük ettiği mesleki statü kavramının oldukça önem kazanmasıdır. Yani sosyal sınıf ölçümlerinde Weber'in tabakalaşmaya yönelik fikirleri ön plana çıkmış,

---

[168] Schaefer ve Lamm, **Ön.ver.**, s. 236
[169] Arslantürk ve Amman, **Ön.ver.**, s. 402

İşlevselciler meslek vurgusuyla bunu pekiştirmişlerdir. Bunun dışında çalışmanın ileriki bölümlerinde değinileceği gibi sınıf analizine yönelik Marksist yaklaşımlar da görmek mümkündür; fakat sınıf ölçümüne yönelik Marksist yaklaşımların genelde Weber'in fikirlerini yansıttığı yönünde eleştiriler vardır.

Marx sosyal prestij ve gücü ekonomik konumun basit yansımaları olarak görmüştür ve bu unsurları eşitsizliğin farklı boyutları olarak ele almamıştır. Fakat Weber'e göre modern toplumlardaki statü tutarlılığı oldukça düşüktür. Örneğin yüksek düzeydeki yerel bir devlet memuru, oldukça fazla gücü elinde bulundururken; düşük düzeyde varlığa veya toplumsal prestije sahip olabilmektedir. Dolayısıyla Weber, endüstriyel toplumlardaki sosyal tabakalaşmayı açıkça tanımlanmış ve sınıfların bir hiyerarşisinden ziyade çok boyutlu bir derecelendirme olduğunu ileri sürmüştür. Weber'in bu fikirlerinden hareketle sosyologlar, "Sosyoekonomik Statü" (SES) terimini kullanmışlardır. Sosyoekonomik statü, toplumsal eşitsizliğin çeşitli boyutlarını temel alan birleşik (composite) derecelemeleri ifade etmektedir. Dolayısıyla Weber toplumu, Marx gibi farklı sınıflar şeklinde değil sosyal kategoriler şeklinde görmektedir; çünkü ona göre insanlar sınıf, statü ve güç boyutları anlamında değişim göstermektedir.[170]

Öte yandan tabakalaşma ölçeklerinin tamamının, sosyal tabakaları belirleyen en önemli faktör olarak "meslek"i temel aldıklarını da belirtmekte fayda vardır. Günümüz toplumlarında, mesleklerin birçoğunun belli bir eğitimden sonra kazanıldığı, biçimsel eğitim şartı aranmayan mesleklerde bile meslek içi eğitim programları ile gerekli bilgi ve becerilerin kazandırıldığı; diğer taraftan, sağladığı gelir düzeyinin bir sonucu olarak evlilik şansından, hayat tarzını gösteren giyim-kuşam, serbest zamanların değerlendirilmesi, konut tipi, oturulan semt gibi birçok faktörün doğrudan ya da dolaylı olarak meslek faktörü tarafından belirlendiği düşünülecek olursa; işlevselcilerin meslek faktörüne verdikleri önem de büyük ölçüde haklı oldukları daha iyi anlaşılacaktır.[171]

Sosyal sınıf ölçümlerinde meslek önemli bir unsur olduğundan çalışmanın bu bölümünde meslek unsuru üzerinde durulmasında ve bu unsurun

---

[170] Macionis, **Ön.ver.**, s. 262

[171] Zeki Arslantürk ve Tayfun Amman, **Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler** (4. Basım. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001) s. 383

sosyal sınıf ile olan ilişkisini vurgulamakta fayda vardır. Toplumda insanların büyük bir çoğunluğunun hayatlarının belli bir döneminde veya hayat boyu mesleki bir faaliyet içinde bulundukları görülmektedir. Birey açısından çeşitli yönlerden büyük önem taşıyan meslek, toplum açısından da aynı derecede önem taşımaktadır. Bu husus mesleğin tanımında ortaya çıkmaktadır. Meslek, bireylerin geçimini sağlayan, genel sosyal statülerini belirleyen ve kendine özgü kanuni ve ahlaki kuralları olan sürekliliği bazen değişebilen bir faaliyet tarzı olarak tanımlanabilir. Sosyal yapıda işbölümü içindeki yerine göre fonksiyonları belirlenen bu faaliyet tarzı yani meslek, birey ve toplum arasındaki önemli etkileşim bağlarından birini oluşturur. Birey ile ilgili her şey toplumu etkilediği gibi, toplum ile ilgili her şey de bireyi etkilemektedir. Zira insanın sosyal bir varlık olabilmesi toplum içinde yaşamasına bağlıdır; toplumun varlığı da insanların bir arada yaşaması sonucudur. Meslek olgusu sadece sosyolojide değil diğer bilim dallarınca da ele alınıp incelenmektedir. Birey-meslek-toplum üçgeninde sosyoloji konuya toplum açısından yaklaşırken; psikoloji bu bağlantının özelliklerini ve etkilerini, bireyi odak noktası yaparak incelemeye çalışır. Sosyoloji ve psikoloji dışında -bu iki bilim dalının verilerine dayanarak- çeşitli inceleme alanlarının da konuya uygulamaya dönük amaçları açısından yaklaştıkları görülmektedir Buna, yönetim bilimi, işletme, pazarlama, reklamcılık gibi alanlar örnek olarak gösterilebilir.[172]

Sosyolojik açıdan meslek unsurunu ele alırken iki hareket noktası söz konusudur. Bunlar birey ve toplumdur.[173]

Mesleğin öncelikle bireyin ve ailesinin sosyal statüsünü ve gelir seviyesini etkilediğini görülmektedir. Bundan başka meslek, bireyin günün büyük bir kısmını kimlerle ve nasıl geçireceğini belirler. Böylece arkadaş seçimini sınırlandırır. Kişilerin evlilik şanslarını etkiler. Ailenin nerede yaşayacağını, ne kadar sıklıkla yer değiştireceğini, çocukların hangi okullara gideceğini tayin edebildiği gibi kişinin ailesini ne kadar sıklıkta göreceğini, onlarla geçireceği zamanı da gösterir.

---

[172] Beğlü Eke, "Bir Sosyal Sınıf Belirleyicisi Olarak Meslek Faktörü," **İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası**. Prof. Dr. S. F. Ülgener'e Armağan, Cilt no 43, Sayı no 1-4: 377-401, (1984-1985), s. 377

[173] **Aynı**, s. 378

İlk bakışta görülebilen bütün bu etkilerden başka meslek, bireyin ruhi ve fiziki yönden sağlığını da etkiler. Pek göze çarpmayan bir biçimde ve yavaş yavaş bireyin fikirlerini, değerlerini, ölçülerini ve davranışlarını değiştirir.

Bir mesleğin bireye belirli özellikler kazandırması, bireyin o meslek grubunun geçici bir üyesi değil, hiç olmazsa ayırt edici özellikleri kazanabileceği uygun bir süre boyunca mesleğin devamlı bir üyesi olmasına bağlıdır.

Sosyolojide mesleğin önemi, sosyal tabakalaşma sistemi içinde bireyin sosyal statüsünü, yani toplum nazarındaki itibarını belirleyen sosyal sınıf faktörlerinden biri olmasından kaynaklanmaktadır. Gelir seviyesi, yaşam tarzı ve sınıf bilinci gibi meslek faktörü de gerek bireyin sosyal sınıf konumunu belirlemede, gerekse bireyin tabakalaşma sistemi içindeki dikine veya yatay hareketliliğini göstermede büyük önem taşır. Birey-meslek-toplum ilişkisi, bu yüzden sosyolojik anlamını, sosyal tabakalaşma sistemi içinde ve sosyal hareketlilik sürecinde ele alındığı zaman kazanmaktadır

Modern toplumlarda sosyal sınıfların genellikle dört kriter altında belirlendiği vurgulanmaktadır. Bunlar gelir seviyesi, yaşama tarzı, meslek ve sınıf bilincidir.[174]

Bu faktörlere dayanarak bir sosyal sınıf tanımı vermek mümkündür. (Çalışmanın ilk bölümde bu tanımlar verilmiştir ancak burada verilen tanım uygulama ağırlıklı bir tanımdır) Aynı geliri elde eden, benzer hayat tarzına sahip, aşağı yukarı aynı eğitimi almış ve bütün bu hususlarda birbirlerine yakın olmanın bilincine sahip kimseler, bir sosyal sınıfı meydana getirmektedirler.

Bireyin sosyal sınıfını belirlemede bu faktörler arasındaki sıkı etkileşimin gözden kaçırılmaması gerekmektedir. Faktörlerden herhangi biri diğerleri karşısında her zaman ve konum için geçerli yani mutlak belirleyicilik özelliğine sahip değildir. Gelir seviyesi meslek ile bağlantılıdır. Yaşam tarzı meslek ve eğitim durumundan etkilenirken gelirin sınırlayıcı çerçevesi içinde gerçekleşmekte; ancak gelirin kullanılış biçimini de etkileyerek geliri mutlak faktör olmaktan çıkarmaktadır. Bütün bu işleyişlerde, sınıf bilincini besleyen sebepler niteliğini taşıyan bu üç faktörün aynı zamanda sınıf bilincinden de etkilenmekte olduğu da görülmektedir. Sosyal olgular arasında mutlak sebep-

[174] **Aynı**, s. 387

sonuç ilişkisi yerine karşılıklı etkileşimin varlığı burada da bütün kesinliği ile ortadadır. Bütün bu kriterler, sosyal sınıf kavramının açıklanmasında ve bireylerin sosyal sınıf durumunu belirlemede birbirlerini tamamlayıcı bir özellik taşımaktadırlar. Bir sosyal sınıf belirleyicisi olarak meslek faktörü ele alındığında bireylerin mesleğin gerektirdiği faaliyetlerden dolayı kazanmış oldukları kişisel ve sosyal farklılıkların, mesleği bir sosyal sınıf kriteri haline getirdiği görülmektedir.[175]

Günümüz toplumlarında birçok meslek belirli bir eğitim seviyesinden sonra kazanılmaktadır. Günümüzde modern toplumlara yönelik sosyal tabakalaşmada eğitim, önemli bir rol oynamaktadır.[176] Eğitimin büyük önem taşıdığı bir dönemde, bireylerin mesleki faaliyetleri sonucunda kazandıkları özellikleri, geçirmiş oldukları eğitim süresi ve seviyesinden ayırarak sadece meslek faktörüne bağlamak mümkün değildir. Meslek durumu ve eğitim seviyesi birbirinden ayrılamamaktadır. Bu yüzden meslek faktörünün diğer sosyal sınıf faktörleri ile ilişkisi, eğitim seviyesinin bireye kazandırdığı özellikler göz ardı edilmeden incelenmektedir.

Meslek faktörünün en belirgin özelliği, sosyal organizasyondaki işlevine göre bireyin hayatını idame ettiren ve sosyal statüsünü belirlemede büyük bir önem taşıyan gelir seviyesini belirlemesidir. Gelir seviyesi sosyal hayat içinde statü belirleyicilerden biri olarak büyük önem taşır. İnsanların birlikte yaşamaya başladıkları andan itibaren ortaya çıkan işbölümü tabanındaki farklılaşmada sosyal organizasyon işlevi ve önemi fazla olan mesleklerin genellikle geliri de fazla olmuştur. Ancak mesleklerin sosyal itibarları ile gelir seviyesi arasında doğru orantı kurabilmek her zaman mümkün olamamaktadır. Yüksek itibara sahip mesleklerin her zaman üyelerine itibarı oranında gelir sağlamadığı da vurgulanmaktadır. Gelir seviyesi ve meslek arasındaki ilişkisinin ikinci yönü, mesleğin kazanılmasını sağlayan eğitimin gerçekleştirilebilmesi ile ilgilidir. Yüksek gelir getiren ve belirli bir eğitim düzeyini gerektiren mesleklere sahip olabilmek için gerekli eğitim imkanlarından faydalanabilmek de geniş ölçüde gelir seviyesine bağlı olmaktadır. Eğitimde fırsat eşitliği sağlansa bile tabakalar

---

[175] **Aynı**, s. 388

[176] Volker Bornschier, "Social Stratification in Six Western Countries: The General Pattern and Some Differences," **Social Science Information**. Cit no 25, Sayı no 4: 797-824, (1986) s. 819

arasında eğitimden faydalanabilme yönünden sosyal sınıfların konumundan doğan bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Çağımızda bireylerin alt tabakaları oluşturan sınıflardan yukarıya doğru yükselebilme imkânı eğitimle gerçekleşebilmektedir. Önceki çağlarda tabakaların belirlenmesinde temel faktör olarak bilinen servet ya da soyluluk çağımızda sosyal hareketliliğin arttığı açık toplum yapısında yerini daha çok meslek faktörüne bırakmıştır. Bu da eğitim imkanlarından faydalanabilmeye bağlıdır. Ailenin sosyoekonomik statüsü, bir başka ifade ile sosyal sınıf durumu, çocuğun eğitim imkanlarından faydalanabilmesini ve eğitimdeki başarısını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu açıklamaların ışığında gelir seviyesi ve meslek durumu arasındaki ilişkiyi özetleyecek olursak, toplumda yüksek itibarlı meslekler üyelerine genellikle yüksek gelir getirmektedir. Ancak bu tür meslekleri edinebilmek için gerekli olan eğitim imkanlarını kullanabilmek için de belirli bir gelir seviyesi gerekmektedir. Eğitimde fırsat eşitliği sağlanmış olsa dahi eğitim imkanlarından faydalanma için gelir kadar yaşam tarzı da önemli bir belirleyici olmaktadır.[177]

Toplum hayatında birey veya aile, hayatını devam ettirebilmek için barınma, beslenme, giyim, eğitim, sağlık, eğlence, haberleşme ve ulaşım gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Her birey veya aile bu ihtiyaçları gelir seviyesi ile meslek ve eğitim durumu çerçevesinde kendine özgü bir şekilde gerçekleştirir. Bu gerçekleştiriş şekli, yaşam tarzı olarak sosyal açıdan hiyerarşik bir değerlendirmeyle karşılaşmaktadır.

Analitik bakımdan yaşama tarzının nicel ve nitel (madde ve maddi olmayan) iki yönü söz konusudur. Fizyolojik ve sosyal, tüm ihtiyaçların tatminin rakamla ifadesi olarak tüketim standardı, yaşam tarzının nicel yönünü ortaya koymaktadır. Yaşam tarzının maddi olmayan yönü ise bu tüketim standardının duygu, düşünce ve alışkanlıkların etkisiyle gerçekleştiriliş tarzı olarak nitel ifadesini bulur. Nicel yönü gelir seviyesi ile sınırlanmış olmakta ve bu maddi çerçeve içindeki nitel yön ise eğitim düzeyi ile sıkı bir etkileşim içinde bulunmaktadır. Ancak gelir seviyesinin tüketim standardı yoluyla somutlaştırdığı bu çerçeve, yaşam tarzının maddi olmayan yönü ile kırılabilmektedir. Öyle ki, özellikle entelektüel faaliyete dayalı meslek mensuplarının, başka meslekten

---

[177] Eke, **Ön.ver.**, s. 390

kesitlerle eşit tüketim standardına hatta bazen daha düşük tüketim standardına sahip olmalarına rağmen, farklı yaşam tarzlarını gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu yüzden sosyal tabakalaşma sistemi içinde bir sosyal sınıf belirleyicisi olarak önemli bir faktör olan yaşam tarzı, bir bakıma diğer sosyal sınıf faktörlerinin etkileşimlerinin düğümlendiği bir kriter sayılabilir. Bu kavramı sosyolojiye kazandıran Weber'e göre sosyal statüyü gösteren sosyal itibar toplumda herkesin ulaşmayı arzuladığı belirli bir yaşam tarzına göre ifade edilmektedir. Söz konusu kavram, yaşam tarzı, aile hayatını oluşturan unsurların, ailenin sosyal sınıf durumuna ve bu sınıfa sosyolojik anlamda oturmuş olup olmama özelliğine göre beliren alışkanlıkların ve tutumların bir ilişkiler sistemi içinde gerçekleştiriliş biçiminin ifadesidir. Eğitimin bireye sadece mesleki beceri kazandırmakla kalmayıp, eğitim seviyesi yükseldikçe zevklerde, ilgilerde, hedeflerde, görgüde ve konuşmada yani kişinin hayatının her yönünde değişiklikler meydana getirdiği bilinmektedir. Böylece bireyin geçmiş olduğu eğitim basamaklarının kendisine kazandırmış olduğu duygu, düşünce ve davranışlardaki değişmeler sebebiyle meslek durumunun yaşam tarzının nitel yanını etkilediği ifade edilmektedir. Bu yöndeki etkileme sürecine, bireyin mesleki faaliyet dolayısıyla edindiği sosyal çevrenin de bir faktör olarak gireceğini gözden kaçırmamak gerekir. Meslek sağladığı gelir bakımından da yaşama tarzının nicel yönünü etkilemektedir. Bu yüzden bir kişinin yaşam tarzı, bir bütün olarak, ait olduğu sınıfa göre belirlenmekte ve meslek kişinin yaşam tarzının ve sosyal sınıf üyeliğinin muhtemelen en uygun işareti olmaktadır. Sonuç olarak yaşam tarzını ve dolayısıyla sınıf üyeliğini ortaya koyan bir faktör olarak mesleğin, sınıfların belirlenmesini statü esasına dayandıran sosyologlar tarafından araştırmalarda temel faktör olarak ele alındığı vurgulanmaktadır. Genelde nüfusun sınıflandırılmasında uygulamaya dönük amaçlar için sınıf gruplarının meslek üzerinde temellendirilmesinin genellikle çok faydalı olduğu vurgulanmaktadır. Mesleğin, gelir ve eğitim, davranışlar, inançlar ve yaşama tarzı ile yakın ilişkisi olduğu bilinmektedir. Bunun ötesinde nispeten basit kriter olma bakımından bir üstünlüğe de sahiptir. Meslek her ne kadar sınıf ile özdeş değilse de yakından ilişkili olması nedeniyle kişinin sosyal durumunun bir indeksi olduğu pek çok kaynakta vurgulanmaktadır. Ancak burada

unutulmaması gereken nokta, meslek faktörünün sosyal sınıf ile özdeş olmadığıdır; ama çalışmanın devamında da görülebileceği gibi sosyal sınıf ölçmede tek başına meslek, uygulamadaki kolaylığı açısından yoğun şekilde kullanılmıştır.[178]

Gelir seviyesi, yaşam tarzı ve meslek durumu benzer olan bireylerin belirli bir sosyal sınıfı meydana getirebilmeleri için diğer sınıflardan farklı olduklarının bilincine sahip olmaları gerekmektedir. Sınıf bilinci olmaksızın diğer üç faktörün sosyal sınıfı belirlemekte eksik kalacağı vurgulanmaktadır. Bireylerin belirli bir sosyal sınıfı oluşturabilmeleri için sınıf bilincine sahip olmaları şartı, bu kavramı sosyolojiye getiren Marx kadar, modern sosyologlar tarafından da kabul edilmektedir.

Ancak bir bireyin belirli bir sosyal sınıfın üyesi sayılabilmesi için, bu sınıfa mensup olma bilincini bizzat hissetmesi yeterli olamamakta, başkalarının da onun bu sınıfa mensup olduğu fikrine sahip bulunmaları gerekmektedir. Burada değinilmesi gereken diğer bir nokta ise sınıf gerçeği ile sınıf bilinci arasındaki farktır. Kişi, gerçekte orta sınıfın mensubu iken kendini işçi sınıfında görebilmektedir.[179] Öte yandan sınıf analizi alanında çalışan birçok kuramcı, insanların sınıflara nasıl yerleştirileceği ve buna bağlı olarak sosyal sınıfların nasıl ölçüleceği ve tanımlanacağı sorusunun, sınıf bilinci sorusundan ayrılamayacağını tartışmaktadır. Sınıf bilinci, aynı sınıftaki bireylerin ortak çıkarları yönünde bir duyguyu paylaştıklarını ve böylece benzer şekilde düşündüklerini veya davrandıklarını göstermektedir.[180]

Weber ve Marx, çalışmalarında değinildiği gibi endüstri öncesi toplumlar ile modern endüstriyel toplumlar arasındaki en belirgin fark şudur; çağımızda toplumların büyük çoğunluğu yaşamlarını sürdürmek için dolaylı veya dolaysız olarak istihdama bağlıdır. Emek pazarındaki ve istihdamdaki konumlara erişim maddi eşitsizliğin düzeyleriyle yakından ilişkilidir ve sınıf ilişkileri (sahip olma, sahip olmama, güç ve kontrol) çalışma ve istihdam ilişkilerinde açık bir şekilde yansıtılmaktadır. Bundan dolayı, istihdam konumu, bireyleri sınıflara

---

[178] **Aynı**, s. 392
[179] **Aynı**, s. 393
[180] Crompton, 1999, **Ön.ver.**, s. 100

yerleştirmek için yoğun şekilde kullanılmıştır ve istihdam yapısı bu tip sınıflandırmaları ortaya koymak için çeşitli biçimlerde bölümlenmiştir.[181]

Sonuçta tüm bu bilgiler sosyal sınıfın belirlenmesinde mesleğin oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Uygulamada getirdiği kolaylık açısından meslek yoğun bir şekilde ölçüt alınmıştır. Ayrıca sosyal sınıfın diğer göstergeleri ile olan organik ilişkisi uygulamadaki tercih edilirliğini arttırmıştır. Bunun ötesinde buradaki değinilen bilgilerin ışığında mesleğin, sosyal sınıfın diğer göstergelerinin kesiştiği bir temel olduğunu ifade etmek yanlış değildir. Kısaca, meslek endüstrileşmiş toplumlardaki en önemli statü göstergesidir.[182]

Sosyal sınıf sosyolojide her zaman önemli bir kavram olurken, bunun anlamı tartışmaya açıktır. Bu, Karl Marx ve Max Weber gibi klasik sosyologlar tarafından, ki bunlar John Golgthorpe ve Erik Olin Wright gibi çağdaş sosyologların çalışmalarını da etkilemiştir, adapte edilen birbirinden farklı sınıf tanımlamalarında görülebilmektedir. Çalışmanın devamında bu çalışmalara detaylı şekilde değinilecektir.

Bu kuramsal tartışmaların ötesinde önemli olan, bir bireyin tam olarak bir sosyal sınıfa nasıl atanacağıdır. Yukarıda ifade edildiği gibi bir kişinin sosyal sınıfının temel ölçümü genellikle meslektir, ki bu da bir çok ankette niye deneklere meslekleri ile ilgili soruların sorulduğunu açıklamaktadır. Ölçüme yönelik bu bakış açısı pek çok yerde kullanılmasına karşın, sosyal sınıf yapısının ortaya konma biçimi değişkenlik göstermektedir bu da sosyal sınıfın ölçülmesine yönelik birbirinden farklı görüş açılarının olduğunu yansıtmaktadır. Bu bağlamda, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde farklı ölçümleme yöntemleri uygulanmaktadır. Bu bölümde Amerika ve İngiltere'de uygulanan belli başlı sosyal sınıf ölçme yöntemleri, ayrıca yukarıda da ifade edildiği gibi Marx ve Weber'in yaklaşımlarını temel alan kuramsal şemalar üzerinde durulacaktır. Öte yandan ESOMAR'ın (European Society for Opinion and Marketing Research) Avrupa Birliği ülkelerine yönelik geliştirdiği standart demografik sınıflama ölçeği hakkında bilgi verilecektir. (ESOMAR pazarlama, reklam ve medya sektöründe araştırma yöntemlerinin geliştirilmesi ve

---

[181] **Aynı**, s. 100

[182] Richard H. Hall, **Occupations and The Social Structure** (2. Basım. Amerika: Prentice-Hall, Inc., 1975) s. 242

yaygınlaştırılması için çaba gösteren uluslararası bir örgüttür.) Bölümün sonunda ise ölçek geliştirme sürecinde hangi değişkenler üzerinde karar verilmesi gerektiği üzerinde durulacaktır.

1.1. Amerika'da Uygulanan Sosyal Sınıf Ölçme Yapıları

Amerika'daki sosyoekonomik ölçümlerin gelişimi, toplumsal tabakalaşma kuramı ve araştırmasındaki Max Weber'in baskın etkisini yansıtmaktadır. Weber'in tabakalaşmanın farklı ama birbirleriyle bağlantılı sınıf, statü ve güç boyutlarına yönelik yorumu Amerika'da geliştirilen pek çok sosyoekonomik statü ve prestij ölçümleri için kuramsal bir temel oluşturmuştur.[183] Ne üç boyut arasındaki ilişkinin kesin doğası ne de her bir boyut altında yatan değişkenler belirtilmemiştir. Fakat sınıf veya bireylerin karşı karşıya kaldığı sosyal ve ekonomik yaşam şanslarının, söz konusu bu insanların statüleri veya diğer insanlar tarafından onlara gösterilen değerlendirmeler ile yakından ilgili olduğu yönünde genel bir fikir birliği (uyuşma) vardır. Bu konsensüsün altında yatan mantık şudur; sınıf veya ekonomik pozisyon, aynı sınıftaki bireyler arasında benzer yaşam biçimlerine yol açan parasal geliri ortaya çıkarır. Bu söz konusu yaşam biçimlerini bireylerin oluşturdukları değerlere ve diğerleri tarafından onlara atfedilen prestije katkıda bulunmaktadır. Buna ek olarak aynı zamanda prestijin eninde sonunda güç ilişkilerinden de kaynaklandığı yönünde bir söylem vardır.[184]

"Sosyoekonomik Statü" (SES) teriminin orijinini belirlemek zordur; fakat sosyal bilimciler çok uzun zamandan beri bu tabiri, toplumsal olarak arzu edilen bir hiyerarşik yapı içindeki bir grup veya bireyin göreli durumunu belirtmek için kullanmışlardır. Yukarıda belirtildiği gibi Max Weber sosyal hiyerarşinin birbirinden ayrı fakat bağlantılı üç yönünü tanımlamıştı: Sınıf, statü ve grup. Weber, "grubu" kişinin kendi ve diğerlerinin ilişkilerini etkileme gücü, "statü"yü diğerleri tarafından bireye gösterilen saygı ve itibar ve "sınıfı" da insanların

---

[183] Mary G. Powers "Measures of Socioeconomic Status: An Introduction", **Measures of Socioeconomic Status; Current Issues**. Ed.: Mary G. Powers (Amerika: Westview Pres, Inc. 1982) s. 1

[184] Donald J. Treiman, **Occupational Prestige in Comparative Perspective**. (Amerika: Academic Pres, 1977) s. 1

yaşadıkları sosyal ve ekonomik yaşam şansları olarak kabul etmektedir.[185] Sosyal sınıfın belirlenmesine yönelik bir temel olarak araştırmacıların sosyoekonomik statü ölçümlerini aramaları Weber'in "sınıf" tanımıyla yakından ilgilidir. Webster Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language (1989) sözlüğünde "sosyoekonomik" tanımının "sosyal ve ekonomik faktörlerin bir birleşimiyle ilgili veya bağlantılı; özellikle tek bir faktör olarak düşünülen gelir ve sosyal pozisyonla bağlantılı veya ile ilgili" şeklinde tanımlanmasına yol açan neden, "sınıf" terimin yukarıda değinilen bu ortak anlayışıdır.[186] Yine buna ek olarak Ali Püsküllüoğlu'nun Türkçe Sözlüğü'nde, sosyoekonomik kelimesi "hem toplumsal hem ekonomik alanı ve bunlar arasındaki ilişkileri ilgilendiren" şeklinde tanımlanmaktadır.[187]

Başka bir deyişle Sosyoekonomik Statü (SES), toplumda değerli kabul edilen malları yaratma veya tüketme kapasitesine bağlı olarak, insanların, ailelerin, hanelerin ve bunlara benzer unsurların konumunu karakterize eden değişkenlerin özet ifadesi olarak kullanılmaktadır. Böylece sosyoekonomik statü, eğitimsel başarı, mesleki konum, sosyal sınıf, gelir, zenginlik (veya fakirlik), ayrıca ev, araba, yat, evde kullanılan araç gereçler, seçkin üniversitelerden veya okullardan alınan dereceler gibi somut sahipliklerle ifade edilebilmektedir.[188]

Bu genel kuramsal yapı veya unsurlar, sosyoekonomik statü ölçümlerinin gelişimini yoğun bir şekilde etkilemişti. Bir tabakalaşma sisteminde bireysel pozisyonları belirlemeye çalışan araştırma yaklaşımı, bireyleri doğru ve basit bir şekilde bu tip pozisyonlara atayacak bir ölçüm özetini veya indeksi gerekli kılmıştı. Sosyoekonomik statü indeksler, sosyoekonomik duruşun bütünüyle ilgili karmaşık tüm değişkenlere yönelik detaylı bilginin yokluğunda, bir toplumdaki bireylerin sosyal duruşlarına yönelik özet bir bilgiyi sağlamak için tasarlanmıştı. Bu tip özet ölçümler bir bireyin yerini veya durumunu tek bir hiyerarşik yapıda

---

[185] Charles B. Nam ve E. Walter Terrie "Measurement of Socioeconomic Status from United States Census Data", **Measures of Socioeconomic Status; Current Issues.** Ed.: Mary G. Powers (Amerika: Westview Pres, Inc, 1982) s. 29

[186] **Webster Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language** (Amerika: Gramery Books, 1989) s.1351

[187] Ali Püsküllüoğlu, **Türkçe Sözlük** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995) s. 1377

[188] Robert M. Hauser, "Intergenerational Economic Mobility in the United States, Measures, Differentials, and Trends", **Center for Demography and Ecology.** Department of Sociology, The University of Winconsin-Madison. (1998) s. 5

tanımlamakta ve grup eşitsizliklerinin birçok karmaşıklığını sürecin içine katmamaktadır.[189]

Sonuç olarak, araştırma ve program planlama amaçlarına yönelik bireylerin ve grupların statü düzeylerini değerlendirmede faydalı olacak bir şemaya olan ihtiyacı belli bir süre sonunda ortaya çıkmıştır. Statünün ölçülmesi, toplumsal tabakalaşma araştırmacıları ve statüyü çeşitli davranış kalıplarına bağlamaya çalışan sosyal bilimciler için oldukça önemlidir. Aynı zamanda bu ölçümlere, kendi müşterilerinin temsiliyetini öğrenmek isteyen program yöneticileri ve statü anlamında kendi hedef kitlelerini tanımlamak isteyen iş dünyasındaki çalışanlar da ihtiyaç duymaktadır.

Amerika'da sosyal bilim araştırmacıların oldukça fazla çeşitte indeks ve ölçek üretmiş olmalarına rağmen, genel anlamda kabul edilmiş tek bir statü sınıflama şeması bulunmamaktadır. Bu ölçek ve indekslerin pek çoğu, ölçümlerinin bir parçası olarak meslekleri kapsamaktadır; fakat gelir, eğitim, sahiplikler ve benzeri değişkenler gibi diğer faktörler belirli ölçeklerde göze çarpmaktadır.[190]

Genel anlamda Amerika'da kullanılan sosyal sınıf ölçme yaklaşımlarının arkasında yatan kuramsal yapıya değindikten sonra kullanılan yaklaşımların incelenmesinde fayda vardır. Amerika'da sosyologlar arasında sosyal sınıfa yönelik iki kavramsal yapı söz konusudur. İlk görüş, sınıfların gerçek olduğunu ve insanların çatışmacı ilişkileri içinde var olan sınırlı tabakalar şeklinde ortaya çıktığını savunmaktadır. Marksist görüşün merkezinde yer almasına karşın bu görüş, Amerikan yaşamındaki mavi yakalı ve beyaz yakalı bölümleme tanımlamasını yapan diğer sosyologların çalışmalarında da ortaya çıkmıştır. İkinci görüş ise Amerikan toplumunun temelde sınıfsız bir yapıya sahip olduğunu, sınıf bölümlemelerinin sürekli ve aralıksız doğasından dolayı bulanıklaştığını ortaya koymaktadır. Bu anlamda, sosyal sınıflar kültürel olarak benzerdir ve sınırları çizilmiş belirgin sosyal sınıflardan ziyade konumlardaki

---

[189] Powers, **Ön.ver.**, s. 2

[190] Charles B. Nam ve Mary G. Powers, **The Socioeconomic Approach to Status Measurement with a Guide to Occupational and Socioeconomic Status Scores** (Amerika: Cap and Gown Pres, 1983) s. 1

derecelemeleri yansıtmaktadır. Dolayısıyla bu farklı bakış açıları altında, sınıf ölçümüne yönelik farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.[191]

Buna bağlı olarak Amerika'da bireylerin hangi sınıfa ait olduğunu tanımlamak için üç farklı metot gelişmiştir.[192]

1. İtibar Yöntemi (Reputational Method): Burada önemli olan nokta diğerlerinin bizim hakkımızda düşündükleridir.
2. Taraflı Yöntem (Subjective Method): Burada önemli olan kendimiz hakkında bizim ne düşündüğümüzdür.
3. Tarafsız Yöntem (Objective Method): Burada önemli olan nokta, ne yaptığımız, ne kadar sahip olduğumuz ve nasıl yaşadığımızdır.

1. <u>İtibar Yöntemi</u>: İtibar yaklaşımı, sosyal sınıfı değerlendirmeye yönelik kullanılan istatistiki kategorilere bir alternatiftir ve sınıfı sosyal bir kategori olarak görür, bu sosyal kategori içersinde bireyler bir teklik veya birlik duygusunu paylaşmakta ve birbirlerine göreli olarak dengeli etkileşim yapıları ile bağlanmaktadırlar.[193] Bu anlamda eğer herkes bir kişiyi benzer şekilde görüyorsa, söz konusu kişinin belirli bir sosyal sınıfın üyesi olduğu düşünülebilir.[194] İtibar yöntemini kullanan sosyologlar bir grup insan seçerler ve onlara diğer insanların hangi sınıflara ait olduğunu sorarlar. Bilgi veren kişiler "prestij (itibar) hakemleri" (prestige judge) olarak öncellikle seçilirler çünkü söz konusu ölçüm, yapılan topluluğun içerisinde uzun bir süreden beri yaşamaktadırlar ve sosyologlara söz konusu topluluk içinde yaşayan diğer yerleşimcilerin konumu hakkında bilgi verebilirler. Tahminen diğerlerini yaşadıkları topluluktaki veya bölgedeki itibarlarını temel alarak derecelendirirler. Örneğin çok fazla içki içen ve toplumda alkolik olarak birini derecelemeleri istendiğinde söz konusu kişiyi alt sınıf kategorisine koyacaklardır. Benzer şekilde saygın bir bankacı olduğunu bildikleri bir kadını derecelemeleri istendiğinde, kişiyi üst sınıf kategorisine koyacaklardır. Bu sürecin sonunda prestij hakemlerinin bir kişiyi yerleştirdikleri sınıf, sosyologlar açısından kişinin

---

[191] James W. Vander Zanden, **Sociology, The Core** (4. Basım. Amerika: McGraw-Hill, Inc., 1996) s. 178
[192] Thio, **Ön.ver.**, s. 217
[193] Zanden, **Ön.ver.**, s. 179
[194] Richard T. Schaefer, **Sociology** (Amerika: McGraw Hill, 1983) s. 198

ait olduğunu sınıf haline gelmektedir. İtibar yöntemi, herkesin birbirini tanıdığı ufak bir topluluktaki sınıf yapısını araştırmak için uygundur ve özellikle insanlar arasındaki ilişkisel yapıları tahmin etmede yararlıdır. Fakat doğal olarak bazı dezavantajları vardır. İlk olarak, itibar yöntemi büyük şehirlere uygulanamaz; çünkü büyük şehirde yaşayan binlerce insanı tanıyan prestij (itibar) hakemlerini bulmak imkansızdır. İkinci olarak, bir topluluktan diğerine genellemeler yapmak imkansızdır; çünkü bilgi alınan kişiler sadece kendi yaşadıkları topluluk hakkında bilgiye sahiptir. Üçüncü olarak, bir topluluktaki prestij hakemleri arasında tabana yayılan bir fikir birliği bulmak imkansızdır. Literatüre bakıldığında bir bireyin bir hakem tarafından üst sınıfta diğer hakem tarafından da alt sınıfta görülmesi sık rastlanan bir durumdur.[195]

En temel İtibar yaklaşımı 1930'larda W. Lloyd Warner tarafından "Yankee City" olarak adlandırılan bir topluluk çalışmasında geliştirilmiştir. Bir insanın statüsünü belirlemek için Warner, söz konusu kişi hakkında bilgisi olan ve bu kişinin toplumdaki konumu hakkında yorum yapabilecek bilgili kişilere başvurmuştur. Bu itibar yöntemi gelir veya mesleğe yönelik tarafsız farklılıkları temel alan bir derecelemeden çok farklı sonuçlar ortaya koyabilmektedir.[196]

Warner, 17.000 kişilik Massachusetts, Newburyport'daki "Yankee City" topluluk çalışması dışında, 1940'lı yıllarda 10.000 kişilik Mississippi, Natchez'deki "Old City" topluluk çalışması ve 6.000 kişilik Illinois, Morris'deki "Jonesville" topluluk çalışmasını gerçekleştirmiştir. Warner "Yankee City" ve "Old City" topluluk çalışmalarında 6 sınıf tanımlamıştır: Üstün üstü, üstün altı, üst-orta, alt-orta, altın üstü ve altın altı. Warner, çok eski bir yerleşim merkezi olmayan "Jonesville" çalışmasında ise 5 sınıf tanımlamıştır; çünkü insanlar üstü-üstü ve üstün altı sınıfları arasında bir ayrım yapmamıştır. Warner'ın Amerikan sınıf sistemine yönelik yaptığı sosyolojik kavramsallaştırma oldukça ilgi görmüştür. Ortaya koyduğu fikirlerin bugün bile Amerikan toplumunun sosyal sınıfları nasıl gördüğü ve düşündüğü konusunda önemli ipuçları verdiği ileri sürülmektedir.[197]

---

[195] Thio, **Ön.ver.**, s. 218
[196] Spencer, **Ön.ver.**, s. 174
[197] Zanden, **Ön.ver.**, s. 180

Warner'ın yaklaşımını kullananlar şu tip bilgilere ulaşmaya çalışmaktadır:[198]

- Bir topluluk içerisindeki bireylerin birbirlerini değerlendirme standartları nelerdir?
- Bu standartların her birine ne kadar önem vermektedirler?
- Topluluklarında kaç tane grup veya tabaka görmektedirler?
- Kendilerini nasıl derecelendirirler?
- Diğerleri tarafından nasıl derecelendirilirler?
- Belirli toplumsal durumlarda veya şartlarda kim kiminle bağdaşmakta veya uyum sağlamaktadır?

Warner'ın görüşüne göre, sosyal bir sınıf daha fazla ya da daha az eşit düzeyde birbiri ile ilişki içerisine girmek arzusunu taşıyan bir insan grubudur. Ona göre bir sınıf içindeki insanlar daha yüksek ya da daha düşük sınıftaki insanlarla yakın ilişki kurmak istemez. Yüksek bir sınıfla ilişki içersine girmek istemezler; çünkü küçük görülmek istemezler. Öte yandan daha düşük sınıflarla ilişki içersine girmek istemezler; çünkü bu sınıfların kendi itibarlarını düşüreceklerine inanırlar. Warner'a göre bunu hiçbir zaman belirgin bir şekilde söylemezler sadece ortak noktalarının bulunmadığını ileri sürerler. Yukarıda da ifade edildiği gibi Warner yaptığı çalışmada ortaya çıkardığı altı sınıfı temelde kalıtsal gruplar (hereditary groups) olarak tanımlamış ve bu grupların varlık ve gelir, eğitim, meslek, yaşam biçimi, konuşma yapıları ve akrabalık ilişkileri anlamında farklılaştığını savunmuştur.[199] Warner'a göre tanımladığı sınıfların özellikleri şöyledir;[200]

1. Üstün üstü sınıf, aristokrat olarak doğmuştur ve nesilden nesile geçen zenginliğin sahibidir. Bu aileler en az üç kuşaktan beri Amerikalıdır. Yaşam biçimleri, aile itibarı, sınıf içinde evlilik, toplumsal sorumluluk, ahlaklı ve görkemli yaşam biçiminin gözetilmesi ile yakından ilgilidir. Warner'a göre üstün üstü sınıf ve bu dereceleme bir ölçüye kadar varlık ve zenginlikten bağımsızdır. Warner'a göre daha düşük sınıflar daha

[198] Spencer, **Ön.ver.**, s. 174
[199] Denisoff ve Wahrman, **Ön.ver.**, s. 338
[200] **Aynı**, s. 340

tarafsız ve görülebilir varlığa ve zenginliğe sahipken üstün üstü sınıfına ait sosyal şerefin ya da itibarın eksikliğini çekmektedirler.

2. Üstün altı sınıf, yeni zenginlerden meydana gelmiştir. Bu alt sınıf yeni zengin olmuş ama daha bir üst sınıfa kabul edilmemiş ailelerden oluşmaktadır. Warner'a göre bu insanlar üstün üstü sınıfın yaşam biçimini kopya etmeye çaba gösterirler ama bu sınıfa kendilerini adapte edemezler. Bu sınıftaki insanlar, görkemli bir yaşam isteği ile orta sınıfın başarma hırsına sahip olan bir gruptur. Son dönemlerdeki üst düzey yöneticiler, doktorlar ve avukatlar bu grubun önemli üyeleridir.
3. Üst orta sınıf, başarıya uzanan bir kariyere sahip insanlardan oluşmaktadır. Profesyoneller, yöneticiler ve girişimci iş adamları bu grubu oluşturmaktadır. Bu insanlar genellikle daha iyi üniversitelere gitmiştir ve görkemli bir yaşamı beğenmektedirler. Fakat bir üst sınıfa geçecek kadar varlığı bir araya getirmemişlerdir.
4. Alt orta sınıf, "ortalama insanların" kategorisidir. Bu grup yüksek geliri olan mavi yakalı çalışanları, çoğunlukla beyaz yakalı çalışanları ve ufak çaplı işadamlarını kapsamaktadır. Ayrıca bu grup saygın olma ve başarma hırsı ile karakterize olmaktadır. Onlar için saygın olmanın anlamı toplumsal normlara bağlı olmayı, doğru çevrede yaşamayı ve doğru giyinmeyi gerektirmektedir. Toplumsal uyumluluğun bu sınıfta en yüksek düzeyde olduğu vurgulanmaktadır.
5. Altın üstü sınıf, dürüst ve sıradan çalışanlardan oluşmaktadır. Bunlar mavi yakalı fabrika işçileri ve satış memurundan teslimatçıya kadar uzanan bir yelpazedeki yarı vasıflı çalışanları kapsamaktadır. Günden güne daha iyi yaşamı hedeflemektedirler. Bu grupta başarıya yönelik hırstan önce, anlık mutluluklar gelmektedir.
6. Altın altı sınıf vasıfsız işçilerden ve işi olmayanlardan oluşmaktadır. Bu gruptakiler mevsimlik işçilerden, günlük işçilerden ve yardıma muhtaç insanlardan meydana gelmektedir. Literatüre bakıldığında Warner ve diğerlerinin bu grubu görmezden geldiği ileri sürülmekte ve bu yönde eleştirilmektedir; çünkü onlara göre bu grup, "Amerikan rüyasını" yansıtmamaktadır.

Warner'ın sınıf grupları gelirle doğrudan bağlantılı değildir. Daha çok bireylerin sahip olduğu yaşam biçimleri ve değerleri Warner'da ölçüt olarak alınmaktadır. Warner'ın geliştirdiği sosyal statü ölçümü gerçekte itibar yaklaşımını temel almasına karşın kullandığı gelir, meslek, eğitim ve diğer veriler, sosyal statü ölçümünde ilk kez sosyoekonomik kriterlerin kullanılması anlamına gelmektedir ve bir anlamda bugün kullanılan çok unsurlu sosyoekonomik statü ölçümlerinin temel yaklaşımının ilk örneğidir.

Unutulmaması gereken bir nokta, Warner'ın yaptığı çalışmanın itibar yöntemine dayanmasıdır. Örneğin bir bölgede yaşayan ve araştırmaya katılan insanlar, belirli bir kişi hakkında yüksek statüye sahip görüşünü ortaya koyarlarsa, Warner'ın çalışması açısından bu kişi, yüksek statü grubuna girmektedir. Fakat sınıf konumuna yönelik tarafsız yaklaşımın veya tarafsız kriterlerin itibar yaklaşımı ile bir bağlantısı yoktur. Tarafsız yöntem genellikle kişinin gelirine, mesleğine ve eğitimine yoğunlaşmaktadır. Herhangi bir kişinin geliri çok fazla olabilir ama itibar yaklaşımı ile yapılan çalışmalarda itibarı çok düşük çıkabilir.[201]

2. <u>Taraflı Yöntem</u>: Sosyologlar, insanlara diğerleri hakkında ne düşündüklerini sormanın yanı sıra hangi sınıfa ait olduklarına ilişkin sorular da sormaktadırlar. Buna taraflı yöntem denmektedir.[202] Başka bir deyişle sınıf ölçmeye yönelik taraflı yöntem, bireylerin kendilerini bir sosyal dereceleme sistemi içerisine yerleştirmelerine izin verir. İtibar yöntemi gibi bu yöntem de sınıfı istatistiki bir kategoriden çok sosyal bir kategori olarak görür ve bu sosyal kategoride insanlar kendileri ile belirli ortak nitelikleri paylaştıklarını algıladıkları diğer insanlar ile grup oluştururlar.[203] İtibar yönteminde insanlara diğer bireyleri nasıl sınıfladığı sorulurken, taraflı yöntemde insanların kendilerini sınıflamaları istenir. Taraflı yöntem, insanların kendilerini cinsiyet, ırk, yaş ve diğer sosyal farklılaşma biçimlerine göre tanımlayabildikleri gibi bir sosyal sınıfa yönelik üyeliklerini de tanımlayabileceklerini varsaymaktadır. Taraflı yöntemi kullanan

---

[201] **Aynı**, s. 344
[202] Thio, **Ön.ver.**, s. 218
[203] Schaefer, **Ön.ver.**, s. 198

araştırmacı, insanlara hangi sosyal sınıfa ait olduklarına yönelik düşüncelerini soracaktır. Bazen bu sorular açık uçlu olarak sorulmakta yani deneğe herhangi bir cevap listesi verilmemektedir; çünkü araştırmacı deneklerin yaşadıkları bölgede kaç tane sosyal sınıf öngördüklerini öğrenmek isteyebilmektedir.[204]

Amerika'da 1945 yılından önce sosyal statüyü belirlemede taraflı yöntemi kullanan birçok sosyolog, Amerikalıların büyük çoğunluğunun kendini orta sınıf olarak gördüğü sonucuna varmışlardır. Amerika'da önemli bir sosyal psikolog olan Richard Centers, bu yönde bulunan bulguların yanlış olduğunu savunmuştur; çünkü ona göre bu bulgular, insanlara kendilerinin üst, orta ve alt sınıflardan hangisine daha uygun olduğunu soran geniş çaplı anketleri temel almaktaydı. Ona göre hem üst sınıfın hem de alt sınıfın demokratik değerlere yönelik olumsuz bir yanı vardır. Bireyin kendisini üst sınıfta görmesi kendini beğenmişlik izlenimi verirken, kişinin kendini alt sınıf olarak tanımlaması alçaltıcıdır; çünkü bireyin fırsatlardan yararlanamadığı ve başarılı olamadığı izlenimini yaratmaktadır. Centers'a göre doktor, avukat gibi yüksek statüdeki pek çok kişi kendilerini üst sınıftan ziyade orta sınıf olarak tanımlarken; işçi, hizmetçi gibi düşük gelirli ve statülü pek çok Amerikalı kendilerini orta sınıfın bir üyesi olarak görmüştür. Yani, pek çok Amerikalı hem üst sınıfı hem de alt sınıfı reddetmiştir ve orta sınıf tek seçenek halini almıştır. Centers'ın 1945 ve 1946 yıllarında yaptığı anketlerde bir dördüncü seçenek olarak "işçi sınıfını" eklemiş ve daha fazla kişinin kendini orta sınıftan ziyade işçi sınıfı olarak tanımladığını bulmuştur.

Başka bir deyişle Centers, sınıf benlik tanımlamalarının tarafsız sınıf konumları ile örtüşmediğini bulmuştur. Ona göre kendini işçi sınıfı veya orta sınıf olarak gören insanların bu yönde tarafsız olarak tanımlanan mesleklere ve gelir biçimlerine sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Vasıfsız, kol gücü ile çalışan pek çok işçinin yaptığı gibi, yüksek geliri olan profesyoneller, iş adamları ve beyaz yakalı çalışanlar kendilerini işçi sınıfında tanımlayabilmektedirler. Bunun yanında Centers kamuoyu anket çalışmaları aracılığıyla sınıf bilinci üzerine çalışmalar yapan ilk araştırmacılardandır. Varsayımına göre insanlar tarafsız anlamda ait oldukları sınıftan çok, bir parçası olduklarını düşündükleri sınıflara

---

[204] Spencer, **Ön.ver.**, s. 173

göre çeşitli tutumlar geliştirirler. Doğal olarak bu fikirler Marx'ın yaklaşımına dayanmaktadır.[205]

Ayrıca, insanların bir soru formunda kendilerini "orta sınıf" olarak tanımladıklarında tam olarak ne ifade ettikleri belirgin değildir. Bu, insanların kendilerini özellikle varlıklı veya fakir olarak görmediklerinden dolayı kendilerini orta sınıfa yerleştirdikleri anlamına gelebilir. Öte yandan bunun diğer bir anlamı da olabilir; kendini orta sınıf olarak tanımlayan insanların gelirin ve zenginliğin nasıl dağıldığı konusunda bir fikirleri olabilir ve bu dağılımda ortalama değerlere sahip olduklarını varsayabilirler.[206]

Bunun devamında yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. 1980'lerde yapılan çalışmalarda kendini işçi sınıfında görenlerin sayısıyla kendini orta sınıfta görenlerin sayılarının hemen hemen aynı olduğu görülmüştür. 1964 yılında Robert Hodge ve Donald Trieman, Centers'ın listesine yeni bir kategori eklemiştir: Üst-orta sınıf. Kendini orta sınıf olarak tanımlayanların, kendini işçi sınıfında görenlerden daha fazla olduğunu bulmuşlardır. Yukarıda verilen bu örnekler taraflı yöntemin belirgin zayıflıkları olduğunu göstermektedir. İlk olarak, sonuçlar ağırlıklı olarak soruların nasıl sorulduğuna bağlıdır ve en önemlisi insanlar kendi sınıf konumlarını tanımlarken gerçek konumlarından çok, arzularını dile getirmektedir. İkinci olarak, cevaplar, deneklerin sınıf sistemine yönelik tutumlarından etkilenmektedir.[207] Bunun ötesinde bir üçüncü zayıflık olarak insanlar kendilerini ulusal bir sınıf yapısına yerleştirirken, gerçek anlamda insanlarla etkileşime girdiklerinde kullandıklarından daha az kategori kullanmakta ve bunları kolayca fark edilmeyen ayrımlar olarak değerlendirmektedirler. Bu önemli problemlere karşın, taraflı yöntemin en azından iki önemli avantajı vardır. İlk olarak, büyük şehirlerde veya bir toplumun tamamına yönelik olarak yapılan araştırmalarda kolayca kullanılabilir. Geniş kitlelere aşağıdaki gibi bir soru sorup kolayca cevap almak mümkündür: "Sosyal sınıf konumunuza yönelik aşağıdaki isimlerden bir tanesini kullanmanız istenseydi, hangisine ait olduğunuzu söylerdiniz: Orta sınıf, alt sınıf, işçi sınıfı veya üst sınıf". İkinci olarak, taraflı yöntem, tutumlar

---

[205] Denisoff ve Wahrman, **Ön.ver.**, s. 315
[206] **Aynı**, s. 316
[207] Thio, **Ön.ver.**, s. 218

tarafından etkilenen davranışları tahmin etmede ve anlamada oldukça yararlıdır.[208]

Yukarıda ifade edildiği gibi W. Lloyd Warner araştırmalarının büyük çoğunluğunu 1940'lı yıllarda yapmıştı. Amerika'da son dönem sosyologlardan olan Richard D. ve Lee Rainwater 1980'li yıllarda yaptıkları araştırmalarda Amerika'daki sınıf yapısına yönelik anlayışı hem taraflı hem de itibar yöntemlerinin her ikisini de kullanarak güncellemişlerdir. Kansas City ve Boston'da yaşayan insanlarla görüşmüşler ve çağdaş yaşam düzeylerine ilişkin algılarını araştırmışlardır. Bu yerleşim bölgelerinde yaşayanlar birbirlerini ve kendilerini şu şekilde derecelemişlerdir,[209]

1. Gerçekten başaran insanlar (People who have really made it): Amerikan sınıf yapısının en tepesinde bulunanlar bu grubu oluşturmaktadır. Bu, oldukça zengin kişilerden oluşan elit bir gruptur. Bu insanların içinde, köklü zengin ailelerin bugünkü üyeleri, şöhretli ünlüler ve benzerleri vardır.
2. Oldukça iyi durumda olan insanlar (People who are doing very well): Bu sınıfı oluşturan insanlar büyük firmaların yüksek düzey yöneticileri ve profesyonellerdir. Bu insanlar geniş ve rahat evlerde yaşarlar, şeçkin klüplere üye olurlar, yurt dışında tatil yaparlar. Yüksek standartlarda bir yaşam sürerler.
3. Orta sınıf arzusunu gerçekleştirenler (People who have achieved the middle-class dream): Bu insanlar maddi anlamda iyi bir yaşam sürerler ama daha yüksek sınıftaki insanların sahip olduğu lüksün eksikliğini çekerler.
4. Rahat bir yaşamları olanlar (People who have a comfortable life): Bu sınıftaki bireyler rahat bir yaşam sürerken, kendi sınıflarının üstündeki insanlardan daha az paraya sahip olurlar ve daha az arzu edilen yerlerde yaşarlar.
5. İdare edenler (People who are just getting by): Bu gruba ait insanlar sıradan mesleklerde çalışırlar fakat kazandıkları para çok fazla değildir. Örneğin aile reisi işçi olarak çalışırken, eşi garson veya mağaza sekreteri

[208] **Aynı**, s. 219
[209] Zanden, **Ön.ver.**, s. 181

olarak çalışır. Çift ufak bir ev kiralamış ya da sahip olmuş olabilir fakat kazançları ancak idare etmektedir.

6. Zorluk çekenler (People who are having a difficult time): Bu grubun üyeleri belirli dönemlerde işsizlik çekmesine rağmen çalışmaktadır ama gelirleri oldukça düşüktür.
7. Fakir olanlar (People who are poor): En altta olanlar bu gruba dahildir. Bir çoğu devlet yardımı ile yaşar.

Coleman ve Rainwater'ın yaklaşımı insanların birbiri ile nasıl etkileşime geçtiğinin gözlemini yansıtmak için tasarlanmıştı.[210] Ayrıca, Coleman ve Rainwater, sosyal konumun araştırılmasına yönelik Warner'ın bazı yöntemlerini kullanmalarına rağmen, bu yöntemleri oldukça geliştirmişlerdir. Kansas City ve Boston çalışmasında sosyal konumun nasıl algılandığı önemliydi ama bu çalışmada, meslek ve gelir, tabakalaşmadaki konumun belirlenmesine yönelik yoğun şekilde kullanılmıştır.[211]

Coleman ve Rainwater'ın ortaya koyduğu bölümlemelerin kullanılması güçtür. Sosyologlar genelde sınıf ayrımlarını incelerken "üst sınıf", "orta sınıf", "işçi sınıfı" ve "alt sınıf" gibi terimleri tercih etmektedir. Ayrıca literatüre bakıldığında bu terimlerin gelir, eğitim, meslek, beceri düzeyi ve kafa/kol gücü gerektiren meslekler gibi sınıf göstergelerini oldukça iyi yansıttığı görülmektedir. Fakat bu terimler, toplumdaki gruplar içerisindeki önemli bölümleri ve çıkarları perdelemekte ve bunun ötesinde kişinin ait olduğu sınıfa yönelik taraflı tanımlamalarına uygun düşmemektedir. Yine de bu terimler oldukça kullanışlıdır çünkü birçok insan için anlamı vardır ve temel mesleki ve sahiplik bölümlemeleriyle anlamlı şekilde ilişkilidir. Sonuçta Coleman ve Rainwater yaptıkları sınıflamaları üst sınıf veya alt sınıf şeklinde de ifade etmişlerdir. 1. bölümleme üst sınıf, 2-4 arası orta sınıf, 5-7 arası alt sınıf olarak kabul edilmektedir. Bu araştırma sınıf ölçümüne yönelik itibar ve taraflı yöntemi birleştirmesi açısından önemlidir.[212]

---

[210] Coleman, **Ön.ver.**, s. 267
[211] Denisoff ve Wahrman, **Ön.ver.**, s. 344
[212] Zanden, **Ön.ver.**, s. 182

3. **Tarafsız Yöntem**: Hem taraflı yöntem hem de itibar yöntemi, insanların sınıf algılarıyla yakından ilgilidir. Üçüncü yöntem gelir miktarı, eğitim gibi tarafsız kriterlere bağlıdır. Tarafsız yöntemi kullanmak için sosyologların bireylerin sınıf konumlarını belirlemede hangi kriterin kullanılması gerektiğine karar vermeleri gerekmektedir.[213] Bu kategoriler toplumdaki üyeler tarafından değil sosyolog veya istatistikçiler tarafından oluşturulur ve bu yöntemin tarafsız ismini almasındaki en temel neden, bireylerin belirli sınıflara yerleştirilmesinde sayısal anlamda ölçülebilen kriterlerin kullanılmasıdır.[214] Bugün Amerika'da pek çok sosyolog, tek başına ya da birleşik şekilde mesleği, geliri ve eğitimi kriter olarak kullanmaktadır. Bazı sosyologlar nüfusu sınıflara bölmek için tek başına mesleği kullanırken, bir kısmı bunun yerine gelir veya eğitimi kullanmaktadır. Bir diğer grup da üç kriteri beraber kullanmaktadır.

Taraflı yöntemde olduğu gibi, tarafsız yöntem, büyük şehirlerdeki veya toplumun tamamındaki sınıfları tanımlamada yararlıdır. Bunun yanında önemli bir avantajı daha vardır: Sosyologlar meslek, gelir ve eğitime yönelik ihtiyaç duyulan veriyi Amerika Nüfus Sayım Dairesi'nden veya bireylerin kendilerine soru formunu postalayarak kolayca elde etmektedirler. Buna karşılık tarafsız yöntemin bazı dezavantajları da vardır: Sınıfları farklılaştırmada kullanılan kriter seçimleri keyfidir. Örneğin, eğitimin sınıfın en iyi göstergesi olduğuna inanan bir sosyolog öğretmenleri, kamyon sürücülerine göre daha üst bir sınıfa yerleştirir, çünkü ona göre öğretmenlerin sahip olduğu eğitim kamyon şoförlerinin sahip olduğu eğitimden daha fazladır. Buna karşılık diğer bir sosyolog, gelirin sınıf için en iyi gösterge olduğuna inanabilir ve öğretmenlerden daha fazla kazanan kamyon şoförlerini daha üst bir sınıfa yerleştirebilir. Tarafsız yöntemin diğer bir dezavantajı şudur: Sınıf göstergeleri sürekli ölçümlerdir, ayrık kategoriler değildir. Bir insan bir anket sorusuna 'orta sınıf' olarak cevap verdiğinde, bu ayrık bir kategoridir; fakat bu kişinin gelir ve eğitim düzeyleri, değerlerden oluşan sürekli bir yapı üzerinde yer alacaktır. Bu sürekli ölçümlerle, sınıf yapısının en üst ve an alt noktasını ayırmak kolayken, orta noktaya yakın bireyleri farklılaştırmak zorlaşmaktadır. Amerika için bu, önemli bir problemdir; çünkü Amerikalıların çoğu orta sınıfta yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla

[213] Thio, **Ön.ver.**, s. 219
[214] Zanden, **Ön.ver.**, s. 178

sosyologlar sınıflar arasında gelişigüzel sınırlar yaratmak durumunda kalmıştır. Örneğin, orta sınıfla işçi sınıfı arasında bir sınır olarak 11 veya 13 değil ama 12 senelik eğitimin seçilmesi gibi.[215] Literatür incelendiğinde Amerika'da sosyologların bireyin sınıf konumunu belirlemede genellikle tarafsız yönteme güvendikleri görülmektedir.[216] Sosyal sınıf ölçümüne yönelik tarafsız yöntem sınıfı, istatistiki bir kategori olarak görmektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bireyler sosyal sınıflara meslek, eğitim, gelir ve yerleşim yeri gibi kriterler temel alınarak atanırlar. Tarafsız yöntemdeki önemli unsur, bir bireyin sınıf konumu hakkında araştırmacının bir belirleme yapmasıdır. Bu yöntemin tarafsız olmasının nedeni, bireylerin sınıfsal yapıya yerleştirilmeleri için dışsal kriterlerin kullanılmasıdır. Bu yöntemdeki ilk basamak hangi göstergelerin ya da nedensel faktörlerin tarafsız olarak ölçüleceğine karar vermektedir; zenginlik, gelir, eğitim veya meslek. Tablo 7'de örnek olarak bir bireyin hangi sosyal sınıfa ait olduğunu karar vermede kullanılan tarafsız bir yöntem gösterilmektedir. Sosyologlar genellikle deneklerin sosyoekonomik statülerini (SES) bileşik indeksler şeklinde derecelendirirler. Tablo 7'de verilen indeks oldukça sık kullanılan bu tip sınıflama ölçeklerine bir örnektir.

Tablo 7 Sosyoekonomik Statü İndeks Örneği

	Kategori	Puanlar
Eğitim	Üniversite mezunu	5
	Üniversite terk	4
	Lise mezunu	3
	Lise terk	2
	Sadece ilkokul (veya hiç eğitim almamış)	1
Hane Geliri (yıllık)	101.000$ ve üstü	5
	56.000$ ve 100.000$ arası	4
	36.000$ ve 55.000$ arası	3
	21.000$ ve 35.000$ arası	2
	20.000$ ve altı	1
Hane gelirine en fazla katkıda bulunan kişinin mesleği	Büyük firmalarda profesyonel veya yönetici olarak çalışanlar, mal sahipleri	5
	Küçük firmalarda yarı-profesyonel veya yönetici olarak çalışanlar	4
	Sekreterler ve satış elemanları	3
	Vasıflı ve yarı vasıflı işçiler	2
	Tarım alanında çalışan ve vasıfsız işçiler	1

Sosyoekonomik statü puanınızı hesaplamak için her üç öğeden elde ettiğiniz puanları toplayın.

Puan	15 Puan	12- 14 Puan Arası	9-11 Puan Arası	6-8 Puan Arası	3-5 Puan Arası
SES Seviyesi	Üst	Üst-Orta	Orta	Alt-Orta	Ait

Metta Spencer, Foundations of Modern Sociology (7. Basım. Amerika: Prentice Hall Canada, Inc, 1996), s. 171

[215] Thio, **Ön.ver.**, s. 220
[216] Schaefer ve Lamm, **Ön.ver.**, s. 236

Burada meslek, eğitim ve gelir bir arada kullanılmaktadır. Burada bireyleri, eğitim, gelir, prestij veya bunların birleşimi bazında bölmek için belirli kesme noktaları belirlenmektedir.[217]

Bir diğer tarafsız ölçüm yöntemi olarak, mesleklerin prestij derecelemesinin bir bireyin sınıf konumunu belirlemede yararlı bir gösterge olduğu ispatlanmıştır. Prestij terimi, bir mesleğe yönelik toplumun kabul ettiği saygınlık ve takdiri ifade etmektedir. Prestij bir mesleği elinde tutan belirli bir bireyden bağımsızdır. Bu, onu saygınlıktan (esteem) ayıran bir özelliktir. Saygınlık (esteem) belirli bir insanın yaptığı meslek içersinde sahip olduğu ünü ifade etmektedir. Bundan dolayı, devlet başkanın konumunun yüksek düzeyde prestiji vardır; fakat bu konumu elinde tutan insanların değişen düzeylerde saygınlığı olabilir. Tablo 8 iyi bilenen belirli sayıda mesleğe bir prestij değeri atamak için ortaya konan bir çalışmanın sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 8 Seçilmiş Belirli Mesleklerin Göreli Sosyal Prestij Puanları, Amerika

Beyaz-Yakalı Meslekler	Prestij Puanı	Mavi Yakalı Meslekler	Beyaz-Yakalı Meslekler	Prestij Puanı	Mavi Yakalı Meslekler
Doktor	86		Cenaze Yöneticisi	49	
Avukat	75		Emlakçı	49	
Profesör	74		Muhasebe Defteri Tutan	47	
Mimar	73			47	Makinist
Kimyager	73			47	Postacı
Fizikçi/Astronom	73		Müzisyen/Besteci	47	
Roket Mühendisi	72			46	Sekreter
Dişçi	72		Fotoğrafçı	45	
Papaz	69		Veznedar	43	
Psikolog	69			42	Terzi
Eczacı	68			42	Kaynakçı
Gözlükçü	67			40	Çiftçi
Hemşire	66			40	Telefon Operatörü
Orta-okul öğretmeni	66			39	Marangoz
Muhasebeci	65			36	Duvarcı
Atlet	65			36	Çocuk Bakıcısı
Elektrik Mühendisi	64		Dosya Sekreteri	36	
İlkokul Öğretmeni	64			36	Kuaför
Ekonomist	63			35	Fırıncı
Veteriner	62			34	Buldozer Operatörü
Uçak Pilotu	61			31	Araba Tamircisi
Bilgisayar Programcısı	61		Elbise Satıcısı	30	
Sosyolog	61			30	Kamyon Şöförü
Editör	60		Kasiyer	29	
	60	Polis Memuru		28	Asansör Operatörü
Aktör	58			28	Çöpçü
Radyo/TV Sunucusu	55			28	Taksi Şöförü
Kütüphaneci	54			28	Garson
	53	Uçak Teknisyeni		27	Hotel Hizmet Elemanı
	53	İtfayeci		25	Barmen
Diş Teknisyeni	52			23	Çiftlik İşçisi
Ressam/Heykeltraş	52			23	Ev Çalışanı (Hizmetçi)
Sosyal Çalışan	52			22	Kapıdan Kapıya Satıcı
	51	Elektrikçi		22	Kapıcı
Bilgisayar Operatörü	50			09	Ayakkabı Boyacısı

John J. Macionis, **Sociology** (8. Basım. Amerika: Prentice Hall, 2001), s. 274

[217] Spencer, **Ön.ver.**, s. 173

Anadolu Üniversitesi Merkez Kütüphanesi

Kısaca değinmek gerekirse (bölümün devamında detaylı şekilde değinilecektir) Amerika'da 1972'den 1999 yılına kadarki ulusal çaptaki bir seri ankette, sosyologlar daha önceki çalışmalardan da yararlanarak 500'ün üzerinde mesleğe prestij derecelendirmesi atamışlardır. Prestij anlamında en yüksek puan 90 iken en düşük puan 10 olmuştur. Sosyologlar bu tip verileri hemen hemen tüm mesleklere prestij derecelemesi atamak için kullanmışlar.[218] Tabloya bakıldığında insanlar yoğun eğitim gerektiren ve yüksek gelir ortaya koyan doktorluk, avukatlık ve mühendislik gibi mesleklere yüksek puanlar atamaktadır. Buna karşılık düşük prestijli meslekler (örneğin garsonluk, kapıcılık gibi) düşük gelir üretmekte, ayrıca düşük beceri ve okul düzeyleri gerektirmektedir. Araştırmacılar mesleki prestij derecelemelerinin tüm endüstriyel toplumlarda benzer olduğunu bulmuşlardır. Neredeyse her yerde az ya da hiç denetim gerektirmeyen kafa gücü ile ilgili beyaz yakalı meslekler, denetim gerektiren, genellikle tekrarlayan kol gücü emeğine dayanan mavi yakalı mesleklere göre daha fazla prestij taşımaktadır. Bu çalışmalardaki önemli bir problem olarak sosyologlar, sosyal sınıf çalışmalarının, sosyal derecenin göstergesi olarak kadınların meslek ve gelirlerini görmezden gelme eğilimi içersinde olduğunun farkına varmışlardır. Sosyal sınıf ölçümüne yönelik tarafsız yöntem, iki geliri olan ailelerdeki sınıf konumunu ölçmek için aile reisine, geleneksel olarak evin erkeğinin eğitim ve mesleğine yoğunlaşmaktadır. Bu da çalışan kadınların görmezden gelinmesi yönünde bir problem yaratmaktadır.

İstatistiki yöntemlerdeki ve bilgisayar teknolojilerindeki gelişmeler, tarafsız yöntem altında sınıfı tanımlamak için kullanılan faktörlerin artmasına neden olmuştur. Günümüzde meslek, eğitim ve gelirin yanı sıra oturulan evlerin değeri, gelir kaynakları, sahiplikler, meslekte geçirilen çalışma yılı, oturulan çevre ve çift kariyere yönelik kriterleri de sınıf ölçümüne katan çalışmalar vardır. Doğal olarak eklenen bu değişkenler Amerika'daki sınıf farklılaşmasının ayrı bir resmini ortaya çıkarmayacaktır. Bu sosyologlara sınıfı daha karmaşık ve çok boyutlu bir şekilde ölçme imkanı tanımaktadır. Sınıfı ölçmek için hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın sosyologlar, bir toplumdaki gerçek ayrıcalık, güç ve fırsat farkları ile ilgilenmektedirler. Tabakalaşma çalışması bir eşitsizlik çalışmasıdır.

---

[218] Schaefer ve Lamm, **Ön.ver.**, s. 236

Zenginliğin ve gelirin toplum içindeki dağılımında çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.[219]

Tarafsız, taraflı veya itibar yönetiminden hangisinin kullanılacağına karar vermeden önce sosyologlar, her bir yöntemin avantaj ve dezavantajlarını değerlendirmelidir.[220] Bu avantaj ve dezavantajlar Tablo 9'da verilmektedir.

Tablo 9 Sosyal Sınıf Ölçüm Yöntemlerinin Avantaj ve Dezavantajları

Teknik	Avantajlar	Dezavantajlar
Tarafsız	Kolay ve ucuz; çünkü veri genellikle devlet kaynaklarından kolayca sağlanabiliyor. Anketler aracılığıyla yapılabiliyor. Ölçümde bir çok değişkeni kullanmak mümkün. Sosyal sınıfa yönelik ilişkileri çalışmada en kesin yöntem.	İnsanlar sosyal bilimciler tarafından kategorize edildikleri yöntemleri kabul etmeyebiliyorlar. Bu yöntem insanların günlük yaşamda devreye soktukları bölümleri ortaya çıkarmıyor.
İtibar	Bu yaklaşım ufak grup veya topluluklardaki toplumsal ayrımları veya farklılıkları araştırmada kullanışlıdır.Sınıfı bir sosyal kategori olarak ele alır. Dolayısıyla, insanlar arasındaki ilişkisel yapıları tahmin etmede oldukça yararlıdır.	Büyük örneklemlerde kullanılması nerdeyse imkansız; çünkü bu anlamda insanların diğerleri hakkında çok bilgisi yok. Uygun bir hakem panelinin seçilmesi çok önemli.
Taraflı	Çok kolay. Bir soru ile gerçekleştiriliyor. Sınıfı bir sosyal kategori olarak ele alıyor. Veri toplanmasında anket yöntemleri kullanıldığı için bu yaklaşım büyük evrenlerde kullanışlı oluyor.	İnsanlar sosyal sınıf bölümlerine yönelik anlamlarda farklılık gösterebiliyorlar. Birçok insan orta sınıfı seçiyor. İnsanların tanımladıkları sınıflar, mevcut ilişkilerinden çok kendi arzularını temsil etmektedir.

James W. Vander Zanden, **Sociology, The Core** (4. Basım. Amerika: McGraw-Hill, Inc., 1996), s. 178

Öte yandan yapılacak seçim açıklanmak istenen toplumsal davranışın türü ile yakından ilgilidir. Örneğin, satın alma davranışlarını analiz etmek isteyen bir araştırmacının, sosyoekonomik statü ölçümüne yönelik tarafsız ölçümleri kullanması uygundur. Farklı bir araştırmacı, oy verme yapılarına ilişkin bir analizde taraflı ölçümleri kullanabilir. Diğer bir sosyolog toplumdaki sosyal ağları analiz etmektedir ve statü belirlemede itibar yaklaşımlarını kullanmayı uygun görebilir.[221] Fakat Amerika'da günümüzde yapılan pek çok araştırmada sosyologlar çoğunlukla tarafsız ölçüm yaklaşımlarını benimsemiş durumdadır. Bunun ötesinde, Amerika'da geçmişte sınıf yapısına yönelik yapılan önemli çalışmaların çoğu itibar ve tarafsız ölçüm yaklaşımlarının bir birleşimini temel

[219] **Aynı**, s. 237
[220] Schaefer, **Ön.ver.**, s. 199
[221] Spencer, **Ön.ver.**, s. 174

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

almıştır.[222] Bu anlamda bakıldığında çalışmada ağırlıklı olarak tarafsız ölçüm yaklaşımlarına değinilecektir. Çalışmanın devamında özellikle Amerika'da geliştirilen tarafsız sosyal sınıf ölçümleri ve bunların gelişim süreci üzerinde durulacaktır.

1.1.1. Statü Ölçümünde Meslek

Meslek, Amerikan toplumunda tabakalaşma sistemi içersindeki tek kriter değildir. Gerçekte, erken zamanlarda yapılan pek çok çalışma sosyal pozisyonun tamamını, toplumdaki statü, kişisel itibar, aile geçmişi, eğitim, meslek, gelir ve zenginlik değişkenleri anlamında tanımlamaya çalışmıştır. Bu tip bir yaklaşım ülke ölçeğinde uygulanabilir ya da pratik değildir; çünkü ülkenin bütünü söz konusu olduğunda bireyin statü değerlendirmesinin genellikle göreli olarak basit ve görünebilir göstergeler temel alınarak yapılması gerekmektedir.

Belli bir süreden beri sosyologlar arasında mesleğin bu tip bir gösterge olduğu konusunda kuvvetli bir fikir birliği vardır. Aynı zamanda mesleğin bir sosyal statü indeksi olduğunun geçerliliği konusunda birikmiş oldukça önemli düzeyde deneysel ve teorik delil vardır.[223] Amerika'da bu çalışmalar arasından öne çıkan bir tanesi Joseph A. Kahl ve James A. Davis'in yaptığı çalışmadır. Kahl ve Davis sınıf konumuyla ilgili 19 indeksi karşılaştırmış, mesleğin, oturulan evin kalitesinin ve yaşanılan yerin sosyoekonomik statünün önemli göstergeleri olduğunu bulmuşlardır. Bununla beraber öncellikle mesleğin sınıf konumunun önemli bir göstergesi olduğunu savunmaktadırlar.[224]

W. Lloyd Warner'ın ilk çalışmaları, şunu ortaya koymuştur: Bir kişinin mesleği, yerel toplumda söz konusu kişinin ailesine uygun görülen prestij mertebesi ile en yüksek korelasyonu göstermektedir. Son zamanlarda yapılan çalışmalarda, özellikle Peter M. Blau & Otis D. Duncan ve Theodore Caplow şunu ortaya koymuşlardır: Endüstrileşmiş toplumlarda meslek, soyluluk ve din

---

[222] **Aynı**, s. 174

[223] George Douglas Howard Cole, **Studies in Class Structure** (İngiltere: Routledge and Kegan Paul, 1955) s. 8

[224] Joseph A. Kahl ve James A. Davis, "A Comparison of Indexes of Socio-Economic Status," **American Sociology Review**. Cilt no 20, Sayı no 3: 317-325, (1955), s. 325

gibi diğer statü özellikleriyle özlü bir sosyo-ekonomik statü indeksi olan politik makam ile yer değiştirmiştir.[225]

Caplow'un mesleğin, bir statü indeksi olarak diğer pek çok özellikle niye yer değiştirdiğine yönelik açıklamaları önemlidir. Ona göre, çağdaş toplumlardaki sosyal grupların boyutlarındaki artış, biçimsel örgütlerin, daha az biçimsel olan gruplarla yer değiştirmesine yol açmıştır. Büyük yapılar ve bürokrasiler özerklik ile karakterize olur ve sorumlulukları bir bireyden ziyade makam şeklinde tanımlar. Mesleki uzmanlaşma artıkça, her bir kişinin aktivitesinin alanı diğer insanlar tarafından, özellikle diğer mesleklerdeki insanlar tarafında daha az bilinir hale gelmiştir. Böylece kişiler bireysel özelliklerden veya donanımlardan çok mesleki bir unvana tepki verir olmuşlardır.

Birçok araştırmanın ortaya koyduğu gibi Marie E. Haug ve adı literatürde prestij ölçekleriyle anılan Donald J. Treiman'a göre de araştırmalar ve var olan kuram, karmaşık bir tabakalaşma sisteminde pozisyonun en uygun tek göstergesinin meslek olduğunu vurgulamaktadır. [226]

Mesleki yapı daha fazla uzmanlık kazandıkça ve belirli mesleklerle bağlantılı niteliklerin bilgisi genel toplum yapısı içersinde daha sınırlı hale geldikçe, tarafsız bir mesleki statü ölçümünün kullanımına yönelik tercih özellikle sosyal bilim araştırmacıları arasında daha fazla dile getirilmeye başlamıştır.

Buna ek olarak, toplum içindeki ussallaştırmanın (rasyonalizasyonun) artması şu varsayıma yol açmıştır: Kişinin mesleki konumu çeşitli rasyonel kriterler tarafından belirlenmektedir bundan dolayı, mesleki pozisyon yeteneğin, karakterin, eğitimsel becerinin ve diğer özelliklerin bir göstergesi haline gelmektedir.

Mesleğin, daha geniş anlamdaki statü pozisyonunun bir göstergesi olarak kabul edilmesiyle sosyologlar, mesleki statünün anlamını araştırmaya başlamışlardır. Mesleğin sosyoekonomik pozisyonun en iyi göstergesi olduğu konusunda genel bir fikir birliği olmasına karşın, meslekleri sıralamada hangi mesleki karakteristiklerin kullanılması gerektiği konusunda bir fikir birliği yoktur.

---

[225] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 1-3
[226] Powers, **Ön.ver.**, s. 2

Bunun yanında sosyal bilimcilerin Weber'in ortaya koyduğu sınıf, statü ve grup arasında gerçek anlamlara yönelik bir fikir birliği göstermemeleri ve her bir unsurun belirleyicileri olan değişkenlerin ve bu unsurların birbiriyle olan ilişkilerinin doğasını belirlemekteki ek zorluklar, sosyoekonomik statü ölçümünü belirsiz bir pozisyona taşımıştır. Buna bağlı olarak, önemli sayıda mesleki prestij ve sosyoekonomik statü ölçeği ve indeksi geliştirilmiştir. Bunlara genel olarak bakıldığında, aralarında oldukça yüksek bir korelasyon vardır ama kavramsallaştırma ve hesaplama süreçleri açısından değişim göstermektedirler. Tarihsel açıdan bakıldığında iki temel yaklaşım kategorize edilebilir: (1) Bir yanda mesleki statü, bireylerin birbirlerine yaptığı sübjektif bir değerlendirmeyi temel alan prestij veya konumla eş anlamlı olarak yorumlanmış, (2) diğer yanda ise yine mesleki statü, söz konusu meslek için gerekli olan eğitim düzeyi ve bununla bağdaşan gelir gibi daha tarafsız kriterler açısından tanımlanmıştır. İlk yaklaşım, mesleki statüyü, bireysel kodlayıcılardan oluşan bir örneklem tarafından mesleklere (bu tip araştırmalarda genellikle mesleklerin de bir örneklemi kullanılmaktadır) atanan prestij anlamında ölçmektedir. İkinci yaklaşım ise, mesleklerin ortalama eğitim ve/veya gelir düzeylerinin derecelendirilmesi gibi bazı tarafsız ölçüm biçimlerini temel alan bir statü puanı atamaktadır.[227] Bu konuya tarihsel gelişim sürecinden bakıldığında Amerika'da sosyal sınıf ölçümüne yönelik meslek ön plana çıkmış ve mesleki statü öncellikle kodlayıcılar tarafından mesleklere atanan prestij anlamında ölçülmüş, ardından bu yaklaşımın devamında kodlayıcıların devre dışı bırakıldığı ve mesleklerin prestij derecelemesinin bazı tarafsız kriterlere göre yapılandırıldığı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımın farkı, mesleki statü ölçümüne yönelik olarak atanan prestijin kodlayıcılar tarafından değil, tarafsız olduğu kabul edilen mesleğe bağlı eğitim veya gelir gibi bazı sosyoekonomik kriterlere göre yapılmasıdır. Son dönemde mesleki statüye yönelik saf sosyoekonomik ölçüm yaklaşımları önem kazanmıştır. Burada, mesleklere, söz konusu mesleki grupların ortalama eğitim ve/veya gelir düzeylerinin derecelenmesi gibi tek başına bazı tarafsız ölçüm biçimlerini temel alan bir statü puanının atanması söz konusudur. Bu yaklaşım Türkiye'de AGB ve Veri Araştırma Şirketi gibi

[227] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s.2-3

kuruluşlar tarafından kullanılan SES ölçüm yaklaşımlarına benzerdir ve temelini oluşturmaktadır. Günümüzde Türkiye'de sektörde kullanılan pek çok indeks, bu yaklaşımın ışığında ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu yaklaşımda sosyal sınıf ölçülürken, meslek, eğitim, gelir, oturulan yer, sahiplikler ve diğer sosyoekonomik kriterler ön plana çıkmaktadır.

Özetlemek gerekirse öncellikli olarak Amerika'da mesleki statü mesleki prestij ölçekleri ile ölçülmüş, devamında mesleki prestij ölçekleri ile tarafsız sosyoekonomik göstergeler ile bir bağ kurulmuş ve mesleki prestij atamaları kodlayıcılar tarafından değil tarafsız kriterlere göre yapılmıştır. Son aşamada ise mesleki statü, mesleki prestij yaklaşımının dışında tek başına sosyoekonomik göstergeler ile bir hiyerarşik yapıya sokularak ölçülmüştür. Amerika'daki bu gelişim süreci çalışmanın devamında açık şekilde görülmektedir.

Yukarıdaki bilgileri doğrulayacak diğer bir bakış açısı da şudur; Amerika'da sosyologlarca tercih edilen yaklaşım sınıfları "yaklaşık olarak eşit değerdeki benzer birimlerin üyeleri olan insan grupları" şeklinde tanımlamaktır. Bu formülasyon ilk olarak, 2. Dünya Savaşı sonrası topluluk çalışmalarında, itibar açısından benzer gruplara yönelik geniş anlamda tanımlanmış kategoriler yapılandırılarak operasyonel hale getirildi. (Örneğin, Warner'ın çalışmasındaki üstün-üstü sınıf, üst-orta sınıf gibi) Fakat, disiplinle ilgili yoğunlaşma ufak topluluk çalışmalarından ulusal tabakalaşma sistemine kayınca, seçilen ölçüm türü (1) mesleki duruşun popüler değerlendirmelerini temel alan prestij ölçekleri (Donald J. Treiman'ın çalışması) (2) mesleki gelir ve eğitimin ağırlıklandırılmış ortalamaları şeklinde yapılandırılan sosyoekonomik ölçekler (Otis Duncan'ın çalışması) şeklini aldı.[228]

Burada değinilmesi gereken önemli bir nokta vardır; yukarıda da ifade edildiği gibi Amerika'da önemli sayıda mesleki prestij ve sosyoekonomik statü indeksi geliştirilmiştir. Bunları basit anlamda "taraflı" ya da "tarafsız" belirlenmesi şeklinde sınıflamak da mümkündür. Göreli olarak sosyal konumu tanımlamadaki iki temel yol şöyledir: Bir yanda, bir pozisyonun duruşuna yönelik kişilerin yaptığı değerlendirmeler ki bu "taraflı" olarak ifade edilmektedir; öte yanda ise,

---

[228] David B. Grusky, "The Past, Present, and Future of Social Inequality," **Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective**. Ed.: David B. Grusky (2. Basım Amerika: Westview Pres, 2001) s. 21

bir konumun değeri, başarıya yönelik niteliklerden ve ona uygun görülen parasal ödüllerden ortaya çıkartılmaktadır. Bu da "tarafsız" olarak ifade edilmektedir.[229] Basit anlamda sosyal sınıf ölçümüne yönelik kişisel yargılar sürece dahil olursa söz konusu sınıf ölçümü yaklaşımı, taraflı olarak adlandırılmaktadır.

Özetlemek gerekirse Warner'ın başını çektiği 1930 ve 1940'lardaki topluluk çalışmalarında, bireylere ve ailelere statünün atanması, kanı ve itibarı temel almasıyla makul bir şekilde iyi sonuçlar verebiliyordu; çünkü üzerinde çalışılan küçük ve orta boyutlu yerlerdeki insanların ilişkileri ve aktiviteleri basit bir kayıt meselesi veya herkesçe paylaşılan bir bilgiydi ve söz konusu araştırmanın yapıldığı yerdeki oturanların arasında herkesin sosyal durumu hakkında genel bir fikir birliği vardı.

Daha yoğun nüfuslu bölgelerde, itibar yaklaşımı çok etkili değildi. Birçok ilişkiye ve aktiviteye eşlik eden yerleşim yerlerindeki yüksek hareketlilik, sosyal rollerdeki artan farklılaşma ve gizlilik, diğerlerinin sosyal konumunu doğru şekilde algılamayı imkansız hale getirdi. Araştırmacılar statü ölçümünü, diğer bireylerin durumlarına yönelik kişisel bilgiyi gerektirmeyen bir şekle çevirdiler. Bireylere veya kitlelere yönelik kayıtlı bilgi sosyoekonomik göstergelerin kaynağı haline geldi.

Bilinmeyen popülasyonların sosyoekonomik çalışmalarına yönelik kayıtlı veriye güvenme durumunda kalan araştırmacıların karşısındaki sınırlamalar düşünülünce, sosyoekonomik statü bilgisinin ortaya çıkarılmasını ekonomik yollarının aranması arzu edilir hale geldi. Analizleri takip eden yıllarda, yukarıda değinildiği gibi meslek, bir insanın statüsünü belirlemede en iyi (tek) unsur olarak kabul edildi. Sonra konu, meslekleri nasıl bir hiyerarşik düzene sokulması gerektiği şeklini aldı. İstatistiki güvenirlilik ve geçerlilik konuları ortaya kondu ve bir akım, yargısal (prestij) yaklaşımın sürdürülmesini ve onu, mesleklerin popüler algıları içinde saklı geçerlilikle mesleki kategorilerin prestijini dereceleyecek şekilde sınırlamayı savundu. İkinci akım, mesleki duruşun veya pozisyonun tahmin edicileri olarak sosyoekonomik faktörlerin (yani eğitim ve gelirin) yüzeysel geçerliliğini ortaya koydu. Üçüncü akım ise, hem popüler mesleki algıların geçerliliğini hem de sosyoekonomik belirleyicilerin anlamlılığını

---

[229] Nam ve Terrie, **Ön.ver.**, s. 30

kabul etti ve sosyoekonomik göstergeleri mesleklerin popüler algılarını tahmin etmede ya da ölçmekte kullandı. Mesleklere yönelik hiyerarşik bir ölçeğin yapılandırılmasında bu alternatif yaklaşımlarla ilgili olarak göz önünde bulundurulması gereken çeşitli konular vardır; (a) Meslekleri farklılaştırmak için uygun bir kriterin seçilmes.i (b) Bu kritere yönelik uygun bir operasyonel tanımın geliştirilmesi. (c) Bu operasyonel tanımın kabul edilebilir bir mesleki sınıflandırmaya uygulanması. Mesleklerin sıralanmasına yönelik uygun bir boyutun geliştirilmesi konusu üzerinde oldukça fazla tartışılmıştır. Başka bir deyişle Amerika'da meslekleri sıralama konusunda oldukça fazla çaba harcanmıştır. Bu çabadaki iki önemli unsur prestij (taraflı olarak algılanan kendine özgü değer veya kıymet) ve statü (tarafsız olarak belirlenen pozisyon) olarak kendini göstermiştir. Genellikle karıştırılmasına ve birbiriyle değişen bir şekilde kullanılmasına rağmen, statü ve prestij iki ayrı kavramdır. Mesleki statü genellikle, bir meslekle bağdaşan eğitimsel gereklilikler ve ekonomik ödüller anlamına gelirken mesleki prestij, genellikle söz konusu mesleğin arzu edilirliliğine yönelik insanların bir değerlendirmesi şeklinde kullanılmalıdır. Mesleklerin sıralanmasına yönelik erken dönem girişimlerde, ileriki bölümde de görüleceği gibi, ağırlıklı olarak prestij temelliydi. [230]

Kısaca, bir sosyoekonomik statü göstergesi olarak mesleğin büyük ölçüde artan öneminden dolayı, mesleğin kavramsallaştırılması ve ölçümünün rafine edilmesi ve mesleki indekslerin geliştirilmesine yönelik oldukça fazla çaba harcanmıştı. (Bu çalışmaları yapanlar ve literatürde adı geçenler ağırlıklı olarak şunlardır: C.C. North ve Paul K. Hatt; Bernard R. Blishen; Otis. D. Duncan; Charles B. Nam ve Mary G. Powers; Paul M. Siegel; Donald J. Treiman; David L. Featherman ve Robert M. Hauser) bu statü ve prestij ölçekleri çok sayıdaki mesleği tek bir hiyerarşik yapı üzerinden derecelemekteydi. Bunların bir çoğu sosyal bilimler araştırmalarında yaygın şekilde kullanıldı. Otis D.Duncan'ın 1961'deki çalışması (Duncan Sosyoekonomik İndeksi), Amerika'daki statü kazanma (elde etme) sürecine yönelik çalışmalarda oldukça etkili olmuştur.[231]

---

[230] Nam ve Terrie, **Ön.ver.**, s. 30
[231] Powers, **Ön.ver.**, s. 2

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

1.1.2. Mesleki Prestij Çalışmaları

Bireylerin belirli mesleklerin sosyal pozisyonlarına yönelik fikirlerini alarak statü ölçme görüşü belli bir süreden beri mevcuttur ve bugün de geçerlidir. Belli başlı çalışmalar bu yaklaşımı popüler yapmıştır; fakat geçmişe dönüp bakıldığında daha az sıklıkta kaynak gösterilen araştırmaların daha karmaşık ve gelişmiş yaklaşımlara yol açtığını görmek mümkündür. Çalışmada bunlara da değinilmeye çalışılacaktır.[232]

Amerika'da erken dönemdeki çabaların çoğu öğretmenlerden ve öğrencilerden oluşan örneklemleri kullanmaktaydı. En erken çalışmaların bir tanesinde üniversite ve yüksek okul öğrencileri ve öğretmenlerinin oluşturduğu 450 kişilik bir örneklemden, herkesçe bilinen 45 mesleği derecelendirmeleri istenmiştir. Bu çalışma 1925 yılında yapılmıştır ve George Count'a aittir.[233] Denekler Minnesota ve Connecticut'a bulunan ve içinde öğrenci ve öğretmenleri kapsayan 6 gruptan oluşmaktaydı. Genelde, altı grup arasında 45 mesleğin derecelenmesine yönelik bir fikir birliği eğilimi söz konusuydu. Ölçeğin en uç noktalarında bulunan mesleklere verilen derecelemelerde kuvvetli bir fikir birliği vardı. Duvar işçisi, kanal kazıcı, doktor ve üniversite profesörü açıkça tanımlanmış mesleklerdi ve statüleri konusunda sigorta aracısı ve çiftçiye göre daha fazla fikir birliği vardı. Derecelemeler ya da sınıflamalar arasında yüksek düzeyde bir fikir birliği veya uyuşma olmasına karşın, böyle bir örneklemin yanlı ve kullanılan meslek listesinin yetersiz ve sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır. Her şeye karşın bu ve bunun gibi öncü çabalar, genel anlamda toplumun meslekleri hiyerarşik açıdan düşünebildiğini ortaya koymuştur.

1926'da Counts'unkine benzer şekilde diğer bir çalışmada 24 meslek, Kuzey Carolina Devlet Okulu'nda okuyan 609 öğrenci tarafından sınıflandırılmıştır. Bu araştırma W. A. Anderson tarafından yapılmıştır. Denekler temelde kırsal bölge çocukları, az düzeyde vasıfsız işçi çocukları ve küçük kasabada çalışanların çocuklarından oluşmaktaydı.

24 mesleğe yönelik 609 öğrencinin derecelemeleri ya da sınıflamaları ufak farklılıklar dışında birbirine yakındı. Counts'un erken dönem çalışması ve

---

[232] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 3-14

[233] A. F. Davies, "Prestige of Occupations," **The British Journal of Sociology**. Cilt no 3, Sayı no 2: 134-147, (1952), s. 135

bu çalışma, öğrenci kodlayıcıların zihninde her bir mesleğe yönelik kesin ve belirgin bir statünün varolduğunu ortaya koymuştur. Öğrencilerin sınıflamalarını temel alan 6 genel mesleki sınıflama Tablo 10'da tanımlanmıştır;[234]

Tablo 10 Mesleki Gruplar

1	Profesyonel gruplar
2	Ticari meslekler (Business accupations)
3	Vasıf gerektiren zanaatler (Skilled Trades)
4	Eğlendirmeye yönelik meslekler (Recreational occupations)
5	Yetenek gerektirmeyen vasıfsız emek
6	Boşta dolaşan (Man of leisure)

Charles B. Nam ve Mary G. Powers, **The Socioeconomic Approach to Status Measurement with a Guide to Occupational and socioeconomic Status Scores.** (Amerika: Cap and Gown Pres, 1983) s. 3

"Boşta dolaşan" kategorisi o kadar belirsiz bir şekilde tanımlanmıştı ki, pek çok farklı pozisyona uygun görülmekteydi. Fakat diğer meslekler tüm örneklemler tarafından oldukça kesin ve benzer bir şekilde derecelenmişti.

Forrest Wilkinson, 1929 yılında yaptığı bir çalışmada, Güney California Üniversitesi öğrencisi olan 861 kişilik bir örneklemin, Bogardus Sosyal Mesafe Ölçeğinin geliştirilmiş bir biçimindeki ifadelere yönelik verdikleri tepkiler aracılığıyla mesleki gruplar arasındaki sosyal mesafenin niye ve nasıl değiştiğini bulmaya denemişti. Örneklem üniversite içindeki çeşitli fakültelerdeki öğrencileri kapsamaktaydı: Güzel sanatlar, eğitim, hukuk, dişçilik, ilahiyat ve işletme. Genelde öğretmene, doktora ve avukata yönelik kısa ya da ufak bir mesafe söz konusu iken, boşta gezen ve falcıya yönelik çok daha fazla bir sosyal mesafe vardı. Bu çalışmadan ortaya çıkan şudur: Göreli olarak statüsü ve/veya prestiji yüksek olan mesleklere yönelik çok daha az sosyal mesafe varken, daha az statüye ve/veya sosyal onaylamaya sahip mesleklere yönelik daha fazla sosyal mesafe hissedilmektedir. Günlük işçi, fabrika işçisi ve uşak gibi beden gücü ve hizmetle ilgili mesleklerin toplumda çok kesin ve açık bir "yeri" olduğu görülmekteydi. Örneğin deneklerden 832'si öğretmenlerini kurdukları kulüplere

[234] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 3

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

kabul ederken, sadece 190'ı garsonları kendi klüplerine davet edeceklerini bildirmişlerdir. Yine, ölçeğin her iki uç noktasında bulunan öğretmen ve "uyuşturucu satıcısı" gibi mesleklerin yerlerinin belirlenmesinde nerdeyse tam bir fikir birliği varken, film yıldızı ve sigorta aracısı gibi ortada bulunan mesleklerin pozisyonuna yönelik daha fazla belirsizlik söz konusu idi. Bu çalışma şunu ortaya koymaktadır: Eldeki mesleğin statüsü, ona uygun görülen sosyal mesafenin ne kadar olduğuna yönelik güvenilir bir indekstir.[235]

Amerika'da öğrenciler, 1930'larda en popüler çalışma grupları olmaya devam etmiştir. H.C. Lehman ve Paul A. Witty 1931'deki çalışmalarında 8,5 ile 18,5 yaş arasındaki gençlerden bir örneklem seçmiş ve onlardan 26 mesleği derecelemelerini istemişlerdir. Bulguları, önceki çalışmaların sonuçlarından farklı değildi ve hekimler tüm yaş düzeyleri ve hem kızlar hem de erkekler tarafından listenin en üstüne alınmıştı: Bununla beraber papazlık gibi, mesleklerin sınıflanmasına yönelik cinsiyet açısından çok kesin farklılıklar vardı. Kızlar, papazlara, yetişkin erkek çocuklarına göre, daha fazla saygı göstermekteydi. Aynı zamanda kızlar, eğitimle ilgili mesleklere erkelere göre daha yüksek dereceler vermekte ve birçoğu bu alanlara girmek için eğilimliydiler. Lehman ve Witty'nin çalışması Counts'un araştırmasından farklıydı. Lehman ve Witty deneklerinden 200 mesleği içeren bir listeden en çok saygı duyulan üçünü seçmelerini isterken; Counts deneklerinden 45 mesleği sınıflamalarını istemişti. Aynı zamanda Counts'un denekleri daha azdı ve daha yaşlıydı. Bunun ötesinde çalışmasında yaş ve cinsiyet farklılıklarını göz önüne almamıştı. Buna rağmen, bulgular genellikle birbirleri ile uyuşuyordu. Örneğin her iki çalışma da bankerleri ve hekimleri oldukça yüksek bir konumda sınıflamıştı.[236]

G. W. Hartman 1934'teki çalışmasında çeşitli alanlardan gelen 250 hakemden veya kodlayıcıdan 25 mesleği bir prestij hiyerarşisine yerleştirmelerini istemişti. Varsayımına göre insanlar prestij ve itibarı, sosyal değer yargılarına göre belirlemekteydi. Yöntemi, görüşülecek kişiye tek bir mesleğin adını içeren kartların gösterilmesinden ve söz konusu mesleği, deneğin takdirine ya da beğenisine göre sıralamasından ibaretti. Örneklem

[235] **Aynı**, s. 4
[236] **Aynı**, s. 4

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

endüstrileşmiş şehirlerden oluştuğu gibi, küçük kasabaları da kapsamaktaydı. Tüm yerleşim bölgeleri, ufak ve geniş topluluklar, tarım ve endüstri bölgeleri açısından denekler tarafından mesleklere verilen sınıflamalarda ya da derecelendirmelerde çok yüksek bir tutarlılık vardı. Uzmanlık gerektiren tüm meslekler en üste yakın, beden gücü gerektiren meslekler alt noktalarda yoğunlaşmaktaydı. Hekimler aynı şekilde birinci olarak belirlenmişti. Bu çalışmada yeni bir boyut söz konusuydu: Hartman, bir mesleğin sınıflamasını ya da derecelendirmesini diğer mesleklerin sınıflamasıyla karşılaştırarak sınıf bilincini veya onun "mesleki anlayış" (occupational insight) olarak tanımladığı kavramı ölçmüştü ve göze çarpan bir yanlılığın kanıtını bulmuştu.[237] Birçok deneğin, hiyerarşi içindeki her mesleğin konumuna yönelik göreli olarak kesin bir inancı vardı ve kendi mesleklerini normalde atanan ortalamanın biraz daha üst bir pozisyona atamışlardı. Doğal olarak, Hartman yine göreli olarak az sayıda meslek ile uğraşmaktaydı. Eğitimle ilgili mesleklere eğilim yine baskındı ve Hartman özellikle eğitim meslekleri içindeki hiyerarşik yapıdan oldukça etkilenmişti. 25 meslekten 5'i eğitimle ilgiliydi ve üniversite profesörü birinci sırada sınıflanmıştı. İkinci sırada okul yöneticileri, üçüncü sırada müdürler, dördüncü sırada lise öğretmenleri ve beşinci sırada da ilkokul öğretmenleri yer almaktaydı. Öğretmenler uzmanlık gerektiren meslekler içerisinde en düşük sırada sınıflandırılmışlardı ama tüm mesleklerle karşılaştırıldığında yüksek bir derecede yer almaktaydılar.[238]

Erken dönemdeki bu çalışmalarda baskın olan tutarlılık, derecelendirilecek mesleklerin sayısının göreli olarak az olması gerçeğinden, büyük ölçüde de açıkça tanımlanmalarından kaynaklanmaktaydı. Bunun ardından, ortalama bir bireyin sosyal statü veya prestij konumlarını herhangi bir mesleğe değil de iyi tanımlanmış az sayıdaki mesleğe atama durumunda olup olmadığı sorusu ortaya konmuştu. Erken dönem çalışmalarda kullanılan az sayıdaki meslekler her zaman aynı değildi. Böylece 1930'ların ortasına gelindiğinde genellikle bir çalışmadan diğerine değişen az sayıdaki mesleği derecelendiren, göreli olarak ufak sayıda örneklemelerden oluşan denekleri temel alan mesleki statüye yönelik bir literatür vardı.

---

[237] Davies, **Ön.ver.**, s. 137
[238] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 5

Mapheus Smith 1935'te geçmişteki araştırmaları değerlendiren incelemesinde şu noktaları ön plana çıkarmaktaydı:[239]

1. Meslekler arasındaki ayrımı tarafsız hale getirecek bir dereceleme tekniğine olan ihtiyaç
2. Bu tipteki bir dereceleme ölçeğinin tüm meslekleri ve bir mesleki grup içindeki tüm konumları kapsaması gerekliliği
3. Her mesleğin ve meslek grubu içersindeki her konumun sayısal bir değer alması gerekliliği

Smith, tüm meslekleri ve pozisyonları derecelemenin pratik olmadığının farkına varmış ama 100'lük bir ölçek üzerinden 600 pozisyonun anlamlı olacağını düşünmüştü. 1920 ile 1930'larda yapılan çalışmalara ilişkin ilk eleştirisi, söz konusu çalışmaları ülkedeki mesleki prestiji temsil edebilecek tek bir dereceleme-sıra ölçeği altında birleştirmenin mümkün olmadığıydı. Dolayısıyla bu tip bir ölçek yapılandırmaya çalıştı. Üniversite ve lise öğrencilerinden oluşan 345 denekten, 100 mesleği derecelemelerini istedi. Her mesleğin prestij statüsüne yönelik olarak aşağıdaki unsurlar birleştirilerek sayısal bir değer elde edilmişti:. (1) Bir ünlüyü şereflendirmek için yapılan bir akşam yemeğinde kodlayıcılardan her mesleği prestij derecesine göre yerleştirmeleri (masalara dağıtmaları) istendiği zaman söz konusu mesleklere verilen derecelemeler ile (2) gene aynı kodlayıcıların 100'lük ölçek bazında mesleklere verdikleri derecelendirmeler. Ölçeğin uç noktalarındaki meslekler diğerleriyle karşılaştırıldığında kodlayıcıların kafasında çok kesin ve açık şekilde durduğu görülmekteydi.

Smith, 100 mesleğin bulunduğu listedeki derecelemeleri ya da değerlendirmeleri yuvarlayarak, benzer değerler alan meslekleri gruplara ayırdı. Buradaki amaç, (1) statü açısından benzer olan meslekleri veya yatay grupları tanımlamak ve (2) dikey ve yatay hareketliliği anlamaktı. Mesleklerin detaylı listesini kullanan ilk kişi olmasına rağmen çalışmasına yönelik en temel eleştirisi, toplumdaki daha geniş olan meslek sınıflarının bu prestij ölçeğinde iyi temsil edilemediğiydi. Dolayısıyla bu unsur, çalışmanın dikey ve yatay hareketliliğe yönelik değerini sınırlamaktaydı.

---

[239] Aynı, s. 5

Toplumsal tabakalaşma sistemi ve onun içindeki hareketliliğin boyutu tanımlamaya yönelik ilgiye ek olarak, erken dönem araştırmacılardan bazıları aynı zamanda mesleklerin değişen statüleri ile dışsal sosyal şartların herhangi bir mesleğin prestij statüsü ya da derecesini etkileyip etkilemediğiyle de ilgilendiler. Böyle bir çalışma J. A. Nietz tarafından 2000 lise son sınıf öğrencisiyle yapılmıştır. Bu çalışmada deneklerden 40 mesleği 1928, 1932, ve 1934 yıllarında derecelemeleri istenmiştir.[240] Bu dönem Amerika'da "Büyük Depresyon" döneminin hemen öncesini ve sonrasını kapsamaktadır. Araştırma, özellikle ekonomik krizden kaynaklanan şartların herhangi bir mesleğin prestij derecelemesini değiştirip değiştirmediğini incelemekteydi. 1928'deki derecelemeler Pennsylvania'daki öğrenciler tarafından, 1932 ve 1934'deki derecelemeler ise üç eyaletteki öğrencilerden ama çoğunlukla Pennsylvania'daki lise son sınıf öğrencileri tarafından yapıldı. Mesleki dereceleme, belirli bir mesleğe verilen derecelerin toplanması ve ardından mesleklere verilen toplam dereceleme değerine göre yeniden düzenlenmesiyle belirlendi. Böylece en düşük puanı alan derece 1, sonraki en düşük derece 2, vb. oldu. Zaman içinde polis, asker, sigorta aracısı, banker ve muhasebecilik mesleklerinin prestiji artmıştı. Nietz, bu artışları belirgin sebeplere bağladı. Örneğin, sonradan polis ve askere daha yüksek bir statü uygun görülmüştü, çünkü bunun sebebi ekonomik kriz döneminde ayaklanmalardan ve devrimlerden doğan korkuydu. Nietz'e göre sigorta aracısının artan prestijinin arkasında yatan sebep ekonomik kriz esnasında pek çok insanın sigorta tasarrufları ile geçinmesi olabilirdi. Nietz, bankerlere uygun görülen prestijin düşeceğini tahmin etmişti ama Counts'un erken dönem çalışmasıyla karşılaştırıldığında bu meslek 2 derece daha yukarıya yerleştirilmişti. Bunun sebebi, ekonomik kriz esnasında çok az bankerin işsiz kalması gerçeği olabilirdi. Prestij ve sosyal statü açısından en çok düşüş gösteren meslekler vatman, kuru gıda satıcısı, bakkal, çiftçi ve özel şoförddü. Kuru gıda satıcısı ve bakkallar ekonomik kriz döneminde veresiyeyi kaldırma eğilimine geçmişlerdi. Bunun sonucu olarak prestij kaybetmiş olabilirlerdi. Vatmanların görevi o günlerde pek belirgin değildi çünkü tramvayın yerine otobüsler geçmekteydi ve

[240] Davies, **Ön.ver.**, s. 136

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

çiftçilerin içinde bulunduğu kötü durum topluma etkili şekilde anlatılmıştı. Nietz, Counts'ın çalışmasıyla kendi çalışmasını karşılaştırdığında, şunu ortaya koymuştu: Çalışmasında yer alan 40 mesleğin ilk 10'undaki en büyük değişim dereceleme hiyerarşisinde sadece yarım derecelik (yer) bir oynamaya karşılık geliyordu ve en son 10'daki sadece tek bir meslek, satışçı, 3,5'luk bir derece (yer) değiştirmişti. En çok değişim ortadaki 20 meslekte olmuştu, sadece 4 meslek 5 veya daha fazla dereceleme (yer) değişimi ile statü açısından artmıştı. Elektrikçi 8 derece (yer) artmış, muhasebeci ve lokomotif mühendisi 5 derece yükselmişti.

1930'ların sonları ile 1940'ların başındaki diğer çalışmalar ya uzmanlık gerektiren konularda eğitim alan öğrencilerin kendi mesleklerine yönelik tutumlarını ölçerek ya da belli örneklemlerden oluşan öğrencilerden, farklılaşma yarattığı düşünülen, çoklu kriterlere göre meslekleri derecelemelerini isteyerek, mesleki prestije yoğunlaşmışlardı. Bu çalışmaların çoğu yukarıda anlatılan çalışmalara benzer sonuçlar elde etmişti. [241]

1947'de Counts'un çalışması M.E. Deeg ve D.G. Patterson tarafından, bu çalışmalar arasındaki 21 yıllık dönemde mesleklerin sosyal statü derecelemelerinde herhangi bir değişimin olup olmadığının belirlenmesi için tekrarlanmıştı. Amerika'da savaş yıllarındaki ülke savunmasıyla ilgili işlerin verimlilik değerinin ve bunlara olan ihtiyacın kömür madenciliği gibi mesleklerin sosyal statüsünü ve prestijini etkileyebileceği öne sürülmüştü. Deeg ve Patterson sadece Counts'ın listesindeki 25 mesleği derecelendirdiler. Bunlar orijinal listeyi aynı şekilde temsil etmekteydi çünkü meslekler, Counts'un listesinde var olan diğer her bir meslek silinip ardından birbirinden oldukça ayrı noktalarda bulunan üç tanesi eklenerek seçilmişti. Kamyon şoförünün yerine yük arabacısı kullanılarak ufak bir değişiklik yapılmıştı. Kodlayıcılara verilen yönerge Counts'un aynısıydı. Aynı zamanda Counts'un çalışmasında olduğu gibi meslekleri alfabetik sıraya koydular ve ilgili mesleğin karşısına parantez içinde tanımını da yaptılar. Kodlayıcıları Counts'un kullandıklarıyla büyük benzerlik gösteriyordu, sadece tek bir coğrafi yerleşim bölgesinden geliyorlardı.

Fakat Counts farklı bölgelerden gelen kodlayıcılarda bağlantılı ufak

---

[241] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 7

farklılıkların söz konusu olduğunu bulmuştu. Deeg ve Patterson'un kullandığı örneklem şunları kapsıyordu: (1) Minnesota Üniversitesi birinci sınıf öğrencileri (2) Aynı üniversitenin bir psikoloji sınıfındaki üçüncü, son sınıf ve mezun öğrenciler (3) Minneapolis Vocational lisesindeki son sınıf öğrencileri (4) St. Paul's Academic Lisesindeki son sınıf öğrencileri. Sonuçlar sadece üç mesleğin iki dereceden (yer) fazla oynadığını göstermişti: Çiftçi üç derece, satışçı 5 derece düşmüş ve sigorta aracısı 4 derece yükselmişti. Nietz 1935'de benzer değişimler bulmuştu. Yer değiştiren mesleklerin hiç biri yüksek prestijli meslekler değildi. Deeg ve Patterson şu sonuca varmışlardı: Mesleklerin sosyal statü pozisyonları çok ufak değişimler göstermişti ve mesleklerin göreli prestijini belirleyen faktörler tutarlı yapı içersinde işlem görmeye devam etmekteydi.[242]

Daha önceden belirtildiği gibi, bu konu üzerinde çalışan akademisyenler sürekli bir şekilde farklı çalışmaların sonuçlarını birbirine bağlama ihtiyacı içersine girmişlerdi. 1948 yılında Robert E. Clark, içlerinde yüksek fikir birliği oranlarına sahip Neitz, Smith ve Counts'un çalışmalarının sonuçlarını karşılaştırarak meslekleri prestije göre derecelendirdi. Clark'ın belirttiğine göre Amerika'da herhangi bir mesleğe atanan prestijin zaman ve coğrafik alan açısından dengedeydi. Counts ve Nietz'in prestij derecelemeleri arasında + 0,95'lik pozitif bir korelasyon buldu. Kendi amaçları için, Clark, Smith, Counts ve Nietz tarafından derecelenen belirli meslekleri 17 gruba ayırdı. Bu üç çalışmanın son 5 ve ilk 6 sırasındaki mesleklerde tam uyuşma buldu. Aslında ilgisi mesleklerin prestijinden çok mesleki prestij ile akıl hastalıkları arasındaki ilişkideydi. Buna karşın araştırmasının değeri, daha önceki her bir çalışmanın prestij derecelerinin birleştirilmesiyle bulunan yüksek düzeydeki fikir birliğinin ve gelir ile prestij derecelemeleri arasındaki yüksek dereceleme-sıra korelasyon katsayısının ortaya konmasıydı.

Bu erken dönem mesleki prestije yönelik çalışmaların çoğu şunları varsaymaktaydı: (1) Bir mesleğin prestij kaynağı, söz konusu mesleğin özelliklerinden çok insanların fikirlerinden veya inançlarından gelmekteydi, (2) İnsanlar prestij düzeylerini algılayabilirler ve bunu ifade edebilirlerdi.

Gene diğer çalışmalar yukarıda değinilenlerin bulgularını doğruluyordu.

---

[242] Davies, **Ön.ver.**, s. 136

Örneğin Anderson'un 25 mesleğin sosyal statü ve ekonomik geri dönüşe göre 1927 ve 1934'teki derecelemeleri, öğrencilerin prestiji gelire çok yakından bağladıklarını göstermekteydi. Mesleklere yönelik Bagardus sosyal mesafe çalışması, derecelere dönüştürüldüğü zaman, Counts'un bulduğu sonuçlara çok benzer bir sonuç vermişti. Raymond B. Cattell 1942'de 26 mesleğin derecelemesine yönelik bir grup üniversite öğrenci ile vasıflı ve vasıfsız işçileri karşılaştırmış ve 5 meslek dışında temel bir fikir birliği bulmuştu.

Bu çalışmaların bir çoğunda, ölçeğin en uç noktalarında yer alan meslekler çok yüksek bir tutarlılıkla derecelenmişti. Ortada yer alan meslekler arasında daha az tutarlılık vardı. Bunun belli bazı nedenleri olabilirdi. Öncellikle yeni ve/veya bilinmeyen meslekler, belli bir bölgeye ya da alana ait meslekler, ve satışçı, aktör ve sigorta aracısı gibi görev tanımları pek belli olmayan veya pek çok anlam içeren meslekler orta kısımda yer almaktaydı. İkincisi, çalışmaların bir çoğunda denekler üniversite öğrencilerinden, okul öğretmenlerinden ve öğrencilerden oluşmaktaydı. Bunların arasında temel bir fikir birliği vardı; Buna rağmen öğretmenler genellikle lise, üniversite öğrencilerinden, vasıflı ve vasıfsız işçilerden daha tutarlıydı. Aslında, çalışmaların birçoğu insanların bazı sonuçlara ulaşmaya yönelik zorlandıkları zaman mesleklerin bir çeşit dereceleme sırasını üretebildiklerini gösterdi.

Yukarıda değinilen çalışmalar Amerika'da mesleki prestij ölçekleri geliştirmeye yönelik erken dönem çabaları resimlemektedir. Aynı zamanda bunlar zaman içinde mesleki prestijin dengesini ya da tutarlılığını değerlendirmeye yönelik sonraki NORC (National Opinion Research Center, Ulusal Kamuoyu Araştırma Merkezi) prestij çalışmaları ile bunun tekrarları arasındaki karşılaştırmalar için bir temel oluşturmuştur.

İlk detaylı mesleki prestij ölçeği 1947'de National Opinion Research Center - NORC (Ulusal Kamuoyu Araştırma Merkezi) tarafından geliştirilmişti.[243] 1947'nin baharında NORC mesleklere yönelik toplumsal tutumları belirlemek için Amerikan nüfusunun bir kesitini örnekledi. O senenin sonbaharında, Cecil North ve Paul Hatt, verinin ön bir analizini yazdılar ve bundan dolayı ortaya

[243] Daniel W. Rossides, **Social Stratification, The Interplay of Class, Race, and Gender** (2. Basım. Amerika: Prentice Hall, 1997) s. 259

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

çıkan ölçek, genellikle "North-Hatt Ölçeği" olarak adlandırıldı.[244] Bu yenilikçi çalışma bir sonraki 30 yıl için birçok diğer araştırmaya yönelik bir başlangıç noktası sağladı. Amerika'daki yasal mesleklerin tam bir yelpazesini temsil ettiği varsayılan 100 mesleği içeren bir liste yapılandırılmıştı. Sayıyı uygulanabilir sınırların içinde tutma çabasına yönelik olarak özel sekreter, kadın terzisi, hemşire vb. kadın meslekleri listeden çıkartılarak sayı 78'e indirilmişti. Fakat alana çıkmadan evvel listeye Başkanın Bilim Danışma Kurulu (President's Scientific Advisory Board) tarafından ek olarak 9, NORC tarafından da 3 meslek eklenmiştir, böylece liste 90 mesleği kapsamıştır.

2900 kişiden oluşan bir örneklemden 90 mesleğin her birini, söz konusu meslekle meşgul olan bir insanın genel konumunu (itibarını) kendi kişisel fikirlerini göre değerlendirmeleri istenmiştir. Bunun için 5'li bir ölçek hazırlanmıştı.[245]

1. Mükemmel Duruş (İtibar) (Excellent standing)
2. İyi Duruş (İtibar) (Good Standing)
3. Vasat Duruş (İtibar) (Average standing)
4. Vasatın Altında Duruş (İtibar) (Somewhat below average standing)
5. Zayıf Duruş (İtibar) (Poor Standing)

Aynı zamanda deneklere "Bunu nereye yerleştireceğimi bilmiyorum" anlamına gelen "x-sınıflama" verilmişti. Gelen tüm yanıtların ışığında, cevaplar sırasıyla 100, 80, 60, 40 ,20 şeklinde puanlandı. "Bilmiyorum" cevapları sayıldı fakat bunlara belirli bir değer atanmadı ve puanın temel hesaplanmasına dahil edilmedi. 90 mesleğin her birinin prestij derecelemesi, örneklem tarafından mesleğe atanan veya verilen puanların ortalaması alınarak hesaplandı. Açıklamak gerekirse, Bir mesleğe yönelik olarak "mükemmel" diyenlerin yüzdesi 5, "iyi" diyenlerin yüzdesi 4, "vasat" diyenlerin yüzdesi 3, "vasatın altında diyenlerin yüzdesi 2, ve "zayıf" diyenlerin yüzdesi 1 ile çarpılmakta ve bu sayılar toplanarak, genel sonuç 5'e bölünmektedir. Ayrıca çıkan sonuçlar en yakın tam sayıya yuvarlanmıştır.[246] Sonuç, 96 puanla "yüksek mahkeme yargıcından"

---

[244] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 9

[245] Thomas E. Lasswell, **Class and Stratum, An Introduction to Concepts and Research** (Amerika: Houghton Mifflin Company, 1965) s. 426

[246] Anthony P. M. Coxon, P. M. Davies ve C. L. Jones, **Images of Social Stratification, Occupational Structures and Class** (İngiltere: Sage Publications, 1986) s. 20

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

başlayıp 33 puanla ayakkabı boyacısına uzanan bir yelpazeydi. Meslekler sonradan başka araştırmacılar tarafından tekrar düzenlendi ve 1 ile 90 arasında puanlandı.[247]

Geçmişteki çalışmalarda, insanların kendi işlerini ve bunlara benzeyen işleri söz konusu pozisyonların ortalamasından daha yukarıda dereceleme eğilimi içerisinde oldukları bulunmuştu. Yüksek bir mesleki prestij derecelemesiyle bağdaşan nitelik, yüksek düzeyde uzmanlaşmış eğitimi ve toplumsal refaha yönelik önemli bir sorumluluk düzeyini kapsamaktaydı. Yaş kriterinin mesleklerin derecelenmesinde bazı farklılıklar yarattığının bulunmasına rağmen, uzmanlık gerektiren meslekler en üst düzeylerde derecelenmişti. Örneğin "barmen" 21-39 yaş grubundan en yüksek derecelendirmeyi almıştı. Devlet memuriyetleri ve görevleri en yüksek düzeyde derecelenirken, uzmanlık gerektiren meslekler ikinci sırada yer almaktaydı. Listelenen 90 mesleğin üçte birini oluşturan uzmanlık gerektiren (professions) meslekler içindeki puanlar 93 puandaki hekimle başlayıp 52 puandaki gece kulübü şarkıcısına kadar iniyordu. Uzmanlık gerektiren meslekler içinde en yüksek ortalama düzey, ekonomist dışında tutarlı bir şekilde profesyonel ve yarı-profesyonel işlere yönelik ortalama puanın üstünde sınıflanan 8 bilimsel mesleğe verilmişti. Çiftçilik dışı işçilikle ilgili 6 meslek en düşük düzeyde derecelenmişti. Ülkenin tüm bölgelerinden gelen insanların pek çok mesleğe yönelik değerlendirmelerinde bir fikir birliği göze çarpmaktaydı. Bazı tutarlı bölgesel farklılarda da vardı. Yargıçlar, psikologlar, sosyologlar, ekonomistler ve barmenler göreli olarak kuzeydoğuda yüksek düzeyde derecelenirken, bilim adamlarının ve avukatların en düşük düzeyde derecelendikleri güneyde muhasebeciler yüksek oranlar almışlardı. Papazlar kuzeydoğuda en yüksek değerleri alırken orta batıda en düşük değerleri almışlardır.

Bu çalışmadaki diğer bir gelişme, deneklere meslekleri derecelerken bunu niye yaptıklarının sorulmasıdır. Özellikle, mükemmel olarak derecelendirdikleri mesleklere yönelik bu fikri onlara veren "başlıca nedeni" belirtmeleri istenmiştir. Bu konuda baskın olan bir cevap ya da gerçekten çoğunluk oluşturacak bir tepki elde edilememişti. Tepkilerin % 60'ı "bu iş iyi para

[247] Tolan, **Ön.ver.**, s. 272

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

getiriyor", "sosyal prestiji var", "çok fazla eğitim ve sıkı çalışma gerektiriyor", "insanlık adına bir hizmet sağlıyor", ve/veya "gerekli (zaruri) bir iş" gibi cevapların arasında eşit düzeyde dağılmıştı. Meslekle bağdaşmış gelir ve eğitimle ilişkili tepkiler en sık verilen cevaplardı. Düşük gelirli denekler parasal ödülü veya getiriyi bir mesleğin statüsü açısından en önemli özellik olarak ön plana çıkarıyorlardı. Mesleki duruşu (itibarı) meydana getiren fikir birliğinin belirgin yokluğu dışında, oranlardaki benzerliğin iki sebebi olduğu düşünülmektedir, bunlardan birincisi insanların sezgisel bir biçimde tepki verdikleri tek bir mesleki imaja sahip olduklarını, ikincisi ise yapılan değerlendirmelere yönelik çeşitli kriterlerin yüksek düzeyde birbiriyle bağlantılı olduğunu savunulmaktadır.

Amerika'da NORC çalışması belli sebeplerden dolayı bir dönüm noktasıdır. Oldukça büyük miktarda mesleği çalışma kapsamına almıştı. Bundan daha önemlisi, geniş bir örneklem kullanmış ve böylece derecelemeler yaş, eğitim düzeyi ve diğer özelliklerin etkilerini göz önüne alabilmişti. Gerçekte, verilen yanıtlar açısından yüksek bir tutarlıklık söz konusu olmasına rağmen, bazı farklılıklar da vardı. Örneğin, uzmanlık gerektiren meslekler özellikle bilimsel meslekler, üniversite eğitimliler tarafından diğerlerine nazaran daha yüksek derecelenmişti. 8. sınıfın üstünü okumayanlar (yani Türkiye'ye göre ilk okul mezunları), marangozluk, usta işçilik veya kondüktörlük gibi vasıflılık gerektiren meslekleri diğerlerine göre daha yüksek dereceleme eğilimindeydiler. Öte yandan, çalışma bazı olağan yanlılıkları da kapsıyordu. Belirtildiği gibi, listelenen tüm mesleklerin üçte biri uzmanlık gerektiren mesleklerdi. Bu toplam evrendeki sayıyla karşılaştırıldığında yüksek bir orandı ve belki de bu sosyal bilimler alanında çalışan uzmanlaşmış araştırmacılara (bilim adamlarına) yönelik yanlılığı yansıtmaktaydı. Bu çalışmayla ilgili belirtilmesi gereken diğer bir nokta, çok yüksek düzeyde sınıflanan mesleklerin pek çok insan açısından bilinmedik ve alışılmadık meslekler olduğudur. Ne kadar insanın bir mesleği tanımlayamadan söz konusu mesleği değerlendirmiş olabileceğini anlama çabasına yönelik olarak deneklerin tanımlaması için "Nükleer Fizikçi" seçilmişti. Deneklerin sadece %3'ü nükleer fizikçinin doğru bir tanımını verebilmişti,

%18'lik bir bölüm kısmen doğru tanımlama yapabilmişti.[248]

Bunların dışında NORC çalışmasının önem kazandığı noktalar şunlardır: Öncelikle kolayda örneklemeden çok istatistiki açıdan savunulabilir bir kodlayıcı örneklemi kullanmıştı: İkinci olarak meslekler aralıklı bir metrik sistem üzerinden sıralamaya çalışmıştı: Üçüncü olarak, sonradan gelen tüm prestij tabanlı mesleki puanlama sistemlerinin odak noktası olmuştu.

Varolan çeşitli eksikliklerine rağmen NORC çalışmasına bağlı North-Hatt ölçeği çok yaygın kullanılan bir çalışma olmuştur.[249]

NORC çalışmasının bu tip araştırmalarda bir dönüm noktası olmasına karşın, 1940'lı yıllarda daha ufak çapta ölçek çalışmalarının uygulanmasına devam edilmişti. Örneğin 1948'de M. K. Welch, Indiana Devlet Öğretmen Yüksekokulu öğrencilerinin yapmış olduğu derecelemelerin diğerlerinden farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için 500 öğrenci ile anket yapmıştı. Meslekler, Deeg ve Patterson'un çalışmasında olduğu gibi sınıflandırılmıştı, fakat meslek listesine "lise öğretmeni" eklenmişti. Karşılaştırıldığı zaman, iki çalışma arasında dereceleme sırasına yönelik pozitif bir korelasyon (+ 0,983) bulunmuştu. Kodlayıcı gruplarının tamamı, genel olarak meslekleri, uzmanlık gerektiren meslekler, yarı uzmanlık gerektiren meslek, yetenek gerektiren meslekler vb. şeklindeki geleneksel sınıflama yöntemi ile gruplamışlardı.

Şimdiye kadar özetlenen çalışmaların tamamının Amerika'da yapılmış olmasına rağmen, mesleklerin statüsüne değerli ve güncel çalışmalar diğer ülkelerde yapılıyordu ve aynı zamanda karşılaştırmalı araştırmalar da vardı. Bu ülkelerin en dikkat çekeni İngiltere'dir. 1949 yılında İngiltere'de Hall-Jones çalışması (John Hall ve Caradog B. Jones) meslekleri prestijlerine göre ayırmaya ve onları benzer prestij düzeyleri bazında gruplamaya çalışmıştır. Çalışmanın İngiltere ile ilgili bölümünde bunlara detaylı olarak değinilecektir.

Belli bir süre sonra Alex Inkeles ve Peter H. Rossi, 1950'li yıllarda altı endüstrileşmiş ülkede karşılaştırılabilir mesleklere uygun görülen prestijin bir değerlendirmesini yaptı. Bu altı ülke şunlardı: Amerika, İngiltere, Yeni Zelanda, Japonya, Rusya ve Almanya. Çeşitli ülkelerdeki prestij derecelemelerine yönelik yüksek korelasyonlar bulundu ve altı ülke arasındaki kültürel farklara

[248] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 11
[249] Hall, **Ön.ver.**, s. 253

bakmaksızın mesleklerin, göreli bir standart hiyerarşi içinde prestije göre sıralandığını ortaya koydular.[250] Inkeles ve Rossi, yaptıkları çalışmanın bulgularına dayanarak, mesleklerin değerlendirilmesinde, kültürel geleneklerdeki farklılıklara nazaran toplumların ortak yapısal özelliklerinin daha etkili olduğu sonucuna vardırlar.[251] Ayrıca Donald J. Trieman, 1970'li yıllarda 55 ülkede mesleki prestij çalışmaları yapmıştır. Bu çalışmaların ışığında mesleklerin prestij yapılarının tutarlı ve dengede olduğu sonucuna varmıştı. Kültürler arasında ortak olan mesleklerin karşılaştırılmaları temel alındığında prestij derecelemelerine yönelik oldukça yüksek bir korelasyon katsayısı bulunduğu ileri sürülmektedir. Bu korelasyon değerlerinin ülkelerin ikili karşılaştırılmalarında değiştiği fakat birkaç tanesi hariç, tamamında yüksek oranlarda olduğu vurgulanmaktadır.[252] Bunun ötesinde Robert W. Hodge, Paul M. Siegel ve Peter H. Rossi, Amerika'da 1947 ve 1963 yılında yapılan NORC anketlerinde mesleki prestij derecelemelerini karşılaştırmış ve hatta karşılaştırmaları Count'un 1925 yılındaki çalışmasına kadar götürmüşlerdi. Bu çalışmalarda birbirini tutan meslekler bazında, 1925-1963 karşılaştırmasında korelasyon katsayısı 0,93 bulunmuştu. Daha az bir zaman aralığına sahip ve daha karşılaştırılabilir bir tabanda daha geniş bir meslek yelpazesinin derecelendiği 1947 ve 1963 yılları arasındaki karşılaştırmada bulunan korelasyon katsayısı 0,99'du. Sonraki çalışmalarda bazı mesleklerin daha yüksek prestije, diğer mesleklerin de daha düşük prestije sahip olmasına karşın Hodge, Siegel ve Rossi, 1925 yılından itibaren Amerika'da mesleki prestije yönelik çok belirgin bir değişimin olmadığı kararına varmışlardı. Ayrıca Hodge, Siegel ve Rossi, birbirinden farklı yöntemlerle uygulanan yoğun araştırmalara karşın, mesleki prestij hiyerarşisinin ülkeden ülkeye ve bir ülke içinde alt gruptan diğer bir alt gruba benzerlikler taşıdığını bildirmişlerdi.[253]

Ölçekler arasındaki yüksek tutarlılık düzeyine karşın, mesleki prestije

---

[250] Alex Inkeles ve Peter H. Rossi, "National Comparisons of Occupational Prestige," **American Journal of Sociology**. Cilt no 61, Sayı no 4: 329-339, (1956), s. 339

[251] John H. Goldthorpe ve Keith Hope, "Occupational Grading and Occupational Prestige", **Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective**. Ed.: David B. Grusky (2. Basım Amerika: Westview Pres, 2001) s. 267

[252] Bernd Wegener, "Concepts and Measurement of Prestige", **Annual Review of Sociology**. Cilt no 18: 253-280, (1992), s. 263

[253] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 110

yönelik herhangi bir ölçeğin geçerliliği A. F. Davies tarafından 1950'lerde sorgulandı. Davies, eleştirisinde şunu ortaya koydu: Aynı meslek, aynı toplumun farklı bölgelerinde birbirinden farklı derecelenmişti ve bazen de cevaplayanların sosyal statüleriyle değişiklik göstermişti. Davies, aynı zamanda mesleki prestije yönelik farklı tanımaların olduğunu da savunmuştu; çünkü insanlar, kendi yaptıkları işlere benzeyen meslekleri daha yüksek düzeyde derecelendirmişlerdi. Gene, Davies, farklı yerleştirilmiş mesleklerin hiyerarşisine yönelik tek tipliliği de sorgulamıştı. Bu, en son eleştiri sosyal bilimcileri yakından ilgilendirmektedir çünkü puanlı bir dereceleme sistemi kullanılması durumunda araştırma deneklerinden, mesleklerin birbirine bağlantılı olarak derecelenmesi istendiği zaman, aynı grup düzeyinde gözüken meslekleri hiyerarşik bir yapı içersine yerleştirmeleri için zorlanmış oluyorlardı.[254]

Mesleki prestij ölçümleriyle ilgili bu zorluk Paul K. Hatt tarafından tartışılmıştır. Aynı zamanda, o, sosyal bilimciler tarafından geliştirilen mesleki prestij ölçümünün bütün bir süreç olarak görülüp görülemeyeceğini ve buna ek olarak, uçak pilotu, artist, fabrika sahibi ve sosyolog gibi birbirine benzemeyen mesleklerin denekler tarafından aynı bütün içinde değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini de sorgulamıştı. NORC'da kullanılan soruların üç ayrı alt kümesine Guttman Ölçekleme tekniğini kullanmış ve deneklerin gerçekte birkaç tane dereceleme veya sıralama sistemi kullandığını bulmuştur. Hatt, puanları tekrar incelediğinde, bunları, tek bir kesintisiz süreç üzerinde ölçeklenmiş gibi gözüken alt gruplara ayırmış ve kendisinin "konumlandırmalar" (situses) olarak adlandırdığı paralel statü basamakları fikrini geliştirmişti. Hatt, sekiz ayrı konumlandırma (situses) tanımlamıştı; politik meslekler, uzmanlık gerektiren (profesyonel) meslekler, ticaretle ilgili meslekler, eğlence ve sanatla ilgili meslekler, tarımla ilgili meslekler, kol gücü gerektiren meslekler, askerlik ve hizmet sektörü meslekleri.[255] Araştırması şunu ortaya koymuştu: Tek bir konumlandırma (situs) içindeki statülerin karşılaştırılması gayet kolay yapılabilirdi; fakat konumlandırmalar arası karşılaştırmalar, anlamı belirsiz sonuçlar doğuracaktı. Konumlandırma (situs) kavramının gelişmesi önemli bir

---

[254] Davies, **Ön.ver.**, s. 142

[255] Paul K. Hatt, "Occupations and Social Stratification," **American Journal of Sociology**. Cilt no 55, Sayı no 6:533-543, (1950), s. 540

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

katkıydı ve mesleklerin homojen gruplamalarına yönelik prestij düzeyindeki değişimleri analiz etmek için 1963'teki NORC mesleki prestij puanlama testinin tekrarında kullanılmıştı. Bunun ötesinde yaygın anlamda kullanılmamıştı.[256]

Orijinal NORC çalışmasından 20 yıl sonra Peter C. Pineo ve Joan J. Porter tarafından mesleklere yönelik bir prestij puanlama sistemi geliştirilmişti. Bu çalışma Kanada nüfusunun ulusal bir örneklemi tarafından belirli bir örneklem dahilindeki mesleklerin ortalama değerlendirilmesini temel alıyordu. Bu puanlar Kanada'da hem bağımsız olarak hem de diğer tarafsız ölçümlerin geliştirilmesiyle bağlantılı olarak kullanıldı.[257]

NORC puanlamalarının, mesleki prestij çalışmalarına çok önemli bir katkısı olmuştur. Özellikle, 1963'teki tekrarından sonra, zaman içinde oranların dengede kaldığını da göstermiştir. Kavramsal ve metodolojik zorluklara ve ölçeğin sınırlı kapsamına karşın yaygın bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir. NORC prestij puanlarının en yakın zamandaki adaptasyonu Paul M. Siegel'ın (1971) doktora tezinde ortaya çıkmıştır. Üç ayrı çalışmada (NORC çalışmasının 1963'teki tekrarı ve Siegel ve meslektaşları tarafından 1964 ve 1965 yılında uygulanan diğer iki çalışma) toplanan mesleki prestij oranlarının birleştirilmesiyle yeni bir mesleki prestij puanlama kümesi elde etmişti.[258] Puanları birbirine bağlamak için regresyon tekniği kullanıldı. Ardından bunlar, 1960'taki nüfus sayımına ait iş gücü raporunda gösterildiği gibi, detaylı mesleki kategorilere yönelik bir puanlama kümesi olarak geliştirildi.

Siegel tarafından kullanılan, çeşitli anket çalışmalarında toplanan mesleki prestij dereceleri, farklı örneklemleri, farklı meslek listelerini ve farklı metodolojileri temel alıyordu, Yine de hepsi tek bir listede birleştirilmişti. Örneğin, Robert W. Hodge, Paul M. Siegel ve Peter H. Rossi 1963'teki çalışmalarında bir bölgeden tesadüfi olarak seçilmiş 923 kişilik bir örneklemden 203 mesleğin sosyal itibarını (duruşunu) tahmin etmelerini istemişti. Bunu, dereceli bir liste (merdiven) üzerinde 9 tane kutucuğu kapsayan geniş bir karton levha parçası üzerine, üstünde meslek yazılı kartlar yerleştirerek yapmışlardı.

---

[256] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 13
[257] Powers, **Ön.ver.**, s. 6
[258] Keiko Nakao ve Judith Treas, "On Revising Prestige Scores for All Occupations," GSS **Methodological Report**. Cilt no 69: 1-13, (Kasım 1990), s. 2

Kutular 1'den 9'a kadar numaralanmıştı ve birinci, beşinci ve dokuzuncu kutular sırasıyla alt, orta ve üst şeklinde etiketlenmişti. Aynı zamanda deneklerden, ailelerinde asıl parayı kazanan kişinin mesleğini de sıralamaları istenmişti. 203'lük listedeki mesleklerin üç alt kümesi şunlardı: (1) Nüfus sayımı listelerinden alınan meslekler (2) NORC tarafından uygulanan bilimsel ve teknik iş gücüne yönelik sayım sonrası çalışmaya karşılık gelen meslekler (3) Politik meslekler gibi önceki pek çok alt kümede eksik olan meslekler. Sıralamadaki (veya merdivendeki) 9 aralık alttan yukarıya doğru 0, 12.5, 25, 37.5 vb. şeklinde puanlanmıştı ve bir meslek tarafından alınan puan, söz konusu mesleğin dahil edildiği kutuların ortalama puanıydı. Kuramsal olarak bu 0 ile 100 arasında dağılacaktı. 1965'te mesleki prestije yönelik bu çalışmayı tamamlayıcı bir anket uygulandı. Bu çalışmada 153 meslek Hodge, Siegel ve Rossi'nin anketinde olduğu gibi aynı şekilde derecelendi. Bu meslekler, 1960'taki nüfus sayımı sınıflama ölçeğinde varolan detaylı mesleki kategorilerin her birine prestij puanı atanmasına yönelik bir temel sağlamak için Hodge, Siegel, Rossi anketi ve NORC çalışmasının tekrarlarıyla birlikte kullanılmak üzere seçilmiş mesleklerdi. Tamamlayıcı çalışmaların farklı versiyonları vardı ve her yeni çalışmada yaklaşık 500 kişiden oluşan örneklemlerden meslekleri derecelemeleri istendi.

NORC çalışmasının tekrarı ve Hodge, Siegel, Rossi çalışmasına yönelik dereceler farklı ölçeklendirildiği için, söz konusu tekrardaki ve tamamlayıcı çalışmadaki mesleklerin ortalama dereceleri, Hodge, Siegel, Rossi çalışmasındaki prestij puanlarının metrik sistemine dönüştürülmeliydi. Tüm çalışmalar birleştirildiğinde, 600 üzerinde meslek kullanılmıştı. Bunlardan 412'si ayrı başlıklardı. Diğerleri bir kereden fazla sıralanmıştı. Olduğu gibi aynı yazılmış başlıkların (mesleklerin) üst üste geçmesi dönüşümlerin meydana gelmesine olanak tanıdı. Üst üste geçen başlıklar, diğer her çalışmadan her mesleğin aldığı derecelerin ortalamalarından Hodge, Siegel, Rossi çalışmasındaki prestij puanlarını tahmin etmede kullanılan dört regresyon doğrusunun (formülünün hesaplanması) yapılandırılması için kullanıldı. 1963'teki NORC tekrarında ve Hodge, Siegel ve Rossi çalışmasında 32 meslek aynı şekilde yazılmıştı. Buna benzer olarak 49 meslek hem Hodge, Siegel, Rossi çalışmasında hem de her bir tamamlayıcı çalışmada ortak kullanılmıştı.

Bu söz konusu meslekler, regresyonların oluşturulması için kullanılmıştı. Ardından regresyon denklemleri Hodge, Siegel, Rossi çalışmasında derecelenmeyen tüm mesleklere yönelik Siegel'in "tek metrik sistem içindeki prestij puanları" (prestige scores in uniform metric) olarak adlandırdığı değerleri elde etmek için kullanıldı. Hodge, Siegel, Rossi çalışmasında derecelenen mesleklere yönelik puanlar, gerçekte bu çalışmada mesleklerin aldığı prestij puanlarıydı (yani sonuçlar birbirini tutuyordu). Ardından bu prestij puanları, 1960 nüfus sayımında yer alan detaylı mesleklerin her birine atanmıştı. Aynı zamanda, başlıca grupları oluşturan detaylı mesleklere yönelik puanların ağırlıklı ortalaması alınarak her temel gruba yönelik prestij puanı da hesaplanmıştı. Ağırlıklandırmalar, 1960 yılındaki deneyimli sivil iş gücünün dağılımından elde edilmişti.

Belki gelişiminin yakın bir dönemde olması ve istatistiki süreçlerin karmaşık doğasından dolayı, Siegel'in "tek metrik sistem içindeki prestij puanları", orijinal NORC veya onun 1963'teki tekrarı kadar yaygın kullanılmamıştır. Siegel tarafından ortaya konan puan kümelerinin daha önceki NORC çalışması üzerinde bir avantajı vardır. Bu da nüfus sayımında listelenen detaylı mesleki kategorilerin her biri için bir puan sağlamasıdır. Buna karşın, daha önceki çalışmalardan miras kalan zorlukların herhangi birisinin üstesinden gelmiş gibi durmamaktadır. Gerçekte, yapılan hatalar daha da arttırılmış olabilir çünkü, eldeki bu kadar çok puan deneklerin doğrudan değerlendirmelerinden çok matematiksel tahminlerden yapay olarak türetilmiştir. Bu da literatürde Siegel'in çalışmasına yönelik ciddi bir eleştirdir.[259]

Literatür incelendiğinde Amerika'da mesleki prestije yönelik 3 büyük ulusal anketin olduğu görülmektedir. İlki yukarıda değinildiği gibi NORC'da 1947 yılında North ve Hatt tarafından gerçekleştirildi. Bu derecelemeler 90 meslek başlığını kapsıyordu. Amerika'daki ulusal anlamda ikinci temel prestij çalışması 1960'ların ortasında bir seri anket ile gerçekleştirildi. (1963, 1964 ve 1965 yıllarında yapılan anketler). Yukarıda değinildiği gibi Siegel bu farklı anketlerden gelen derecelemeleri tek bir sistemde birleştirdi ve 1960 nüfus sayımında listelenen tüm mesleklerin prestij derecelemesini doğrudan ortaya koydu. Bu

[259] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 14

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

derecelemeler, sonradan 1970 nüfus sayımı mesleki sınıflaması için David L. Featherman ve Robert M. Hauser, ayrıca James Allan ve Tom W. Smith tarafından güncellendi. Devamında Gillian Stevens ve Elizabeth Hoisington bu derecelendirmeleri 1980 nüfus sayımı sınıflaması için tekrar güncelledi.[260] Ulusal çaptaki üçüncü prestij çalışması Keiko Nakao ve Judith Treas tarafından NORC 1989 Genel Toplum Anketi (General Social Survey) çalışmasıyla bağlantılı gerçekleştirildi. Bu mesleki prestij derecelemeleri öncellikle 1980 nüfus sayımı mesleki sınıflaması için düzenlendi ve ardından 1990 mesleki sınıflama sistemiyle kullanılacak şekilde güncellendi. Nakao ve Treas, temelde Siegel'in ortaya koyduğu prestij puanlarını güncellemişlerdir.[261]. Nakao ve Treas tarafından gerçekleştirilen 1989 yılındaki prestij çalışmasının tasarımı, prestij ölçekleri arasındaki karşılaştırabilirliliği attırmak için Siegel'in 1960'larda yürüttüğü çalışmalara adapte edildi. Bu çalışma, Siegel'in çalışmasından, 1980 nüfus sayımındaki detaylı tüm mesleki kategorileri tek bir çalışmada toplama girişimi ile ayrılıyordu. Her biri yaklaşık 125 denekten oluşan 10 alt örneklemle gerçekleştirildi. Her bir alt örneklem, belirlenen 40 mesleği derecelendirdi. Ayrıca her bir alt örnekleme değerlendirmeleri için farklı 70 meslek başlığı verildi. Yani her alt örneklemde derecelenmesi için birbirinin aynı 40 meslek ve ayrıca birbirinden farklı 70 meslek başlığı vardı. Sonuçta 740 meslek, denekler tarafından derecelendirildi. Böylece, 1960'lı yıllardaki prestij ölçümlerinde kullanılan hesaplama süreçleri devreye sokularak, 740 meslek başlığı için prestij puanları üretildi. 740 meslek başlığı için hesaplanan prestij puanları, 1980 nüfus sayımındaki 503 mesleki kategoriye puanlar atamak için kullanıldı.[262]

---

[260] Gillian Stevens ve Elizabeth Hoisington, "Occupational Prestige and The 1980 U.S. Labor Force," **Social Science Research.** Cilt no 16: 74-105, (1987), s. 74

[261] Robert M. Hauser ve John Robert Warren, "Socioeconomic Indexes for Occupations: A Review, Update and Critique," **CDE Working Paper.** Cilt no 96 Sayı no 1: 1-83, (1996), s. 12 (Center for Demography and Ecology, University of Winconsin-Madison)

[262] Keiko Nakao ve Judith Treas, "Computing 1989 Occupational Prestige Scores," **GSS Methodological Report.** Cilt no 70: 1-27, (1990), s. 20

1.1.3. Prestij ve Sosyoekonomik Kriterler Arasında Bağlantı Kurulması

Mesleklere yönelik tek başına popüler yargıları temel alan statü ölçümleri bu alanda çalışan pek çok kişiyi tatmin etmemekteydi. Tatminsizlik, popular derecelemelerin ve bununla beraber statü belirlenmesine yönelik prestij ve sosyoekonomik kıstaslar arasında belli bir ayrımın olduğuna ilişkin göstergelerin neler olduğunu yönelik sağlam, elde tutulur bilginin eksikliğinden kaynaklanmaktaydı.

Bu başlık altında değinilecek çalışmalar sosyal tabakalaşmanın ölçülmesinde sosyoekonomik kriterlerin kullanılması açısından oldukça önemlidir, çünkü bu bölümde başkaları tarafından yapılan değerlendirmeler sonucunda oluşan mesleki prestij hiyerarşilerinden, eğitim ve gelir gibi sosyoekonomik kriterlerin kullanıldığı mesleki statü hiyerarşilerine bir geçiş özetlenmeye çalışılacaktır.

Erken dönem sınıf çalışmalarından biri prestij ile sosyoekonomik kıstas yaklaşımının ilişkisine yoğunlaşmıştı. Bölümün başında statü ölçümüne yönelik itibar yaklaşımı başlığı altında değinildiği gibi bu çalışma, W. Lloyd Warner ve meslektaşlarının 1940'lı yıllarda Yankee City ve diğer yerlerdeki topluluklarda sınıf yapısı analizlerine yönelik yaptığı çalışmalardır.[263]

W. Lloyd Warner yaptığı araştırmada üzerinde çalıştığı belli bir bölgede yaşayan insanları hem itibar ki bunu Değerlendirilmiş Katılım (Evaluated Participation, EP) olarak adlandırıyordu hem de sosyoekonomik göstergeler, bunu da Statü Karakteristikleri (Status Characteristics) olarak adlandırıyordu, açısından sınıflara ayırmıştı. İtibar yaklaşımı tek başına mesleğe bağımlı değildi. Bunun yerine topluluk üyelerinin birbirlerini belli kriterlere göre sınıflamaları gerekiyordu. Statü Karakteristikleri İndeksi (Index of Status Characteristics, ISC) mesleğin, gelir kaynağının, oturulan ev tipinin ve yaşanılan bölgenin ağırlıklandırılmış birleşimini temel alan bir ölçümdü. EP (Değerlendirilmiş Katılım) ve ISC (Statü Karakteristikleri İndeksi) arasında yüksek bir korelasyon varken bazı farklılıklar da söz konusuydu. Warner ISC'i

---

[263] W. Lloyd Warner, Marchia Meeker ve Kenneth Eells, "What Social Class is in America," **Social Class and Stratification, Classic Statements and Theoretical Debates**. Ed.: Rhonda F. Levine (Amerika: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1998) s. 67

(Statü Karakteristikleri İndeksini), sosyal statü belirlenmesinde dönüm noktası olarak hissettiği Değerlendirilmiş Katılımın, başka bir deyişle itibarın tayin edilmesinin kısa bir yolu olarak görmüştür. Warner'a göre EP ve ISC, araştırmacı açısından bir toplulukta sosyal sınıfın belirgin bir anlamını ortaya koymakta ve ona, bu statü yapısı içersindeki herhangi bir bireyin ya da ailenin yerini göstermektedir.[264]

Yukarıda ifade edildiği gibi, W. Lloyd Warner, Marchia Meeker ve Kenneth Eells, Yankee City ve diğer topluluklardaki sınıf yapısına yönelik analizlerinde itibar ölçümü yanında Statü Karakteristikleri İndeksi'ni (ISC) devreye sokmuşlardı. Daha önceden de belirtildiği gibi Lloyd Warner'ın çalışması temelde sosyal statü ölçümüne yönelik itibar yaklaşımı altında yer almaktadır. Bununla birlikte Warner'ın yaptığı çalışmalar sosyoekonomik kriterlerin sosyal statü ölçümüne sokulması açısından ilk belirgin çabalardır ve bunun devamındaki çalışmalara bir temel oluşturmuştur. Dolayısıyla bu noktada Warner ve meslektaşlarının itibar ölçümü yanında geliştirdiği sosyoekonomik indekse değinmekte fayda vardır.

Bu ölçümde, her unsur (yani meslek, gelir kaynağı, oturulan ev ve yaşanılan bölge) 7'li bir ölçek üzerinden derecelenmiş ve toplam indeks, bu dört unsura yönelik birleştirilmiş puanların ağırlıklandırmasını temel almıştı. Mesleki unsur, meslekleri yedi grupta kategorize etmişti ve çelişkili bir konu olmasına rağmen hiyerarşik bir yapı söz konusuydu. Gelir kaynağı boyutu, miras kalan servet, kazanılan servet, kâr ve ücretler, maaş, yevmiye, özel yardım ve kamu yardımı ve saygı görmeyen gelir gibi başlıca kaynaklar arasında farklılaşmaktaydı. Konut tipi, görüşmecinin boyut, stil ve koşullar açısından yaptığı gözleme göre mükemmel, çok iyi, iyi, vasat, idare eder, kötü ve çok kötü şeklinde bölümlere ayrılmıştı. Yaşanılan bölgenin sınıflamasında, görüşmecilerin bölgenin genel görünüşü hakkındaki derecelemeleri esas alınmıştı. Bunların seçenekleri, çok yüksek, yüksek, ortanın üstünde, orta, ortanın altında, düşük ve çok düşük şeklinde belirlenmişti. Dört unsura atanan ağırlıklandırmalar, bir ailenin itibarını bir statü kriteri olarak devreye sokan çoklu regresyon denkleminden hesaplanmıştı. Buna bağlı olarak, mesleğin aldığı

[264] W. Lloyd Warner, Marchia Meeker ve Kenneth Eells, **Social Class in America, The Evaluation of Status** (Amerika: Harper Torchbooks/The Academy Library, 1960) s. 43

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

ağırlıklandırma değeri 4, her bir gelir kaynağı ve konut tipinin aldığı ağırlıklandırma değeri 3 olmuştu. Yaşanılan bölgenin aldığı ağırlıklandırma değeri 2 olmuştu. Toplam indeks puanı unsur değerlerinin ağırlıklandırılmış bir toplamıydı. Birleşik puanlar 12 ile 84 arasında değer alabilirdi.[265]

Tekrarlamak gerekirse, (meslek x 4)+(gelirin kaynağı x 3)+(konut tipi x 3)+(oturulan semt x 2) formülü ile kişilerin içinde bulundukları tabakalar belirlenmektedir. Ayrıca, her kriteri kendi içinde-nitelik itibariyle- birden yediye inecek tarzda tasnif etmişlerdir. Bu formüle göre, her kriter açısından en üstün nitelikteki kişi, (1x4)+(1x3)+(1x3)+(1x2)=12 puan; en düşük nitelikleri olan biri ise, (7x4)+(7x3)+(7x3)+(7x2)=84 puan alacaktır. Burada, (12) en üst tabakayı, (84) ise an alt tabakayı göstermektedir. 12'den 84'de yapılacak bir sıralama ile üçlü, altılı ya da dokuzlu tabakalaşma tasnifleri yapma imkanı veren bu ölçek; adından da anlaşılacağı üzere statüleri sınıflandırmakta; öznel faktörleri hesaba katmadığı için, "sınıf" gibi az-çok grup özelliği gösteren bir "realite" belirleyememektedir. Başka bir ifade ile bir "olgu" olan "grup"lar değil, bir "kurgu" olan "kategori"ler ortaya çıkmaktadır. Kesin çizgilerle birbirinden ayrılan sosyal sınıfların kalmadığı sanayi toplumlarında, bu tür kategorizasyonların da sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda yapılacak çalışmalar açısından son derece fonksiyonel olacağı aşikardır. [266]

Warner'ın yaptığı çalışmalara bu bölümde değinilme nedeni hem prestij hem de sosyoekonomik kriterleri bünyesinde barındırmasıdır. Başka bir deyişle prestij ile sosyoekonomik kriterler arasında bir bağlantı kurmasıdır. dolayısıyla

Warner'ın erken dönem meslektaşlarından biri olan August Hollingshead, Warner'ın üzerinde çalıştığı topluluklardan birindeki deneklere, aileleri birkaç kıstasa göre sıralatmış ve sonuçları sınıf kategorileri şeklinde birleştirerek itibar yaklaşımını basite indirgemeye çalışmıştı. Hollingshead'in bu çalışması, 1933 ile 1942 arasında gerçekleşmiştir ve "Elmtown's Youth" adıyla bilinmektedir. Bu çalışmada bireylerin ve grupların birbirleriyle olan ilişkilerindeki davranışları doğrudan gözlemlenmiş ve bu gözlem, söz konusu bölge sakinleri ile topluluğun itibar yapısı üzerine yapılan sistematik görüşmelerle desteklenmiştir. Ardından 1947'de Hollingshead'in Amerika'da New Haven bölgesinde toplulukla sosyal

[265] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 59
[266] Arslantürk ve Amman, 2000, **Ön.ver.**, s. 403-404

farklılaşma üzerine çalışmalar yaptığı görülmektedir. Devamında Hollingshead, 1950 yılında Fredrick C. Redlich'le beraber toplumsal tabakalaşma ile zihinsel sorunları olan topluluk üyelerinin New Haven bölgesindeki psikiyatri kliniklerinden aldığı bakım arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya çalışan geniş çaplı bir araştırmaya başladıkları bildirilmektedir. Hollingshead ve Redlich bu araştırmadaki temel hipotezleri test etmek için toplumsal yapıdaki bireylerin konumun belirlenmesine ihtiyaç duyduklarını, bunun sonucunda da statü belirlenmesine yönelik daha fazla tarafsız değişken kullanma çabasıyla yerleşim yeri, meslek ve eğitim ölçeklerini temel alan bir dizi sınıf yapısı geliştirdiklerini bildirmektedir. Bunların her birinin sabit kategorileri vardı. Bu üç unsur birleştirildiğinde "değerlendirilen sınıf konumu" (judged class position) üretiyordu ve dolayısıyla bu bileşik (komposit) bir indeksti. Bunun devamında, kullanım kolaylığı açısından meslek ve eğitimi temel alan iki faktörlü bir indeks devreye sokuldu çünkü bu değişkenlere, yani meslek ve eğitim değişkenlerine, yönelik tarafsız veri daha kolay elde edilebiliyordu.[267] Hollingshead'in geliştirdiği İki-Faktörlü Sosyal Konum İndeksi günümüzde oldukça yaygın kullanılmaktadır. Bu indekse çalışmanın devamında detaylı olarak yer verilecektir. Hollingshead'e bu başlık altında değinmenin amacı, kendisinin sosyal statü ölçümünde sosyoekonomik kriterleri erken dönemde kullanan bir araştırmacı olmasıdır.

Yukarıda ifade edildiği gibi, Warner ve Hollingshead, statü ölçümünde erken dönemde tarafsız sosyoekonomik kriterleri çalışmalarında kısmen kullanan ve prestij ile sosyoekonomik kriterler arasında ilk köprüyü kuran araştırmacılardır. Başka bir deyişle bu çalışmalar sosyoekonomik kriterleri statü ölçümüne dahil eden erken dönem çalışmalardır. Fakat Warner'ın çalışmaları ağırlıklı olarak sosyal statü ölçümüne yönelik itibar yaklaşımını taşırken, Hollingshead'ın günümüzde yaygın olarak kullanılan çalışması "İki- Faktörlü Sosyal Konum İndeksidir" ve bu indeks tamamen, tarafsız sosyoekonomik kriterlere dayanmaktadır. Dolayısıyla prestij ölçümleri ile sosyoekonomik kriterlerin birbirine bağlanmasında Amerika'da öne çıkan ve değinilmesi gereken en önemli isim Otis D. Duncan'dır.

Amerika'daki araştırmacılar arasında NORC altındaki North ve Hatt'ın

---

[267] August B. Hollingshead, "Commentary on The Indiscriminate State of Social Class Measurement," **Social Forces**. Cilt no 49, Sayı no 4: 563-567, (1971), s. 564

sınırlı çalışmasını takiben Amerika nüfus sayımı listesindeki tüm meslekleri kapsayacak bir çalışmaya yönelik anlaşılabilir bir arzu vardı. Bu çaba içine girildi ve Otis Dudley Duncan bunu başardı.[268] Otis D. Duncan 1961'de yayınlanan "Occupations and Social Status" adlı kitabında da belirtildiği gibi, prestij ve sosyoekonomik kriter arasındaki boşluğu ya da eksikliği "Tüm Meslekler için Sosyoekonomik İndeksi" üreterek doldurmaya çalışmıştı.[269] Sosyoekonomik düzeylere göre meslekleri sınıflamak için eğitim ve geliri kullanan Duncan, bu bilgiden mesleklerin detaylı bir listesine puanlar atamak için yararlandı.[270] Albert J. Reis, prestijin gelir ve eğitimle bağlantısını şu şekilde vurgulamaktadır.

> "Kişi bir eğitim alarak, mesleki yaşama yönelik kendine bir hak tanır. Kendi mesleğinin peşinden koşmasının sonucu gelir elde eder. Bu nedenle meslek, gelir ve eğitimi birbirine bağlayan harmanlayıcı bir aktivitedir. Eğer, bir mesleği, bu söz konusu mesleği elinde tutan kişilerin geçerli (en geçerli, hakim olan) eğitim ve gelir düzeylerine göre kategorize edersek, sadece bu söz konusu mesleğin "sosyal statüsünü" ve "ekonomik statüsünü" tahmin etmekle kalmayız. Aynı zamanda bu söz konusu mesleğin temel sebep/sonuç unsurlarını da tanımlamış oluruz. Eğer bir mesleğin "prestijinin" bu faktörlerden biri veya her ikisi ile yakın bir ilişki içersinde olduğu ortaya çıkarsa bu, çok büyük bir sürpriz olmayacaktır." [271]

Kullandığı mantık, temelde çok önceden Hatt tarafından önerilmişti. Eğer eğitim, bir meslek için gerekli olan bir ön şartın göstergesiyse ve gelir de toplumun herhangi bir mesleğe uygun gördüğü ödülün bir ölçüsüyse o zaman meslek, bu iki değişken arasında aracılık yapan bir aktivite şeklinde görülebilir ve böylece statünün tek iyi göstergesi şeklinde kabul edilebilir. Duncan, 1950 nüfus sayımında kapsanan her mesleğe yönelik eğitim ve gelir özellikleri kullanılarak çok boyutlu bir ölçek geliştirdi.[272] Her meslekteki kişilerin gelir ve eğitim düzeyleri, toplam erkek iş gücü içindeki gelir ve eğitim dağılımının en üst noktasında (upper end) bulunan meslek sahiplerinin oranları belirlenerek

---

[268] Coxon, Davies ve Jones, **Ön.ver.**, s. 21
[269] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 15-17
[270] Otis Dudley Duncan, "A Socioeconomic Index for All Occupations" **Occupations and Social Status.** Ed:. Albert J. Reis, Jr, Otis Dudley Duncan, Paul K. Hatt ve Cecil C. North (Amerika: The Free Pres of Glencoe, Inc., 1961) s. 114-115
[271] **Aynı**, s. 116-117
[272] Gillian Stevens ve Joo Hyun Cho, "Socioeconomic Indexes and The New 1980 Census Occupational Scheme," **Social Science Research.** Cilt no 14: 142-168, (1985), s. 143

hesaplandı. Eğitim ve gelirin en üst noktası (upper end) şöyle tanımlanmıştı: (1) Her meslek içinde lise eğitimi (a high school education) alanların yüzdesi (2) 3500 $ ve yukarısı gelir bildirenlerin yüzdesi. Her mesleğe yönelik yaş bazlı eğitim ve gelir yapıları, gelir ve mesleğe yönelik yaş-ayarlı göstergeler elde etmek için çalışmaya ağırlıklandırmalar olarak dahil edilmiştir. Geçmiş çalışmalarda olduğu gibi, bu analiz de erkek iş gücü ile sınırlıydı.

Duncan'ın geliştirdiği "mesleklerin sosyoekonomik indeksi", mesleki statünün prestij boyutunu çalışmaya, nüfus sayımı kategorilerine kesin bir şekilde denk düşen orijinal NORC çalışmasındaki 45 mesleği temel alan prestij tahminlerine varmak için, çoklu regresyon analizlerini kullanarak dahil etti. Mesleklerin prestij tahmini, 1950'deki nüfus sayımı ve 1947'deki NORC çalışmasındaki karşılaştırılabilir 45 meslek kategorisinin ortalama gelir ve eğitimine yönelik "mükemmel" veya "iyi" prestij derecelemelerinin yüzdesel oranlarının doğrusal çoklu regresyonunu temel almaktaydı. Hesaplamalar sonucunda regresyon ağırlıklandırmalarını kullanarak, Duncan, 1950 yılında yapılan nüfus sayımındaki tüm mesleklere 0'dan 96'ya kadar bir puan atadı.

Duncan'ın indeksi yaygın bir şekilde kullanılan bir ölçüm haline geldi ve mesleki statü ölçümüne yeni bir yön verdi. Buna rağmen ortaya konan çalışma, kullanılan metodolojiye ve 1947 NORC prestij puanlarının kullanılmasında yoğunlaşan eleştirilere maruz kaldı. Aşağıda verilen ve Siegel tarafından beyan edilen bu alıntı yapılan eleştiriler açısından iyi bir örnektir:

> "Regresyon ve korelasyon teknikleri, temel alındıkları örneklemin özelliklerine gereğinden fazla duyarlıdır ve NORC çalışmasında sunulan mesleklerin iyi bilinen yanlılığı göz önüne alındığında, bunların alt bir örnekleminden türetilmiş herhangi bir sonucun güvenirliliği sorgulanmalıdır. Eğer Duncan'ın 45 meslek başlığını nüfus sayımındaki detaylı 452 mesleki kategorinin örneklemi olarak kabul edersek, başlıca mesleki gruplar olan "profesyonel, teknik ve aynı türden çalışanlar" ile "özel hane hariç hizmet sektörü çalışanlarının" gereğinden fazla temsil edilirken, "operatiflerin (çalıştırıcıların) ve aynı türden çalışanların" ve "işçilerin" olduğundan az temsil edildiğini buluruz." [273]

Sosyal itibarın veya duruşun ölçülmesine yönelik meslek kullanımı, tabakalaşma çalışmasına tarafsızlık getirmesi anlamında olumlu karşılanmıştır.

---

[273] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 16

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Bununla birlikte Duncan'ın mesleki duruşu, NORC prestij puanları tarafından ortaya konan taraflı değerlendirmeye göre derecelemesiyle tarafsızlıktan ödün verdiği belirtilmektedir.

Temelde, Duncan'ın puanları, eğer kodlayıcılardan, bir mesleğin gerektirdiği eğitim ve bu mesleğe atanan gelir miktarını bilerek meslekleri derecelemeleri istenseydi, mesleklerin 1947'deki NORC çalışmasında almış olacakları derecelerin gerçeğe yakın bir tahmini olacağı ileri sürülmektedir. Bu çıkarımın altında yatan sebebin, diğer puanları tahmin etmede kullanılan 45 mesleğe yönelik NORC çalışmasının taraflı oranları ile eğitim ve gelir arasındaki yüksek korelasyon olduğu bildirilmektedir. Gerçekte Duncan'ın kendisi, NORC çalışmasının, ek meslekleri kapsayacak şekilde tekrarlanması durumunda, geliştirilen indeksin meydana çıkacak prestij oranlarını tahmin etmeyeceğini belirtmişti. Çünkü çok sayıdaki bu meslekler toplum açısından orijinal araştırmada kullanılan mesleklere nazaran çok daha az bilinecekti. Burada sorulması gereken önemli bir soru vardır. Bir mesleğin tarafsız özelliklerinin anlaşılması ki bunlar bilhassa eğitim ve gelirdir, hangi noktaya kadar bir prestij sınıflamasına temel sağlamaktadır. Kuşkusuz mesleklerin eğitim ve gelir düzeylerine yönelik bilgi, söz konusu mesleğin prestij değerinin karar sürecine girecektir, fakat bu söz konusu bilgilerin ötesinde diğer bazı faktörlerin dereceleme süreci içersine dahil olduğunu gösteren önemli deliller vardır.

Özetlemek gerekirse, NORC çalışmasındaki North-Hatt prestij puanları, Nüfus Sayım Dairesi'nin 400'ün üzerindeki temel meslek kategorilerinin ufak bir bölümünü kapsadığı için, Duncan'ın Sosyoekonomik İndeksi (SEI) eksik mesleklerin prestij derecelemesini tahmin etmek için devreye sokulmuştur. Nüfüs Sayım Dairesi'ne ait eğitim ve gelir bilgisi olan mesleklere denk düşen North-Hatt ölçeğindeki 45 meslek kullanılarak, şu çoklu regresyon denklemi üretilmiştir: SEI Puanı = 0.59 X_1 + 0,55 X_2 - 6.0.[274] Kriter değişkeni (SEI) NORC, North-Hatt prestij puanının kendisi değildi, fakat orijinal NORC çalışmasındaki "mükemmel" ve "iyi" şıklarına verilen cevapların yüzdeleriydi. X_1 geliri 3500$ ve üzerinde olan mesleklerdeki erkeklerin yüzdesi idi, X_2 ise meslek içinde lise ve üstünde mezun olan erkeklerin yüzdesiydi. Bunlar, yaş dağılımlarındaki

[274] Robert W. Hodge, "The Measurement of Occupational Status," **Social Science Research**. Cilt no 10: 396-415, (1981); s. 397

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

farklılıkların giderildiği 1950 nüfus sayım verisine göre belirlenmişti. Böylece Duncan Sosyoekonomik İndeksi, gelir ve eğitimi belirlenen kırılma noktalarında veya üstünde olan iş gücündeki erkeklere yönelik 1950 nüfus sayım yüzdelerinden hesaplanan ve bir mesleğe yönelik gerçekleşen "mükemmel" ve "iyi" kamuoyu değerlendirmelerinin tahmin edilen yüzdeleridir. Bu indeks, mesleğin indeks puanını belirlemede mesleği elinde tutanların eğitim ve gelirini kullandığı için, sosyoekonomik bir ölçek gibi gözükmektedir ve öyle adlandırılmıştır. Fakat, mesleklerin sıralanmasındaki temel, bir prestij derecelemesidir. Başka bir deyişle indeksin yapılanması, prestij derecelemesi yerine geçen matematiksel bir süreçtir.[275]

Hem kriter hem de tahmin değişkenlerinin hesaplanma yöntemi yoğun şekilde eleştirilmiştir. Öncellikle, orijinal NORC çalışmasından farklı olarak olumlu olan cevapların (mükemmel ve iyi) ortalamaları yerine yüzdelerinin kullanılması, tahmin için kullanılan 45 mesleğin arasında sıranın değişmesine yol açmıştır. Örneğin Orijinal NORC listesine göre papaz ile kimyacı yer değiştirmiştir. Bu değişimlerin bazı hatalara yol açtığı savunulmaktadır. Öte yandan tahmin değişkenlerine yönelik olarak, belirli bir kırılma noktasının üzerindeki eğitim ve gelire sahip olanları yüzdelere göre ikiye ayırma işlemi farklı sıralamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin Duncan'ın Sosyoekonomik Indeksi Amerika'daki en yüksek statüleri sırasıyla dişçi ve kemik uzmanı (96), avukat ve yargıçlar (93), doktorlar ve cerrahlar (92) şeklinde belirlemiştir. Dişçilerle, doktorlar ve cerrahlar karşılaştırıldığında her iki mesleğin 1950 nüfus sayımında tamamının lise mezunu olduğu, statü farklılaştırıcısı olarak geriye gelirin kaldığı ortaya çıkmıştır. Yapılan incelemelerde doktor ve cerrahların sahip olduğu gelirin medyanının (ortancasının) dişçilerin nerdeyse % 30 üstünde olduğu görülürken, doktorlara nazaran dişçilerin yüzdesel açıdan daha büyük bir oranının yılda 3500$ ve üstünü kazandığı belirlenmiştir. Bunun başlıca sebebi olarak, Amerika'da 1940'larda doktorların mesleğe başlangıç yıllarında düşük gelirlere sahip olmalarına neden olan yasal düzenlemelerin olması, buna karşılık diş hekimliği için böyle düzenlemelerin olmamasıdır. Sonuç, tamamı prestij ölçümüne dayanan orijinal NORC anketinde ortaya

[275] Marie R. Haug, "Measurement in Social Stratification", **Annual Review of Sociology**. Cilt no 3:51-77 (1977), s. 61

çıkarılan sıralamanın değişmesidir. Orijinal NORC çalışmasında doktorlar 2. sırada iken dişçiler 15. sırada yer almıştır. Başka bir deyişle profesyonel ve yarı profesyonel mesleklerdekilerin tamamı yüksek okul mezunu olduğu için ölçeğin üst kısmındaki statü farklılaşması gelir bazında olduğu, ayrıca bu koşulların altında keyfi olarak belirlenen bir kırılma noktası olan yıllık 3500$'ın üzerindeki değişimlerin maskelenmesinin de bu sorunu önemli hale getirdiği savunulmaktadır.[276]

Eleştiriler ve eksiklere karşın, Duncan'ın puanları yaygın bir şekilde kullanılmaya devam etmiştir ve onun araştırması bir mesleğin statü düzeyi ile söz konusu meslekle bağdaşan eğitim ve gelir özellikleri arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymuştur. Ayrıca Duncan'ın SEİ'nin (Duncan Sosyoekonomik İndeksi'nin) asıl gücü bu ölçeğin çok boyutlu olmasından ileri gelmektedir. Mesleğin statüsü yanında eğitim ve gelirin kullanılması mesleki prestij ölçeklerinin göz ardı ettiği varyansı yakalamaktadır.[277] Duncan'ın çalışmasına yönelik David L. Featherman ve Gillian Stevens tarafından yenilenmiş ve güncellenmiş versiyonları hazırlanmıştır.[278] 1980'lerdeki David L. Featherman ve Gillian Stevens'ın çalışması, mesleki sınıflama ölçeğindeki değişimleri ve aynı zamanda 1950'den beri meydana gelen Amerikan iş gücündeki gelir ve eğitim özelliklerindeki değişimleri de hesaba katarak Duncan Sosyoekonomik İndeksinin (Duncan's SEI) çağdaş bir versiyonunu ortaya koymaktadır.[279] Sosyoekonomik indeksin Featherman ve Stevens tarafından güncellenmiş versiyonu çeşitli gelir ve eğitim ölçümlerini çalışmaya dahil edip onları incelemiştir. Featherman ve Stevens'ın çeşitli çalışmalar yaptıkları bildirilmektedir. Bir ölçüm Duncan'ın orijinal çalışmasının aynısıydı, fakat erkek iş gücünden ziyade toplam iş gücünü kapsıyordu. İkinci bir ölçüm, Duncan ölçümünün 1950'deki iş gücü için yaptığı gibi 1970'deki eğitim ve gelir dağılımının aynı oranını çalışmaya dahil etmek için eğitim ve gelir düzeylerini

---

[276] **Aynı**, s. 61

[277] Richard J. Caston, "Dimension of Occupational Inequality and Duncan's Socioeconomic Index," **Sociological Forum**. Cilt no 4, Sayı no 3: 329-348, (1989), s. 344

[278] David L. Featherman ve Gillian Stevens, "A Revised Socioeconomic Index of Occupational Status," **Social Science Research**. Cilt no 10: 364-395, (1981) s. 364

[279] David Lee Featherman ve Gillian Stevens, "A Revised Socioeconomic Index of Occupational Status: Application in Analysis of Sex Differences in Attainment", **Measures of Socioeconomic Status; Current Issues**. Ed.: Mary G. Powers (Amerika: Westview Pres, Inc, 1982) s. 84

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

arttırmıştı. Üçüncü bir ölçüm sadece erkek işgücünü kapsamına alacak şekilde ikinciyi tekrar etti. Ayrıca Siegel'in geliştirdiği prestij puanlarını ve Duncan tarafından ortaya konan NORC prestij puanlarına yönelik tahmin verilerini kullanarak mesleki prestij ölçümü üzerine çalışmalar yaptıkları iletilmektedir. Aynı zamanda hem Siegel'in prestij puanlarını hem de Duncan tarafından kullanılan NORC prestij puanlarının yaklaşık değerlerini kullanarak prestij ölçümünü de denemişlerdi. Ardından Duncan'ın orijinal çalışmasında kullanılan meslek başlıklarına yönelik SEİ tahmin denklemlerini yeniden tahmin etmişlerdi.

Çeşitli denklemlere yönelik değerlendirmelerinin Featherman ve Stevens'ın şu sonuca götürdüğü vurgulanmaktadır; Duncan'ın denklemlerine en yakın paralellik gösteren iki denklem, sosyoekonomik puanları ortaya çıkarmada en iyi denklemlerdi. Sosyoekonomik veriden prestij tahmininin zaman içindeki en önemli farkı, daha erken verilere nazaran son zamanlardaki verilere yönelik eğitimin daha önemli ve baskın bir tahmin edici olduğuydu. Onlara göre bu, özellikle erkeklerden çok toplam iş gücünü temel alan bir denklem kullanırken ortaya çıkıyordu.

Featherman ve Stevens, hareketlilik ve mesleki kazanım süreçlerine yönelik çalışmalar için "sosyoekonomik" bir indeksin, prestij indeksinden daha üstün olduğunu önermişlerdi. Yaptıkları araştırmalar hareketlilik süreçlerinin, saf prestij ölçümlerinden çok sosyoekonomik indeksin çeşitli biçimleriyle daha açık bir şekilde ifade edildiğini ortaya koymaktadır. Fakat bu noktada şunu hatırlamakta fayda vardır: SEİ'nin tüm biçimleri bünyelerinde bir prestij unsuru barındırırlar. Prestije karşı sosyoekonomik indeksler sorusu oldukça önemlidir, çünkü bu iki tipteki indekse yönelik deneysel gözlemlerin çoğu "saf" bir sosyoekonomik indeksi görmezden gelir ve "saf" bir prestij ölçümü (Siegel'in çalışması) ile her iki unsuru içinde barındıran ölçümleri yani bir yönüyle prestij diğer yönüyle de sosyoekonomik olan ölçümleri (Duncan'ın çalışması) karşılaştırır. Bu da, prestijle herhangi bir bağlantısı kurulmaksızın tamamı sosyoekonomik olan bir indeksin kullanılmasıyla ortaya ne çıkabileceği sorusunu devreye sokmaktadır[280].

[280] Powers, **Ön.ver.**, s. 20

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Sonuç olarak, mesleki derecelemeler anlamında prestij ve sosyoekonomik kriterler arasında bağlantı kurulması Otis D. Duncan'ın çalışmalarıyla başlamıştır. Duncan'dan önce Warner'ın özellikle geliştirdiği "Statü Karakteristikleri İndeksi" ve Hollingshead'in "Üç ve İki Faktörlü Sosyal Konum İndeksi", sosyal statünün belirlenmesinde, tek başına mesleki hiyerarşilerin dışında belirli sosyoekonomik kriterlerin kullanılması açısından öncü olmuştur.

Fakat Otis Dudley Duncan'ın çalışması oldukça önemlidir ve geliştirdiği sosyoekonomik indeks (SEI) zaman içinde, prestij puanlarından farklı özellikleri ile kullanışlı bir mesleki statü ölçümü olduğunu ispatlamıştır. Dolayısıyla yukarıda da ifade edildiği gibi bu çalışma çeşitli şekillerde geliştirilmiş ve güncellenmiştir. İlk olarak P. M. Blau ve O. D. Duncan, ayrıca Robert M. Hauser ve David L. Featherman orijinal SEI'i 1960 nüfus sayımı mesleki sınıflamasına denk düşecek şekilde değiştirmişlerdir. Bu basit şekilde, 1950 puanlarının 1960 nüfus sayımı mesleki kodlarına denk düşecek şekilde eşleştirilmesiyle yapılmıştır. Puanlar 1960 nüfus sayımı gelir ve eğitim verileri kullanılarak tekrar hesaplanmamıştır. Bunun ardından yukarıda da ifade edildiği gibi Gillian Stevens ve David L. Featherman, Duncan'ın SEI'i 1970 nüfus sayımı mesleki kodlarına göre güncellediklerinde temel bir revizyon yapmışlardı. Daha önceki puanların yeni nüfus sayımı kategorilerine eşleştirilmesi yerine, 1970 nüfus sayımı verisindeki eğitim ve gelir dağılımları kullanılarak puanlar yeniden hesaplanmıştı. Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin alternatif ölçümleri ile puanlar hesaplandıktan sonra Stevens ve Featherman iki indeks ortaya koymuşlardı. Biri erkek iş gücünün özelliklerine göre diğeri ise toplam iş gücünün özelliklerine göre hesaplanmıştı. Bunu Orijinal Duncan SEI'sinin kadınları görmezden geldiği yönündeki eleştirilere karşılık yapmışlardır. Nüfus sayımı meslek sınıflamasında 1970'den 1980'e olan temel değişimi yansıtmak için Gillian Stevens ve Joo Hyun Cho diğer bir SEI versiyonu hazırladı. Bu revizyon, 1970 kodlarının 1980 kodları ile eşleştirilmesini kapsıyordu ve bu, 1980 nüfus sayımındaki yeni eğitim ve gelir verisini temel alan bir puan hesaplaması gerçekleştirmeden yapılmıştı. Stevens ve Cho nüfus sayımı sınıflamasındaki değişimlerin SEI ölçümünün

temel özellikleri üzerinde çok az bir etkisi olduğunu ortaya koymuşlardı.[281] Ardından Nakao ve Treas, Siegel puanlarının güncelleme çalışması olan 1989 mesleki prestij puanlarının yanı sıra sosyoekonomik bir indeks çalışması da yapmışlardır. Nakao ve Treas bu çalışmada, kendilerinin ürettikleri 1989 yılı NORC prestij puanlarını ve 1980 nüfus sayımı eğitim ve gelir verilerini kullanarak 1989 SEI puanlarını üretmişlerdir.[282] Son olarak 1990'lı yıllarda Robert M. Hauser ve John Robert Warren, erkeklere, kadınlara ve tüm çalışanlara yönelik 1990 nüfus sayımında raporlanan çalışan nüfusun eğitim ve gelirini temel alan ve 1989 Genel Toplum Anketinde (General Social Survey) yer alan mesleki prestij derecelemeleriyle geçerli hale getirilen mesleki sosyoekonomik statü indeksleri geliştirmişlerdir ve vardıkları sonuç, ileriki yapılacak çalışmalarda mesleğin eğitim ve gelir özellikleri yanısıra sağlık, toplumsal, psikolojik, politik ve ekonomik sonuçlara yönelik mesleki niteliklerin etkilerinin daha yakından incelenmesidir.[283] Değinilen tüm bu çalışmaların ortak noktası, Duncan'ın ortaya koyduğu yapılardır.

Ayrıca yapılan diğer çalışmalarda statü kazanım araştırmalarına yönelik olarak Duncan'ın geliştirdiği biçimdeki sosyoekonomik indekslerin prestij derecelemelerinden üstün olduğu savunulmaktadır.[284] Başka bir deyişle mesleki statüye yönelik sosyoekonomik ölçekler, kuşaklar arası mesleki hareketliliği ve statü kazanma sürecini prestij ölçeklerinde yansıtılan mesleki farklılıklara nazaran daha çok açıklamaktadırlar.[285] Sonuç olarak Amerika ve diğer kapitalist toplumlardaki mesleki eşitsizliğe yönelik asıl temelin prestij unsuru değil sosyoekonomik unsurlar olduğu vurgulanmaktadır.[286]

---

[281] Hauser ve Warren, **Ön.ver.**, s. 14

[282] Keiko Nakao ve Judith Treas, "The 1989 Socioeconomic Index of Occupations: Construction from the 1989 Occupational Prestige Scores," **GSS Methodological Report.** Cilt no 74: 1-15, (Mayıs 1992), s. 3

[283] Hauser ve Warren, **Ön.ver.**, s. 68-69

[284] Andrea Tyree ve Judith Treas, "Prestige Versus Socioeconomic Status in the Attainment Processes of American Men and Women," **Social Science Research.** Cilt no 8: 201-221, (1979), s. 219

[285] Hodge, **Ön.ver.**, s. 413

[286] Robert M. Hauser, F. Lancaster Jones ve David L. Featherman, "Assumptions of Social Mobility Research in the U.S.: The Case of Occupational Status," **Social Science Research.** Cilt no 4: 329-360, (1975), s. 357

1.1.4. Statü Ölçümüne Sosyoekonomik Yaklaşım

Mesleki prestije yönelik orijinal NORC çalışmasının sınırlılıklarının getirdiği hoşnutsuzluk, daha tarafsız kriterleri temel alan mesleklerin sosyoekonomik bir indeksini geliştirme çabalarını artırdı. Bu yaklaşımın sonucunda şu tip çalışmalar ortaya çıktı. Prestij ve sosyoekonomik boyutları birleştiren indeksler (örneğin, daha önce değinilen Otis Duncan'ın çalışması), tamamı tarafsız göstergelerden oluşan, yani prestij ölçümleriyle bir bağlantısı olmayan çalışmalar (örneğin Charles B. Nam ve meslektaşlarının yaptığı çalışmalar) ve ilk önce prestiji sonra sosyoekonomik yapıyı kullanan çalışmalar (Kanada'da Bernard Blishen'ın yaptığı çalışmalar)[287]

Mesleki statüyü ölçmek için prestij yaklaşımından yana olan araştırmacılar, asıl ilgili oldukları konunun statünün prestiji ya da bunun algılanması olduğunu, böylece "saf prestij" yaklaşımının tercih edilebilir olduğunu savunmaktadırlar. Diğerleri ise prestij ölçümü zorluğunun, prestiji değerlendirecek tarafsız göstergeler gerektirdiğini savunmaktadırlar. Öte yandan bazı araştırmacılar prestij ile sosyoekonomik statü arasında bir ayrım olduğunu vurgulamakta ve prestij puanlarını, mesleklerin sosyoekonomik özelliklerinin "hata eğilimli" (error-prone) tahminleri olduğunu kabul etmektedirler. Ayrıca mesleki hareketlilik ve bununla bağlantılı statü yerleşimlerinde, sosyoekonomik boyutların ve mesleklere yönelik sosyoekonomik puanların daha açıklayıcı ve prestij puanlarının üstünde tercih edilebilir olduğunu savunmaktadırlar.[288] Bu araştırmacılar, Duncan'ın puanlarının, prestij oranlarına bağlı olsa bile temelde sosyoekonomik olduğuna inanmaktadırlar.[289]

Yukarıda değinilen bu anlaşmazlık veya tartışma, prestije herhangi bir referans yapmadan sosyoekonomik statünün doğrudan ölçülmesine yönelik tarafsız göstergelerin kullanım avantajını görmezden gelmektedir. Analitik veya çözümsel pek çok kullanım için yaşam şanslarının veya tarafsız statü durumlarının bu yönde bir ölçümü arzu edilmektedir ve mesleği

---

[287] Powers, **Ön.ver.**, s. 20

[288] David L. Featherman ve Robert M. Hauser, "Prestige or Socioeconomic Scales in The Study of Occupational Achievement," **Sociological Methods & Research.** Cilt no 4, Sayı no 4: 403-422, (Mayıs 1976), s. 405

[289] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 17

değerlendirmeye yönelik bu kriter ve birleşik indekslerin yapılandırılması, saf sosyoekonomik kriterleri veya ölçütleri ortaya çıkarmaktadır.

Amerika'da statü ölçümüne yönelik, saf sosyoekonomik yaklaşımı savunan resmi ve resmi olmayan çeşitli çalışmalara burada değinilecektir. Bunlar, sosyoekonomik statünün tarafsız şartlarını yansıttığı düşünülen çeşitli unsurları çalışmalarına katmıştır.[290]

Amerika dışında belki de bu yaklaşımın en eski örneği, Kanada nüfus sayımındaki meslekleri, gelir ve okuma yılına göre düzenleyen Bernard R. Blishen'in çalışmasıdır. Her meslek için söz konusu bir değişkenin ortalaması belirlenmiş ve iki ölçümün standart puanı hesaplanmıştır. Ardından bu standart puanlar, mesleğin hiyerarşik yapıdaki sırasını belirtmek için birleştirilmiştir. Buna bağlı olarak mesleklerin, araştırmacıların kişisel görüşüne bağlı gruplaması 7 "sınıf" ortaya koymuştur. Kanada'da Bernard Blishen, 1950'lı yıllarda mesleki statünün ilk gelişmiş, tamamı tarafsız ölçümünü ortaya koymuş, her meslekteki kişilerin gelir ve eğitim düzeylerinin ortalamasını temel alarak 1951 Kanada nüfus sayımında listelenen 343 mesleği derecelendirmiştir. Kanada nüfus sayımı verisinden sosyoekonomik ölçümlerin gelişimi 1950'lerde Bernard Blishen ile başlamıştır. Blishen ölçeğine yönelik kuramsal temel, Weber'in tabakalaşma sistemindeki sınıf, statü ve güç unsurlarının ayrımıdır. Temel varsayım şudur: Çağdaş endüstrileşmiş toplumlardaki tabakalaşma sistemi çok-boyutlu olmasına rağmen, pozisyonun "temel belirleyicisi" meslektir. Blishen'in ilk çalışmalarında meslek ölçeğine bir prestij boyutu dahil edilmemesine rağmen, 1961 ve 1971 Kanada nüfus sayımı verisini kullanan sonraki revizyonlarda bünyelerine bir prestij unsurunu dahil edilmiştir. 1961 ve 1971 erkek iş gücündeki meslekleri, Pineo-Porter mesleki prestij anketinden elde edilen prestij puanlarıyla ağırlıklandırmak için regresyon teknikleri kullanılmıştır. Böylece orijinal Blishen ölçeği daha aşağıda değinilen ve saf sosyoekonomik verileri savunan ve içinde prestij unsurları bulunmayan Nam ve Powers'ın çalışmalarına benzerken, sonraki revizyonlar daha çok gene yukarıda değinilen Duncan'ın Sosyoekonomik İndeks Puanlarına (Duncan's SEI) benzemektedir.[291]

Öte yandan, Amerika'da Donal J. Bogue bir meslekle bağlantılı gelir ve

[290] **Aynı**, s. 17
[291] Powers, **Ön.ver.**, s. 17

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

eğitimi birleştiren Sosyoekonomik Başarım İndeksi (Index of Socioeconomic Achievement, SEA) olarak adlandırdığı indeksi geliştirdi. Süreç operasyonel olarak şunları gerektiriyordu: (1) Eğitim bazında bir meslek için umulan gelirin tek başına hesaplanması (2) Elde edilen gerçek gelirin hesaplanması (3) Birleşik bir indekse varmak için bu ikisinin ortalamasının alınması (4) Eğer veri farklı dönemlerde toplandıysa verinin satın alma gücüne yönelik ayarlanarak sabit bir miktara çevrilmesi ve (5) Sonuçta elde edilen ortalamanın 20.000$'a bölünüp, 100 ile çarpılarak bir indeks sayısına dönüştürülmesi. Ortalamalara ihtiyaç duyulduğunda ortalama gelir kullanılıyordu. Bunun ötesinde veri, yaş standardizasyonu ile kontrol ediliyordu.[292]

Peter M. Blau ve Otis D. Duncan, Duncan'ın prestij bağlantılı sosyo ekonomik puanları ile yoğun bir şekilde ilgilenmelerine rağmen, aynı zamanda 17 mesleki grubu, birleştirilmiş kendi gelir ve eğitim değerlerine göre sınıflamışlar ve bu bilgiyi erkek iş gücünün aşağıya veya yukarıya doğru hareketliliğini incelemek için kullanmışlardı.[293] Kuşaklar içi ve kuşaklar arası yapıları analiz etme amacına yönelik Blau ve Duncan'ın devreye soktuğu 17 basamak içeren mesleki derecelemesi Tablo 11'de verilmektedir.

Tablo 11 Blau & Duncan Sosyoekonomik Meslek Kategorileri

1	Kendi başına çalışan profesyoneller
2	Maaşlı profesyoneller
3	Yöneticiler
4	Satışçılar (diğer)
5	Büyük mal sahipleri
6	Sekreter ve benzeri büro çalışanları
7	Satışçılar (perakende)
8	Zanaatkarlar (üretim)
9	Zanaatkarlar (diğer)
10	Yapı işçileri
11	Üretim İşleticileri
12	Diğer işleticiler
13	Hizmet çalışanları
14	İşçiler (üretim)
15	İşçiler (diğer)
16	Çiftçiler
17	Çiftlik işçileri

Marie R. Haug, "Measurement in Social Stratification", **Annual Review of Sociology**, 3:51-77 (1977), s. 63

[292] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 18
[293] **Aynı**, s. 18

Bu ölçek, mesleki gruba göre 1960 nüfus sayımı gelir ve eğitim medyanlarının (ortancalarının) kategori 1'den kategori 17'ye doğru azalan bir sıralamasını temel almaktadır. Bu ölçekte, kafa gücü ve kol gücü ile çalışma arasındaki sınırın korunması amacıyla bir gelir değişimi yapılmış ve satışçılar (perakende), zanaatkar ve işleticilerin üzerine alınmıştır. Bunun dışında ölçekte bazı noktalarda nüfus sayım gruplamalarının dışına çıkılmıştır. Profesyonellerin, kendi başlarına çalışma veya bir örgüt içinde çalışmalarına göre farklılaştırıldıkları, gelir ve eğitim ortalamalarına göre yöneticilerin büyük mal sahiplerinin üzerinde derecelendikleri vurgulanmaktadır. İki grup satışçı arasındaki 3 basamaklık farkın anlamlı olduğu çünkü basit bir tezgahtarla, büyük bir şirketin satış temsilcisi arasında fark yaratılması gerektiği savunulmaktadır. Blau ve Duncan'ın geliştirdiği mesleki ölçeğin eğitim ve gelir verisiyle olan bağlantısından dolayı tamamen sosyoekonomik olmasına rağmen, diğer araştırmalarda çok yaygın kullanılmadığı belirtilmektedir.[294]

Hollingshead'ın Üç-Faktör ve İki-Faktör indekslerine yukarıda değinilmişti. Fakat çalışması tamamen sosyoekonomik kriterlere dayandığı için, geliştirdiği ölçeklerin detayına burada değinilecektir. Hollingshead önceleri prestij bağlantılı indekslerle çalışmış olmasına rağmen, sonradan tamamen sosyoekonomik olan statü göstergelerine dönmüştür. Hollinsghead'in İki-Faktörlü Sosyal Konum İndeksine değinmeden önce ilk önce geliştirdiği Üç-Faktörlü Sosyal Konum İndeksine değinmekte fayda vardır.

Holligshead ve Redlich, toplumsal tabakalaşma ile zihinsel sorunları olan topluluk üyelerinin New Haven bölgesindeki psikiyatri kliniklerinden aldığı bakım arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya yönelik yaptıkları çalışmada hanelerin % 5'ini sistematik bir şekilde örneklemiş, böylece görüşülecek 3.559 hane belirlemişlerdi. Her bir haneyle 1951 yılında görüşülmüş, hanenin büyüklüğü, hanede yaşayanların cinsiyetleri ve yaşları, aile reisinin mesleği, hanede yaşayan ve çalışan diğer kişilerin meslekleri, aile üyelerinin tamamladıkları okul yılları, evlilik durumları, dinleri ve katılımları, okuma alışkanlıkları, eğlence türleri ve buna benzer konularda bilgiler toplanmıştı. Sonuçta araştırma grubunun örneklemdeki haneleri tabakalara ayırması için üç faktörlü sosyal konum indeksi

---

[294] Haug, **Ön.ver.**, s. 63

geliştirilmişti. Kullanılan üç faktör, (1) Topluluk içindeki oturulan yer (2) Hane reisinin mesleği (3) Hane reisinin tamamladığı okuma yılı idi. Hollingshead'in bildirdiğine göre New Haven'daki yerleşim alanlarının değerlendirilmesiyle ilgili yoğun bir çalışma erken dönemlerde Maurice R. Davie tarafından yapılmıştı. Davie, New Haven'daki yerleşim yerlerini 6 dereceli bir ölçekte değerlendirmişti. 1 "en iyi", 6 "en kötü" şeklinde kodlanmıştı. Bu veri, Hollinshead ve Redlich'in yaptığı çalışmada kullanılmak üzere güncellendi. Hane reisinin mesleği ve okuma yılı 7 dereceli bir ölçek üzerinden değerlendirilmişti. Üç-Faktörlü Sosyal Konum İndeksi, yerleşim yeri, meslek ve eğitimi ayrı ayrı derecelendiriyordu ve her bir unsura çoklu korelasyon ve regresyon yöntemleri ile belirlenen ölçek puanları veriliyordu. Bunlar sonuçta, tek bir indeks puanında yani "değerlendirilen sınıf konumu" altında birleştiriliyordu. Hollingshead ve Redlich, Üç-Faktörlü Sosyal Konum İndeksinin New Haven'da iyi işlediğine inanmalarına rağmen, bu indeksin benzer topluluk çalışmalarında kullanılmadan önce söz konusu topluluğun (veya üzerinde çalışma yapılacak bölgenin) Davie'nin kullandığı yöntemlerle detaylı bir şekilde haritalanması ve değerlendirilmesi gerektiğini ve bunun da yavaş yürüyen ve oldukça pahalı bir süreç olduğunun farkına vardılar. Bu problemden kaçınmak için Hollingshead, New Haven'da 3.559 haneden elde edilen bilgi üzerinde tekrar çalışmaya başladı ve yeni çoklu korelasyon ve regresyon hesaplamaları yaptı. Sonuçta, değerlendirilen sınıf konumu ile hane reisinin meslek ve eğitimi arasında 0,975'lik bir korelasyon değeri buldu. Bu oldukça yüksek bir değerdi. Bunun sonucunda Hollingshead yerleşim yeri (veya oturulan) yer ölçeğinin, belirlenen sınıf konumuna çok az katkısı olduğunu ortaya koydu. Bundan dolayı yerleşim yeri ölçeğinden vazgeçildi. Ardından veri, hane reisinin okuma yılı ve mesleğine yönelik uygun ağırlıklandırmaların belirlenmesi için analiz edildi. Kurulan regresyon denklemleri mesleğe ağırlık olarak 7, tamamlanan okul yılına ise 4 atanması gerektiğini gösterdi. Böylece İki-Faktörlü Sosyal Konum İndeksi ortaya çıkmış oldu. Sonuçta bu indeks Amerika New Haven bölgesindeki toplumsal yapı çalışmalarında kullanılmak üzere geliştirilmiştir.[295]

[295] Hollingshead, **Ön.ver.**, s. 565

Hollingstead'ın İki-Faktörlü Sosyal Konum İndeksi bir mesleki ölçekten ve bir de eğitim ölçeğinden oluşmaktadır. Meslekler Edwards'ın (Amerikan Nüfus Sayım Dairesi'nin sosyoekonomik ölçeklere yönelik ilk sosyal bilimcilerinden birisidir. Kendisinin çalışmalarına ileriki bölümlerde değinilecektir) mesleki gruplamalarını hesaba katan 7'li bir ölçek üzerinden sınıflanmakta fakat uzmanlık (profesyonellik) türleri açısından farklılaşmakta, ticaret ve çiftçilik işlerini kuruluşun boyut ve değerine göre bölmektedir. Böylece mesleki kategoriler şu şekli almıştır: Büyük kuruluşlardaki yüksek düzey yöneticiler, mal sahipleri ve yüksek düzey profesyoneller (uzmanlar); Yöneticiler, orta ölçekli iş sahipleri ve orta düzey profesyoneller (uzmanlar); İdari personel, küçük ölçekli iş sahipleri ve alt düzey profesyoneller (uzmanlar); Sekreterlik ve satış çalışanları, teknisyenler ve küçük işletme sahipleri; Kol gücü ile çalışan vasıflı işçiler; Makine operatörleri ve yarı-vasıflı işçiler; ve Vasıfsız işçiler ve çiftçiler[296]

Aynı zamanda eğitim ölçeğinde de 7 kategori vardı: Lisansüstü profesyonel eğitim; Üniversite veya yüksek okul mezunu ; Kısmen yüksek okul veya üniversite eğitimi; Lise mezunu; Kısmen lise eğitimi; Ortaokul mezunu; Yedi senden az eğitim. [297]

Her ölçekte, en yüksek statüye 7 ve en düşük statüye değer olarak 1 verilmektedir. Toplam indekse ulaşmak için, meslek değeri 7 ile ağırlıklandırılırken, eğitim değeri 4 ile ağırlıklandırılmaktadır. Ağırlıklandırılmış değerlerin toplamı 11'den 77'ye kadar uzanan Sosyal Konum Puan İndeksi'ni (Index of Social Position Score) vermektedir. Ayrıca Hollingshead sonuç değerleri 5 ayrı sınıfa ayırmıştır, Sınıf I'in değer aralığı 11-17 iken Sınıf V'in değer aralığı 61-77 idi. Ona göre Amerika için bu sınıflar bir bireyin sosyal sınıf konumunu tahmin etme amacına yönelik en anlamlı kırılma noktalarıydı.[298] Meslek ile eğitimin açıkça belli bir dereceye kadar birbirleriyle ilişkili olmalarına rağmen her biri ayrı olarak statünün tamamının bağımsız açıklamasına bir miktarda katkıda bulunmaktaydı. İki göstergenin birleştirilmesiyle, statü içinde daha fazla varyans açıklanabiliyordu.[299] Yukarıda değinilen Hollingshead'ın,

---

[296] Haug, **Ön.ver.**, s. 58
[297] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 59
[298] Haug, **Ön.ver.**, s. 58
[299] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 59

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

çalışması Warner geliştirdiği "Statü Karakteristikleri İndeksi'ne" paralellikler göstermektedir. Öncellikle her iki çalışmada da öğeler yedili bir ölçek üzerinde değerlendirilmekte ve sonuçtaki indeks puanı, indeks öğelerinin puanlarının ağırlıklandırılmış bir birleşimini temel almaktadır. Ayrıca Warner'ın kullandığı meslek gruplaması, meslekleri Hollingshead'inkine benzer şekilde kategorize etmektedir. Ayrıca, Hollingshead ölçeğinde 300 üzerinde meslek başlığı, öte yandan boyut ve ürüne göre 100 farklı grup belirlemiştir. Bu anlamda ölçek, Amerika Nüfus Sayım Dairesi'nin temel kategorilerine benzerlik göstermektedir; fakat her düzeydeki detaylı mesleklerin incelenmesi, nüfus sayımı kategorilerinden farklı olarak, büyük mal sahiplerinin, yöneticilerin ve çiftçilerin, kuruluşlarının sermayesi ve ürününe göre farklılaştığını ortaya çıkarmaktadır. Belirli bir mesleği ölçekte herhangi bir sınıfa yerleştirmek için geçerli olan kriterler, gerekli beceriler, insanların, fikirlerin ve diğer unsurların manipülasyonu ile bağlantılı farklı değerler, işin "kirliliği" veya "temizliği", görevin karar verebilmedeki özerklik derecesidir. Meslekleri sınıflara yerleştirme sistemi ekonomik anlamda mesleklerin rolleri açısından tutarlıdır ve sıralama için prestij veya itibar unsuruna dayanmamaktadır.[300] Marie R. Haug ve Marvin B. Sussman Hollingshead'in geliştirdiği "2-Faktörlü Sosyal Konum İndeks"ine yönelik bazı eleştirilerde bulunmuşlardır. Örneğin, Haug ve Sussman ölçekte kullanılan meslek listelerinin yetersiz olduğunu, listede bilgisayar programcısı gibi çağdaş mesleklerin bulunmadığını, ayrıca geçmişte kalmış bazı eski mesleklerin de listede bulunduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca eğitim ve mesleği, beklenen şekilde, uygun olmayan bireylerin sosyal konum puanı üzerindeki eğitimin etkisini tartışmışlardır.[301] Hollingshead tüm bu eleştirilere cevap vermiş ve geliştirdiği indeksin geçerliliğini savunmuştur. Hollinghead bu indeksin Amerika'daki New Haven bölgesinde gerçekleştirildiğini dolayısıyla o bölgedeki meslekleri yansıttığını savunmaktadır. Buna bağlı olarak meslek listesinin New Haven bölgesi için eksik olmadığını, fakat listenin farklı çalışmalara göre güncellenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca yapılan ikinci eleştiriye yönelik olarak, bazı kişilerin tamamladıkları okul yılı ile mevcut meslekleri

---

[300] Haug, **Ön.ver.**, s. 59

[301] Marie R. Haug ve Marvin B. Susman, "The Indiscriminate State of Social Class Measurement," **Social Forces**. Cilt no 49, Sayı no 4: 549-563, (1971), s. 551-554

arasındaki farklılıkların doğal olduğunu, bu farklılıkların bireylerin sosyal hayatını etkilediğini, bunun da ölçekte yansıtıldığını savunmaktadır.[302]

Araştırma literatüründe sosyoekonomik statü ölçümüne yönelik sayısız varyasyon bulunabilir. Araştırmacılar genellikle var olan ölçümleri kendi amaçları için uygun görmezler çünkü veri eksik olabilir ayrıca kavramsal temel ya da hesaplama süreçleri kolay uygulanabilir değildir. Çeşitli göstergeleri kapsayan basit sayısal eğitim (veya gelir) ölçümlerinin varlığı da söz konusudur. Örneğin Indianapolis Doğurganlık çalışmasında Cylde V. Kiser ve P. K. Whelpton deneklerinin doğurganlıklarını Çok-Unsurlu bir SES (sosyoekonomik statü) puanlama sistemi ile sınıflamışlardı. Söz konusu Çok-Unsurlu SES (sosyoekonomik statü) indeksi 8 unsuru kapsıyordu. Bunlar, kocanın evlilikten bu yana ortalama yıllık kazancı, net servet, görüşme esnasındaki oturduğu ev kirası, kocanın evlilikten bu yana çalıştığı en uzun mesleki sınıf, otomobil alış fiyatı, kocanın eğitimi, eşin eğitimi ve "Chapin Sosyal Statü Ölçeğin"de hanenin derecelenmesidir (Bu ölçek, ilk olarak 1928 yılında F. Stuart Chapin tarafından geliştirilmişti ve adı "Oturma Odası Ölçeğiydi" (Living Room Scale). Bu ölçek hanedeki sahiplikleri temel alıyordu ve sosyoekonomik statüyü şu varsayımlara göre ölçüyordu; (a) bir hanenin oturma odası ailenin en fazla etkileşime geçtiği yerdir ve (b) hanenin oturma odasındaki eşyalar, ailenin kültürel kazanımlarını, sahipliklerini ve sosyoekonomik statüsünü göstermektedir. [303]) Her unsura yönelik 0'dan (en yüksek) 9'a (en düşük) uzanan puanlar atanmıştı ve bazı puanlar, 1'den 72'ye kadar değer alabilecek birleşik bir derecelemenin ortaya çıkartılması için toplanıyordu. Yukarıda değinilen Doğurganlığı Etkileyen Sosyal ve Psikolojik Faktörlere Yönelik Indianapolis Çalışma'sındaki örneklenen çiftler bu indeks tarafından sınıflandı ve puanlarla, aile planlama durumu ve aile boyutu arasında bağlantı kuruldu. Yazarlar, çok-unsurlu bir indeksin, tek veya daha az unsur barındıran indekslere göre doğurganlık davranışında daha fazla varyansı açıkladığı sonucuna varmışlardı.[304]

---

[302] Hollingshead, **Ön.ver.**, s. 566

[303] F. Stuart Chapin, "Socio-economic Status: Some Preliminary Results of Measurement," **American Journal of Sociology**. Cilt no 37, Sayı no 4:581-587, (1932), s. 582

[304] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 18

Son dönemde yapılan ve prestij unsurlarını tamamen devre dışı bırakan bir çalışma 1990'lı yıllarda Harry B. G. Ganzeboom, Paul M. De Graaf ve Donald J. Treiman tarafından yapılmıştır. Ganzeboom, De Graaf ve Treiman, bir Uluslararası Standart Sosyoekonomik Mesleki Statü İndeksi (Standart International Index of Occupational Status, ISEI) geliştirmişlerdir. Kriter değişkeni olarak prestiji kullanmak yerine, mesleki eğitim ve mesleki gelir arasındaki korelasyonu en iyi şekilde yansıtacak belirli puan kümeleri oluşturmuşlardır. Onlara göre geliştirdikleri SEİ (sosyoekonomik indeks) mesleğin, eğitim ve gelir arasında aracı bir mekanizma olduğu yorumuna dayanmaktadır. Dolayısıyla onlara göre geliştirdikleri bu yapı Duncan'ın fikirleri ile yakından ilgiliydi, çünkü Duncan'ın ifadesine göre "birey bir eğitim elde ederek kendini mesleki yaşama hazır hale getirmekte, mesleğini icra etmesinin sonucunda da gelir elde etmektedir. Bundan dolayı meslek, geliri eğitime bağlayan aracı bir eylemdir".[305] Ganzeboom, De Graaf ve Treiman, bu modeli, detaylı mesleki verileri 1968 Uluslararası Standart Mesleki Sınıflamasında (ISCO) olan 16 ülkeden 73.901 tam zamanlı çalışan erkeği kapsayan bir örneklem üzerinden geliştirmişlerdir. Geliştirdikleri indeksi diğer ülkelerdeki yeni yapılandırılmış sosyoekonomik indekslerle karşılaştırmışlar ve bunun sonucunda geliştirdikleri uluslararası sosyoekonomik indeksin başarılı olduğunu bulmuşlardır. Onlara göre Uluslararası Standart Sosyoekonomik Mesleki Statü İndeksi, mesleki statüye yönelik uluslararası karşılaştırmalardaki analizlerde oldukça değerli bir araç haline gelecektir.[306] Sonuç olarak bu çalışma, Teriman'ın daha önceden yaptığı ve 55 ülkeyi kapsayan uluslararası mesleki prestij çalışmasının, sosyoekonomik unsurları kullanan ve daha sınırlı bir versiyonudur. Bu indeksin Ganzeeboom, De Graff ve Trieman açısından en önemli özellikleri prestij unsurunun kullanılmaması ve SEİ'nin daha belirgin bir yorumunu vermesidir. Çalışma Duncan'ın SEİ'nin benzeridir ama prestij unsuru çeşitli hesaplama yöntemleri kullanılarak devre dışı bırakılmıştır. Bu indeksi kullanan çalışmalara literatürde rastlamak mümkündür.[307] Söz konusu çalışma

---

[305] Harry B. G. Ganzeboom, Paul M. De Graff ve Donald J. Treiman, "A Standart International Socio-Economic Index of Occupational Status," **Social Science Research**. Cilt no 21: 1-56, (1992), s. 10

[306] Hauser ve Warren, **Ön.ver.**, s. 21

[307] Robert Alvarez, "Attitudes Toward The European Union," **International Journal of Sociology**. Cilt no 32, Sayı no 1: 58-76, (2002), s. 64

1988 Uluslararası Standart Mesleki Sınıflamasına uygun şekilde aynı yöntemler kullanılarak güncellenmiştir. Bu çalışmada Treiman'ın Uluslararası Standart Mesleki Prestij Ölçeği de güncellenmiştir.[308] Özetlemek gerekirse, saf prestij yaklaşımı taraftarları ile mesleklerin prestij ölçümlerine yönelik sosyoekonomik kriterlerin kullanılmasını savunanlar arasındaki çekişme, bir üçüncü olasılık olan prestijle bağlantısı olmayan mesleki sosyoekonomik statünün doğrudan ölçümünü gözden kaçırmıştır. Ancak bu yaklaşım yukarıda değinilen Hollingshead, Blau ve Duncan'nın çalışmalarında ve ayrıca, 1960'lı yıllarda Nüfus Sayım Bürosu'nda çalışan Charles B. Nam ve meslektaşlarının hem tamamı tarafsız gelir ve eğitim kriterlerine dayanan bir mesleki statü puanlama sisteminin hem de çok unsurlu bir sosyoekonomik statü indeksinin geliştirilmesini kapsayan çalışmalarında kullanılmıştır. (Charles B. Nam ve arkadaşlarının geliştirdiği mesleki statü puanlama sistemine ve çok unsurlu sosyoekonomik statü indeksine çalışmanın devamında ayrı ayrı değinilecektir.). Bu yaklaşım günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır.

Bu eğilim şöyle bir fikirle başlamaktadır: Araştırmacı, bir sınıfa, yaşam şansına veya tarafsız statü koşullarına yönelik bir ölçüm ister ve mesleklerin değerlendirilmesine yönelik bu kriter mesleki derecelemelerin saf sosyoekonomik göstergelerinin ortaya çıkmasına yol açar. Bu üçüncü saf yani tamamı sosyoekonomik olan yaklaşımın geçen yüzyılda Amerikan Nüfus Dairesi tarafından üretilen çalışmalarda özellikle ortaya çıktığı gözlemlenmektedir.

Dolayısıyla, sosyoekonomik statü ölçümüne yönelik en belirgin çalışmalardan birçoğu devlet çalışanları tarafından özellikle Amerika Nüfus Dairesi çalışanları tarafından yapılmıştır. O yüzden bunu da incelemekte fayda vardır.

Çalışmaya bir açıklık getirilmesi açısından burada bir nokta önemlidir, bu bölümde adı geçen araştırmacıların geliştirdikleri ölçeklerin bir kısmı, mesleklere yönelik eğitim ve gelir gibi sosyoekonomik kriterleri kullanan meslek hiyerarşileri veya meslek statü puanları iken diğer kısmı meslek, eğitim, gelir,

---

[308] Harry B. G. Ganzeboom ve Donald J. Treiman, "Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International Standart Classification of Occupations," **Social Science Research**. Cilt no 25: 201-239, (1996), s. 220

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

yerleşim yeri vb. sosyoekonomik kriterlerini kullanan çok unsurlu sosyal statü ölçümlerine yönelik birleşik indekslerdir. Bu ikisi arasındaki ayrım önemlidir. Yukarıda adı geçen çalışmaların kesiştiği nokta, ister mesleki statü ölçekleri olsun ister çok unsurlu indeksler olsun, hepsinin tarafsız saf sosyoekonomik kriterleri bünyelerinde barındırmasıdır, dolayısıyla bu başlık altında toplanmıştır. Çalışmanın ileriki bölümlerinde, çok unsurlu sosyoekonomik statü ölçümlerine, ayrı bir başlık altında değinilmektedir, burada kısmen söz edilmiştir.

1.1.5. Sosyoekonomik Statünün Nüfus Sayımı Ölçümleri

Mesleki prestijin çok uzun bir tarihi olduğu gibi, toplumun nüfus sayımlarından elde edilen tarafsız statü göstergeleri ile tanımlamanın da oldukça uzun bir tarihi vardır.

Konuya girmeden önce literatüre baktığımızda karşımıza ağırlıklı olarak William C. Hunt, Alba Edwards ve Charles B. Nam çıkmaktadır. Bu kişiler Amerika Nüfus Sayım Bürosu'nda sosyoekonomik indeksler konusunda çalışmış ve bu konudaki çeşitli gelişmelere imza atmış kişilerdir.[309]

Amerika'da kayıtlı, nüfus sayımı bilgisinin sosyoekonomik analizler için kullanılması ilk nüfus sayımına dayanmaktadır. Birleştirilmiş mesleki ve endüstriyel bilgi, Amerikan ulusal nüfus sayımının 1820 yılında bir parçası haline gelmiştir.1840 yılında okur yazarlık ile ilgili bilgi, 1850 yılında okula devam ile ilgili bilgi, nüfus sayımı çalışmalarına eklenmiştir. 1850 yılında meslekle endüstriler birbirinden ayrılmıştır. İstihdam kaynakları (çalışma biçimleri) 1910 yılında devreye sokulmuş, eğitimsel kazanım, gelir, yaşanılan evin nitelikleri ile bilgiler 1940 yılından itibaren toplanmaya başlanmıştır. Bu dönem içersinde bazıları, temel bilgiye yönelik unsurların sosyoekonomik statü ölçümü oluşturmadıklarını, dolayısıyla bunların bazı yapılar içersine yerleştirilmelerini ve kategorilere değerler atanmasını savunmuşlardı. Bu argümanı kabul etmekle birlikte, Amerika Nüfus Dairesi çalışanlarının sosyoekonomik durumları daha uygun bir şekilde temsil etmek için verinin tarihsel açıdan nasıl etkin bir şekilde kullanılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.[310]

---

[309] Powers, **Ön.ver.**, s. 11
[310] Nam ve Terrie, **Ön.ver.**, s. 34

Nüfus sayımı mesleki verilerine yönelik, mesleklerin sosyoekonomik karakterini açıkça ortaya koyan en erken analizlerden bir tanesi William C. Hunt tarafından yapılmıştır. Hunt 1870, 1880 ve 1890 yıllarındaki nüfus sayımı verilerinde mesleklere yönelik bilgileri analiz etmiş, bunları geniş mesleki sınıflar şeklinde gruplamış ve çalışanların bir bütün olarak ilerleme gösterdiklerini ve belirgin bir şekilde yaşamın sosyal basamaklarında yükseldikleri sonucuna varmıştı. I. Dünya Savaşı sırasında Edwards, Hunt'ın çalışmasını geliştirmeye çalışmış ve 1900 ve 1910 nüfus sayımı verisini çalışmaya eklemiş, detaylı mesleki kategorileri, alt kategorileriyle birlikte altı basamaklı "sosyal-ekonomik" gruplara ayırmıştı. Sonradan, ortaya konan bu gruplamanın sadece farklı sosyal-ekonomik tabakaları temsil etmediğini, bunun yanında söz konusu gruplamanın bünyesinde barındırdığı çalışanların sosyoekonomik statülerine yönelik azalan bir sırayı da takip ettiğini savunmuştu. 1950'lilerin sonlarında nüfus dairesinde çalışan yeni bir sosyal bilimciler jenerasyonu meslek, eğitim ve gelir verisiyle bağlantılı daha erken dönem Nüfus Dairesi çabalarını geliştirmeye ve rafine etme girişimine adım attılar. Bu da Nam-Powers SES (Charles B. Nam ve Mary G. Powers) ölçümleri olarak adlandırılan çalışma ile sonuçlandı.[311]

Charles B. Nam ve meslektaşlarının 1960 nüfus sayımı ile bağlantılı çalışması daha düzgün çalışan çok-unsurlu sosyoekonomik statü puanlama sistemini geliştirmek ve aynı zamanda daha rafine bir mesleki statü puanlamasını ortaya koymak için Edwards'ın önceki çalışmaları üzerine kurulmuş ve onu geliştirmişti. Edwards ölçeğinin yaygın bir şekilde kullanılmasına rağmen, söz konusu ölçek, statünün daha çok ham bir ölçümü olarak tanınmıştı.[312] 1960 nüfus sayımının planlama aktivitelerine bağlı olarak 1950'lerde daire çalışanları sosyal statü analizine yönelik mesleki sınıflamaların kullanımını gözden geçirmiş ve daha rafine bir statü ölçümüne ihtiyaç duyulduğu konusunda fikir birliğine varmışlardı. Aynı zamanda, mesleğin tek başına Amerika'daki toplumsal tabakalaşmayı anlamaya yönelik en iyi indeks olmadığını ve 1960 nüfus sayımı sonuçlarının analizinde kullanılmak üzere çok unsurlu bazı ölçümlerin de yapılandırılması gerektiği kararına da varmışlardı. Ayrıca veriyi kullananların veya araştırmacıların mesleği tek bir gösterge olarak

[311] Aynı, s. 34
[312] Powers, Ön.ver., s. 10-14

kullanmaya devam edecekleri tahmin edildiği için, mesleki statü ölçümünün de güncellenmesi ve gözden geçirilmesine karar verilmişti. Sonuç olarak Nüfus Sayımı Dairesi hem yeni bir mesleki statü ölçümü hem de sosyoekonomik statünün çok değişkenli bir ölçümünü geliştirmek için yoğun bir çabaya girmişti. Literatüre bakıldığında mesleki statü göstergesinin, çok-değişkenli indekse göre daha yaygın şekilde kullanıldığı görülmektedir.[313]

Çalışmanın bu bölümünde Nam ve meslektaşlarının Amerikan Nüfus Sayın Dairesi altında geliştirdikleri mesleki statü puanları üzerinde durulacaktır. Nam ve meslektaşlarının geliştirdikleri çok-unsurlu sosyoekonomik statü ölçümlerine sonra "Sosyoekonomik Statünün Çok Unsurlu Göstergeleri" başlığı altında değinilecektir.

Sosyoekonomik statünün yeni ölçümlerine yönelik çalışma 1940'larda ve 1950'lerde birikmiş tabakalaşmaya yönelik geniş literatürün bulgularını bünyesine almıştı ve aynı zamanda şu gerçeği de ortaya koymuştu: Eğitim ve gelire yönelik nüfus sayımı bilgisi, mesleklerin statülerini tahmin etmede Edwards'ın yaptığı gibi kişisel yargıya güvenmeye gerek kalmadığı anlamına geliyordu. Nam ve meslektaşları tarafından geliştirilen mesleki puanlama sistemini anlatmadan önce, Amerika'da Nüfus Sayım Dairesi'nce kullanılan mesleki sınıflama ölçeğinin kendisini gözden geçirmede fayda olabilir, çünkü mesleki statünün nerdeyse tüm göstergeleri nüfus şemasını ölçümlerine dahil etmektedir. Amerika gibi karmaşık toplumlarda iş gücünü veya istihdamı tanımlamak kolay bir iş değildir. Amerika'daki iş bölümü oldukça detaylıdır. Dolayısıyla çeşitli sınıflamalar vardır. Örneğin, Amerika Çalışma Bakanlığı (U.S. Department of Labor) tarafından 1977'de yayınlanan Meslekler Sözlüğü (The Dictionary of Occupational Titles) 20000'nin üzerinde mesleği listelemekte (günümüzde bu sayı çok daha fazladır) ve her birini ortaya koyduğu çalışma, gerekli olan yetenekler ve beceriler, fiziksel gereklilikler ve çalışma şartları açısından tanımlamaya yoğunlaşmaktadır. Amerika Ticaret Bakanlığı (U.S. Department of Commerce) tarafından aynı dönemlerde çıkarılan Standart Mesleki Sınıflama Şeması (The Standart Occupational Classification) ise çeşitli devlet birimleri tarafından kullanılan farklı sistemleri, tek bir mesleki sınıflama

[313] **Aynı**, s. 12

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

sistemi altında standartlaştırma çabası içersine girmiştir. Yakın döneme kadar bu mesleki sınıflama sistemlerinin sosyoekonomik analizlerde çok yaygın bir şekilde kullanılmadığı vurgulanmaktadır. Bunların devamında Amerika Nüfus Sayım Dairesi tarafından on yıl arayla yapılan nüfus sayımlarındaki belirli sorulara gelen yanıtları temel alarak farklı bir mesleki kodlama ve sınıflama şeması geliştirilmişti. Nüfus sayımı esnasında kişinin içinde bulunup, görev aldığı iş veya endüstri türünün yanında meslek başlığı ve görevleri hakkında sorular soruluyordu. 1960 ve 1970'de tüm bunlar, 12 temel gruba indirgenebilen yaklaşık 500 mesleği kapsayan bir mesleki sınıflama şemasında birleştirildi. Temel grupların hotorejenliği yüzünden statü puanlarının mesleklere atanmasında genellikle mesleklerin detaylı listesi kullanılırdı. Detaylandırılmış listeler hem prestij çalışmalarında hem de sosyoekonomik statü çalışmalarında kullanıldı. Dolayısıyla prestij ve sosyoekonomik statü çalışmalarında Nüfus Sayım Dairesi'nin ortaya koymuş olduğu Amerikan İşgücüne yönelik mesleki sınıflama ve kodlama şeması diğer devlet birimlerinin ortaya koyduğu meslek kodlama ve sınıflama şemalarına nazaran daha yoğun olarak kullanılmıştır.[314] Amerika'da 1998 Standart Meslek Sınıflamasıyla, tek bir standarda geçilmiştir. Bu meslek sınıflaması Amerika'nın kendi ihtiyaçlarına göre revize edilmiş ve en uygun şekle getirilmiştir. Bu mesleki sınıflamanın Amerika'daki tüm devlet birimleri tarafından belli bir süre sonra adapte edileceği vurgulanmaktadır. Ayrıca bu meslek sınıflaması 30.000 meslek başlığını kapsamaktadır.[315]

Bu aşamada çalışma açısından değinilmesi gereken bir bilgi vardır. Sosyoekonomik statü ölçümüne yönelik literatürdeki önemli bir bulgu mesleki statü ile mesleki prestij arasında belirgin ayrımlar olduğudur. Genellikle bu iki kavram yanlış şekilde benzer veya eş anlamlı kullanılmaktadır. Mesleki statü belirli bir mesleği elde tutmakla bağdaşan tarafsız sosyoekonomik durumları ifade ederken; mesleki prestij, bir mesleğin sosyal konumuna yönelik insanların yaptığı taraflı değerlendirmeleri kapsamaktadır. Bir mesleğin prestiji diğer faktörlerin ağırlığı olsa bile kısmen kendi statü düzeyine bağlıdır. Bir mesleğin

---

[314] **Aynı**, s. 12

[315] Alexis M. Herman ve Katharine G. Abraham, **Revising the Standart Occupational Classification System** (U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, 1999) Rapor no 929, s. 6

statüsü, diğer değişkenlerin onun temel belirleyicisi olabilmesine karşın, prestijinin kısmi bir sonucu olarak zaman içinde değişebilir.

Bunu açmak gerekirse, mesleki prestij ölçümleri diğer insanların meslekler üzerinde yaptığı taraflı değerlendirmeleri temel alırken; mesleki statü ölçümleri meslekleri elinde bulunduranların eğitim ve gelir düzeylerine göre yapılmaktadır. Başka bir deyişle statü ölçümüne yönelik mesleki ölçekler iki şekilde meydana gelmektedir; Statü ya da prestij puanları şeklinde. Mesleki prestij sıralamasında diğer insanların değerlendirmeleri ön plana çıkarken, mesleki statü sıralamasında meslek gruplarındaki kişilerin eğitim ve gelir değişkenleri ön plana çıkmaktadır.

Araştırmalar, mesleğin taraflı prestij boyutunun toplum tarafından belirli mesleki nitelikler temel alınarak atandığını göstermiştir. Bunlar, yapılan işin ilginçliği ve meydan okuyuculuğu, iş için gerekli olan zeka derecesi, kalifiye personelin kıtlık (yokluk) derecesi, işle bağdaşan özgünlük ve inisiyatif, diğerleri üzerindeki etki derecesi, gerekli olan eğitim ve tahsil, iş güvenliği, elde edilen gelirin boyutu, işin ne kadar şerefli ve ahlaklı olduğu, insanlığa ne kazandırdığı ve diğer özellikleri kapsamaktadır. Daha geniş anlamda, işin ortaya koyduğu zeka ve eğitim gereklilikleri ve bunun karşılığında verdiği ödül, oldukça önemli ve belirgindir. Ayrıca, işin ortaya koyduğu kişiler arası ilişkiler, işin gerçek doğası gibi özellikler aynı derecede önemlidir.

Öte yanda, mesleki statünün unsurları düşünüldüğünde, uygun faktörlerin mesleği elde bulundurma ile bağdaşan genel yaşam biçimiyle ilişkili olduğu görülmektedir. Genellikle bunların, mesleğin başarımına yönelik tarafsız girdiler ve mesleği elinde bulunduranların elde ettiği tarafsız çıktılar şeklinde oluştuğu kabul edilmektedir. Kısaca, mesleğe bağlı eğitim ve gelir. Başka bir deyişle, tespit veya belirlemelerin kapsamına aile geçmişi, politik etki, diğer grup üyelikleri ve çeşitli biçimlerdeki ayrımlar gibi unsurlar girebilirken, genellikle mesleki statünün temel belirleyicileri olarak tanımlanan iki unsur eğitim ve gelirdir. Araştırmalar buna ek olarak, yerleşim yerinin ve oturulan ev tipinin mesleki statü ile ilişkili olduğunu göstermiştir ama bunlar, elde edilen gelir düzeyinin dolaylı etkileri olarak görülebilir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi en önemli iki gösterge Duncan'ın ortaya koyduğu şekliyle diğer pek çok faktörün bulunmasına rağmen eğitim ve gelirdir. Dolayısıyla bu bilgilere bağlı olarak gelir ve eğitim, mesleki statüyü ölçmek için Charles B. Nam ve Mary G. Powers tarafından seçilen değişkenler olmuştu. Prestij ve statü arasındaki ayrım ortaya konmuştu ve Nam-Powers mesleki statü puanlarının herhangi bir prestij ölçümü ile düzenlenmesi söz konusu olmamıştı. Böylece bu puanlar, "saf" sosyoekonomik ölçümler halini almıştı. Gerçekte bunların, taraflı ve tarafsız boyutlarını birleştirmeyen tek çalışma olduğu vurgulanmaktadır. Literatüre bakıldığında sosyoekonomik ve prestij ölçümlerinin şu ana kadar yapılan karşılaştırmaları söz konusu puanlama sistemini çalışmalara dahil etmediği göstermektedir. Genellikle "saf" prestij puanlama sistemleri hem prestij hem de tarafsız statü boyutlarını içeren sistemlerle karşılaştırılmıştır. Yani ifade edildiğine göre gerçek anlamda bir saf sosyoekonomik statü sistemi ile saf bir prestij puanlama sistemi karşılaştırılmamıştır. Nam ve meslektaşlarının çalışmasında mesleki statüler, tamamen söz konusu mesleklerin eğitim ve gelir düzeylerine göre belirlenmiştir. Bu çalışmada hiçbir prestij unsuru kullanılmamıştır. Hatırlatmak gerekirse, Duncan'ın çalışması daha önceden yapılan NORC mesleki prestij çalışmalarını temel almaktaydı ve bu çalışmanın üzerine eğitim ve gelir verisi uygulanarak sosyoekonomik kriterlere dayanan bir mesleki sıralama yapılmıştı ve mesleğe yönelik prestij unsuru ile sosyoekonomik kriterler arasında bir geçiş çalışmasıydı. Dolayısıyla Nam-Powers mesleki statü puanları, tamamen sosyoekonomiktir ve önceki mesleki prestij ölçümlerini temel almamaktadır. Literatüre bakıldığında çalışmalar arasında yapılan karşılaştırmalar genellikle saf mesleki prestij ölçümleri ile Duncan'ın yaptığı gibi bünyesinde hem prestij unsurlarını hem de sosyoekonomik kriterleri barındıran mesleki ölçümler arasında yapılmıştır. Dolayısıyla saf sosyoekonomik mesleki ölçümler ile ilgili karşılaştırmalar literatürde pek göze çarpmamaktadır.

Nam-Powers mesleki statü puanları, mesleğin eğitim ve gelir düzeylerinin medyanları temel alınarak hesaplanmıştı. Orijinal olarak önceleri deneyimli sivil iş gücündeki erkeklere yönelik veriyi temel alıyordu. Son zamanlarda deneyimli sivil iş gücündeki tüm kişilere yönelik veri temel alınmaktadır. Puanlar,

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

detaylandırılmış mesleklerin göreli eğitim ve gelir düzeylerine göre belirlenmektedir. Yani, bunlar 0 ile 100 arasında değerlerle mesleklerin özellikleridir. Aynı zamanda puanlar basit yorumlara da açıktır. Herhangi bir puan, söz konusu mesleğe yönelik belirlenen değerin altında olan birleştirilmiş ortalama eğitim ve gelir düzeylerine sahip meslekler içinde olan deneyimli sivil iş gücündeki erkeklerin veya tüm insanların yaklaşık yüzdelerini belirtmektedir. Metodolojinin, her 10 yıldaki nüfus sayımlarına ve çeşitli nüfus gruplarına yönelik göreli olarak kolay tekrara ve güncellemeye izin verdiği vurgulanmaktadır.

Tekrar etmek gerekirse Nam ve Powers'ın çalışması 1950 verisini kullanarak, ilk olarak 1960 nüfus sayımı ile bağlantılı yaratılan saf bir sosyoekonomik mesleki statü ölçeğidir. Kullanılan metodolojiye göre, meslekler, her bir meslek için birleştirilmiş ortalama gelir ve eğitim düzeyleri üzerinden puanlanmaktadır. Gerçek operasyonel tanım aşağıdaki gibidir:

> "(a) Meslekleri (gerçekte meslek-endüstri birleşimlerini), deneyimli sivil iş gücündeki 14 yaş ve üzeri erkeklerin eğitim düzeylerinin medyanına göre sıralamak (düzenlemek) (b) Meslekleri aynı popülasyona yönelik gelir düzeylerinin medyanına göre ayrı bir şekilde sıralamak (düzenlemek) (c) Her meslek grubundaki kişilerin sayısını kullanarak, her iki sıralamaya yönelik, her meslekteki insanların kümülatif aralığını belirlemek ve (d) mesleğe yönelik bir statü puanı elde etmek için, meslek sahiplerinin iki kümülatif dağılımının orta noktalarının ortalamasını almak ve bunu toplam iş gücüne bölmek"[316]

Yukarıda değinilenleri bir örnekle anlatmak gerekirse; deneyimli erkek sivil iş gücünde 50.000.000 kişi bulunsun ve bunların 1.000.000'u Y mesleğinde yer alsın. Y mesleğine yönelik eğitim düzeyinin medyanı (ortancası) 35.000.000 kişiyi kapsayan mesleklere yönelik daha yüksek iken, 14.000.000 kişiyi kapsayan mesleklerden daha düşük olsun. Böylece eğitim sıralamasında Y mesleğine yönelik insanların kümülatif aralığı 14.000.001-15.000.000 şeklinde olacaktır. Eğer yukarıdaki örnekte, söz konusu Y mesleğine yönelik gelir sıralamasının kümülatif aralığı 17.000.001-18.000.000 şeklinde olursa, eğitim ölçeğindeki orta nokta 14.5000.000, gelir ölçeğindeki orta nokta 17.500.000 olur ve bunların ortalaması 16.000.000 olur. Bu sonuç, deneyimli iş gücündeki

[316] Nam ve Terrie, **Ön.ver.**, s. 35

toplam sayı olan 50.000.000'a bölündüğünde, Y mesleği için sonuç puan 32 olur. Bu şekilde elde edilen mesleki statü puanları 0 ile 100 arasında değerler almakta ve belirli alınmış bir puan, üzerinde ölçüm yapılan mesleğin altındaki birleştirilmiş ortalama eğitim ve gelir düzeylerine sahip mesleklerdeki deneyimli erkek sivil iş gücünün yaklaşık yüzdesini ifade etmektedir. bundan dolayı bu yöntem, statü puanlarına yönelik diğer statü ölçümlerinde bulunmayan basit ve anlaşılabilir bir yorumu ortaya koymaktadır.[317]

Bu yöntem 1960 ve 1970 nüfus sayımlarında da uygulanmıştır. Aynı zamanda gene bu yöntemin kadın ve erkeklere hem ayrı hem de birleşik şekilde uygulandığı bildirilmektedir. Yukarıda ifade edildiği gibi bu yöntemle türetilen puanlar, kullanıcının puanlanan meslekten daha düşük gelir ve eğitim ortalamasına sahip mesleklerdeki insanların yüzdesinin belirlenmesine olanak tanımaktadır. Operasyonel tanımda da görüldüğü gibi bu puanlar ağırlıklı olarak statü bazlıdır ve herhangi bir prestij unsuru söz konusu değildir.

Bu mesleki statü puanları, sosyal bilimler ve sağlık araştırması alanlarının çoğunda açıklayıcı ve kontrol değişkenleri olarak yaygın bir şekilde kullanıldı. Bununla beraber, statü kazanımı ve hareketliliğe yönelik analitik çalışmalarda Duncan puanları kadar yaygın kullanılmadı. Fakat bu tip bir ölçeğin, söz konusu türdeki araştırmalarda da rahatlıkla kullanılabileceği savunulmaktadır, çünkü öncellikle, tamamen sosyoekonomik bir tabana sahiptir ve analizcilerin statüyü tarafsız sosyoekonomik koşullar şeklinde işleme sokmak istedikleri noktada uygun olacaktır. İkinci olarak, nüfus içerisinde daha yüksek veya daha düşük sosyoekonomik dereceye sahip olarak düşünülen insanların yüzdesi anlamında doğrudan ve açık bir yoruma sahiptir. Üçüncü olarak, tamamen nüfus verisine dayanmakta, bağımsız anket veya kayıt edilmiş veriden gelmemektedir. Son olarak, her nüfus sayımından sonra kolayca güncellenebilmektedir.[318]

Nüfus sayımına yönelik yapılan sosyoekonomik ölçümler yukarıda da değinildiği gibi oldukça önemlidir. Dolayısıyla Amerikan nüfus sayımı sosyoekonomik ölçümlerinin tarihsel açıdan incelenmesinde oldukça fayda vardır. Öte yandan yukarıda isimleri geçen Alba Edwards ve William Hunt,

[317] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 50
[318] Nam ve Terrie, **Ön.ver.**, s. 35

sosyoekonomik statünün belirlenmesinde tarihsel açıdan dönüm noktaları oldukları için burada onların çalışmalarına da değinilecektir.

Amerikan toplumunun karakterize edildiği statü göstergelerinin önemi, nüfus sayımı çalışmalarının geçmişinde oldukça iyi yansıtılmıştır. Burada cevaplanmak istenen sorular şunlardır: Mesleki ölçüm, nüfus sayımında ne zaman ve nasıl yer almıştır? İlk mesleki sınıflama hangi biçimde ortaya çıkmıştır? Mesleki yapı zaman içinde nasıl değişmiştir? Meslekler ilk ne zaman statü göstergeleri olarak görülmüştür? Alba Edwards ünlü mesleki statü şemasını nasıl yapılandırmıştır? Sonraki her 10 yılda bir yapılan nüfus sayımlarında başka hangi statü bağlantılı değişkenler sürecin içersine dahil edilmiştir?

1.1.5.1. Meslekler ve İlk Kurucular

Amerika Birleşik Devletleri, ülke kurulduğunda temsili bir hükümet ortaya koymuştu. Amerika'nın yapılanma kanunu göre; temsilciler ve vergiler birliğin içindeki eyaletler arasında sırasıyla kendi sayılarına göre bölünüp oranlanacaktır ve buna yönelik sayım, Birleşmiş Devletler Kongresi'nin ilk toplantısından 3 yıl sonra yapılacak ve bu kanunun gösterdiği şekilde her 10 yılda bir yapılmaya devam edilecektir.[319]

Fakat, Nüfus sayımı, bir çokları tarafından Temsilciler Meclisi'nin (House of Representatives) paylaştırılmasının ötesinde görülmüştür. Nüfus sayımı ve süreçlerinin yapılandırılması etrafındaki tartışmalar, topluma sistematik planlamayla rehberlik edilmesi gerektiği ve nüfus yapısının toplumsal kompozisyonuna yönelik bilginin bu amaç açısından oldukça önemli olduğu yönünde etkili bir düşünceyi yansıtmaktaydı. Birleşimi (Constitution) desteklemek adına federalist çalışmalarda yer alan 1780'lerin sonuna doğru yazılmış bir seri makalede, politik temsilcilerin, temsil ettikleri insan ve yerleşim ya da toprakları bilmesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Devlet içindeki temsilcilerin sayısının sınırlı olması gerekliliğine rağmen, yazarların savunduğuna göre çeşitli unsurların ışığında yerel bilgiyi toplamak mümkündü.

Federalist çalışmaların yazarlarından biri olan ve Birleşimin (Constitution)

---

[319] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 21

yapılanmasında bizzat çalışan James Madison, nüfus sayımının daha geniş amaçlarını aktarmada önde gelen bir savunucuydu. Kongre, ilk olarak 1789'da toplandığı zaman her eyaletten üyesi bulunan bir komite, takip eden 10 yılda ilk kez yapılacak nüfus sayımı ile ilgili koşulların ana hatlarını çizen bir kanun tasarısı hazırlamıştı. Kanun tasarısına yönelik tartışmalarda, Madison nüfus sayımını, yönetime (ülkeyi yönetmeye) yönelik gerekli bilginin toplanmasında önemli bir temel olarak vurgulamıştı. Bu bilginin "tarımsal, ticari ve üretimsel iş sahalarına yönelik uygun koşulların oluşturulmasında toplumun bölündüğü belirli sınıfların tanımı" üzerinden toplanmasını önermişti. Ayrıca, "eğer plan gelecekteki bütün nüfus sayımlarının uygulanmasında düzgün bir şekilde takip edilirse, bunun onlara, toplumun ilerlemesini izleme imkanı ve tüm iş alanlarındaki gelişimin ayrıştırılma fırsatını sunacağını vurgulamıştı.

Madison'un nüfus sayımındaki mesleki bilgiye yönelik fikirleri pek çok taraftar kazandırdığı gibi rakip de kazandırmıştı. Temsilciler Meclisi üyesi Livermore, bu önerinin uygulamaya koymak için çok kapsamlı olduğunu ve insanları tespit edilmesi zor çok ufak sınıflara ayırdığını savunmaktaydı. Bunun ötesinde bazı yerleşim bölgelerinde insanların 2, 3 ve hatta 4 mesleğe sahip olduklarını, bu söz konusu mesleklerin mevsimsel veya diğer şartlara göre önem kazanıp ilk sıraya yerleştiğini de belirtmişti. Aynı zamanda bu araştırmaya yönelik toplum tepkisi de söz konusuydu, çünkü insanlar devletin özellikle doğrudan veya diğer vergilerin yüküne dayanma sınırlarını öğrenmeye çalıştığından şüphelenebilirlerdi.

Nüfus sayımı programına karşı söylemler, sayımın 9 aydan fazla sürmemesi gereken zaman harcayıcı bir operasyon olduğuna yönelik genel fikir birliğiyle pekişti. Madison'ın mesleklerin nüfus sayımına dahil edilmesine yönelik koşulu Temsilciler Meclis'ine taşındı ama Senato'da yenildi ve ilk nüfus sayımı şu kategorileri kapsadı: "16 yaşın altındaki özgür beyaz erkekler", "16 yaşın üzerinde özgür beyaz erkekler", "Beyaz kadınlar", "Özgür zenciler" ve "köleler". Fakat bölgeden bölgeye uygulanış biçimlerindeki farklılıklar ve 1790 nüfus verisini toplamakla sorumlu polis şeflerine tanınan serbestlik sonucunda Pennsylvania'daki iki bölgede, aile reisinin mesleği ile ilgili bir soru sayıma dahil edildi. Bunun amacı bir şehir rehberine ön hazırlık yapmak olmasına rağmen,

böylece ilk mesleki istatistik elde edilmişti.

Madison'un, ilk nüfus sayımına resmen mesleğe yönelik bir seçenek ekleme çabaları başarısız olmuştu; ama birkaç bölgede bu tip bilginin toplanmasını sağlamıştı. Buna ek olarak, ortaya koyduğu fikirler diğerleri tarafından ileriye taşınmıştı. Madison'un fikirleri Thomas Jefferson tarafından paylaşılıyordu ve Jefferson, 1800 yılındaki nüfus sayımı öncesi Senato ve Temsilciler Meclis'ine daha detaylı bir nüfus sayımı için Amerikan Felsefe Topluluğu'nun (American Philosophical Society) bir önergesini sundu. Sonradan Jefferson'un başkanı olacağı bu topluluk, nüfus sayımını oldukça önemli ve ilginç çeşitli gerçekleri tespit eden bir çalışma olarak görüyordu. Nüfus sayımını daha detaylı bir hale getiren seçenekler arasında, daha çok yaş kategorisi (yaş kategorileri ile eyaletlerdeki yaşam süreleri hesaplanabilecekti), vatandaşlık ve meslek verisi olacaktı. Vatandaşlık ve meslek verisine ilişkin Jefferson şunu yazmıştı;

> "Yaşam ve sağlığı etkileyen unsurları daha düzgün ve doğru şekilde belirlemek, söz konusu eyaletlerdeki toplumsal dağılıma, vatandaşların durumuna ve mesleklerine yönelik kullanışlı ve yararlı bir yazılı doküman hazırlamak için önerilen yeni bir tablo oluşturulacaktır. Bu tablonun farklı kolonlarında, bir işte çalışan tüm yaştaki özgür erkek yerleşimcilerin sayısı aşağıda belirlenen veya Yasama Meclisinin (Parlamentonun) uygun göreceği diğer tanımlamalara göre tespit edilecektir: (1) Belli bir konuda öğrenim görerek uzmanlaşmış erkekler: Papazlar, avukatlar, doktorlar, güzel sanatlar dalında çalışanlar, öğretmenler ve katipler vb. (2) Tüccar ve esnaflar: Bankacılar, sigortacılar, borsacılar ve her türden aracı (3) Denizciler (4) Yetenekli zanaatkarlar (5) Tarımda çalışan işçiler (6) Diğer işlerde çalışan işçiler (7) Hanede çalışan hizmetçiler (8) Fakirler (9) Belli bir gelir olmadan yaşayan insanlar, veya bakıma muhtaç insanlar. Bu tabloda her insan ait olduğu tanıma uygun şekilde bir kere işaretlenmelidir." [320]

Jefferson'un önerisini sunduğu aynı dönemde, Timothy Dwight, Connecticut Sanat ve Bilim Akademisi adına bir önerge daha verdi. Bu önergede bir sonraki nüfus sayımının aşağıdaki mesleklerle ilgili bilgileri bünyesine alması tavsiye ediliyordu. Bunlar; "el emeği gerektiren mesleklerde çalışan zanaatkarların sayısı, tüccarların sayısı, çiftçilerin veya ekin

---

[320] **Aynı**, s. 23

yetiştiricilerin sayısı ve uzman kişilerin (uzmanlık dalları ayrılarak) sayısı". Belirtildiğine göre, bu önergeler Senatoya ulaşmış ve nüfus sayımı içeriğinin ve süreçlerinin tasarlanmasından sorumlu komiteye bildirilmişti. Fakat bu önergelerin ciddiye alındığına ve mesleklere yönelik tavsiyelerin adapte edildiğine yönelik bir bilgiye rastlanmadığı ifade edilmektedir.

Kongre yasa tasarıları kanunlaşma yolunda kabul edilmeden önce pek çok kez geri gönderilebilir, reddedilebilir, yeniden gözden geçirilebilir veya tekrardan düşünülebilirdi. Nüfus sayımlarına mesleklere ilgili bir seçeneğin dahil edilmesine yönelik öneriler, 1820'deki nüfus sayımının bir parçası olmadan evvel, bu sonuçla birkaç kez karşılaşmıştı.[321]

1.1.5.2. Zaman içinde Nüfus Sayımına Yönelik Mesleki Sınıflamalar

Amerika'da her nüfus sayımı dönemindeki ortaya çıkan belirli meslek kategorileri, ülkenin söz konusu dönemdeki sosyal kompozisyonunu yansıtıyordu. Buna bağlı olarak Amerikan toplumundaki artan iş bölümünün her nüfus sayımında kullanılan mesleki sınıflamalara bakılarak gözlemlenmesinin mümkün olduğu bildirilmektedir. 1790'daki nüfus sayımının sonucunda özellikle Southwark ve Philadelphia'dan gelen sonuçlara göre (sadece bu bölgelerde meslekle ilgili sorular sorulmuştu) geniş yerleşim bölgelerindeki aile reisleri 5 mesleki grupta toplanıyordu. Bunlar, tarımsal uğraşlar, profesyonel (uzmanlık gerektiren) uğraşlar, aile içi ve kişisel hizmet işleri, ticaret ve taşıma, üretim ve mekanik uğraşlardı.[322]

Üç ana mesleki sınıf olan tarım, ticaret ve üretim, 1820 nüfus sayımındaki ilk resmi meslek sayımına temel oluşturmuştur. Bu kategoriler daha çok bugün endüstriyel sınıflamalar olarak kabul edilen kısma uygun düşmektedir. Buna karşın nüfus sayımı memurlarına verilen yönergeler belirli meslekleri her bir gruba atamaya yönelik bir temel sağlamıştı. Bu nüfus sayımı bireyin sayımından çok ailenin sayımı üzerine kurulmuştu ve sayım memurları, her ana meslek sınıfına çoğunlukla giren her ailenin sayısını belirtiyorlardı.

---

[321] **Aynı**, s. 24
[322] **Aynı**, s. 24

Veriyi toplamakla sorumlu olan polis şeflerine şu yönerge verilmişti;

> "Tarımla, ticaretle ve üretimle meşgul olan insanlar arasında ayrım yapmak çeşitli zorlukları olmadan gerçekleşmeyecektir. Bu sınıflardan hangisine ait olduğu sorulan bireylerden üçüne de cevap verenlerin sayısı nüfusun çok büyük bir bölümünü oluşturmayacaktır. Buna rağmen, herhangi bir bireyin bu sınıflardan birinden fazlasına dahil edilmesi gerekliliği Yasama Meclisi'nin açık bir eğilimi değildir. Meslekleri yoğun olarak tarımla veya ticaretle ilgili olanlara yönelik çok fazla sorun ortaya çıkmayacaktır ve üretimle meşgul olanların kolonu sadece eylemleri daha çok üretim kurumları ile anılan yerlerde çalışan tüm insanları değil aynı zamanda işleri, başlıca el emeğine dayanan usta işçileri, zanaatkarları ve teknisyenleri de kapsayacaktır." [323]

1820'de belirli meslekleri ayrıştırmanın bir yolu yoktu çünkü sayım memurları üç ana kategori üzerinden kayıt almıştı. Bu genel verilerin kullanışlılığı 1830'daki nüfus sayımının planları geliştirilirken açıkça sorgulandı, fakat o dönemde de hiçbir mesleki bilgi toplanmadı. 1840'daki nüfus sayımında ailelere göre mesleki uğraşların sayımı kaldığı yerden devam etti fakat ana kategorilerin sayısı yediye yükseltildi. Maden çıkarma, tarım, büyük ölçekli ticaret (commerce), üretim ve küçük ölçekli ticaret (trade), okyanus gemiciliği, kanal, göl ve nehir gemiciliği ve eğitim gerektiren uzmanlık ve mühendislikler. 1840'daki istihdama yönelik 7 kategorinin, çalışanların tamamını temsil etmede 1820 nüfus sayımına göre daha başarılı olduğu belirtilmişti, fakat uşaklar ve kişisel hizmet veren insanlar sayımın dışında tutulmuş ve devlet memurları, sekreterler ve işçiler büyük olasılıkla çalışmaya dahil edilmemişti.

1850'deki nüfus sayımının uygulanmasındaki yönteme yönelik en temel değişim, aileden bireysel sayıma geçilmesidir. Aynı zamanda özgür yerleşimciler ve köleler için farklı yönergeler tasarlanmıştı. Bu, geçmiş nüfus sayımlarında yapılan bir ayrım değildi. 1850'deki meslek kaydı 15 yaş üzeri özgür erkeklerle sınırlıydı, fakat mesleki detay önemli ölçüde arttırılmıştı. Şimdi 10 başlık altında gruplanan belirli 323 mesleği ayrıştırmak mümkündü. Bu başlıklar: Büyük ölçekli ticaret, küçük ölçekli ticaret, üretim, mekanik işler ve madencilik; tarım; işçilik (tarımla ilgisi olmayan); ordu; deniz ve nehir gemiciliği; hukuk, tıp ve ilahiyat; eğitim gerektiren diğer uğraşlar; devlet ve kamu hizmeti;

---

[323] **Aynı**, s. 26

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

hanede çalışan hizmetçiler; diğer meslekler.

1860'daki nüfus sayımında, 15 yaş üzeri özgür yerleşimci erkek ve kadınların meslekleri soruldu. İstihdam sektörünün artan karmaşıklığı ve nüfus sayımında mesleki yapıya yönelik çalışan uzmanların yoğun çabası sonucunda 584 meslek tanımlanabilmiştir.

1870 nüfus sayımında mesleklerin raporlanmasına yönelik yönergede bir yaş sınırı belirlenmemişti, fakat sayım memurlarına üretimde yer almak için çok genç veya küçük olan çocukları kaydetmemeleri talimatı verilmişti. Etkili bir şekilde, raporlanan istatistikler 10 yaş ve üzeri insanlar içindi. Bu, sonraki nüfus sayımlarında gözlemlenen yaş sınırı olmuştur. Mesleki kategorilerin tekrar değerlendirilmesi sonucunda 338 meslek belirlenmiş ve bunlar 4 ana başlık altında sınıflanmıştı: Tarım; profesyonel ve kişisel hizmetler; ticaret ve taşıma; ve üretim, mekanik ve madencilik endüstrileri. Ayrıca coğrafi alanlara yönelik bilgilere ek olarak, nüfus sayımına yönelik yayımlanan bilgi, cinsiyet, yaş ve tabiiyet olarak alt başlıklara bölünmüştü.

Sonraki 10 yıllık dönemlerde, mesleki verinin kapsamında ve sınıflamasında değişikler yer almıştı.[324]

Öncellikle, 10 yaş ve üzerindeki insanların sayımı 1930'a kadar devam etmişti. 1940 ve sonrasında yaş sınırı 14 ve üzerine çıktı.

İkinci olarak, 1910'dan itibaren meslek ve endüstri çalışanlarına yönelik ayrı raporlar sağlandı. Ana kategoriler 1930'a kadar endüstriyel kaldığından, meslekler bunların içinde tanımlanabildi.

Üçüncü olarak, iş gücünün yada çalışmanın değişen doğası, geçen seneler içindeki farklı adlandırmalar (terminoloji) ve mesleki kategorilerin tekrardan gruplanması ile sonuçlandı. Yeni endüstriler ve mesleklerin ortaya çıkması, yeni başlıkları gerekli kılarken, eskide kalanların yavaş yavaş elendi.

Dördüncü olarak, sunuma (nüfus sayımı raporlarına) yönelik detaylı hale getirilen mesleklerin sayısı değişmeye devam etti. Örneğin 1880'de 265, 1890'da 218, 1900'da 303, 1910'da 428, 1920'de 572, 1930'da 534, 1940'da 451, 1950'de 469, 1960'da 494, 1970'de 441 meslek.

Beşinci olarak, çalışma kavramlarındaki kritik bir değişme mesleklerin

---

[324] **Aynı**, s. 27

raporlanmasını belirgin bir biçimde etkiledi. 1870 öncesi, mesleği raporlanan kişilerin çalışma statülerinin ne olduğu pek açık değildi. 1870'den 1930'a kadar, parasal gelir veya dengini sağlamayı temel alan çalışmaya yönelik bakış açısı ve geleneksel anlamdaki cinsel iş bölümü, mesleki raporlamanın temeli olarak "kazançlı (kârlı) çalışma" (gainful work) kavramının kullanılmasına yol açmıştı. "Kazançlı çalışan" veya "kazançlı bir mesleğe sahip olan" insanlar, sayım esnasında çalışsın ya da çalışmasın, genellikle para ya da bunun dengini kazanmış veya pazarlanabilir malların üretimine yardımcı olmuş insanlardı. Evlerinde aylık bir gelir olmadan kadınları ve başka bir işi olmayan kadınlar "ev kadını" olarak kodlanmış ve sayımın dışında bırakılmıştır.

Bu verilerden, mevcut işsizlik oranın tahmininin yapılma zorluğu, ki bu Amerika'da 1930'lardaki yoğun ekonomik buhran döneminde çok olumsuz bir istatistiki sınırlama biçimini almıştır, temel çalışma kavramlarının tekrar gözden geçirilmesine yol açtı. 1930'daki bazı deneysel anketler işsiz insanları çalışmıyor fakat "çalışabilir ve çalışmaya istekli" şekilde saydı. Verilen cevapların taraflı olmasından dolayı, bu konu hakkında güvenilir, zaman ve yer açısından karşılaştırılabilir verinin derlenmesi zor olmuştu. Sonuç olarak, anket çalışmalarında, 1940 ve sonraki nüfus sayımlarında kullanılmak üzere "iş gücü" (labor force) ve bunun unsurlarına yönelik bir kavramsal yapı geliştirildi. Bir bireyin gerçek aktivitesi, yani araştırmanın yapılacağı dönemde kişinin çalışması, iş araması veya başka bir şey yapıyor olup olmadığı, sınıflama için temel kriter haline geldi.

Genelde belirlenmiş temel iş gücü unsurları aşağıda verilmektedir:[325]

1) Çalışan İnsanlar (Employed Persons): Şunları kapsamaktadır (a) anket haftası döneminde ücretli olarak çalışanlar, kendi işinde veya uzmanlığında veya kendi çiftliğinde çalışanlar, veya bir aile üyesi tarafından işletilen bir kuruluşta 15 saat veya daha fazla ücretli olmadan çalışan tüm kişiler; ve (b) gene anket haftası boyunca, başka iş arasın ya da aramasın, çalışmadıkları süre boyunca iş verenleri tarafından para verilsin ya da verilmesin, hastalık, kötü hava, tatil, çalışan-yönetim arasındaki tartışma veya kişisel nedenler dolayı geçici olarak çalışmayan

[325] **Aynı**, s. 28

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

ama görev veya işi olan tüm kişiler.

Çalışan her kişi bir kere sayılır. Bir işten fazlasına sahip olanlar için, anket haftası boyunca saat olarak en fazla çalıştıkları meslek göz önüne alınır ve sayılır. Tek aktivitesi ev çevresinde çalışmak olan yani başka bir deyişle ev işi yapanlar veya dini, hayırsever ve benzer örgütlerde gönüllü olarak çalışan insanlar bu sınıflamanın dışında tutulur.

2) Çalışmayan İnsanlar '(Unemployed Persons): Şu insanları kapsamaktadır; anket haftası döneminde çalışmayanları, geçen 4 hafta içinde bir iş bulmak için belli bir çaba içersine girmiş insanları ve geçici hastalıkları dışında anket haftası boyunca çalışmaya elverişli olan tüm kişiler. Ayrıca buna ek olarak şu kişiler de çalışmayan kategorisine eklenmişti; Hiç çalışmayan, çalışmak için uygun olanları, ve (a) geçici bir süreyle çıkartıldıkları bir işten yeniden geri çağırılmayı bekleyenleri; (b) 30 gün içersinde, aylık maaşlı veya ücretli bir yeni işe başvuru yapmaya hazırlananları
3) Sivil iş gücü (The civilian labor force): Çalışan ve çalışmayan insanların toplamıdır. (1966 yılına kadar 14 yaş ve üstü, sonraki yıllarda 16 yaş ve üstü)
4) Toplam iş gücü (The total labor force): Sivil iş gücü ile silahlı kuvvetlerin toplamıdır.
5) İş gücüne dahil olmayan insanlar (Persons not in the labor force) Çalışan, çalışmayan veya Silahlı Kuvvetler şeklinde sınıflanmayan yaş sınırı (14 yaş ve üstü, sonraki yıllarda 16 yaş ve üstü) içinde bulunan bütün insanlar.

Bu iş gücü kavramı altındaki mesleki raporlamaya bağlı olarak, çalışanların mevcut mesleği, çalışmayanların önceki mesleği ve iş gücü içinde bulunmayanların son mesleği (eğer çalışmışsa) arasında ayrım yapmak mümkündür. Bazı anketlerde, birden fazla mesleğe sahip olanlara yönelik, meşgul oldukları farklı meslekler ve hangisinin ilk sırada geldiği yönünde bilgi verilmektedir.

Amerika'da iş gücünün artan boyutu ve çeşitliliği mesleklerin tanımını ve

sınıflanmasını son derece zor hale getirmişti. Daha önceki nüfus sayımlarındaki detaylı meslek listeleri, toplumdaki o dönemki çeşitli mesleklere yönelik yelpazenin tanımlanmasına oldukça yakınlaşmış olabilirdi. Amerika'da bugün pek çok meslek ismi söz konusudur. Bunlarının birçoğunun adı hiç duyulmamıştır veya söz konusu mesleklerin gerektirdiği eylemleri tanımlanması zordur. Bazıları günlük konuşma diline ait terimlerken diğerleri, üretim, satış veya idari bir süreçte belirli basamakları temsil etmektedir. Gerçekte, kullanılan meslek isim listesi çok yoğun olduğundan, Amerikan Nüfus Sayım İdaresi, tanımlanan iş veya görev eylemlerini, farklı düzeylerdeki meslek sınıflamalarına çevirmek için sistematik bir süreç tasarlamıştı. 1980 nüfus sayımına hazırlık olarak meslek ve endüstrilere yönelik 2 temel indeks yayımlanmıştı. Bunlar hem görevleri, meslekleri kodlamak olan nüfus memurlarına bir rehber hem de nüfus sayımı verilerini kullananlara bir bilgi kaynağı olacaktı.

Örneğin 1980 nüfus sayımı için bu indeksler 29.000 meslek ve 20.000 endüstri başlığı raporlamaktaydı. Bunlar 503 ayrı detaylandırılmış meslek kategorisinde gruplanmakta, ardından da 13 temel gruba indirgenmekteydi. Bunu gerçekleştirmek için, 3 haneli sayısal kodlar ve bazı alfabetik kodlar devreye sokulmuştu ve meslekler binlik kodlamalar şeklinde bunlardan birine atanmıştı. Bazı meslek başlıkları, herhangi ek bir bilgiye ihtiyaç duymadan hangi koda uyacakları konusunda sorunsuzdu. (örneğin Muhasebe Denetçisi, "023 Muhasebeciler ve Denetçiler" başlığı altında kodlanmıştı). Fakat bazı mesleki başlıkların, kodları belirlenmeden önce ek bilgiye ihtiyaç gerektiriyorlardı. Bu endüstri sınıflaması ve çalışan sınıf kategorisi incelenerek gerçekleştiriliyordu (Örneğin, özel kuruluşta çalışmak, kamu sektöründe çalışmak, kendi başına çalışmak veya bir aile işinde veya çiftlikte ödeme yapılmadan çalışmak). Eğer bu kriterler meslekler arasında bir ayrım yapmada faydalı olursa, meslek ismi, endüstri ve çalışan sınıfının bir birleşimi tarafından tanımlanan 503 kategoriden birine meslek ismi yerleştirilebiliyordu.[326]

Türkiye'de mesleki sınıflamalara yönelik Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından benzer bir sistem kullanılmaktadır. Doğal olarak bu sınıflama sistemi bir sosyal statü ölçümüne yönelik belirleyici değildir. Sadece bir ülkede bulunan

---

[326] Aynı, s. 29

istihdama yönelik bir sınıflama ve kodlama sistemidir. Ama bu çalışmada da görüldüğü gibi bu konuda çalışmak ve özellikle mesleki prestij ve statü ölçekleri geliştirmek isteyen araştırmacılar için öne çıkan bir kaynaktır.

1.1.5.3. Statünün Tanımlanmasına Yönelik William Hunt'ın Yaklaşımı

Amerikan mesleki yapısının yoğun bir değişime uğraması, sosyoekonomik statü yapılarının da aynı şekilde değiştiği anlamına gelmemektedir. Mesleki kompozisyondaki kaymalar, bireylerin statüsü üzerinde çok az etkisi olan yeni ürünlerin ortaya çıkmasının ve üretimde gelişmelere yol açan daha yeni teknolojilerin ve sosyal örgüt biçimlerinin bir göstergesi olabilir. Bunun ötesinde, ekonomiler genişlediğinde ve çeşitlendiğinde, toplum bir bütün olarak etkilenmektedir. Böylece, çalışanların ve onlara bağımlıların statüleri değişmeden kalmaktadır.

Madison, Jefferson ve diğerleri mesleklere yönelik verinin nüfus sayımına dahil edilmesini savundukları zaman, akıllarında çalışma biçimlerine yönelik bir envanter ve aynı zamanda ulusun toplumsal yapısını tahmin etmeye yönelik bir temel hazırlanması vardı.

Amerika'da her nüfus sayımı ile, mesleki sınıflama üzerinde önceden karar verilmiş bir endüstriyel özelliği yansıttı. Bunun en azından 20. yüzyıla kadar böyle olduğu vurgulanmaktadır. Başlıca kategoriler, temel çalışma yapılarını veya komplekslerini yansıtan endüstri türleriydi. Sonraki nüfus sayımlarında belirli mesleklerin tanımı yapılsa dahi, bunlar da başlıca endüstriyel kategoriler içinde gruplandırılmışlardı. Tarım, madencilik, üretim, ticaret gibi başlıklar baskın endüstri-meslek birleşimlerini tanımlıyordu.

Endüstriyel-mesleki istatistiklerin içinde bulunan nüfusun, sosyal özelliklerine yönelik ender yapılan referanslar dışında, 1870 nüfus sayımı öncesinde mesleklere belirgin bir statü ölçümü yapısıyla yaklaşan herhangi bir nüfus sayımı verisine yönelik bir analiz yoktur.

Amerika'da Çalışma Bakanlığı'nın (Department of Labor) üyesi ve ardından da Amerikan Nüfus Sayım Dairesi (U.S. Bureau of the Census) memuru olan William C. Hunt, sosyoekonomik yorumlamaya yönelik mesleki

verinin sistematik bir analizini başlatmıştı. 1897 yılında Çalışma Bakanlığı'nın Bülteninin bir sayısında Hunt 1870 1880 ve 1890 nüfus sayımlarındaki gelir getiren mesleklerdeki (gainful occupations) çalışanların bazı verileri yeniden incelemiş ve geçen dönem içindeki eğilimleri yaşa ve cinsiyete göre tanımlamış, verilere bağlı olarak da Amerika'daki genel eğilimlerini vurgulamıştı.

Hunt, varolan mesleki gruplamalarının, mesleklerin statülerini karşılaştırmaya yönelik tatminkar bir temel oluşturmadığının farkına vardı ve belirli meslekleri A, B, C, ve D şeklinde adlandırdığı dört büyük kümeden oluşan yeni bir gruplama oluşturdu. [327] Her ana grubun, alt kategorileri vardı (A grubunda 4, B grubunda 2, C grubunda 12 ve D grubunda 9 tane kategori vardı) Gruplama ve alt gruplamaya yönelik temel kriter, Hunt'ın "işe alınma yada istihdam özelliği" anlayışıydı. Başka bir deyişle kişilerin çalışma biçimiydi. Hunt'a göre;

> "A grubu, arazi/mülk sahibi olan sınıf şeklinde tanımlanabilir ve çiftçileri, ekicileri, bankacıları, borsacıları, üreticileri, tüccarları, aracıları, uzmanlık sahibi insanları (profesyonelleri) ve buna benzer uğraşıları kapsamaktadır. B grubu sekreter (yazıcılık, katiplik) sınıfı olarak tanımlanabilir ve belli bir kuruluşa bağlı çalışan temsilcileri, tahsildarları, ticari gezginleri, muhasebecileri, sekreterleri, satışçılarla diğer katiplik ve yazışma gerektiren meslekleri kapsamaktadır. C grubu yetenekli veya vasıflı çalışanlar olarak adlandırılabilir ve bu grup, nüfus sayımı değerleri bu tip ayrımları kapsadığı için, vasıf veya yetenek gerektiren emeğin önemli bir rol oynadığı meslekleri kapsamaktadır, Bunlar arasında, terziler, makinist ve ateşçiler (lokomotif dışı), aşçılar, deri çalışanları, mekanikle ilgili zanaatçılar, metal çalışanları, baskıcılar, gravürcüler, ciltçiler, buhar ve demiryolu görevlileri, dokuma çalışanları, tütün ve puro fabrikası teknisyenleri (operatörleri), çiftçiler, ahşap doğrama çalışanları ve benzeri mekanik uğraşları sayılabilir. D grubu işçi sınıfı ya da kol gücü ile çalışan sınıf olarak adlandırılabilir ve bu grup bir kural olarak daha yorucu, zahmetli ve yapılan işin çoğunluğunda yüksek derecede bir vasfı veya yeteneği gerektirmeyen meslekleri kapsamaktadır. Örneğin tarım işçileri, sandalcılar, balıkçılar, gemiciler, yük arabacıları, seyisler, cadde-demiryolu işçileri, işçiler (belirli bir işe bağlı olmayan), çeşitli üretim uğraşları ile ilgili işçilikler, ulaklar, ambalajcılar,

---

[327] Bernard Barber, **Social Stratification, A Comparative Analysis of Structure and Process** (Amerika: Harcourt, Brace & World, Inc., 1957) s. 172

hamallar, madenciler, taşocağı işçileri, uşaklar vb. bu gruptadır."[328]

Bu çeşitli grup ve alt gruplarda, 1870'den 1890'a kadar, erkekler, kadınlar ve çocuklar için ayrı olarak yapılan detaylı eğilim analizlerinin sonucunda, Hunt şu genel bulguya varmıştı: "Tarıma yönelik artan isteksizliğe ve büyük üretim ve ticaret merkezlerinin son senelerde çok fazla kalabalıklaşmasına rağmen, çalışanların oldukça artan bir bölümü genellikle iş yaşamının daha üst seviyelerinde ve daha düşük veya daha fazla kol gücü isteyen iş dallarından ziyade vasıflı emek gerektiren meslekler de bulunmaktadır". Buna bağlı olarak Hunt, "çalışanların büyük çoğunluğunun, bir bütün olarak ilerlediğini ve fark edilir şekilde yaşamın sosyal ölçeğinde yükseldiğini vurgulamıştır.

Nüfus sayım istatistiklerini, ülkenin sosyal durumunun bir özeti şekline çevrilmesine ve bu yönde yorumlanmasına yönelik yenilikçi çaba, mesleki veriye sosyoekonomik anlam yüklemeye yönelik sonraki girişimlere bir temel ve başlangıç noktası olmuştur. Aynı zamanda bu mesleklerin, çalışma eyleminin türünü temsil etmelerine ek olarak farklılaşan yaşam biçimlerine yönelik indeks olarak kullanılabileceklerini de ortaya koymuştur. Çalışma eylemi ile sosyoekonomik statü arasındaki ayrım, mesleki istatistikleri toplayan, sınıflayan ve sunan nüfus sayımı ve diğer devlet memurları için bir problem olmaya devam etmiştir, çünkü meslekler temelde, çalışma (istihdam) ve işsizlik eğilimlerinin yorumlanmasına yardım eden bir iş gücü unsuru olarak kabul edilirken aynı zamanda ülkenin toplumsal tabakalaşma göstergeleri şeklinde de kullanılıyordu. Hunt'ın vurguladığı gibi, belirli mesleklerin farklı gruplamaları yukarıdaki amaçlara daha iyi hizmet etmiştir.

Literatüre göre Hunt'ın ortaya koyduğu haliyle, meslekleri dört ana sosyal tabakada gruplamaya yönelik şema, nüfus sayımı tarihçisi Carroll D Wrigt'ın yüzyılın başında yayımlanan sosyoloji kitabında yer almıştı. Fakat bunun dışında diğer araştırmacılar tarafından adapte edildiğine dair bir bulgu elde edilememiştir. Sonradan devlet çalışanları ve toplumsal tabakalaşma üzerine çalışan öğrenciler Hunt'ın yöntemlerini, ülkenin sosyal durumunu, bireyler ve aileler arasındaki statü farklarını ortaya çıkarmak için yeniden gözden geçirmiş ve güncellemişlerdir. Amerika'da mesleklere yönelik yapılan bu erken dönem

[328] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 34

sosyoekonomik değerlendirmelerin, bugün statü ölçümünde yaygın olarak kullanılan kriterlerin başlangıç noktası olduğu açıktır.

1.1.5.4. Alba Edwards'ın Mesleki Sınıflama Şeması

Amerika'da nüfus sayımları 1790'dan beri uygulanmasına karşın, Amerika Nüfus Sayım Dairesi (U.S. Bureau of the Census) resmi bir devlet kuruluşu olarak 1902'ye kadar kurulmamıştı. Bundan önce, nüfus sayım işlemi federal devletin diğer birimleri tarafından yürütülmekteydi. Kurulan yeni yapı, uzman kadrosunu çok yavaş geliştirdi ve çalışanlarının birçoğunun çok genel sorumlulukları vardı. 1909'da bir sonraki sene yapılacak nüfus sayımına hazırlanmak için ek kadro alındı. Bunların arasında, temel sorumluluğu mesleklerin ve çalışanların diğer verilerini elde etmek olan Alba M. Edwards vardı. Edwards, Hunt'un mesleki gruplamalar üzerine yaptığı çalışmayı yakından inceledi ve şemayı geliştirecek yöntemler ortaya koydu. Özellikle toplumsal tabakalaşma bilgisinin doğrudan nüfus sayımı raporlarına dahil edilmesi ve diğer devlet ya da profesyonel yayımlara bu çalışmanın bırakılmaması gerektiğine inanmıştı.

Edwards 1917'de "Amerika'daki sosyal-ekonomik gruplar" adlı ünlü makalesini "Journal of American Statistical Association" adlı akademik dergide yayınladıktan sonra mesleki sınıflama çabalarına belirli bir süre daha devam etti. Edwards geliştirdiği gruplamalara yönelik makalesinde şunları belirtmişti:

> "Meslekleri vasıf veya yeteneğe göre gruplamak isteyenler var. Birçok açıdan böyle bir gruplama, eğer yapılabilinirse, bu takdire değer ve faydalı bir çalışma olacaktır; fakat mesleklerin yeteneğe ya da vasfa göre tam bir gruplamasını yapmak imkansızdır, çünkü birçok mesleğin yapısı böyle bir gruplamaya izin vermez. Örneğin, büyük ölçekte mal/mülk sahibi olanlar (büyük işverenler veya ticari bir kuruluşun sahibi olanlar), aynı endüstrideki ve işteki çalışanlardan yeteneklerindeki farktan değil sahiplikteki, kredideki, işteki ve idari yeteneklerdeki farklılıklara göre ayrılmaktadır. Gerçekte, buradaki gibi sunulan bir gruplamada, sadece bedensel gücün en önemli özellik olduğu mesleklerde vasfa göre düzgün bir şekilde sınıflama yapmak mümkündür. Elbette, başlıca bedeni güç veya kol gücü emeğiyle karakterize olan meslekler ile zihinsel beceriyle karakterize olan meslekler arasında ayrım yapan sert ve çabuk bir

çizgi çizmek imkansızdır. Başka bir deyişle, kol gücü ile çalışanlar ve beyinleriyle çalışanlar arasında temel bir ayrım yapmak imkansızdır. Fakat bu tip bir çizgi ortaya konan amaç yönünde yeterince doğru çizilebilir" [329]

1910'daki nüfus sayımında kabaca 428 meslek belirlenmişti ve bunlar 9 kategoride gruplanmıştı; bu kategoriler Tablo 12'de verilmektedir.

Tablo 12 Alba Edwards'ın Mesleki Kategorileri

I	İşverenler, büyük mal ve mevkii sahipleri ve yöneticiler
II	Sekreterler, katipler ve benzer şekilde çalışanlar
III	Vasıflı çalışanlar
IV	Yarı-vasıflı çalışanlar
V	İşçiler
VI	Hizmetçiler, uşaklar
VII	Devlet memurları
VIII	Yarı resmi kamu çalışanları
IX	Profesyonel insanlar

Charles B. Nam ve Mary G. Powers, **The Socioeconomic Approach to Status Measurement with a Guide to Occupational and socioeconomic Status Scores.** (Amerika: Cap and Gown Pres, 1983) s. 36

Belirli mesleklerin kategorilere atanmasını belirlemeye yönelik araştırmaya dayanan bir temel olmadığından (diğer sosyoekonomik bilgiler henüz nüfus sayımına dahil edilmemişti), mesleklerin hangi gruplara yerleştirilmesi gerektiği konusunda Edwards tamamen kendi fikirlerini temel almıştı. Ağırlıklı olarak kol gücü ile çalışanları şu kritere göre ayırmıştı:

"Mesleğin gerekliliklerini yerine getirmede uzun bir eğitim döneminin veya bir çıraklık (staj) döneminin gerekli olduğu ve mesleği uygulamada yarı-vasıflı mesleklerin üzerinde belli bir dereceye kadar karar vermenin (inisiyatif ve/veya el ustalığının gerekli olduğu meslekler vasıflı meslekler olarak düşünülmektedir. Mesleğin gerekliliklerini yerine getirmede ön hazırlık olarak sadece kısa bir eğitim döneminin gerekli olduğu ya da hiçbir eğitim gerektirmeyen ve buna ek olarak orta düzey karar verme (inisiyatif) ve el ustalığını gerektiren meslekler yarı-vasıflı meslekler olarak düşünülmektedir. İşçiler, özel bir eğitim, karar verme (inisiyatif) veya el becerisi gerektirmeyen fakat zor ve yoğun çalışmaya yönelik kol gücünün sergilendiği mesleklerin çalışanları olarak

[329] **Aynı**, s. 36

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

düşünülmektedir." [330]

Edwards sınıflamasını 1870'den 1910'a kadar olan mesleki statü eğilimlerini tanımlamak için kullanmış, böylece Hunt'un yaklaşımını iki on yıllık nüfus sayımı dönemi daha uzatmış ve sınıflama şemasını daha detaylı hale getirmiştir. Kendisi bunun üstüne 16 yıl daha mesleklerin doğası ve aralarındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerine çalışmaya devam etmiştir. Edwards 1933 yılında gene "Journal of the American Statistical Association" adlı akademik dergide bir makale yayınladı ve kazançlı çalışanlara (gainful workers) yönelik gözden geçirilmiş yeni mesleki gruplamalarını sundu. Tablo 13'te Edwards'ın yeni mesleki gruplaması verilmektedir.

Tablo 13 Alba Edwards'ın Mesleki Kategorileri (Geliştirilmiş Versiyon)

1		Profesyonel insanlar
2		İşverenler, büyük mal ve mevkii sahipleri, yöneticiler ve resmi yetkililer
	2-a	Çiftçiler (sahipler ve kiracılar)
	2-b	Toptancı ve perakendeci aracılar
	2-c	Diğer işverenler, büyük mal ve mevkii sahipleri, yöneticiler ve resmi yetkililer
3		Sekreterler, katipler ve benzer şekilde çalışanlar
4		Vasıflı çalışanlar ve denetçiler
5		Yarı-vasıflı çalışanlar
	5-a	Üretimde yarı-vasıflı çalışanlar
	5-b	Diğer yarı-vasıflı çalışanlar
6		Vasıfsız çalışanlar
	6-a	Çiftlik işçileri
	6-b	Fabrika ve yapı-inşaat işçileri
	6-c	Diğer işçiler
	6-d	Uşak veya hizmetçi sınıfları

Charles B. Nam ve Mary G. Powers, **The Socioeconomic Approach to Status Measurement with a Guide to Occupational and socioeconomic Status Scores.** (Amerika: Cap and Gown Pres, 1983) s. 37

Bu gruplamalardan anlaşıldığı kadarıyla, Edwards'ın sadece meslekler üzerine çalışırken edindiği ek bilgi ve sezgilerden etkilenmediği, aynı zamanda istihdamın doğasındaki değişimlerden ve toplumda meydana gelen mesleki kaymalardan da etkilendiği vurgulanmaktadır. 1933 yılında ortaya atılan bu

[330] **Aynı**, s. 37

şemanın çağdaş Amerika nüfus sayımının resmi raporlardaki meslek gruplamasının bir öncüsü olduğu açıktır. Zaten bu sınıflamalara şu anda, sosyoekonomik grupları temsil ettiği şüphe götürmeyen "temel mesleki gruplar" (mesleki sınıflamaların ana kategorileri) şeklinde bakılmaktadır.

1938 yılına kadar Nüfus Sayım Dairesi Edwards'ın sosyal-ekonomik gruplamalarını resmi bir yayım içersine dahil etmemiştir.1938'de ilk olarak 1933 yılında sunulan şemayı özetleyen resmi bir nüfus sayımı raporu yayımlandı ve konu üzerinde tarihsel istatistikler raporlandı. Bu raporda Edwards şu fikrini vurguluyordu: Gruplamalar sadece ayrı sosyoekonomik tabakaları kapsamıyordu aynı zamanda grupların temsil ettiği çalışanların sosyoekonomik statülerinin yaklaşık olarak azalan bir sırası şeklinde de düzenlenmişti. Şemanın bu yönünün, toplumsal tabakalaşma literatüründe en çok tartışma yaratan nokta olduğu vurgulanmaktadır.

1940 nüfus sayımı iş gücü (labor force) kavramını kullanan ilk nüfus sayımıydı ve daha önceki "kazançlı çalışan" (gainful worker) verisi ile karşılaştırılabilirliliği zayıflamıştı. Daha önceki veriyle karşılaştırılabilirliliği yeniden sağlamak için, Alba Edwards tarafından tasarlanan ve kaleme alınan, 1940 nüfus sayımına yönelik bir doküman hazırlandı. Bu doküman üç bölümü kapsıyordu: Bölümlerden biri 1930 ve 1940 yıllarına yönelik meslek ve endüstri istatistiklerinin karşılaştırılmasıydı. Bu aşamada "kazançlı çalışanlar" verisi "iş gücü" yaklaşımına göre düzenlenmişti. İkinci bir aşama, 1870 ile 1930 yılları arasındaki döneme yönelik karşılaştırılabilir meslek istatistiklerini veriyordu ve son aşamada 1910'dan 1940 yılına kadar ülkenin iş gücüne yönelik sosyal ekonomik bir gruplaması vardı. İlk iki kısım istihdam üzerine çalışanlara çok fazla bilgi sağlarken, son kısım sosyal statü eğilimleri ve yapıları ile ilgilenenlere oldukça anlamlı gelmişti.

1943 yılında yayımlanan bu yayımın önsözünde Edwards, sosyal bilim literatüründe en çok atıfta bulunan ifadelerden bir tanesini ortaya koymuştu:

> "Bir erkeğin hayatında en baskın tek etki, büyük olasılıkla onun mesleğidir. Bir kişinin mesleği, belki her şeyden daha fazla, onun yaşamdaki yolunu ve yaşama katkısını belirlemektedir ve yaşam sona erdiği zaman, onun nasıl bir insan olduğunu, aşamda oynağı rolü, uğraş verdiği meslek veya mesleklerin detaylı ve kronolojik bir ifadesinden başka en iyi şekilde anlatacak bir diğer

gerçeklik yoktur. Gerçekte, bir kişi ve onun statüsü (sosyal, entelektüel ve ekonomik yapısı) hakkında mesleği kadar fazla bilgi veren başka tek bir özellik yoktur. Bir kişinin mesleği sadece, her bir iş gününe yönelik, uyanık kaldığı saatlerin ilk yarısında ne yaptığını değil aynı zamanda, belli bir doğruluk derecesinde, günün diğer yarısı boyunca ortaya koyduğu yaşam biçimini (tavrını) de belirler ve bu konuda bilgi verir, yani kişinin mesleği sahip olacağı iş arkadaşlarından, giyeceği elbiseye, içinde yaşayacağı eve, ve belki de bir noktaya kadar yiyeceği yemeğe kadar pek çok konu hakkında bilgi verir. En önemlisi, genellikle belli bir dereceye kadar kişinin ailesinin kültürel düzeyini belirler." [331]

1940 nüfus sayımı ile ilgili yayına dahil edilen sosyoekonomik gruplamalara yönelik tanımlar ve istatistikler, bu materyalin, bir nüfus sayımı raporunda ilk kez sunumunu teşkil ediyordu. 1938'deki söz konusu raporda Edwards tarafından kullanılan kavramlar, 1940'daki nüfus sayımı raporuna taşındı. Hiyerarşik olarak düzenlenmiş 6 temel gruplamanın her biri, bir grup içindeki belirli mesleklerin özelliklerinin benzerliği ve gruplar arasındaki belirli mesleklerin özelliklerinin farklılığı anlamında tanımlanmıştı. Böylece sosyoekonomik bakış açısından grupların göreli homojenliği tam olmasa da bir şekilde sağlanmış oluyordu.

Sosyoekonomik ölçümün dereceli bir ölçeğinin yapılandırıldığı varsayılan gruplamalara yönelik varolan ve gelecekteki olası eleştirilere karşılık olarak Edwards şunları ortaya koymuştu:

"Her bir gruba çalışanlar, kısmen sosyal statüleri kısmen de ekonomik statüleri baz alınarak dahil edilmiştir. Kullanılan standart, eğer bu bir standart olacaksa, melezdir (hybrid) yani kısmen sosyal ve kısmen ekonomiktir. Sosyal faktörün ağırlığı, aynen ekonomik faktörün ağırlığında olduğu gibi bir gruptan diğerine ve bir meslekten diğerine değişim göstermektedir. Böylece, sekreter (büro çalışanları) grubunda sosyal faktör, ağırlık açısından vasıflı gruba nazaran daha fazladır, fakat ekonomik faktör açısından bunun tersi doğrudur." [332]

Yaptığı çalışmaların mantığını desteklemek için eğitim (ona göre çalışanların sosyal statülerine yönelik oldukça önemli ve geniş bir faktördür) ve parasal gelir (ona göre bu da ekonomik statüleri açısından oldukça geniş ve

---

[331] Aynı, s. 38
[332] Aynı, s. 39

önemli bir faktördür) verisini ortaya koydu.[333] Bu verilerin her birinin mesleklere yönelik 6 sosyoekonomik gruplamaya göre tablolaştırılmış dağılımını gösterdi. Öncelikli olarak okulda okunan senelerin ve maaş veya aylık gelirin medyanını (ortancasını) temel alarak sosyoekonomik grupların, bu grupları oluşturan çalışanların sosyoekonomik statülerinin azalan bir sırası şeklinde düzenlendiğini ve böylece bunların bir ölçek oluşturduğunu belirtmişti. Fakat bu arada bir yandan da eğitim ve gelir açısından her bir grup içindeki meslekler arasında çok geniş bir yelpaze olduğunu da kabul ediyordu.

Edwards çalışmasının sonraki dönemlerinde önemli noktalara değinmiş ve önemli tahminlerde bulunmuştu: Ona göre nüfus sayımı verisindeki artan kesinlikle ve bu verilerin meslek, eğitim ve gelir ile daha doğru sınıflamasıyla, her bir grubun içeriğinin rafine edilmesiyle mümkün olacak ve bunları, nüfus sayımında ve diğer çalışmalarda yer alan mesleki verinin ölçümüne yönelik daha doğru ve tatmin edici bir ölçek haline getirebilecekti.

Alba Edwards'ın mesleklere yönelik sosyoekonomik gruplamaları, sosyal bilimler araştırmasında, özellikle ekonomik, politik, psikolojik ve sosyolojik alanlarında oldukça fazla kullanılmış ve alıntı yapılmıştır.[334] Sadece son zamanlarda daha rafine olmuş yaklaşımların kullanılmasıyla Edwards'ın sınıflaması, yerini daha yeni mesleki ölçeklere ve indekslere bırakmıştır. Fakat, söz konusu şema, sosyal araştırmada iki genel amaca hizmet etmiştir. Bir yanda araştırmacılara, zamanın herhangi bir noktasındaki sosyal sınıflara yönelik dağılımının bir tanımı aracılığıyla sosyal yapının ana hatlarını çizmelerine ve belli dönemler arasında dağılımdaki değişimleri belirlemelerine imkan tanımıştır. Diğer yanda ise belirli mesleklerin, daha geniş toplumsal tabakalara düşecek şekilde atanması, araştırmacıların anketlere katılan deneklerden veya çeşitli diğer kayıtlardan mesleki bilgi toplamasına ve rapor edilen mesleklerle, bireylerin belirlenen tabakalara atanmasına imkan tanımıştır. Sonraki yıllarda Amerika'da, mesleklerin statü gruplamalarını bir araştırma tekniği olarak bu kadar popüler yapan büyük olasılıkla yukarıda sözü edilen

---

[333] Peter M. Blau, Otis Dudley Duncan ve Andrea Tyree, "Measuring The Status Of Occupations", **Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective**. Ed.: David B. Grusky (2. Basım Amerika: Westview Pres, 2001) s. 255

[334] Barber, **Ön.ver.**, s. 173

kullanımdır. Bir bakıma Edwards'ın çalışmaları, mesleki statü derecelemelerinin başlangıç noktasıdır.

Tablo 14'de Alba Edward'ın geliştirdiği ve 1940'daki nüfus sayımında kullanılan mesleki sosyoekonomik sınıflamasıyla, 1970'deki nüfus sayımında kullanılan mesleki kategoriler görülmektedir. Tablo 14'te verilen bu ölçeklere bağlı olarak özetlemek gerekirse, Alba Edwards temel mevcut mesleki kategorileri kapsayan bir ölçek geliştirmiştir. Kriter olarak, eğitim ve gelir verisini kullanarak, tüm meslekleri sıralı 10 sınıfta toplamıştır.[335] Bunlar, eğitimin sosyal statüyü ifade edecek şekilde, gelirin ise, mesleklere ve bunların sahiplerine yönelik ekonomik statüyü vurgulayacak şekilde kavramsallaştırıldığı sosyoekonomik gruplardır.

Tablo 14 Amerika Nüfus Sayımı Mesleki Kategorileri, 1940 ve 1970

1940	1970
Profesyonel insanlar	Profesyonel, teknik ve benzeri çalışanlar
İşverenler, büyük mal ve mevkii sahipleri, yöneticiler ve resmi yetkililer	İdareci ve yöneticiler (çiftlik dışı)
Çiftçiler (sahipler ve kiracılar)	Satış çalışanları
Toptancı ve perakendeci aracılar	Sekreter ve benzeri çalışanlar
Diğer işverenler, büyük mal ve mevkii sahipleri, yöneticiler ve resmi yetkililer	Zanaatkarlar ve benzeri çalışanlar
Sekreterler, katipler ve benzer şekilde çalışanlar	İşleticiler (operators), taşıma dışında
Vasıflı çalışanlar ve denetçiler	Taşıma donanım işleticileri
Yarı-vasıflı çalışanlar	İşçiler, (çiftlik hariç)
Vasıfsız çalışanlar	Çiftçiler ve çiftlik yöneticileri
Çiftlik işçileri	Çiftçlik işçileri ve çiftlik denetçileri
İşçiler, (çiftlik dışı)	Hizmet çalışanları, (özel hane hariç)
Uşak veya hizmetçi sınıfları	Özel hane çalışanlar

Marie R. Haug, "Measurement in Social Stratification", **Annual Review of Sociology**, 3:51-77 (1977), s.56

Bir anlamda Edwards'ın ölçeği işin türüne yönelik gerekli olan beceri ve bilgiyi, ayrıca mesleklerin icra edilmesine yönelik parasal ödülü yansıtmaktadır. Sonuçtaki 6 temel kategori ve alt kategorileri on basamaklı bir ölçek oluşturmuştur. Ona göre bu kategorilerin her biri ekonomi ve yaşam standardı, ayrıca entelektüel ve sosyal anlamda ayrı geniş evrenleri temsil ediyordu. Sonraki yıllardaki nüfus sayımlarında bu ölçekte değişimler olmuştur. Tablo

[335] Lasswell., **Ön.ver.**, s. 437

14'te görüldüğü üzere, 1970 yılı temel sınıflamasında, tüm çiftlik işleri ölçeğin sonuna alınmış, yönetim kategorisi yeniden adlandırılmış, satış çalışanları, sekreter olarak çalışanlardan ayrılmış, mavi yaka kategorileri yeniden adlandırılmış ve genişletilmiş, hizmet çalışanları eklenmiş ve "hizmetçi sınıfları", "özel hane çalışanları" halini almıştır. Bu ölçekte, 400'ün üzerinde mesleki kategori ve yaklaşık 23.000 mesleki başlık, söz konusu kategorilere yerleştirilmiştir. Araştırmacılar 23.000 mesleğin içersinde aradıkları mesleği çeşitli kodlamalar sayesinde bulmakta ve mesleğin hangi sınıf içinde yerleştirildiğini kolayca görmektedirler. 1970'de kullanılan ölçekteki mevcut 12 temel sınıflamanın Edward tarafından ortaya konan sosyoekonomik gruplamaları sürdürüp sürdürmediği sorgulamaya açıktır. Buna karşın yapılan revizyonlar zanaatkarlar kategorisinin hemen üzerindeki kırılma noktasıyla beyaz yaka ve mavi yaka veya kol gücü ve kafa gücü ile yapılan mesleklerin temel ayrımını sürdürmüştür.[336]

Sonuç olarak mesleklere yönelik sosyoekonomik bir şema oluşturma anlamında en erken girişim Alba Edwards'ın çalışmasıdır ve Edwards'ın mesleklere yönelik "sosyoekonomik gruplaması" mesleki tabakalaşma ve hareketlilik çalışmalarında yoğun şekilde kullanılmıştır.[337]

1.1.5.5. Nüfus Sayımındaki Diğer Statü Değişkenleri

Statüyü ölçmek için mesleki veriye yoğun bir şekilde bağımlı olmak, diğer statü göstergelerinin nüfus sayımına dahil edilmediği anlamına gelmemektedir. Çeşitli eğitim, ekonomi ve hane sahipliği değişkenleri nüfus sayımı soru formuna dahil edilmektedir. Özellikle son yıllarda bunun daha fazlalaştığı vurgulanmaktadır. Bu değişkenler, statünün doğrudan göstergeleri olarak kullanıldılar. Bir mesleki statü indeksi sağlamak için devreye sokuldular, ve statünün çok unsurlu göstergelerini oluşturmak için birleştirildiler.[338]

Amerika'da okur yazarlıkla ilgili veri ilk olarak 1840 yıllında toplandı ve 1930'a kadar her nüfus sayımında güncellendi. Okumamış ile okur yazar

---

[336] Haug, **Ön.ver.**, s. 55
[337] Blau, Duncan ve Tyree, **Ön.ver.**, s. 255
[338] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 40

insanlar arasındaki ayrım, son zamanlarda çok anlamlı olmasa bile nüfus sayımının yapıldığı ilk senelerde toplumun önemli bir oranını farklılaştırıyordu. Doğal olarak bu gelişmiş ülkelerin bir eğilimidir. Gelişmekte olan ülkelerde okur yazar ile okumamış insanlar arasında bir ayrım söz konusudur.

Amerika'da okullara kayıt olma istatistikleri nüfus sayımına 1850'den beri dahil edilmişti. Bunun ağırlıklı olarak daha genç insanlarla ilgili olmasına rağmen, okula gitme genellikle sosyal statü ile bağlantılı olan bir özelliktir ve mesleki başarımın temeli olduğu varsayılmaktadır.

Amerika'da eğitim başarısının temel ölçümü olan "tamamlanan okul yılı" ilk kez 1940 nüfus sayımında devreye sokuldu ve günümüzde de devam etmektedir. Bu, okul yılları geçiren tüm yetişkinler için uygundur ve böylece tüm nüfusa yönelik anlamlı bir başarım ölçümüdür.

1940 nüfus sayımı aynı zamanda bireylere yönelik ücret ve aylık gelir verisinin de toplandığı ilk nüfus sayımıdır ve bu, kiralık, sahibi olunan ve boş yerleşim birimlerinin değerine yönelik bir unsurun ilk kez ortaya çıkışını sağlamıştır. Mesleklerin ve yerleşim yerlerinin parasal değeri böylece statü hesaplamasının potansiyel bir parçası haline gelmiştir.

Amerika'da 1950 yılında yapılan nüfus sayımında yerleşim yerine yönelik statü ilişkili ölçüm genişletilmiş ve kapsamına şu veriler alınmıştır: Evin durumuna yönelik görüşmecinin kendi gözlemleriyle yaptığı bir dereceleme, seçilen belirli hane olanaklarının durumu ve hanede bulunan çeşitli donanımlara yönelik göstergeler. Bunların birçoğu araştırmacılar tarafından, diğer statü değişkenlerine bağlantılı olan bir hane ölçeğini veya indeksini oluşturacak şekilde birleştirilmiştir.

Özellikle son yıllarda çeşitli sosyal statü ölçümlerinin geliştirilmesi, nüfus sayımı verisinden elde edilen yegane bir statü göstergesi olan mesleğe yönelik alternatiflerin yapılandırılmasını ve buna ek olarak mesleklerin daha rafine olmuş statü yerleşimlerine bir temel oluşturulmasını mümkün kılmıştır.[339]

---

[339] Aynı, s.41

1.1.6. Sosyoekonomik Statünün Çok Unsurlu Göstergeleri

Amerika'da birçok kullanıcının statüye yönelik tek unsurlu göstergelerin basitliğini tercih etmesine rağmen, çeşitli çok-unsurlu göstergeler 1950'lerde kullanılmıştı. Bunların arasında Clyde V. Kiser ve P. K. Whelpton'un "Sosyoekonomik Statünün Özet İndeksi"; W. Lloyd Warner, Marcia Meeker ve Kenneth Eells'in "Statü Özelliklerinin İndeksi" ve August B. Hollingshead'ın "İki-Faktörlü Sosyal Konum İndeksi" dikkat çekmektedir. Ayrıca Amerika Nüfus Sayım Dairesi'ndeki sosyal bilimciler ki bunların başını Charles B. Nam çekmektedir, sosyoekonomik statünün çok-unsurlu bir göstergesini geliştirmişlerdir.[340] Clyde V. Kiser ve P.K. Whelpton, W. Lloyd Warner, Marcia Meeker ve Kennerth Eells ve August B. Hollingshead'in yaptıkları çalışmalara yukarıda ki bölümlerde detaylı olarak değinilmiştir. Burada önemli olan nokta şudur: Sosyal statü ölçümünde veya kişinin ya da ailenin sosyal statüsünün belirlenmesinde, tek bir kriterin dışında (mesleki prestij veya statü ölçekleri gibi) farklı kriterler bir ölçek oluşturacak şekilde kullanıldığı zaman (örneğin, meslek, eğitim, gelir, ev sahiplikleri, yaşanılan yer gibi) bu ölçek ya da birleşik indeks sosyoekonomik statüye yönelik çok unsurlu bir ölçüm haline gelmektedir. Dolayısıyla günümüzde Türkiye'de özellikle pazarlama ve reklam sektöründeki araştırmalarda kullanılan indekslerin çoğu sosyoekonomik statüye yönelik çok unsurlu ölçeklerdir. Bu arada Charles B Nam'ın ve meslektaşlarının yaptığı çalışmalar günümüzde kullanılan çok-unsurlu sosyoekonomik statü indekslerinin başlangıç noktalarından biri olduğu için bu başlık altında söz konusu çalışmaya detaylı bir şekilde değinilecektir. Charles B. Nam ve meslektaşlarının yaptığı çalışmalara yönelik hatırlanması gereken önemli bir nokta vardır. Charles B. Nam ve meslektaşları iki yönlü bir çalışma yapmışlardır. Geliştirdikleri sistem hem mesleki statü puanlarını hem de sosyoekonomik statüye yönelik ölçümün çok unsurlu göstergelerini kapsamaktadır. Daha önceden de belirtildiği gibi Amerika'da statü ölçümlerinde mesleğin tek başına bir gösterge olarak kullanılması oldukça yaygındır. Dolayısıyla bunun farkında olan Nam ve meslektaşları, araştırmacıların tercihleri doğrultusunda kullanabilecekleri bir ölçüm sistemi geliştirmişlerdir. Bu

[340] Powers, **Ön.ver.**, s.14

sistemde, isteyen araştırmacı statü ölçümünde sadece mesleki statü puanlarını kullanırken, diğer araştırmacılar meslek, eğitim ve gelir değişkenlerini birleşik bir indeks oluşturacak şekilde kullanabiliyorlardı. Çalışmanın geçen bölümlerinde Nam ve meslektaşlarının geliştirdiği mesleki statü indeksi üzerinde durulmuştur, bu aşamada söz konusu araştırmacıların ortaya koyduğu çok unsurlu ölçek üzerinde durulacaktır.

Yukarıda da belirtildiği gibi sosyoekonomik statüye yönelik tek-unsurlu göstergelerin (örneğin, meslek ölçekleri gibi), sınıfı tahmin etmedeki kolaylık ve yorumdaki basitlik nedenlerinden dolayı tercih edilmesine rağmen, sosyoekonomik statüye yönelik çok-unsurlu göstergelerin (multiple-item indicators) bazılarını Amerika'daki araştırma literatürü içerisinde bulmak mümkündür.[341] Çok-unsurlu bir yaklaşıma yönelik, her birinin altında genel bir sınıf boyutu yatan en azından üç fikir geliştirmek mümkündür.[342] İlk olarak, eğer ilgi, bireylerin veya grupların sosyoekonomik statü düzeylerini dikkate alma yönündeyse, genel sınıf değişkeni mümkün olduğunca fazla açıklanmalıdır. Ek unsurlar genellikle sınıftaki varyansın açıklanmasına daha fazla katkıda bulunacaktır. İkinci olarak, tek bir unsurun (örneğin mesleğin) diğer unsurlara nazaran sınıfı daha fazla açıklıyor olmasına rağmen, büyük olasılıkla farklı unsurların, genel anlamdaki sosyoekonomik statünün farklı boyutlarını bir şekilde ortaya çıkaracağı muhtemeldir ve meslek, diğer unsurlarla birleştiğinde sosyoekonomik sınıfının tamamını daha iyi veya daha dolu temsil edeceklerdir. Üçüncü olarak, eğer sınıf farklı boyutların veya unsurların bir birleşimi anlamında ölçülebiliyorsa, bu çeşitli göstergelerin sınıfı aynı veya farklı yönde hangi noktaya kadar betimlediği incelenebilir. Yani göstergelerin bu anlamdaki tutarlılıkları ve tutarsızlıkları sosyoekonomik statü yapıları hakkında ek bilgi sağlayacaktır.

Charles B. Nam ve meslektaşlarının yaptığı çalışmalara bağlı olarak ilk iki iddianın detayına girildiğinde Nam ve meslektaşlarının geliştirdiği mesleki statü indeksinin geçmiştekilere göre bir gelişme olmasına karşın bunun, sosyoekonomik statüdeki tüm varyasyonu yakalayamayan sadece tek unsurla ilgili olduğu gerçeğinin devam ettiği görülmektedir. Nam'a göre bunun başlıca

[341] Nam ve Terrie, **Ön.ver.**, s. 36
[342] **Aynı**, s. 36

sebebi puanlamanın, mesleki toplamla (meslek sahibi kitle) veya bir meslekteki ortalama insan ile ilgili olmasıdır ve bu ortalamanın çevresinde hala varyans kalmaktadır. Herhangi bir mesleğin içerisinde, söz konusu mesleğin farklı sorumluluk ve performans düzeyleriyle bağdaşabilecek farklı düzeylerde eğitim ve gelire sahip insanlar vardır.

Sonuç olarak çok-unsurlu bir yaklaşım, Charles B. Nam ve meslektaşları tarafından, oluşturdukları mesleki statü indeksi dışında 1960'lı yıllarda devreye sokulmuştur. Bu yaklaşım, her ailedeki anahtar roldeki kişiye yönelik meslek, eğitim ve hane geliri göstergelerini kullanıyordu ve her aile üyesine sonuç puanları atanıyordu. Bu çok-unsurlu SES yaklaşımı birçok çalışmada kullanılmıştır.[343]

Nam ve meslektaşları tarafından sürece dahil edilen unsurlar veya öğeler konusunda, derecelemenin ve birleştirmenin nasıl olacağı ve izlenmesi gereken diğer istatistiki süreçler konusunda çeşitli kararlar alınmıştır. Onlara göre çok-unsurlu sosyoekonomik indeksin yapılandırılmasındaki temel varsayım şuydu: Bir ailenin statü düzeyi ağırlıklı olarak haneyi geçindiren hane reisinin statü özellikleriyle belirlenmektedir ve buna bağlı olarak bir ailede eve başlıca para getirenin eğitim ve meslek göstergeleri diğer aile üyelerine atanmalıdır. Bu insan, erkek veya kadın olabilir. Bunun yanında ailede birden fazla çalışan ve para kazanan olabilir, fakat haneye başlıca geliri getiren kişinin eğitim ve mesleki özellikleri ve bunun yanında hane geliri, ailenin statüsünün belirleyicisi olacaktır.

Ailenin geçiminden sorumlu kişi, ailenin en fazla gelire (diğer aile üyelerinden en az 1 dolardan fazla) sahip üyesi şeklinde tanımlanmıştır. Eğer aile reisinin ve diğer aile üyelerinden birinin ya da birkaçının benzer düzeyde gelirleri varsa ve bunlar en yüksek gelirse ya da hiçbir aile üyesi herhangi bir gelir raporlamadıysa, aile reisi, evin geçiminden sorumlu kişi (veya eve en çok parayı getiren kişi) olarak kabul edilir. Eğer iki veya daha fazla aile üyesinin, aile reisinden farklı olarak eşit veya daha yüksek geliri varsa ilk listelenen kişi eve en çok parayı getiren kişi olarak kabul edilmektedir. Ailedeki 14 yaş ve üzeri herkese eve en çok para getirebilecek kişi olarak davranılmıştır. Ailelerdeki en

---

[343] **Aynı**, s. 36

çok para getiren kişilere yönelik ölçümler diğer aile üyelerine atanmıştır. 14 yaşın altındaki bir çocuk yaşadığı haneden bağımsız bir sosyoekonomik statüye sahip olamayacağı için, hanedeki 14 yaş altındaki bireylere hane reisine atanan aynı puanlar atanmıştır. Buradaki varsayım bu tip çocukların genellikle hane reisi ile aynı yaşam şartlarını paylaşacağı yönündedir.[344]

Nam ve meslektaşlarının geliştirdiği indeksin öğeleri olarak meslek, eğitim ve aile geliri seçilmişti çünkü bunlar sosyoekonomik statünün bir şekilde farklı yönlerini temsil etmekteydi ve ayrıca bunların bilgisi nüfus sayımı ve anketler aracılığıyla toplanmaktaydı. Oturulan haneyle ilgili (evin kirası veya değeri) bilgi çalışmaya dahil edilmemişti, çünkü uygun hane bilgisi Nüfus Dairesi çalışmalarında düzenli olarak toplanmıyordu. Gene etnik köken özelliği (örneğin, ırk veya tabiiyet) çalışmaya dahil edilmemişti. Çünkü Nam'a göre bu tip bir unsura sosyoekonomik statünün bir parçasından çok onunla ilişkili bir öğe gibi davranmak daha uygun olabilirdi.

Her unsura yönelik belirli bir indeksin seçimi kısmen nüfus sayımı raporlarında var olan verinin türüne kısmen de sosyoekonomik verinin yerleştirileceği beklenen kullanımlara dayandırılmıştı. Eve en çok parayı getiren kişinin gelirinden ziyade toplam aile geliri seçilmişti, çünkü bir ailenin sosyoekonomik statüsünün eve başlıca para getiren kişinin gelirinden ziyade aile geliriyle çok daha yakından ilişkili olduğu düşünülmüştü. Örneğin, hanede birden fazla para kazananın olması tüketim mallarının daha fazla satın alınmasına imkan tanımaktadır. Hane gelir puanlarının geliştirilme işleminde, hane gelirinin farklı yöntemlerle ölçülme (basit aile geliri, ailedeki kişi başına gelir ve ailenin kompozisyonundaki farklılıklara göre ayarlanmış hane geliri) etkisi üzerine çalışılmıştı. Eldeki veri, bir insanın sosyoekonomik puanı üzerindeki ayarlamalara yönelik etkinin önemsiz olduğunu göstermişti ve bu, gerçek hane gelirinin basit ölçümünün yapılmasına olanak tanıdı.

Unsurların kategorilerine atanan puanlar şu şekilde belirleniyordu:

(a) Eğitime yönelik puanlar, nüfus sayımının sonunda hanelerdeki, en fazla para getiren kişilere yönelik eğitim başarısına göre yapılan kümülatif yüzde dağılımı hesaplanarak elde ediliyordu. (Örneğin, 5 yıl ya da daha fazla

[344] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 63

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

üniversite eğitimi almış insanların 96. ve 100. yüzdelik değerler (percentile)[345] arasında dağıldığı varsayıldığında, 5 yada daha fazla üniversite eğitimi alanlara 98 puan atanmıştır, çünkü eğitimin her kategorisine atanan puan söz konusu kategoriye yönelik kümülatif yüzde aralığının orta noktasıdır) (b) Aile gelirine yönelik puanlar, her aile, gelir kategorisinin kümülatif yüzde aralığının orta noktası belirlenerek yukarıdaki sürece benzer şekilde atanmıştır. (c) Detaylı mesleki puanlar eldeki en son verileri temel alıyordu. Meslekler, söz konusu mesleğe yönelik eğitim ve gelir düzeylerinin birleştirilmiş ortalamasına göre puanlanıyordu. Eğitim ve aile gelirinin puanlamasında olduğu gibi mesleki puan, mesleği elinde bulunduranların ortalama eğitim ve gelirleri tarafından sıralanan bir mesleğin kümülatif yüzde aralığının orta noktası temel alınarak belirleniyordu.

Nam ve meslektaşlarının geliştirdiği çok unsurlu sosyoekonomik statü ölçeği şu şekilde kullanılıyordu: (a) Haneye en fazla para getiren kişinin mesleğinin, eğitiminin ve hanenin gelirinin tanımlanması (b) Her unsura yönelik hesaplanan puanları kullanarak, haneye en fazla gelir getiren kişinin eğitim ve meslek puanlarının ayrıca aile gelir puanının belirlenmesi (c) Her üç unsura yönelik puanın üçe bölünmesi ile ortalamasının alınması (d) Ortaya çıkan sonucun en yakın tam sayıya yuvarlanıp sonuç puanın belirlenmesi.

Yaş, yerleşim yeri ve diğer demografik özelliklerle ilgili sosyoekonomik gruplar arasındaki farklara yönelik ayarlamaları, unsurlara ait puanların veya özet sosyoekonomik ölçümün (üç unsurun sonuç ortalama puanı) bir parçası haline getirmek mümkündü. Bu yapılmadı çünkü bu unsurların sosyoekonomik analizin konuları olacağı düşünüldü ve diğer türdeki analizlerin önem kazandığı noktada, istenilen ayarlamaların veriyi işleme sürecinde yapılabileceği varsayıldı.

Üç unsurun özet bir ölçümde birleşimi, 3 puanın basit bir şekilde ortalamasının alınmasını temel alıyordu. Unsurların farklı şekillerde ağırlıklandırılmasına önem verilmişti, fakat bu ölçümün geliştirildiği dönemde içsel ağırlıklandırmaları yapacak uygun temel yoktu. Bunun ötesinde, söz

[345] Yüzdelik değer; eşit olarak yüze bölünmüş bir değerlendirme çizelgesinde, belli bir kümenin göreli değerini gösteren düzey.

konusu puanların regresyona sokulabileceği sosyoekonomik statünün bağımsız bir kriteri yoktu.

Kullanılan çok-unsurlu yaklaşımın diğer bir bakış açısı da şunu iletmektedir: Eğitim ve hane gelir puanları, aynı mesleki kategori içindeki bireyler arasındaki statünün bir kısım varyansı açıklayarak mesleki puanın rafine edilmesine yardım etmektedir.

Çok-unsurlu sosyoekonomik indekslerin türetilmesine bağlı olarak bir itiraz yapılmaktaydı. O da, genellikle bu tür indekslere yönelik unsurların sadece farklı biçimlerde olmakla kalmayıp aynı zamanda her birinin, üzerinde çalışan deneği farklı statü düzeylerine de yerleştirebiliyor olmasıdır. Bu tip bir itiraza karşılık şudur: (a) Sosyoekonomik statü, temelde bireylerin bir niteliğidir ki bu da herhangi ölçülebilir bir özellikten çok daha geniş bir kavramdır. Bundan dolayı çok-unsurlu bir yaklaşım söz konusu niteliği çok daha yakından kestirebilir. (b) Statünün kendi içindeki iki veya daha fazla göstergeye yönelik benzerliklerin ya da benzeşmeyen noktaların boyutu, kişinin sosyoekonomik profilinin anlamlı bir yönüdür ve analitik olarak statü düzeyinin bütününden ayrılmaktadır.[346]

Yukarıda savunulan noktalarla bağlantılı olarak Nam ve meslektaşları tarafından çok unsurlu bir sosyoekonomik puanlama sistemi geliştirildiğinde bunun yanında statü tutarlılık ve tutarsızlık yapılarını da ölçmeyi düşünmüşlerdi. Nam'a göre bir tutarlılık türü ile bağlantılı sosyoekonomik ölçüm, onlara nüfus sayımı verisinin analizinde çok yardımcı olacaktı. Gene ona göre, hem sosyoekonomik statü hem de statü tutarlılığı karşılaştırmalı analizlerde kullanılabilecek ilişkili ölçümlerdi. Ayrıca bir statü tutarlılık ölçümünün sosyoekonomik analiz içine yerleştirilmesi, toplumdaki belirli statü gruplarının daha kesin tanımlanmasına yardımcı olmaktadır. Burada önemli olan, ölçümlerin anlamlılığını ve üretilen değerlerin dağılımını bu değişkenlerle kontrol etmekti. Statü tutarsızlığı fikri sosyal bilimler literatüründe oldukça önemlidir. Bu çeşitli durumlara (örneğin, farklı grup veya toplulukların özellikleri, farklı bireylerin özellikleri veya aynı bireyin farklı özellikleri) yönelik statüler arasındaki uyumsuzlukları göstermek için kullanılmaktadır. Nüfus sayımı verisiyle kullanılabilecek böyle bir ölçümün olması uygun gözükmektedir. Statü

[346] Nam ve Terrie, **Ön.ver.**, s. 38

uyumluluk veya tutarlılık türünü ortaya çıkarmaya yönelik Nüfus Sayım Dairesi'nce geliştirilen temel yaklaşım, tüm statü ölçümünün üç unsuruna yönelik yüzdelik puanların karşılaştırılmasıydı. Tutarlılığın veya tutarsızlığın ayrıca tutarsızlığın doğasının belirlenmesi, unsur çiftleri arasındaki 20 veya daha az yüzdelik değerlerin uyuşmazlığına dayandırılıyordu. Bu uyuşmazlık düzeyi, dağılımlarda değişim (varyans) gösteren örneklem verisinin kontrolünden sonra, kritik bir bölme noktası olarak seçilmişti. Nam ve meslektaşları tarafından belirgin tutarsızlık yapısı tanımlayan 13 statü tutarlılık türü ortaya çıkartılmıştı.[347] Bunlar Tablo 15'te verilmektedir.

Tablo 15 Statü Tutarlılık Tipolojisi

Statü Tutarlılık Türü	Özellikler
1	Her üç unsur tutarlı
2	Meslek ve eğitim tutarlı; gelir yüksek
3	Meslek ve eğitim tutarlı; gelir düşük
4	Meslek ve gelir tutarlı; eğitim yüksek
5	Meslek ve gelir tutarlı; eğitim düşük
6	Eğitim ve gelir tutarlı; meslek yüksek
7	Eğitim ve gelir tutarlı; meslek düşük
8	Hepsi tutarlı; meslek en yüksek; gelir en düşük
9	Hepsi tutarlı; meslek en yüksek; eğitim en düşük
10	Hepsi tutarlı; eğitim en yüksek; meslek en düşük
11	Hepsi tutarlı; eğitim en yüksek; gelir en düşük
12	Hepsi tutarlı; gelir en yüksek; meslek en düşük
13	Hepsi tutarlı; gelir en yüksek; eğitim en düşük

Charles B. Nam ve Mary G. Powers, **The Socioeconomic Approach to Status Measurement with a Guide to Occupational and socioeconomic Status Scores.** (Amerika: Cap and Gown Pres, 1983) s. 66

Bu tipolojiye göre izlenecek süreç şöyleydi: Üç unsura yönelik yüzdelik puanlar kullanılarak:

a) Eğer en yüksek puanla en düşük puan arasındaki aralık 20 veya daha az ise, söz konusu ölçüm yapılan haneye Tür 1 atanmaktadır.
b) Eğer en yüksek puanla en düşük puan arasındaki aralık 20'yi geçerse ve orta ile en düşük puanlar arasındaki aralık 20 ve bundan az ve en yüksek ile ortadaki değerler arasındaki aralıktan daha az ise,

[347] **Aynı**, s. 39

i. Eğer gelir puanı en yüksek ise Tür 2 atanmaktadır.
ii. Eğer eğitim puanı en yüksek ise Tür 4 atanmaktadır.
iii. Eğer meslek puanı en yüksek ise Tür 6 atanmaktadır.

c) Eğer en yüksek puanla en düşük puan arasındaki aralık 20'yi geçerse ve en yüksekle orta puanlar arasındaki aralık 20 ve bundan az ve orta ile en düşük puanlar arasındaki aralığa eşit veya bundan daha az ise,
i. Eğer gelir puanı en düşük ise Tür 3 atanmaktadır.
ii. Eğer eğitim puanı en düşük ise Tür 5 atanmaktadır.
iii. Eğer meslek puanı en düşük ise Tür 7 atanmaktadır.

d) En yüksek ile orta puanlar ayrıca orta ile en düşük puanlar arasındaki aralık 20'yi geçerse
i. Eğer meslek puanı en yüksek ve gelir puanı en düşükse Tür 8,
ii. Eğer meslek puanı en yüksek ve eğitim puanı en düşükse Tür 9,
iii. Eğer eğitim puanı en yüksek ve meslek puanı en düşükse Tür 10,
iv. Eğer eğitim puanı en yüksek ve gelir puanı en düşükse Tür 11,
v. Eğer gelir puanı en yüksek ve meslek puanı en düşükse Tür 12 ,
vi. Eğer gelir puanı en yüksek ve eğitim puanı en düşükse Tür 13, atanmaktadır

Özetlemek gerekirse, bu tip bir çok-unsurlu göstergeye yönelik en temel tartışma şu gerçeği vurgulamaktadır: Statü nasıl tanımlanırsa tanımlansın, çok-boyutlu olarak algılanmaktadır. Meslek, statünün büyük bir bölümünü açıklamakta yetkin olsa bile, çok-unsurlu bir indeksteki diğer unsurlar diğer boyutları ortaya çıkartabilir.[348] Yukarıda değinildiği gibi, Nüfus Sayım Dairesi çalışanları tarafından geliştirilen çok-unsurlu indeks, her ailedeki anahtar roldeki insanlara yönelik meslek, eğitim ve hane geliri göstergelerini birleştirmekte ve sonuçtaki puanı tüm hane bireylerine atamaktaydı. Nam ve meslektaşları tarafından geliştirilen bu indeksin unsurları olarak meslek, eğitim ve hane geliri seçilmişti, çünkü bunlar tabakalaşma kuramında ortaya konan sosyoekonomik statünün farklı yönlerini operasyonel hale getirmekteydiler. Bu unsurlara yönelik olarak düzenli şekilde nüfus sayımlarında ve anketlerde veri toplanmaktaydı. Aynı zamanda yerleşim yeri veya ırk gibi diğer unsurlar da çalışmaya dahil

[348] Powers, **Ön.ver.**, s. 14

edilebilirdi; fakat edilmedi ve bunların sosyoekonomik statünün unsurları olmaktan çok bununla bağlantılı konular olduğu düşünüldü. Sosyoekonomik düzeyler ırka, yaşa, etnik kökene vb. göre değişim gösterebilir. Sosyal bilimcilerin ve siyasetçilerin gözlemlemek istediği ve bazı ulusal standartlarla karşılaştırmayı arzu ettikleri, tam olarak bu değişimlerdir. Bunların unsur veya kontrol değişkeni olarak ölçümün içersine yerleştirilmesi durumunda, bu tip değişimlerin gözlenemeyeceği vurgulanmaktadır. Böylece, Nam ve meslektaşları eğitim düzeyleri ve hane geliri farklılıklarından ortaya çıkan, mesleki bir kategori içindeki bireyler arasındaki statü değişimlerini açıklayarak, tarafsız mesleki statü puanını rafine eden çok-unsurlu bir indeks geliştirilmişlerdi.[349] Bu puanlama sistemi sürekli bir sistem olduğundan, kişinin hangi sınıfa ait olduğu (üst, orta, alt gibi) tamamen araştırmacının kendi kullanım amaçlarına göre belirlenmektedir. Bir anlamda kırılma ve ayrım noktaları, bu indeks sisteminin kullanıldığı araştırmalara göre belirlenmektedir.

Nam ve meslektaşlarının geliştirdiği ölçümler (mesleki statü puanları, çok unsurlu sosyoekonomik statü ölçümü ve buna bağlı statü tutarlılık ölçümü) tabakalaşmanın sosyoekonomik sınıf unsuru ön plana çıkarmaktadır. Geliştirdikleri mesleki statü puanları tamamen tarafsız sosyoekonomik göstergeleri temel almaktadır. Nam'a göre belirli meslek türlerini bünyesinde barındıran mesleki kategoriler, sosyoekonomik unsurlarla karşılaştırıldığında homojen olmayabilir, ama meslek, sosyoekonomik durumu belirleyen diğer tanımlayıcılarla karşılaştırıldığında, bireylere yönelik çok daha kolay gözlemlenebilen uygun bir tanımlayıcıdır. Böylece, meslek sosyoekonomik ölçümün çoğunlukla tek kaynağı haline gelmiştir. Nam ve meslektaşları tarafından yapılandıran çok unsurlu sosyoekonomik statü ölçeği mesleği tek başına kullanan ölçümlerin bazı eksiklerini ortadan kaldırmak için geliştirilmişti. Nam'a göre mesleki statü puanını, eğitim ve hane geliri ile birleştirmek meslekteki varyansın daha kesin bir şekilde belirlenmesine yardımcı oluyordu. Bundan dolayı, Nam'a göre çok unsurlu puanlama, mesleki statü puanlamasının daha rafine edilmiş bir haliydi. Bu süreç, veri kaynaklarından daha fazla bilgiye ihtiyaç duyuyordu ve hesaplamalar daha yoğundu. Çok unsurlu ölçeğin

[349] Aynı, s. 15

kavramsal ve metodolojik açıdan daha tercih edilebilir olmasına rağmen bu faktörler, onun kullanımını kısıtlamıştı. Statü tutarlılık ölçümü, çoklu unsurlardaki yapıları veya eğilimleri ortaya koyarak diğer iki ölçümü tamamlamaktadır. Sosyoekonomik statü kategorileri içinde çeşitli değişkenlerin yapısı kişiden kişiye, aileden aileye değişiklik gösterebilmektedir. Bu eğilimler veya yapılar yaşam döngüsü gelişiminde bir basamağı yansıtabilmekte ve kişinin sosyoekonomik statü yerleşimindeki başlangıç noktasını göstermektedir. Dolayısıyla statü tutarlılığı, statü ölçümündeki sosyoekonomik kriterlerin yapısını ya da eğilimlerini göstermektedir.

Tüm bu bilgilerden anlaşılacağı üzere, sosyoekonomik statü ölçümüne yönelik çok unsurlu ölçümlerde kişinin tabakalaşma sistemi içersindeki yeri "sınıf" konumu açısından belirlenmektedir. Statü (prestij) ve parti (güç) boyutları çok belirgin değildir. Daha önceden de değinildiği gibi sosyal statü ölçümünde Amerika'da yaygın olan görüş Weberyan yaklaşımdır ve Weberyan yaklaşımda sosyal tabakalaşmanın üç öğesi sınıf statü ve partidir. Sınıf öğesi, sosyoekonomik kriterlerle ilgilidir, yani başka bir deyişle bireyin yaşam şansları ile ilgilidir. Statü öğesi, sistemde kişinin konumuna yönelik diğerleri tarafından atanan prestij (itibar veya saygınlığı) yansıtmaktadır. Parti öğesi, Weber'e göre diğerleri üzerinde uygulanan güç ile yakından ilgilidir. Ayrıca parti öğesi altında, belirli çıkar gruplarıyla bağlantılı olma sonucunda elde edilen etki ve otorite de incelenmektedir. Amerika'da sosyal tabakalaşmanın ölçümüne yönelik yapılan çalışmaların çoğu Weber'İin ortaya koyduğu sınıf ve statü boyutu ile ilgilidir. Sınıf sosyoekonomik göstergeleri yansıtırken, statü prestij unsurunu yansıtmaktadır. Dolayısıyla toplumsal tabakalaşmaya yönelik sosyoekonomik ölçümlerde kişinin sınıf konumu ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Başka bir deyişle tanımlanmak istenen yaşam şanslarına yönelik tarafsız yaşam koşullarının ya da beklentileri ise, sosyoekonomik yaklaşım tercih edilmelidir. Eğer tabakalaşmaya yönelik prestij veya güç boyutları arzu edilirse başka ölçümler kullanılmalıdır.[350]

[350] Nam ve Powers, **Ön.ver.**, s. 125

1.1.7. Amerika'da Sosyal Statüyü Değerlendirmek İçin Kullanılan Başlıca Ölçekler

Sosyal sınıf veya statü, sosyal araştırmalardaki en önemli değişkenlerden bir tanesidir. Bir insanın sosyoekonomik konumu onun eğitimini, gelirini, mesleğini, evliliğini, sağlığını ve arkadaşlarıyla olan ilişkilerini, bunun ötesinde yaşam beklentilerini veya bunlara yönelik fırsatlarını yakından etkilemektedir. Sosyal statü değişkeninin Amerika gibi, çoğulcu, siyasal ve sosyal eşitliğe inanan ve akışkan toplumda ölçülmesinin zor olduğu kanıtlanmıştır. Buna karşılık pek çok araştırmacı toplumsal tabakaları tanımlamaya ve bunlarla bağdaşan değişkenleri ölçmeye çalışmıştır. Bölümün başında da belirtildiği gibi meslek sosyal statünün en iyi tek göstergesi olarak ortaya konmuş ve genele bakıldığında mesleki prestij derecelemelerinin veya puanlarının yüksek düzeyde dengeli olduğu belirlenmiştir. Meslek ile sosyal statü arasındaki ilişkide bazı unsurlar yan yana rol oynamaktadır. Hem gelirin hem de eğitimsel başarının, mesleki derecelerle yüksek bir düzeyde ilişkisi olduğu veya başka bir deyişle yüksek korelasyona sahip olduğu ispatlanmıştır. Eğitim birçok mesleğe girişte veya başlangıçta bir temel oluşturmaktadır ve bir çok insan için gelir, meslekten elde edilmektedir. Ev tipi veya yerleşim bölgesi yüksek korelasyona sahip diğer önemli unsurlardır.

Bir çok sosyoekonomik ölçek olmasına karşın Amerika'da araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılan ölçeklere aşağıda değinilecektir. Bunlar uzunluk ve ölçeğe dahil olan unsurlar açısından farklılıklar göstermektedir. Ölçekler şöyledir:[351]

1. Duncan'ın Sosyoekonomik İndeksi (Duncan's Socioeonomic Index)
2. Siegel'in (NORC) Prestij Puanları (Siegel's (NORC) Prestige Scores)
3. Trieman Standart Uluslararası Mesleki Prestij Ölçeği
4. Nam-Powers Sosyoekonomik Statü Puanları (The Nam-Powers Socioeconomic Status Scores)
5. Hollingshead'in Sosyal Konum İndeksi ve Eğitim Ölçeği

[351] Delbert C. Miller ve Neil J. Salkind, **Handbook of Research Design & Social Measurement** (6. Basım. Amerika: Sage Publications, 2002) s. 455

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

1.1.7.1. Duncan'ın Sosyoekonomik İndeksi

Bu sosyoekonomik indeks, bu bölümün başında ifade edildiği gibi mesleki prestij, eğitim ve gelir unsurları ile ilişkilidir ve bu değişkenler ölçülmektedir.[352]

Bu ölçüm Otis Dudley Duncan tarafından geliştirilirken iki önemli hedef ortaya konmuştu: (a) North-Hatt Mesleki Prestij Puanlarını ya da ölçeğindeki (Ulusal Kamuoyu Araştırma Merkezi, National Opinion Research Center, NORC) 90 mesleği, 1950'deki nüfus sayımındaki detaylı sınıflandırmada yer alan 446 mesleğe genişletmek (çünkü North-Hatt prestij ölçeğinde sadece 90 mesleğin prestij puanlaması vardı.) (b) NORC prestij derecelemeleri ile nüfusun sosyoekonomik özellikleri arasındaki ilişkiyi ölçmek için sosyoekonomik bir indeks geliştirmek. Bu indeksin, kapsamındaki değişkenler anlamında yüzeysel geçerliliği vardı ve ayrıca NORC mesleki prestij puanları karşısından yeterli düzeyde tahminsel verimliliği ortaya koyuyordu.

Güvenirlilik açısından bakıldığında, deneğin kendi mesleğine yönelik tanımının, Amerika Nüfus Sayım Dairesi Meslek ve Endüstri İndeksi (U.S. Census Index of Occupation and Industries) veya Amerika Çalışma Bakanlığı'nca (U.S. Department of Labor) yayımlanan Meslekler Sözlüğü (Dictionary of Occupational Titles) tarafından kullanılan mesleki kodlara dönüştürülmesinde çeşitli problemler ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır.

Geçerlilik açısından bakıldığında, ölçekte kullanılan prestij değişkeninin diğer her bir göstergeyle yüksek düzeyde ilişki içersinde olduğu görülmüştür (eğitim ile r = 0,84, gelir ile r = 0,85'dir). Üç değişken arasındaki çoklu korelasyon sonucu $R_{1(23)}$ = 0,91'dir. Mesleki derecelemelerin geneline bakıldığında zaman ve diğer toplumsal sistemler açısından oldukça dengeli olduğu da bulunmuştur (1947 ile 1963 yılları arasında ki korelasyon sonucu r = 0,99'dur).

Robert M. Hauser ve David L. Featherman, Duncan Sosyoekonomik İndeks puanlarına ile deneğin babasının eğitimi, mesleği, deneğinin oğlunun eğitimi, ilk işi ve mevcut mesleği arasında yukarıdaki yüksek korelasyon

---

[352] Melvin M. Tumin, **Social Stratification, The Forms and Functions of Inequality** (2. Basım. Amerika: Prentice Hall, Inc., 1985) s. 88

değerlerini onaylayıcı katsayılar bulmuşlardır. August Hollingshead'in İki-Faktörlü Sosyal Konum İndeksi ile Duncan'ın Sosyoekonomik İndeks puanları arasında orta düzeyde bir korelasyon bulunmuştur (r = 0,74); fakat bu ölçekler farklı şekilde yapılandırıldığı için bu orta düzey korelasyon değerini açıklamak mümkündür.

Bu ölçeğe kullanım açısından bakıldığında, gerekli olan temel veri deneklerin yaptıkları kendi mesleklerine yönelik tanımlardır. Bu veriler ardından araştırmacı tarafından mesleki kodlara çevrilmeli ve bunun devamında mesleki başlıklar daha önceden mevcut Duncan Sosyoekonomik İndeks puanlarına dönüştürülmelidir. Mesleklerin kodlanmasında bir çok ince ayrıntı mevcuttur özellikle bu mavi yakalı mesleklerde oldukça fazladır. Bu ölçeği çalışmasında kullanacak araştırmacının eğitim ve kontrole yeterli zaman ayırması gerekmektedir. Bu ölçekle bağlantılı olarak detaylı bir meslek kodlaması planlayan herhangi bir araştırmacının belirli yayınlara (Bureau of Labor Statistics Standard Occupational Classification System) başvurması gerekmektedir.[353]

1.1.7.2. Siegel'in (NORC) Prestij Puanları

Bu, bir tabakalaşma sisteminin prestijini ölçen bir indekstir. Amerika'da North-Hatt tarafından yapılan NORC mesleki prestij çalışması 1947 yılında gerçekleştirilmiş ve ardından bu çalışma prestij araştırmalarında yoğun olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada Amerikan yetişkin nüfusunun ulusal bir örneklemi aracılığıyla 90 mesleğin prestij puanları elde edilmişti. 1963 yılında NORC, Ulusal Bilim Vakfı'nın (National Science Foundation) desteğiyle, daha fazla meslekten oluşan temsiliyet gücü yüksek bir meslek örneklemine yönelik kesin prestij puanları sağlamak ve söz konusu prestij puanlarıyla açıklanan mesleklere yönelik bazı özellikleri belirgin hale getirmek için NORC çalışmasının tekrarı yapılmıştır. 1947'deki orijinal çalışmada olduğu gibi mesleki derecelemeler deneklerden bir mesleği "mükemmel konumda" (excellent), iyi konumda (good), ortalama konumda (average), "ortalamanın altı konumda" (somewhat below average) veya "kötü konumda" olacak şekilde

[353] Miller ve Salkind, **Ön.ver.**, s. 456

değerlendirmeleri istenerek elde edilmiştir ("bilmiyorum" seçeneği de vardır). Burada deneklerden istenen şuydu : "Sözü geçen her bir meslek için, lütfen, söz konusu mesleğin sahip olduğu genel duruşa yönelik kendi fikrinizi en iyi tanımlayan ifadeyi seçiniz."

Prestij konumunun bir göstergesi, mükemmel ya da iyi cevabını veren (mesleği değerlendiren) deneklerin oranıdır. Diğer bir ölçüm ise verilen çeşitli cevapların gelişi güzel sayısal değerlerle ağırlıklandırılarak oluşturulan mesleklerin derecelendirilmesine yönelik bir matristen elde edilebiliyordu. "Mükemmel konum" seçeneğine, mesleği derecelendiren tüm deneklerin üstünde bu gelişigüzel atanan değerlerin sayısal bir ortalamasının atanması yeni NORC prestij puanlarını meydana çıkarıyordu. Olası bu beş seçeneğe atanan sayısal ağırlıklandırmaların gelişigüzel olmasına rağmen bu ölçüm ya da yöntem diğerlerine nazaran daha yaygın bir kullanıma sahip olmuştur.

1963 yılında tekrarlanan NORC Mesleki Prestij Derecelendirmeleri (Duncan Sosyoekonomik İndeksinde bulunan 500'den fazla meslek puanı ile karşılaştırıldığında) 90 meslekle sınırlı kalmıştı. 1970 yılında bu sınırlılık Hodge, Siegel ve Rossi 400'den fazla mesleğe yönelik bir prestij puanlama sistemi geliştirince ortadan kalkmıştır.

Ölçeğin güvenirliliği söz konusu olduğuna, deneğin kendi sosyal statüsünün ve belirli mesleklerle olan aşinalığın puanları etkilediği ortaya çıkmıştır. Hatt sekiz mesleki grupta içsel anlamda homojen ölçekler bulmuştur, bu meslek grupları politika, profesyonel, ticaret, eğlence, tarım, kol gücü gerektiren meslekler, askeriye ve hizmet sektörüdür.

Geçerlilik açısından bakıldığında, Siegel tarafından Duncan'ın Sosyoekonomik İndeks Puanları ile NORC Prestij Puanları arasında 0,87'lik bir korelasyon değeri bulunmuştur. NORC Prestij Puanları ile Treiman'ın Standart Uluslararası Mesleki Prestij Ölçek Puanları arasındaki korelasyon değeri 0,95'tir. Duncan'ın Sosyoekonomik İndeksi rahiplere, çiftçilere, belirli mavi yakalı çalışanlara (örneğin makinist, marangoz gibi) olduğundan daha az değer verirken, gazete personeline, çöpçü ve eğlendirme işinde çalışanlara olduğundan daha fazla değer vermektedir. NORC puanları, Duncan'ın ortaya koyduğu puanlar ile karşılaştırıldığında yukarıda değinilen mesleklere yönelik

farklılık göstermektedir ve araştırmacılar bu mesleklere yönelik NORC derecelendirmelerini kullanmayı tercih etmeleri mümkündür.

Ortaya çıkarılma yönteminden dolayı (gelir ve eğitimi birleştirmek için kullanılan ağırlıklandırmalar, prestij ile maksimize edilmiş ölçek puanlarıdır), Duncan'ın puanları genellikle mesleklerin göreli prestijinin tahminleri olarak muamele görmüştür, fakat gerçekte Duncan puanları ile gerçek prestij puanları arasındaki korelasyonlar mükemmellikten (perfect) uzaktır. Literatüre bakıldığında bazı belirgin farklılıklar ya da çelişkiler ortaya konmaktadır fakat kanıtlanmış en belirgin bulgu şudur; bir bütün olarak bakıldığından prestij puanları, Duncan'ın SEİ Puanlarına göre mesleki hareketliliğin altından yatan statü boyutunun daha az geçerli olan göstergeleridir. Prestij ölçümlerinin mesleğin sosyoekonomik olmayan boyutlarına yönelik daha duyarlı olabileceği vurgulanmaktadır.

Kullanım açısından bakıldığında, en iyi strateji meslekleri alternatif yöntemlerle kodlamak ve elde edilen sonuçlardaki farklılıkları araştırmaktır. Eğer araştırmacı belirli bir nüfus verisine yönelik tek bir mesleki statü indeksinde karar kılmak istiyorsa, Duncan İndeksinin önemli avantajı vardır. Bu en yaygın kullanılan ölçektir ve karşılaştırmalı analizler için fırsatlar sunmaktadır, ayrıca, eğitim ve gelir ile bir prestij ölçeğinin elde edeceğinden daha fazla birleşik varyans (değişim) elde edecektir.[354] Burada savunulan mantık sosyoekonomik kriterleri baz alan mesleki ölçümlerin daha fazla tercih edildiğidir.

1.1.7.3. Trieman Standart Uluslararası Mesleki Prestij Ölçeği

Tüm ulusal ve kültürel farklılıklara rağmen, tüm ülkelere uygulanabilen ve ülkeler arası araştırmalara ve diğer karşılaştırmalı çalışmalara imkan tanıyan, tüm farklı prestij ölçeklerini standart tek bir şemada entegre etmeye çalışan bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu tabakalaşma ölçümü Donald J. Treiman tarafından geliştirilen uluslararası standart bir mesleki ölçektir. Ayrıca kuramsal açıdan Amerika ve bunun yanında tüm endüstriyel ve gelişmekte olan ülkelere uygulanabileceği savunulmaktadır. Treiman, 55 ülkede

[354] **Aynı**, s. 458

yapılan prestij çalışmalarından bilgi topladığı ve Uluslararası Çalışma Ofisi (International Labor Office) tarafından 1969 yayımlanan Mesleklerin Uluslararası Standart Sınıflaması'nın (International Standard Classification of Occupations, ISCO) uygun kategorilerinde kullanılan meslek başlıklarını kodladığı bildirilmektedir. ISCO'nun seçilme sebebinin, nüfus sayım daireleri ve araştırmacılar tarafından yaygın şekilde kullanılması olarak gösterilmiştir.[355]

Ölçek 509 meslek, 228 çekirdek grubu (unit groups), 84 küçük grubu (minor groups) ve 11 temel kategoriyi (major categories) kapsamaktadır. Ölçeğin toplam 92 puanlık bir sistemi vardır. Bu, 90 puan olan "Devlet Başkan"ından başlayıp -2 puan olan "Toplayıcı"ya kadar inmektedir. 509 meslek üzerinden hesaplanan ortalama ölçek puanı 43,3'dür.

Güvenirlilik açısından bakıldığında ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu vurgulanmaktadır. 7 ülkeyi temel alan ortalama ülke içi korelasyonun 0,97 olduğu bildirilmektedir.

Geçerlilik açısından bakıldığında, Standart Ölçeğin, 55 ülkenin prestij hiyerarşileri ile oldukça yüksek bir düzeyde korelasyona sahip olduğu vurgulanmaktadır. Standart Ölçek ile ülke içi korelasyonların ortalama korelasyonu 0,91'dir. Bu 55 ülkedeki saf prestij verileri ile hesaplanmıştır. Bunların içinde Türkiye de vardır. 55 ülke içersinden sadece 7'si Standart Ölçek ile 0,87'in altında bir korelasyon değeri göstermiştir.[356] Amerika ve İngiltere için korelasyon değerlerinin 0,96'yı geçtiği bildirilmektedir.

Tüm toplumlardaki benzer temel prestij değerlendirmelerinden ötürü Donald Treiman herhangi bir ülkede mesleklere prestij puanları atamaya yönelik geçerli anlamda kullanılabilecek ilk prestij ölçeğini geliştirmede başarılı olmuştur.[357]

Treiman'a göre ölçeğin bazı eksiklikleri vardır. Örneğin, iş gücünün büyük bölümünün tarıma dayalı olduğu ülkelerde ölçeğin daha düşük geçerliliği sahip olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca bu tip ülkelerde, belirli ISCO kategorilerinde

---

[355] Haug, **Ön.ver.**, s. 71

[356] Donald J. Treiman, "A Standart Occupational Prestige Scale for Use with Historical Data," **Journal of Interdisciplinary History**. Cilt no 7, Sayı no 2: 283-304, (1976), s. 287

[357] Miller ve Salkind, **Ön.ver.**, s. 459

heterojenliğin söz konusu olduğu ve kol gücü ile çalışanlara bağlı olarak bazı beceri düzeylerinin farklılaşmadığı ortaya konmuştur.

Treiman'ın meslekleri temel sınıflara ayırma yöntemi kavramsal açıdan mantıklı bir şema örneği ortaya koymaktadır. İş gücündeki 497 mesleki başlık (509 meslekten 12 tanesi çalışmayan şeklinde kodlanmıştır) 14 düzeyde, azalan ortalama standart prestij puanları şeklinde bir araya getirilmiştir.[358] Bu Tablo 16'da görülmektedir.

Tablo 16 Mesleklerin Standart Uluslararası Sınıflaması; Temel Mesleki Sınıflar

Mesleki Kategori	Ortalama Prestij Puanları
Yüksek prestijli profesyonel ve teknik	68,4
İdari ve yönetimsel	67,1
Yüksek prestijli sekreterlik ve bağlantılı meslekler	50,3
Yüksek prestijli satış	49,1
Düşük prestijli profesyonel ve teknik	48,9
Yüksek prestijli tarımsal	44,3
Yüksek prestijli üretim ve bağlantılı meslekler	43,6
Yüksek prestijli hizmet	40,8
Orta prestijli üretim ve bağlantılı meslekler	32,1
Düşük prestijli sekretelik ve bağlantılı meslekler	31,6
Düşük prestijli satış	28,1
Düşük prestijli tarımsal	22,3
Düşük prestijli hizmet	19,7
Düşük prestijli üretim ve bağlantılı meslekler	19,6

Marie R. Haug, "Measurement in Social Stratification", **Annual Review of Sociology**, 3:51-77 (1977), s. 72

Ayrıca Treiman ölçekte temel kategorilerin, küçük grupların, çekirdek grupların ve mesleklerin prestij puanlarını vermektedir.

1.1.7.4. Nam-Powers Sosyoekonomik Statü Puanları

Bu, meslek, eğitim ve aile gelir öğelerine yönelik puanların ortalamasını alan çok-unsurlu bir ölçümdür. Aynı zamanda bu ölçüme eşlik eden statü tutarlılığı ölçümü de mevcuttur.

Bu ölçeğin gelişmesine bakıldığında, 1960'larda Amerika Nüfus Sayım Dairesi'nde (U.S. Bureau of the Census) çalışan Charles B. Nam, Mary G. Powers ve yardımcılarının, eğitim ve gelire yönelik 1960 nüfus sayım verisini

[358] Haug, **Ön.ver.**, s. 71

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

temel alarak meslekler için (prestij derecelemeleri kullanmadan) sosyoekonomik statü puanlarını devreye soktukları görülmektedir. Nüfus Sayım Dairesi çalışanları, homojenliğin tek başına meslekleri tabakalaştırmayla değil meslek derecelendirmeleri (rating) ile bağımsız eğitim ve gelir derecelendirmelerini birleştiren çok-unsurlu bir sosyoekonomik indeksinin geliştirilmesiyle en iyi şekilde başarılabileceğine karar vermişti.

Bu süreçte devreye sokulan puanları hesaplama yöntemi Duncan'ın kullandığı yönteme benzemektedir, fakat şu farklılıklar vardır: (a) Belirlenen eğitim ve gelir düzeylerinin yüzdesi yerine eğitim ve gelirin ortancası (median) kullanılıyordu (b) Duncan puanları yaşa göre dolaylı yoldan standart hale getirmişti; ve (c) Duncan, nüfus sayımı özelliklerine yönelik değerleri türetmede 1947 NORC prestij derecelemelerini kullanmıştı. Fakat daha önceden de belirtildiği gibi nüfus sayımı indeksi ile Duncan'ın indeksi arasındaki benzerlik 0,97'lik Pearson korelasyon katsayısı değeri ile doğrulanmıştı. Fakat Amerika'da 1970 nüfus sayımının planlanmasında Nüfus Sayım Dairesi herhangi bir yöntem kullanarak bu tür sosyoekonomik puan üretme uygulamasını bırakmaya karar vermişti.

Nam ve Powers'ın saf prestij yaklaşımı (Siegel'in NORC prestij puanları) ile mesleki prestijin sosyoekonomik statü anlamında belirlenmesi arasındaki çelişkiyi göz önüne aldıkları ve dolayısıyla üçüncü bir alternatife inandıkları vurgulanmaktadır. O da sosyoekonomik statünün prestije başvurmadan doğrudan ölçümü. Bu onlara göre çok daha dikkatli bir değerlendirmeyi gerektiriyordu. Bu yaklaşım bir sonraki bölümde söz edilecek August B. Hollingshead ve Frederick C. Redlich çalışmalarında, ayrıca Peter M. Blau ve Otis Dudley Duncan'ın çalışmalarında da kullanılmıştır. Bu yönelim, genellikle araştırmacının sınıf veya yaşam şanslarının veya tarafsız statü şartlarının bir ölçümünü istemesine yönelik bir görüşle başlamaktadır. Meslekleri değerlendirmeye yönelik bu kriterlerden herhangi birisi veya yaklaşım, mesleki derecelemelerin saf sosyoekonomik göstergelerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu üçüncü, yani saf ya da tamamen sosyoekonomik olan yaklaşım, geçen yüzyılda Amerika Nüfus Sayım Dairesi'nce üretilen çalışmalarda kendini yoğun şekilde göstermiştir. Charles B. Nam ve E. Walter Terrie 1980 yılı nüfus

sayım verisini temel alan yeni Nam-Powers mesleki statü puanlarını üretmeye devam etmişlerdir.

Güvenirlilik açısından bakıldığında Nam ve Powers, 1950 ve 1960 yıllarındaki nüfus sayımlarında erkeklere yönelik tüm meslekleri karşılaştırdıklarında, iki puanlama grubu arasındaki korelasyon katsayısını 0,96 olarak hesaplamışlardır. 126 meslek üzerinden 1950 ve 1960 yılları arasındaki korelasyon katsayısı 0,95'dir. 1960 ve 1970 yıllarında yer alan 126 meslekte erkeklere yönelik hesaplama 0,97 değerinde bir korelasyon katsayısı sağlamıştır. Bu da statü puanlarında yüksek düzeyde bir tutarlılığın sağlandığını göstermektedir. 1950 ve 1970 yılları arasındaki erkelere yönelik puanların korelasyon katsayısı 0,91'dir. Tüm kadınlar için 1960 ve 1970 yılları arasındaki korelasyon katsayısı 0,85'dir. Bu değer de oldukça yüksek bir ilişkiyi göstermektedir ama erkeklerin aldığı değerlerden çok daha düşüktür. 1980 yılında erkek ve kadınların aldığı puanlarda artan bir benzerlik gözlemlenmiş ve kadın ve erkeklere yönelik değerlerin tek bir puan kümesinde birleştirilmiştir.[359]

Geçerlilik açısından bakıldığında prestij ölçümleri (Duncan ve Siegel) ile karşılaştırıldığında çok yüksek korelasyon değerleri raporlanmaktadır. Sosyoekonomik statü ve prestij boyutlarının yüksek düzeyde ilişkili olmasına rağmen, mesleki statünün zaman içinde mesleki prestije göre daha değiştiğine ilişkin bir eğilim vurgulanmaktadır.

İstihdam gücü içinde kadınların giderek artan bir şekilde yer aldığı ortadadır. Dolayısıyla meslekleri kadın ve erkek olarak ayırmanın çok doğru olmadığı vurgulanmaktadır. Nam ve Powers sosyoekonomik ölçeği kadın ve erkek istihdamını ayırarak işlem görmektedir. Dolayısıyla bu, ölçeğin kullanımı açısından bir problem oluşturabilir.

1.1.7.5. Hollingshead'in Sosyal Konum İndeksi ve Eğitim Ölçeği

Bu ölçekte, bireylerin statü yapısında kapladığı konumlar ön plandadır. Hollingshead'in geliştirdiği indeksin hem iki faktörlü hem de 3 faktörlü biçimlerin yoğun şekilde kullanılmıştır. İki faktörlü indeks bir mesleki ölçekten ve

[359] Miller ve Salkind, **Ön.ver.**, s. 461

bir de eğitim ölçeğinden oluşmaktadır. Üç faktörlü indeks bunların yanında yerleşim yeri ölçeğini de kapsamaktadır. Yerleşim yeri ölçeği Amerika Connecticut, New Haven bölgesindeki sosyolojik analizleri temel aldığı için, bir çok araştırma topluluğu, yerleşim bölgelerinin altı bölümlü bir ölçekte haritalanmasına kadar bunu denenebilir görülmemişti. Öte yandan iki faktörlü indeks sadece meslek ve eğitim bilgisini gerektirmektedir.

Mesleki ölçek 7 ana gruptan oluşmaktadır ve Alba Edwards tarafından geliştirilen meslekleri sosyoekonomik gruplara ayırma sisteminin gelişmiş bir biçimini temsil etmektedir. Edwards'ın geliştirdiği sistemin uzmanlık biçimleri veya iş alanlarının boyutu ve ekonomik gücü arasından bir ayrım yapmadığı vurgulanmaktadır fakat buna karşılık Hollingshead'in Sosyal Konum İndeksi profesyonel dalları farklı gruplarda değerlendirmekte ve işleri boyut ve değerine göre derecelendirmektedir.

Aynı biçimde eğitim ölçeği de 7 konuma bölünmektedir. İki faktörlü indekste, meslek faktörüne verilen ağırlık 7 iken eğitime verilen ağırlık 4'tür. Örneğin bir mağaza zincirinde yönetici olarak çalışan ve 1 sene yüksek okula gitmiş kişinin puanı Tablo 17'de hesaplanmaktadır (bu hesaplamalarda kullanılan ölçek puanları aşağıda değinilecek meslek ve eğitim ölçeklerinde görülmektedir):

Tablo 17 Hollingshead Sosyal Konum İndeksi'nin Hesaplanması

Faktör	Ölçek Puanı	+	Faktör Ağırlığı	=	Kısmi Puan
Meslek	3		7		21
Eğitim	3		4		12
	SOSYAL KONUM İNDEKS PUANI				**33**

Delbert C. Miller ve Neil J. Salkind, **Handbook of Research Design & Social Measurement**, (6. Basım. Amerika: Sage Publications., 2002) s. 462

Sosyal konum indeksi güvenirlilik ve geçerlilik açısından incelendiğinde, Hollingshead ve Redlich ölçümü ile yine bu ölçeğe benzer bir sistem kuran ve R. Ellis, W. Lane ve V. Olesen tarafından geliştirilen sınıf konum indeksi arasında yüksek bir korelasyonun olduğu bildirilmektedir.

Hollingshead ve Redlich değerlendirilen sınıf konumu ile eğitim ve meslek arasındaki korelasyonu $R_{1(23)}$= 0,975 olarak bildirmişlerdir. Varılan sınıf

konumu ile yerleşim yeri, eğitim ve meslek arasındaki korelasyon $R_{(234)}$= 0,942'dir. Literatüre bakıldığında Hollingshead ve diğerlerinin, puanlama güvenirliliğine ve indeksin geçerliliğine yönelik 100 fazla değişkenle yoğun çalışmalar uyguladığı bildirilmektedir.

Kazimierz M. Slomczynski, Joanne Miller ve Melvin L. Kohn şunu raporlamışlardır. Amerika'daki araştırmalara yönelik Hollingshead'in mesleki statü indeksinin kullanımı uzun erimli ölçüm modelleri ile değerlendirilmiş ve mesleki statünün bir göstergesi olarak Hollingshead İndeksinin, Treiman'ın Uluslararası Prestij Ölçeği, Siegel-Hodge İndeksi veya Duncan'ın Sosyoekonomik İndeksi kadar kuvvetli olduğu gösterilmiştir.

Kullanım açısından bakıldığında, Amerika'da uygun ekolojik haritaların olmadığı durumlarda yerleşim yeri bilgisinin elde edilmesinde zorluklar yaşandığından dolayı, Sosyal Konum İndeksinin iki faktörlü biçimi yoğun şekilde kullanılmıştır. Bu anlamda, sadece meslek ve eğitim bilgisine ihtiyaç vardır ve bu verilerin elde edilmesi göreli olarak kolaydır. Ölçek puanı hızlı bir şekilde hesaplanabilir ve bireysel sosyal konum belirlenebilir.[360]

Hollingshead'in İki-Faktörlü Sosyal Konum İndeksinde kullanılan meslek ve eğitim ölçekleri Tablo 18 ve 19'da verilmektedir:

Tablo 18 Hollingshead Meslek Ölçeği

1	Büyük kuruluşlardaki yüksek düzey yöneticiler, Mal sahipleri ve Yüksek düzey profesyoneller
2	Yöneticiler, Orta ölçekli iş sahipleri ve Orta düzey Profesyoneller
3	İdari Personel, Küçük iş sahipleri ve Alt düzey Profesyoneller
4	Sekreterlik ve satış çalışanları, Teknisyenler ve Küçük işletme sahipleri
5	Kol gücü ile çalışan vasıflı işçiler
6	Makine operatörleri ve Yarı vasıflı işçiler
7	Vasıfsız işçiler ve Çiftçiler

Delbert C. Miller ve Neil J. Salkind, **Handbook of Research Design & Social Measurement**, (6. Basım. Amerika: Sage Publications., 2002) s. 463-468

[360] **Aynı**, s. 442

Bu tabloda sadece temel ayrımlar görülmektedir. Bu 7 grubun altında alt gruplar ve meslekler bulunmaktadır. Ayrıca yukarıda verilen örneğe yönelik olarak mağaza yöneticisi 3. gruba girmektedir dolayısıyla ölçek puanı üçtür.

Tablo 19 Eğitim Ölçeği

1	Lisansüstü Profeyonel Eğitim (Graduate professional training)
2	Yüksek Okul veya Üniversite Mezunu (Standart College or University Graduation)
3	Kısmen Yüksek Okul veya Üniversite Eğitimi (Partial College Training) Yüksekokulda en az bir yıl okuyanlar fakat bitirmeyenler bu gruba dahil edilmektedir
4	Lise Mezunu (High School Graduation)
5	Kısmen Lise Eğitimi (Partial High School) 10. veya 11. sınıfları tamamlayan fakat lise bitirmeyenler bu gruba dahil edilmektedir.
6	Orta Okul Mezunu (Junior High School) 7., 8., ve 9. sınıfları tamamlayan bireyler bu gruba alınmaktadır
7	7 Seneden Az Eğitim (Less Than 7 Years of School) 7. sınıfa kadar gelemeyenler okuduğu yıla bakılmaksızın bu gruba dahil edilirler

Delbert C. Miller ve Neil J. Salkind, **Handbook of Research Design & Social Measurement,** (6. Basım. Amerika: Sage Publications., 2002) s. 469

Eğitim ölçeği şu varsayım üzerinden hareket etmektedir: Benzer eğitim düzeylerine sahip erkek ve kadınlar benzer zevk ve benzer tutumlara sahip olma eğilimindedirler ve benzer davranış kalıpları sergileyeceklerdir. Yukarıda görüldüğü gibi Hollingshead'in sosyal konum indeksinde kullandığı eğitim ölçeği 7 bölümden oluşmaktadır. Doğal olarak Amerika'daki eğitim sistemi için hazırlanmıştır ama ölçekte dikkat çeken husus, eğitim yıllarına değer verilmesidir. 7 senenin üzerinde eğitim alanlar belirli bir dönemde eğitimi bıraktıklarında aldıkları eğitim yılı önem kazanmaktadır. Türkiye'de sektörde kullanılan ölçeklerin tamamı eğitim yılına önem vermemektedir. Örneğin Orta 3. sınıftan terk bir kişi ilkokul mezunu sayılmaktadır. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bir sene yüksek okula devam eden mağaza yönetici eğitim ölçeğinden 3 puan almaktadır.

1.1.7.6. Sonuç

Bu ölçekler üzerine genel bir bilgi vermek gerekirse, Duncan'ın Sosyoekonomik İndeksi, mesleki prestij unsurları ile sosyoekonomik kriterler olan eğitim ve geliri bir arada kullanmaktadır. Çalışmanın geçen bölümlerinde de ifade edildiği gibi Duncan'ın çalışması mesleki prestij unsurlar ile sosyoekonomik kriterler arasında bir bağlantı kurmaktadır ve bu alandaki ilk çalışmadır. Ayrıca sosyal statü ölçümüne yönelik bir mesleki ölçektir. Siegel'in (NORC) Prestij Puanları ve Treiman Standart Uluslararası Mesleki Prestij Ölçeği, sosyal statü ölçümüne yönelik mesleki ölçeklerdir ve saf prestij unsurlarını kapsamaktadırlar. Yani bu ölçeklerde mesleklerin derecelenmesinde eğitim ve gelir gibi sosyoekonomik kriterler kullanılmamaktadır. Bunun yerine belirli örneklemlerdeki deneklerin mesleklere atadığı prestij veya itibar değerleri söz konusudur. Nam-Powers Sosyoekonomik Statü Puanları ve Hollingshead'in İki-Faktörlü Sosyal Konum İndeksi, sosyal statü ölçümüne yönelik çok unsurlu ölçeklerdir. Bu ölçümlerde prestij unsuru yoktur. Ayrıca bu ölçümlerde tek başına meslek kullanılmaz, mesleğin yanı sıra eğitim, gelir, yerleşim yeri gibi diğer unsurlar da vardır. Ayrıca Nam ve Powers mesleki statü indeksi de geliştirmişlerdir. Statü ölçümünde tek başına mesleğin yaygın şekilde kullanıldığını bildiklerinden, tek başına kullanılmak üzere bir mesleki statü puanlama sistemi de geliştirmişlerdir. Nam ve Powers'ın geliştirdiği sistem araştırmacının isteğine göre kullanıldığı için hem mesleki statü puanları hem de çok-unsurlu ölçüm bir arada verilmektedir. Sosyal statü ölçümünde mesleği tek başına kullanmak isteyen araştırmacı sadece mesleki statü puanlarını göz önüne alırken, çok unsurlu ölçümü kullanmak isteyenler haneye yönelik olarak mesleki statü puanını, eğitim puanı ve hane geliri puanını bir arada kullanarak sonuçtaki sosyoekonomik statü puanına ulaşmaktadır. Bunun yanı sıra Nam ve Powers'ın geliştirdiği mesleki statü puanlarında prestij unsuru yoktur. Meslekler tamamen eğitim ve gelir verisine göre sıralanmıştır. Dolayısıyla saf sosyoekonomik ölçümlerdir. Burada değinilen ölçekler dışında Amerika'da sayısız sosyal statü ölçümü bulmak mümkündür ama yukarıda adı geçen çalışmalar Amerika'da kabul görmüş ve yaygın kullanılan ölçekler olduğundan bu çalışmaya dahil edilmiştir.

1.1.8. Sonuç

Genellikle, toplumsal tabakalaşma, sosyoekonomik alanda kullanılan bir kavramdır ve bunun başlıca sebebi Marx ve Weber'in geliştirdiği kuramlardır. Marx'a göre sınıf kategorileri, en geniş anlamda sermaye ile emek arasındaki yapısal bir bölümlenmeyle sonuçlanan üretim unsurlarına bağlı bir grubun ilişkilerini temel almaktadır. Statü ölçümleri açısından daha yaygın şekilde kabul gören görüş Weber'in tabakalaşmaya yönelik sınıf, statü ve parti (güç) kavramlarıdır. Sınıf, ekonomik yapıyı vurgulamakta; statü, toplum karşısındaki itibarı veya prestiji belirtmekte ve güç de politik içerik ile bağlantı kurmaktadır. Marksist ve Weberyan görüş açısının kesiştiği nokta, bir sosyal sınıf sisteminin, mal ve hizmetlere yönelik eşit olmayan erişim ve sahiplik ile ortaya çıktığı, buna bağlı olarak statü ve güçteki değişimlerin bu eşitsizliğin hem nedenleri hem de sonuçları olduğudur.

W. G. Runciman, sınıf, statü ve güç boyutlarını değerlendirirken, üçü arasındaki, kavramsal bağlantıyı vurgulamış, ayrıca bu boyutlar arasındaki yüksek düzeydeki içsel korelasyonları ortaya koymuştur. Runciman, her birinin toplumsal derecelemeye yönelik farklı yönleri olduğunu ve tam anlamıyla birbirleriyle değiştirilemeyeceğini vurgulamasına rağmen, sosyal konumun belirlenmesinde üç boyutlu bir yapının gereksiz olduğunu çünkü endüstriyel ve endüstri öncesi toplumlarda bu üç boyut arasındaki uyumun çok yakın olduğunu vurgulamıştır. Buna bağlı olarak Runciman, özellikle endüstriyel toplumlarda bir kişinin söz konusu üç boyuta yönelik göreli konumunun güvenilir tek göstergesinin meslek olduğunu savunmuştur. Bu görüş açısı Amerika'da birçok araştırmacı tarafından paylaşılmıştır, bunun en temel delili, tabakalaşma kavramının operasyonel hale getirilmesinde mesleğin kullanılma sıklığının yüksek olmasıdır. Hem kuramsal yapı hem de mevcut uygulama, çoklu toplumsal tabakalaşma sistemindeki göreli konuma yönelik en uygun göstergenin meslek olduğunu kanıtlamıştır. Fakat bir göstergenin seçilmiş olması ölçüm problemini tamamen çözmemektedir. Asıl soru, mesleklerin hiyerarşik bir sırada derecelenmeleri amacına yönelik nasıl ve hangi kriterlere göre değerlendirileceğidir. Çalışmanın bu bölümünde değinilen bilgilerin çoğu,

bu amacı gerçekleştirmek için kullanılan farklı yöntemlerin detaylarını vermektedir.[361]

Amerika'da sosyal statü ölçümlerine genel anlamda bakıldığında meslek değişkeninin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Sosyal statü ölçümünde kullanılan mesleki ölçekler Amerika'da 3 şekilde ortaya çıkmıştır. Öncellikle başlangıç noktasında mesleki ölçekler prestij derecelemeleri şeklinde ortaya çıkmıştır, bu noktadaki süreçte çeşitli boyutlardaki örneklemlerin içinde yer alan deneklerden belirli meslekleri değerlendirmeleri istenmekte ve söz konusu mesleklere prestij puanı atanmaktadır. Prestij unsuru tabakalaşmanın toplumsal anlamda belirlenen bir fenomen olduğu gerçeğiyle daha çok bağlantılıdır. Mesleklerin sosyal konumuna veya prestijine yönelik halk tahminleri, Weber'in statü boyutunu temel alan bir indeksin ortaya çıkarılması için kullanılmaktadır. Denekler mesleki prestij değerlendirmelerini açıklamak için gelir veya eğitime yoğunlaşmamaktadır, bu sınıf ile statü arasındaki ayrımı desteklemektedir. Günümüzde Amerika'da mesleki prestij ölçekleri yaygın şekilde kullanılmaktadır. Mesleki prestij ölçümlerine yönelik literatürde ismi öne çıkan araştırmacılar, ilk olarak ulusal çapta NORC çalışmasını gerçekleştiren Paul Hatt ve Cecil North, bu çalışmayı geliştiren Paul M. Siegel, ve uluslararası mesleki prestij çalışmaları yapan Donald J. Treiman'dır.

Bu noktada farklı mesleki prestij ölçümlerinin aralarındaki yüksek tutarlılığa değinmekte fayda vardır. Endüstriyel toplumlardaki insanların büyük çoğunluğu ihtiyaçlarını çalıştıkları işten elde edecekleri gelirle karşılarlar. Bu, meslek yapısını, mülkiyet ilişkileri veya güç farklılıkları karşısında tabakalaşmanın en belirgin boyutu haline getirir. İşlevsel kuramcılara göre bu belirginlik toplumun genelinde mesleki yapıya yönelik göreli derecelemeler hakkında geniş tabanlı bir fikir birliğine yol açar. İşlevselcilere göre bu derecelemelerde prestiji baz almaktadır. Buna bağlı olarak daha önceden de belirtildiği gibi 1947'de C. C. North ve P. K. Hatt, 1963'de Robert Hodge, Paul Siegel ve Peter Rossi, 1971'de Paul Siegel ve 1989'da Keiko Nakao ve Judith Teras tarafından Amerika'da mesleki prestij derecelemelerine yönelik benzer çalışmalar yapılmıştı. 1989'daki çalışmada Amerika genelindeki bir örneklem

[361] Haug, **Ön.ver.**, s. 53

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

içersindeki denekler toplamda 740 mesleği derecelendirmişler ve sıraya koymuşlardı. Her bir mesleğe yönelik ulusal çaptaki bir örneklem tarafından verilen cevaplar, her meslek için olası en yüksek değer olan 100'den (tüm mükemmel tepkiler) en düşük değer olan 0'a (tüm zayıf, kuvvetsiz tepkiler) uzanan bir sıralamaya dönüştürülmüştü. Tüm bu mesleki prestij çalışmasında kayda değer olan nokta, ulusal örneklem bazında birbirine çok benzer derecelendirmelere ulaşmış olmalarıdır. Örneğin 1963 ve 1989'ta yapılan çalışmalar arasındaki korelasyon değerinin 0,96 ile 0,97 arasında olduğu vurgulanmaktadır. Bu çalışmalara bakıldığında dönemler arasındaki farklılıkların düşük düzeyde olduğu ortaya konmaktadır. Bu farklardan bazıları şöyledir: 1947'de deneklerin sadece % 49'u bir nükleer fizikçinin ne olduğunu bildiğini iddia etmiş ve nükleer fizikçi diğer mesleğin 17 sıra altında derecelenmişti ama 1963'e gelindiğinde deneklerin % 90'ı nükleer fizikçinin ne olduğunu bildiğini iddia etmiş ve bu meslek 3. sırada derecelenmiştir. 1989'daki çalışma, 1963'teki çalışmayla karşılaştırıldığında profesyonel pozisyonlar benzer düzeyde kalırken, hizmet sektöründeki mesleklerin göreli olarak yükseldiği vurgulanmıştır. Fakat tüm bunlara karşın bu önemli çalışmalardaki dereceleme sırasındaki farklar çok azdır. Mesleki derecelemelere yönelik kuvvetli fikir birliğine yönelik diğer bulgulara ulaşmak da mümkündür. Robert Hodge, Paul Siegel ve Peter Rossi ulusal çaptaki 1947 ve 1963 yıllarındaki NORC çalışmalarını daha sınırlı olan ve Amerika'da yapılan 1925 (Counts) ve 1940'daki (Smith) bazı çalışmalarla karşılaştırmışlardı. Bu karşılaştırmalar sonucunda 1963'teki çalışmaya yönelik yüksek korelasyon bulunduğu ortaya konmuştur. 1963 ile 1925 yılı arasındaki korelasyon 0,934, 1963 ile 1940 yılı arasındaki korelasyon 0,971'dir. Ayrıca 1947 ve 1963 yıllarındaki NORC çalışmalarının arasındaki korelasyon 0,99'dur. Gene 1947 NORC çalışması ile Count'un yaptığı 1925 yılındaki mesleki prestij çalışması arasındaki korelasyon 0,955'dir. Ayrıca 1947 NORC çalışması ile 1940 yılında Smith'in yaptığı çalışma arasındaki korelasyon 0,982'dir. Bu değerler çalışmalar arasındaki yüksek tutarlılığı göstermektedir.[362] Bunun ötesinde Robert Hodge, Donald Treiman ve Peter Rossi 1963'teki ulusal derecelemeleri, benzeri çalışmaların yapıldığı diğer 24 ülke ile karşılaştırmıştı.

[362] Robert W. Hodge, Paul M. Siegel ve Peter H. Rossi, "Occupational Prestige in the United States, 1925-63," **American Journal of Sociology**. Cilt no 70, Sayı no 3: 286-302, (1964), s. 297

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Amerika'da yapılan 1963'deki çalışmaya yönelik korelasyonlar, en düşük r=0.62 değeri ile Polonya'dan başlayıp en yüksek r=0.95 değeri ile Yeni Zelanda'ya kadar uzanıyordu. Bunun yanında Nan Lin ve Wen Xie'nin Çin'de kent bazında gerçekleştirdiği son dönemdeki çalışmada benzer mesleki prestij değerlerinin bulunduğu vurgulanmaktadır. Literatüre bakıldığında bu konuda en kapsamlı çalışmanın Donald Treiman tarafından yapıldığı ve dünya çapında 60 ülkede mesleki prestije yönelik yoğun bir uyuşma bulduğu görülmektedir. Tüm bu çalışmalardan çıkarılacak sonuç, endüstrileşmiş pek çok toplumda insanların genel anlamda mesleki pozisyonların göreli duruşu veya yeri hakkında kuvvetli bir fikir birliğine sahip oldukları gerçeğidir.[363] Başka bir deyişle, mesleki prestij hiyerarşileri gözlemsel açıdan bakıldığında zaman içinde hem ülke içinde hem de ülkeler arası yoğun benzerlikler göstermektedir.[364] Zaten bu sebeplerden dolayı Amerika'da prestij bazlı mesleki ölçekler oldukça fazla kabul görmüştür.

Burada mesleki prestij ölçekleriyle ilgili olarak değinilmesi gereken önemli bir husus daha vardır. Prestij ölçeklerinin oluşturulmasına yönelik yapılan çalışmalarda deneklerin ufak bir meslek kümesinden fazlasını kodlayamadıkları çünkü bir süre sonra yoruldukları ve ilgilerini kaybettikleri bildirilmektedir. Bu problemle, ilgili gelişmeler şu şekilde olmuştur. Bunlardan ilki mesleki prestij ile mesleğin tarafsız nitelikleri olan eğitim ve gelir arasındaki yüksek korelasyonu temel alan tahmini prestij ya da sosyoekonomik puanların yapılandırılmasıdır. Buna örnek olarak Duncan'ın eğitim ve gelir değişkenlerini kullanılarak tüm mesleklerin prestij puanlarının tahmin etmesi gösterilebilir. İkinci gelişme farklı prestij anketlerinden gelen bilgiyi birleştirerek daha fazla sayıda mesleğin prestij derecelemelerini ortaya koymaktır. Buna örnek vermek gerekirse Siegel, NORC tarafından 1963, 1964 ve 1965 yıllarında uygulanan ulusal çaptaki çalışmalardan gelen prestij derecelemelerini ortak bir metrik sisteme dönüştürmüştür. Siegel birden fazla anket çalışmasında derecelenen mesleklere yönelik prestij derecelemeleri arasında ilişki kurmak için regresyon

---

[363] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 127

[364] Leonard Beeghley, **The Structure of Social Stratification in the United States** (2. Basım. Amerika: Allyn & Bacon, 1995) s. 35-36

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

teknikleri kullanmıştır. Mesleki prestij ölçümlerine yönelik bu sınırlılık yukarıda değinilen farklı yöntemlerin gelişmesiyle aşılmıştır.[365]

Statü ölçümündeki mesleki ölçeklere yönelik diğer bir akım, prestij unsurları ile tarafsız sosyoekonomik kriterler olan eğitim ve gelirin bir arada kullanılarak mesleki derecelendirmelerin elde edilmesidir. Otis Dudley Duncan, geliştirdiği mesleki ölçekte prestij unsuru ile tarafsız sosyoekonomik kriterler arasında bağlantıyı kuran ilk kişidir ve ortaya koyduğu sosyoekonomik indeks yaygın şekilde kullanılmaktadır. Başka bir deyişle bu çalışma mesleki derecelendirmelerde sosyoekonomik görüş açısının önem kazandığı bir geçiş çalışmasıdır dolayısıyla genellikle sosyoekonomik bir mesleki dereceleme olarak görülmektedir. Gillian Stevens ve David L. Featherman 1970 nüfus sayımı mesleki başlıklarına yönelik sosyoekonomik puanları geliştirmek için mesleki prestijin, eğitimin ve kazanç düzeylerinin daha güncel verisi ile Duncan'ın çalışmasına benzer bir yaklaşım kullanmışlardır Ardından Gillian Stevens ve Joo Hyun Cho bu sosyoekonomik puanları 1980 nüfus sayımı meslek listesine uygun hale getirmişlerdir. Son olarak Amerika'da Keiko Nakao ve Judith Treas 1989 yılında NORC prestij çalışmanın yanı sıra mesleklere yönelik sosyoekonomik indeks puanları da hesaplamışlardır. Sosyoekonomik statü ölçümünde tarafsız sosyoekonomik kriterlerin kullanılması Duncan'dan önce de düşünülmüştür. Sosyal statü ölçümü üzerine erken dönem çalışmalar yapan W. Llyod Warner'ın Yankee City çalışmasında yerleşim yeri, eğitim, gelir gibi sosyoekonomik unsurlar kullanılmıştır ama Warner'ın yaptığı çalışma ağırlıklı olarak itibar yaklaşımını kapsamaktadır. İtibar yaklaşımında tarafsız unsurlardan çok bir grup insanın (hakemin) diğer insanlar üzerinde yaptığı değerlendirmeler önem taşımaktadır. Gene Duncan'dan önce August Hollingshead'de sosyoekonomik kriterleri sosyal statü ölçümüne dahil etme fikrini ileri sürmüştür. August Hollingshead erken dönem çalışmalarında prestij bağlantılı indekslerle çalışmış ama sonradan tamamen sosyoekonomik olan indeksler geliştirmiştir ve Duncan'dan önce sosyoekonomik kriterleri gündeme getiren bir araştırmacıdır.

---

[365] Stevens ve Hoisington, **Ön.ver.**, s. 76

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Mesleki ölçeklerde bu iki akımın dışındaki üçüncü ve son akım mesleki sosyoekonomik derecelemelerdir. Bu mesleki ölçekler tamamen tarafsız sosyoekonomik kriterleri baz alarak geliştirilmekte ve bu mesleki ölçeklere prestij unsurları sokulmamaktadır. Eğitim ve gelir, bireylerin farklı yaşam biçimleri ve güç konumlarına geçerli bir şekilde yerleştirilmesi anlamında kavramsallaştırıldığı için ve mesleklerin, okuma yılı ve kazanç sağlamadaki değişimlerle çok yakından ilişki olduğu düşünüldüğü için, meslekler, varsayılan eğitim gereklilikleri ve parasal geri dönüşleri temel alınarak derecelenmektedir. Bu yaklaşımın sosyoekonomik bir indeks oluşturduğu savunulmakta ve gerçekte kategorileri ekonomik anlamda ya da Weberyan görüş açısıyla "sınıf" anlamında ayırdığı vurgulanmaktadır. Bu noktada literatürden elde edilen bilgiye bağlı olarak vurgulanması gereken diğer bir husus da şudur; gelir, kısmen mesleki role bağımlı olmasına rağmen, sınıf konumunun tek göstergesi olarak kullanılması anlamında uygun değildir, çünkü gerçekte gelir meslekler içinde yoğun bir şekilde değişim göstermektedir ve doğrudan statü veya güç ile bağlantılı değildir.[366] Charles B. Nam ve Mary G. Powers mesleki statü ölçeklerinin geliştirilmesinde önemli isimlerdir. Onlara göre mesleklerin tarafsız sosyoekonomik kriterler doğrultusunda sıralanması prestij unsurlarını kullanan mesleki ölçeklere göre çok daha doğru ve açıklayıcıdır.

Dolayısıyla Amerika'da sosyal statü ölçümüne yönelik mesleki ölçeklere bakıldığında üç akım söz konusudur, saf mesleki prestij ölçekler, tarafsız sosyoekonomik kriterler olan eğitim ve gelir verisine dayanan saf mesleki statü ölçekleri ve her iki unsuru içinde barındıran yani prestij unsuru ile sosyoekonomik kriterleri bir arada kullanan sosyoekonomik meslek ölçekleri.

Amerika'da sosyal statü ölçümüne yönelik mesleğin tek başına kullanılmasının yanı sıra meslek, eğitim, gelir, yerleşim yeri, sahiplikler gibi değişkenleri bir arada barındıran çok unsurlu ölçekler veya birleşik (komposit) indeksler de kullanılmıştır. Bu çok unsurlu ölçeklerden önemli olanları şunlardır; Hollingshead tarafından geliştirilen "İki-Faktörlü Sosyal Konum İndeksi", Cylde V. Kiser ve P. K. Whelpton tarafından geliştirilen "Sosyoekonomik Statü Özet İndeksi", Warner ve meslektaşlarının geliştirdiği "Statü Karakteristikleri İndeksi"

---

[366] Haug, **Ön.ver.**, s. 53

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

ve Nam ve Powers'ın geliştirdiği çok unsurlu sosyoekonomik statü ölçümüdür. Bu çalışmalara oldukça önemli çalışmalardır ve ilgili bölümlerde detaylı olarak açıklanmışlardır. Ayrıca araştırmalar bu ölçeklerin yani sosyal statü ölçümünde mesleğin yanısıra yaşam şansları ile ilgili diğer değişkenleri de ölçüme katan ölçeklerin daha açıklayıcı ve grupları daha iyi ayırdığını göstermektedir.[367]

Bu genel kavramsal ayrımlara değindikten sonra Amerika'da sosyoekonomik ölçümlerin gelişimi ile ilgili tarihsel bir perspektif vermek faydalı olabilir.

İnsan davranışının büyük bölümünün anlaşılmasında toplumsal tabakalaşmanın ağırlığı ele alındığında ve işlevselci kuramcıların toplumsal tabakalaşmanın mesleki statü boyutuna verdikleri yoğunluğu düşününce, ampirik araştırmalara yönelik basit ve kullanışlı sosyoekonomik statü ölçeklerinin devreye sokulmasına ilişkin belirgin bir ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Amerikan sosyolojisinin erken dönemlerinden itibaren sınıf pozisyonu veya sosyoekonomik statü çeşitli yöntemlerle ölçülüyordu. Ölçümlerin ilki ekolojik okuldan gelen insanlar tarafından geliştirilmişti. Araştırmalarının çoğunu Chicago'daki nüfus üzerine yoğunlaştırarak (ekolojik okul ağırlıklı olarak Chicago Üniversite'sindeki sosyologlar tarafından savunulmaktaydı), konutsal yerleşim yaklaşımı (residential approach) ortaya çıkarmışlardı. Bu yaklaşımın varsayımı farklı sosyal sınıflardan gelen insanlar şehrin farklı alanlarında veya bölgelerinde yaşadıkları şeklindeydi. Böylece bir insanın sınıf pozisyonu alana veya yerleşim yerine göre belirlenebiliyordu. Bu yaklaşımın belirgin sınırlamaları vardır. Çünkü sınıf ile yerleşim yeri arasındaki paralellik her zaman birbirine çok yakın değildir ve bu konuda belirgin zıtlıklar bulmak mümkündür.

Bunun ardından sınıf ölçümünde yeni bir eğilim Lloyd Warner'ın Yankee Şehri çalışmalarıyla başlamıştır. Warner küçük topluluklara yoğunlaşmış ve kapsamlı gözlemsel teknikler kullanarak, sınıf tanımlamasına yönelik itibara dayalı bir yöntem geliştirmişti. Bu yöntem öncellikli olarak bir toplumda insanların diğerleri hakkında yaptığı itibar değerlendirmelerine ve kararlarına

---

[367] Albert F. Osborn ve Tony C. Morris, "The Rationale for a Composite Index of Social Class and Its Evaluation," **British Journal of Sociology**. Cilt no 30, Sayı no 1: 39-60, (1979), s. 39

bağlıydı. Bu çalışmanın sonucunda Warner statüyü temel alan 6 ayrı sınıf pozisyonunun olduğunu ortaya koymuştur.

Warner tarafından devreye sokulan sınıf ölçüm tekniği zaman alıcıydı bunun yanında birden fazla grup veya topluluklar söz konusu olduğunda tabakalaşma incelemelerine yönelik çalışmalarda çok kullanışlı değildi, fakat bundan başka sorunlarda vardı. En kritik olanlarından bir tanesi, aynı tekniği kullanan diğer topluluklara yönelik çalışmalar farklı sayıda sınıf pozisyonu bulmuştu. Doğal olarak sınıf pozisyonlarını sadece insanların diğerleri üzerindeki statü değerlendirmelerini baz alarak değerlendirmekte başka bir sorundu, aynı zamanda ulusal çapta uygulanabilir değildi.

Sınıf veya prestij ölçümüne yönelik asıl gelişme, 1947'deki ilk mesleki prestij çalışmasıyla gelmiştir. (NORC çalışması) Fakat hala bir problem vardı, derecelendirmeler sadece 90 meslek için yapılmıştı. Eğer bu derecelendirmeler toplumsal tabakalaşma çalışmalarına yönelik kapsamlı bir şekilde kullanılacaksa genişletilmesi gerekiyordu. Problem kısmen Duncan'ın Sosyoekonomik İndex'in geliştirilmesiyle çözüldü. Bu sosyoekonomik ölçek, kişinin eğitim ve gelir düzeyi ağırlıklandırılarak yapılandırılmıştı, böylece 1947'deki mesleki prestij çalışmasında bulunana benzer bir meslek derecelendirmesi yapılabilmişti. Bu yöntemle 1947'de derecelenen ilk baştaki 90 meslek kümesi, 425 mesleği kapsayacak şekilde genişletilebilmişti. Bu anlamda bakıldığında ulusal çapta ilk sosyoekonomik çalışma Duncan'ın yaptığı çalışmadır. Bu çalışmanın ardından saf sosyoekonomik kriterleri kullanan Hollingshead ve Nam ve Powers gibi kişilerin çalışmaları kendini göstermiştir. Doğal olarak bu çalışmaların yanında sosyal statü ölçümüne yönelik mesleki prestij ölçeklerinin gelişimi de devam etmiştir. Yukarıdaki bilgilerde Amerika'da sosyal statü ölçümünde sosyoekonomik kriterlerin kullanılmasına yönelik kısa bir tarihsel perspektif verilmeye çalışılmıştır ve ayrıca Duncan'ın yaptığı çalışmanın önemi vurgulanmıştır, çünkü Duncan mesleki ölçeklerde prestij ile sosyoekonomik kriterler arasında ilk bağlantıyı kuran ve sosyoekonomik ölçümleri devreye sokan kişidir. Dolayısıyla Duncan'ın çalışması mesleki sınıflamalara yönelik prestij ile sosyoekonomik kriterlerin birbirine

bağlanmasında bir geçiş noktası olmuş bu da tam anlamıyla saf sosyoekonomik statü ölçümlerine geçişi sağlamıştır.

Yukarıda adı geçen ölçeklerin çoğu Amerika'da halihazırda yaygın bir şekilde kullanılmaktadır ve toplumsal tabakalaşma ile tutumlar, politik davranış, psikolojik durum, ve cinsel davranış gibi faktörler arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalarda soysal sınıf ölçümünün standart yöntemleri haline gelmiştir. Literatürde dikkat çeken diğer bir fikre göre, gerçekte bu ölçeklerin geliştirilmesiyle toplumsal tabakalaşmaya yönelik kapsamlı ampirik araştırmalar ortaya çıkmıştır.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında sosyal statü ölçümünde Amerika'da mesleki prestij ölçeklerin yaygın şekilde kullanıldığı bir gerçektir, burada mesleki prestij ölçümlerine yapılan bazı eleştirilere de değinmekte fayda vardır.

Daha önceden de belirtildiği gibi, mesleki prestij çalışmaları, farklı mesleklerin göreli derecelendirilmesi konusunda pek çok ülkede yüksek düzeyde bir uyuşma göstermektedir.[368] Bu noktada eleştirmenlerin üzerinde durduğu konu bu çalışmalardaki uyuşmanın prestij veya itibar dışında mesleğe bağlı başka bir faktör üzerinde yoğunlaşıp, yoğunlaşmadığıdır. İnsanlar kafalarında mesleklerin derecelerine yönelik benzer kavramlar taşırlar ama meslekleri bir hiyerarşi içine yerleştirmeleri istendiğinde söz konusu mesleğe yönelik pek çok farklı boyutu düşünecekleri açıktır.

Çatışma kuramcılarına göre bu derecelendirmeler insanlar tarafından derecelendirilen mesleğin geliri ve gücü anlamında yapılmaktadır, onlara göre itibar faktörleri ikinci sıradadır. Onların savunmasına göre, 1947'deki NORC çalışmasında (Ulusal çaptaki ilk mesleki prestij çalışması) deneklere niye bir mesleği yüksek düzeyde derecelendirdiniz sorusu yöneltildiği zaman, listelenen en önemli sebeplerden bir tanesi "iyi para veriyor" şeklindeydi ve işlevselci kuramcılar bu gerçeği görmezden gelmekteydiler.[369]

Literatürdeki çalışmalar, mesleki prestij araştırmasının, sınıf farklarını, mesleklerin derecelendirilmesinde yeterli anlamda ortaya çıkarmadığını

---

[368] Robert A. Rothman, **Inequality and Stratification, Race, Class and Gender** (3. Basım. Amerika: Prentice-Hall, Inc., 1999) s. 107

[369] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 129

vurgulamaktadır. (Başka bir deyişle, insanların meslekleri karşılaştırma, onları düşünme ve yorumlama yolları açısından sosyal anlamda yapılanmış farklılıklar olduğu ileri sürülmektedir)[370] Araştırmacıların bildirdiğine göre özellikle farklı sınıflardaki, ırklardaki ve eğitim düzeylerindeki insanlardan mesleklerin derecelenmesi istendiğinde belirgin uyuşmazlıklar çıkmaktadır.[371] Buna bağlı olarak eğitim, kodlayıcıların belirli mesleklerin statü düzeyi konusunda uyuşmaları veya uyuşmamalarına neden olan en önemli unsur gibi gözükmektedir. Kodlayıcıların eğitim düzeyi ne kadar artarsa, uyuşma veya fikir birliği o kadar artmaktadır, bu da öğrenmenin benzer derecelemelere yol açtığı fikrini ortaya koymaktadır.

Diğer bir problem de erkek baskın ile kadın baskın meslekler arasında ki prestij farkıdır. Bu konu üzerinde çalışanların bir kısmı prestijin değerlendirilmesinin cinsiyete göre değiştiğini vurgulamaktadır.[372] Buna karşın Donald J. Treiman ve Kermit Terrell, cinsiyete göre mesleki prestijin değişmediğini savunmakta ve kodlayıcının cinsiyetinin mesleki prestijin değerlendirilmesi üzerinde hiçbir etkisi olmadığını belirtmektedir, öte yandan hem kadın hem de erkekleri içeren mesleklerin aynı prestij ölçeği söz konusu olduğunda benzer değerlendirmeler aldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca kadınlara has tanımlanan mesleklerin, tanımlanmayanlarla aynı derecelemeleri aldığı ortaya konmaktadır.[373]

Sonuç itibariyle yapılan çalışmalar, kodlayıcıların bir mesleği yüksek veya düşük statüde derecelendirirken, akıllarında söz konusu mesleğin sosyal önemi ve en az bunun kadar önemli ekonomik ödüllerinde olduğunu göstermektedir.

Diğer çatışma kuramcıları, bu tip bir mesleki derecelendirmenin yapılmasında prestij veya itibarın etkin bir faktör olmasına karşın, bir insanın hangi mesleklerin daha önemli ve şerefli olduğuna yönelik fikrinin güç eşitsizliklerinden etkilenebileceğini savunmaktadır. Onlara göre itibar yargıları

---

[370] Anthony P. M. Coxon ve Charles L. Jones, **Class and Hierarchy: The Social Meaning of Occupations** (İngiltere: The Macmillan Pres Ltd, 1979) s. 187

[371] Neil Guppy ve John C. Goyder, "Consensus on Occupational Prestige: A Reassessment of the Evidence," **Social Forces.** Cilt no 62, Sayı no 3: 709-725, (1984), s. 711

[372] Christine E. Bose ve Peter H. Rossi, "Gender and Jobs: Prestige Standings of Occupations as Affected by Gender," **American Sociological Review.** Cilt no48: 316-330, (1983), s. 329

[373] Kermit Terrell ve Donald J. Treiman, "Sex and The Process of Status Attainment: A Comparison of Working Women and Men," **American Sociological Review.** Cilt no 40, Sayı no 2: 174-200, (1975), s. 176-177

şu şekillerde biçimlenebilir; (1) Tabakalaşma sisteminde en üstte bulunanların güçlerinden dolayı daha fazla gelir elde etme becerileri ve seçkinlerin çıkarlarına hizmet edecek meslekleri daha yüksek gelir ile ödüllendirmeleri (gelir prestij değerlendirmeleriyle ilgilidir). (2) Seçkinlerin, farklı meslekler hakkında ne düşünüldüğünü, toplumdaki baskın değerler üzerindeki etkilerini kullanarak, yönlendirme becerileri. Literatüre göre her iki ifadeyi destekler yönde, uluslararası prestij karşılaştırmaları bulmak mümkündür.

Endüstriyel toplumlarda sürekli mesleki bölümlemeler gerçekleşecektir ve bu toplumlardaki insanlar bu mesleki derecelendirmelere yönelik dikkate değer bir görüş birliğine sahip olacaklardır. Burada karar verilmesi gereken unsur; bu mesleki bölümlemeler hangi noktaya kadar ekonomik pazar güçlerinden çok prestiji temel alacağıdır. Fakat burada önemli olan nokta, mesleki yapının ortaya çıkmasıyla, Weber'in tanımladığı gibi piyasadaki mesleki beceri düzeyinin, gelirin ve gücün yaşam şanslarını etkileyen en önemli unsurlar haline geldiğidir. Eğer tanımlanmak istenen, yaşam şanslarına yönelik tarafsız yaşam koşulları ve beklentileri ise, toplumsal tabakalaşma ölçümüne yönelik sosyoekonomik yaklaşım en doğru yaklaşımdır ve ayrıca çok unsurlu ölçekler veya birleşik (komposit) indeksler sınıf olgusunu daha geniş bir anlamda tanımladığı ve daha çok açıkladığı için tek başına mesleği kullanan ölçeklere nazaran daha uygun gözükmektedir. Fakat günümüzde Amerika'da saf prestij veya saf sosyoekonomik kriterler dayanan mesleki ölçekler, her iki unsuru bir arada kullanan mesleki ölçekler, ayrıca çok unsurlu sosyoekonomik statü ölçümleri yaygın şekilde kullanılmaktadır.

Kanada'daki statü ölçümleri Kanada Nüfus Sayım Daire'si etrafında yoğunlaşmıştır. Kanada çıkışlı ölçeklerdeki temel varsayım, endüstriyel modern toplumlardaki tabakalaşma sisteminin ağırlıklı belirleyicinin meslek olduğudur.[374] Genellikle ölçümde kullanılan yöntem mesleki ölçeklerdir. Bu mesleki ölçekler, meslekleri Amerika'ya benzer şekilde hem prestij unsurlarını hem de sosyoekonomik kriterler olan eğitim ve gelir değişkenlerini kullanarak

[374] Bernard R. Blishen ve William K. Carroll "Socioeconomic Measures from Canadian Census Data", **Measures of Socioeconomic Status; Current Issues**. Ed.: Mary G. Powers (Amerika: Westview Pres, Inc. 1982) s. 44

derecelendirmektedirler. Kanada'da Bernard R. Blishen, Peter C. Pineo ve John Porter'ın yaptığı çalışmalar ön plana çıkmaktadır.

Tüm bu bilgilerin ışığında şu sonuca varmak mümkündür; tüm toplumların en yaygın özelliği olan, ne olduğu ve ilerde ne olacağıyla ilgili bilginin ele geçirilmesi isteniyorsa, sosyoekonomik statünün ölçülmesine yönelik süregelen incelemeler ve bunun toplumsal tabakalaşmanın gerçek dünyası ile olan ilişkisi mutlak bir gerekliliktir.

1.2. İngiltere'de Uygulanan Sosyal Sınıf Ölçme Yapıları

İngiltere de sosyal sınıf ölçmeye yönelik Amerika'ya benzer bir süreç geçirmiştir. Yani İngiltere'de de sosyal sınıfı ölçmeye yönelik taraflı ve tarafsız yapılardan söz etmek mümkündür.

Eşit olmayan bir şekilde ödüllendirilmiş nüfusun bölümlemeleri genellikle sınıf yapısı olarak tanımlanır ve endüstrileşmiş modern toplumlarda bu genellikle istihdam yapısının üzerine yoğunlaşmak anlamına gelir. Mesleki düzen yapısının ekonomik sınıflamalara bölümlenmesi, çağdaş sosyolojide sınıf kavramının en çok kullanılan biçimidir. Fakat, mesleki eşitsizliklerin sadece genel yapısını çizen sınıf ölçekleri ile deneysel düzende sınıf ilişkilerinin gerçeklerini kapsadığını iddia eden kuramsal anlamda ortaya çıkartılmış sınıf şemaları arasında ayrım yapmak oldukça önemlidir. Yukarıda belirtildiği gibi İngiltere'de çeşitli amaçlar için yapılandırılmış istihdam temelli pek çok sınıf ölçeği vardır. Basit, fakat önemli bir nokta tüm sınıf ölçekleri veya modelleri sosyal yapılardır ve bilim adamları tarafından yapılandırılmışlardır. Bundan dolayı farklı sınıf ölçekleri, aynı mesleki yapıya uygulandığında, oldukça farklı sınıf haritaları üretebilir. Örneğin bölümün devamında değinilecek olan O. E. Wright'ın kuramsal sınıf şeması, diğer sınıf yapılarına göre daha fazla proletarya üretmekte veya yoğunluğu bu kitleye kaydırmaktadır. Bu noktada genel anlamda iki analitik kategori ile bağlantılı olan farklı sınıf ölçekleri üzerinde durulacaktır. Bunlar, ağırlıklı olarak İngiltere'de devreye sokulan ama farklı ülkelerde de benzerleri kullanılmış sınıf ölçekleridir. [375]

---

[375] Rosemary Crompton, **Class and Stratification, An Introduction to Current Debates** (2. Basım, Amerika: Blackwell Publishers Ltd., 1998) s. 55

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

1. Temelde, toplumsal araştırmalarda yaygın tanımlayıcı ölçümler şeklinde kullanılmak üzere devreye sokulmuş sınıf şemaları ve meslek ölçekleri. Bunlar tarafsız ölçekler olarak da adlandırılmaktadır.
2. Mesleki prestij veya toplumsal derecelemeye yönelik taraflı ölçekler.

Hiçbir sınıflama sisteminin, açıkça ortada gözükmese bile kuramsal varsayımlardan bağımsız olduğu düşünülemez. Bununla birlikte, kuramsal iddiaları temel alındığında sınıflama ölçekleri arasındaki farklar ortadadır. Belirli kuramsal şemaların gelişmesi, incelemesi yapılan şemayı kullanan sınıf analizine yönelik farklı (kendine özgü) araştırma programlarının gelişmesiyle bağlantılıdır. Sınıf analizine yönelik "toplam istihdam" (employment aggregate) yaklaşımı bu alanda çok önemli bir gelişme olmasına karşın, sınıfın deneysel anlamda incelenmesinin tek yolu değildir. Sınıfların yapılanma süreçlerini sadece sahiplik ve kontrol çerçevesi açısından değil aynı zamanda teknik değişim ve gelişmenin, politik çekişmelerin ve benzerlerinin bir sonucu olarak da inceleyen toplumsal-tarihsel araştırmalar ve olay çalışmaları önem kazanmaktadır. Sınıf oluşumuna ilişkin incelemeler iş gücü pazarındaki ve istihdam yapısındaki değişimlere yoğunlaşmaktadır. Sonuç olarak meslekleşme, yapısal sosyal eşitsizliğe yönelik kullanışlı bir ölçüm olanağını halihazırda sunmaktadır. Fakat unutulmaması gereken nokta sınıf analizine yönelik toplam istihdam yaklaşımı da yani meslekle sosyal sınıf ölçümü de eleştiri altındadır. Ayrıca, İngiltere'de geliştirilen sınıf ölçme yaklaşımlarıyla ilgili literatür tarandığında ilerleyen bölümlerde değinilecek sosyal sınıf ölçme yaklaşımlarında temel bir problemin ortaya konduğu görülmektedir. Tüm bu yaklaşımlar insanlara ne iş yaptığını sorarak onları sosyal sınıflara atamayı temel almaktadır. Buna bağlı olarak, kişilerin kendi taraflı sınıf farkındalıkları, yaptıkları işe göre sosyal sınıf yapısı içersindeki gerçek yerleşimleri ile çatışabilir. Örneğin postacı bu tip mesleki sınıf ölçeklerine göre işçi sınıfında yer almaktadır ama burada unutulan nokta, postacının kendisini orta sınıfta hissetme olasılığıdır.

1.2.1. Meslekler ve Sosyal Sınıflar

İngiltere'de sosyal sınıflama yaklaşımları genelde meslekleri temel aldığı için sosyal sınıflama yapısı içersinde meslekler açısından oldukça geniş bir literatür bilgisi vardır. Bu bilgilere kısaca değinmekte fayda vardır.

Kapitalist endüstrileşmenin gelişmesiyle ortaya çıkan ekonomik, teknik ve toplumsal değişimlere, süre gelen bir iş bölümü ve mesleklerin farklılaşması eşlik etmiştir. Açık olan nokta şudur, meslekleşme, genelde modern toplumlara yönelik nüfusun büyük bir bölümü için maddi ödül düzeylerinin, sosyal pozisyonun ve yaşam şanslarının en güçlü yegane göstergesi haline gelmiştir. Böylece 20. yüzyılın tümünde, bütün sosyal araştırmacılar (akademik, devlet, reklam ajansları vb.) için meslek yapısını, genelde "sosyal sınıflar" olarak bilinen, farklı toplumsal ve maddi eşitsizlik düzeylerine denk gelen kümelere ayırmak olağan bir hale gelmiştir. Bir tanıma göre sosyal sınıf, insanların meslekleşme baz alınarak çeşitli kategorilerde gruplandırılmasıdır. Bir diğer tanıma göre, sınıf yapısının omurgası ve modern batı toplumunun tüm ödüllendirme sistemi gerçekte meslekleşme düzenini temel almaktadır.

Fakat sosyal bir gösterge olarak yararlı noktalarına karşın sınıf ölçümü olarak meslekleşmenin kullanılmasının bazı zorlukları vardır. Bu anlamda dört temel nokta tanımlanabilir.[376] Öncelikle bir gerçek vardır; endüstrileşmiş bir toplumunda, ekonomik açıdan aktif sadece belli bir sayıda hatta azınlık düzeyinde birey olacaktır bu yüzden herhangi bir zaman diliminde bu insanların bir meslekleri olacak ya da bunu arayacaklardır. Ekonomik açıdan aktif olmayanları (çocuk, yaşlı insanlar vb) veya bir mesleğe sahip olmayanları bir sınıfa atamak için çeşitli stratejiler mevcuttur. Bunların arasında tüm hane bireylerini, hane reisinin sahip olduğu sınıfa koyma; emeklileri, yaptıkları en son mesleğe göre sınıflama gibi benzeri yöntemler vardır. Fakat uzun dönemli işsizlik içindeki insanların sayısı artmakta bu da istihdam bazlı sınıf ölçekler süre gelen bir sorun oluşturmaktadır.

İkinci olarak, sınıf süreçlerinin (yani üretim yapıları ve pazar (piyasa) ilişkilerinin) meslekleşme yapısı üzerinde belirgin bir etkisi olmasına rağmen, diğer faktörlerde söz konusudur. Özellikle iş bölümünün yapılanmasında belirgin

---

[376] **Aynı**, s.57

anlamları olan cinsiyet, ırk ve yaş ile bağdaşan belirli atfetme farklılıkları söz konusudur. Aynı zamanda, ticari birliklerin ve profesyonel grupların ortaya koydukları aktivitelerin bir özelliği olan maddi avantajın peşinden koşarken mesleki gruplar tarafından ortaya konan pek çok savın gerçekte statü iddiası olduğunu bilmek çok önemlidir. Örneğin, yetenek gerektiren zanaat grupları tarafından sıkı bir şekilde korunan kurumsallaşmış bağlılıklar buna iyi bir örnektir (elmas yontucuları). Bundan dolayı mesleki yapı, aynı zamanda kapitalist sınıf süreçlerinin belirgin bir çıktısı olmayan bu söz konusu faktörlerin etkisini de taşıyacaktır.

Üçüncü olarak, mesleki unvan kapital veya zenginlik sahipliğine ilişkin (yani sahiplik ilişkilerine bağlantılı) herhangi bir gösterge ortaya koymaz.

Dördüncü sıradaki zorluk, mesleki sınıf ölçeklerinin kuramsal anlamda sınıf ilişkilerini tanımlama kapasitesidir. Teknik ve toplumsal işbölümü arasındaki Marksist ayrım, mesleğin Marksist sınıf kavramının temel noktalarını vurgulamadığını ortaya koymak için kullanılmıştır. Meslek tipik olarak temelde iş görevlerini temsil etmektedir yani teknik iş bölümündeki pozisyonu vurgulamaktadır. Sınıf kavramı ise temelde, çalışma durumundaki ilişkileri veya sosyal iş bölümü içindeki pozisyonları ifade etmektedir. Weber'in sosyal sınıf yaklaşımı Marx'ınkinden çok farklı olmasına karşın, kendisi de sosyal sınıfların sadece mesleklerle ifade edilmeyeceğini vurgulamıştır. Weber'e göre sosyal sınıf, içinde bireysel ve kuşaksal hareketliliğin kolay ve tipik olduğu söz konusu sınıf durumlarının bütünüdür. Böylece önde gelen bir Weberyan sınıf analizcisi olan Golthorpe, toplumsal sınıfların tanımlanmasında hayati öneme sahip gördüğü toplumsal hareketlilik sınırlarını veya ayrımlarını ortaya koymuştur.

Yaygın mesleki sınıf ölçekleri, her zaman mesleklerin bir çeşit hiyerarşik sıralamasını yansıtırlar ve söz konusu hiyerarşinin altında yatan varsayımlar her zaman açık değildir. Bunlar geliri veya diğer maddi yararları, sosyal statüyü, kültürel düzeyi ve benzerlerini kapsayabilir. Mesleki derecelemelerin taraflı ölçekleri de benzer şekilde hiyerarşik sınıflamalardır. Buradaki fark en basit anlamda mesleklerin diğer insanlara sorularak bir hiyerarşik yapıya sokulmasıdır. Buna karşılık çalışmanın devamında değinilecek kuramsal şemalar (literatüre bakıldığında kuramsal şemalar kavramsal veya toplumsal

sınıf şeması adı altında da geçmektedir), yapılarında sınıf ilişkilerinin gerçeklerini yakalamaya çalışırlar. Mesleki hiyerarşilerin analizi ve incelenmesi (özellikle sübjektif derecelemeler) karmaşık toplumlarda iş bölümü ile bağdaşan işlevsel bağımlılık ve sosyal dayanışmanın önemini vurgulayan toplum modelleriyle yakından ilgilidir. Öte yandan kuramsal sınıf analizlerinin ve ilişkisel sınıf şemalarının gelişimi daha çok çatışma ve ayrılık üzerine kuruludur. Böylece İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'da kurulan sosyolojideki baskın paradigma (işlevselcilik yaklaşımı), içinde nüfusun yeterliliklerine göre sıralandığı ödüllendirmeyi ve prestij hiyerarşisini temel alan mesleki yapılanma görüşü ile bağdaşmıştır. Davis ve Moore'un ortaya koyduğu işlevsel tabakalaşma kuramında, toplumsal eşitsizlik yapısı, en uygun ve en kalifiye bireylerin toplumdaki işlevsel açıdan en önemli pozisyonlara atandığı bir mekanizma olarak ifade edilmiş ve bunun bir sonucu olarak, Amerika'daki tabakalaşma araştırmalarının en önemli konusunu, bireysel statü kazanma olmuştur.

Buna karşılık, tabakalaşmanın çatışma kuramları, iş bölümünü ve sınıfların gelişimini toplumdaki çözümsüz bir "çatışma ve gerilim kaynağı" olarak ortaya koymaktadır. Bu farklılıklar, analizlerinde Marx ve Weber'in kuramsal tartışmalarını temel alan Goldthorpe'un ve Wright'ın sınıf şemalarında yansıtılmaktadır. Bu sınıf şemalarına çalışmanın devamında detaylı olarak değinilecektir.

1.2.2. Toplumsal Araştırmalarda Kullanılan Tarafsız Meslek Ölçekleri ve Sınıf Şemaları

Çalışmanın bu bölümünde İngiltere'de uzun dönemdir kullanılan mesleki sınıf ölçekleri üzerinde durulacak ve bunlar hakkında bilgi verilecektir. Bu başlık altında değinilen sınıf ölçeklerinin bir kısmı resmidir yani İngiltere devlet istatistik birimi tarafından geliştirilen ve kullanılan sınıf ölçekleridir. Bu ölçeklerin tamamı mesleği baz almaktadır. Ayrıca burada değinilen sınıf ölçekleri tarafsızdır (sınıf ölçeklerindeki meslek hiyerarşisi, belirli bir grup insana sorulup yapılandırılmış mesleki prestij yapısındaki hiyerarşik yapıya benzememektedir). Resmi sınıf ölçekleri, Genel Sicil Sosyal Sınıf Ölçeği,

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

Sosyoekonomik Gruplar Ölçeği, Standart Mesleki Sınıflama Ölçeği ve Ulusal İstatistiki Sosyoekonomik Sınıflama Ölçeğidir. Bunlardan İngiltere'de uzun zaman kullanılan ve en çok bilineni Genel Sicil Sınıf Ölçeğidir. İngiltere'de Genel Sicil Sınıflama Ölçeğine ve diğer resmi ölçeklere getirilen eleştirilerin sonucunda sosyologlar hem kavram hem de kullanım açısından üstün olduğunu iddia ettikleri sınıf şemaları ve mesleki ölçekler geliştirmişlerdir.[377] Çalışmanın bu bölümünde söz konusu alternatif sosyal sınıflamalara da değinilecektir. Alternatif sosyal sınıflamalara burada değinme amacı İngiltere'de zaman içinde sosyal bilimcilerin toplumsal tabakalaşmayı ölçmeye yönelik nasıl bir değişim gösterdiğini vurgulamaktır. Alternatif sosyal sınıflamaların içerisinde hem sınıf şemaları hem de mesleki şemalar vardır. Alternatif sınıf ölçekleri içersinde Goldthorpe Sınıf Şeması, Wright Sınıf Şeması ("Marx ve Weber'in Yaklaşımlarını Temel Alan Kuramsal Sınıf Şemaları" adlı bölümde değinilecektir ve bunlar kuramsal sınıf şemalarıdır) Reklamcılar Enstitüsü Ölçeği, Surrey Mesleki Sınıf Ölçeği, Hope-Golthorpe Ölçeği, Cambridge Ölçeği ve Hall ve Jones Ölçeği (Hall ve Jones ölçeğine ve Hope-Golthorpe Ölçeğine "Mesleki prestij veya toplumsal derecelemeye yönelik taraflı ölçekler" adlı bölümde değinilecektir) vardır.[378]

Çalışmanın bu bölümünde bir ayrıma değinmekte fayda vardır. Sosyal statü ölçümüne yönelik olarak İngiltere incelendiğinde, meslek bazlı toplumsal sınıflamaların iki şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlar, mesleki ölçekler ve sınıf şemalarıdır. Mesleki ölçekler hiyerarşik anlamda sıralanmış tabakalardan oluşmaktadır. Bu tabakaların her biri, ölçeğin neyi ölçtüğüne bağlı olarak belirli sayıda mesleği bir araya getirir ve bunları birbirine denk sayar. Sınıf Şemaları ise toplumsal eşitsizliğin ilişkisel boyutunu ölçmek için tasarlanmıştır. Bu ölçekler toplumsal ilişkileri başka bir deyişle çalışma ve piyasa ilişkilerini temel aldığı için hiyerarşik veya doğrusal bir şekilde sıralanmaz.[379] Bu anlamda bakıldığında çalışmada değinilecek, Genel Sicil Sosyal Sınıf Ölçeği,

---

[377] David Rose ve Karen O'Reilly, "Constructing Classes." **Constructing Classes Towards a New Social Classification for the UK.** Ed.: David Rose ve Karen O'Reilly (İngiltere: ESRC/ONS Swindon, 1997) s. 6

[378] **Aynı**, s. 7

[379] David Rose ve Karen O'Reilly, **The ESRC Review of Government Social Classification** (İngiltere: Office for National Statistics / Economic and Social Research Council, 1998), s. 21

Sosyoekonomik Gruplar Ölçeği, Standart Mesleki Sınıflama Ölçeği, Reklamcılar Enstitüsü Ölçeği, Surrey Mesleki Sınıf Ölçeği, Hope-Golthorpe Ölçeği, Cambridge Ölçeği ve Hall ve Jones Ölçeği, mesleki ölçeklerdir. Öte yandan Goldthorpe Sınıf Şeması ve Ulusal İstatistiki Sosyoekonomik Sınıflama Ölçeği yukarıda değinilen mesleği temel alan sınıf şeması tanımına uygundur.

1.2.2.1. Genel Sicil'in Sosyal Sınıf Ölçeği (Registar General's Social Classes, RGSC)

Genel Sicil bir birimdir ve İngiltere'de resmi istatistik verilerinin toplanmasından sorumludur (Türkiye'deki Devlet İstatistik Enstitüsü'ne denktir). Nüfus sayımının gerçekleştirilmesi, doğumların, evliliklerin, ölümlerin ve diğer unsurların kaydıyla yükümlüdür.[380]

Genel Sicil (Registar General) tarafından geliştirilen sosyal sınıfa yönelik ölçüm ve sınıflama İngiltere'deki sosyoloji çalışmalarında en çok başvurulan modellerden bir tanesidir ve Genel Sicil'in sosyal sınıfları İngiltere'de kullanılan tüm sosyal sınıflamaların temelini oluşturmaktadır.[381] 1991 yılındaki nüfus sayımına kadar resmi istatistiklerde ve pek çok sosyolojik araştırmada sosyal sınıfın ölçülmesinde en baskın yöntem olmuştur.[382]

Bu noktada tarihsel gelişime değinmekte fayda vardır. İngiliz nüfusunu, meslek ve endüstriye göre resmi anlamda sınıflama çalışmaları 1851 yılında başlamıştır. 1881 yılından itibaren meslek unsurunun ağırlığı yavaş bir şekilde artmaya başlamıştır ve 1887 yılında Genel Sicil (RG) ilk olarak ölüm oranlarına yönelik nüfusun, sosyal duruşu temel alan geniş gruplara bölünebileceği fikrini ileri sürmüştür. Ancak 1911 yılında devlet, meslek ve endüstri kavramlarının birbirinden ayrı olduğunu kabul etmiş ve 1911 yılındaki nüfus sayımına meslek ve endüstriye yönelik farklı sorular dahil etmiştir. Bu durumda hâlâ mesleklerin endüstriden bağımız şekilde sınıflanmasının mümkün olmamasına karşın 1911 yılı nüfus sayımını, meslekleri temel alan İngiliz resmi sosyal sınıflamalarının tarihindeki bir dönüm noktası olarak görmek mümkündür. 1911 nüfus sayımına

---

[380] Ken Browne, **An Introduction to Sociology** (2. Basım. Amerika: Blackwell Publishers, 1998) s. 22
[381] Simon R. S. Szreter, "The Genesis of the Registrar-General's Social Classification of Occupations," **The British Journal of Sociology**. Cilt no 35, Sayı no 4:522-546, (1984), s. 523
[382] Mark Kirby, **Stratification and Differentiation** (İngiltere: Macmillan Pres Ltd., 1999) s. 7

yönelik Genel Sicil'in yıllık raporu (1913 yılına kadar basılmamıştır) sosyal dereceleri (social grades) temsil edecek şekilde tasarlanmış mesleklerin bir özetini kapsamaktaydı. Bunlar daha sonradan "sosyal sınıflar" olarak ifade edildi ve ölüm oranlarına yönelik verilerin ve evliliklerdeki doğum oranlarına yönelik 1911 nüfus sayımı tablolarının analizinde kullanıldı. Böylece Genel Sicil'in sosyal sınıfları (RGSC) resmen çalışmalara dahil oldu. Genel Sicil bürosunda tıp istatistikçisi olan T. H. C. Stevenson söz konusu sosyal sınıf ölçeğinin tasarlanmasından ve geliştirilmesinden sorumlu olan kişidir. 1913 yılında geliştirdiği sınıf ölçeği meslek ve endüstri gruplarının bir karışımıydı.[383]

Stevenson, toplumun üç temel sınıfa ayrıldığını savunurken (üst sınıf, orta sınıf ve işçi sınıfı), gerçekte sekiz aşamalı bir sınıflama üretmişti. Üst ve orta sınıf arasına, orta sınıf ve işçi sınıfı arasına ara sınıflar eklemiş, ayrıca madencilik, tekstil ve tarım alanında çalışanlara yönelik üç endüstriyel grup ekleyerek sekizli bir sınıflama ölçeğine ulaşmıştır. Dolayısıyla mesleklerin resmi anlamda ölçümü 1911 yılında nüfus sayımıyla başlamış, Genel Sicil sosyal sınıf ölçeği gerçek anlamda Stevenson tarafından 1913 yılında geliştirilmiştir.

1921 yılında sınıf ölçeğine yönelik temel bir gözden geçirme yapıldı. Bu gerçek anlamda doğru bir mesleki sınıflamanın ilk kez devreye sokulmasına imkan tanıdı. Üç endüstriyel sınıf diğer sınıfların içine dağıtıldı ve yeni beşli sınıf ölçeği, bebek ve mesleki anlamda ölüm ve doğurganlık oranlarının analizinde kullanıldı. Bu revizyon beceri veya yeteneğe önemli bir vurguda bulunuyordu ve bu revizyon ölüm oranlarından gelen bilginin ışığında yapılandırılmıştı.

1928 yılında Stevenson ölçeğine yönelik kavramsal temelin ilk göstergesini ortaya koydu. Royal Statistical Society'ye sunduğu "Zenginlik ve Fakirliğin Önemli İstatistiksel Göstergeleri" (The Vital Statistics of Wealth and Poverty) adlı çalışmasında, Stevenson, zengin sınıfların daha düşük olan ölüm oranlarını açıklamada maddi faktörlerden çok "kültürün" daha önemli olduğunu ortaya koydu. Ona göre kültür (Stevenson açısından sağlık ve hijyen konularına yönelik bilgi buna dahildir) gelir ve varlığa nazaran meslekle çok daha yakından ilişkiliydi. Dolayısıyla Stevenson meslekten çıkarılan sosyal konumu, kültürün bir göstergesi olarak gördü. Mesleklerin sınıflara atanmasını gözlemlemeye

[383] David Rose, "Official Social Classification in the UK," **Social Research Update.** Sayı no 9: 1-12, (1995) s. 1

(ampirik) dayanan bir konu olarak kabul etti ve bunun bireysel yargıya bağlı olduğunu vurguladı. Ölçeğin geçerliliği ortaya çıkardığı sonuçlarda görülmektedir. Örneğin ölçeğin ortaya koyduğu ölüm eğilimleri, sosyal ölçekte aşağıya doğru gittikçe istikrarlı bir artış göstermektedir.[384]

Böylece, Genel Sicil'in Sınıf Ölçeği'nin, toplumun mesleklerin derecelenmiş bir hiyerarşisi olduğunu varsayan bir temele dayanmaktadır. İngiltere Nüfus Sayım ve Anket Dairesi (Office of Population Censuses and Surveys, OPCS) tarafından tanınan beş temel sosyal sınıf, 1921'den 1971'e kadar, mesleklerin toplumdaki varsayılan konumlarına göre sıralı bir sınıflaması şeklinde tanımlanmıştır. 1980 yılında bu tanım değişmiş ve sosyal sınıf doğrudan mesleki beceri ile bir tutulmuştur.[385] OPCS bu kavram değişikliğinin arkasında yatan nedenleri belirgin bir şekilde açıklamamıştır. Yapılan bu kavramsal değişim sınıf ölçeğinin ortaya çıkardığı sonuçları çok fazla değiştirmemiştir, yapılan karşılaştırmalarda sınıf kodlamalarında % 7'lik bir değişim söz konusu olmuştur.

Sınıf ölçeğine yönelik 1921 yılında yapılan değişim köklü bir değişimdir. Bunun dışında her nüfus sayımı döneminde mesleklerin sınıflanma yönteminde ve belirli mesleklerin sosyal sınıflara atanmasında değişimler gerçekleştirilmiştir.

Bazı meslekler farklı sınıflara tekrardan atanmasına ve yukarıda değinilen ufak çaplı değişimlere karşın, sınıf ölçeğinin genel yapısı son 80 yılda çok az değişmiştir.

Yukarıda değinilenlerin ışığında bu sınıf ölçeği bağlamında, sosyal sınıf, meslek ve istihdam statüsünün sınıf kategorilerine yerleştirilmesiyle türetilmiş bir sınıflamadır. Burada diğer değinilmesi gereken bir konu, ham verinin nereden geldiğidir, İngiltere'de ulusal veriler Türkiye'de olduğu gibi 10 yıllık aralarla yapılan nüfus sayımlarından gelmektedir. Meslek, işveren ve istihdam statüsüne yönelik nüfus sayımı verisi toplanır, ardından bu verilerin % 10'luk bölümü kodlanır ve analizlerde kullanılır. Nüfus sayımları arasındaki dönemde resmi devlet anketleri sosyal sınıflama için gerekli veriyi toplamaktadır, pek çok akademik çalışma da buna destek vermektedir. Buna ek olarak hastaların

---

[384] **Aynı**, s. 3

[385] Richard I. Brewer, "A Note on the Changing Status of the Registrar General's Classification of Occupations," **The British Journal of Sociology**. Cilt no 37, Sayı no 1: 131-140, (1986), s. 133

meslek bilgilerini kapsayan ölüm kayıtlarından da sağlık ve tıp araştırmacılarına yönelik değerli bilgiler toplanmaktadır.

Uygulamada bireyler, sosyal sınıflara üçlü bir sürecin sonucunda atanmaktadır. İlk olarak bireyler, yapılan işin türüne ve icra edilen çalışmanın doğasına göre tanımlanan bir mesleki gruba yerleştirilmektedir. Ardından, her mesleki kategori bir bütün olarak bir sosyal sınıfa atanmaktadır, bu esnada aynı mesleki kategoriler içindeki bireylerin arasındaki farklılar dikkate alınmamaktadır (örneğin eğitim farklılıkları veya kazanç düzeylerindeki farklılıklar dikkate alınmıyor). Son olarak, mesleki gruplar içindeki belirli istihdam statüsündeki kişiler, meslek kategorilerinin bir bütün olarak atandığı sınıflardan farklı sınıflara yerleştirilmektedir. Yani öncellikle meslek kategorileri bir bütün olarak sınıflara atanmakta sonra, bu meslek grupları içindeki bireyler çalışma statülerindeki farklılıklara göre farklı sosyal sınıflara atanmaktadır. Örneğin ustabaşı (foreman) olarak çalışan kişilerin temel sınıfı IV veya V'dir, yani meslek bakımından işçi sınıfındadırlar fakat çalışma statüsünden dolayı sosyal sınıf III'e yerleştirilmişlerdir. Yönetici statüsündeki kişiler de sosyal sınıf II'ye yerleştirilmiştir.[386]

Meslekler sosyal sınıflara Genel Sicil çalışanları ve danıştıkları çeşitli diğer uzmanların değerlendirmeleri temel alınarak yerleştirilmektedir.[387] Bu gerçekleştirilirken tutarlı bir toplumsal kuram yapısına bağlı kalınmamaktadır. Bu Stevenson'un ölçeğinin arkasında hiç kuram yatmadığı anlamına gelmemektedir. Onun meslekleşme olarak vücut bulan kültür anlayışı sosyal süreçlere yönelik önemli gözlemlerine bağlıdır.

Sınıf ölçeğinin 1913 yılında yayınlanan ilk uygulamasının bebek ölümlerine yönelik istatistiklerinin yorumlanması olmasına karşın, ölçeğin asıl çıkış noktası, öjenikler (eugenicists)[388] ile çevreciler (environmentalists)

---

[386] Rose, **Ön.ver.**, s. 5

[387] Coxon, Davies ve Jones, **Ön.ver.**, s. 28

[388] Yunanca eu (iyi) ile gens (türetmek) sözcüklerinden türetilen öjenik, evrimci ayıklama süreçlerinin, belli bir genetik soy yada halkı geliştirmek amacıyla kullanılmasını anlatmaktadır. Bu sonuca ya negatif öjenikle (örneğin, sağlıklılığa uygun düşmeyen genetik koşulların mirasını saptamak ve önlemek üzere hamile kadınlara yönelik taramalar), ya da pozitif öjenikle (üremede belli grupların seçilebilmesi yada dışlanabilmesi) ulaşılabilir. Pozitif öjenik genellikle etik bakımdan kabul edilmez bir şey olarak görülür; negatif öjenik ise etik karşılaştırılmaların yapılabileceği bir alandır. (KAYNAK: Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**. İngilizce'den çevirenler: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999) s. 556)

arasındaki doğurganlığa yönelik 19. yüzyıldaki tartışmalardan kaynaklanmaktadır. Bir çevreci ve halk sağlık ölçümlerinin savunucu olarak, Stevenson öjeniklerin kuramlarını test etmek ve yanlışlamak için söz konusu sınıf ölçeğinin geliştirmişti.[389] Bunu yapmakla, gerçekte farklı mesleki gruplardaki doğurganlık oranını ölçmüştür. Dolayısıyla meslek bu şekilde, sosyal sınıfların ölçümünde ve yapılandırılmasının göstergesi olarak kullanılmıştır. Böylece öjeniklerin toplumu, mesleklerin beceri düzeylerinde yansıtılan kalıtsal doğal yeteneklerinin derecelenmiş bir hiyerarşisi şeklinde görme eğilimleri ve bu konudaki varsayımları, İngiltere'de 90 yıldır sosyal sınıfın ölçümüne yönelik kullanılan resmi ve diğer pek çok ölçeğin içinde varlığını sürdürmüştür.[390]

Genel Sicil Sınıf Ölçeği, hane reisinin mesleğini temel alarak nüfusu 5 temel sınıfa ayırmakta ve meslekleri yukarıda değinildiği gibi istihdam statüsü (söz konusu mesleğin toplum içindeki genel konumu) ve mesleki beceriye göre sınıflamaktadır.

Genel Sicil'in geliştirdiği sınıf ölçeği Tablo 20'de görülmektedir.

Tablo 20 Genel Sicil'in Geliştirdiği Sosyal Sınıf Ölçeği

Sosyal Sınıf		Uygulamada Aldığı İsim	Meslek Örnekleri
Sınıf I	Profesyonel Meslekler	Üst-Orta Sınıf	Mimar, doktor, dişçi, gözlükçü, avukat, muhasebeci, yerölçmeci
Sınıf II	Ara Meslekler	Orta Sınıf	Uçak pilotu, hemşire, öğretmen, çiftçi, yönetici
Sınıf IIINM (Kafa Gücü)	Kafa Gücü ile Çalışılan Kalifiye Meslekler	Alt-Orta Sınıf	Büro elemanı, resepsiyonist, sekreter, satış yardımcısı
Sınıf IIIM (Kol Gücü)	Kol Gücü ile Çalışılan Kalifiye Meslekler	Üst İşçi Sınıfı	Otobüs şöförü, elektrikçi, berber,ahçı, duvarcı
Sınıf IV	Kol Gücü ile Çalışılan Yarı-Kalifiye Meslekler	Yarı-Vasıflı İşçi Sınıfı	Posta çalışanı, bar çalışanı, tarım işçileri
Sınıf V	Kol Gücü ile Çalışılan Vasıfsız Meslekler	Alt İşçi Sınıfı	Yol işçisi, inşaat işçisi, cam temizleyicisi, çöpçü

Ken Browne, **An Introduction to Sociology** (2. Basım. Amerika: Blackwell Publishers, 1998) s. 24

[389] Rose, **Ön.ver.**, s. 6

[390] David Rose ve Davis J. Pevalin, "The National Statistics Socioeconomic Classification: Unifying Official and Sociological Approaches to the Conceptualization and Measurement of Social Class," **Iser Working Papers.** Sayı no 4:1-29, (2001), s. 5

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Bu ölçekteki temel ayrım kafa ve kol gücü ile ilgili meslekler arasındadır. Sınıf I, II, IIINM geleneksel olarak orta sınıfta bir araya gelip gruplaşan kafa gücü ile çalışanlardan oluşurken, geriye kalan kategoriler (IIIM, IV ve V) İşçi sınıfında gruplaşan kol ile çalışanları temsil etmektedir. İşçi sınıfı veya Orta sınıftan söz edildiğinde sınıflamanın temelinde kol veya kafa gücü ile çalışanlar vurgulanmaktadır.[391]

Bu sınıflamanın temel kuvveti, değişikliklerle beraber 20. yüzyılın uzunca bir döneminde kullanılmış olmasıdır. Dolayısıyla İngiltere'nin değişen sınıf yapısında sürekli bir veri sağlamıştır. Fakat bazı meslekler zaman içinde farklı gruplara atandığı için yapılan karşılaştırmalar problem yaratabilmektedir. Örneğin 1961'de postacı sınıf III'ten sınıf IV'e atandı. Aynı zamanda 1961 yılından önce 16-20 yaş arasındaki insanlar kategorizasyonun dışında tutulmaktaydı. Sonuç olarak, sınıf yapısındaki değişimlere yönelik uzun erimli araştırmalardan elde edilecek bir verinin kullanılabilirliği azalmıştır. Fakat bu problemli noktalara karşın, bu sınıf kategorilerini baz alan anketler önemli toplumsal eşitsizliklerin ortaya çıkarmış ve İngiltere'deki toplumsal eşitsizliğin mükemmel olmamakla birlikte kullanışlı bir göstergesi haline gelmiştir.

Genel Sicil Sınıf Ölçeği'nden ortaya çıkan istatistikler bazında, sosyologlar İngiltere'de işçi sınıfının azaldığını ve orta sınıfın yükselme gösterdiğini bulmuşlardır. Kafa ve kol gücü ile çalışan bölümlemesinin bu iki sınıflama arasındaki ayırma çizgisini doğru şekilde temsil ettiği kabul edildiği sürece, bu nokta istatistiki açıdan doğrudur. Fakat bu bakış açısı tüm sosyologlar tarafından kabul edilmemektedir. Literatüre göre, yönetici kategorisi geçmişte çok fazla problem yaratmıştır. Şu anda pek çok yönetici sınıf II'de gruplandırılmaktadır. Fakat bazı anormallikler olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin hurdacılık ve paçavra toplayıcılığı ile ilgilenen ve yönetici kademesinde olanlar Sınıf IIIMN'ye yerleştirilmiştir. ("NM"nin açılımı "Non-manual"dir, türkçesi kafa gücüyle çalışan anlamındadır) İkinci olarak, Genel Sicil 1960 yılında Sınıf I ve V dışında tüm diğer sınıfların hem kafa hem de kol ile çalışılan meslekleri kapsayacak hale geldiğini duyurdu. Bunun sonucu olarak, genellikle IIINM ve IIIM sınıflamalarının arasında duracak şekilde tanımlanan, orta sınıf ve işçi sınıfı

[391] Kirby, **Ön.ver.**, s. 8

arasındaki sınırın tamamen gerçeği temsil etmediği vurgulanmaktadır. Bu da çeşitli sınıflar arasındaki sınırların nerede olduğuna yönelik tartışmalara yol açmıştır, özellikle orta sınıf ile işçi sınıfı arasındaki sınır hakkında bu tartışmalar süre gelmektedir. Örnek vermek gerekirse, İngiltere'de sekreter olarak çalışanların pozisyonları bu sınıflama yapısı içersinde problem olmuştur. Bunun temel sebebi şudur; sekreterler orta sınıfın oluşturduğu grubun içinde yer almaktadırlar çünkü yaptıkları iş bedensel olmayan bir iştir. Fakat Marksist görüşe göre bunların pozisyonun kol ile çalışan işçi sınıfına daha yakın olduğu tartışılmaktadır. Çünkü bunların her ikisi de, üretim unsurlarına sahip olmaktan çok ücretli çalışanlar veya işçilerdir. Bunun yanı sıra vasıflı kol gücü ile çalışanlar bazı yerlerde sekreterlerden daha fazla para kazanmaktadırlar. İngiltere'de bugün Sınıf IIINM'in nüfus içindeki önemine bağlı olarak (% 23) eğer sekreterler orta sınıftan ziyade işçi sınıfı içersine alınırsa, sınıf yapısı radikal bir şekilde farklı olacaktır.[392]

Genel Sicil Sınıf Ölçeği, aynı zamanda sosyologlar tarafından genetik eşitsizliklere yönelik tartışmalardan ortaya çıkmasına bağlı olarak da eleştirilmektedir. Dolayısıyla sınıflama yapısındaki hiyerarşi tesadüfi değildir fakat sınıflama hiyerarşisi açısından en tepeye yerleştirilenlerin (Sınıf I, Profesyonel) diğerlerine göre (genetik açıdan) bir şekilde daha üstün olduğuna ilişkin bir inancı yansıtmaktadır. Eğer vasıfsız işçiler Sınıf I'de ve profesyonel çalışanlar Sınıf V'te olsa istatistiki açıdan hiçbir şey değişmeyecektir, fakat yorumlama farklı olacaktır. Başka bir deyişle, bu model kol gücü ile çalışan işçileri düşük veya değersiz görmekte bunu da onları sınıf yapısının en altına koyarak yansıtmaktadır.

Diğer bir problem, mesleki sınıflama bazı yönlerden bu söz konusu mesleklerin göreli para kazanma gücünü yansıtmamaktadır, bundan dolayı sınıflama gelir dağılımının bir aynası değildir. Gerçekte belirli bir mesleğin hiyerarşi içindeki yeri onun toplumdaki genel duruşundan veya statüsünden kaynaklanmaktadır ve böylece Genel Sicil Sınıf Ölçeği yapısal açıdan sosyal sınıftan ziyade statüye önem verdiği tartışılabilir. Bunun yanı sıra, sosyal

---

[392] Aynı, s. 9

prestijin ölçümü kaçınılmaz bir şekilde taraflı olduğundan, bu kaynaktan gelen verinin tarafsızlığı zarar görebilir.

Bunun yanı sıra, bu belirli sınıf ölçümü mesleği temel aldığından dolayı, ödeme yapılan işgücü dışındaki insanların emekleri bu sınıf yapısının içersinde yer almamaktadır. Bu İngiltere'de OPCS (İngiltere Nüfus Sayım ve Anket Dairesi) tarafından 1989 yılında tartışmaya açılmış ve bu sınıf ölçümünün sosyal sınıfı ölçmediği sadece gerçekte mesleği ölçtüğü savından hareketle söz konusu ölçümün bırakılıp bırakılmaması konusunda bir çalışma yapılmıştır. Çalışma sonucunda ölçümün kullanılmasına devam edilme kararı alınmıştır, çünkü sınıflama ölçeği gerçekte mesleği temel almasına karşın, bunun diğer faktörlere bağlı olduğu ve mesleği olmayanları kapsayacak şekilde tüm hane bireylerini veya aile üyelerine uygulandığı vurgulanmıştır. Fakat ölçümün başlığı "sosyal sınıf"tan, "mesleğe göre sosyal sınıf" şeklinde değiştirilmiştir. Ayrıca bazı sınıf kategorilerinde meslek sözcüğü çok daha belirgin hale gelmiştir.[393]

Bu sosyal sınıf ölçeği OPCS (İngiltere Nüfus Sayım ve Anket Dairesi) tarafından nüfus sayımı raporlarında, on yıllık aralardaki destekleyici çalışmalarda, çeşitli anket raporlarında ve birçok akademik çalışmada kullanılmıştır. Öte yandan, çıkış noktasıyla bağlantılı olarak özellikle sağlığa yönelik demografik araştırmalarda kullanılmıştır. Fakat bazı devlet birimleri ve sağlık disiplini dışındaki diğer akademisyenler Genel Sicil sosyal sınıf ölçeğine alternatifler geliştirmişler ve onları kullanmışlardır. Bu bağlamda kullanılan ikinci resmi sosyal sınıflanma Sosyoekonomik Gruplardır. (Socio-ekonomik Groups, SEG)

Ayrıca Genel Sicil (RG) ölçeğine karşı süre gelen eleştirilerden dolayı İngiltere'deki Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konsülü (Economic and Social Research Council, ESRC) 2001 nüfus sayımından itibaren geçerli olacak için yeni bir sınıflama sisteminin adaptasyonunu ortaya koymuştur[394]

Yukarıdaki bilgilerin dışında ifade edilmesi gereken önemli bir husus vardır. Stevenson'un Genel Sicil Sosyal Sınıflarını geliştirmesiyle, sosyal sınıflamaya yönelik sonuçtaki resmi sistem, bu yüzyılın başında İngiltere'de çeşitli tartışmalara yol açan belirli varsayımları ortaya koymuştu. Bu varsayımlar

[393] **Aynı**, s. 11
[394] Rose and Pevalin, **Ön.ver.**, s. 4

sosyal statü ölçümü açısından oldukça önemlidir. (a) Sosyal eşitsizlik gerekli bir şekilde mevcuttur. (b) Sosyal konumun veya statünün tek bir sürekli ölçeği vardır ve bu bir hiyerarşi oluşturacak şekilde sıralı sayılarla kavramsallaştırılabilir (I, III, IV gibi). (c) Bu hiyerarşi, ulusu oluşturan bireylerin tamamıyla eş zamanlı mevcuttur, yerelliğe ve farklı topluluk yapılarına bakmaksızın, toplumun tamamında temelde aynı biçimde var olmaktadır. (d) Statü, farklı düzeylerde sahip olunan, bireylerin tek boyutlu bir niteliği şeklinde kavramsallaştırılır ve ölçülebilir. (e) Meslek, bireylerin bu niteliğinin güvenilir en iyi tek göstergesidir. Stevenson'un ortaya koyduğu çalışmaya bağlı olarak belirlenen bu varsayımlar, İngiltere'de yapılan resmi ve resmi olmayan tüm sosyal statü çalışmalarının başlangıç noktası olmuştur ve uygulamaya dönük kuramsal bilgiler taşımaktadır.[395]

1.2.2.2. Sosyoekonomik Gruplar Ölçeği (Socioeconomic Groups, SEG)

Genel Sicil ölçeğindeki kullanılan sosyal sınıf ölçümü aynı ekonomik şartlardaki insanları bir araya toplamadığı için, İngiltere'de farklı bir sosyoekonomik ölçek işleme sokulmuştur ve 1951'den beri kullanımdadır. SEG ölçeği 1950 yılında toplumsal hareketlilik çalışmalarıyla ilgilenen David Glass tarafından devlete önerilmiştir ve Goldthorpe'dan önceki toplumsal hareketlilik çalışmalarındaki en önemli isimdir.[396] Bu ölçek insanları sosyoekonomik gruplara ayırır ve sınıflama ile ekonomik kaynağa hakim olma arasında Genel Sicil (RG) sınıflamasına nazaran daha yakın bir bağ kurar. Genel Sicil'in Sınıf Ölçeği yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi belirli mesleklerin sınıflamasında belirli sorunlara sahipti. Özellikle yönetici kategorisinin sınıflanmasında önemli problemler vardı ve bunun yanında kafa gücü ile kol gücü arasındaki istihdama yönelik sınırlar çok belirgin değildi. Bu ve buna benzer sorunlar nedeniyle Sosyoekonomik Gruplar (Socioeconomic Groups, SEGs) sınıflaması geliştirildi. SEG sınıf ölçeğindeki 17 kategori mesleklerdeki yönetici konumu ile bağlantılı işletmenin boyutu gibi detayları kapsamaktaydı.

---

[395] Szreter., **Ön.ver.**, s. 538
[396] Kirby, **Ön.ver.**, s. 13

Bu sınıflamanın küçültülmüş versiyonları İngiltere'de devletin uyguladığı anketlerde yoğun bir şekilde kullanılmıştır.[397] Sınıflama nüfusu genelde 17 gruba bölmektedir.[398] Sosyoekonomik Gruplar ölçeği Tablo 21'de görülmektedir.

Tablo 21 Sosyoekonomik Gruplar Ölçeği

1.1	Endüstride, ticari alanda vb. işverenler (Geniş çaplı kuruluşlar)
1.2	Merkezi ve yerel devlet, endüstri, ticari vb alanda yöneticiler (Geniş çaplı kuruluşlar)
2.1	Endüstride, ticari alanda vb. işverenler (Küçük çaplı kuruluşlar)
2.2	Endüstri, ticari vb alanda yöneticiler (Küçük çaplı kuruluşlar)
3	Profesyonel çalışanlar: kendi başına çalışanlar
4	Profesyonel çalışanlar: ücretli çalışanlar
5.1	Orta düzey kafa gücü ile çalışanlar – yardım işleri ve sanatçılar
5.2	Orta düzey kafa gücü ie çalışanlar – kafa gücü ile çalışan ustabaşı ve denetçiler
6	Düşük düzey kafa gücü ile çalışanlar
7	Kişisel hizmet çalışanları
8	Ustabaşı ve şefler: kol gücü ile çalışanlar
9	Kol gücü ile çalışan vasıflı işçiler
10	Kol gücü ile çalışan yarı vasıflı işçiler
11	Kol gücü ile çalışan vasıfsız işçiler
12	Kendi başına çalışanlar (profesyonellerin dışındakiler)
13	Çiftçiler: işverenler ve yöneticiler
14	Çiftçiler: kendi başına çalışanlar
15	Tarım işçileri
16	Silahlı kuvvetler mensupları
17	Eksik betimlenmiş ve belirtilmemiş meslekler

David Rose ve Davis J. Pevalin, "The National Statistics Socioeconomic Classification: Unifying Official and Sociological Approaches to the Conceptualisation and Measurement of Social Class," **Iser Working Papers**, 4:1-29, (2001) s. 7

İngiltere'de 1991 yılında yapılan nüfus sayımında hem Genel Sicil sosyal sınıf Ölçeği, (RGSC) hem de Sosyoekonomik Gruplar Ölçeği (SEG) aynı anda kullanılmış ve araştırmacılara bu iki ölçeğin hangi oranda birbirinden uzaklaştığını göstermiştir. Genel Sicil Sınıf ölçeğine göre bir sınıfta kategorize edilen insanlar, Sosyoekonomik Gruplar Ölçeğinin 17 kategorisinden, 10 tanesi yayılmıştır (özellikle profesyonel çalışanlar ve diğer tüm kol gücü ile çalışan işçiler). Bu ölçek, nüfusu daha detaylı bir şekilde sınıflara ayırmaktadır. "İşverenler ve yöneticiler" kategorilerindeki insanlar (Sosyoekonomik Gruplar ölçeğindeki 1. ve 2. gruplar) Genel Sicil sosyal sınıf ölçeğindeki 6 kategoriye birden yayılmıştır. Bu yine yöneticiler ve işverenlerin sınıflanmasının zorluğunu

[397] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 60
[398] Rose ve Pevalin, **Ön.ver.**, s. 7

ortaya çıkarmaktadır. Yöneticiler ve işverenler, Genel Sicil sosyal ölçeği kullanıldığında genel anlamda orta sınıf şeklinde sınıflanırken, İngiltere'deki 1991 nüfus sayımında bunların 6.4'ü genellikle işçi sınıfı olarak adlandırılan sınıflara düşmüşlerdir (IIINM, IV, V).

Yöneticilere yönelik bu sınıflama problemi, daha önceden söz edilen sekreter olarak çalışanların sınıflama tartışmalarıyla birleşince, Genel Sicil sosyal sınıf ölçeğindeki Sınıf II ve IIINM'in, sosyal bir sınıf yapısı oluşturacak homojen insan gruplarını ayırmada problem yarattıkları söylenebilir. İngiltere'de 1991 yılı nüfus sayımında ekonomik olarak aktif olan yani bir meslek sahibi olarak çalışanların % 51'i ve orta sınıf olarak adlandırılanların % 91'i, Sınıf II ve IIINM içinde yer almaktaydı. Sınıflama anlamında orta sınıf (yani Sınıf I, II ve IIINM) en fazla problemi ortaya koyan gruptur. Başka bir deyişle ölçek sosyal sınıfları yeterince birbirinden ayıramamaktadır. Yani çağdaş sınıfsal yapının çeşitliliği karşısında yetersiz kalmaktadır. Kafa gücü ile çalışan mesleklerin artması sonucu istihdam yapısı değiştikçe, bu grupların nüfus içindeki öneminin artmasından dolayı, bu tip değişimlerden, Genel Sicil sosyal sınıf ölçeğinin zaman geçtikçe daha az kullanılır hale geleceği düşünülebilinir. Yukarıdaki karşılaştırma sonucunda, toplumun değişen yapısı ve araştırmacıların gelişen ihtiyaçları ışığında ölçeklerin bir değişim içine girdiği açık bir şekilde görülmektedir.[399]

Sosyoekonomik Gruplar ölçeği Genel Sicil sınıf ölçeğine nazaran literatürde çok daha az tartışılmıştır. Buna karşın daha bilimsel bir ölçümdür ve pek çok sosyolog tarafından kullanılmıştır. SEG ölçeği istihdam statüsünü, çalışılan organizasyonun boyutunu ve mesleği göz önüne almaktadır. Yani işgücündeki insanları Sosyoekonomik Gruplar ölçeğinde belirli bir sınıfa atanmasında söz konusu kişilerin istihdam statüsü ve mesleği ön plana çıkmaktadır, ayrıca benzer sosyal, kültürel standartlara ve davranışlara sahip insanları belirli gruplar altında toplamaktadır.[400] SEG ölçeği bu anlamda Genel Sicil Sınıf Ölçeğinin, ölçüm mantığına yaklaşmaktadır. Bunların dışında SEG ölçeğine yönelik yapılan eleştiriler Genel Sicil sınıf ölçeğine yapılanlardan

---

[399] Kirby, **Ön.ver.**, s. 14

[400] Sheelagh Drudy, "The Classification of Social Class in Sociological Research," **The British Journal of Sociology**. Cilt no 42, Sayı no 1: 21-41, (1991), s. 23

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

farklıdır. Literatüre bakıldığında, SEG ölçeğine yönelik en önemli eleştiri, bu ölçeğin kavramsallaştırılmasına yönelik bir açıklamanın olmamasıdır. Ayrıca bu ölçekte, Genel Sicil sınıf ölçeğinin temel aldığı ayrımlarla çalışmaktadır yani beceri ve kafa gücü/kol gücü ile çalışma ayrımlarını temel almaktadır. Bazı eleştirmenlere göre bu ayrımlar günün şartlarına uygun değildir. Kısmen bu nedenden dolayı sosyal, yapıdaki kadınların konumu bu ölçek ile çok iyi yansıtılamamaktadır.[401]

Ayrıca İngiltere'de 1966 yılına gelindiğinde bir mesleğin tabakalaşma sistemindeki bir yere atanması, itibarı (Genel Sicil sosyal Sınıf Ölçeği), yaşam biçimini (Sosyoekonomik Gruplar ölçeği) ve mesleki rolün özerklik ve yetki düzeylerini (istihdam statüsü) göz önüne alıyordu. 1971 yılından itibaren mesleklerin sınıflara dağıtımında herhangi bir değişim olmamakla birlikte, sosyal statü, ekonomik statü ve beceri, itibar ve yaşam biçimi bakış açısı ile yer değiştirdi.[402]

1.2.2.3. Standart Mesleki Sınıflama Ölçeği (The Standard Occupational Classification, SOC)

1990'larda İngiltere'de Genel Sicil Sınıf ölçümü büyük ölçüde yerini daha geniş bir mesleki grup yelpazesini içeren Standart Mesleki Sınıf ölçeğine bırakmıştır. Ölçek nitelik, gerekli eğitim, beceri ve deneyimlerindeki benzerliklere göre sınıflanmış 9 temel mesleki gruptan veya sınıftan oluşmaktadır.[403]

Bu ölçüm gene İngiltere'de devreye sokulmuştur çünkü idari yapı, sosyal sınıfın tek bir meslek ölçümüyle iyi bir şekilde belirlenemeyeceğine inanmıştı.[404] Onlara göre sosyolojik literatürde, sosyal sınıf sadece bir tek meslekten ziyade pek çok diğer göstergeyi temel almaya eğilimlidir. Böylece Standart Mesleki Sınıflama ölçeği, mesleki ölçekleri eleştirilen yönlerini ortadan kaldırmış ve sadece yapılan işi ölçmüştür. Meslekleri, gerekli olan yetenek derecesi ve niteliklere göre sınıflamıştır. Bu hiyerarşik sınıflama mesleklerin, öncelikle ilgili

---

[401] Rose ve Pevalin, **Ön.ver.**, s. 7-8
[402] Haug, **Ön.ver.**, s. 67
[403] Browne. **Ön.ver.**, s. 24
[404] Kirby. **Ön.ver.**, s. 14

olan nitelik ve yetenek düzeyine sonra da çalışma aktivitelerinin doğasına göre büyük, küçük ve birim gruplarına sınıflanan tipik iş aktiviteleri ile ilgili olduğunu varsaymaktadır.[405] Yukarıda ifade edildiği gibi 9 ana kategoriden oluşmaktadır.

Bu sınıflama, değişen mesleki yapı düşünülerek, kullanılabilir olmasına karşın, örneğin ücretli çalışan ile kendi başına çalışan arasındaki ayrım eksikliği onu yetersiz bir araç haline getirmektedir. Bu noktaya kadar sosyologlar sınıfları aynı meslekteki insanların arasındaki ilişkiler olarak görmeyi yeğlemişlerdir ama bunun ötesinde kendi başına çalışmak gibi kapsamlı özellikler belirli sosyal tutumlar ve davranışlar açısından önem taşımaktadır. Bu sınıflama aynı zamanda, kullanım sıklığı anlamında Genel Sicil sınıf ölçeği ile karşılaştırmada yetersiz kalmaktadır, dolayısıyla bu anlamda karşılaştırılabilecek verinin varlığı söz konusu olmamıştır.

Bu ölçek 18 büyük meslek grubunu, 73 küçük meslek grubunu ve 3800 tane birim mesleği kapsamaktadır. Tablo 22'de Standart Mesleki Sınıflama Ölçeği, örnek mesleklerle birlikte görülmektedir.

Tablo 22 Standart Mesleki Sınıflama Ölçeği

Sosyal Sınıf		Meslek Örnekleri
Sınıf 1	Yöneticiler ve İdareciler	Komser ve yukarısı, ulusal ve yerel devlet yapısındaki yöneticiler, büyük kuruluşlardaki müdürler
Sınıf 2	Profesyonel Meslekler	Öğretmenler, doktorlar, avukatlar, mimarlar, kütüphaneciler
Sınıf 3	Yardımcı (Sınırlı) Profesyonel ve Teknik Meslekler	Bilgisayar programcıları, hemşireler, gazeteciler
Sınıf 4	Büro ve Sekreterlikle ilgili Meslekler	Sekreterler, resepsiyonistler, büro çalışanları
Sınıf 5	Zanaat ve bununla ilişkili Meslekler	Duvarcılar, elektrikçiler, tesisatçılar, araba tamircileri, kasaplar, fırıncılar
Sınıf 6	Kişisel ve Güvenlik Hizmetleri ile ilgili Meslekler	Trafik polisleri, polis memurları (komser muavini ve aşağısı), berberler, kreş çalışanları, garsonlar
Sınıf 7	Satış ile ilgili Meslekler	Satış temsilcileri, mağazadaki kasiyerler
Sınıf 8	Teçhizat ve Makine Operatörleri	Montaj hattı işçileri, taksi ve otobüs şöförleri
Sınıf 9	Diğer Meslekler	Madenciler, tarım işçileri, çöpçüler, postacılar, karayolu işçileri, hamallar

Ken Browne, **An Introduction to Sociology** (2. Basım. Amerika: Blackwell Publishers, 1998) s. 25

[405] Crompton, **Ön.ver.**, 1998, s. 60

1.2.2.4. Ulusal İstatistiki Sosyoekonomik Sınıflama Ölçeği (National Statistics Socio-Economic Classification, NS-SEC)

İngiltere'deki Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konsülü (Economic and Social Research Council, ESRC) en çok kullanılan sınıflama ölçekleri olan Genel Sicil sosyal sınıf (RGSC) ve Sosyoekonomik Gruplar (SEG) resmi ölçeklerlerdeki problemlerden dolayı çeşitli gözden geçirme ve karşılaştırma çalışmaları yapmış ve sonuçta Ulusal İstatistiki Sosyoekonomik sınıflama ölçeğini (NS-SEC) geliştirmiştir. İngiltere'de resmi anlamda 2001 yılının Nisan ayında bu sınıflama ölçeği devreye sokulmuş ve RGSC ile SEG ölçeklerinin kullanımı bırakılmıştır. [406] 2001 yılından itibaren İngiltere'de bu yeni sınıflama sistemi resmi tüm anketlerde ve istatistiklerde kullanılmaya başlamıştır. NS-SEC ölçeğinin arkasında Goldthorpe'un ortaya koyduğu ve bir sonraki bölümde değinilecek kuramsal sınıf şemasının kavramsallaştırması yatmaktadır.[407] NS-SEC ölçeğinin yaratılması için Goldthorpe'un kuramsal şemasın adapte edilmesinin sebebi açıktır, çünkü Goldthorpe'un şeması yaygın şekilde kullanılmış ve kavramsal olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla İngiltere'de kullanılan resmi ölçekler değişen toplumsal şartlara göre gözden geçirilmiş ve sonuç olarak ortaya NS-SEC ölçeği çıkarılmıştır.

Goldthorpe sınıf şemasında olduğu gibi NS-SEC ölçeği tarafından yapılan temel ayrım işverenler, işçiler ve kendi başına çalışanlar arasındadır. Bu da ölçekte kullanılan istihdam ilişkileri yaklaşımının bir göstergesidir. Bir de bunun dışında kendi isteğiyle istihdam ilişkileri dışında kalanlar için bir kategori vardır. [408]

NS-SEC ölçeğinin kendisinden önce kullanılan ölçeklerden en önemli farkı belirli bir kavramsal yapıya yada kurama dayanıyor olmasıdır. Çünkü resmi ölçekleri kendi araştırmalarında kullanan ilgili gruplar söz konusu bu ölçeklerin neyi ölçtüğünü bilmelidirler ki (a) bunları doğru şekilde kullanabilsinler; (b) sonuçta elde ettikleri bulguların açıklamasını geliştirebilsinler ve (c) sınıflamanın geçerli olup olmadığını kontrol edebilsinler. Doğal olarak sosyal bir sınıflamaya

---

[406] Gerard O'Donnel, **Mastering Socilogy** (4. Basım. İngiltere: Palgrave, 2002) s. 126
[407] Rose ve Pevalin, **Ön.ver.**, s. 13-19
[408] **Aynı**, s. 15

Anadolu Üniversitesi

ölçeğine yönelik belirgin bir kavramsal yapı, sosyal farklılıkların ne anlama geldiği konusundaki tüm engelleri ortadan kaldırmaz. Fakat doğru bir şekilde yapılandırılmış ve geçerliliği ispat edilmiş sosyoekonomik sınıf ölçeği açıklamaya yönelik en azından bir engeli ortadan kaldırmış olur. Bunların dışında NS-SEC ölçeğindeki sınıflarda ya da kategorilerde beceri veya kafa/kol gücü ile çalışma ayrımı yoktur. NS-SEC ölçeğinin kavramsal çerçevesinde beceri veya vasıf düşüncesi/ayrımı yoktur, bu yüzden ölçekte vasfı vurgulayan kategori isimleri kullanılmamıştır ayrıca bu istihdam ilişkilerini temel alan bir yaklaşıma ters düşmektedir. Hem endüstrinin hem de mesleklerin yapısındaki ve doğasındaki değişimler kafa/kol gücü ile çalışma ayrımını yanıltıcı ve modası geçmiş kılmıştır.[409]

Yeni bir ölçek yaratılmasına rağmen operasyonel gereklilikleri, önceden kullanılan sınıflamaların gereklilikleri ile aynı kalmıştır. Hiç çalışmamış ve uzun dönemli işsiz kategorileri dışında, kamuoyu anketleri veya nüfus sayımından NS-SEC ölçeğinin oluşturulmasında gerekli olan bilginin ve kullanılan yöntemlerin Genel Sicil'in Sosyal Sınıflar Ölçeği ve Sosyoekonomik Gruplar Ölçeği için kullanılanların aynısı olduğu bildirilmektedir. Bu toplana bilgiler meslek, kuruluşun boyutu ve istihdam statüsüdür. Ölçüm anlamında NS-SEC nominaldir, fakat Genel Sicil'in Sosyal Sınıf ölçeği mesleki beceri veya sosyal konum açısından sıralı bir ölçektir. Pek çok araştırmacı bu özelliği uygun bulmaktadır ama bunun da bir problem olduğu, örneğin Genel Sicil Sosyal Sınıf ölçeğinin bu sebepten dolayı hiçbir zaman kendi başına çalışanları farklılaştıramadığı vurgulanmaktadır. Her koşulda istihdam ilişkileri yaklaşımının nominal ölçüm seviyesi ve uygun analitik teknikleri gerektirdiği vurgulanmaktadır. Bununla beraber NS-SEC ölçeği sosyal eşitsizliğin ilişkisel ve dağılımsal yönlerini ölçmek için tasarlanmıştır, dolayısıyla NS-SEC'in temeli istihdam ilişkilerine bağlıdır. Bu sınıflama, istihdam ilişkileri anlamında sınıf içi varyansı azaltırken, sınıflar arası varyansı arttırmaktadır[410] NS-SEC sosyal ilişkileri temel aldığı için, barındırdığı sınıfları hiyerarşik bir yapı içine incelemek

---

[409] **Aynı**, s. 14

[410] David Rose ve David J. Pevalin, "The NS-SEC Described," **A Researcher's Guide to the National Statistics Socio-economic Classification.** Ed.: D. Rose ve D. J. Pevalin (İngiltere: Sage Publications, 2003), s. 19

doğru değildir. doğal olarak bazı sınıf kategorileri diğerlerine göre daha üstündür, fakat NS-SEC gibi bir ölçeğinin tamamen hiyerarşik bir yapı içine sokulması mümkün değildir. Genel Sicil'in Sosyal Sınıf Ölçeğinde olduğu gibi, bu ölçekte toplumu katmanlar şeklinde ifade etmek mümkün değildir.

Tablo 23'de İngiltere'de en son geliştirilmiş resmi sınıf şeması olan NS-SEC ölçeğinin operasyonel kategorileri ve alt kategorileri verilmektedir.

Tablo 23 Ulusal İstatistiki Sosyoekonomik Sınıflama Ölçeği'nin Operasyonel Kategorileri ve Alt Kategorileri

L1		**Büyük işletmelerde iş verenler**	**L10**		**Düşük düzey denetim meslekleri**
L2		**Yüksek düzey yönetim meslekleri**	**L11**		**Düşük düzey teknik meslekler**
L3		**Yüksek düzey profesyonel meslekler**		L11.1	Düşük düzey teknik zanaat meslekleri
	L3.1	"Geleneksel" çalışanlar		L11.2	Düşük düzey teknik işletici meslekleri
	L3.2	"Yeni" çalışanlar	**L12**		**Yarı-sıradan meslekler**
	L3.3	"Geleneksel" kendi başına çalışanlar		L12.1	Yarı-sıradan satış meslekleri
	L3.4	"Yeni" kendi başına çalışanlar		L12.2	Yarı-sıradan hizmet meslekleri
L4		**Düşük düzey profesyoneller ve yüksek düzey teknik meslekler**		L12.3	Yarı-sıradan teknik meslekler
	L4.1	"Geleneksel" çalışanlar		L12.4	Yarı-sıradan işletici meslekleri
	L4.2	"Yeni" çalışanlar		L12.5	Yarı-sıradan tarımsal meslekler
	L4.3	"Geleneksel" kendi başına çalışanlar		L12.6	Yarı-sıradan sekreterlik meslekleri
	L4.4	"Yeni" kendi başına çalışanlar		L12.7	Yarı-sıradan çocuk bakımı meslekleri
L5		**Düşük düzey yönetim meslekleri**	**L13**		**Sıradan meslekler**
L6		**Yüksek düzey denetim meslekleri**		L13.1	Sıradan satış ve hizmet meslekleri
L7		**Orta düzey meslekler**		L13.2	Sıradan üretim meslekleri
	L7.1	Orta düzey sekreterlik ve idari meslekler		L13.3	Sıradan teknik meslekler
	L7.2	Orta düzey hizmet meslekleri		L13.4	Sıradan işletici meslekleri
	L7.3	Orta düzey teknik ve destekleyici meslekler		L13.5	Sıradan tarımsal meslekleri
	L7.4	Orta düzey mühendislik meslekleri	**L14**		**Hiç çalışmamışlar ve uzun dönemli işsizler**
L8		**Küçük işletmelerde işverenler**		L14.1	Hiç çalışmamışlar
	L8.1	Endüstride, ticaret ve hizmet sektöründeki küçük işletmelerde işverenler		L14.2	Uzun dönemli işsizler
	L8.2	Tarım alanında küçük işletmelerde işverenler	**L15**		**Tam zamanlı öğrenciler**
L9		**Kendi hesabına çalışanlar**	**L16**		**Belirtilmemiş veya uygun açıklanmamış meslekler**
	L9.1	Kendi hesabına çalışanlar (profesyonel olmayan)	**L17**		**Diğer sebeblerden dolayı sınıflanamayanlar**
	L9.2	Tarım alanında kendi hesabına çalışanlar			

David Rose ve Davis J. Pevalin, "The NS-SEC Described," **A Researcher's Guide to the National Statistics Socio-economic Classification.** Ed.: Davis Rose ve Davis J. Pevalin. (İngiltere: Sage Publications, 2003) s. 7

NS-SEC ölçeğinin operasyonel versiyonunun iki amacı olduğu ileri sürülmektedir. İlk olarak önceden yoğun olarak kullanılan Genel Sicil'in Sosyal Sınıflar Ölçeği ve Sosyoekonomik Gruplar Ölçeği ile yeni sınıflama arasındaki değişimleri ve geçişleri göstermektedir. Çünkü bu yeni sınıflama söz konusu ölçeklerin gelişmiş ve daha belirgin kavramlar üzerine oturmuş bir biçimidir, ayrıca yeni ölçeğin, önceki ölçeklerle bir devamlılık sağlaması gerekmektedir. İkinci olarak NS-SEC'in temel kategorileri göz önüne alındığında, bu sınıflamanın, mümkün olan farklı gruplandırmalar anlamında araştırmacıya maksimum esnekliği sağlamak için tasarlandığı görülmektedir. Başka bir deyişle, bu kategoriler temelde sosyal sınıflamaya yönelik istihdam ilişkileri yaklaşımıyla belirlenen "emek piyasa" konumlarını tanımlamaktadır. Fakat, bu kategoriler sosyoekonomik-sınıflar şeklinde adlandırılabilecek, 9, 8, 5 ve 3'lü sınıflar ya da farklı analitik değişkenler şeklinde de gruplandırılabilmekte ve araştırmalarda kullanılmaktadır. Ölçeğin operasyonel biçimi genel anlamda bilginin toplanması ve sınıflanması ile ilgiliyken, yukarıda sözü edilen gruplandırmalar veriyi yorumlama ve sosyoekonomik sınıf grupları oluşturmakla ilgilidir. Tablo 24'de NS-SEC ölçeğinin 8 sınıfa ayrılmış bir sosyoekonomik gruplanması görülmektedir.

Tablo 24 Ulusal İstatistiki Sosyoekonomik Sınıflama Ölçeği

	Sosyal Sınıf
Sınıf 1	Yüksek düzey yönetimsel ve profesyonel meslekler
Sınıf 1.1	Geniş çaplı işverenler ve yüksek düzey idari meslekler
Sınıf 1.2	Yüksek düzey profesyonel meslekler
Sınıf 2	Düşük düzey idari ve profesyonel meslekler
Sınıf 3	Orta düzey meslekler
Sınıf 4	Küçük çaplı işverenler ve kendi hesabına çalışanlar
Sınıf 5	Düşük düzey denetleyici ve teknik meslekler
Sınıf 6	Yarı-sıradan meslekler (Semi-routine occupations)
Sınıf 7	Sıradan meslekler (Routine occupations)
Sınıf 8	Hiç çalışmayanlar ve uzun dönemli işsizler

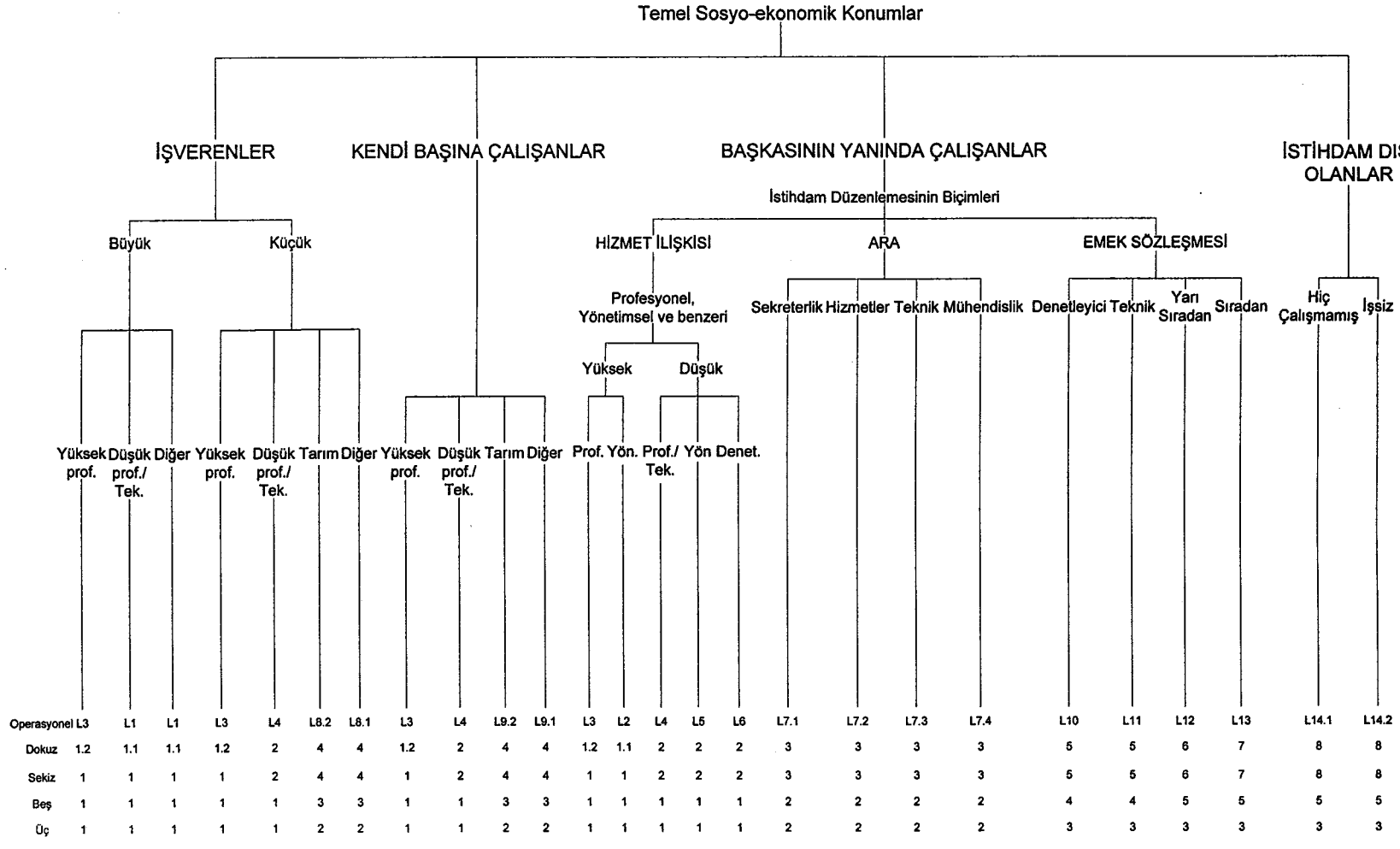
David Rose ve Davis J. Pevalin, "The National Statistics Socioeconomic Classification: Unifying Official and Sociological Approaches to the Conceptualisation and Measurement of Social Class," **Iser Working Papers**, 4:1-29, (2001) s. 19

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

NS-SEC ölçeği, İngiltere'de tüm alanlarda kullanılmaya başlanmıştır, literatüre bakıldığında bu ölçeği diğerlerinden ayıran en önemli özellik çok açık bir kavramsal yapıya sahip olmasıdır. NS-SEC ölçeğinin temelinde Goldthorpe Sınıf Şeması'nın kavramsal altyapısı vardır.[411] Bu nedenle, NS-SEC ölçeğinin kavramsal altyapısı üzerinde durulmasında fayda vardır. Şekil 6'da NS-SEC ölçeğinin kavramsal alt yapısı verilmektedir. NS-SEC ölçeğinin en belirgin özelliği ölçek yapısının istihdam ilişkileri üzerine kurulmasıdır ve temel ayrım bu gruplar arasında yapılmaktadır. Bunlar işverenler, kendi başına çalışanlar ve başkasının yanında çalışanlardır. Çalışma anlamında sosyal ilişkileri temel alarak konumları tanımlayan herhangi bir ölçek bu üç unsuru taşımalıdır. Ölçekte Goldthorpe'nin fikirlerini temel alan diğer bir ayrım başkalarının yanında çalışanlara yöneliktir ve işverenlerle, bu kişilerin altında çalışanların ilişkisini yansıtmaktadır. Başkalarının yanında çalışanların arasında farklı istihdam ilişkileri ve şartlarının olduğunu gözlemlemek, bu kişilerin yaptıkları çalışma sözleşmeleri (istihdam sözleşmeleri) aracılığıyla farklı emek piyasa şartlarına ve çalışma durumlarına sahip oldukları anlamına gelmektedir. Emek piyasa şartları gelir, ekonomik güvence gibi unsurları kapsarken, çalışma durumu çalışmadaki özerkliği ve yetkiyi ifade etmektedir. Bu anlamda Şekil 6'da görüldüğü üzere 3 tür istihdam düzenlemesinden söz edilmektedir. Bunlar, hizmet ilişkisi, emek sözleşmesi ve ara biçimlerdir. Hizmet ilişkisinde çalışanlar hem aylık maaş gibi anlık ödüllere ve hem de kariyer yapma gibi uzun dönemli menfaatlere sahiplerdir. Bu ilişkide çalışanlar belirli bir noktaya kadar kontrol ve yetkiye sahiptirler. Yüksek düzey profesyonel veya idari meslekler buna örnektir. Emek sözleşmesinde, çalışanlar kısa dönemli para ödüllerine sahiptirler. Yaptıkları işler genellikle denetlenir ve çalıştıkları zaman veya yaptıkları iş kadar para kazanırlar. Bu sözleşme çoğunlukla işçi sınıfı için geçerlidir. Ara istihdam düzenlemeleri, hem hizmet ilişkisinden hem de emek sözleşmesinden bazı unsurları bünyesinde barındırmaktadır. Örneğin sekreterlik ve büro ile ilgili meslekler bu grubun içindedir.

---

[411] David Rose ve David J. Pevalin, "The National Statistics Socio-Economic Classification: Unifying Official and Sociological Approaches to the Conceptualisation and Measurement of Social Class in the United Kingdom," **Societes Contemporaines**. Sayı no 45-46: 75-105, (2002), s. 88

Şekil 6 NS-SEC Ölçeğinin Kavramsal Yapısı

David Rose ve Davis J. Pevalin, "The NS-SEC Described," **A Researcher's Guide to the National Statistics Socio-economic Classification.** Ed.: Davis Rose ve Davis J. Pevalin. (İngiltere: Sage Publications, 2003)'den uyarlanmıştır

Yukarıda değinilen unsurlar NS-SEC ölçeğinin kavramsal yapısının temelini oluşturan öğelerdir ve tamamıyla Goldthorpe'un fikirleridir. Çalışmanın bu bölümünde bu bilgilere çok kısa bir şekilde değinilmiştir. Bunlara, Goldthorpe'un Sınıf Şemasını açıklarken daha detaylı değinilecektir. NS-SEC ölçeğine bakıldığında Goldthorpe sınıf şemasından farklı olarak istihdam dışında olanlara yönelik farklı bir kategori açılmıştır. Bu ölçekte önemli olan nokta başkalarının yanında çalışanları Goldthorpe'nin piyasa ve çalışma şartlarına yönelik fikirleri doğrultusunda oldukça etkin bir şekilde ayırmasıdır. Başkalarının yanında çalışanlar, günümüz toplumlarında oldukça fazla çoğalmış ve farklılaşmıştır.

Bildirildiğine göre, istihdam statüsü bileşimleriyle, mesleki grupların NS-SEC sınıflarına yerleşimi, istihdam ilişkileri verisinin analiz edilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Bu bilgilerin çoğu ölçeği geliştiren grup tarafından İngiltere'de resmi anlamda uygulanan 1996/97 İş Gücü Anketi'nden (Labor Force Survey) elde edilmiştir. Aynı zamanda farklı mesleklerin istihdam ilişkilerine yönelik bilgi için çeşitli kaynaklara da danışıldığı bildirilmektedir.[412]

1.2.2.5. Reklamcılar Enstitüsü Ölçeği (The Institute of Practitioners in Advertising Scale, IPA Scale)

Reklam endüstrisi pazar araştırması amacıyla İngiltere'de alternatif bir sınıflama sistemi geliştirmiştir çünkü Genel Sicil sosyal sınıf ölçeği gelire yönelik açık bir bağlantıya sahip değildir ve reklam endüstrisini ilgilendiren de bu insanların söz konusu harcanabilir geliridir.[413] Bu anlamda en sık rastlanan sınıflama İngiltere'deki Reklamcılar Enstitüsü (Institute of Practitioners in Advertising, IPA) tarafından devreye sokulan sınıflamadır; bu insanları meslek bazında 6 sınıfa ayırmaktadır: A, B, C1, C2, D, ve E. Bu, bir çok açıdan Genel Sicil sosyal sınıf ölçeğine benzer bilgi sağlamaktadır. Sınır oluşturan sınıflar (C1 ve C2) genellikle içerikleri açısından karıştırılmaktadır. Örneğin C2 kol gücü ile çalışan vasıflı işçileri, ustabaşlarını ve kendi başına çalışanları

[412] David Rose ve David J. Pevalin, "The NS-SEC Explained," **A Researcher's Guide to the National Statistics Socio-economic Classification**. Ed.: D. Rose ve D. J. Pevalin (İngiltere: Sage Publications, 2003), s. 31-36

[413] Kirby, **Ön.ver.**, s. 15

kapsamaktadır. Tablo 25'de IPA sınıf ölçeği örnek mesleklerle birlikte verilmektedir.

Tablo 25 Reklamcılar Enstitüsü (IPA) Ölçeği

Sosyal Sınıf		Uygulamada Aldığı İsim	Meslek Örnekleri
Sınıf A	Üst Düzey Yönetici, İdari veya Profesyonel Meslekler	Üst-Orta Sınıf	Gözlükçüler, yargıçlar, avukatlar, cerrahlar, muhasebeciler, büyük firmalardaki genel müdürler
Sınıf B	Ara Yönetici, İdari veya Profesyonel Meslekler	Orta Sınıf	Uçak pilotları, hemşireler, öğretmenler, orta düzey yöneticiler
Sınıf C1	Denetleyici veya Sekreterlik ve Alt Düzey Yönetici, İdari, veya Profesyonel Meslekler	Alt-Orta Sınıf	Büro elemanları, resepsiyonistler, sekreterler, satış yardımcıları, bilgisayar operatörleri
Sınıf C2	Vasıflı Kol Gücü ile Çalışan İşçiler	Üst İşçi Sınıfı	Marangozlar, duvarcılar, elektrikçiler, ahçılar, su tesisatçıları
Sınıf D	Yarı Vasıflı ve Vasıfsız Kol Gücü ile Çalışan İşçiler	Yarı-Vasıflı ve Alt Düzey İşçi Sınıfı	Postacılar, barmenler, ofis temizlikçileri, tarım işçileri, karayolu işçileri
Sınıf E	En Düşük Gelir Düzeyindekiler	Fakir	Bakım yurtlarında kalanlar, mevsimlik işçiler, uzun dönem işsizler ve diğer en düşük gelir düzeyindekiler

Ken Browne, **An Introduction to Sociology** (2. Basım. Amerika: Blackwell Publishers, 1998) s. 26

Son zamanlarda, bireylerin ne tükettiği ve paralarını nasıl harcadığımız fikri sosyolojide önemli konuların arasına girmiştir. Bu da tüketim ile ilgili konulara daha fazla yoğunluk ayrılmasına neden olmuştur. Buradaki mantık şudur: senelik belli bir seviyenin üzerinde geliri olan iki kişinin harcama alışkanlıkları farklı olabilir ve dolayısıyla yaşam biçimleri de farklılık gösterir. Bu yaklaşım göreli olarak zengin olan insanların paralarını nasıl harcadıklarına eğilmekte ve bu tip seçenekleri gerçekleştirmek için yetersiz kaynakları olan insanların üzerindeki sınırlılıkları görmezden gelmektedir. Fakat medya ve reklamcılık sektöründe buna benzer pek çok ölçek vardır ve mesleği temel alan sosyal sınıf ölçümünün artık ilgi odağı olmadığını, insanları tüketim kalıpları veya yaşam biçimlerine göre sınıflamanın ihtiyacını vurgulayan fikri benimseyen sosyologlar tarafından çıkartılmıştır. Bu sınıflama pek çok ülkede kullanılmaktadır. Türkiye'de reklam ve medya sektöründe hakim olan bu sınıflama kategorileridir. Sektör çalışanları hedef kitle gruplarını belirlemede bu kategori isimlerini yoğun şekilde kullanmaktadır.

Literatüre bakıldığında reklam, medya ve pazar araştırmasında kullanılan bu ölçeğin, sınıf analizine yönelik çok önemli bir alternatif olmadığı görülmektedir. Genellikle veri, küçük örneklemlerden, görüşmeciler tarafından toplandığında yanlılık ve güvenirlilik problemleri olduğu ileri sürülmektedir. Devlet birimleri, tanımlama ve açıklamayla ilgilenen sosyal bilimciler tarafından pek kullanılmamaktadır çünkü yapılan çalışmalarda çok iyi işlemediği vurgulanmaktadır. En temel avantajı tüm erişkin nüfusa uygulanabilir olmasıdır. Bu ölçek, istihdam statüsünü, halihazırdaki veya önceki mesleği, çalışılan örgüt tipini, örgüt içindeki dereceyi, işçi sayısını, yönetilen veya denetlenen kişi sayısını ve nitelikleri temel alarak ölçüm yapmaktadır. Hane bazında değerlendirilmektedir ve "çalışmayanlara" yönelik sınıflama ve çalışma dışında bırakma yönergeleri vardır.[414] Literatürde bu ölçek IPA Sosyal Derecelemesi (Social Grade, SG) şeklinde de geçmektedir.

1.2.2.6. Surrey Mesleki Sınıf Ölçeği

Bu sosyal sınıflama modeli İngiltere'de Surrey Üniversitesi'nde Sara Arber, Angela Dale ve G. Nigel Gilbert tarafından geliştirilmiştir.[415] Amaç, sınıf yapısındaki farklı kadın ve erkek pozisyonlarını ortaya koyan bir sosyal sınıflama ölçeği yaratmaktır. Bundan dolayı Goldthorpe'un modeli ile karşılaştırıldığında, evli olsun ya da olmasın kadınlar kendi mesleklerine göre sınıflandırılmaktadırlar. Bu da mesleki grupların genellikle kadın veya erkeğin baskınlığı altında olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Surrey modeli bundan dolayı Goldthorpe'ye yapılan feminist eleştiriyi ve erkek hane reisi sınıflama sisteminin kalmasını savunanları içinde barından bir sınıf yapısının sunulmasına yönelik çabayı temsil etmektedir. Surrey mesleki sınıf modelinde kullanılan kategoriler Tablo 26'da verilmektedir.

---

[414] Rose ve O'Reilly, 1997, **Ön.ver.**, s. 174
[415] Kirby, **Ön.ver.**, s. 18

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

Tablo 26 Surrey Mesleki Sınıf Ölçeği

Sınıf 1	Üst Düzey Profesyoneller ve Büyük Mal Sahipleri
Sınıf 2	İşverenler ve Yöneticiler
Sınıf 3	Alt Düzey Profesyoneller
Sınıf 4	Büro Çalışanları ve Sekreterler
Sınıf 5	Ustabaşılar ve Kol Gücü ile Kendi Başına Çalışanlar
Sınıf 6a	Satış ve Kişisel Hizmetler
Sınıf 6b	Kol Gücü ile Çalışan Vasıflı İşçiler
Sınıf 7	Kol Gücü ile Çalışan Yarı Vasıflı İşçiler
Sınıf 8	Kol Gücü ile Çalışan Vasıfsız İşçiler

Mark Kirby, **Stratification and Differentiation** (İngiltere: Macmillan Pres Ltd., 1999) s. 19

Sınıf 6 bölümlemesi, açık bir cinsiyet farkının olduğu bir alanı işaret etmektedir, çünkü kol gücü ile çalışan vasıflı işçilerin büyük bir bölümü erkek olurken, satış ve kişisel hizmet çalışanlarının büyük bir bölümü kadındır. Bundan dolayı, ölçek meslekleşmenin cinsiyet öğesini ön plana çıkarmaktadır.

Fakat, kadınları kendi ifadelerine göre kapsam içersine alma çabasındaki problem, kalıcı ya da sürekli pozisyonlarda bulunan kadınlar ile (ki bu durumun onların yaşam biçimlerine çok önemli bir etkisi vardır) geçici pozisyonda olan kadınlar (özellikle rutin ücretli mesleklere sahip olmayanlar) arasında bir ayrım yaratmaktadır. Aynı zamanda, bu modelde kısmen (part time) çalışan kadınları da sınıflamak zordur çünkü, bu bazı kadınların yaşamlarında geçici bir etmenken diğerlerinin yaşamında daha kalıcı ilişkileri ifade edebilir. Bu kadınların erkeklere nazaran ücretli istihdam ile olan daha karmaşık ilişkilerini ortaya koymakta ve bu karışıklıkla başa çıkabilecek sınıflama sistemlerini geliştirme çabasında ortaya çıkabilecek problemlere ışık tutmaktadır.

1.2.2.7. Cambridge Ölçeği

Cambridge Ölçeği Alexander. Stewart, Kenneth Prandy ve Robert Martin Blackburn tarafından geliştirilmiştir. Stewart, Prandy ve Blackburn mesleklerin sadece prestij ölçümleri ile açıklanmasını doğru bulmamaktadır ve onlara göre çok boyutlu bir ölçüme ihtiyaç vardır. Dolayısıyla bu sınıf ölçeği ilişkisel bir yaklaşım sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımın temelinde insanların aynı tabakalaşma konumundaki insanlarla etkileşime girme isteği yatmaktadır. Yani onlara göre, belirli bir mesleği elinde bulunduranların aynı

tabakalaşma konumunda olanlarla etkileşime geçmeyi seçtikleri varsayılırsa, etkileşime giren insanların sahip oldukları meslekler anlamında mesleki bir sınıf ölçeği geliştirmek mümkündür. Bu tip bir yaklaşımda deneklerden veri toplamak oldukça basittir. Onlardan, mesleki prestij ölçeklerinde olduğu gibi meslekleri derecelendirmelerini istemek yerine onlara sadece kendi meslekleri ve sosyal ilişki içersinde oldukları kişilerin meslekleri sorulmaktadır. Bu da mesleki ölçeklere yönelik ilişkisel yaklaşımın temelini oluşturmaktadır. Bu yaklaşımın en önemli avantajı deneklerin çok daha kolay cevap verebilmeleridir çünkü basit anlamda arkadaşlarının kim olduğu ve onların mesleklerinin ne olduğu sorulmaktadır. Bu sorular onlara meslekleri prestij anlamında derecelemekten çok daha anlamlı gelmektedir. Ayrıca bu yaklaşımda deneklerin tabakalaşmaya yönelik mükemmel bir bilgiye sahip oldukları yönünde bir varsayım yoktur, çünkü mesleki prestij çalışmalarında tek kaynak deneklerin mesleklere yönelik yaptıkları taraflı değerlendirmelerdir ve deneklerin tabakalaşma sürecini bildikleri yani kendilerinden değerlendirmeleri istenen her mesleğin ne olduğunu bildikleri varsayılmaktadır. Dolayısıyla ilişkisel yaklaşımda böyle bir varsayım yoktur ve bilmeleri gereken tek konu kendi ve arkadaşlarının meslekleridir. Böylece mesleki prestij çalışmalarında deneklerin bilgisizliğinden kaynaklanan sorunlardan uzaklaşılmış olur.[416]

Stewart, Prandy ve Blackburn, Cambridge ölçeğini oluşturmaya yönelik verilerini Cambridge şehrinin 60 mil yarıçapı içinde yer alan 32 kuruluştaki 1918 beyaz yakalı çalışandan toplamıştır. Yüzyüze görüşme esnasında deneklerden kendi meslekleri, babalarının meslekleri, en yakındaki komşularının meslekleri ve iş dışında yakın arkadaş oldukları 4 kişinin mesleği istenmiştir. Görüldüğü üzere oluşturulmaya çalışan mesleki ölçek ilişkisel bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir ve çok boyutludur. Bu arada üzerine yoğunlaşılan veriler deneklerin kendi meslekleri ve arkadaşlarının meslekleridir. Bu veriler toplandıktan sonra karmaşık istatistiki analizler sonucunda bir araya getirilmiş, meslekler yönelik Cambridge Ölçeği ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca çalışmada

---

[416] Alexander Stewart, Kenneth Prandy ve Robert Martin Blackburn, **Social Stratification & Occupations** (Amerika: Holmes & Meier Publishers, 1980) s. 17-32

olmayan meslekler Stewart, Prandy ve Blackburn tarafından araştırmada çıkan mesleklerle bağlantılı şekilde derecelendirilmiştir.[417]

Aşağıda değinilecek Hope-Golthorpe mesleki sınıf ölçeği itibara yönelik bir değerlendirmeyken, Cambridge Ölçeği ilişkiseldir. Stewart, Prandy ve Blackburn bu ölçeğin geniş anlamda toplumsal tabakalaşmanın ve sosyal eşitsizliğin bir ölçümü olduğunu vurgulamışlardır. Onlara göre bu ölçek farklı mesleklerin piyasa çıktılarını ve bunlarla bağdaşan yaşan biçimlerini ölçmektedir. Bu ölçeğin amacı, sosyal yapıyı ve bunun nüfusun farklı kesimlerinde yarattığı farklı piyasa olanaklarını veya becerilerini ölçmek değildir. gerçekte, Cambridge ölçeğini yaratanlar kuramsal konumu toplumsal dinamiklerle bağlantılı temel problemlere yönelik statik bir yaklaşımın üzerine kurulu sınıf analizini reddetmektedir. Dolayısıyla onlara göre, Cambridge ölçeği bir statü ölçeği değil, toplumsal deneyim yani belirgin toplumsal süreçlerle belirlenen yaşam biçiminin bir ölçümüdür. Ölçeğin hem sosyal hem de ekonomik boyutu vardır ve temelde sosyal eşitsizliğin kategorik ölçümlerle analizine şüphe ile yaklaşmaktadır.[418]

Sonuç itibariyle Cambridge Ölçeği, sınıf analizine yönelik farklı bir bakış açısıdır, diğer ölçeklere göre üstün ve zayıf yönleri vardır, zaman içinde çeşitli eleştirilerde almıştır. Bu ölçek sonradan gözden geçirilip, güncelleştirilmiştir.[419]

1.2.3. Mesleki Prestij veya Toplumsal Derecelemeye Yönelik Taraflı Ölçekler

Mesleği temel alan sınıf yapısının tarafsız ölçümleriyle ilgili ana problem insanların kendilerinin nerede olmak istediklerine ilişkin hislerini hesaba katmamalarıdır. Bireyler bir sınıfa sadece yaptıkları iş temel alınarak atanmaktadır. Örneğin, öğretmenlerin yaptıkları meslek bazında kaçınılmaz bir şekilde orta sınıf olarak tanımlanmalarına karşın, onların kendilerini işçi sınıfı olarak tanımlamalarını engelliyecek hiçbir şey yoktur. [420]

---

[417] **Aynı**, s. 36
[418] Rose ve O'Reilly, 1997, **Ön.ver.**, s. 7
[419] Ken Prandy, "The Revised Cambridge Scale of Occupations," **Sociology**. 24,4: 629-655, (1990), s. 629
[420] Kirby, **Ön.ver.**, s. 21

Bu durum, yani tarafsız ve taraflı ölçüm çatışmasından kaynaklanan bulgular ışığında hangi ölçümün sınıf yapısını daha doğru tanımladığına ilişkin önemli bir soruyu ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, sınıflamaya temel olarak kafa/kol gücü ayrımı kullanıldığında, 1991'de İngiltere'deki nüfus sayımı İngiliz nüfusunun (veya en azından ekonomik açıdan aktif bölümünün) % 56'sının orta sınıf, % 42'sinin ise işçi sınıfı olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık 1989 MORI Kamuoyu araştırması % 30'luk bir kesimin kendisini orta sınıf olarak, geriye kalan % 67'lik kendisini işçi sınıfı olarak tanımladığını ortaya çıkarmıştır. Gene İngiltere'de 1993 yılında yapılan bir araştırma A ve B meslek grubuna bulunanların % 40'ı kendini işçi sınıfı olarak ifade ederken D ve E sınıflarında yer alanların % 14'ü kendini orta sınıfta görmektedir. Belirgin bir şekilde bu bulgular sınıf yapısının birbirine karşıt yansımalarını ifade etmektedir.[421]

Son dönemlerde kültür ve kimliğe yönelik daha fazla yoğunlaşma vardır. Yani insanların kendilerini nasıl gördükleri ve bunun onların etrafındaki kültür veya yaşam biçiminden nasıl etkilendiği daha ön plandadır. Bu da insanların nasıl düşündüklerini ve ne hissettiklerini bilmeyle ilgilidir. Bu eğilim şu gerçeği ortaya çıkarmaktadır; sınıf eşitsizliklerine yönelik araştırma sınıf yapısının statik ölçümlerine yönelik analizlerden (temel olarak bir insanı bir sınıf ölçeğine atamak ve ardından eğitim ve sağlık gibi çeşitli faktörleri ile sınıf pozisyonları arasındaki bağlantıları araştırmak) daha çok sınıf oluşumlarının süreçlerine ve insanların kendilerini nasıl bir sınıf olarak ifade ettiklerine ilişkin sorulara kaymaktadır.

Genel Sicil Sınıf Ölçeği ve pazar araştırmacılarının kullandığı sınıf kategorileri aynı zamanda statü veya prestij ölçekleri olarak da tanımlanabilmektedir, fakat, prestij nitelemesi, mesleklerin varsayılan prestiji veya arzu edilirliliğine göre yapılandırılmış mesleki ölçekler için daha uygundur.

Mesleki prestij ölçekleri genellikle sübjektif, taraflı olarak tanımlanır; yani başka bir deyişle, bunların bir nüfus içindeki mesleklerin göreli prestijlerine yönelik taraflı değerlendirmeler olduğu ileri sürülmektedir. Bu tip bir ölçeğin en bilineni daha önceden de belirtildiği gibi 1947'de North ve Hatt tarafından Amerika'da NORC (Ulusal Kamuoyu Araştırma Merkezi) için yapılandırılan

---

[421] **Aynı**, s. 21

ölçektir.[422] Burada 90 mesleğin bir kesiti, nüfusun ulusal bazdaki bir örneklemi ile "mükemmelden" başlayıp "zayıf" statüye kadar derecelenen bir ölçekte sıralanmıştır. Ortaya çıkan mesleki prestij ölçeği önceki bölümlerde değinilen sosyoekonomik sınıflamalara yakından benzemektedir: doktor veya yargıç gibi daha profesyonel ve güçlü meslekler en tepede, çöpçü, karayolu işçisi gibi düşük vasıf gerektiren meslekler ise en altta derecelenmiştir. Önceki ve sonraki sınıflama çalışmalarının sonuçları arasında yüksek bir istatistiki korelasyon olduğu ispatlanmıştır. Belirli diğer ülkelerde yapılan benzeri sübjektif derecelemelerin karşılaştırılması sonucunda, mesleki prestij sıralamalarında ulusal çapta yüksek bir fikir birliği olduğu ortaya çıkmıştır. Bu deneysel bulgular, toplumsal tabakalaşmayla ilgili birbiri ile bağlantılı iki işlevsel tartışma için doğrulama sağlamıştır. Öncelikle, farklı mesleklerin göreli prestiji ile ilgili kayıt edilmiş uyuşmaların veya üzerinde fikir birliğine varılmış noktaların ölçüm sonuçları, incelemedeki mesleklere atanmış maddi ödüllerin ve gücün dağılımına denk düşmektedir. Bundan dolayı mesleki prestijle ilgili bu çalışmanın sonuçları mesleki eşitsizlik dağılımının gerçekte nüfusun büyük bir bölümünde meşru olarak kabul edildiğini ortaya koymuştur. Davis ve Moore'un vurguladığı gibi maddi ödüllerin ve statünün derecelemelerinin gerçek çerçevesi topluma yönelik farklı mesleklerin işlevsel önemini yansıtmakta, aynı zamanda da bu pozisyonları doldurmak için gerekli olan yeteneğin ve eğitimin de bir ölçümü olmaktadır. İkinci olarak belirli mesleklerin prestij sınıflamasına yönelik uluslararası benzerlikler, temelde yatan bir "endüstrileşme mantığını" yansıtmaktadır. Bu Anthony Giddens tarafından ortaya atılmış kuramsal bir tartışmadır ve buna göre 1960'lardaki "Ortodoks Konsensüsü"nün ana yapısını oluşturmaktadır. Literatüre bakıldığında tüm endüstriyel toplumlarda benzer bir iş bölümü ve benzer mesleki prestij yapısına (veya sınıflara) ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Bu iki sonuç W. R. Hodge'nin şu ifadesinde dile getirilmektedir; Gelişme kısmen, endüstriyel bir ekonomiyi desteklemek için gerekli olan vasıflı büro, yönetim ve profesyonel pozisyonlara yönelik insanların eğitilmesi ve bu insanların istihdam edilmesiyle bağlantılıdır. Böylece, mesleki değerlendirmenin,

---

[422] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 61

gelişmiş sistemini elde etmek, hızlı endüstrileşmeye yönelik ön bir gereklilik halini almıştır. Bu zamana kadar mesleklerin bu tip bir değerlendirmesi, yeterli sayıda ve kalitede kaynağın ve personelin, bir ulusun endüstriyel gelişimi için oldukça önemli olan mesleki pozisyonlara yerleştirilmesini garanti altına almaktadır.[423]

1.2.3.1. Hall-Jones Ölçeği (H-J Scale)

Mesleki derecelendirmeye yönelik benzer ölçekler İngiltere'de de yapılandırılmıştır. II. Dünya Savaşı biter bitmez, İngiltere'de sosyal hareketliliğe yönelik temel incelemenin bir bölümü olarak geliştirilen Hall-Jones Ölçeği buna örnektir. Önceki bölümde değinildiği gibi 1949 yılında İngiltere'de geliştirilen Hall-Jones ölçeği (John Hall ve Caradog B. Jones) meslekleri prestijlerine göre ayırmaya ve onları benzer prestij düzeyleri bazında gruplamaya çalışmıştır Bu çalışmanın arkasındaki mantık kısaca şöyle ifade ediliyordu: "Eğer sosyal sınıftaki değişim, meslekteki değişimle takip ediliyorsa, öncelikli olarak mesleklerin sosyal derecelenmesine yönelik bir inceleme şarttır." John Hall ve Caradog B. Jones, İngiltere ve Galler'deki sosyal hareketlilik ve sosyal sınıf farklılıklarından sorumlu faktörleri belirlemek için Nuffield Vakfının çalışmaları ile ilgilenmişlerdi. Hall ve Jones insanları mesleklere göre grupladılar ve önceden oluşturdukları meslek sınıflamalarının toplumsal görüş ile tutarlı olup olmadığını test etmek istediler. Bunu açmak gerekirse, Hall ve Jones öncellikli olarak bir mesleki ölçek ortaya koydular bunun deneklerin ortaya koydukları mesleki prestij değerlendirmeleriyle karşılaştırdılar. Hall ve Jones'un araştırmalarında kullandıkları mesleki ölçek Tablo 27'de görülmektedir. Pilot çalışmada 343 kişilik bir örneklem, uyguladıkları asıl çalışmada ise 1056 kişilik bir örneklem kullanmışlardı. Denekler genellikle, kamu kuruluşlarından, sendika üyelerinden, yerel idare kurumlarının üyelerinden, yaşam sigortası çalışanlarından, ve yetişkin eğitim sınıflarından gelen orta sınıfa ait insanlardan oluşuyordu. Deneklerden 30 tane mesleği 7 prestij sınıfında gruplamaları ve ardından bu prestij sınıflarını birbirine göre bir sosyal derece sırasına koymaları

[423] **Aynı**, s. 62

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

istendi. Sonuçlar işlenip, meslekler belirli sınıflara ayrılınca, 5. ve 6. sınıflar ile 2. ve 3. sınıflardaki meslekler arasında çok belirgin bir prestij ayrımının olduğu ortaya çıktı. Fakat 3. ve 4. sınıflar ile 4. ve 5. sınıflar arasındaki farklılıklar çok açık şekilde ortaya çıkmadı.[424] Uzmanlık gerektiren mesleklerde çalışanlar ile yönetici memurların yaptığı değerlendirmeler, işçi ve rutin sekreterlik mesleklerinde çalışanlara göre daha tutarlıdır. Buna rağmen Amerika'daki erken dönem çalışmalarda olduğu gibi Hall ve Jones da farklı gruplardan gelen kodlayıcılar arasında bazı farklılıklar bulmuşlardır. Araştırmanın sonucunda insanların, meslekleri, araştırmacıların Nuffield Vakfı'nın çalışmalarında kullanmayı istedikleri sınıflamalara çok benzer şekilde gruplama eğilimi içersinde oldukları ortaya çıkmıştır.[425]

Tablo 27 Hall-Jones Meslek Ölçeği

1.	Profesyonel ve yüksek düzey idareci meslekler
2.	Yönetici (yönetimle ilgili) ve idareci meslekler
3.	Kontrol eden, denetleyici ve diğer yüksek düzey kafa gücü ile çalışılan meslekler
4.	Kontrol eden, denetleyici ve diğer düşük düzey kafa gücü ile çalışılan meslekler
5.	Vasıflı kol gücü ile ve sıradan kafa gücü ile çalışılan meslekler
6.	Yarı vasıflı kol gücü ile çalışılan meslekler
7.	Vasıfsız kol gücü ile çalışılan meslekler

John Hall ve Caradog Jones, "Social Grading of Occupations" **British Journal of Sociology** I, 1: 31-55, (1950) 33

1.2.3.2. Hope-Goldthorpe Ölçeği (H-G Scale)

Hope-Goldthorpe ölçeği John Goldthorpe'nin toplumsal hareketlilik çalışmaları sonucunda çıkmıştır. Bu ölçek 7 sınıfı kapsamaktadır. Bu 7 sınıf ayrıntılı 3 grup içinde yoğunlaştırılmıştır, ki bunları Goldthorpe şöyle adlandırmıştır; "hizmet sınıfı" (sınıf 1 ve 2), "ara sınıf" (sınıf 3, 4 v 5) ve "işçi

[424] John Hall ve Caradog Jones, "Social Grading of Occupations" **British Journal of Sociology**. Cilt no I, Sayı no 1: 31-55, (1950), s. 40
[425] **Aynı**, s. 49

sınıfı" (sınıf 5 ve 6) Bu sınıflamalar son dönemlerde özellikle toplumsal hareketlilik çalışmalarıyla bağlantılı kullanılmıştır. [426]

Bu model İngiltere'de kullanılan resmi sosyal sınıf ölçeklerinden farklıdır çünkü bu sınıflama sistemi Goldthorpe'ın sosyal sınıf ve sınıf yapısına yönelik kuramsal fikirlerinden ortaya çıkmıştır. Bu şekliyle, Weberyan bir analiz ve sınıflama sisteminin temsil etmektedir. Ölçeğin, sosyal sınıfa yönelik sosyoloji kuramlarının yansıması olması ayırt edici bir noktadır, dolayısıyla büyük ölçekli anketlerden sosyal sınıfa yönelik verilerin toplanması anlamında, Weberyan sosyologların baskınlığına bağlı olarak yoğun bir şekilde kullanılmaktadır.

Fakat bu ölçeğe getirilen iki tane eleştiri söz konusudur. Birincisi bu sınıflama, sosyal sınıfa yönelik Weberyan bir görüşü temel alır. Bunun anlamı benzer bir piyasa (gelir ve ekonomik yaşam şansları) ve çalışma (çalışma yerindeki otorite ilişkileri içindeki konumu) durumunu paylaşan insanları bir araya gruplamasıdır. Bu açıdan Marksist yönlü sosyal sınıf kuramlarından oldukça farklıdır. Çünkü Marksist yaklaşım toplumdaki temel bölümleri sosyal sınıflar olarak görmekte ve onların üzerine yoğunlaşmaktadır. Böylece Marksist bir toplumsal tabakalaşma kuramcısı olan Erik Olin Wright söz konusu ölçeğin sosyal sınıflardan çok mesleki sınıfları temel almasından dolayı kapitalist bir toplumda, özellikle burjuvazi ile proletarya arasındaki temel çatışmanın ve bölümlenmenin belirsiz hale geleceğini savunmuştur.

Goldthorpe ölçeğine yapılan ikinci eleştiri şudur; Goldthorpe analizini erkek hane reisini temel alarak yapmıştır, yani evli kadınlar, mesleklerine bakmaksızın kocaları ile aynı sosyal sınıfta atanmıştır. Goldthorpe'a göre bu, birçok durumda çiftin piyasa durumunu ve yaşam biçimini erkeğin belirlediği bir toplum gerçeğini yansıtmaktadır, fakat feminist sosyologlar bu söylemi kabul etmemekte ve bu da sosyal sınıf ölçümlerindeki kadın sınıflaması hakkında süre gelen tartışmalara yol açmaktadır.

Hope-Golthorpe ölçeği, Hall-Jones mesleki prestij ölçeğine yönelik geçerlilik ve güvenirlilik problemlerini ortadan kaldırmak için 1974 yılında geliştirilmiştir. Oxford hareketlilik projesinin ve Goldthorpe'un kuramsal sınıf şemasını ilk basamağıdır. (Hope-Golthorpe ölçeğinin devamında Goltdhorpe

---

[426] Kirby, **Ön.ver.**, s. 17

yoğun şekilde kullanılan kendi kuramsal sınıf şemasını geliştirmiştir.). Hope-Goldthorpe ölçeği mesleklerin toplumsal konumuna yönelik bir anket çalışmasından geliştirilmiştir böylece meslekler veya yapılan işler, toplumsal arzu edilirlilik anlamında derecelenmiştir. Bu anlamda Hope-Goldthorpe ölçeğinin bir mesleki prestij ölçeğinden çok, farklı mesleklerin arzu edilirliğine yönelik bilişsel bir değerlendirme olduğu ileri sürülmektedir. Fakat bununla birlikte belirli bir topluluktan mesleklerin sosyal konumuna yönelik fikirleri alınmıştır.[427] Goldthorpe'a göre Hope-Goldthorpe ölçeği, meslekleri genel arzu edilirliğin bir boyutuna yansıtmaya çalışan yapay bir ölçek olarak kabul edilebilinir. Fakat unutulmaması gereken nokta, genel arzu edilirlilik, seçimi ve ağılıklandırması popüler fikirlere dayanan nitelikler yelpazesine bağlıdır. Öte yandan Goldthorpe'un sonradan geliştirdiği asıl kuramsal sınıf şeması analitiktir ve bireyin ekonomik üretim sürecindeki konumu yansıtmaktadır.[428]

Hope-Goldthorpe Ölçeği Tablo 28'de verilmektedir.

Tablo 28 Hope-Goldthorpe Sınıf Ölçeği

	Sosyal Sınıf	Genel Kategoriler
Sınıf 1	Büyük Mal Sahipleri, Yüksek Düzey Profesyoneller, Yöneticiler ve İdareciler	Hizmet Sınıfları
Sınıf 2	Alt Düzey Profesyoneller, Yöneticiler ve İdareciler, Yüksek Düzey Teknisyenler	
Sınıf 3	Sırandan (Routine) Kafa Gücü ile Çalışanlar	Ara Sınıflar
Sınıf 4	Küçük Ölçekli Esnaf ve Kendi Başına Çalışanlar	
Sınıf 5	Kafa Gücü ile Çalışanların Denetçileri, Düşük Düzey Teknisyenler	
Sınıf 6	Kol Gücü ile Çalışan Vasıflı İşçiler	İşçi Sınıfları
Sınıf 7	Kol Gücü ile Çalışan Yarı Vasıflı ve Vasıfsız İşçiler	

Mark Kirby, **Stratification and Differentiation** (İngiltere: Macmillan Pres Ltd., 1999) s. 18

[427] Richard Bland, "Measuring Social Class," **Sociology**. 13,2: 284-291, (1979), s. 284
[428] Rose ve O'Reilly, 1997, **Ön.ver.**, s. 7

Sonuç itibariyle, K. Hope ve John Goldthorpe, Oxford Hareketlilik Çalışması için yeni bir ölçek yapılandırmışlardır, burada deneklerden, 20 meslekten oluşan bir kümeyi, söz konusu mesleklerin "algılanan sosyal arzu edilirlilik" (bu, NORC ölçeğinin yapılanmasında, bireysel mesleklere puan verilmesinden farklı bir süreçtir) anlamında derecelemeleri istenmiştir. Ardından aynı denekler, kendilerine ait mesleklerden 20 tanesini derecelemeye girmesi için oylamışlardır.

Özetlemek gerekirse, H-G ölçeği mesleklerin sosyal pozisyonu ile ilgili bir anketten elde edilmiş ve böylece meslekler toplumsal arzu edilirlilik düzeyinde derecelenmiştir.[429] Onlara göre, mesleki prestij çalışmalarındaki denekler çok fazla mesleki prestiji değerlendirmezler. Bunun yerine daha çok mesleklerin sıralanmasına yönelik çok belirgin bir boyut olmayan "daha iyi-daha kötü" anlamında uygun gördükleri daha tarafsız, çeşitli mesleki nitelikler (ki bunlar genellikle mesleki ödüller ve gerekliliklerdir) hakkında bildikleri veya bildiklerinin ışığında değerlendirmeler yaparlar.[430] Hope ve Goldthorpe'ye göre bu yöndeki bir değerlendirme, mesleklere yönelik "genel arzuedilirlilik" veya "genel iyilik" olarak adlandırılabilecek bir yapının göstergesidir. Bu görüş açısının doğrulaması, Hope ve Goldthorpe'un Oxford çalışmasına bağlı olarak yapılan bir pilot çalışmadan ortaya çıkmıştır. Bir grup örneklemden 40 mesleği genel duruşlarına göre derecelemeleri istenirken, diğer grup örneklemden meslekleri dört kritere göre değerlendirmeleri istenmiştir. Bunlar yaşam standardı, diğerlerinin üzerindeki güç ve etki, gerekli niteliklerin düzeyleri ve toplum açısından mesleğin değeridir. İki gruptaki değerlendirmelerin birbirine oldukça yakın olduğu vurgulanmıştır. Hope ve Goldthorpe meslekleri analiz birimi şeklinde kullanarak, dört unsurun doğrusal birleşiminin sosyal duruştaki varyansın % 97'sini açıkladığını ortaya koymuşlardır. Bu da kendilerinin ortaya attıkları ve mesleki prestij ölçeklerinin, mesleklerin genel arzuedilirliğine yönelik birleşik bir popüler yargıyı yansıttığı savını desteklemektedir.[431] Meslekleri sosyoekonomik grup, sınıf ve istihdam statüsüne göre gruplayan İngiliz Nüfus

---

[429] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 62
[430] John H. Goldthorpe ve Keith Hope, **The Social Grading Of Occupations, A new Approach and Scale** (İngiltere: Oxford University Pres, 1974) s. 11
[431] Wegener, **Ön.ver.**, s. 264

Sayım Dairesi'nin kategorileriyle başlayıp, araştırmacıların meslekleri 125 mesleki küme altında tekrardan organize ettikleri ve bunu yaparken, mesleki grupların dışsal ve içsel maddi ve maddi olmayan ödüller anlamında mümkün olduğunca homojen olmasına dikkat ettikleri vurgulanmaktadır. Ardından her bir kümeye yönelik söz konusu kümeyi temsil eden meslek başlıkları belirlenmiştir, bunu gerçekleştirirken iki kriterin öne çıktığı vurgulanmaktadır, uygun genel toplumsal bilgi ve her bir kategori içindeki meslek yelpazesinin kapsamı. Sonuçta toplamda 124 kategoride 860 mesleğin listelendiği bildirilmektedir. Çalışmaya genel anlamda bakıldığında 620 deneğin 12.400 dereceleme yaptığı iletilmektedir. Belirli matematiksel hesaplamalarla deneklerin yaptıkları derecelemelerin 5'den 95'e uzanan mesleki puanlara dönüştürüldüğü vurgulanmaktadır[432].

1.2.4. Sonuç

İngiltere'de sınıf ölçüm yaklaşımlarına bakıldığında, bu çalışmaların 1850'li yıllarda resmi anlamda başladığı görülmektedir. İngiltere'deki resmi istatistik birimleri bu çalışmaları başlatmış ve geliştirmiştir. İngiltere'de sınıf ölçmeye yönelik baskın olan yaklaşımlar resmi anlamda kullanılan meslekleri temel alan tarafsız sınıf ölçekleri olmuştur. Sonradan zaman için bu ölçeklere yönelik getirilen eleştiriler ışığında alternatif meslek ölçekleri (Örneğin Hope-Goldhorpe Ölçeği, Cambridge Ölçeği gibi) ve sınıf şemaları (Goldhorpe sınıf şeması) ortaya çıkmıştır. Fakat literatüre bakıldığında İngiltere'de devlet birimleri ve araştırmacılar tarafından en çok kullanılan meslek temelli sınıf ölçeği Genel Sicil Sosyal Sınıf (RGSC) ölçeği olmuştur. Öte yandan çalışmanın devamında değinilecek olan kuramsal bir sınıf şeması olan Goldhorpe'un sınıf şeması da kabul görmüş ve yoğun şekilde kullanılmıştır. Goldhorpe'un sınıf şeması RGSC ölçeği'nin İngiltere'de en temel alternatifi olmuştur.

İngiltere'deki Ekonomik ve Sosyal Araştırma Konsülü (Economic and Social Research Council, ESRC) yaygın kullanılan resmi mesleki sınıf

---

[432] Haug, **Ön.ver.**, s. 67

ölçeklerine yönelik eleştiriler sonucunda 1994 yılından itibaren geniş çaplı incelemeler ve karşılaştırmalar yapmıştır. Bu incelemelerde resmi anlamda kullanılan sınıf ölçekleri, sonradan sosyologların geliştirdiği alternatif sınıf ve meslek şemalarıyla karşılaştırılmış ve değerlendirilmiştir. ESRC'nin yaptığı çalışmalar sonucunda 2001 yılında Goldhorpe'un kuramsal sınıf şemasını temel alan Ulusal İstatistiki Sosyoekonomik Sınıflama Ölçeği, (NS-SEC) geliştirilmiş ve RGSC ölçeği ve Sosyoekonomik Gruplar Ölçeği (SEG) yerine kullanıma sunulmuştur. ESRC bu gözden geçirmekler esnasında önemli tespitlerde bulunmuştur. Bunların arasında çalışma açısından önemli olabilecek bazı bulgular vardır. Öncellikle gözden geçirme çalışmaları esnasında İngiltere'de kullanılan mevcut tarafsız resmi sınıf ölçeklerine yönelik yoğunlaşan problemler belirlenmiştir.[433] Bunlar;

- Belirgin kavramsal bir yapının olmaması: Yukarıda da değinildiği gibi resmi sınıf ölçeklerine getirilen en önemli eleştirilerden bir tanesi bu ölçeklerin kavramsal ve ya başka bir değişle kuramsal bir tabana sahip olmamasıdır. RGSC ölçeği İngiltere'de uzun seneler kullanılmıştır, fakat çıkış noktası en basit anlamda ölüm ve doğurganlık oranlarının nüfus içindeki dağılımının sınıfsal anlamda belirlenmesidir. Bu eleştiriler yoğun olarak bilim adamlarından gelmiştir. Devlet birimleri topluma yönelik kuramlarla fazla uğraşmadıkları için karmaşık verilerin özetlenmesinde kullanılan bu sınıflamalara yönelik kavramsal çerçeve konusunda çok fazla ısrarcı olmamışlardır. Sonuç itibariyle sınıflamaların neyi ölçtüğü bilinmelidir ki bu sınıflama ölçeklerini kullanan birimler bunları doğru kullanabilsin ve sınıflama ölçümlerinin geçerli olup olmadığını araştırabilsin. Ayrıca . RGSC ölçeğinin ilk kullanıldığı biçimiyle ölüm oranları hakkında ortaya koyduğu bilgilerin ne anlama geldiği bilinmezse, akademik bir tartışmadan söz etmek mümkün olmayacaktır. ESRC'nin yaptığı gözden geçirme çalışmasına göre, sınıflama ölçeklerine yönelik açık bir kavramsal yapının eksikliği politik girişimlerin veya kararların alınmasında bir takım sınırlıklılar doğurabilmektedir. Araştırmaların ortaya çıkardığı düzenli yapılara veya belirgin bulgulara yönelik nedenler

[433] Rose ve O'Reilly, 1997, **Ön.ver.**, s. 156-157

tam olarak anlaşılmazsa, bu değişimleri gerçekleştirilecek uygun politik eylemlerin belirlenmesinde problemlerle karşılaşılabilinir. Başka bir deyişle, sınıflama ölçeğinin tam olarak neyi ölçtüğü bilinmezse, ölçeklerin ürettiği verilerin ışığında kararların alınması o denli zor olacaktır.

- Sınırlı nüfus kapsamı: ESRC'nin yaptığı incelemelerde resmi tarafsız sınıflama ölçeklerine yönelik ortaya koyduğu diğer bir sorun, sınırlı nüfus kapsamıdır. Bir çok durumda meslekleri temel alan sınıflamalar nüfusun sadece yarısını kapsamaktadır. Doğal olarak, bundan kaçınmak için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. (Örneğin kişinin bir önceki mesleğini öğrenmek veya hanede başka kişilerin bilgisini almak gibi). ESRC'nin bildirdiğine göre bu her zaman gerçekleşmemektedir. Özellikle araştırmanın amacının sosyal sınıflama ölçümü olmadığı durumlarda bu tip uygulamalar yapılmamaktadır. İngiltere'deki mesleği temel alan resmi sınıf ölçekleri, özellikle RGSC ölçeği, hane reisinin mesleği dışında çocukları, hane reisinin eşini, emeklileri, işsizleri, hiç çalışmayanları sınıflamanın dışında tutmakta ve geçici olarak çalışanların, emeklilik sonrası veya kısmen (part-time) çalışanların sosyal konumuna çok önem vermemektedir. Ayrıca diğer bir eleştiri de şudur; RGSC ölçeği ve diğer resmi sınıf ölçeklerinin toplumda ekonomik açıdan en zor durumda olanları kapsamadığı belirtilmektedir. Yani İngiltere'de toplumsal konumun en alt noktasında olanlar söz konusu resmi sınıf ölçekleri tarafından kapsanmamaktadır. Bu ölçeklerin ortaya koyduğu verileri göz önüne alarak geliştirilen toplumsal politikalar bu anlamda sorgulanmaktadır. Örneğin İngiltere'de çocuk ölümlerinin en fazla görüldüğü grup işsizler ve yalnız ailelerdir. Bu tip gruplar söz konusu sınıf ölçeklerinde tam anlamıyla temsil edilmemektedir.
- Sınıflandırmaların kategorilerine yönelik eleştiriler: ESCR, resmi sınıf ölçekleri olan RGSC ve SEG ölçeklerine yönelik olarak bazı sınıf kategorilerinin çok geniş ve hotorejen diğerlerinin ise çok küçük olduğunu ortaya koymuştur. Örneğin RGSC ölçeğindeki Sınıf IIIN'de ve SEG ölçeğindeki Sınıf 6'da kadınlar baskın durumdayken, RGSC ölçeğinde Sınıf IIIM'de erkelerin çoğunlukta olduğu belirlenmiştir. Buna karşılık

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

RGSC ölçeğinde Sınıf I ve V'in, SEG ölçeğinde ise Sınıf 13 ve 15'in çok küçük grupları kapsadıkları vurgulanmaktadır.

- Cinsiyet ve sosyal sınıflar: ESRC'nin ortaya koyduğuna göre bu alandaki problemler, mesleki sınıflamalar altında yatan cinsiyet yapısının iyi şekilde ele alınmamasından kaynaklanmaktadır. Bazı meslek türlerinde özellikle kadınların tam anlamıyla temsil edilmediği ortaya konmaktadır. Bunun dışında bazı resmi ölçekler doğrudan hane reisinin bilgilerini baz aldığı için kadın istihdamını görmezden gelmektedir.
- Sınıflandırmada hane yapısının öneminin görmezden gelinmesi: Cinsiyet ve mesleki sınıflamalara yönelik eleştiriler uygun analiz biriminin seçilmesiyle yakından ilgilidir. Birey ya da hanenin/ailenin hangisinin analiz birimi olacağı sosyolojide uzun zamandan beri tartışılan bir konu olmuştur. Fakat analiz birimini seçilme problemi, sosyal sınıflama konusundan ayrı düşünülmelidir. Çünkü analiz birimi sabit değildir, daha çok araştırma problemine bağlı olarak analizcinin seçim yapması gereken bir konudur.

İngiltere'de ESRC'nin yaptığı incelemeler ve ortaya koyduğu (yukarıda özet şeklinde değinilen) problemler ışığında NS-SEC ölçeğini geliştirilmiş ve 2001 yılında tüm devlet birimlerinde uygulamaya sokulmuştur.

Doğal olarak burada değinilen problemlerin bir kısmı halihazırda Türkiye'de özellikle sektörde kullanılan sosyal sınıflama ölçekleri için de geçerlidir. Sözgelimi, AGB Anadolu medya araştırma şirketinde kullanılan sosyoekonomik statü ölçeği hanede sadece aile reisini analiz birimi olarak alırken, VERİ araştırma şirketinin sosyoekonomik statü indeksi tüm hane bireylerini analiz birimi olarak almaktadır. Öte yandan Esomar'ın geliştirdiği ve kullanıma sunduğu sosyoekonomik statü ölçeği hane reisini analiz birimi olarak kullanmaktadır.

Yukarıda değinilenlerin dışında ESRC ayrıca sosyal sınıflamaların niye mesleği temel alması gerektiğini de söz konusu gözden geçirme çalışmalarında vurgulamıştır.[434] ESRC'nin ortaya koyduğuna göre, RGSC ve SEG ölçeklerinin temel dayanağı olan mesleki verinin uygulama anlamında kullanım nedeni, bu

[434] **Aynı**, s. 158

verilerin nüfus sayımında ve diğer tüm devlet birimlerinin (ve bir çok akademik birimin) uyguladığı anket çalışmalarında geniş bir şekilde ve rutin olarak toplanıyor olmasıdır. Geniş anlamda toplanan diğer herhangi bir verinin sosyal sınıflamaya yönelik daha iyi temel sağlayamayacağı ortadadır. Ayrıca meslek, tüm problemlerine rağmen, potansiyel alternatiflerine karşın çok daha dengeli bir göstergedir. Yukarıda değinilen mesleğin sosyal sınıflama ölçeklerinde kullanılma nedeni uygulamaya dönük bir nedendir. Öte yandan sosyal sınıf ölçümlerinde mesleğin kullanılmasına yönelik kuramsal bir yaklaşım da ESRC tarafından ortaya konmuştur. ESRC gözden geçirme raporunda bu konu şu şekilde ifade edilmektedir: Bir bireyin istihdam ilişkileri içerisindeki konumunun (yani beceri, kariyer beklentileri, yetki ve hem iş hem de piyasa durumlarındaki diğer yönler tarafından belirlenen ve meslek temelli bir sosyal sınıflama ile temsil edilen emek piyasaları ve üretim birimleri) yaşam şanslarına, diğer türdeki toplumsal meta ve öznel yaşam kalitesine erişimdeki en temel belirleyici olduğu konusunda, bir çok ampirik araştırmayla desteklenen inandırıcı kuramsal nedenler vardır. Mesleği temel alan sosyal sınıflamaların oldukça iyi tahmin ediciler olduğu ortadadır. Fakat burada, bununla beraber meslek tabanlı sınıflamaların her zaman en iyi araç olmadığı da ifade edilmektedir. ESRC'nin yaptığı gözden geçirme çalışmasında asıl nokta, meslek temelli sınıf ölçümlerinin son doksan yıldır kendini ispatladığı ancak her zaman doğru araç olmadığıdır. Ayrıca bunun, sınıflama değişkenlerinin yapılan analizin amaçlarına bağlantılı olarak seçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca yapılan çalışmada, İngiltere'de kullanılan resmi sınıf ölçeklerinin politik kararların alınmasında ve bilimsel araştırmalar açısından oldukça önemli olduğu vurgulanmakta, bunlara yönelik eleştirilerin söz konusu ölçeklerin kendini yeterince ispatlamamış alternatiflerle yer değiştirmesi için değil, daha çok bu ölçeklerin gözden geçirilip daha iyi hale getirilmesi için kullanılması gerektiği belirtilmektedir. Zaten ESRC yaptığı gözden geçirme çalışmasının sonucunda farklı bir alternatif üzerine gitmemiş, mevcut resmi sınıf ölçeklerinden hareketle kuramsal bir temeli olan NS-SEC ölçeğini geliştirmiştir.

Mesleği temel alan sosyal sınıflamaların zayıf ve güçlü yönleri özet olarak farklı bir bakış açısıyla aşağıda verilmektedir;[435]

Güçlü Yönler

- Göreli olarak bu sınıflama sistemlerinin anlaşılması daha kolaydır
- Bu sınıflamalara sosyologlar aşinadır ve düzenli olarak araştırmalarda kullanılır.
- Bu çağın büyük bir bölümünde göz önünde oldukları için zaman dilimleri arasında karşılaştırmalara olanak tanırlar.
- Bir çok insanın yaştığı iş, gelir ve mesleklerinin nerdeyse tümünü ortaya koymaktadır, bu da sosyal eşitsizlik için önemli bir temeldir.

Zayıf Yönler

- Meslekler zaman içersinde tekrar sınıflandırılmıştır, bu da yapılan karşılaştırmaları yanıltıcı hale getirmektedir.
- Bu sınıflamalar sadece tek bir değişkeni ölçmektedir, meslek. Bunun insanların sosyal sınıf kavramından ne anladıklarına denk düşüp düşmediği tartışmalıdır.
- Bu tip ölçekler sadece tanımlayıcıdırlar ve sınıf ilişkileri, yani sınıflar arasındaki sosyal ilişkilerin doğası hakkında hiçbir şey açıklamazlar. Bunun yanında, sınıf yapısının (insanların doldurduğu pozisyonlar) oluşma nedenleri hakkında bilgi de sağlamazlar. Ayrıca bir kısmı özellikle resmi sınıf ölçekleri (NS-SEC hariç) kuramsal bir yapıya sahip olmadıklarından dolayı sosyal bilimciler tarafından eleştirilmektedir.
- Belli bir mesleği olmayan insanları sınıflamak zordur. İşsiz olanlar yaptıkları en son işe göre sınıflandırılırlar. Fakat, örneğin işi olmayan bir öğretmenin, kaynaklar üzerinde işi olan bir öğretmenle aynı haklara sahip olması gerektiği gibi bir iddia ileri sürülebilir.
- Evli kadınlar, kendilerinin değil kocalarının mesleğine göre sınıflandırılmaktadır. Yani, evli kadınların meslekleri onların sosyal sınıflarını belirlememektedir.

---

[435] Kirby, **Ön.ver.**, s. 19-20

- Mesleklerin atandığı sınıflar tamamen geliri esas almaz. Böylece herhangi birisinden daha az para kazanan birisi daha yüksek bir sınıfa yerleştirilebilir.

ESRC 1994 yılında ilk gözden geçirme çalışmalarında Golthorpe sınıf şemasını, Cambridge Ölçeğini ve Hope-Goldthorpe ölçeği, RGSC ve SEG yerine geçebilecek potansiyel alternatifler olarak ele almış ve incelemelerini bu yönde yapmıştır. Fakat bu çalışmaları yapmakla yükümlü grup mesleki ölçeklerin ve sınıf şemalarının farklı amaçlara hizmet edecek şekilde kabul edilebileceğini ortaya koymuştur.[436] Onlara göre mesleki ölçekler, mesleki değerlendirme çalışmalarında olduğu gibi toplumsal tabakalaşmanın bağımlı bir değişken olarak kabul edildiği durumlarda uygundur. Asıl vurgulanmak istenen konu toplumsal tabakalaşmayı bağımsız bir değişken olarak ele alan sınıf ölçümlerinin daha yararlı olacağıdır. Goldthorpe'a göre, bağımlı değişkenle bağlantının kuramsal anlamda bireyin üretim ilişkilerindeki konumu aracılığıyla olduğu noktada sınıf ölçümü daha uygundur. Statü ölçümünde ise bağımlı değişkenle bağlantı tüketim ve yaşam biçimi ilişkilerindeki konum ile olmalıdır. Literatüre bakıldığında ESRC gözden geçirme grubunun bakış açısısın yukarıda sözü edilen temellere dayandığı görülmektedir. Dolayısıyla ortaya çıkarılan ve 2001 yılında kullanıma sunulan resmi NS-SEC bu bakış açısı ile yaratılmıştır.

Bunların dışında gözden geçirme çalışmalarında diğer bir tartışma da sosyal sınıflamaya yönelik kullanılan ölçüm seviyelerinde yaşanmıştır. RGSC ölçeği sıralamalı ölçüm seviyesi kullanırken, SEG ölçeği sınıflamalı ölçüm seviyesini kullanmaktadır.[437] ESRC'nin ortaya koyduğuna göre, İngiltere'de devlet birimleri sıralamalı bir ölçek türünü savunurken, bir çok akademisyen buna karşı çıkmaktadır. Goldthorpe ve bir çok akademisyen sınıflamalı bir ölçüm seviyesini savunmaktadır çünkü işveren, kendi başına çalışan ve işçi kategorileri herhangi bir sınıf şemasında ana ayrım olduğu sürece, onlara göre sıralı veya dereceli kategorilerden söz etmek imkansızdır.

---

[436] Rose and Pevalin, 2001, **Ön.ver.**, s. 13
[437] Rose, **Ön.ver.**, s. 9

Ayrıca İngiltere'de bu konuya yönelik mevcut görüşe göre, sınıflamalı ölçüm seviyesinin, sıralamalı ölçüm seviyelerine göre daha zayıf olduğu ve önemli istatistiksel analizleri ortaya koyamayacağı düşüncesi yanlış bir yaklaşım olarak görülmektedir.[438]

RGSC ölçeği ve devamında kullanılan SEG ölçeği bir çok probleme sahip olmasına karşın, İngiltere'de uzun senelerdir toplumsal politik kararların alınmasında başarılı araştırma araçları olarak kullanılmıştır. RGSC ölçeği yukarıda da ifade edildiği gibi İngiltere'de ciddi anlamda kuramsal sosyal bilimin ortaya çıkmasından önce öjenikler (eugenicists) ile çevreciler (environmentalists) arasındaki tartışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla RGSC ölçeğinin günümüzde bir çok akademik araştırmacı tarafından yetersiz bulunması sürpriz değildir. Sosyal sınıflama ölçümlerine yönelik İngiltere'de devletin yaptığı gözden geçirme çalışması mevcut sınıf analizine yönelik yapılan entelektüel tartışmaların genel çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu tartışmaların arasında önemli olanlar yukarıda da belirtildiği gibi, analiz birimi problemi, cinsiyet ve sınıf arasındaki ilişki, emekliler, işsizler ve diğer ekonomik açıdan aktif olmayan gruplara yönelik uygun bir meslek referansının olmayışı ve en önemlisi yoğun şekilde kullanılan resmi sınıf ölçeklerinin, çağdaş toplum yapısı ve bilimsel bakış açısıyla olan problemleridir. Dolayısıyla yapılan bu gözden geçirme çalışması İngiltere'de bugüne kadar kullanılan sınıf şemalarının ve mesleki ölçeklerin 21. yüzyılın ihtiyaçlarına uygun şekle getirilmesini amaçlamaktadır. Sonuçta da bu ihtiyaçlara uygun bir sınıf şeması geliştirilmiştir.

İngiltere, Amerika ile karşılaştırıldığında meslekleri temel alan tarafsız resmi sınıf ölçekleri daha yoğun kullanmıştır. Amerika'da sınıf analizlerine yönelik prestij unsurlarını temel alan mesleki ölçekler, sosyoekonomik unsurları temel alan ölçekler, her ikisini bir arada kullanan mesleki ölçekler ve ayrıca sosyoekonomik statü ölçümüne yönelik çok unsurlu indeksler kullanılmıştır. İngiltere'de mesleki sınıf ölçekleri ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Bunlardan resmi anlamda ağırlık kazananlar RGSC ve SEG ölçeğidir, 2001 yılından itibaren NS-SEC ölçeği bunların yerine geçmiştir. Resmi ölçeklerin dışında Goldthorpe sınıf

---

[438] Aynı, s. 9

şeması sosyolojik anlamda kuramsal bir yapıya dayandığından akademik alanda yoğun şekilde kullanılmış ve resmi NS-SEC ölçeğinin kuramsal alt yapısını oluşturmuştur. Öte yandan tarihsel sürece bakıldığında İngiltere'de öne çıkan mesleki prestij ölçeği pek fazla değildir, bunun en belirgin örneği Hall-Jones ölçeğidir.

Sosyal sınıfların kategorileştirilmesi ve çeşitli ölçüm yöntemlerine ilişkin hangi pozisyon alınırsa alınsın ve bu ister tarafsız ölçümlerin kullanımını isterse de insanların kendi pozisyonlarına ilişkin taraflı değerlendirmelerini temel alsın, sosyal sınıf fikrinin ekonomik süreçlerin merkezinde yer aldığı ortadadır. Sonuç olarak, sınıf ölçümü ve bunun diğer eşitsizlik biçimleriyle olan ilişkisine yönelik tartışmalar, sadece çeşitli ölçüm biçimlerine ilişkin kavramın nasıl operasyonel hale getirildiği çerçevesinde değil aynı zamanda eşitsizliği ve bunun çeşitli biçimleri arasındaki bağlantıların nasıl rasyonel hale getirildiği anlamında da kuramsal olmalıdır.[439]

Bu bölümde, sosyal sınıflar olarak adlandırılan istatistiki gruplar oluşturmak için, endüstriyel toplumlardaki istihdam yapısının bölünebileceği farklı stratejiler (sınıf şemaları ve meslek ölçekleri) üzerinde durulmuştur. Bu ölçeklerin büyük bir bölümü tanımlayıcı ölçümlerdir, yani bu ölçümler yirminci yüzyıl geç dönem kapitalizmindeki yapılandırılmış toplumsal eşitsizliğin genel çerçevesine uygun bir ölçüm sağlarlar. Aynı zamanda bu ölçümler yaşam biçiminin ve bununla bağdaşan sosyal tutumların da bir göstergesini ortaya koymaktadır. Literatürde görüldüğü gibi, farklı ölçekler bir çok sosyal bilim dalında ve diğer alanlarda yoğun şekilde kullanılmaktadır. Örneğin, toplumsal politikaların belirlenmesine yönelik araştırmalarda, pazar ve reklam araştırmalarında, oy verme ve toplumsal hareketlilik araştırmalarında bu tip meslek ve sınıf şemaları kullanılmaktadır. Kullanılan farklı sınıf ölçeklerine yönelik çeşitli kuramsal ve pratik uygulamaların çokluğu, belirli ölçeklerin "doğru" ya da "yanlış" olarak tanımlanmasını imkansız hale getirmektedir. Bunun yerine farklı ölçeklerin belirli görevlere veya amaçlara yönelik daha az ya da daha fazla uygun olduğunu düşünmek daha doğrudur. Fakat literatüre ve yukarıda özetlenen unsurlara bakıldığında sosyologların belirli dönemlerde bu

[439] Kirby, **Ön.ver.**, s. 23

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

tip bir kuramsal ve metodolojik çoğulluğu kabul etmekte zorlandıkları ve ölçeklerden hangisinin en üstün niteliklere sahip olduklarını bulmak için yoğun tartışmalar içersine girdiği görülmektedir. Örneğin ünlü bir İngiliz sosyolog olan Gordon Marshall ve arkadaşları Genel Sicil Ölçeği, Goldthorpe ve Wright'ın sınıf şemalarını karşılaştırmışlardır. Fakat bu tip bir çalışmalarda bir sonuca varmak oldukça güçtür. Çünkü üzerinde inceleme yapılan meslek ölçekleri ve sınıf şemaları farklı amaçlara yönelik ve farklı kuramsal varsayımların temelinde yapılandırılmıştır. Örneğin Stevenson Genel Sicil sınıf ölçeğini Öjeniklerle olan tartışmaya bağlı olarak yapılandırmış, Weber ve Marx'ın sosyal tabakalaşma yaklaşımları ile ilgilenmemiştir. Dolayısıyla bu ölçekler arasında en iyisini bulmak için bir karşılaştırma yapmak veya genel anlamda böyle bir yaklaşım sergilemek çok mantıklı değildir.[440]

Çalışmada bu detaylı bilgilere değinilme amacı, İngiltere'de sınıf ölçümüne yönelik sürecin ne şekilde ve hangi ihtiyaçlar doğrultusunda geliştiğini ortaya koymaktır. Bu anlamda Türkiye'de sosyal sınıf analizlerine yönelik bir tavır belirlemede bu bilgiler yararlı olabilir.

1.3. Marx ve Weber'in Yaklaşımlarını Temel Alan Kuramsal Sınıf Şemaları

Çalışmada bu noktaya kadar incelenen tüm toplumsal tabakalaşma ölçümleri ağırlıklı olarak mesleki hiyerarşileri, yani bir anlamda mesleki eşitsizlikleri temel almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde değinilecek ölçekler ise ampirik anlamda sınıf ilişkilerinin gerçeklerini temel almaktadır. Buna bağlı olarak toplumsal tabakalaşmanın ölçümüne yönelik yöntemlerin hiyerarşik veya derecelendirmeli değil ilişkisel olduğu vurgulanmaktadır. Bu bölümün asıl amacı Erik O. Wright'ın yeni-Marksist sınıf kuramını ve J. H. Goldhorpe'nin yeni-Weberci sınıf kuramını incelemektir. Bu çağdaş sınıf incelemelerinin, yakın geçmişte araştırmalarda kullanılan sınıf ölçüm yaklaşımlarının geliştirilmesini etkiledikleri ileri sürülmektedir. Dar anlamda, Wright'ın katkısı, Marx'ın sınıf modelinin yeniden gözden geçirilmesini içermektedir ve Amerikan, İsveç ve İngiliz sınıf yapılarıyla ilgili sosyolojik araştırmalarda başarıyla kullanıldığı ifade

---

[440] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 76

edilmektedir. Aynı şekilde Goldhorpe'un katkısı da Weber'in sınıf modelinin yeniden gözden geçirilmesini içermektedir ve yakın geçmişte İngiltere ile diğer modern endüstriyel toplumlardaki sınıf araştırmalarında yoğun şekilde kullanıldığı vurgulanmaktadır. Wright ve Goldthorpe, sınıf analizlerindeki iki ana geleneği, sırasıyla Marksist ve Weberci kuramsal gelenekleri temsil etmektedirler. Çalışmanın devamında da görüleceği gibi, modern toplumların sınıfsal yapılarındaki temel ayrım noktası, Wright'ın sınıf şemasında çalışanlar ile iş verenler arasındayken, Goldthorpe'un sınıf şemasında kol gücü ile çalışanlarla kafa gücü ile çalışanlar arasındadır. Başka bir deyişle, temel avantajı kapitalist olmayan bir çok değişik sınıf arasında ayrım yapmak olan yeni-Weberci görüşlerin aksine, yeni-Marksist sınıf görüşlerinin asıl avantajı kapitalistleri, kapitalist olmayanlardan ayırmasıdır. Farklı bir bakış açısı ile Weberci yaklaşımda yaşam şansları ön plana çıkarken, Marksist yaklaşımda sömürü ön plana çıkmaktadır. Buna bağlı olarak Marksist yaklaşım, sömürü probleminin merkezine üretim unsurlarını koyarken, Weberci yaklaşım yaşam şanslarını şekillendirdiği için ağırlığı piyasa (market) koşullarına vermektedir.[441] Ayrıca burada değinilmesi gereken diğer bir konu, Goldthorpe ve Wright'ın geliştirdikleri sınıf şemalarının arkasındaki amacın Marx ve Weber'in sınıf görüşünü kuramsal bazda yansıtan ölçeklerin geliştirilmesi olduğudur. Oysa çalışmanın başında değinilen Amerika ve İngiltere'deki geliştirilmiş mesleki ölçekler veya çok unsurlu sosyoekonomik indeksler tamamen uygulamaya yönelik derecelendirmeli basit sınıf kategorizasyonlarıdır. Bu ölçeklerin geliştirilmesindeki amaç kitlelerin, toplumsal tabakalaşmadaki konumlarının hızlı ve basit bir şekilde belirlenmesidir. Oysa Wright ve Goldhorpe açısından önemli olan sınıf ölçümünde kuramsal bazdaki kavramsallaştırmadır. Bu nedenle geliştirdikleri sınıf şemalarının temelinde tam anlamıyla Weberyan ve Marksist sınıf görüşlerinin yer almaktadır.

Goldthorpe, hem tabakalaşma ve eşitsizliğe yönelik işlevsel kuramlar hem de NORC ölçeğine bağlı çalışmalardan ortaya çıkan endüstrileşme mantığı tartışmaları hakkında oldukça eleştirel olmuştur. Goldthrope'un bakış açısı;

---

[441] Erik Olin Wright, "Class Analysis," **Social Class and Stratification, Classic Statements and Theoretical Debates.** Ed.: Rhonda F. Levine (Amerika: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1998) s. 154

tabakalaşma düzeninin oluşmasında, birbirine bağımlılığı ve bütünleşmeyi vurgulamayan ama buna karşılık süregelen ekonomik ve politik eşitsizlikleri ve bunlarla bağdaşan toplumsal çatışmaları ve rekabeti vurgulayan Lockwood, Dahrendorf, ve Collins gibi yazarlarla uyuşmaktadır. Çatışma bakış açısı, sınıf çatışmalarının herhangi bir yönünü açıklamada prestij veya yaşam biçimine (sosyoekonomik) yönelik hiyerarşik ölçeklerin kapasitesi konusunda oldukça eleştirel olmuştur. Bu yöndeki bakış açısına göre bu tip ölçekler, sınıftan ziyade sosyal statüyü ölçmektedir ve prestij ölçeklerinin sonuçlarının birbirine benzer olması, herhangi bir ahlaki uzlaşmanın belirtisi değil ama belirli mesleklere yönelik sembolik ve maddi ödüllerin ampirik dağılımına yönelik genel bir farkındalığın ifadesidir. Goldhorpe'ye göre hiyerarşik şemalarda betimlenen ödüllerin göreli dağılımı, sınıf ilişkilerinin alt yapısından çok sınıf süreçlerinin bir çıktısını yansıtmaktadır.[442]

Erik Olin Wright tarafından da buna paralel bir tartışma geliştirilmiştir. Wright'a göre prestij ya da gelir düzeyi hiyerarşileri gibi derecelendirmeli sınıf şemaları, tanımlama yapar ama açıklamaz. Ona göre, derecesel farklılıklar sınıf ilişkilerinin çıktıları veya sonuçlarıdır. Wright, sınıfın ilişkisel kavramlarını iki kategoriye ayırmaktadır: (a) Temelde Weber'in çalışmalarından ortaya çıkanlar, ki burada sınıfın, değişimin (exchange) toplumsal ilişkilerinden ortaya çıktığı varsayılmaktadır ve (b) Temelde Marx'ın kuramlarından ortaya çıkanlar, ki burada ise sınıfın üretim ilişkilerini esas aldığı düşünülmektedir.[443]

Böylece, tarafsız mesleki sınıf şemaları ya da taraflı mesleki prestij (hiyerarşik) ölçekleri kullanan ampirik sınıf analizlerine yönelik bu tip eleştirilerin sonucunda kuramsal (yada sosyolojik) sınıf şemaları gelişmiştir; yani başka bir deyişle burada amaç, nüfusu, Marx ve Weber tarafından tanımlanan gruplama tiplerine denk gelecek toplumsal sınıflara bölümleyecek sınıf şemaları yaratmaktır. Bu strateji, sosyal sınıfa yönelik kuramsal yaklaşımlara ve sınıfların detaylı ampirik incelemesine tek bir analiz çerçevesi getirmeye çalışmaktadır. Sınıf analizlerine yönelik bu tip çalışmalar 1970'lerden beri belli bir önem kazanmıştır. Bu bölümde literatürde en çok karşılaşılan iki çalışmaya değinilecektir. Bunlardan biri genellikle Weberyan bir bakış açısına sahip olduğu

[442] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 63
[443] **Aynı**, s. 63

düşünülen John Goldthorpe'un sınıf şeması, diğeri ise Erik Wright'ın Marksist sınıf şemasıdır.

Bu her iki kuramsal sınıf şeması yaklaşık 20 senedir ilerleme sürecinde olan uluslararası araştırma programlarında kullanılmış ve geliştirilmiştir. Söz konusu dönem içinde hem kuramsal eleştirilere hem de uygulamaya yönelik her iki sınıf şeması gözden geçirilip, açıklık kazandırılmıştır.[444]

Bu tip sınıf şemaları tabakalaşma sistemine yönelik düzen (işlevsel bakış açısıs) yaklaşımından çok çatışma yaklaşımını ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu tip şemalar kapitalist endüstriyel toplumlardaki sınıflarla bağdaşan bölümlemeler ve çatışmaları su yüzüne çıkarmaya çalışmaktadır. Hem Wright hem de Goldthorpe sınıf analizine yönelik genel anlamda çeşitli benzerlikleri paylaşmaktadır. Her ikisi de sınıf yapısını istihdam yapısı içersine yerleştirmiş ve veri toplamak için geniş örneklemli anket tekniğini kullanmışlardır.

1.3.1. Wright'ın Kuramsal Sınıf Şeması (Marksist Yaklaşım)

Literatüre bakıldığında son dönemlerde gerçekleştirilmiş ve Marksist bakış açısını içeren bazı dikkat çeken araştırmalarla karşılaşmak mümkündür. Bunlardan en önemlisi Erik O. Wright'ın Marksist sınıf kategorilerine yönelik yaptığı ampirik araştırmadır. Marx'ın bakış açısına göre sınıf, işlevselcilerin ortaya koyduğu gibi mesleki statü düzeylerinden çok toplumdaki üretim sistemiyle olan ilişkisine göre (yani, kişinin üretim unsurlarıyla olan ilişkisine göre) tanımlanmalıdır. Wright'a göre sınıf mücadelesini ve sosyal değişimi anlamak için, sınıfların tam olarak nasıl kavramsallaştırıldığını ve hangi sosyal konum kategorilerinin hangi sınıflar içersinde yer aldığının bilinmesi çok büyük önem taşımaktadır. Kısaca bunu özetlemek gerekirse, Wright 4 sınıflı bir model geliştirmiştir. Bu 4 sınıflı model ile Wright'ın, Marksist sınıf görüşünün kullanışlı olduğunu gösterebildiği ve mesleki kategorilere yönelik işlevsel bakış açısında bulunan bazı problemleri açıklayabildiği savunulmaktadır.[445]

---

[444] **Aynı**, s. 64
[445] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 134

Üretim sistemiyle olan ilişkiye göre sınıf tanımlandığında, Wright genel anlamda 4 ana sınıftan söz etmektedir, bunlar; kapitalistler (capitalists), yöneticiler (managers), işçiler (workers), ve küçük burjuvazidir (petty bourgeoisie). Kapitalistler üretim unsurlarına sahip olurlar (fabrikalar, bankalar ve benzeri gibi), diğerlerinin emeğini satın alırlar ve diğerlerinin emeğini kontrol ederler. Yöneticiler sadece kapitalistler adına diğerlerinin emeğini kontrol ederler ve emeklerini kapitalistlere satarlar. (Büyük kuruluşların yöneticileri gibi). Doğal olarak işçilerin elinde sadece kapitalistlere satacak emeği vardır, bu arada küçük burjuvazi ise ufak, geniş çaplı olmayan üretim unsurlarını elinde tutar ama genellikle yanında işçi çalıştırmaz, veya birkaç tane çalıştırır. (örneğin bunlar arasında küçük dükkan veya mağaza sahipleri sayılabilir)[446]

Bu tip bir Marksist sınıf yaklaşımının çeşitli faydaları olduğu üzerinde durulmaktadır buna göre, toplumsal tabakalaşmaya yönelik önceki pek çok ampirik araştırmanın işlevselci bakış açısından yapıldığı ileri sürülmektedir. Bu nedenle, işlevselcilerin sınıf pozisyonlarını veya mesleki statü pozisyonlarını, düşükten yükseğe doğru giden bir bütün (continuum) üzerindeki beceri ve statü derecelendirmeleri olarak gördükleri vurgulanmaktadır. İşlevselcilere göre ücret, statü ve eğitim düzeylerinin kabaca bu doğruyu takip ettiği ileri sürülmektedir. Başka bir deyişle, işlevselcilerin bakış açısına göre sınıf bölümlerinden ziyade bir merdivenin basamaklarına benzer şekilde derecelendirmeler vardır. Bu anlamda daha önceden yapılan işlevsel araştırmalarda bazı problemler olduğu, sözgelimi mesleki puanlar ile gelir arasında basit bir ilişki olmadığı veya eğitim düzeyinin geliri çok iyi açıklamadığı ileri sürülmektedir. Böylece bu tip sınıf şemalarının sınıf ilişkilerinin dinamiklerini yakalayamadığına ilişkin eleştirinin burada da geçerli olduğu görülmektedir. Aynı zamanda Wright sınıf ve meslek arasında kesin bir ayrım da çizmektedir. Ona göre meslekler üretimin teknik ilişkileri içerisindeki konumlar olarak tanımlanırken, sınıflar üretimin sosyal ilişkileri olarak tanımlanmaktadır. Böylece Wright meslek gruplarının (şemaları) sınıfları üretemediğini savunmaktadır, bundan dolayı kendi çalışmasında, oluşturduğu sınıf şemasına bireyleri yerleştirmek için özel olarak hazırlanmış anket verisini kullanmıştır. Kullandığı temel strateji belirli mesleklerin ya da

---

[446] **Aynı**, s. 134

görevlerin temsil ettiği sınıf ilişkilerini ortaya çıkarmaktır. Çünkü ona göre görevler ya da meslekler üretim sistemi içersindeki bireyler tarafından doldurulan "boş yerlerdir". Bunun ardından meslekler ya da görevler Marksist temellere dayanan Wright Sınıf Şeması içersine yerleştirilir. Üretimin sosyal ilişkileri içersindeki kontrol ve sömürü Wright'ın sınıf analizinin odak noktasıdır.[447]

İşlevselci bakış açısına yönelik eleştirilerin ışığında, Wright'ın, Marksist sınıf kategorilerini kullanarak bu konuyla ilgili bazı ilginç sonuçlara vardığı bildirilmektedir. Burada unutulmaması gereken pazarlama ve reklam sektöründe kullanılan tüm sınıflama tanımlamalarının işlevselci yaklaşımının etkisi altında olduğudur. İş gücündeki ulusal çaptaki örneklemlerle, Wright'ın araştırması sınıf pozisyonunun (yukarıda sözedilen 4 ana sınıfın) insanlar arasındaki gelir farklılıklarını açıklamada mesleki statü ve eğitim düzeyi kadar iyi olduğunu bulmuştur. Buna bağlı olarak diğer bir bulgu olarak, daha fazla gelire sahip kapitalistlerin, eğitim seviyesinden, mesleki beceriden, yaştan ve makamdan gelen gelir etkisini ortadan kaldırdıkları veya kontrol ettikleri vurgulanmaktadır.[448]

Wright'ın çalışmasında daha farklı bulgulara da ulaşılmıştı; örneğin, ortalama bir düzeyde olmayan eğitim çalışanların daha fazla gelire sahip olmalarına imkan tanımıyordu, fakat yönetim sınıfında daha fazla eğitim daha fazla gelire sebep oluyordu. Sınıf içi kategorilerde gelir açısından kadınlarla erkekler arasında ve siyahlarla beyazlar ararsında çok fark olmadığı vurgulanmaktaydı. Kadın ve erkek, siyah ve beyazlar arasındaki geneldeki gelir farklılıkları sınıf pozisyonlarından kaynaklanıyordu. (Yapılan araştırmada erkek ve beyaz olanların daha fazla gelire sahip olduğu görülmüştü). Kadınlar ve siyahların gelirlerinin ortalaması daha düşüktü çünkü bu gruptaki insanlar beyazlara göre daha fazla işçi statüsünde yer almaktaydı.[449]

Burada Wright'ın çalışmalarının veya sınıf ayrımlarının daha detaylı incelemesine girmeden önce şunu belirtmekte fayda vardır; Marksist kuramın en zayıf noktası, sınıf veya ekonomik çatışmaların, insanlar veya gruplar

---

[447] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 70
[448] Kerbo, **Ön.ver.**, s. 135
[449] **Aynı**, s. 135

arasındaki tek menfaat çatışması olduğu varsayımıdır veya sınıf veya ekonomik çatışmayı en önemli çatışma kabul etmesidir. Bu varsayımdan dolayı Marksist kuramcılar üretim güçlerinin özel sahipliği ortadan kalktığında (sermaye, fabrikalar vb) eşitlik ve harmoniyi (çatışmanın olmadığını) ön gördüler. Fakat tarih en azından bu zamana kadar küçük insan grupları dışında bu varsayımın doğru olmadığını ortaya koymuştur. Üretim güçlerinin özel mülkiyetinin ortadan kaldırılmasıyla eşitsizlik belirli bir düzeye kadar indirilebilir ama çatışmanın merkezinde diğer çıkarların olduğu ve modern toplumlarda da başka çatışma gruplarının söz konusu olduğu ileri sürülmektedir.

Yukarıda genel bir özet verdikten sonra Wright'ın sınıf ayrımını detaylı incelemekte fayda vardır. Amerikalı yeni kuşak Marksistlerden sayılan Erik Olin Wright sınıfa yönelik kuramsal yaklaşımlarını 1970 yılından beri geliştirdiği bildirilmektedir. Literatür tarandığında, çalışmasının zaman içinde bir takım değişikliklere uğradığı görülmektedir. Öncellikli olarak erken dönem çalışması incelenecektir.

20. yüzyılda sınıfa yönelik Marksist kuramların en büyük problemlerinden birisi aylık ücretli çalışanlardan oluşan bir orta sınıfın gelişmesidir. Burjuvaziden farklı olarak bu gruptaki insanlar üretim unsurlarının sahipleri değillerdir ama proletarya ile karşılaştırılınca göreli olarak yüksek aylık ücretlere sahiplerdir ve belirli bir düzeyde iş güvencesi ile rahat bir yaşam sürerler. Sınıfa yönelik yenilikçi bir Marksist yaklaşım geliştirirken Wright'ın asıl amacı Weberyan kavramlara başvurmadan bu grubun pozisyonunu açıklayabilecek bir yapı kurmaktı.[450]

Marksist yaklaşımlara göre sınıflar farklı menfaatlere sahip muhalif, çekişmeci gruplardır ve üretimdeki rollerine göre farklılaşırlar. Weberyan yaklaşımlar ise pazardaki ilişkileri vurgulamaktadırlar, örneğin; üretimdeki ilişkilerden çok iş gücünün alınması ve satılması durumunda olduğu gibi. Wright'ın çalışmalarında öncellik, çağdaş kapitalist toplumlarda orta sınıf veya proletarya olmayan işçilere yoğunlaşmaktadır. Toplumda denetçi veya alt düzey yönetici ve idarecilerin sayısı gittikçe artmakta ve toplumsal bir tabaka görünümü kazandığı vurgulanmaktadır, bu çalışanlar aynı anda hem

[450] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 112

Ankara Üniversitesi
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

burjuvaziye hem de proletaryaya aittir. Bu çalışanlar sermayeden küçük de olsa bir ayrıcalık ve ödül payı alırken aynı zamanda proletaryanın şartlarından da etkilenmektedir.

Wright'ın bu probleme yönelik ilk çözümü Çelişkili Sınıfsal Konumlar (contardictory class locations) kavramını kullanmaktı. Bu fikir Wright'a, sorunlu orta sınıfları kuramsallaştırma ve Marx'ın geliştirdiği ikili temel sınıf modelini, yöneticiler, küçük iş verenler ve yarı-özerk ücretlileri kapsayacak şekilde genişletme olanağı sağlamıştır.[451]

1.3.1.1. Erken Dönem Kuram – Temel Sınıflar

Wright, erken dönem kuramında, 3 temel sınıfı birbirinden ayırarak çalışmasına başlamıştır.[452] Üretimin kapitalist biçiminde **burjuvazi proletaryadan** ayrılmıştır. Burjuvazi üretim unsurları, emek gücü, yatırımlar ve birikim üzerinde kontrole sahiptir. Proletarya bu tür kontrollerin hiç birine sahip değildir.

Üçüncü sınıf olan **küçük burjuvazi** (petty bourgeoisie) farklı bir üretim biçimi ile ilgilenmektedir o da basit meta üretimidir (simple commodity production). Wright'ın yorumuna göre gerçek kapitalist toplumlar, kapitalist üretim biçiminin dışında farklı olarak ikincil düzeyde (tabi) üretim biçimlerini de kapsamaktadır. Basit meta üretimi, işverenler tarafından ücretli emeğin sömürülmesini temel almamakta fakat yanında işçi çalıştırmayan bağımsız kendi başına çalışan üreticiler tarafından pazar için örgütlenen üretim anlamına gelmektedir. Küçük burjuvazinin üretim unsurları üzerinde tam kontrolü, yatırımlar ve birikim süreci üzerinde ise biraz kontrolü vardır ama üyeleri yanında hiç işçi çalıştırmadığı için emek gücü üzerinde hiç kontrolleri yoktur.

1.3.1.2. Çelişkili Sınıfsal Konumlar

Bu kavram, sınıf ilişkileri içersinde çelişkili konumda olan bazı çalışanları ortaya çıkarmaktadır. Çünkü bu çalışanların, bir sınıfın saf üyeleri olmaktan çok, iki sınıfa uyan ortak bazı özellikleri vardır. Yöneticiler,

---

[451] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 71
[452] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 112

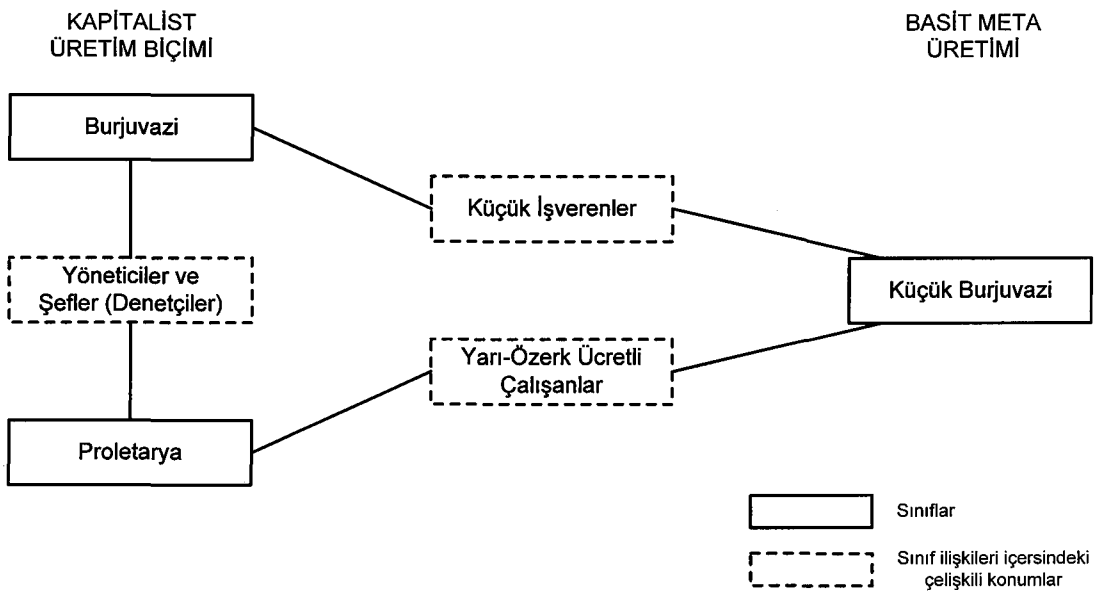
şefler (denetçiler) (supervisors), teknokratlar ve ustabaşılar (foremen) burjuvazi ve proletarya arasında çelişkili bir konumdadır. Belli bir düzeyde kontrolleri vardır, ama bu kontrol burjuvazi kadar çok değil, proletarya kadar da az değildir. Örneğin, üst düzey yöneticilerin üretim unsurları ve diğerlerinin emek gücü üzerinde kontrolü vardır ama yatırımlar üzerindeki kontrolleri kısmidir. Ustabaşıların, üretim unsurları veya yatırım üzerinde kontrolleri yoktur fakat diğerlerinin emek gücü üzerinde düşük anlamda da olsa kontrolleri vardır.[453]

Küçük burjuvazi ile burjuvazi arasında küçük işverenler (small employers) vardır. Wright'ın tanımına göre bu gruptaki kişiler diğer çalışanlara iş vermekte ama yaptıkları işin kârının yarısından fazlası kendi emeklerinden veya diğer aile üyelerinden elde edilmektedir. Başka bir deyişle küçük burjuvaziden farklı olarak bir miktar emek gücüne iş vermekte böylece işçilerle bir sömürü ilişkisi içersine girmektedirler. Fakat bu gruptakiler kapitalist sınıftan farklı olarak işçilerin yanında üretim sürecine katılmaktadırlar ve çok fazla sermaye birikimi elde edecek kadar emek gücüne iş vermezler.

Yarı-özerk ücretli çalışanlar (Semi-autonomous wage-earners) proletarya ile küçük burjuvazi arasına uygun düşmektedir. Bu gruptaki kişilerin nasıl çalıştıkları ve ne ürettikleri üzerinde biraz kontrolleri vardır. Dolayısıyla üretim unsurları üzerinde minimal bir düzeyde kontrole sahiptirler. Wright bu gruba örnek olarak, laboratuar araştırmacılarını, seçkin üniversitelerdeki profesörleri ve yüksek düzeyde vasıflı zanaatkarları göstermektedir. Wright'ın tahminlerine göre 1969 yılında Amerika'da burjuvazi nüfusun % 1-2'sini, küçük burjuvazi % 4-5'ini, proletarya % 41-54'ünü, küçük işverenler % 6-7'sini, yarı özerk çalışanlar % 5-11'ini, ve yöneticiler ile şefler (denetçiler) ise %30-35'ini oluşturmuştu.[454]. Wright'ın sınıf sistemi Şekil 7'de verilmektedir. Burada bireyler, üretim sürecindeki sahip oldukları ya da olmadıkları mülkiyet, kontrol ve özerklik oranına göre sınıf haritasına yerleştirilmektedirler. Bu konulara yönelik belirli bilgiler Wright ve meslektaşları tarafından büyük boyutlu örneklemlerden oluşan anketlerden toplanmıştır. [455]

---

[453] **Aynı**, s. 112
[454] **Aynı**, s. 112
[455] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 72

Şekil 7 Kapitalist Toplumun Temel Sınıf İlişkileri (Wright Sınıf Haritası I, Temel Versiyon)

Michael Haralambos, ve Martin Holborn, **Sociology Themes and Perspectives**, (4. Basım. İngiltere: Collins Educational, 1995)'den uyarlanmıştır

Yukarıdaki şekle bakarak tekrar etmek gerekirse, Wright'a göre yöneticiler burjuvazi ile proletarya arasında çelişkili bir mevkidedirler; yarı bağımsız çalışanlar küçük burjuvazi ile proletarya arasında, küçük işverenler ise burjuvazi ile küçük burjuvazi arasında çelişkili bir mevki işgal etmektedirler.[456] Wright'ın bu üç çelişkili sınıfsal mevkii ayırmasının temelinde kontrol kavramı vardır: Yatırım ve birikim süreci üzerinde kontrol, üretim araçları üzerinde kontrol ve emek gücü üzerinde kontrol. Gelişmiş kapitalist bir toplumda burjuvazi bu üç çeşit kontrole sahipken, proletarya hiçbirine sahip değildir. Yöneticiler, küçük işverenler ve yarı özerk çalışanlar, işçilerden fazla ancak burjuvaziden az olmak üzere, değişen oranlarda kontrole sahiptirler. Dolayısıyla çelişkili sınıflar karışık bir kontrol örüntüsü sergileyen sınıflardır. Wright, kontrol kavramıyla ilgili ayrıntılı incelemesinde, kontrolü yukarıda belirtilen üç tipe ek olarak dört basamağa ayırmıştır (tam, kısmi, asgari kontrol durumları ve hiç kontrolün olmadığı durum). Bu ona, burjuvazi ile proletarya arasında tek bir çelişkili mevkii yerine dört çelişkili mevki ayrımı yapabilme imkanı vermiştir. Bunlar, yatırımlar üzerinde minimum kontrolü olan üst düzey idareciler; yatırımlar, üretim araçları ve başkalarına ait emek gücü üzerinde kısmi kontrolü olan orta düzeydeki idareciler; üretim ile emek gücü üzerinde minimum kontrolü

[456] John Scott, **Stratification & Power, Structure of Class, Status and Command** (İngiltere: Polity Press, 1996) s. 180

olan teknokratlar ve sadece emek gücü üzerinde minimum kontrolü olan ustabaşı/bant denetçileri. Wright ayrıca burjuvaziyi, geleneksel kapitalistler ile üst düzey şirket yöneticileri olarak ikiye ayırmıştır. Bu ayrımındaki dayanağı, üst düzey şirket yöneticilerinin, sermayenin çoğunu olmasa da bir miktarına sahip olmalarına karşılık, kanuni işveren statüsüne sahip olmamaları yani bir çeşit yarı çelişkili mevkide olmalarıdır. Wright'ın sınıfsal ilişkilerin karmaşıklığıyla ilgili bu tespiti, onun ilk sınıf haritasının altı ila on sınıf içerdiği anlamına gelmektedir.[457] Bu kapsamlı versiyon Tablo 29'da görülmektedir.

Tablo 29 Wright'ın I. Sınıf Haritası
(Kapsamlı versiyon)

1.	BURJUVAZİ	Geleneksel Kapitalist
2.	Yarı Çelişkili Mevki	Üst Düzey Şirket Yöneticisi
3.	Çelişkili Mevki	Üst Düzey İdareciler
4.	Çelişkili Mevki	Orta Düzey İdareciler
5.	Çelişkili Mevki	Teknokratlar
6.	Çelişkili Mevki	Ustabaşı/Bant Denetçileri
7.	PROLETARYA	
8.	Çelişkili Mevki	Yarı-özerk İşçiler
9.	KÜÇÜK BURJUVAZİ	
10.	KÜÇÜK İŞVERENLER	

Stephen Edgell, **Sınıf**, çeviren Didem Özyiğit, (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998) s. 28

Wright, araştırma verilerini kullanarak sınıflara ilişkin bu sınıflandırmayı işlerliğe koyma girişiminde bulunduğunda, "küçük burjuvazi" ile "proletarya" arasındaki çelişkili sınıfsal konumu tanımlamanın imkansız olduğunu görmüştü. Bunun sebebi, yarı özerk çalışanların sınıfsal koşullarının işçi sınıfının koşullarından gerçekte ayırt edilemez olmasıydı. Sonuçta Wright bu sınıfı proletaryayla birleştirdi ve yarı-özerk çalışanlar kategorisinden vazgeçti. Bu çelişkili mevkiler kavramından uzaklaşmanın da habercisi olmuştur.[458] Wright, çelişkili sınıfsal mevki kavramının, gelişmiş kapitalist toplumlardaki mülksüz orta sınıflar konusunu açıklamada bir gelişme olduğunu düşünmesine karşılık, başka iki önemli güçlük olduğunun da farkındaydı. Birincisi çelişki terimi temelde sorunludur; çünkü üretim tarzı çerçevesinde çelişkili mevkiler (idareciler)

[457] Edgell, **Ön.ver.**, s. 27
[458] **Aynı**, s. 28

dışında, üretim tarzları arasındaki çelişkili mevkiler, açıkça çelişkili değil sadece ikili veya karışık mevkilerdir. İkincisi ve Wright'a göre daha önemlisi, sınıfsal ilişkilerdeki çelişkili sınıfsal mevkiler kavramı, sömürü ilişkilerine değil neredeyse yalnızca hakimiyet ilişkilerine dayanmaktaydı. Örneğin idarecilik Wright tarafından çelişkili bir mevki olarak tanımlanmıştır çünkü idareciler aynı anda hem işçiler üzerinde egemendirler hem de kapitalistlerin egemenliği altındadırlar. Wright sömürünün bir kenara bırakılmasına karşı çıkar; çünkü bu, klasik Marksizm için temel olan sınıfsal konum ile sınıf çıkarları arasındaki ilişkiyi zayıflatır, toplumsal ayrımlar karşısında bir çok yönlü baskı yaklaşımı geliştirilmesine yol açar. Wright ilk sınıf haritasının kuramsal dayanaklarına ilişkin özeleştirisinde, çelişkili sınıfsal mevkiler kavramına karşı öne sürülen eleştirileri kabul etmiş ve kendi sınıf yaklaşımının tamamıyla yeniden ele alınması için ortam hazırlamıştır.[459]

1.3.1.3. Kuramın Gözden Geçirilmesi

Wright 1980'lerde özgün kuramının bazı yönleri hakkında endişelenmişti. Yukarıda da değinildiği gibi yarı-özerk çalışanlar kategorisi ile sorun yaşamıştı çünkü dikkatli bakıldığında operasyonel hale getirilmesinin imkansız olduğu ispatlamıştı. Bunun ötesinde, oluşturduğu şemanın tamamı, bir sınıfın diğerini kontrol etme veya ona hükmetme düzeylerini temel almaktaydı. Buna göre, herhangi bir Marksist sınıf kuramının merkezinde hükmetmeden çok sömürünün olması gerektiğine karar verdi. Özgün kuramın geliştirilerek, bu ve diğer problemlerin çözümüne yönelik başarısız çabalardan sonra yeni bir şemanın hazırlanması adına özgün kuramdan vazgeçtmiştir.[460]

1.3.1.4. Sömürü

Yeni gelişen düşünce yapısına paralel olarak Wright sömürüyü temel alan yeni bir Marksist sınıf kategorileri kümesi ortaya çıkarmıştır. Literatürde ifade edildiği gibi, Wright çeşitli alternatifler üzerinde düşündükten sonra, sömürünün, bir sınıfın emeğinin çıktılarının, diğer bir sınıfın

---

[459] **Aynı**, s. 29
[460] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 112

kendine mal etmesiyle ilgili olduğuna karar verdi. Bu her zaman, eğer sömürülen sınıf çalışmayı durdurursa, sömürüyü yapan sınıfın zarar göreceği durumla yakından ilgilidir. Sömürü belirgin bir değerin eşit olmayan dağıtımından kaynaklanmaktadır fakat farklı ekonomik sistemlerde eşit olmayan bir şekilde dağıtılan kritik (çok önemli) değer farklılık göstermektedir.[461]

1. Feodalsizimde, feodal aristokrasi, serflerin artık emeğini zorlayıcı bir şekilde elde ettiği noktada eşit olarak dağıtılmayan unsur, emek gücüdür
2. Kapitalizmde üretim unsurları eşit olmayan bir şekilde dağıtılır çünkü kapitalistler işçileri, emek gücünü ve metaları alıp satma yolu ile sömürürler.
3. Statizimde (bu terimle Wright, önceki Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde olduğu gibi, kuvvetli merkezi bir yönetime sahip komünist toplumları ifade etmektedir) örgütsel değerler eşit olmayan bir şekilde dağıtılır. Üretim unsurlarına yönelik özel sahipliğin nerdeyse tamamen ortadan kaldırılmasıyla birlikte, üretimi kontrol eden örgütlerdeki kıdemli pozisyonları elinde tutan kişiler, pozisyonlarını diğerlerini sömürmek için kullanmıştır. Wright bu sömürüyü, bürokratlar, yöneticiler ve parti çalışanları tarafından, hiyerarşik anlamda artığın planlı tahsisi ve dağıtılması şeklinde tanımlamaktadır.
4. Son olarak, Wright becerileri veya vasıfları temel alan sömürüyü ayırt etmektedir. Bu, demokratikleşmenin yer aldığı ve içinde grupların artık hiyerarşik ilkeler bazında örgütlenmediği gelecekteki sosyalist toplumun bir özelliği olacaktır. Böyle bir toplumdaki yüksek düzeydeki eşitliğe rağmen, belirgin becerilere sahip olanlar bu özelliklerini, artıkların işçilerden uzmanlara tekrardan dağıtımını (anlaşmalı) elde etmek için kullanabilirler.

Başka bir deyişle, Wright sömürüye (hükmetmekten ziyade) yönelik analizlerini geliştirmede, 4 tip varlığı yada avantajı birbirinden ayırmaktadır, her birinin eşit olmayan sahipliği ya da kontrolü, farklı sömürü türlerine temel olmaktadır. Bunlar: emek-güç avantajları yada varlıkları (feodal sömürü), kapital

[461] **Aynı**, s. 113

Anadolu Üniversitesi

avantajlar (kapitalist sömürü), örgütsel avantajlar (Statist sömürü) ve beceri/ehliyet avantajlarıdır (sosyalist sömürü). Tek bir sömürü tipinin olduğu toplum gerçekte yoktur. Bundan dolayı, belirli avantajlara ya da varlıklara sahip sınıflar bir sömürü mekanizması ile aynı anda sömürülebilir fakat sömürenler farklı bir mekanizmayla sömürülür. Bu karmaşık yapılardan dolayı Wright, hükmetmekten veya baskınlıktan çıkan sömürü ilişkilerini yansıtan ikinci bir sınıf haritası geliştirmiştir.[462] Sonuç olarak Wright, John Roemer'in sömürüyü, "genelde sınıf yapısının incelenmesi, özelde de orta sınıflar probleminin tekrar kavramsallaştırılması amacıyla, geniş bir çerçeve geliştirmenin temeli" olarak açıklamasını dayanak edinmiştir. Wright sömürüyü bir sınıfın emek gücünün ürünlerini, diğer bir sınıfın, ekonomik bakımdan baskıcı bir biçimde kendine mal etmesi olarak tanımlamış; üretim araçlarının mülkiyetini ellerinde tutarak işçileri sömürme olanağına sahip olan kapitalistlere ilaveten, bazı mülksüzlerin, örgütlenmedeki avantajlarına ve/veya beceri/ehliyet avantajlarına dayanarak diğer mülksüzleri sömürme olanağına sahip olduklarını iddia etmiştir. Wright bu sömürü türlerini ve kombinasyonlarını birbirinden ayırmak suretiyle, klasik Marksist sömürü fikrine bağlı kalan bir sınıf tasarımı geliştirme imkanı bulmuş ve mülk sahipleri-mülksüzler ikiliğini birleştirmiştir. Bu arada gelişmiş kapitalizmdeki sınıfsal ilişkilerin giderek artan karmaşıklığını da yansıtabilmiştir.[463] Literatüre incelendiğinde Marksist kuram açısından Wright geliştirdiği ikinci sınıf şemasının birincisine göre daha üstün olduğu savunulmaktadır.[464]

1.3.1.5. Sınıf Konumlarının Yeni Bir Tipolojisi

Wright önceki çalışmasında olduğu gibi, toplumların çok ender olarak tek bir üretim biçimi ile karakterize olduklarını gözlemlemeye devam etmiştir. Bu ona, sömürüye yönelik oluşturabilecek farklı değerlerin mülkiyetini veya mülkiyetsizliğini temel alan kapitalist toplumdaki sınıfların bir tipolojisini geliştirmesine olanak tanımıştır. Wright ilk olarak, sınıf yapısını üretim

---

[462] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 73
[463] Edgell, **Ön.ver.**, s. 29
[464] Davis Rose ve Gordon Marshall, "Constructing The Wright Classes, Review Article," **Sociology**. Cilt no 20, Sayı no 3: 440-455, (1986), s. 454

unsurlarına sahip olanlar ve sahip olmayanlar şeklinde bölmüştür. Üretim unsurlarına sahip olanlar arasında tekrardan bir ayrıma gitmiştir bu ayrım: (a) işçi kiralayabilecek veya başka bir deyişle yanında işçi çalıştırabilecek ve kendilerinin çalışmasına ihtiyaç duymayacak düzeyde sahipliği olanlar, (b) yanında işçi çalıştıranlar ama kendilerinin çalışmasına ihtiyaç duyacak düzeyde sahipliği olanlar, (c) kendileri için çalışan ve diğer çalışanlara veya işçilere iş vermeyen küçük burjuvazi.[465] Ardından ücretli emekçiler, örgütsel avantajlar (organizational assets) ve, beceri/ehliyet avantajları (skill/credential assets) açısından ortalamanın üzerinde, ortalama düzeyde ve ortalamanın altında olmak üzere ayrılırlar. Bu ayrım sonucunda ücretli emekçiler 9 kategoriye ayrılır. Bu kategoriler, örgütlerde kuvvetli pozisyonlara sahip vasıflı, uygun nitelikli uzman idarecilerden başlayıp, pozisyon kuvvetinden, vasıftan veya nitelikten yoksun proletaryaya kadar uzanmaktadır. Wright'ın en son geliştirdiği Marksist sınıf tipolojisi Şekil 8'de görülmektedir.

Üretim Avantajları

	Üretim Unsurlarına Sahip Olanlar	Sahip Olmayanlar (Ücretli Emekçiler)			
Kendileri çalışmaksızın işçi istihdam edecek kadar sermayeye sahiptirler	1 Burjuvazi	4 Uzman İdareciler	7 Yarı Ehliyetli İdareciler	10 Ehliyetsiz Yöneticiler	+
İşçi istihdam edecek kadar sermayeleri vardır, ama çalışmak zorundadırlar	2 Küçük İşverenler	5 Uzman Denetçiler	8 Yarı Ehliyetli Denetçiler	11 Ehliyetsiz Denetçiler	0
Kendi adına çalışmaya yetecek kadar sermayeleri vardır, ama işçi istihdam edemezler	3 Küçük Burjuvazi	6 İdareci Olmayan Uzmanlar	9 Yarı Ehliyetli İşçiler	12 Proletarya	-

Örgütsel Avantajlar

\+ 0 -

Beceri/Ehliyet Avantajları

Şekil 8 Sömürü ve Sınıfın Temel Tipolojisi (Wright Sınıf Haritası II)

David B. Grusky, **Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective. 2. Basım** (Amerika: Westview Press, 2001)'den uyarlanmıştır

Wright ortaya koyduğu yeni tipolojisinden, sınıf çatışmasının ve sınıf çekişmesinin, sadece iki sınıf arasındaki yani burjuvazi ve proletarya arasındaki bölümlemeyi vurgulayan geleneksel Marksist kuramda gözüktüğünden çok daha karmaşık olduğu sonucuna varmaktadır. Wright bu düşüncesiyle daha ileriye gitmiş ve kapitalizmde değişimleri başlatması düşünülen proletaryaya alternatifler olabileceğini önermiştir. Bürokratik idarecilerin, merkeziyetçi

[465] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 114

sosyalist çizgide kapitalizme bir alternatif yaratmaya yönelik potansiyelleri olduğu düşünülmektedir.

Tekrardan vurgulamak gerekirse; Wright'ın ikinci sınıf haritasına iki şekilde bakmak mümkündür: ilk olarak, üretim araçlarına sahip olanlar ile olmayanlar arasındaki ayrım yani kapitalizmin temel yapısal sınıf bölünmesi söz konusudur. İkinci olarak, mülk sahiplerinin çalışıp çalışmamasına ve/veya işçi çalıştırıp çalıştırmamasına göre, mülksüzlerin de sahip oldukları kurumsal avantajların ve beceri/ehliyetle ilgili avantajların tipine ve derecesine göre, her iki temel sınıf kategorisi kendi içinde ayrımlanmıştır. Bu ayrımlama, ilk temel sınıf haritasındaki sayının tam iki katı olan on iki sınıfı oluşturmaktadır. Ancak, eklenen tüm yeni sınıflar, sınıfsal yapının mülksüzler kısmı içersinde yer almaktadır. Bu sebeple, Wright'ın ikinci sınıf haritası, modern kapitalizmin kendine özgü sınıf ilişkileri yapısının karmaşıklığının tamamen kuramsallaştırılmış bir açıklamasını temsil etmesi bakımından, on sınıftan oluşan birinci sınıf haritasının tam versiyonunu hatırlatmaktadır.[466]

Wright, bu genel avantaja ek olarak, sınıflara ilişkin bu yeni formülleştirmenin ilk sınıf haritasına göre bir gelişme olduğunu iddia etmektedir. Çünkü bu yeni kabule göre, mülksüz orta sınıfların, örgütlenme üzerindeki etkin kontrollerinden ve beceri avantajlarına sahip olmalarından ötürü, işçilerin çıkarlarına ters düşen çıkarları vardır. Dolayısıyla, kapitalizmin mücadeleleri içerisinde bu yeni orta sınıflar sömürücü ilişkiler çerçevesindeki çelişkili mevkileri oluşturmaktadırlar. Wright ayrıca, yenilediği sınıf çerçevesinin, tarihsel olarak hangi çelişkili mevkilerin olduğunu açığa çıkardığını ileri sürmektedir. Kapitalizmde temel çelişkili mevkinin "idareciler ve devlet bürokratları tarafından oluşturulduğunu" çünkü bu sınıfların kapitalizmden çok farklı olan ve kapitalist ilişkilere potansiyel bir alternatif sunan sınıfsal örgütlenme ilkesini temsil ettiklerini iddia etmektedir. Hatta bunun, şirket idarecilerinden ziyade, kariyerleri kapitalist sınıfın çıkarlarına daha az bağlı olan devlet idarecileri için geçerli olduğunu ifade etmiştir.[467]

Wright, ikinci sınıf haritasının politik sonuçları, proletaryanın tarihi devrimci rolüne ilişkin klasik Marksist teze ters düşse de, bu sonuçlar

[466] Edgell, **Ön.ver.**, s. 30
[467] **Aynı**, s. 36

konusunda açık görüşlüdür. Mülksüz orta sınıfa ilişkin yeni kavramsallaştırma biçiminin, işçi sınıfına ilaveten kapitalizm içersinde, kapitalizme alternatif sunabilecek potansiyele sahip olan, bürokrasideki idareciler gibi başka sınıfsal güçlerin olması ihtimalini getirdiğini kabul etmiştir. Wright, sınıfın oluşum sürecinin ve sınıf mücadelesinin, geleneksel Marksist senaryonun izin verdiğinden çok daha karmaşık ve belirsiz olduğunu kabul etmekle, bu sınıf haritasının sosyolojik sonuçları konusunda da benzer bir açıklık göstermiş olur. Nitekim Wright'ın ikinci sınıf haritası, Marx'ın sınıf sosyolojisinin ve bununla ilgili siyasi beklentilerinin gözden geçirilip düzeltilmiş temel bir biçimini içermektedir.[468]

Wright'ın önceki ve sonraki yaklaşımlarındaki temel farklılık şudur; Wright'ın ilk şemasında belirgin çelişkili sınıf gruplarının tanımlanmasında çalışma özerkliğinin varlığı yada yokluğu belirleyici nokta iken, bu unsur ikinci versiyonda ortadan kaldırılmıştır. Bunun yerine, bu tip gruplandırmalar, uzmanlık ve beceri sahipliği ve örgütsel hiyerarşideki konumları ile tanımlanmaktadır.[469] Wright bu yöndeki sınıf yaklaşımıyla Weberyan görüşe bir paralellik kurmuştur zaten eleştirildiği en önemli nokta da bu olmuştur.

1.3.1.6. Wright'a Yönelik Eleştiriler

Wright'ın sınıf kuramına yoğun eleştiri gelmiştir. Literatürde görüldüğü üzere önemli bir sosyolog olan Stephen Edgell bu sınıf kuramına en yoğun eleştiriyi getiren kişi olmuştur. Edgell'e göre Wright sınıfa yönelik Marksist yaklaşımın ayırt edici özelliklerini konunun dışında bırakmıştır. Örneğin, Marksistler sınıfı ilişkisel anlamda görürler. Yani, sınıflar ekonomik sistemde, belirgin veya özel rolleri olan farklı oluşumlardır. (örneğin işçiler ve işverenler, köleler ve köle sahipleri gibi). Marksist görüşe göre bu gruplar birbirinden derecesel anlamda farklılaşmaz yani burada bireyler, ne kadar kazandıklarının veya ne kadar paraları olduğunun belirlenmesine yönelik bir süreç üzerine yerleştirilmez. Buna karşılık yapılan eleştiriye göre, Wright'ın

---

[468] **Aynı**, s. 36
[469] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 73

kuramı insanları örgütsel ve beceri/ehliyet avantajlarındaki düzeylerine göre kategorize ederek bir çeşit derecelendirme yapmaktadır.[470]

Edgell aynı zamanda, beceriye sahip olmanın veya beceriden yoksun olmanın niye bir grubun diğerini sömürmesine yol açtığının belirgin olmadığını da vurgulamaktadır. Ona göre bu farklı ücret düzeylerine sebep olabilir, fakat bu unsur kendi içinde sömürüyü oluşturmaz veya meydana getirmez. Edgell, Wright hakkında bir diğer eleştiri daha ortaya koymuştur; ona göre, örgütsel ve beceri/ehliyet avantajlarının çalışmaya dahil edilmesi, Wright'ın bakış açısının neredeyse Weber'inki ile benzer hale gelmesine yol açmaktadır. Aslında ona göre Wright, Weberyan perspektiften daha iyi anlaşılabilecek, farklı pazar ve çalışma durumlarını birbirinden ayırmaktan başka bir şey yapmamaktadır.[471]

Gene önemli bir İngiliz sosyolog olan Gordon Marshall ve arkadaşları tarafından İngiltere'de sınıf kavramına yönelik yapılan Essex çalışmada Wright'ın kuramını test etmişler ve bunu Goldthorpe'nin sınıf şeması ile karşılaştırmışlardır. Gordon Marshall ve grubu da Edgell gibi Wright'ın en son geliştirdiği şemanın Weberyan sınıf görüşüne çok yakından benzediğini savunmaktadır. Onların, Wright'ın çalışmasına yönelik yaptıkları eleştirilerin temelinde, Wright'ın sınıf kategorilerini uygulamaya sokmuş olmaları yatmaktadır. Essex çalışmasında Wright'ın hem erken dönem hem de sonraki sınıf şeması kullanılmıştır. İlk dönem sınıf şemasını kullandıklarında Wright'ın şüphelendiği gibi yarı özerk çalışanlar (semi-autonomous employee) kategorisinin karmaşıklığa yol açtığını bulmuşlardı. Mesleklerin kategorilere yerleştirilmesinde Wright'ın kendi kriteri kullanıldığında, bu sınıf kapsamına bazı öğretmenleri, bilgisayar programcılarını, sosyal çalışanları, kömür madencilerini, motor teknisyenlerini ve üretim işçilerini almaktadır. Bu insanların olası olmayan birleşimi sadece basit bir şekilde kapitalist veya yönetici olmadıkları için bir araya getirilmişti ve hepsinin işlerinde özerkliye sahip olduğu savunulmuştu. Literatürde ifade edildiği üzere, Marshall ve arkadaşları Wright'ın en son geliştirdiği sınıf şemasını uyguladıklarında da bir çok çelişki bulmuşlardı. Örneğin proletaryalar, bir satın alma şefini, bir yatırım komisyoncusunu, hastane

---

[470] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 115
[471] **Aynı**, s. 115

baş hemşiresini kapsarken, öte yanda vasıflı bir makinist, altında çalışan bir çırağı olduğunda daha yüksek sınıftakilerin arasında gözükebiliyordu.[472]

Literatüre bakıldığında Wright bu anlamda önemli ölçüde eleştirilmiştir. Wright'ın kendisi bazı anormalliklerin olduğunu kabul etmekte fakat bu anormalliklerin şemayı uygulamaya yönelik operasyonel seçeneklerden kaynaklandığını savunmaktadır. Gene ona göre, insanların belirli sınıflara yerleştirilmesine yönelik süreçlerin değiştirilmesine ihtiyaç olmasına karşın bu ortaya çıkarılan kavramsal yapının bütünsel yapısına bir zarar vermemektedir.

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir nokta vardır. Tezin ikinci bölümünde de görüleceği üzere sosyal sınıf veya sosyoekonomik statü ölçümüne yönelik tüm belirgin çalışmalar İşlevselci ve Weberyan yaklaşımın altında toplanmaktadır. Bu açıdan tezin bu bölümünde operasyonel anlamda kullanıma açık olan Marksist bir sınıf şemasına değinilmiştir. Wright, toplumsal tabakalaşmaya yönelik Marksist sınıf yaklaşımını benimsemiş ve bir anlamda bunu uygulamaya dönük bir biçime getirmeye çalışmış önemli bir sosyologdur. Bu açıdan tezin bu bölümünde Wright'ın çalışmalarına değinilmesi sosyal sınıf ölçümlemelerinin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Burada önemli olan diğer bir husus, Wright'ın sınıf şemasına yönelik önemli eleştirilerden bir tanesi bazı meslek dallarının hangi kategoriye sokulacağı konusunda bir belirsizlik olduğu noktasındadır. Gerçektende bu eleştirinin geçerliliği ortadadır ama unutulmaması gereken nokta hangi sınıf şeması kullanılırsa kullanılsın veya hangi sosyoekonomik statü ölçeği benimsenirse benimsensin benzer problemler yaşanmaktadır çünkü (tezin bu bölümünde de görüleceği üzere) hiçbir ölçek veya sınıf şeması tam değildir, ayrıca her mesleği kapsayamamaktadır ve eksik yönleri vardır.

Yukarıda değinildiği gibi Stephen Edgell ve pek çok sosyolog Wright'ın geliştirdiği sınıf haritasının özellikle Marksist bir yaklaşımdan uzaklaşıp Weberyan bir düşünce yapısına yaklaştığını vurgulamıştır. Çalışma açısından bu eleştiri üzerine yoğunlaşmakta fayda vardır. Wright'a göre Marx'a ait sınıf kavramına verdiği yeni biçim ile Weberci sınıf analizi arasındaki giderek artan yakınlaşma, görünüşte kalan bir yakınlaşmadır. Eleştirmenlerin bu noktada

---

[472] **Aynı**, s. 115

Ankara Üniversitesi Kütüphane

sorduğu soru gerçekten durumun böyle olup olmadığıdır. Wright tüm çalışmalarında, bazen kısaca, bazı durumlarda ise daha detaylı biçimde, genel Marksist sınıf kuramının oluşturucularının ana hatlarını çizmiştir. Bu tanımlayıcı özellikler şöyle özetlenebilir.[473]

1. Sınıf, derece terimlerinden ziyade ilişki terimleriyle tanımlanır.
2. Sınıf ilişkilerinin ana ekseni piyasadan çok toplumsal üretim örgütlenmesi içerisinde yer almaktadır.
3. Sınıf ilişkileri analizi köklerini, teknik işbölümü ya da yetki ilişkilerinden ziyade sömürü sürecinin incelenmesinde bulur.

Bu üç nokta birbiriyle ilişkili olmakla birlikte bunların her biri, analitik düzlemde bağımsızlarmış gibi incelenebilir. İlki sınıfın gelir, statü, eğitim ve benzeri derecelenmelerini değil üretim unsurlarıyla ilişkileri ifade ettiğini belirten temel Marksist iddiaya işaret etmektedir. Başka sınıflarla ilişkili olarak tanımlanan sınıfların da servet gibi derecelenme getiren iyelikler taşımalarına karşın, konunun püf noktası, sınıfı, dağılım özelliklerinin değil bağıntısal karakterlerinin tanımlanmasıdır. Wright'ın bütün sınıf haritaları özünde klasik Marksizm'in düşmanlık taşıyan sınıf ikilisini yani kapitalistler ile işçileri içerdiği için ilişkiseldir. Ancak Wright değişik sınıf haritalarını işleyip incelerken, derecelenmeye dayalı bir unsur katmaktadır. Örneğin I. Sınıf haritasının kapsamlı versiyonunda üst düzey idareciler ile orta düzey idareciler arasındaki ayrım, bunların kapitalist hiyerarşi içerisindeki kontrol derecelerine dayanmaktadır. Wright'ın sınıf konusunda derecelemeli bir dil kullanması onun bu çelişkili sınıfları birbirinden ayırmak için derece faktörlerine başvurduğunu gösterir. Benzer bir eleştiri, baskınlık merkezli sınıf modelinden sömürü merkezli bir modele geçilmesine rağmen, II. Sınıf haritası için de geçerlidir. Daraltılarak söylenirse, mülkiyet sömürüsü ilişkisel iken, kurumsal avantajlar ve beceri/ehliyet avantajları (tartışmaya açık olmakla birlikte) ilişkiye değil derecelemeye dayanır. Örneğin, beceri veya ehliyet sahipliğinin niçin gelir derecelerinde farka neden olmak yerine, uzman olmayanların uzmanlar tarafından sömürülmesine yol açtığı açık değildir. Wright gene derecelemeli bir dile başvurmakla bu sorunu fiilen kabul eder. Böylece, mülksüzlerin kendi

---

[473] Edgell, **Ön.ver.**, s. 33

aralarındaki ayrım, kurumsal avantajlar ve beceri/ehliyet avantajlarının dereceleri arasında yapılan ayrımla sağlanmış olur. Belki de mülksüz orta sınıfların, ayırt edici bağlantılarla tanımlanmış bir sınıf olarak değil derecelenmeli sınıfsal bölünmeler olarak kabul etmek gerekmektedir. Bu Wright'ın değindiği ancak ayrıntılarıyla üzerinde durmadığı bir olasılıktır. Wright'ın, Marksist bir sınıf kuramını tanımladığını ileri sürdüğü ikinci özellik, sınıfın hem üretim merkezli hem de ilişkisel bir kavram olduğu iddiasını getirmektedir. Bu konuda Wright'ın da kabul ettiği iki sorun vardır. Wright öncellikle Marksistler arasında, toplumsal üretim ilişkilerinin nasıl tanımlanacağı konusunda bir görüş birliği olmadığına dikkati çeker. Sözgelimi bu tanımlama yalnız mülkiyet ilişkilerine mi dayanacaktır yoksa kurumsal avantajlar gibi başka faktörlerle birlikte mi yapılacaktır. İkinci olarak, Wright, Weber'in de Marx'ın da üretim temeline dayalı sınıf tanımlamaları kullandığını kabul eder. Ona göre sınıf Weber'de sermaye, ham emek gücü ve becerilere; Marx'da ise sermaye ve emek gücüne dayalıdır. Wright'a göre ikisi arasındaki fark şudur: Weber üretime, bu avantajların ticaretinin yapıldığı piyasa alışverişi açısından bakmaktadır, Marx ise yarattığı sömürü açısından bakar. Wright'ın sömürü hakkındaki görüşünü özel mülkiyet sahipliği temeline dayanan sömürü tipi dışında kalan diğer iki tipin kurum ve beceri/ehliyet sömürüsünü kapsayacak şekilde genişlettiği düşünülürse, mevcut görüşü Weber'inkiyle aynıdır. Bunun sebebi, Weber'in mülkiyet ile mülksüzlüğün tüm sınıfsal durumların temel kategorisi olduğu konusunda Marx'a katılmasına ek olarak, beceri gibi başka faktörlerin de mülksüzler arasında sınıf farklılıkları yaratabileceğini iddia etmesidir. Dolayısıyla, üretim temeline dayalı sınıf tanımı karşısında piyasa temeline dayalı sınıf tanımını getirmesi bakımından, Wright'ın yenilenmiş şemasının Weber'in sınıf kavramından uygulamada nasıl ayrıldığını görmek zordur.[474]

Wright'ın Marksist sınıf kuramıyla ilgili olarak ileri sürdüğü üçüncü ve son temel özellik sınıf ile meslek arasındaki farklılıkla ilgilidir. Marksist olmayan ve tekniğe ve/veya yetkiye dayanan üretim ilişkilerine odaklanan mesleki sınıf tanımlarının aksine, Marx ile Wright'ın da dahil olduğu Yeni-Marksistler sınıf

[474] **Aynı**, s. 35

Ankara Üniversitesi

konusunda sömürücü üretim ilişkileri kavramına büyük önem vermişlerdir. Bu ayrım sınıf ilişkilerinin temelde düşmanca olduğunu söyleyen Marksist tezin kaynağıdır ve Wright'ın tüm sınıf haritalarının merkezinde yer almaktadır. Ancak, ilk sınıf haritasının kapsamlı versiyonunda ve ikinci sınıf haritasında, tanımları mesleki hiyerarşi analizine dayanan çelişkili orta sınıflar yer almaktadır. Daha önce değinildiği gibi Wright başlangıçta, işçi sınıfı dışında kalan bu çalışanlara, para (yani yatırım), fiziksel üretim araçları (yani iş) ve emek gücü (yani insanlar) üzerindeki farklı kontrol derecelerine dayanarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla Wright ara sınıf konumlarına ilişkin bu tanımlamasında kontrol ilişkilerinin rol oynadığının tamamen farkındadır, ancak bunları ikinci derecede önemli saymaktadır. Öncellikle bu sebeple başlangıçtan itibaren mesleklere ilişkin değerlendirmeler Wright'ın sınıf analizi dışında bırakılmamıştır. Bu noktada eleştirmenlerin sorduğu soru, sömürü merkezli bir sınıf kavramına yönelmekle bu sorunun ne ölçüde üstesinden gelinebileceğidir? Wright, kurumsal avantajlar ve beceri/ehliyet avantajlarının (ikincil olsalar da) birer sömürü biçimi olduklarını, aynı zamanda düşmanlık taşıyan sınıf ilişkilerinin de temeli olduklarını iddia etmektedir. Ama aksine, bu avantajların sömürüden ayrı olmadıkları, bundan dolayı da ayrı sömürü biçimlerinin temeli olmadıkları, mesleki özellikler oldukları iddia edilebilir. Ayrıca, kalifiye ve ehliyetli işçilerin kapitalist sömürücüler yararına olmak üzere, diğer mülksüz işçilerle işbirliğine gittikleri de kaydedilmiştir. Eleştirmenlere göre bu noktalar, Wright'ın çok yönlü sömürü ve çok yönlü sınıfsal mevkiler kuramı hakkında ciddi kuşkular yaratmaktadır. Yani, kurum ve ustalık/ehliyet avantajlarının eşit olmayan dağılımı, sömürüye dayalı sınıfsal ilişkilerin temeli değildir; teknik emek gücü dağılımındaki farklılıklarla veya mülk sahibi olmayan sınıflar içersindeki yetki ilişkileri farklılıklarıyla ilişkilidir. Eleştirmenlere göre, Wright'ın Marksist sınıf kuramına ilişkin nitelemelerine bakılırsa, iki sınıf haritası da, ilişkisel unsurlarla birlikte dereceleme unsurları da içerdiği için, tam anlamıyla Marksist değildir.[475]

Bu anlamda bakıldığında ve literatür bu yönde tarandığında sosyal statü ölçümlerinde Weberci ve İşlevselci bakış açısının ağırlığını hissetmek

[475] Aynı, s. 35-36

mümkündür. Eğer sosyal statü sınıflama ölçeği yapılandırılacaksa her şekilde bir çeşit derecelemeden söz etmek kaçınılmazdır.

1.3.2. Goldthorpe'un Kuramsal Sınıf Şeması (Weberyan Yaklaşım)

En çok bilinen ve geniş anlamda kullanılan kuramsal (sosyolojik) sınıf şeması Goldthorpe'un geliştirdiği sınıf şemasıdır. Bu şema operasyonel anlamda RGSC ve SEG sınıf ölçekleri benzerlikler göstermesine karşın (örneğin bu ölçeklerin hepsinde, insanları sınıflara yerleştirmek meslek ve istihdam statüsü[476] hakkında ve bazı durumlarda da kurumun büyüklüğüne ilişkin bilgiye gereksinim vardır.), sınıf analizcileri kuramsal ve kavramsal açıdan Goldthorpe'un sınıf şemasının diğer sınıf şemalarının göre çok daha tutarlı bir temele sahip olduğunu belirtmektedirler.[477]

Goldthorpe'un sınıf yaklaşımı İngiliz sosyolojisinde etkili olmuş ve yaygın bir şekilde kullanılmıştır.[478] Örnek vermek gerekirse uluslararası toplumsal hareketlilik çalışmalarında, İngiltere'de oldukça önemli bir sınıf çalışmasında, toplumsal adalet ve sağlık eşitsizliklerine yönelik uluslararası çalışmalarda, İngiltere seçim araştırmalarında başarılı bir şekilde kullanılmıştır.[479]

Goldthorpe'ye göre sınıf analizinin merkezinde sınıf yapıları arasındaki ilişkiler, sınıf hareketliliği, sınıf bazlı eşitsizlikler ve sınıf eylemleri olmalıdır. Ona göre sınıf analizleri, ulusal ekonomilerin farklı sektörlerindeki üretim birimleri ve emek piyasalarındaki istihdam ilişkileri ile tanımlanan konumlar arasındaki bağlantıları, bireylerin ve ailelerin zaman içinde bu konumlara dağılım süreçlerini ve buna bağlı olarak yaşam şanslarının, adapte ettikleri toplumsal

---

[476] İstihdam edilen bir insanın ya ücretli çalışan ya da kendi hesabına çalışma şeklindeki hukuksal statüsü ve sınıflandırmasını karşılayan bir terim. Pratikte, resmi istatistiklerde istihdam statüsüyle ilgili çoğu sınıflandırma, bu basit ikili ayrımı, büyük işverenleri, küçük işverenleri, hiç çalışanı olmadan kendi işlerini yürütenleri, ücret almadan aile çiftliğine ya da şirketine emek katkısında bulunan aile işçilerini, yasal bir ortaklığın ortaklarını, çırakları ve şefleri ve bunların yanında sıradan çalışanları kapsayan daha eksiksiz bir tipoloji şeklinde genişletmektedir. (KAYNAK: Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**. İngilizce'den çevirenler: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999) s. 353)

[477] Rose ve Pevalin, 2001, **Ön.ver.**, s. 8

[478] Robert Erikson, John H. Goldthorpe ve Lucienne Portocarero, "Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden," **British Journal of Sociology**. Cilt no 30, Sayı no 4: 415-441, (1979), s. 420

[479] Rose ve Pevalin, 2001, **Ön.ver.**, s. 8

kimliklerin, ayrıca takip ettikleri toplumsal değer ve çıkarların sonuçlarını araştırmalıdır.[480]

Kendisi 1960'lardan bu yana İngiliz sınıf yapısını incelemektedir. Erik Olin Wright, Marksist yaklaşımın kuramsal gelişimine yoğunlaşırken, Goldthorpe Weberyan fikirlerin pratikteki uygulamalarıyla ilgilenmiştir. Goldthorpe'un sınıf şeması başlangıçta toplumsal hareketlilik çalışmalarına yönelik geliştirilmiştir ve Oxford Hareketlilik Çalışması'nın temelini oluşturmaktadır.[481]

Goldhorpe'un sınıf şeması piyasa (pazar) ve çalışma (iş) durumlarını (Market and work situations) temel almaktadır ve ilk olarak David Lockwood tarafından kullanılmıştır. (Lockwood büro çalışanlarına yönelik yaptığı bir araştırmada, farklı çalışan gruplarını birbirinden ayırmak için Weberyan bir yaklaşım kullanmış ve sınıf durumuna yönelik üç bakış açısı önermiştir; (a) piyasa durumu: Lockwood bu unsurla, aylık ücret, iş güvenliği ve terfi şansına değinmektedir, (b) çalışma durumu: bu unsurla, çalışma ortamında işverenler, yöneticiler ve daha kıdemce aşağıdaki kişilerle olan sosyal ilişkilerden sözedilmektedir; doğal olarak bu yapılan işin ne kadar yakından kontrol edildiği ile ilgilidir. (c) statü durumu: bu unsurla, toplumda iş sahibi olan belirli grupların içinde bulunduğu statü dereceleri ifade edilmektedir).[482] Fakat Goldthorpe piyasa ve çalışma durumlarını belirlemeye yönelik adapte edilen süreç Lockwood'un kullandığından çok daha basittir. Örneğin işteki özerkliği belirlemek için soru formu veya görüşme verisi yerine sadece iki tip bilgi kullanmaktadır: işteki unvan ve kişinin kendi başına çalışan, işveren ya da bir işçi olup olmadığını belirlemeye yönelik bilgi. Ardından her bir bireye bir istihdam statüsü (employment status) verilmekte (örneğin işçileri olmadan kendi başına çalışan ve büyük mal sahibi gibi) ve yaptığı işin tipine göre bir mesleki gruba yerleştirilmektedir. Yukarıda değinilen ilk bilgi (istihdam statüsü), çalışma durumunun bir ölçümüyken, ikinci bilgi (meslek grubu), piyasa durumunun bir ölçümüdür. Bunun devamında bireyler, piyasa ve çalışma durumlarının bir birleşimine göre önceden belirlenen sınıf kategorilerine atanmaktadır.

---

[480] John H. Goldthorpe ve Gordon Marshall, "The Promising Future of Class Analysis: A Response to Recent Critiques," **Sociology**. Cilt no 26, Sayı no 3: 381-400, (1992), s. 382

[481] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 115

[482] **Aynı**, s. 66

Dolayısıyla Goldthorpe'un yaklaşımındaki temel ayrım şu gruplar arasındadır; (1) işverenler: diğerlerinin emeğini satın alır ve onların üzerinde bir dereceye kadar yetkinin (otoritenin) olduğunu varsayar; (2) kendi başına veya kendi hesabına çalışanlar: bu grup ne başkasının emeğini satın alır nede başkasına kendi emeğini satar; (3) işçiler: emeğini işverenlere satarlar ve böylece kendilerini kendi işverenlerinin yetkisi veya otoritesi altına yerleştirirler. Böylece, istihdam ilişkilerini, (örneğin konumların iş ortamındaki sosyal ilişkiler anlamında tanımlanması gibi), temel alan herhangi bir sınıf şeması, bu üç temel sınıf konumunu kapsamalıdır. Bu temel pozisyonların niye var olduğu, özel mülkiyet kurumlarını ve bir emek piyasasını temel alan herhangi bir toplum açısından oldukça belirgin ve açıktır.[483] Bu süreç Goldthorpe'nin Tablo 30'da görüldüğü gibi yedi sınıf tanımlamasına yol açmıştır.

Tablo 30 Goldthorpe'un Sınıf Şeması (İlk Versiyon)

Sınıflar	No.		Tanım
Hizmet Sınıfı	I	1	Yüksek düzey profesyoneller, kendi başına çalışanlar ve ücretliler; yüksek düzey idareciler ve memurlar; büyük endüstri kuruluşlarındaki yöneticiler; büyük mal sahipleri
	II	2	Alt düzey profesyoneller ve yüksek düzey teknisyenler; alt düzey idareciler ve memurlar; küçük işletmelerdeki, endüstri kuruluşlarındaki ve hizmet sektöründeki yöneticiler; kafa işçilerinin denetçileri
Ara Sınıf	III	3	Yönetim ve ticaretteki sıradan kafa işçileri; satış personeli; diğer alt tabaka hizmet sektörü çalışanları
	IV	4	Küçük mal sahipleri; kendi başına çalışan zanaatkarlar; profesyoneller dışında kendi başına çalışanlar
	V	5	Alt düzey teknisyenler; kol işçilerinin denetçileri
İşçi Sınıfı	VI	6	Endüstrinin tüm dallarındaki ücretli kalifiye kol işçileri
	VII	7	Yarı kalifiye ve kalifiye olmayan kol işçileri

Stephen Edgell, **Sınıf**. Çeviren: Didem Özyiğit (Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 1998) s. 38

Goldthorpe'un yaygın olarak kullanılan yedi katlı sınıf şeması Hope-Goldthorpe meslek ölçeğinin geçerliliğini kaybetmiş versiyonundan alınan kategorilerin toplanmasıyla kurulmuştur. Bu ölçekteki kategorilerin toplanması kategorilerdeki konumların ölçekteki sıralaması göz önünde bulundurulmaksızın gerçekleştirildiği için bu sınıf şeması tutarlı bir hiyerarşi taşımamaktadır. Goldthorpe ayrıca bu sınıf kategorilerinin hem mesleki işlev hem istihdam

[483] Rose ve Pevalin, 2001, **Ön.ver.**, s. 8

statüsü açısından nispeten yüksek derecede bir ayrım sağlamaları bakımından, büyük ölçüde niteleyici olduklarını vurgulamıştır. Sonuçta ona göre, birleşik istihdam statüsü, meslek tanımının bir parçası gibi işlem görmektedir.[484] Dolayısıyla, Goldthorpe'un sınıf şeması Hope-Goldthorpe "genel arzuedilirlilik" ölçeği kapsamındaki mesleki kategorilerinin, sınıf kategorileri altında gruplanmasıyla yapılandırılmıştır. Şemanın temellerini oluşturan Hope-Goltdhorpe kategorileri aynı zamanda istihdam statüsünü de içermekteydi. Örneğin böylece kendi başına çalışan tesisatçı, şef tesisatçı ve tesisat işçisi olarak çalışanlar farklı mesleklere sahip oluyorlardı.[485]

Hem teknik üretim ilişkilerini hem de toplumsal üretim ilişkilerini kapsayan bir sınıf şeması kurmanın gerekçesi, bu şemanın, ayrıştırılan sınıflar içersinde, "görevlilerin kabaca aynı piyasa ve çalışma koşullarını paylaşacakları meslekleri bir araya getirmesidir. Dolayısıyla Goldhorpe mevcut göstergeler ışığında, her bir sınıfın üyelerinin, bir yandan kaynakları ve gelir düzeyleri, ekonomik güvenlik dereceleri ve ekonomik gelişme şansları (yani piyasa koşulları), diğer yandan da içersinde yer aldıkları üretim sürecini yöneten yetki ve kontrol sistemi çerçevesindeki konumları (yani çalışma koşulları) bakımından, tipik karşılaştırmalara tabi tutulabildiği mesleki kategorileri birleştirdiğini ifade etmektedir.[486]

Yedi kategorili Goldthorpe sınıf şeması İngiltere'deki ampirik tartışmalara yönelik olarak genellikle üç ana başlık altında gruplanmaktadır. Bunlar hizmet/ara/işçi sınıflarıdır. Lockwood'un çalışma ve piyasa kavramlarının kullanılması (özellikle piyasa durumu doğrudan Weber'in çalışmalarından alınmıştır) Goldthorpe'un sınıf şemasının genellikle "Yeni-Weberyan" şeklinde tanımlanmasına sebep olmuştur. Lockwood'un kavramları, yukarıda belirtildiği gibi büro elemanlarına yönelik yaptığı çalışmada geliştirilmiştir ve çalışma durumuna yönelik betimlemeleri, büro çalışanlarının (sekreterlerin) sınıf durumu hakkında yetkiye yakınlık, çalışma özerkliğinin derecesi, çalışma alanını denetlenmesi gibi unsurları gündeme getirmiştir. Böylece, Goldthorpe'un sınıf şemasının çıkış noktasına yönelik ilk tanımlamaları, çeşitli mesleklerin çalışma

[484] Edgell, **Ön.ver.**, s. 37
[485] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 64
[486] Edgell, **Ön.ver.**, s. 37

Üniversitesi
Kütüphane

durumunu betimleyen literatüre göndermeleri kapsamaktadır. Fakat, sonradan sınıf şemasına yönelik tanımlamalarında, çalışma durumuna yönelik herhangi bir gönderme yoktur. Goldthorpe da şu anda şemanın yapılandırılmasında iş görevleri ve rollerinin herhangi bir rol oynadığı savını reddetmektedir. Goldthorpe şu anda şemasının istihdam ilişkileri (employment relations) içinde yapılandığını savunmaktadır. Bu hala istihdam statüsünü kapsamaktadır fakat istihdam ilişkileri, istihdama yönelik "hizmet" ve "emek" sözleşmesinin (service and labour contract) arasındaki ayrımdan ortaya çıkmaktadır. Emek sözleşmesinde, gösterilen çabaya yönelik ücret değişimi belirgin bir durumken, hizmet sözleşmesinde, aylık artışı ve terfi şansı gibi önemli olası unsurları kapsamaktadır. Ara sınıflar hizmet ve emek sözleşmesi tarafından ayrılan grupların arasında kalmaktadır.[487]

Yukarıda ifade edildiği gibi bu 7 sınıf bazen 3 ana gruba indirgenmektedir. Hizmet sınıfı (service class); hem beyaz yakalı meslekleri hem de işveren ve işçileri kapsamaktadır. Ara sınıf (intermediate class) beyaz ve mavi yakalıların bir karışımından meydana gelmektedir ve küçük çapta mal sahiplerini, kendi başına çalışanları ve işçileri kapsamaktadır. İşçi Sınıfı (working class) çalışan tüm mavi yakalı işçileri kapsamaktadır.[488] Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse, üç sınıf gruplamasının ardındaki temel varsayım, bu grupların çalışma ve piyasa koşulları açısından birbiriyle karşılaştırılabilir sınıfları içerdikleridir. Hizmet sınıfı, hem mülk sahihi hem de mülksüz sınıfı ama sadece beyaz yakalıların mesleklerini kapsamaktadır; bu sınıfın diğer tüm sınıflardan daha itibarlı olduğu düşünülmektedir. Ara sınıf iki açıdan karışıktır; hem mülk sahibi hem mülksüz sınıfı, ayrıca mavi ve beyaz yakalıların mesleklerini kapsamaktadır. İşçi sınıfı tek saf sınıftır, sadece mülk sahibi olmayan kol işçilerini içerir. Sonuç olarak, Hizmet sınıfı ve Ara sınıf hem bağıntısal hem de derecelemeye dayalı unsurları içermektedir.[489]

Goldthorpe, bireyleri, erkek hane halkı reisinin konumuna göre bir sınıfa atıyordu. Bu şema başlangıçta erkek hareketlilik yapılarını belirlemek için geliştirilmişti fakat Goltdhorpe sınıf konumunun bireyin değil ailenin (hanenin)

---

[487] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 65
[488] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 115
[489] Edgell, **Ön.ver.**, s. 38

konumundan kaynaklandığı ve pratikte ailenin (hanenin) konumunun erkek aile reisinin (male breadwinner) konumuyla belirlendiği konusunda ısrar etmiştir.[490]

1.3.2.1. Şemadaki Değişimler

Goldthorpe eleştirilere karşı oldukça fazla direniş göstermesine rağmen, çalışması önemli değişimlere uğramıştır. Bu nedenle sınıf şemasına yönelik oldukça kapsamlı bir gözden geçirme yapmıştır.[491] Bu yeni şema Tablo 31'de gösterilmektedir.

Tablo 31 Goldthorpe'un Sınıf Şeması (Yenilenmiş Versiyon)

Sınıflar	No.		Tanım
Hizmet Sınıfı	I ve II	1	Tüm profesyoneller, idareci ve yöneticiler (büyük mal sahipleri dahil); yüksek düzey teknisyenler; kafa işçilerinin denetçileri
Ara Sınıf	III	2	Yönetim ve ticaretteki sıradan çalışanlar; satış personeli; diğer alt tabaka hizmet sektörü işçileri
	IVab	3	Küçük mal sahipleri; kendi başına çalışan zanaatkarlar; işçi çalıştıran veya çalıştırmayan diğer "kendi hesabına" çalışanlar (birincil üretimdekilerin dışındakiler)[a]
	IVc	4	Çiftçiler ve küçük toprak sahipleri; birincil üretimdeki diğer kendi başına çalışanlar
İşçi Sınıfı	V ve VI	5	Alt düzey teknisyenler; kol işçilerinin ve kalifiye kol işçilerinin denetçileri
	VIIa	6	Yarı kalifiye ve kalifiye olmayan kol işçileri (birincil üretimdekilerin dışındakiler)
	VIIb	7	Birincil sektördeki tarım işçileri ile diğer işçiler

Stephen Edgell, **Sınıf**. Çeviren: Didem Özyiğit (Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 1998) s. 39

Not: (a) Mümkün olduğunda, işçisi olan ve olmayanlar, IVa ve IVb olarak ayrılmıştır.

Bu geliştirme uluslararası bir erkek hareketlilik çalışmasında kullanılmak üzere yapılmış ve aşağıdaki değişimler gerçekleştirilmiştir.[492]

1. Şemada en tepede yer alan 2 sınıf birleştirilmiştir çünkü Golthorpe uluslararası bir çalışmada bu iki sınıfın belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmasının güç olabileceğini savunmuştur.

[490] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 115
[491] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 65
[492] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 116

2. 5. ve 6. sınıflar genişletilmiş bir işçi sınıfı oluşturmak için yukarıda değinilen nedenlerden dolayı birleştirilmiştir. Zira ilk şemada, alt düzey teknisyenler ve kol işçilerinin denetçileri sınıfı, "Hizmet sınıfı ile İşçi sınıfı arasındaki yapısal konumları temel alınarak "Ara sınıf" diye tanımlanmıştır. Başlangıçta "mavi yakalı seçkinlerin" marjinal bir sınıf olduğunun belirtilmesinin dışında bunlardan söz edilmemesine rağmen, işçi sınıfı kategorisinin yanı sıra "mavi yakalı sınıflar" teriminin kullanılması, bu problemin bilincinde olunduğunun göstergesidir. Aslında Goldthorpe'un en yeni ve en kapsamlı sınıf yaklaşımı incelemesinde, alt düzey teknisyenler ile kol işçilerinin denetçileri problemli sınıfsal nitelikleri olduğu gibi kalmış, çözümlenememiştir. Bir taraftan yetkileri ve sınıf statüleri göz önüne alınarak ara sınıfın bir parçası, diğer taraftan bazı işlerinin kol emeğine dayanması ve terfi ihtimallerinin nispeten kısıtlı olması sebebiyle işçi sınıfının "kalifiye işçileri" unsurunun bir parçası olarak düşünülmektedir. Ayrıca Goldthorpe'un alt düzey teknisyenler ve kol işçilerinin denetçileri sınıfı homojen değildir. Bu yüzden problemlidir. Sonuç itibariyle yenilenmiş versiyonda alt düzey teknisyenler ve kol işçilerinin denetçileri Ara sınıftan sökülüp, İşçi sınıfının kapsamına alınmıştır. Golthorpe bu grubu yukarıda değinildiği gibi marjinal bir durum olarak ifade etmiş fakat değişime yönelik belirgin bir açıklama yapmamıştır.
3. Bazı toplumlardaki gelişmiş tarım unsurları göz önüne alınarak şemaya çiftçiler ve tarım işçileri eklenmiştir. IV. ve VII. sınıflar içersindeki tarımsal unsurların ayrıştırılmasının yani bir çiftçi sınıfı (sınıf IVc) ve bir tarım işçileri sınıfı (VIIb) ayrılmasının da mümkün ve karşılaştırma açısından da istenir olduğu düşünülmüştür.

Yukarıda değinilen değişimlerden farklı olarak, önemli eleştirilerin sonucunda hanenin sınıf konumu şu anda erkek ve kadın olabilecek şekilde aile geçimine en fazla katkıda bulunan "baskın" kişiye göre belirlenmektedir. Yani yeni tanıma göre aile geçimine en fazla katkıda bulunan kişi aile reisi olarak tanımlanmaktadır. Daha da önemlisi Sınıf III iki kategoriye bölünmüştür (a ve b) ve kadınların düşük düzey beyaz yakalı mesleklerdeki varlığını yansıtmaktadır.

Sınıf şeması kadınlara uygulandığı zaman, Sınıf IIIb, sınıf VII gibi işlem görmektedir. Sınıf IV (a ve b) kendi başına çalışan yanında işçi çalıştırmayan ve kendi başına çalışan, yanında işçi çalıştıran olarak ikiye bölünerek, sınıf şeması daha da detaylandırılmıştır. Bunun ötesinde diğer bir geliştirme de yukarıda değinilen uluslararası karşılaştırmalara bağlı olarak çiftçilerin ve tarımda çalışan işçilerin ayrılmasıyla gerçekleşmiştir.

1.3.2.2. Goldthorpe Sınıf Şemasıyla İlgili Önemli Hususlar

Goldthorpe'un geliştirdiği sınıf şeması oldukça önemlidir dolayısıyla bazı unsurlarına değinmekte fayda vardır. Tablo 32'de Goldthorpe'un orijinal ve yenilenmiş versiyonunu bir araya getirmektedir (ilk versiyon normal; sonraki tüm detaylı genişletmeler koyu olarak yazılmıştır). Tablodaki son kolon Goldthorpe'un sınıflara yönelik halihazırdaki nitelendirmelerini "istihdam ilişkileri" içersinde vermektedir. Burada öncellikle yukarıda yüzeysel şekilde değinilen istihdam ilişkileri detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

İşverenler, tüm çalışanlarına yönelik ilişkileri açısından, istihdam sözleşmelerinde açık ve üstü kapalı anlaşma maddeleriyle tanımlanan haliyle aynı biçimde davranmazlar. İşverenlerin çalışanlarla olan ilişkilerinde farklılıklar vardır. Böylece, Goldthorpe'un kavramsallaştırması açısından en önemli olan nokta, çalışanların (işçilerin) istihdam ilişkileri içersindeki ayrımıdır (bu, işveren, kendi başına çalışan ve işçi konumuyla bağlantılı ek bir ayrımdır). Çalışanlar (işçiler) arasındaki oldukça farklı istihdam ilişkileri ve durumlarını gözlemlemek, bunların, istihdam sözleşmeleri aracılığıyla iletilen farklı emek pazar ve çalışma durumlarını kapsadığını ifade etmenin farklı bir yoludur. Emek pazar durumu, gelir kaynağı, ekonomik güvence ve ekonomik ilerleme beklentisi gibi konuları aynı düzleme getirirken, çalışma durumu, çalışma ortamındaki kontrol ve yetki (otorite) konumunu ifade etmektedir. (Fakat çalışma ortamındaki özerklik durumu ikinci plandadır.)

Tablo 32 Goldthorpe Sınıf Şeması (İki Versiyon Birarada)

			İstidam İlişkisi
Hizmet	I	Büyük ölçekli endüstriyel kuruluşlardaki yüksek düzey profesyoneller, müdürler ve memurlar, yöneticiler; büyük ölçekli mal sahipleri	**İşveren ya da hizmet ilişkisi**
	II	Küçük ölçekli endüstriyel kuruluşlardaki ve iş yerlerindeki düşük düzey profesyoneller, müdürler ve memurlar, yüksek düzey teknisyenler: yöneticiler; kafa gücü ile çalışanların denetçileri	**Hizmet ilişkisi**
Ara	III	Yönetim ve ticaret alanlarında sıradan kafa gücü ile çalışanlar (özellikle sekreterler); ofis hizmetinde çalışanlar.	**Ara**
	III b	**Sıradan kafa gücü ile çalışanlar, düşük-düzey (satış ve hizmet)**	**Ara (erkekler), Emek anlaşması (kadınlar)**
	IV	Küçük ölçekli mal sahipleri ve kendi başına çalışan zanaatkarlar	**İşveren**
	IV b	**Yanında işçi çalıştırmayan küçük ölçekli mal sahipleri, zanaatkarlar vb.**	**Kendi başına çalışan**
	IV c	**Çiftçiler ve küçük düzeyli mal sahipleri, tarımla ilgili diğer kendi başına çalışanlar**	**İş veren ya da kendi başına çalışan**
	V	Düşük-düzey teknisyenler, kol gücü ile çalışan işçilerin denetçileri	**Ara**
İşçi	VI	Kol gücü ile çalışan vasıflı işçiler	**Emek anlaşması**
	VII	Kol gücü ile çalışan yarı vasıflı ve vasıfsız işçiler	**Emek anlaşması**
	VII b	**Tarım işçileri**	**Emek anlaşması**

Rosemary Crompton, **Class and Startification, An Introduction to Current Debates,** (Amerika: Blackwell Publishers LTD., 1998) s. 67

Sonuçta, bu kavramsal yapıdaki istihdam sözleşmelerindeki değişim, söz konusu sınıf şemasının yapısal geçerliliğini oluşturmadaki temel rolü oynamaktadır. Böylece Goldthorpe sınıf şeması, iş ortamındaki sosyal ilişkiler tarafından tanımlanan farklı pozisyonları (kişileri değil) geniş anlamda birbirinden ayırmaktadır. Örneğin işverenlerin istihdam sözleşmeleri aracılığıyla çalışanları (işçileri) nasıl düzenlediği gibi.

Ankara Üniversitesi

Bu anlamda Goldthorpe üç tip istihdam düzenlemesinden söz etmektedir.[493]

Öncellikle, Hizmet ilişkisinden (service relationship) söz edilmektedir. Burada, çalışan (işçi) işverene bir hizmet sunmakta ve bunun sonunda da karşılık olarak hem kısa dönemde anlık bir ödül (örneğin aylık ücret) hem de uzun dönemde çeşitli avantajlar (örneğin kariyer fırsatları ve ekonomik güvence gibi) beklemektedir. Bu ilişki, çalışılan örgütün çıkarları doğrultusunda verilmiş yetkileri veya özellikli bilgiyi ve uzmanlığı kullanmayı bilen veya bu konuda deneyimli çalışanlara gerek duyulduğunda ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı, bu ilişkide, işverenler, çalışanlara belirli bir noktaya kadar özerklik ve karar alabilme alanı tanımalıdır. Aynı zamanda, çalışanlar, çalıştıkları örgüte ahlaki bir bağlanma (sadakat duygusu) yönünde de desteklenmelidir. Hizmet ilişkisi, bu tip bir bağlanmayı (sadakati) yaratmak ve sürdürmek için tasarlanmıştır. Hizmet ilişkisi yüksek düzey profesyonel, kıdemli (üst düzey) yönetim ve idari meslekleri kapsamaktadır. Burada hizmet ilişkisiyle bağdaşan unsurlar, karar verme sürecindeki kapsamlı sorumluluklar ve bunun karşılığındaki geniş anlamdaki avantajlı durumlardır. Başka bir deyişle, hizmet ilişkisiyle bağdaşan unsurlar geniş yetki gücü ve bunun karşılığındaki yüksek gelir ve diğer avantajlardır. Fakat hizmet ilişkisi aynı zamanda daha sınırlı ve zayıf biçimde düşük düzey profesyonel ve yönetim mesleklerinde ayrıca yüksek düzey teknik mesleklerde de bulunmaktadır.[494]

Hizmet ilişkisinden farklı olarak "emek sözleşmesi" çabaya (emeğe) yönelik kısa dönemli para değişimini ortaya koymakta veya bunu gerektirmektedir. Emek sözleşmesinde işçiler yakından denetlenmekte (kontrol edilmekte) ve belirli bir ücret karşılığında farklı miktarlarda emeği karşı tarafa yani işverene vermektedirler. Ödeme, yapılan iş miktarına veya çalışılan gerçek süreye göre hesaplanmakta ve yapılmaktadır. Emek sözleşmesi işçi sınıfındaki meslekleri kapsamaktadır, fakat aynı zamanda denetçiler ve vasıflı çalışanlara yönelik sınırlı biçimlerinden de söz edilmektedir. Bu tip meslekler dışsal

---

[493] Rose ve Pevalin, 2001, **Ön.ver.**, s. 9-10

[494] Geoffrey Evans ve Colin Mills, "In Search of the Wage-Labour/Service Contract: New Evidence on the Validity of the Goldthorpe Class Schema," **British Journal of Sociology**. Cilt no 51, Sayı no 4: 641-661, (2000), s. 643

kontrolün tamamen etkili olduğu işçi sınıfındaki diğer mesleklere göre biraz daha iyi istihdam anlaşma koşullarına sahiptir.

İstihdam düzenlemesini "ara" ve karışık biçimleri hem hizmet ilişkisinden hem de emek sözleşmesinden bazı yönleri birleştirmektedir. Bunlar daha çok sekreterlikle ve basit büro işleriyle ilgili meslekleri ayrıca bazı teknik, satış ve hizmet mesleklerini kapsamaktadır. Bunlar özellikle geniş ve bürokratik örgütlerde yaygındır.

Goldhorpe sınıf şemasındaki emek, hizmet sözleşmesinin düzgün bir şekilde işlediği bazı araştırmaların sonucunda ispatlanmıştır.[495]

Goldthorpe bu istihdam düzenleme biçimlerinin var olma ve gelişmiş pazar ekonomisine sahip ülkelerde sık rastlanma nedenlerini tartışmaktadır. Genel anlamda istihdam düzenleme biçimlerini belirlenmesinde iki faktör ön plana çıkmaktadır. (1) işveren tarafından çalışmanın takip edilebilme (izlenme) düzeyi (dışsal kontroller) ve (2) çalışanların işlerinde kullandığı insani sermayenin (yatırımın) belirginliği. Böylece, işverenlerin çalışanların işini takip etmekte zorlandığı veya buna imkan bulamadığı ortamda insani sermaye yüksektir ve bir hizmet ilişkisinden söz edilmektedir. Çalışmanın kolay izlendiği ve kontrol edildiği ortamlarda çalışanların (işçilerin) insani sermayesi düşüktür ve ancak bir emek sözleşmesinden söz etmek mümkündür.[496]

Aynı zamanda Golthorpe sınıf şeması diğer iki temel sınıf konumu olan işverenlere ve kendi başına çalışanlara yönelik farklı kategoriler de tanımlamaktadır. İşverenler "büyük" ve "küçük" olarak bölünmektedir. Buradaki ayrım, en azından bazı yönetim görevlerini başkalarına aktaran işverenler (büyük) ile bu görevleri kendi başlarına halleden işverenler (küçük) arasındadır. Yukarıda değinilenlerden ilkine ait meslekler Sınıf I'e yerleştirilirken, sonraki gruba ait meslekler Sınıf IV'e yerleştirilmektedir. Buna benzer şekilde farklı piyasa ve çalışma durumlarından dolayı Goldthorpe, küçük işverenleri profesyonel ve profesyonel olmayan şeklinde ayırmış, bunları da sırasıyla Sınıf I ve Sınıf IV'de yerleştirmiştir. Bu, profesyonel ve profesyonel olmayan arasındaki ayrım kendi başına çalışanlar için de geçerlidir.[497]

---

[495] **Aynı**, s. 657
[496] Rose ve Pevalin, 2001, **Ön.ver.**, s. 10
[497] **Aynı**, s. 10

Öte yandan Goldthorpe şemasında, mesleklerin sınıflar şeklinde düzenlenmesi, pazar araştırmacıları tarafından kullanılan Reklamcılar Enstitüsü Ölçeği ve Genel Sicil sınıf şeması gibi prestij ve/veya yaşam biçimini yansıtan geleneksel hiyerarşik şemalardakine yakından benzemektedir. Fakat, Goldthorpe yapılandırdığı sınıf şemasının hiyerarşik bir biçime sahip olmadığı ve sınıf (istihdam) ilişkilerinin yapısını yansıttığı konusunda oldukça ısrarcıdır.[498]

Erik Olin Wright'ın aksine Goldthorpe, kendi sınıf şemasını açıklık getirdiği yukarıda değinilen önemli konular dışında, açıklamaları en alt düzeyde tutarak sunmuştur. Ancak Goldthorpe'un, Weber'in iki temel sınıf unsurunu – alışverişe yönelik mülk sahipliği ve pazarlanabilir bilgi/beceriyi- tek bir modelde birleştirmeye çalışması, bu sınıf şemasının yukarıda da belirtildiği gibi Yeni-Weberci kökenini açıkça ortaya koymaktadır.[499] Goldthorpe'u Weber'e bağlayan kuramsal hat, Lockwood'un çalışma ile piyasa koşulları arasında yaptığı ayrımdır. Lockwood'un dediklerini tekrarlayan Goldthorpe, bu boyutların sınıfsal konumun iki ana bileşeni olduğunu iddia etmiştir. Fakat literatüre bakıldığında, Goldthorpe yaptığı son zamandaki çalışmalarda, ölçümün herhangi belirli bir kuramdan ortaya çıktığını tartışmak yerine onun sadece bir araştırma aracı olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Goldthorpe eleştirilere karşı çıkarak şemanın herhangi bir kuramsal temelden ziyade ortaya çıkardığı ampirik bulgular bazında değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır.[500] Ona göre şemanın yapılandırılmasında ve adaptasyonunda doğal olarak kuramsal fikirler veya düşünceler vardır ama, bunun ötesinde unutulmaması gereken nokta şemanın oluşmasında öncellikli olarak, uygulamaya dönük düşünceler, kullanılma amaçları ve uygulanacağı verinin doğasının varolduğudur. Ona göre, herhangi bir diğer kavramsal araçta olduğu gibi, söz konusu şemanın değerlendirilmesi gösterdiği performansta yatmaktadır: şema araştırma ve analizde gösterdiği performansa göre değerlendirilmelidir. Başka bir deyişle ona göre kendi sınıf şeması ve diğer şemalar temel aldığı kuram yada kuramlara göre değil, kullanıldığı araştırmadaki performansına ve veriyi ayırmadaki başarısına göre değerlendirilmelidir.

---

[498] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 66
[499] Edgell, **Ön.ver.**, s. 37
[500] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 66

Bu noktada Goltdhorpe'un sınıf analizine yönelik fikirlerine değinmekte de fayda vardır. Goldhorpe'un İngiltere'deki toplumsal hareketlilik çalışmasına yönelik bir sınıf şemasını ortaya koyması onun sınıf analizine yönelik stratejisinin başlangıç noktasıdır. Onun sınıf analizi anlayışına göre şema, çalışan nüfusu istihdam ilişkilerine göre ayırmaktadır, ardından bu yapı içersinde hangi noktaya kadar gerçek sınıfların oluştuğu belirlenmelidir. Goldthorpe'un burada ifade etmek istediği, bir sınıfın hangi ölçüde demografik kimliğe sahip olduğudur; yani sınıfların belirli toplumsal topluluklar (specific social collectives) şeklinde ortaya çıkıp çıkmadığıdır. Süreklilik derecesine göre tanımlanabilir bu topluluklar sonuçta sınıf hareketliliğine/hareketsizliğine yönelik yapılardır, ve üyeleri zaman içinde belirli konumlarla bağdaşmaktadır. Dolayısıyla Goldthorpe'e göre toplumsal hareketlilik yapıları bir sınıfın tanımlanmasında oldukça önemlidir. Demografik kimliğin boyutu belirlendiğinde, bir sonraki soru, sosyo-politik sınıf (sociopolitical class formation) oluşumunun hangi düzeyde meydana geldiğidir; sosyo-politik sınıf oluşumlarıyla ifade edilmek istenen, tanımlanabilir sınıflardaki üyelerin, yaşam şansları, yaşam biçimleri, ilişki kurma yapıları, sosyo-politik eğilimleri ve eylem (hareket) biçimleri anlamında birbirlerinden ayrılma veya farklılaşma dereceleridir. Örneğin Goldthorpe'e göre, geliştirdiği şemada İngiltere'ye yönelik yer alan Sınıf III ve V'le bağdaşan hareketlilik boyutuna bakıldığında, şemanın, bu sınıfların daha gelişmemiş ve olgunlaşmamış olduğunu gösterdiği ve buna bağlı olarak söz konusu bu sınıfların, sınıf bazlı sosyo-politik bir eylem sürecine girmesinin pek olası olmadığını ifade etmektedir. Buna karşılık yine ona göre İngiltere, sistematik bir şekilde sosyo-politik eylem meydana çıkarabilmesi beklenen, demografik açıdan olgun bir işçi sınıfına sahiptir. Bunun yanında işçi sınıfı kadar dengeli olmamakla birlikte ortaya çıkan bir hizmet sınıfı belirgin bir sosyal güç olarak gelişme sürecindedir. Tüm bunlara bakıldığında Goldthorpe'un sınıf analizine yönelik yaklaşımı, bir sistematik yapı → bilinç → eylem modelidir. Goldthorpe sınıf eylemi veya hareketini görmezden gelmemekte fakat sınıf oluşumu ile sınıf eylemi (hareketi) arasında analitik bir ayrıma giderek, onları

birbirinden farklı kavramlar olarak ele almakta ve ampirik olarak yaklaşmaktadır.[501]

1.3.2.3. Goldthorpe'a Yönelik Eleştiriler

Goldthorpe'un Wright'ın Marksist sınıf şemasını destekleyenler tarafından eleştirilmesi sürpriz değildir. İsveç bir sosyolog olan Goran Ahrne, Wright'ın Marksist sınıf şemasını ülkesinde uygulamıştır ve onu eleştirmiştir.[502] Ahrne'ye göre Goldthorpe, şemanın arkasında yatan kuramsal düşünceyi çok belirgin bir şekilde açıklamamaktadır. Ona göre modelin kuramsal temeli açık ve ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır. Bunun ötesinde model kuramsal açıdan tutarlı ve mantıklı değildir. Bu bağlamda bakıldığın model sadece mesleklerin basit bir sınıflamasıdır.

Ahrne'ye göre Goldthorpe'un farklı piyasa ve çalışma durumlarını ayırmaya yönelik kriteri uygun değildir. Ona göre piyasa durumuna adapte edilen yaklaşım emek gücü için arz ve talebe yönelik bir fikri kapsamamaktadır. Çalışma durumlarına yönelik yaklaşım işteki özerkliğin ve kontrolün ölçümüne yönelik bir yöntemi barındırmamaktadır. Aynı zamanda Ahrne sınıflama derecelerinin de keyfi bir şekilde belirlendiğini ileri sürmektedir: Ona göre Goldthorpe, sıradan kafa gücü ile çalışanları 3. sınıfa yerleştirirken, küçük burjuvazinin 4. sınıfa (orijinal şemada) niye yerleştirildiğini açıklamamıştır. Aynı zamanda Goldthorpe, ortak noktaları oldukça fazla olan belirli emekçi tiplerinin niye farklı sınıflara yerleştirildiğini de açıklamamıştır. Örneğin, kendi başına çalışan bir elektrikçi Ara sınıfa yerleştirilirken kendi başına çalışan bir mühendis Hizmet sınıfına yerleştirilmektedir.

Ahrne göre karmaşık kuramsal düşünce, sınıfların betimlenmesinde devam etmektedir. Ona göre, sınıflamaya yönelik iki ek unsur şemada sunulmaktadır ve yeterince açıklanmamakta veya tartışılmamaktadır. Bunlar, yüksek düzey ve düşük düzey arasındaki ayrım, ile kafa ve kol emeği arasındaki ayrımdır. Ahrne'e göre sonuçta söz konusu sınıf modeli tümüne bakıldığında detaylı bir kuramsal mantık içermemektedir. Belirli hareketlilik

---

[501] **Aynı**, s. 68
[502] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 116

uygulamalarına yönelik çalışabilecek pratik ve akla uygun fikirlerin bir karışımına benzemektedir, fakat modelin uygulamaları, yapısal anlamdaki güç ilişkileri ile her günkü sınıf gerçekleri arasındaki ilişkiye yönelik oldukça az bir kuramsal anlayış ortaya koymaktadır.

Goldthorpe'un diğer bir eleştirmeni de Roger Penn'dir. Penn, Goldthorpe'nin Hizmet ve Ara sınıflara yönelik kavramsallaştırmadaki problemlerine değinmiştir.[503] Ona göre, büyük çaplı mal sahiplerini, yüksek düzey yönetim ve profesyonel çalışanlarını hizmet sınıfında birleştirerek Goldthorpe, ayrı bir yönetici veya üst sınıfın varlığını görmezden gelmektedir. Buna ek olarak Penn, Ara sınıfın birbirinden oldukça farklı grupları da kapsadığını savunmuştur. Örneğin bazı ufak çaplı mal sahipleri, Ara sınıftaki pek çok çalışanla karşılaştırıldığında oldukça avantajlı bir konumdadır.

Bunların dışında Goldthorpe feminist sosyologlarca da eleştirilmiştir. Bu tip sosyologlar, erkek hane reisinin mesleğini kullanarak, sınıf yapısı içersinde kadının yerinin belirlenmesinin uygun olmadığını savunmaktadırlar. Diğerleri bununda ötesine geçerek, sınıf şemasının tamamının erkek mesleklerinin özelliklerini temel aldığını ve bundan dolayı sosyal yapı hakkında yanlış bir izlenim yarattığını tartışmaktadırlar.

Goldthorpe'un katkıda bulunduğu Nuffield hareketlilik anketi (Goldthorpe'nin yedili sınıf şemasının kullanıldığı Oxford Hareketlilik Çalışması, Oxford'da bulunan Nuffied Üniversite'nde çalışan sosyologlarca yapılmıştır) sadece erkeklerden oluşan bir örneklem grubu kullanmıştı ve kadınlar çalışmaya eş olarak dahil edilmiştir. Goldthorpe'un sınıf şeması erkeklerin istihdam biçimine göre şekillenmişti ve kadınlar tarafından hakim olunan işleri veya meslek tiplerini çok iyi ayrıştıramıyordu. Özellikle şema kadınları tek bir sınıf kategorisine (Sınıf III, yönetim ve ticaretteki sıradan kafa işçileri; satış personeli; diğer alt tabaka hizmet sektörü çalışanları) sıkıştırma eğilimindeydi. Literatüre göre, kadınlara yönelik istihdam söz konusu olunca şema üstün körü yapılandırılmış bir ölçüm aracı izlenimi vermekte ve düşük düzey büro (sekreterlik) işlerinin ara (Sınıf III) kategoriye yerleştirilmesi kadınlar söz konusu olunca pek bir anlam taşımamaktadır. Çünkü bir erkek açısından büro veya

[503] **Aynı**, s. 117

sekreterya işi (clerical work) yönetim kademesi için bir zıplama taşı olurken, bir çok kadın için bu tip işler veya görevler çok az terfi şansına sahip geleceği olmayan işlerdir, yani kadınlar bu noktadan yukarı çok ender çıkarlar. Sonuç itibariyle istihdamdaki evlenen kadınların artan sayısı göz önüne alındığında Goldthorpe'un uygulamada hanedeki tüm bireyleri erkek hane reisinin sınıfına ataması oldukça fazla eleştirilmiştir.[504] Diğerleri bununda ötesine geçerek, sınıf şemasının tamamının erkek mesleklerinin özelliklerini temel aldığını ve bundan dolayı sosyal yapı hakkında yanlış bir izlenim yarattığını tartışmaktadırlar. Örneğin S. Arber, A. Dale ve N. Gilbert daha önceden de belirtildiği gibi ağırlıklı olarak kadın çalışanlardan oluşan bazı alt sınıfları kapsayan alternatif bir sınıf şeması ortaya çıkartmışlardır. Geçen bölümde detaylı olarak değinilen ve Surrey Mesleki Sınıf Ölçeği olarak bilinen bu şema, 9 sınıftan oluşmaktadır.

Kısaca, sıradan kafa işçiliği gerektiren işlerdeki kadınların çalışma ve piyasa koşullarının erkeklerinkilerden önemli ölçüde farklı olmasından ötürü, Goldthorpe sınıflarının, kadınların meslekleriyle ilgili olarak kullanılmak üzere düzeltilmesi gerektiği belirtilmiştir. Aslında Goldthorpe da Sınıf III'ü IIIa ve IIIb olarak ikiye ayırarak, ardından da şemayı kadınların sınıfsal dağılımına daha uygun hale getirmek için IIIb'yi (işçi sınıfı olan) Sınıf VII ile birleştirerek bu konuda yöneltilen eleştirilerin doğruluğunu kabul etmiştir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi, diğerleri bu düzeltmenin kadınların sınıfsal koşullarının ayırıcı özelliğini hesaba katacak kadar ileri gitmediğini düşünmüş ve bu sebeple alternatif sınıf şemaları geliştirmişlerdir.[505]

Goldthorpe'un, gelişmiş kapitalist toplumlardaki sınıf yapısını kavramlaştırma çabalarına yönelik diğer bir eleştiri, tek bir sınıf şeması ve sınıf grupları içersinde hem ilişkisel hem de derecelemeye dayanan boyutların kullanılmasıyla ilgilidir. Literatüre göre, ilişkisel sınıf tanımı, birbirinin tamamen karşıtı olan ve aralarında ikisinden birinin zararına olmak üzere bir avantaj ilişkisi bulunan iki sınıftan oluşan, temelde ikili bir yapının olduğu bir durumdur. Derecelemeye dayalı sınıf tanımı ise tersine, her biri bir ya da daha çok yönüyle diğerlerinin üzerinde veya altında kabul edilen bir çok bölümden oluşan, en azından üçlü bir yapıya sahiptir. Sömürücü sınıf ilişkilerine dair Marksist kuram,

[504] Crompton, 1998, **Ön.ver.**, s. 65
[505] Edgell, **Ön.ver.**, s. 42

sınıf tanımlarından ilkine benzer ve bunun uygun bir örneğini oluşturur; oysa beceri ve/veya saygınlık üzerine kurulu mesleki sınıf /statü modelleri ikincisinin örneğidir. Wright'ın yenilenmiş sınıf şeması yani ikinci sınıf haritası gibi Goldthorpe'un sınıf yaklaşımı da ilişkisel faktörlerden çok derecelemeye dayalı faktörlere öncelik verme eğiliminde olmasına ve büyük kısmının hiyerarşi diliyle tanımlanmasına karşın, aynı modelde her iki unsuru da içermektedir. [506]

Bu eleştirilerin dışında, Gordon Marshall ve meslektaşları tarafından gerçekleştirilen sınıflara yönelik Essex çalışmasında, Goldthorpe'un sınıf ölçeği test edilmiş ve genel anlamda elde edilen verilerle doğruluğu desteklenmiştir. Marshall'a göre veriyi toplama aşamasında Goldthorpe'un sınıf kategorileri Wright'ın sınıf kategorilerden göre çok daha iyi çalışmıştır. Wright'ın kategorileriyle karşılaştırıldığında Goldthorpe'un sınıf kategorileri insanları belirli sınıflarda bir araya toplamayı daha iyi başarmıştır.

Marshall ve meslektaşları, Goldthorpe'un işverenleri ve üst düzey yöneticileri Hizmet sınıfında bir araya getirmesinde haklı olduğunu ve verilerin bu yönde sonuçlar verdiğini ortaya koymuşlardır. Toplumda burjuvazi grubuna ait çok fazla üye yoktur dolayısıyla bir hareketlilik çalışmasında belirgin sayılarda ortaya çıkma olasılıkları oldukça düşüktür. Zaten, kuruluşların birey veya aile sahipliği azalmaya başladıkça iki grup arasındaki ayrım belirginliğini yitirmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak Marshall ve arkadaşları çalışmalarında yer alan örnekten alıntı yapmaktadırlar. Bu örnekte, bir mühendis bir kuruluşun satış bölümünde çalışmaya başlamış ve belirli bir süre sonra birikimleri sayesinde çalıştığı kuruma ortak olmuştur. Onlara göre bu kişinin durumu, yatırım yapacak kadar para kazanan üst düzey yöneticilerden çok farklı değildir.

Buna karşılık Marshall ve meslektaşları Goldthorpe'un cinsiyet ve tabakalaşmaya yaklaşımını eleştirmektedirler. Onlara göre, eğer kadınlar kocalarının sahip olduğu aynı sınıfa atanırlarsa, erkeklerin toplumsal hareketliliği anlaşılamaz ve uygun biçimde açıklanamaz. İşlere yönelik olarak, erkek ve kadınlar birbirleriyle rekabet etmelidir. Kadınlar işgücünün artan bir oranını oluşturdukları için, erkeklerin hareketlilik şansı kadınların ellerinde tuttuğu işler tarafından yoğun bir şekilde etkilenmektedir. Sonuçta onlara göre,

---

[506] **Aynı**, s. 41

çalışanların nerdeyse yarısını oluşturan kadınları görmezden gelerek hareketlilik yapılarını anlamak mümkün değildir.[507]

1.4. ESOMAR'ın (European Society for Opinion and Marketing Research) Geliştirdiği Standart Demografik Sınıflama Yaklaşımı

ESOMAR dünya çapında kamuoyu ve pazarlama araştırma uzmanlarının oluşturduğu bir örgüttür. Çıkış noktası Avrupa'dır, fakat dünya çapında işlev görmektedir. ESOMAR 1948 yılında kurulmuştur, yaklaşık 100 ülkede 4000'in üzerinde üyesi bulunmaktadır. Bu üyeler hem araştırma sağlayıcıdır hem de araştırma kullanıcısıdır. Üyeleri genellikle reklam ve medya ajansları, üniversiteler, kamu kuruluşları ve devlet birimleridir. Ayrıca, ESOMAR'ın öncellikli amacı, dünya çapında toplumsal ve ticari konularda karar almayı geliştirmek için kamuoyu ve pazarlama araştırmasını desteklemek ve yaymaktır. ESOMAR, deneklerin kişisel haklarının ve mahremiyetlerinin korunmasında öncüdür. ESOMAR'ın geliştirdiği uygulama kodları (Codes of Conduct) sürekli biçimde gözden geçirilerek, araştırmacıların, araştırmada kullanılan teknoloji veya yöntemlerden bağımsız olarak deneklerin özel hayatlarını veya mahremiyetlerini garanti altına almaları sağlanır.[508] ESOMAR öncellikli amaçlarına ulaşmak için dünya çapında seminer ve konferanslar düzenlemekte, kamuoyu ve pazar araştırmalarına yönelik profesyonel yayınlar yapmakta, uzaktan eğitim ve diğer olanaklarla eğitim vermekte, ayrıca uygulamaya yönelik profesyonel ve ahlaki kodlar ve kılavuzlar hazırlayıp, bunları yaygınlaştırmaya çalışmaktadır. ESOMAR bu anlamda sosyal statü ölçümüne yönelik çalışmalar yapmış, öncellikli olarak Avrupa Birliği ülkelerinde kullanılmak üzere standart bir sosyal sınıflama sistemi geliştirmiş ve bunu araştırma dünyasına sunmuştur. ESOMAR, kamuoyu ve pazarlama araştırmaları konusunda sektörde oldukça önemli ve yaptığı çalışmalar kabul görmüş bir örgüttür, dolayısıyla geliştirdiği standart sosyal sınıflama yaklaşımına çalışmanın bu bölümünde detaylı olarak değinilmesinde fayda vardır.

Pazarlama araştırması günümüzde üretim ve hizmet endüstrilerinin ihtiyaçlarına dünya çapında hizmet etmektedir. Araştırma yöntemleri yeni

---

[507] Haralambos ve Holborn, **Ön.ver.**, s. 117
[508] http://www.esomar.org/main.php (2003)

pazarlara sunulurken, bu yöntemler yerel ihtiyaçlara uyacak şekilde adapte edilmektedir. Fakat, üretim ve hizmet endüstrilerinin pazarlama ağları yıllar içinde uluslararası bir görünüm kazandıkça, bir ülkeden diğerine daha doğrudan karşılaştırılabilir pazar araştırma bilgisine olan talep, buna bağlı olarak artmıştır. Avrupa Birliği'nde ülkelerin ekonomik entegrasyonu arttıkça bu konu çok daha önemli bir hale gelmiştir. Bu ihtiyaca yönelik olarak ESOMAR, pazar araştırma anketlerinde kullanılan bazı uygulamaları standart hale getirmek için yollar aramaya başlamıştır. Bu, Avrupa'nın veya dünyanın diğer herhangi bir bölgesinin tek bir homojen pazar olarak ele alındığı anlamına gelmemektedir. Buradaki asıl amaç, araştırmada kullanılan araçları, bir ülkeden diğerine daha karşılaştırılabilir hale getirmek için yollar aramak ve böylece pazarın gerçek çeşitliliğinin daha kolay bir şekilde tanımlanmasını sağlamaktır. Sosyo ekonomik statü ölçümüne yönelik ESOMAR tarafından yapılan bu çalışma, Avrupa'daki çeşitli ülkelerdeki insanların, sosyal ve ekonomik duruşlarının değerlendirilmesi için ortak bir sistemin geliştirilmesine yönelik girişimi göstermektedir.

1.4.1. ESOMAR'ın Standart bir Sosyal Statü Ölçümünün Geliştirilmesine Yönelik Ortaya Koyduğu Sebepler ve Gelişim Süreci

Avrupa pazarındaki sosyoekonomik ve demografik değişkenlere yönelik harmonizasyon eğilimi son 20 yıldır mevcuttur. Tüm Avrupa'yı kapsayan araştırmaların artan önemi ve tek bir Avrupa pazarı beklentisiyle, ülkeler arasındaki sosyo-demografik verinin karşılaştırılabilirliğini geliştirmek için bir çabanın gerçekleşmesine yönelik fikir 1980'lerde gelişmeye başlamıştır. [509]

Son yıllarda, pazarda uluslararası araştırmaya yönelik hızlı bir gelişme söz konusudur. Uluslararası araştırma ile ilgilenen bir çok araştırmacının, günümüzde sürekli olarak çok-uluslu araştırmanın koordine edilme ve yorumlama problemlerini dile getirdiği vurgulanmaktadır. Herhangi bir pazar araştırmasının en önemli unsuru saha çalışmasının temel aldığı örneklemdir.

---

[509] European Society for Opinion and Marketing Research (ESOMAR), **Standart Demographic Classification, A system of International Socio-Economic Classification of Respondents to Survey Research** (Hollanda: ESOMAR, 1997) s. 7

Çok uluslu anketlere yönelik olarak her bir ülkede örneklemlerin nasıl belirlendiğine ekstra önemin verilmesi gerekmektedir. Ülkeler arasındaki örneklem tasarımlarının benzer olması gerekmekte, fakat bir yandan da üzerinde çalışılan pazarın özellikleriyle doğru orantılı veya buna uygun olması gerekmektedir. Şu ana kadar ağırlığın, her bir yerel pazarın standart sosyoekonomik veya sosyo-demografik sınıflamasına göre ulusal örneklemlerin tanımlanması üzerine yoğunlaştığı ileri sürülmektedir. Bunun uluslararası araştırmacılar yönelik olarak karşılaştırma açısından iki tane sorunu yaratacağı vurgulanmaktadır.

- Her bir pazardaki alt-örneklemin diğerleriyle karşılaştırılabilir olduğunun nasıl garantileneceği
- Eğer alt grupların üzerinde oluşturulduğu geçmiş değişkenler (statü ölçümleri) ülkeden ülkeye fark ediyorsa toplam örneklemin nasıl etkin bir şekilde analiz edileceği

Öte yandan, sadece uluslararası değil ülke içinde yapılan araştırmalarda da bir sözbirliğinin sağlanması önem kazanmaktadır. Türkiye'de farklı sosyal sınıflama yöntemlerinin kullanıldığı bir gerçektir.[510] Sektör bir sözbirliğine varabilirse, her araştırma şirketinin kendine göre S.E.S sınıfları geliştirmesi ve araştırmayı satın alanların aklını karıştırması önlenebilir, üstelik bu sınıflar da uluslararası araştırmalarda anlamlı olur.

ESOMAR'a göre yukarıda değinilen noktaların ideal çözümü, tüm ülkelere uygun olan bir sosyoekonomik ve sosyo-demografik sınıflamayla çalışmaktır. ESOMAR bu amaçla bu konuda liderliği ele alarak, son haliyle ESOMAR Sosyal Derecelemesi (ESOMAR Social Grade) olarak adlandırılan ölçeği ortaya koymuştur.

Bu girişimin amacı, ülkeler arası karşılaştırılabilinirliği geliştirmek ve toplam örneklemdeki geçerli alt grupların analizini kolaylaştırmak anlamında, çok uluslu araştırmaların uygulanması ve yorumlanmasına yönelik araştırmacılara daha uygulanır bir temel sağlamaktır. Doğal olarak burada söz konusu olan uluslararası büyük çaplı araştırmalarda bir sözbirliğinin veya ortak

---

[510] Akın Alyanak, "Havanda S.E.S dövme" **MediaCat**, (Nisan 1999), s. 48

bir dilin oluşturulmasıdır. Dolayısıyla ESOMAR bunu öncellikle Avrupa ülkelerine, sonradan da dünyadaki tüm ülkelere yaymak istemekte ve bunu teşvik etmektedir.

Öte yandan bu sistemin söz konusu bir ülke içinde kullanılması da o ülkede yapılan araştırmalarda veya farklı kaynaklardan gelen verilerde bir bütünlük sağlayacaktır.

ESOMAR'ın önerdiği sisteme geçmeden evvel, 1980'lerde başlayan bu harmonizasyon sürecine ele almakta fayda vardır.

1980'de ESOMAR, sosyal demografilerin sınıflanmasına yönelik harmonize olmuş bir sistemin gerçekleştirilme olasılığını araştırmak için "ilk Çalışma Grubunu" kurdu. Bu grubun içersinde Nils Rohme (Vilstrup Research, Danimarka), Tjarko Veldman (NSS, Hollanda) ve Peter Sampson (Burke, İngiltere) vardı. Bu çalışma grubu bugünkü "ESOMAR Sosyal Derecelemesine" temel olan "Sosyal Dereceleme Matrisinin" yapılandırılmasında ve değişkenlerinin tanımlanmasında başarılı oldu.[511]

İkinci bir çalışma grubu 1988 yılında kuruldu.[512] Bu grubun başkanlığını Yves Marbeau (Calor, Fransa) yapmaktaydı. Aynı zamanda bu grup Jean Fabre (PSA/Peugeot, Fransa), Hendrik Krijer (Philips, Hollanda), Rudolf Leibiger (GfK, Almanya), Karlheinz Reif (EC-Eurobarometer, Belçika) ve John Swift'i (Danışman, İngiltere) kapsamaktaydı. Bir önceki grubun orijinal "Sosyal Dereceleme Matrisini" daha uygulanabilir ve kolay anlaşılır hale getirdiler ve ayrıca "Ekonomik Statü Ölçeğini" (Economic Status Scale) geliştirdiler.[513] Bu kişilerin bağlı oldukları kurumlar bu projenin ileriki gelişmelerine yönelik analizlere ve alan çalışmasına mali destek sağlayarak katkıda bulundular. GfK, "Ekonomik Statü Ölçeğine" yönelik çalışmayı "Europanel Durables Ownership" veritabanını temel alarak finanse etti, bunun yanında Avrupa Birliği Komisyonu'nun Eurobarometer birimi ve PSA Eurobarometer anketinin bir dalgasına (Ekim 1990) ESOMAR Sosyal Dereceleme değişkenlerinin ana

---

[511] Nils Rohme ve Tjarko Veldman, "Harmonization of demographics", **Journal of the Market Research Society**. Cilt no 25, Sayı no 1: 1-18, (1983), s. 3

[512] Bryan A. Bates, "Harmonisation of Demographics in the New Europe," **Admap**. Cilt no 298: 25-29, (1990), s. 25

[513] Yves Marbeau, Jean Fabre, Hendrik Krijger, Rudolf Leibiger, Karlheinz Reif ve John Swift, "Harmonizing Demographics: Can we afford not to?", **ESOMAR Working Party Progress Report**, (Hollanda: ESOMAR, Ağustos 1989), s. 1

sorularını katarak, çalışmaya finansal destekte bulundu.[514] Önceden ESOMAR Sosyal Dereceleme ölçeğinin temel soruları Avrupa Birliği'nin 5 ülkesinde test ediliyordu. Başka bir deyişle, İkinci Çalışma Grubunun çalışmaları ve geliştirdiği ölçek 1990 yılında yapılan ve Lüksemburg dışında 11 Avrupa Birliği ülkesini kapsayan Eurobarometer (34. dalga) anketinde test edilmiştir. [515]

Çalışma grubu 1990 yılında Jean Quatresooz ve Dominique Vancraeynest (INRA-Europe, Belçika) alacak şekilde genişledi. Bu kişiler, Avrupa Birliği Komisyonu adına uygulanan Eurobarometer araştırmasından sorumluydular.[516] INRA ağına dahil ulusal bazı ajanslarla birlikte, INRA-Europe, ESOMAR Sosyal Dereceleme soru formunun, 5 ülkeden Doğu Almanya dahil tüm Avrupa Birliği ülkelerine, göreli olarak uzun sayılabilecek bir süre boyunca (1992-1995) genişlemesine ve yoğun veri analizinin uygulanmasına yönelik mali destek sağlayarak çok önemli bir katkıda bulunmuştur.[517]

1995-1996 döneminde, Eurobarometer verisinin derinlemesine analizleri ESOMAR tarafından koordine edilmiştir. Bu dönemde elde edilen deneyimlerin ışığında ESOMAR Sosyal Dereceleme ölçeğinde çeşitli geliştirmeler yapılmış ve 1997'de Bryan Bates (Eski ESOMAR başkanı) tarafından Sosyal Dereceleme kategorilerinin tekrardan tanımlanmasıyla sonuçlanmıştır.[518] Bryan Bates'in üzerinde çalıştığı veri, Avrupa Birliği komisyonu adına yapılan 7 ayrı Eurobarometer araştırmasından gelmiştir. Bunlar, 1992 ile 1995 yılları arasına denk düşen Eurobarometer anketleridir ve çalışmada değinilen ESOMAR ölçeğinin son versiyonuna yönelik analizlere temel olmuşlardır. Bates'e göre sosyo-demografik gelişmelerin genellikle yavaş bir düzeyde gerçekleştiği göz önüne alınırsa, bu verinin Avrupa Birliği'nin tamamı ve söz konusu dönemdeki her bir Avrupa Birliği ülkesi için komposit bir veritabanı oluşturduğu kabul edilebilir. Bu dönemdeki Avrupa Birliği ülkeleri şunlardır; Belçika, Danimarka, Almanya, İspanya, Fransa, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda,

---

[514] Bates, 1998,**Ön.ver.**, s. 107

[515] Yves Marbeau, "Harmonisation of Demographics in Europe 1991: The State of the Art, Part 1: Eurodemographics? Nearly There!," **Marketing and Research Today**. Cilt no 20, Sayı no 1: 33-40, (1992), s. 33

[516] Yves Marbeau, Karlheinz Reif, Jean Quatresooz ve Dominique Vancraeynest, "Eurodemographics? Nearly There" **ESOMAR Congress**, (Lüksemburg, Eylül 1991), s. 1

[517] Standart Demographic Classification, A system of International Socio-Economic Classification of Respondents to Survey Research, **Ön.ver.**, s. 8

[518] Bates, 1998, **Ön.ver.**, s. 107

Anadolu Üniversitesi

Portekiz ve İngiltere. Bu 7 Eurobarometer anketi sonucunda toplamda 12 ülkede 89.600 hanenin oluşturduğu örneklem üzerinde analizler yapılmıştır. 7 araştırma dalgasının sonuçları bir arada söz konusu ölçülen değişkenler için, (meslek, eğitim, sahiplikler için) bir ortalama sağlamaktadır. Örneklemin büyüklüğünden ve zaman içindeki dengesinden dolayı bu ortalamaların bir standart şeklinde kabul edilebileceği vurgulanmaktadır. Bu verilerin, yerel ve uluslararası araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen farklı anketlerin ESOMAR verisi ile karşılaştırılabilirliğini sağlamak için ağırlıklandırılmasında kullanılabileceği savunulmaktadır. Ayrıca bu analizler 3 seneden az bir dönemi kapsamaktadır (1992 ve 1955 yılları arasındaki 7 Eurobarometer anketi), bu dönem içinde ve günümüze kadar olan dönemde bir takım değişimlerin veya gelişmelerin kaçınılmaz olacağı ortadadır. Fakat ESOMAR'a göre zaman içinde bir istikrarın veya dengenin varolduğu savunulmakta ve geçen sürede Avrupa Birliği ülkelerinde Sosyal Dereceleme dağılımlarında belirgin değişimlerin olmadığı bildirilmektedir. Ayrıca ESOMAR, gerçekleştirilen yedi Eurobarometer çalışmasındaki, Sosyal Dereceleme kategorilerine yönelik standart sapmaların Avrupa Birliği düzeyinde oldukça düşük olduğunu, bunun da büyük bir örneklem boyutunu temel alan sınıflamanın tutarlılığını gösterdiğini vurgulamaktadır.

Kısaca ESOMAR Sosyal Dereceleme ölçeğinin yeni versiyonunun hazırlanmasında Eurobarometer anketinden gelen ve önceki versiyonların hazırlanmasında kullanılan verinin aynısı kullanılmıştır. Ölçeğin temel yapı taşları olduğu gibi kalmıştır, fakat Sosyal Dereceleme kategorilerini oluşturmaya yönelik hücrelerin gruplama ve bir araya getirilme yöntemlerinin önceki versiyonlara nazaran büyük ölçüde değiştirildiği bildirilmektedir. Buradaki amacın, hem daha önceki versiyonlarda bulunan bazı anormalliklerin ortadan kaldırılması hem de bir çok araştırmacının alışık olduğu genel kavramlara yakın Sosyal Dereceleme kategorileri oluşturmak olduğu vurgulanmaktadır. (Dikkat edilirse ESOMAR tarafından Avrupa Birliği ülkelerine yönelik olarak standart bir ölçeğin geliştirilme çalışmaları 1980 yılında başlamıştır. Literatüre bakıldığında ESOMAR çeşitli kuruluşlardan mali destek alarak, ölçeği, Avrupa Birliği adına 1974 yılından beri yaptırılan Eurobarometer anketlerinde test etmiş ve geliştirmiştir. Öncellikle ilk çalışmalar 1984 yılında yapılan Eurobarometer

anketinde test edilmiş, bu takiben İkinci Çalışma Grubu 1990 yılındaki Eurobarometer anketinde bir takım çalışmalar yapmış ve son versiyon 1992 ve 1995 yılları arasında yapılan 7 Eurobarometer anketinden elde edilen verilerin ışığında tamamlanmıştır.)

1.4.2. ESOMAR Sosyal Dereceleme Ölçeği ve Kategori Tanımları

ESOMAR Sosyal Dereceleme ölçeği, bileşik (komposit) bir ölçektir ve şu unsurlardan oluşmaktadır;

- ESOMAR çalışma gruplarınca geliştirilen soruların ışığında belirlenen, haneye Ençok Gelir Getiren Kişinin (Main Income Earner), (E.G.G.K.) mesleği. ESOMAR'ın İlk Çalışma Grubu, E.G.G.K.yi cinsiyetine, yaşına veya çalışıp çalışmamasına bakmaksızın hane gelirine en fazla katkıda bulunan kişi olarak tanımlamıştır.[519] Bu tanım diğer çalışmalarda değiştirilmemiştir.
- Haneye Ençok Gelir Getiren Kişinin (E.G.G.K.) Eğitimini Bitirme Yaşı (Terminal Education Age), (E.B.Y.). Eğitimini Bitirme Yaşı (E.B.Y.), haneye Ençok Gelir Getiren Kişinin belirli bir çalışma dönemini takip eden sonraki herhangi bir tahsil veya profesyonel eğitimini de kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. ESOMAR İkinci Çalışma Grubu, ilk grubun ortaya koyduğu eğitim düzeyi anlayışını (üniversite, lise gibi), eğitim bitirme yaşına döndürmüştür, çünkü onlara göre özellikle Avrupa Birliği ülkeleri tarafından verilen pek çok diploma arasında bir bağ kurmak ve denklikleri belirlemek oldukça karmaşık bir süreçtir.[520]
- Aktif olmayan veya çalışmayan E.G.G.K.'lerin söz konusu olduğu durumlarda, seçilmiş 10 dayanıklı tüketim malının hane sahiplik düzeyini temel alan, hanenin Ekonomik Statü'sü

---

[519] ESOMAR Working Group Report, "A Step Forward in International Research: Harmonization of Demographics for Easier International Comparisons," **Marketing and Research Today**, 182-189 (1984), s. 184

[520] Yves Marbeau, Jean Fabre, Hendrik Krijger, Rudolf Leibiger, Karlheinz Reif ve John Swift, "Getting Ready for Single European Sample Surveys," **ESOMAR Working Party Progress Report**, (Hollanda: ESOMAR, Haziran 1990), s. 31

Aktif istihdam içersinde olan tüm E.G.G.K.'lere yönelik uygun Sosyal Dereceleme kategorisinin belirlenmesinde, alt değişkenleri meslek ve eğitim bitirme yaşı olan iki boyutlu bir matris kullanılmaktadır. Bu matris Tablo 33'de verilmektedir.

Tablo 33 Aktif Çalışan E.G.G.K.'ler İçin Sosyal Dereceleme Matrisi

Ençok Gelir Getiren Kişinin Eğitimini Bitirme Yaşı ↓

Ençok Gelir Getiren Kişinin Mesleği →

Baz: Aktif E.G.G.K.'lar	e 1+2	e 3+5	e 4,6+7	e 12	e 8+9	e 11+14	e 15
21+	A	A	B	B	C1	C1	D
17-20	A	B	C1	C1	C2	C2	D
15-16	B	C1	C2				
14	C1						
13							

ESOMAR, **Standart Demographic Classification, A system of International Socio-Economic Classification of Respondents to Survey Research** (Hollanda: 1997), s. 10

Aktif istihdamda olmayan tüm E.G.G.K.'lere yönelik olarak denekleri uygun bir Sosyal Dereceleme kategorisine yerleştirmek için 2 boyutlu alternatif bir matris kullanılmaktadır. Böyle durumlarda, yani haneye en çok gelir getirdiği varsayılan kişinin bir sebepten dolayı çalışmadığı durumlarda E.G.G.K.'nin mesleği, Hanenin Ekonomik Statüsü ile yer değiştirmektedir, bu matris Tablo 34'de verilmektedir.

Tablo 34 Aktif Çalışmayan E.G.G.K.'ler İçin Sosyal Dereceleme Matrisi

Ençok Gelir Getiren Kişinin Eğitimini Bitirme Yaşı ↓

Ekonomik Statü (Sahip Olunan Dayanıklı Tüketim Mallarının Sayısı) →

Baz: Aktif Olmayan E.G.G.K.'lar	5+	4	3	2	1	0/Yok
21 veya üstü	A	A	B	C1	C1	D
17-20	A	B	B	C2	C2	D
15-16	B	C1	C1			
14	C1	C2	C2			
13 veya altı						

ESOMAR, **Standart Demographic Classification, A system of International Socio-Economic Classification of Respondents to Survey Research** (Hollanda: 1997), s. 11

Bu iki matrisin hücreleri, denekleri sekiz ESOMAR Sosyal Dereceleme kategorisinden birisine yerleştirmek için kullanılmaktadır. ESOMAR Sosyal Dereceleme kategorileri, A'dan (en yüksek) başlayıp, B, C1, C2, D, E1, E2,

şeklinde devam edip, E3'de (en düşük) bitmektedir. 8 kategorili sınıflamanın aşağıda değinilen amaçlar arasındaki dengeye sağlamaya yönelik optimal çözümü temsil ettiği vurgulanmaktadır. Bu amaçlar şunlardır;

- Pazar başına olabildiğince eşit boyutlandırılmış alt grupların sağlanması;
- Meslek ve eğitim düzeylerinin rasyonel ve anlamlı gruplarını oluşturulması;
- Her bir hücredeki Ekonomik Statü puanlarını temel alarak, deneklerin bir araya getirildiği hücrelerdeki homojenliğin sağlaması.

Ayrıca, A-E3 kategorilerinin yanı sıra, anket esnasında cevap alınamayan sorunlu durumları yerleştirmek için "Cevap yok" şeklinde ek bir Sosyal Dereceleme kategorisi de oluşturulmuştur.

Tablo 33'de verilen matrisin temel aldığı E.G.G.K.'nin meslek kategorilerinin tanımları şöyledir;[521]

e1 Genel yönetici, 6 veya daha fazla çalışandan sorumlu müdür veya üst düzey yönetici.

e2 Kendi başına çalışan profesyonel.

e3 Başkasının yanında ücretli çalışan profesyonel.

e4 Genel yönetici, 5 veya daha az çalışandan sorumlu müdür veya üst düzey yönetici.

e5 Orta düzey yönetici, 6 veya daha fazla çalışandan sorumlu diğer yöneticiler.

e6 Orta düzey yönetici, 5 veya daha az çalışandan sorumlu diğer yöneticiler.

e7 Ticari iş sahibi, şirket sahibi (tam/ortak) veya dükkan sahibi, zanaatkar, 6 veya daha fazla çalışandan sorumlu diğer kendi başına çalışanlar.

e8 Başkasının yanında ücretli çalışan, ağırlıklı olarak masa başında.

e9 Ticari iş sahibi, şirket sahibi (tam/ortak) veya dükkan sahibi, zanaatkar, 5 veya daha az çalışandan sorumlu diğer kendi başına çalışanlar.

e10 Öğrenci

---

[521] Bates, 1998, **Ön.ver.**, s. 110

e11 Başkasının yanında kafa gücü ile çalışan, masabaşı değil fakat seyahat edilen veya bir hizmet sektörü mesleğinde çalışan

e12 Çiftçi & Balıkçı

e13 Alışverişden ve hane halkının bakımından sorumlu kişi, ev kadını

e14 Denetleyici & vasıflı kol gücü ile çalışan işçi.

e15 Diğer vasıfsız kol gücü ile çalışan işçiler, hizmetçi

e16 Emekli veya hastalıktan dolayı çalışamayan, işsiz veya geçici olarak çalışmayan

E.G.G.K.'nin Eğitimini Bitirme Yaşı, deneğin temel eğitimini tamamladıktan sonraki profesyonel eğitimini veya yaşamanın sonraki bir aşamasında önceden yarıda bıraktığını tahsiline devam ettiği süreyi de hesaba katmaktadır. ESOMAR tarafından Eğitim Bitirme Yaşına yönelik olarak 5 kategori tanımlanmıştır; 21 yaş ve üstü, 17-20 yaş, 15-16 yaş, 14 yaş ve 13 yaş ve altı. Gene cevap alınamayan durumlar için "Cevap yok" seçeneği eklenmiştir. ESOMAR'ın bildirdiğine göre diğer hane üyeleriyle konuşulduğunda E.G.G.K.'nin eğitimini bitirme yaşına yönelik bir sorun yaşanması ve diğer hane üyelerinin bu tip bilgileri bilmemeleri kaçınılmazdır. Fakat bu soruna yönelik oranların çok yüksek olmadığı bildirilmektedir.

Ekonomik Statü Ölçeği, hane düzeyinde 10 temel dayanıklı tüketim malına yönelik sahipliğin dağılımını yansıtmaktadır. Ekonomik Statü Ölçeğinin çıkış amacının, gelir hakkında duyarlı sorular sormak ve yüksek "cevap yok" oranları ile uğraşmak gibi kaçınılmaz sorunlardan uzakta, tüketicinin finansal statüsünü temsil edebilecek bir değişkenin yapılandırılması olduğu vurgulanmaktadır. ESOMAR İkinci Çalışma Grubunun bildirdiğine göre, gelir sorusuna yönelik çok yüksek oranlarda "Cevap yok" ve "Bilmiyorum" şeklinde cevaplar alınmıştır. Avrupa Birliği bünyesinde 1989 yılında uygulanan Eurobarometer çalışmasının üç dalgasında, 12 Avrupa Birliği ülkesindeki ortalama "Cevap yok" oranının %20 bildirilmektedir. Ayrıca ülkeler arasında gelir konusunda ortak bir tabanın yaratılmasının oldukça güç olduğu vurgulanmaktadır (farklı para birimleri, gelir vergileri vb.).[522] Bunun dışında İkinci Çalışma Grubu Ekonomik Statü ölçeğinin geçerliliği üzerine çalışmalar

[522] Yves Marbeau, "Towards a Pan-European Economic Status Scale," **Marketing and Research Today**. Cilt no 18, Sayı no 3: 180-184, (1990), s. 180

Anadolu Üniversitesi Bilim Kütüphane

yapmıştır ve bu ölçeğin uygun şekilde çalıştığını savunmaktadır.[523] Bu sebepten dolayı hane gelirinin belirlenmesinin yerine, hanedeki harcanabilir (elden çıkarılabilir) gelirin düzeyini yansıtması açısından önceden seçilmiş dayanıklı temel tüketim mallarının sahipliğine yoğunlaşılmıştır. Buna karşılık, ESOMAR, Ekonomik Statü ölçeğinin, sadece E.G.G.K.'nin mesleğinin detaylarına yönelik bilginin elde edilmesinin imkansız olduğu durumlarda, bir deneğin sosyal konumunun değerlendirilmesinde kullanılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Yani E.G.G.K.'ye yönelik mesleki kategoriler e10 (öğrenci), e13 (ev kadını) veya e16 (emekli, işsiz, hasta/sakat) olduğu durumlarda, uygun ESOMAR Sosyal Dereceleme kategorisinin bulunması için Ekonomik Statü Ölçeği kullanılmaktadır. Tablo 34'de görüldüğü gibi, uygun Sosyal Dereceleme hücresinin belirlenmesi için, 10 tane dayanıklı tüketim malının sahiplik düzeyi, E.G.G.K.'nin eğitim düzeyi ile bir matriste birleştirilmiştir. ESOMAR'a göre, Ekonomik Statü Ölçeği kolay bir alternatif yöntem olarak kabul edilmemelidir. Ekonomik Statü Ölçeğinde kullanılan on ürün şunlardır; Renkli televizyon, video kaydedici, video kamera, iki veya daha fazla araba, fotoğraf makinesi, ev bilgisayarı, matkap, fritöz, radyolu saat ve ikici bir ev veya yazlık. ESOMAR'a göre bu liste pazardaki gelişmelere bağlı olarak zaman içinde değişebilir. Örneğin bu ürünlerden bir tanesi (örneğin renkli televizyon), yüksek penetrasyon ve buna bağlı Avrupa çapındaki yüksek sahiplik düzeylerinden dolayı pazarlar arasında etkin bir şekilde farklılaşma yaratmaz hale gelirse, bunun ülkeler arasında daha iyi farklılaşma yaratan bir unsurla değiştirilmesinin uygun olduğu vurgulanmaktadır. Ekonomik Statü Ölçeğine yönelik 6 kategori tanımlanmıştır: 5 ve üstü, 4, 3, 2, ve 1 tane ürün sahibi olan haneler. Ayrıca hiçbir ürüne sahip olmayanlar için 0 şeklinde bir kategori de tanımlanmıştır. Soruya cevap vermeyenler için "Cevap yok" kategorisi de vardır.

ESOMAR, Sosyal Dereceleme kategorilerine yerleştirilen bireylere yönelik araştırmacılara daha somut bir anlayış sunmak için her bir kategorinin açık bir tanımlamasını vermektedir;[524]

---

[523] Jean Quatresooz ve Dominique Vancraeynest, "Harmonisation of Demographics in Europe 1991: The State of the Art, Part 2: Using the ESOMAR Harmonised Demographics: External and Internal Validation of the Results of the Eurobarometer Test," **Marketing and Research Today**. Cilt no 20, Sayı no 1: 41-50, (1992), s. 48

[524] Bates, 1998, **Ön.ver.**, s. 112-113

A: **İyi eğitilmiş yüksek düzey yöneticiler ve profesyoneller**: geniş bir personelden sorumlu ve iyi eğitimli, yüksek ve orta düzey arası yöneticiler; iyi eğitimli bağımsız veya kendi başına çalışan profesyonel insanlar.

B: **Orta düzey yöneticiler**: iyi eğitimli, yetki alanı daha küçük orta düzey yöneticiler veya daha az sayıda personelden sorumlu eğitim düzeyi çok yüksek olmayan üst düzey yöneticiler.

C1: **İyi eğitimli, kafa gücü ile çalışanlar, vasıflı işçiler ve iş sahipleri**: yetki alanı ufak orta düzey yöneticiler; iyi eğitimli kafa gücü ile çalışanlar, denetleyiciler/vasıflı kol gücü ile çalışan işçiler ve ufak iş sahipleri; eğitim düzeyi çok yüksek olmayan yöneticiler.

C2: **Vasıflı işçiler ve kafa gücü ile çalışanlar**: daha iyi eğitimli denetleyici/vasıflı işçiler; orta düzey eğitimli kafa gücü ile çalışanlar ve küçük iş sahipleri.

D: **Kol gücü ile çalışan vasıflı ve vasıfsız işçiler ve zayıf eğitim almış kafa gücü ile çalışılan/yönetim konumlarındaki insanlar**: eğitim düzeyi düşük denetleyici/vasıflı ve vasıfsız kol gücü ile çalışan işçiler ve zayıf eğitim almış kafa gücü ile çalışanlar; zayıf eğitim almış üst/orta düzey yöneticiler veya daha küçük iş sahipleri

E: **Düşük düzeyde eğitim almış kol gücü ile çalışan vasıflı ve vasıfsız işçiler, küçük iş sahipleri ve çiftçiler/balıkçılar**:

E1: Bu grup ağırlıklı olarak, zayıf eğitim almış kol gücü ile çalışan denetçi/vasıflı işçileri, daha iyi eğitim almış vasıfsız işçileri, ve zayıf eğitim almış ofis dışında kafa gücü ile çalışanları ve küçük iş sahiplerini kapsamaktadır.

E2: Bu grup ağırlıklı olarak çok zayıf eğitim almış kol gücü ile çalışan denetçi/vasıflı işçileri, küçük iş sahiplerini ve çok zayıf eğitim almış ofis dışında kafa gücü ile çalışanları kapsamaktadır.

E3: Çok düşük düzeyde eğitim almış vasıfsız kol gücü işçilerini ve çiftçileri/balıkçıları kapsamaktadır.

Buna bağlı olarak, ESOMAR sürekli devam eden araştırmalara yönelik olarak, bu sekiz Sosyal Dereceleme kategorisinin, daha pratik olan ve 4 kategoriden oluşan bir biçimini de sunmaktadır:

AB: Yöneticiler ve profesyoneller.

C1: İyi eğitimli ve vasıflı kafa gücü ile çalışanlar.

C2: Vasıflı işçiler ve kafa gücü ile çalışanlar.

DE: Vasıfsız kol gücü işçileri ve diğer düşük eğitimli işçi ve çalışanlar.

2. ÖLÇEK GELİŞTİRME SÜRECİ

İkinci bölümde Amerika ve İngiltere'de geliştirilen ve kullanılan sınıf ölçüm yaklaşımları üzerinde durulmuştur. Sınıf ölçümüne yönelik oldukça fazla yaklaşımın olduğu ortadadır. Fakat ölçek geliştirme sürecine ilişkin olarak genel bir yapı oluşturmak mümkündür. Böyle bir yapı İngiliz sosyolog Stephen Edgell'in "Sınıf" isimli kitabında verilmektedir, dolayısıyla ölçek geliştirme sürecinin ana hatlarını ortaya koyan bu bilgiye burada değinmekte fayda vardır. Bu noktada vurgulanması gereken diğer bir husus da şudur; Stephen Edgell bu süreci İngiltere'deki uygulamaları baz alarak ortaya koymuştur ama bu sürecin genel hatları Amerika'da geliştirilen veya Türkiye'de pazarlama ve reklam sektöründe kullanılan sosyal statü ölçekleri için de geçerli olduğudur.

Çağdaş İngiliz sosyolojisinde sınıf kavramının nasıl işleyişe geçirildiğine ilişkin incelemede, çalışmaların büyük çoğunluğunda sınıfın mesleki terimlerle tanımladığı, ekonomik olarak tam gün çalışma temelinde faal olan insanlar üzerinde yoğunlaşıldığı, sınıf analizinin temel biriminin aile olduğunun ve ailenin sınıfsal konumunun hanenin "reisi" olan erkeğin mesleği tarafından belirlendiğinin varsayıldığı görülmektedir. Sınıfın ölçümüne ilişkin bu yaklaşıma geleneksel analitik sınıf çerçevesi adı verilmiştir. İngiltere'de kullanılan bu genel yapı, çalışmada değinilen diğer sınıf ölçme yaklaşımlarıyla benzerlik göstermektedir. Yukarıda da değinildiği gibi İngiltere'de meslek tabanlı sınıf ölçekleri yoğun şekilde kullanılırken, Amerika'da mesleki prestij ölçekleri, mesleki statü ölçekleri, sosyoekonomik kriterleri ve prestij unsurlarını bir arada barındıran mesleki ölçekler ve çok unsurlu sosyoekonomik ölçümler yaygın

olarak kullanılmaktadır. Her iki ülkede de sınıf ölçümünde meslek temel alınmaktadır.[525]

Geleneksel analitik sınıf çerçevesiyle ilgili eleştiriler, soyut sınıf fikrinin sistematik ve ayrıntılı biçimde ölçülebilir bir kavrama dönüştürülmesi için, toplumsal araştırmacıların birbirleriyle ilişkili üç tercih yapmaları gerektiği görüşünü doğurmuştur. İlk tercih, hangi kavramsal şemanın (yani bir kuramsal sınıf şemasının mı, bir mesleki sınıf ölçeğinin mi, yoksa karışık bir şemanın mı) kullanılacağı, buna bağlı olarak da hangi sınıf kuramına (yani yeni-Marksist kurama mı, yeni-Weberci kurama mı, yoksa her ikisine birden mi) dayanılacağı sorununu kapsamaktadır, ikinci ve üçüncü tercihler, seçilen sınıf kategorilerinin kimler için uygulanması gerektiğiyle ilgilidir. Bu, iki ayrı ancak bağlantılı kararın alınmasını gerektirmektedir. İlk olarak, sınıf analizinin birimi, araştırmaya katılan, yanıt veren birey mi yoksa aile/hane mi olmalı? İkincisi, ele alınan grup tüm yetişkin katılımcı/hane mensuplarını mı yoksa sadece ekonomik bakımdan faal katılımcı/hane mensupları mı kapsamalı?

Literatür incelendiğinde sosyologların bu üç seçeneğe eşit oranda ilgi göstermediği tespit edilmektedir. Yakın geçmişteki literatürde, kavramsal konular ve cinsiyete ilişkin meseleler ağırlıktadır, kapsama derecesi hemen hemen hiç tartışılmamıştır. Ayrıca, üç seçeneğin bir arada ele alındığı enderdir. Fakat bu unsurlar sınıf ölçümüne yönelik ölçek geliştirmede çok belirgindir ve hepsi üzerinde ayrı ayrı karar verilmesi gerekmektedir.[526]

2.1. Birinci Seçenek: Kavramsal Şema

Hangi kavramsal şemanın benimseneceği tercihi yukarıda tartışıldığı için, burada hem kuramsal hem ampirik düzlemde temel seçenekler ile bunların getirdiği sonuçların ana hatlarına değinilecektir. Seçilecek kavramsal yapıya ya da şemaya yönelik üç genel seçenekten söz etmek mümkündür. a) Mesleki sınıf ölçeği, b) Kuramsal sınıf şeması; c) Mesleki ve kuramsal sınıf şeması, Ayrıca buraya dördüncü bir öğe olarak, Amerika'da kullanılan mesleki ölçekleri de eklemek mümkündür ki bunlar, prestij veya sosyoekonomik bazlı mesleki

---

[525] Edgell, **Ön.ver.**, s. 52
[526] **Aynı**, s. 52

ölçekler veya statü ölçümüne yönelik çok unsurlu sosyoekonomik indekslerdir.[527]

Genel Sicil gibi mesleki sınıf ölçekleri, yalnızca teknik üretim ilişkileri dikkate alınarak düzenlenmiştir. Dolayısıyla bu ölçekler, iş sosyolojisinde çoğunlukla mavi/beyaz yaka ayrımı olarak dile getirilen, toplumsal tabakalaşma sosyolojisinde ise işçi sınıfı/orta sınıf ayrımı olarak tanımlanan kol/kafa emeği sınırlandırmasına öncelik vermektedir. Saf mesleki sınıf ölçeklerinin her ana kategori içinde değişen beceri ve/ veya statü seviyelerine göre kısımlara ayrılması tipik bir uygulamadır. Britanya'da, baskın resmi istatistikler ve ampirik toplumsal araştırmalara ek olarak mesleki sınıf ölçeklerinde, en sık kullanılan iki kategorinin "orta" sınıf ile "işçi" sınıfı olduğu belirgindir. Dolayısıyla, mesleki sınıf ölçekleri derecelemelidir ve bu sebeple sınıf yapılarının uzlaşmacı, parçalanmış ve açık tabiatını vurgulamaktadır. Mesleki sınıf ölçeklerinin ana zaafı, bunlarda kol/kafa emeği ikiliğinin ön planda olmasıyla bağlantılıdır; çünkü söz konusu ölçekler, mülkiyet sahipliği, mesleki yapıdaki değişimler ve cinsiyetle ilgili konularda problemlidir. Olumlu yönde ise, mesleki sınıf ölçeklerinin ileriye yönelik çıkarım yapmak konusunda yararlı oldukları ileri sürülmektedir. Bu ölçekler yaygın olarak kullanılmakta, bundan ötürü de özellikle küçük ölçekli araştırma projeleri için önemli işlemler olan tekrarlama ve karşılaştırmaları kolaylaştırmaktadırlar. Wright'ın şemalarının ilk versiyonu ve Goldthorpe'un şeması gibi kuramsal sınıf şemaları, sadece toplumsal üretim ilişkileri düşünülerek düzenlenmiştir. Dolayısıyla mülkiyet/mülksüzlük ayrımına dikkat çekmekte, genellikle büyük ve küçük işverenler ile idari ve idari olmayan çalışanları gösteren altbölümlere ayrılmaktadırlar. Bu şemalar derecelemeli olmaktan ziyade bağıntısaldırlar (ilişkiseldir), bunun için de sınıfsal yapının çatışma, kutuplaşma ve kapalılık özelliğini vurgulama eğilimi göstermektedirler. Uygulamaya bakıldığında Goldthorpe'un getirdiği yeni Weberci sınıf şeması, Wright'ın orijinal sınıf şemasından daha iyi iş gördüğü belirtilmektedir. Tüm bağıntısal sınıf kavramlaştırmalarında geçerli olan genel bir nokta, kapitalist bir toplumda özel mülkiyetin pratik ve ideolojik önemine bakılarak, sıralamada mülk sahibi sınıfların mülksüz sınıfların üzerinde yer aldıkları iddia edilse de,

---

[527] Aynı, s. 53

bağıntısal kavramlaştırmaların kolayca bir hiyerarşiye dönüştürülememeleridir. Geleneksel analitik sınıf çerçevesine yönelik, yukarıda anılan eleştirilerde ortaya konulan meseleler ışığında, kuramsal sınıf şemalarının başlıca avantajları şu şekilde özetlenebilir: Öncelikle ve en önemlisi, sosyal sınıf şemaları, -ampirik araştırmalarda teşhis edilmesi güç ve çok küçük bir sınıf olmasına rağmen- kapitalist sınıfın ve bu sınıfın kapitalist olmayan sınıflarla ilişkilerinin temel ekonomik ve politik etkisine gereken önemi vermişlerdir, ikincisi, kuramsal sınıf şemalarının bağıntısal boyutu bu şemalara, toplumsal oluşumların servet ve güç dağılımındaki rolü de dahil olmak üzere eşitsizliklerin açıklanması açısından hayati önem taşıyan bir dinamizm sağlamaktadır. Üçüncüsü, toplumsal sınıf şemaları mesleki yapılardaki değişimlerden, mesleki sınıf şemalarının etkilendiğinden daha az etkilenirler; cinsiyet ve meslekle bağıntılı meselelerle ilgileri daha azdır. Dördüncüsü, mülksüz sınıfların iş çeşitlerine (yani kol ve kafa emeğine) veya sektörlere (yani özel sektör ile kamu sektörüne) göre bölümlenmesiyle, sınıfsal homojenlik eksikliği sorununun üstesinden kolayca gelinebilir. Wright'ın ikinci sınıf haritası ve Goldthorpe'un şeması gibi mesleki ve toplumsal sınıfları birleştiren sınıf şemaları, derecelemeli ve bağıntısal sınıfları aynı modelde birleştirmenin ne derece olanaklı olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Fakat burada unutulmaması gereken nokta, Wright'ın ve Goldthorpe'un kuramsal sınıf şemalarına getirilen eleştirilerden en önemlisi bu şemaların bağıntısaldan çok mesleki sınıflamalar gibi dereceli olmaları veya bu kavrama yaklaşmalarıdır. Daha açık söylenecek olursa, mesleki ve toplumsal sınıf ölçümlerini biçimlendiren düzenleyici ilkelerin temelde bağdaşmaz oldukları iddia edilmektedir. Çünkü, mesleki sınıf ölçeği paylaşılan değerleri, toplumsal veya kuramsal sınıf şeması ise çatışan çıkarları gerektirmektedir. Diğer yandan, endüstriyel kapitalist toplumlar ne tamamen uyumlu ne de tamamen çatışmalı olduklarına göre, sadece bu iki varsayımdan birine dayalı olan sınıf şemaları gerçekçi değildir. Başka deyişle, sınıf yapıları paylaşılan değerleri ve çatışan çıkarları yansıtmaktadır. Dolayısıyla, modern toplumsal yapının bu iki boyutunu birleştiren bir sınıf ölçeğine ihtiyaç vardır. Herhangi bir ölçeğin başarılı olup olmadığına karar vermek hem kuramsal hem de ampirik değerlendirmeleri

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

gerektirir. Daha önceden de ifade edildiği gibi hiçbir ölçek avantaj ya da dezavantaj tekeline sahip değildir; bunlar araştırma hedeflerine bağlıdır.[528]

Öte yandan üzerinde durulması gereken diğer bir husus mesleki sınıf ölçekleri ile bağlantılı olan ama İngiltere'de pek örneği bulunmayan mesleki prestij ölçekleridir (Bunun en bilinen örneği Hall-Jones Ölçeğidir). Bu ölçekler en basit anlamda öncellikle belirli kodlayıcılar tarafından mesleklerin değerlendirilmesi ve ardından söz konusu mesleklere belirli indeks puanları atayarak bir hiyerarşik sıraya sokulmasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu ölçekler kodlayıcının sübjektif değerlendirmeleri ile yapılandırıldığından taraflı ölçeklerdir. Sonradan bu mesleki prestij ölçekleri kişinin eğitim ve gelir bilgileri kullanılarak yapılandırılmıştır, dolayısıyla bu ölçekler, kodlayıcılar ortadan kaldırıldığı için tarafsız hale gelmiştir. Amerika'da bu tip mesleki prestij ve statü ölçekleri yaygın şekilde kullanılmaktadır. Amerika'da ayrıca tek başına mesleği kullanan ölçekler dışında çok unsurlu sosyoekonomik indekslerde kullanılmaktadır ve bu indekslerin tek başına mesleği kullanan ölçeklere göre daha doğru ve açıklayıcı olduğu savunulmaktadır. Buna karşılık prestij unsurunu ya da sosyoekonomik kriterleri veya her ikisini bir arada kullanan mesleki ölçeklerin avantajı oldukça kolaylık sağlamasıdır. Çok unsurlu veya birleşik indeksler daha fazla bilginin toplanmasına ihtiyaç duymaktadır. Sosyal statü ölçümüne yönelik çok unsurlu ölçümler meslek, eğitim ve gelir değişkenlerinin yanı sıra, ölçeklerde oturulan yer, hanedeki çeşitli sahiplikler, eğitim yılı gibi değişkenler de kullanılmaktadır. Sözgelimi Türkiye'de Veri Araştırma Şirketi, sosyal statü ölçümünde meslek, eğitim ve sahiplik değişkenlerinin yanı sıra "oturulan bölge" değişkenini de kullanmaktadır. Ayrıca Veri Araştırma şirketi ve AGB Şirketi kullandıkları çok unsurlu sosyoekonomik indeksin meslek bölümündeki kodlama sistemi Golthorpe'un kuramsal sınıf şemasına benzeyen ve hiyerarşik bir düzene sahip olmayan istihdam ilişkilerine dayanan bir yapı sunmaktadır (işveren, kendi başına çalışan, işçi gibi) ve bu anlamda Weberyan bir bakış açısını yansıtmaktadır. ESOMAR geliştirdiği ve önerdiği sosyal statü ölçümünde eğitimin bittiği yaş kullanmaktadır. Bunun örneklerini arttırmak mümkündür. Geliştirilecek ölçeğin kavramsal yapısını

[528] **Aynı**, s. 54-56

Merkez Kütüphane

oluştururken tüm bu yukarıda değinilen değişkenleri göz önüne almak ve araştırmanın hedeflerine göre değişkenleri seçmek gerekmektedir. Öte yandan yukarıda verilen bilgiler ışığında ayrıca AGB Anadolu Şirketi'nin Televizyon ölçümüne yönelik kullandığı sosyo ekonomik statü ölçümünde karma bir kavramsal yapı kullandığını söylemek olasıdır. Ancak bu sadece ölçeğin meslek bilgilerinin alındığı bölüm için geçerlidir. Çünkü bu ölçekte ayrıca eğitim ve sahiplik veri alanları bulunmaktadır. Yani bu sosyoekonomik statü ölçeği bir yandan derecelemelidir çünkü mesleki gruplara indeksin sonuç bölümünde belirli bir puan atanarak hiyerarşik bir yapı devreye sokulmaktadır (sözgelimi işveren (en fazla 5 işçi çalıştıran 10 puan alırken, işçi -3 puan almaktadır) bir yandan da bağıntısaldır çünkü kişileri belirli bir meslek grubuna ayırmada istihdam ilişkilerini (başkasının yanında çalışan, kendi başına çalışan gibi) ve kafa/kol gücü ayrımını kullanmaktadır.

2.2. İkinci Seçenek: Analiz Birimi

Sınıf analizinde kullanılacak kavramsal şema seçildikten sonraki adım, sınıf kategorilerinin kimlere -katılımcı/bireye mi, yoksa aile/haneye mi- uygulanacağına karar vermektir.[529]

Sınıf ölçümü genelde mesleki sınıf kategorilerini aile/haneye uygulama ve "erkeği" hanenin reisi olarak ele alma eğilimindedir. Yukarıda kaydedildiği gibi, bu analiz birimi seçiminin savunulması Goldthorpe tarafından etkili bir biçimde yapılmıştır. Goldthorpe, aile fertlerinin aynı sınıfsal konumu paylaştıklarını, bu konumun da en iyi biçimde erkek aile reisine bakılarak ölçülebileceğini, çünkü erkeğin genellikle "emek piyasasına katılım açısından en fazla sorumluluğu ve devamlılığı olan aile üyesi" olduğunu iddia etmektedir.[530] Goldthorpe, evli kadınların istihdamı artsa da "kocanın işinin hâkim faktör olmaya devam ettiğini" iddia etmektedir. Bunun sebebi, emek piyasasına katılım açısından evli kadınların hâlâ aileleri ve ev hayatındaki sorumlulukları tarafından sınırlandırılmış olmalarıdır. Bu tanım erkek hakim bir toplum olan Türkiye için oldukça geçerlidir.

---

[529] **Aynı**, s. 56

[530] John H. Goldthorpe, "Women and Class Analysis: In Defence of the Conventional View," **Sociology**. Cilt no 17, Sayı no 4:465-488, (1983), s. 468

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Goldthorpe'un geleneksel erkek aile "reisi" görüşünü savunmasını, analiz birimiyle ilgili canlı, zaman zaman da sertleşen tartışmalar takip etmiştir. Zaten feminist eleştirinin ana vurgusu, kadınları sınıf analizinden dışlamanın hem cinsiyet ayrımcılığı olduğu hem de sosyolojik olmayan bir yaklaşım olduğudur. Kadınları göz ardı etmek, nüfusun bu yarısının sınıf analizine dahil edilmeyecek kadar önemsiz olduğunun ima edilmesi bakımından cinsiyet ayrımcılığıdır. Kadınların, belirli bir sınıf araştırmasıyla ilgileri soruşturulmaksızın dışlanması, tamamen belirli bir temeli olmayan varsayımlara dayanan araştırmalara yol açmasından ötürü sosyolojik bir yaklaşım değildir. İngiltere' de ev dışında çalışan evli kadınların sayısının giderek artması ve tek ebeveynli ailelerin çoğalması gibi sosyal eğilimler, ekonomik bakımdan tam gün faal olan erkekler ve/veya erkek aile "reisleri" üzerine yoğunlaşmasıyla ünlü geleneksel analitik sınıf çerçevesine yöneltilen feminist eleştirinin gücünün tarihsel düzlemde de arttığını ortaya koymaktadır. Bu, özellikle kadının kocasından daha yüksek bir mesleki sınıfta yer aldığı çapraz-sınıflı aileler için doğrudur Goldthorpe, ailenin sınıfını saptamak için baştaki erkek aile "reisi" yaklaşımından ayrılıp, "bir anlamda emek piyasasına katılımı en yüksek düzeyde olan aile ferdinin konumu" düşüncesini getiren "baskınlık" yöntemini desteklemeye yönelmiştir. Bu eleştirilerin sonunda Goldthorpe analiz birimi olarak aile/haneyi savunmuş ancak bu birimin belirlenmesi konusundaki yaklaşımı daha az erkek-merkezci bir biçim almıştır. Başka bir deyişle Goldthorpe sosyal sınıf ölçümünde aile reisini ön planda tutarken sonradan hanenin ya da ailenin geçimine en fazla katkıda bulunan kişiyi ön plana çıkarmıştır. Doğal olarak bu feminist eleştirilere yönelik doğru bir harekettir, çünkü öteki türlü kadın istihdamı arka plana atılmaktadır. Baskınlık yaklaşımı erkek aile "reisi" sorununun üstesinden gelmesine rağmen, açık bir baskınlık sıralaması taşıyan hiyerarşik bir sınıf ölçeği gerektirmektedir. Bağıntısal şemalar söz konusu olduğunda, kendi hesabına çalışmanın öncelikli sayılması uygun bulunmuştur.

Sınıf analizinde "grup birim"in karşıtı, bireyin birim alınmasıdır. Katılımcı/birey göstergesini savunanlara göre, katılımcının tavır ve davranışları, mantık gereği, katılımcının dolaysız tecrübelerine göre analiz edilmelidir. Buna bağlı olarak kadınlara ve sınıf analizine ilişkin tartışma çerçevesinde, evli

kadınların doğrudan istihdamının göz ardı edilmemesi gerektiği, çünkü bunu göz ardı etmenin, söz konusu deneyimin "sınıf oluşumu, sınıfsal eşitsizlik ve sınıf hareketleri anlayışına hiçbir şey" katmadığı iddia edilmektedir.

Başka bir deyişle, bilgi alınacak konu katılımcıların doğrudan deneyimleriyle ilgili olduğunda, özellikle üretimle ilişkili davranış ve tavırlara yönelik araştırmalarda odak noktası, birer birey olarak erkekler ve kadınlar olması gerektiği vurgulanmaktadır. Diğer yandan, ailenin bir bütün olarak -şu ya da bu ölçüde- birlikte tüketim yapmasının söz konusu olduğu tüketim davranışlarına ve tavırlarına ilişkin araştırmalarda da uygun analiz birimi ailedir. Özetlenecek olursa, araştırma bağlamının bireye dayalı bir sınıf ölçüsünden ziyade gruba dayalı bir sınıf ölçüsü gerektirdiğine karar verilirse, problem, bu düzlemde sınıfın nasıl en iyi biçimde ölçülebileceği meselesi haline gelir. Tek yetişkinli haneler söz konusu olduğunda bu bir problem değildir, çünkü süreç, katılımcı temelli analiz birimi için kullanılan sürecin aynısıdır. Ancak bu, iki veya daha fazla yetişkinin bulunduğu haneler bakımından potansiyel bir problemdir; çünkü söz konusu yetişkinler aynı sınıfta yer almayabilirler. Bu durumda, yukarıda ele alınan iki temel çözüme, yani erkek aile "reisi" ile baskınlık yöntemine ek olarak, daha radikal iki başka yaklaşım gündeme gelir: Birleşik sınıflandırmalar ile erkekler ve kadınlar için ayrı sınıf ölçekleri. Birleşik sınıflandırmaların, kadınların emek piyasasındaki durumunun istikrarsızlığı sebebiyle sorunlu olduğu ifade edilmektedir. Goldthorpe'a göre bu sınıflandırmalar, "yapay şekilde yüksek ve dolayısıyla sınıf analizinin amaçlarını ortadan kaldıran sınıf hareketliliği oranları" üretmektedir. Kadın ve erkelere ayrı sınıf ölçekleri seçeneği ise erkekler için geliştirilen ve kadınlara uygulanan ölçeklere yönelik eleştiriye, dolayısıyla kısmen de istihdamın niteleyicisi olan yaygın cinsiyet ayrımına dayandırılmıştır. Örneğin kadın istihdamının en belirgin özelliklerinden biri, birçok kadının yarım günlük-işlerde çalışması ve bunun genelde -evli kadınlar örneğinde olduğu gibi- ücretsiz ev kadınlığı rolüyle birleşmiş olmasıdır.

Analiz birimi konusuna uygulama anlamında da bakmakta fayda vardır. Genellikle hane veya aile, sosyal örgütlenmenin temel birimidir. Dolayısıyla hane kavramı anket araştırmalarında yoğun şekilde kullanılmakta ve haneler ve

içinde yaşayanlar hakkında bilgi toplanmaktadır. Toplanan bilgi, farklı türdeki hanelerin durumlarını belirlemek (hanelerin farklı kullanım kategorileri, kiralama veya sahip olma gibi) için veya diğer bilgilerle bağlantılı sınıflama (hane kullanımında kişi başına düşün ortalama oda sayısı gibi) yapmak için kullanılmaktadır. Başka bir deyişle aileye bir sınıf birimi olarak bireyin üstünde öncelik verilmekte böylece bir hane içinde beraber yaşama durumu aynı sınıf pozisyonuna sahip olma şeklinde kabul edilmektedir. Bu anlamda aile, aile üyelerinin birbirine bağımlılığı ve paylaştıkları koşullardan dolayı temel bir sınıf yapısı unsurudur. Haneler genellikle kullanım biçimi, ev içindeki dayanıklı tüketim mallarının sahiplikleri, toplam hane geliri, hanede yaşayanlar gibi özelliklerle tanımlanmaktadır. Genellikle haneye yönelik bu tip bilginin, hanenin tüm bireyleriyle eşit düzeyde bağlantılı olduğu varsayılmaktadır. En azından bireyler, arabası olan haneler, düşük gelirli haneler, kiralanmış/sahip olunan haneler ve buna benzer özelliklerle bağlantılı şekilde tanımlanabilmektedir. Aynı zamanda bir çok anket, haneyi gruptan çok bireye ait bir takım bilgilere (meslek gibi) göre de kategorize etmek durumundadır. Bir haneyi tüm hane bireylerinden gelen bilgi ışığında sınıflamak zordur, bundan dolayı genellikle başvurulan pratik çözüm hanedeki bir üyeyi, referans kişisi olarak seçmek ve bu kişinin bilgisini haneyi bir birim olarak sınıflamada kullanmaktadır. Referans kişisinin yaş, bireysel gelir ve etnik grup gibi özellikleri haneyi sınıflamada kullanılmaktadır. Kullanılan en yaygın yöntem, hanenin sosyoekonomik konumunu yalnızca bir kişinin mesleği bazında sınıflamaktır. Bunun arkasındaki fikir, referans kişisinin haneyi en iyi şekilde temsil edecek bir hane üyesi olmasıdır. Genellikle referans kişisi, hanenin yaşam biçimine ve şartlarına en fazla etkiyi yapan kişidir ve bundan dolayı bu kişinin özellikleri haneyi bir birim olarak kategorize etmede kullanılabilir. Doğal olarak bu sorgulanabilir bir varsayımdır. Bundan dolayı bazı araştırmacılar referans kişisinin uygun olmayan bir kavram olduğunu ve kullanılmaması gerektiğini savunmaktadırlar. Onlara göre hanedeki tüm bireylerin bilgisini birleştiren daha karmaşık bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Fakat literatüre bakıldığında bu yaklaşım uygulama anlamında çok pratik değildir, çünkü öncellikle aynı soruların tüm hane bireylerine sorulması gerekmektedir bu da görüşmenin uzunluğunu ve maliyeti

arttırmaktadır. Öte yandan görüşme esnasında anketörler tarafından karmaşık yöntemlerin kullanılması risklidir, görüşmenin uygulama anlamında kolay yapılması için referans kişisi ile görüşmek çok daha uygundur. Son olarak tüm hane bireylerinden toplanan bilginin nasıl birleştirilmesi gerektiği konusunda bir fikir birliği yoktur. İngiltere'ye bakıldığında pek çok alanda kabul görmüş uygulama, basitlik ve pratiklik anlamında referans kişisi ile görüşme yapmaktır.[531]

Bu noktada bir örnek olması ve çalışmaya katkıda bulunması açısından İngiltere'de kullanılan bir takım yöntemler üzerinde kısaca durulacaktır. Yukarıda da ifade edildiği gibi İngiltere'de genellikle analiz birimi olarak hane ya da aile kullanılmakta ve görüşme, referans kişisi ile yapılmaktadır. Burada önemli olan referans kişisinin nasıl belirleneceğidir. Hane referans kişisine yönelik kullanılan erkek aile reisi tanımı ile ilgili olarak yapılan feminist eleştirilerin ışığında İngiltere resmi istatistikçileri tarafından yeni bir yöntem geliştirilmiştir.[532] Alınan en son karara göre, hane referans kişisi İngiltere'de "en yüksek gelire sahip ev sahibi" (highest income householder) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlama ile hane reisinin belirlenmesindeki cinsiyet kriteri ortadan kaldırılmıştır. Burada ev sahibi, haneyi kiralamaktan veya sahibi olmaktan veya kalacak yerden sorumlu kişi olarak kabul edilmektedir. Müşterek ev sahipleri olduğu durumlarda, en fazla geliri olan kişi öne geçmekte ve hane referans kişisi olmaktadır. Gelirlerin eşit olduğu durumlarda ise, daha yaşlı olan kişi hane referans kişisi olarak alınmaktadır. Bu yöntem kadınların hane referans kişisi olma olasılığını arttırmıştır ve bu da hane referans kişisinin hanenin sosyal konumunu daha iyi temsil etmesini sağlamıştır. Burada önemli olan husus şudur; zaten belirli bir dönemden beri İngiltere'de özellikle resmi çalışmalarda hane referans kişisinin veya hane reisinin belirlenmesinde, barınmadan sorumlu kişinin (ev sahibi veya evi kiralayan kişinin) aile reisi olarak seçilmesi mevcuttu. Bu tanımda asıl yapılan geliştirme tanımlama sürecinin

---

[531] Jean Martin, "Defining a Household Reference Person," **Survey Methodology Bulletin**. Sayı no 37: 1-7, (1995), s. 1

[532] Jean Martin, Baljit Gill ve Deborah Lader, "A new Definition for The Household Reference Person," **Survey Methodology Bulletin.** Sayı no 43: 1-8, (1998), s. 2

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

içine gelirin sokulması ve hane reisi olarak kadın temsiliyetinin arttırılmasıdır.[533] İngiltere'de kullanılan diğer bir yöntemde yukarıda değinildiği gibi baskınlık yöntemidir. Bu yaklaşım hane referans kişisini veya hane reisini emek pazarında en baskın kişi olarak kabul etmektedir. Bu, hanenin sınıflamasında geliri ön plana alan düzenlemeler için uygundur. Baskınlık yaklaşımı iki tür sınıf kavramsallaştırmasını da içinde barındırmaktadır. İlk olarak, çalışma ile bağlantılı kavramsallaştırmada, bireyler analiz birimidir çünkü çalışma biçimi tamamen bireylerle ilgilidir. Dolayısıyla bireylerin kadın ya da erkek olması fark etmez, her biri bir çalışma konumuna atanabilir. İkinci olarak, piyasayla ilişkili kavramsallaştırmada, aileler analiz birimi olarak görülür. Buna sınıf konumu denmektedir. Emek piyasasında olsun ya da olmasın herkesin bir sınıf pozisyonu vardır. Buradaki sorun, ailenin sınıf konumunun nasıl belirleneceğidir. Yukarıda ifade edildiği gibi eğer hanede tek bir kişi çalışıyorsa veya ücretli çalışansa, söz konusu insanın çalışma konumu, hanenin sınıf konumu halini almaktadır. Buna benzer olarak, bir hanede çalışan iki kuşak varsa (baba ve çocuklar gibi) daha yaşlı olan kuşak ön plana alınmaktadır. Fakat bu öncellikli kuşağın iki veya daha fazla üyesinin çalışma konumları birbirinden farklıysa, hanenin veya ailenin sınıf konumunun belirlenmesine yönelik farklı bir baskınlık yöntemine ihtiyaç duyulmaktadır. Hane referans kişilerini belirlemeye yönelik diğer yöntemlerde olduğu gibi, burada da son seçimi yapmak için sıralamalı (ordinal) bir değişkene ihtiyaç vardır. Eğer çalışma konumları aynıysa, bu ailenin sınıf konumu haline gelmektedir. Eğer çalışma konumları farklıysa, hangi çalışma konumunun, aile bireylerinin ideolojileri, tutumları, davranışları ve tüketim kalıpları üzerinde en fazla etkiye sahip olduğu bulunmalıdır. Burada önemli olan bu sıralamanın, istihdam ilişkileriyle belirlenen çalışma konumlarını değil, çalışma konumlarıyla bağdaşan yaşam şanslarını temel almasıdır. Bu yaklaşım kullanılan ölçek türlerine göre farklılık gösterebilmektedir.

Ayrıca İngiltere'de ileri sürülen diğer bir yaklaşımda tek hane reisi veya hane referans kişisi yerine hanede birden fazla çalışma konumu olan kişilerin birleşik sınıflamasını almaktır. Fakat hanede iki veya daha fazla üyenin bireysel sınıf konumlarının ortalamasının alınması ve bunun hanenin sınıf konumunu

---

[533] Jean Martin ve Jeremy Barton, "The Effect of Changes in the Definition of the Household Reference," **Survey Methodology Bulletin**. Sayı no 38: 1-8, (1996), s. 2-3

belirlemesine şüphe ile bakılmaktadır. Dolayısıyla pek kullanılan bir yaklaşım değildir. İngiltere'de ağırlıklı olarak benimsenen yaklaşım tek bir hane reisi veya hane referans kişisi belirlemek bu kişinin sınıf konumunu ailenin sınıf konumu olarak saymaktır.

Türkiye'de şu anda reklam ve pazarlama sektöründe kullanılan, AGB sosyal statü ölçümünde tüm aile bireylerinin bilgisi alınmakta, en fazla meslek ve eğitim puanını alan kişi aile reisi olarak kabul edilmekte ve bu kişinin sınıf konumu, hane konumu şeklinde temsil edilmektedir. Buna karşılık VERİ Araştırma Şirketi, sosyal statü ölçümünde hanedeki tüm çalışan bireyleri ölçüm içine almakta ve hanenin sosyal konumunu bu şekilde belirlemektedir. Öte yandan diğer araştırma şirketleri eve en çok para getiren kişiyi hane reisi olarak görmekte ve hanenin sosyal konumunu bu kişi üzerinden hesaplamaktadır.

Burada değinilen konular tüm ölçekler açısından üzerinde karar verilmesi gereken bir unsurlardır, üçüncü ve son seçenekle, yani kapsam genişliği kararıyla yakından ilişkilidir.[534]

2.3. Üçüncü Seçenek: Kapsam Genişliği

Sınıf kavramının işleyişe geçirilmesinde veya ölçek geliştirme sürecinde son temel seçenek kapsam genişliğiyle bağıntılıdır. İngiltere'de geleneksel olarak, sınıf analizine sadece ekonomik bakımdan tam gün faal olan yetişkinler dahil edilmektedir. Bu, tam gün çalışmayanların, işsizlerin, yarım gün çalışanların, öğrencilerin, kadınları, emeklilerin v.s. sınıfsal yapının birer parçası olmadıklarını ima etmektedir. Sayısı giderek artan kadın işçiler, geçici işçiler, emekli işçiler, işsiz işçiler ve öğrencilerle nitelenen bir toplumda, bunları göz ardı eden sosyal statü ölçekleri problem yaratabilmektedir.[535] Yüksek işsizlik düzeyi, kapasitenin altında çalıştırılma, dolayısıyla da İngiltere ve Amerika gibi çağdaş endüstriyel kapitalist toplumlarda alt sınıfın kalıcı olması, tartışılır olmakla beraber, tüm yetişkinlerin sınıf analizine dahil edilmesi gerektiği savını güçlendirmektedir. Ekonomik hareketlilik işkoliklerden geçici işçilere ve sürekli hareketsizlere kadar uzandırılabilir. Başka deyişle, resmi ekonomi sektöründe

---

[534] Edgell, **Ön.ver.**, s. 58-59

[535] Gordon Marshall, Stephen Roberts ve Carole Burgoyne, "Social Class and Underclass in Britain and the USA. **British Journal of Sociology**. Cilt no 47, Sayı no 1: 22-43, (1996), s. 22

ev dışı düzenli ve düzensiz tam ve yarım günlük işler, gayri resmi sektörde de "kayıt dışı" işler, gönüllü işler ve ev içindeki ücretli ve ücretsiz işler bulunmaktadır. İngiltere'de sınıf analizinde yalnızca resmi sektörde faal olanlarla ilgilenilmesi tipik bir durumdur; ancak gayri resmi sektördeki "iş"lerin sınıfsal yapısı, resmi sektördeki "iş"lerin sınıfsal yapısıyla benzerlik de göstermektedir. İlginç olan, ücretsiz ev işlerinin resmi ekonomik faaliyet tanımından hariç tutulmasının, İngiltere'deki 1881 nüfus sayımından kalma olmasıdır. Eğer, resmi sektörde tam gün işe sahip olanlar ile olmayanlar (faal olanlar ile olmayanlar) arasındaki ayrım dikkate alınarak, bu ikinci kategori sınıf analizine dahil edilmek istenirse, bu, söz konusu kategoride yer alanların en yakın zamandaki dolaysız sınıf deneyimlerine veya bir önceki dolaysız sınıf deneyimlerine başvurularak sağlanabileceği vurgulanmaktadır. Bu yöntem, geçmişte bir işte çalışmış olan herkese uygulanabilir, ancak öğrenciler gibi hiç çalışmamış olanlara uygulanamaz. Sınıf analizine ekonomik olarak faal olmayanların dahil edilmesi, heterojen olan ve giderek büyüyen bu toplumsal kategorinin sosyolojik öneminin, daha sınıf araştırmasına girişilmeden önce göz ardı edilmesine engel olur.[536]

Türkiye'de pazarlama ve reklam sektörüne yönelik sosyoekonomik statü ölçeklerinde genellikle çalışmayanların, öğrencilerin, emeklilerin (emeklilere, emekli olmadan önceki işleri veya emekli olduktan sonra çalışıp çalışmadığı sorulmaktadır) bilgileri alınmakta ve ölçüme dahil edilmektedir. Bunun dışında, kazanılmamış gelirle yaşayan ve çalışmaya ihtiyaç duymayanların ölçümü yapılmamaktadır. Sözgelimi kişinin halihazırda çalışmadığı ve statü açısından oldukça yüksek bir konumda olduğu durumlarda, söz konusu kişinin sosyoekonomik indeks puanı bu yönde ölçüm yapılmadığı için düşük çıkmaktadır. Bunun dışında kısmen (part-time) çalışanların bilgisi ölçülmemektedir. Fakat genel itibariyle bakıldığında kapsam genişliği yapılan araştırmanın amacıyla yakından bağlantılıdır. Araştırma amaçlarına göre kapsam genişletilebilir veya azaltılabilir. Burada önemli olan kapsanan kitlenin araştırma hedefleri açısından yeterli olup olmadığıdır.

---

[536] Edgell, **Ön.ver.**, s. 59

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

2.4. Sonuç

Sonuç olarak sınıf kavramının işleyişe geçirilmesinin veya ölçek geliştirme sürecinin farklı yolları, çok farklı sınıfsal yapı modelleri oluşturmaktadır ve birçok şey incelenen sosyolojik konulara bağlıdır. Öyle ki, eğer araştırmanın odağı üretim tavır ve davranışları ise herhangi bir kavramsal şema kullanılabilir, ancak analiz biriminin "katılımcılar" olması ve sadece ekonomik olarak faal olanların dahil edilmesi gerekir. Tersine bir iktidar partisinin toplumsal ve politik etkileriyle ilgili bir araştırmada, toplumsal sınıf ölçüsü olarak hanenin kullanılmasıyla hem ekonomik bakımdan faal olanların hem de faal olmayanların araştırmaya dahil edilmesi gerektiği öne sürülebilir. Pazarlama ve Reklam araştırması anlamında Türkiye'de AGB Anadolu şirketi'nin yaptığı gibi, televizyon kanallarının ölçümü söz konusu olduğunda sosyal sınıf ölçümüne yönelik analiz biriminin hane/aile olması, ekonomik açıdan faal olanların sınıf analizine dahil edilmesi gerekliliği oldukça açıktır, çünkü bu veriler sonuçta tüketim ve satın alma kalıpları ile ilişkili kullanılmaktadır. Gerçek araştırma koşullarında, araştırma yöntemlerine ilişkin akademik tartışmaların aksine, maliyet ve veri toplama, kodlama ve analiz kolaylığı kaygıları sınıf kavramının nasıl işleyişe geçirileceği konusundaki kararı etkileyebilir. Literatüre göre hanedeki tüm yetişkin fertlere ilişkin yeterli bilgi toplamak araştırma maliyetlerinin artırmaktadır; erkek hane "reisi" yöntemi, bileşik sınıfsal konum ölçümlerinden çok daha yalın ve kullanışlıdır. Yine literatüre bakıldığında sınıf konusunda ampirik araştırma yapanların karşılaştıkları işleyişe geçirme biçimi seçeneklerinin karmaşıklığı ve farklı kanatlardan toplum kuramcıları tarafından teşhis edilen sınıfsal koşullar ve gruplaşmaların şaşırtıcı çeşitliliği dikkate alınırsa, "modern endüstriyel kapitalist toplumda kaç sınıf vardır" sorusunu cevaplamak pek mümkün değildir. Sınıf sosyolojisi uzmanları bile bu konuda kuşku duymaktadırlar. Örneğin Wright'ın iki ila on iki sınıftan, Goldthorpe'un ise üç ila otuz altı sınıftan bahsettiği kaydedilmiştir. Goldthorpe'a göre sınıf sayısı konusunda verilebilecek tek anlamlı cevap, eldeki analitik amaçlar için, ampirik olarak ayrılması gerekli görüldüğü kadardır. Diğer yandan teşhis edilen sınıf sayısının, tarihsel ve politik koşullara bağlı olarak değişeceği vurgulanmaktadır. Fakat temel toplumsal

sınıfları kapsayan, sınıfsal konumların kesin gruplaşmaları ve bunların belirlenmesi önemli bir tartışma konusudur.[537]

Sonuç olarak herhangi bir araştırmaya yönelik sosyoekonomik statü ölçümü söz konusu olduğunda geliştirilecek veya kullanılacak ölçeğe ilişkin üç temel unsur hakkında bir karara varmak gerekmektedir. Bu unsurlar ölçeğin kavramsal yapısı (meslek tabanlı (prestij yada sosyoekonomik veya her ikisi), kuramsal tabanlı veya her ikisini içeren karma bir yapıya sahip olması ayrıca çok unsurlu sosyoekonomik indeks şeklinde olup olmaması), analiz birimi ve kapsam genişliğidir. Bu genel yapı İngiltere'deki uygulamalara yönelik çıkarılmış olsa bile, bir çok ülkedeki uygulamalara adapte edilebilecek bir konumdadır ve ölçek geliştirme veya sınıf ölçme sürecine sistematik bir destek sağlamaktadır. Bunun dışında sosyoekonomik statü ölçeklerine yönelik değerlendirmede bu unsurların incelenmesiyle bir sonuca varılması daha anlamlıdır çünkü ölçeğin hangi amaçlar doğrultusunda oluşturulduğu bu unsurlarla daha etkin bir şekilde tespit edilebilir.

[537] Aynı, s. 61-62

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

3. BÖLÜM
TÜRKİYE'DEKİ SINIF YAPISI, GELİR UÇURUMU VE PAZARLAMA ARAŞTIRMALARINDA KULLANILAN SOSYOEKONOMİK SINIF ÖLÇEKLERİ

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye'deki sınıf yapısına yönelik yapılan çalışmalarla ilgili genel bir bilgi verilecektir. Literatürü bakıldığı zaman sınıf analizine yönelik öne çıkmış bazı çalışmalar vardır. Bu çalışmalar bir sosyoekonomik sınıf ölçeği ortaya koymaktan çok genellikle Türkiye'nin sosyal tabakalaşmasını ortaya çıkartmaya çalışan analizlerdir. Literatürde bu konularda araştırmalar yapan kişiler arasında Mübeccel B.Kıray, Korkut Boratav gibi isimler öne çıkmaktadır. Bölümün devamında buna bağlı olarak Türkiye'de gelir uçurumuna değinilecektir. Çünkü yaşam şanslarının belirlenmesinde gelir çok önemli bir unsurdur. Gelirdeki yoğun farklılıklar sosyal ölçeklerin oluşturulmasını ve işleyişini olumsuz yönde etkilemektedir. Bölümün ikinci kısmında Türkiye'de pazarlama, reklam ve medya sektöründeki araştırmalarda kullanılan ölçekler üzerinde durulacaktır. Ayrıca DİE'nün konuyla ilgili çalışmaları hakkında da bilgi verilecektir.

1. TÜRKİYE'DEKİ SINIF YAPISI

Türkiye'de köklü toplumsal dönüşümlerin yaşandığına ilişkin görüşlerin yoğunluk kazandığı günümüzde toplumsal ilişkilerde yaşanan dönüşümlerin gerçekte ne anlama geldiğinin ortaya konmasına dönük, ciddi bilimsel çalışmaların sınırlı kaldığı ileri sürülmektedir.[538] Dolayısıyla Türkiye'nin sınıf ilişkilerini sınıfsal olarak görmeye olanak sağlayan az sayıda araştırmanın olduğu savunulmaktadır. Gerçektende bu güne kadar gelen çalışmalar incelendiğinde Türkiye'nin sınıf ilişkilerini, toplumsal dönüşüm dinamiklerini anlama perspektifiyle araştıran çok az araştırmanın olduğunu görülmektedir.[539] Bu bölümde özellikle bu çalışmalarda bulunan belli başlı araştırmacılara ve onların bulgularına değinilecektir. Literatür taraması özellikle belli tarihsel

[538] Faruk Ataay, "Sınıf Tartışmaları:Türkiye'de Toplumsal Sınıflar Üzerine Dört Kitap," Praksis. Cilt no 8: 315-321, (2002), s. 315
[539] Aynı, s. 315

sıralamayı takip etmektedir. Türkiye'de sosyologlar sosyal tabakaları ve sosyal sınıfları ortaya koyabilmek amacıyla ekonomi ve üretim biçimlerindeki değişmeyi belli bir zaman süreci içinde diğer farklı etkileri de göz önünde tutarak incelenmiştir. Türkiye öncelikle bir tarım ülkesi ve gelişim kırsaldan kentsele doğru yaşandığı için bu konuda gerçekleştirilen ilk çalışmalarda tarım toplulukları incelenmiştir.

Bir toplumun yaşayabileceği en önemli temel yapısal değişmelerden biri, kırsal alanda bir çözülmenin yaşanarak, kentli, sanayileşmiş bir toplum haline gelmesidir. Türkiye'nin bu geçisin en sancılı dönemini 1960'lı yıllarda yaşadığı ileri sürülmektedir. Bu anlamda, önemli bir sosyolog olan Mübeccel Kıray kendi toplum bilim anlayışını sınayabileceği en uygun ortamı Türkiye'nin bu geçiş döneminde bulmuştur. Kıray'ın araştırmaları, yaşanan bu büyük dönüşümün iki farklı ucuna odaklanmıştır. Kıray'ın çalışmaları bir uçta Türkiye'nin kırsal alanındaki dönüşümleri üzerinde odaklanırken, öteki uçta kentsel alanların yaşadığı yeni oluşumlar üzerinde odaklanmıştır.[540]

Kıray'a göre; Türk toplumunda köylülük çözüldükten sonra, topraktan kopan nüfus tarım dışı faaliyetlere yönelse de, çok az sayıda da olsa tarımsal faaliyetlerde bulunanlar kalacaktır, ama onları artık köylü değil çiftçi olarak adlandırmak daha doğru olacaktır. Kıray Cumhuriyetin ilk yıllarında gösterilen değişik çabalara karşın köylülükten çıkma sürecinin işlemeye başlamadığını, kültürel değişmeyi de içeren bu sürecin 1950'den sonra başladığını söyleyerek, bunda Marshall yardımıyla tarımda başlayan hızlı makineleşme ve devlet tarafından orta ve büyük çiftçiye verilen kredilerin etkili olduğunu vurgulamıştır. Kıray tarıma yeni teknolojinin girişi ve pazar için üretimin başlamasıyla birlikte gelişen yeni ilişki biçimlerine ait çözümlemelerini büyük ve küçük toprak sahipliğinin yaygın olduğu yörelerde farklılıkları ortaya koyarak karşılaştırmalı olarak ele almıştır. Araştırması seçtiği bölgeler nedeniyle hem büyük toprak sahiplerinin hem de küçük toprak sahiplerinin yaygın olduğu bölgeleri karşılaştırma fırsatı verdiği için özellikle Kıray, bunların bu değişimlerden nasıl etkilendiklerini de gözlemleyebilmiştir. Büyük toprak sahiplerinin yaygın olduğu

---

[540] İlhan Tekeli, "Değişmenin Sosyoloğu: Mübeccel Kıray," **Mübeccel Kıray için Yazılar**. Ed.: Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş ve Mehmet Türkay (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2000) s. 25

yörelerde tarımsal ürünlerde makineleşmeyle birlikte eski ortakçı ve yarıcı tamamen ücretli tarım işçisine dönüşmüştür. (Büyük ve orta çiftçiler kendi topraklarının yanı sıra başka toprakları da kiralamaktadır. Kiralanan toprağın karşılığı toprak kirası olarak ödenmektedir. Kiracılıkla iç içe geçmiş bir tarımsal kategori de "ortakçılık"tır. Ancak kiracılıkta kapitalist yan ağır basarken ortakçılık, feodal ilişkilere özgü bir kategoridir. Ortakçılıkta, başkasına ait toprak parçasının üzerinde çalışan üretici, ürün toplandıktan sonra, bunun önceden kararlaştırılmış bir kısmını toprağın sahibine verir. Üretimde kullanılan aletlerin temini; ilaç, tohum, gübre gibi giderlerin kim tarafından karşılanacağı anlaşmaya bağlıdır. Bunları bazı durumlarda toprak sahibi sağlar, ona göre de üründen pay alır. Buna karşılık bazı durumlarda giderler eşit paylaşılır. Ülkemizde ortakçılığa bazı bölgelerde "maraba" ya da "yarıcı" da denilir. Ortakçılıkta bölüşümün karakteri feodal bölüşümü andırmaktadır. Kiracı ile ortakçının farkı, bölüşümün ne üzerinden yapılacağında yatar. Toprak kirası, götürü olarak veya dönüm başına hesaplanarak saptanırken, ortakçılıkta toprak sahibinin payı, hasada bağlı olarak değişir. Bu nedenle toprak sahibi, ortakçıyı denetim altında tutar) Bu durum, eski ortakçıların yaşam koşullarının kötüleşmesi kadar, onlara büyük toprak sahibi olan ağanın feodal toplumun töreleri içinde sağladığı güvencenin de yok olması sonucunu doğurmuştur. Yarıcılık ve ortakçılığın çözülmesiyle büyük toprak sahiplerinin bu kesimlerle yüzyüze ilişkiler kurmasında hiç bir çıkarı kalmamıştır. Büyük toprak sahibi bu emeği toprakta tutabilmek için yarıcılarının ve ortakçılarının yaşamının her alanına müdahale ediyordu. Artık bu emeğe gereksinmesi yoktur, gerekli emeği onlara karşı hiç bir sorumluluk taşımadan elçiler aracılığıyla piyasasından sağlamakta, işi bitince de ilişkisini kesmektedir. Küçük toprak sahiplerinin bulunduğu alanlarda modern tarımın yaygınlaşmasıyla birlikte bunların çoğu topraksızlaşmıştır. Kıray'a göre tüccar-köylü arasındaki ilişkide, tüccar köylünün üretimini ve alışverişini ona borç vererek denetim altında tutar. Köylünün hasat zamanı dışındaki para gereksinmesini karşılayarak onu borçlandırır. Kasabada devlet daireleriyle ilişkilerinde aracı olur, devletin sağlayamadığı güvenceyi biçimsel olmayan ilişkiler içinde bir ölçüde gerçekleştirir. Tüccar, Kıray'ın kavramlaştırmasıyla bir tampon mekanizma işlevini görür. Eski düzenin bir öğesi yeni düzenle geçmiş

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

düzenin yeterince değişmemiş unsurları arasında ilişkileri kurarak toplumun bütünlüğünün sürmesini sağlamaktadır.[541]

Kıray'ın Türkiye'de kırsal alanın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı dönüşüm konusunda yaptığı bu çözümlemeler kendisinin genel olarak yaptığı gözlemlere dayandığı kadar Adana'da yaptığı bir saha çalışmasına dayandırılmıştır. Bu çalışma 1964-1965 yıllarında büyük toprak sahipliğinin egemen olduğu Yüreğir Ovasındaki Sakızlı ve Yunusoğlu ile küçük toprak sahipliğinin egemen olduğu Kozan yakınında Toros yamaçlarındaki Oruçlu ve Karacaören olmak üzere dört köyde yürütülmüştür.[542]

Kıray yaptığı araştırmaların ışığında ve kırsal kesimde yaşanan dönüşümler sonucunda kırsal alanda yeni bir tabakalaşma oluştuğunu savunmaktadır. Kıray dönüşüm sonucu kırsal kesimde 1970'lere doğru beş ayrı tabakanın oluştuğunu ileri sürmüştür. Birinci grupta büyük toprak sahipleri yer almaktadır. Bu gruplar modern işletmecilik yapmaktadır. Bütün özellikleriyle modern büyük burjuvazinin parçası haline gelmişlerdir. İkinci grubu toprak kutuplaşması süreci içinde küçük toprağını 200 dekarın üzerine çıkaran ücretli işçi kullanmaya başlayan orta üreticiler oluşturmuştur. Üçüncü grupta topraksızlar vardır. Bunlar topraktan tamamen kopmuş, emeğini satan işçi haline dönüşmüş olanlar, geçimlerini sağlamak için ellerindeki küçük topraklarından sağladıkları sınırlı sayıdaki gelirle emeklerini satarak elde ettikleri geliri katma zorunda bulunanlar ile hala ortakçılık ve yarıcılıklarını sürdürenlerden oluşmaktadır. Dördüncü grupta piyasa için üretim yapan ve tamamıyla kasaba tüccarının denetimi altına girmiş olan küçük toprak sahipleri bulunur. Beşinci grupta ise köyde oturmayan ama köyün ekonomik yaşamını denetleyen kasaba tüccarları yer almaktadır. Kırsal kesim bu dönüşümü yaşarken işsizleşen kesim kentlere ve Avrupa'ya göçe yönelmiştir.[543]

Kıray'ın bu kategorileştirmesini daha somut görmek açısından, tarım ve oradan elde edilen artık değeri kontrol eden temel gruplar bugün Türkiye'de şu şekillerde özetlenebilir. [544]

---

[541] **Aynı**, s. 26
[542] **Aynı**, s. 27
[543] **Aynı**, s. 27
[544] Mübeccel B. Kıray, **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme** (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999), s. 128

1. Büyük Toprak Sahipleri: Bütün özellikleri ile modern büyük burjuvazinin bir parçasıdırlar. Tarım tarzları modern işletmeciliktir.
2. Elindeki küçük toprak sayılacak 200 dönümün üzerindeki mülkü, toprak mülkiyeti kutuplaşması sürecinde 2.000 ve daha fazla dönüm araziye çıkaran, ücretli işçi kullanmaya başlayan, yeni belirmiş orta müstahsil çiftçi.
3. a) Topraktan büsbütün kopmuş, emeğini satan işçi haline dönüşmüş olanlar,
   b) Geçim için, sahip oldukları çok küçük topraklarda ürettiklerine, emeklerini satarak kazandıklarını katmak zorunda olanlar,
   c) Hala ortakçı ve yarıcılığa devam ettirenler.
4. Kendi topraklarında piyasaya arzedilen ürün üretenler, fakat tam anlamı ile kasaba tüccarının kontrolü altında bulunanlar.
5. Köyde olmamakla beraber tarımsal artık ürünü doğrudan doğruya kontrol ettiği için sözü edilmesi gereken tefeci tüccarlar.

Kıray İstanbul'a taşındıktan sonra, 1970'li yılların sonuna doğru İstanbul metropolitan alanının etki alanında bulunan Yalova'nın köylerinden Taşköprü üzerinde bir başka saha araştırması yönetmiştir. Bu örnekte yaşanan dönüşüm çok özel koşullarda olmuştur. Bu özel örnek köylerdeki patronaj ilişkilerinin daha iyi kavranmasına, kentsel arsa spekülasyonun etkisine giren köylerdeki dönüşümlerin gözlenmesine olanak vermiştir. Kıray'ın kent araştırmalarına bakıldığında ise Kıray şehirlerin tek başlarına komüniteler olarak ele alınamayacakları, parçası oldukları toplumların temel yapılarına göre alınması gerektiği üzerinde durmaktadır. Feodal bir toplum içindeki kentler, modern toplumun parçası olan modern kentlerden farklı özelliklere sahiptirler. Feodal kentler bir pazar yeridir, mal değişiminin yapıldığı ticaret merkezleridir. Ekonomik yaşamda çok az bölünme ve uzmanlaşma bulunmaktadır. Bu sınırlı farklılaşma sosyal tabakalarda da kendini gösterir. Feodal kentler yalnız insan ve hayvanların geçmesine elverişli dar ve kıvrımlı sokaklar arasına kurulmuş, az katlı, sıkışık binalardan oluşmaktadır. Mahalleler arasında katı bir sosyal ayrım vardır. Bu sosyal ayrım değişik etnik grupların ya da değişik zanaatların ayrı ayrı mahallelerde yerleşmesine neden olur. Kentte istenmeyen gruplar ise

kentin dış kesimlerine itilmişlerdir. Bu ayrımlara karşın arazi kullanma biçimleri arasında önemli farklılaşma yoktur. Konutlar aynı zamanda işyeri, dinsel binalar, eğitim hatta alışveriş yeri işlevini görür. Konut alanları içinde toplumsal tabakalaşmaya göre bir farklılaşma görülmez.[545]

Kıray'ın terimleriyle, toplum bir temel yapı biçimi olan feodal yapıdan bunu izleyen temel yapı biçimi olan modern toplum yapısına geçince, kentler de toplumsal örgütlenmesini ve kentsel biçimlerini değiştirecektir. Modern sanayileşmiş toplumlarda, organik olmayan enerji kaynaklarından yararlanan makinelerin kullanılmasıyla, üretim, ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmeler büyük bir artık üretim ortaya çıkaracak, bunların üretiminin ve tüketimin örgütlenmesi ve denetimi geniş alanlarda koordine edilmesi olanaklı hale gelecektir. Bu gelişmeler sonucu kentler sanayi üretiminin gerçekleştiği, bunun toplama ve dağıtım fonksiyonlarının yer aldığı, mali ve idari denetim işlevlerinin toplandığı yerler haline gelecektir. Bu gelişme sonucunda toplumda uzmanlaşma artacak, farklılaşma çoğalacak, buna paralel olarak daha karmaşık bir tabakalaşma ortaya çıkacaktır.

Kıray'ın toplumsal gelişmeye ilişkin yaklaşımı içinde beklenen, Türkiye'nin kentsel yapısında yaşanan değişmenin de sanayi öncesi kentinden modern sanayi kentine doğru olmasıdır. Ama Türkiye'nin modernleşmesi iç dinamiklerle ve yeterli hızla olmadığı, dış dinamiklerle ve yavaş gerçekleştiği için bu geçiş tam olarak gerçekleşemeyecek ve sistemin bütünlüğünü korumasını sağlayan ara formlar (tampon mekanizmalar) ortaya çıkmakta ve bu gelişmeler kentin biçimlenmesine yansımaktadır. Kıray'ın Türkiye'deki kentleşmeye ilişkin araştırmaları bu ara formların ortaya çıkışını anlamaya ve bunun sonucunda kent biçiminde beklenenden farklı ne tür değişiklikler olduğunu saptamaya yönelmiştir.[546]

Kıray'a göre Türkiye'de köylülüğün çözülmesinin İkinci Dünya Savaşı sonrasında başladığı, büyük göç dalgalarının kentlere bu tarihten sonra geldiği saptamasından yola çıkarak, feodal kentlerden modern kent biçimlerine geçişin de bu tarihte yaşanmaya başladığı kanısı doğabilir. Oysa böyle bir düşüncenin

---

[545] Tekeli, **Ön.ver.**, s. 28
[546] **Aynı**, s. 29

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

yanlış olduğu ifade edilmektedir. Türkiye'nin kentleri, modern kentlere geçiş sürecini 19.yüzyılın ikinci yarısında yaşamaya başlamışlardır. Kıray bu saptamayı Ereğli gibi bir sahil kasabasında, Safranbolu'da ve daha açık olarak İzmir üzerindeki çalışmasında yapmıştır.

Sonuçta Kıray'a göre, Türkiye'nin toplumsal yapısındaki değişimin ana ekseni köylülük içinde gerçekleşen dönüşümdür. Bu değişimin en bariz kanıtı, 1950'lerden bu yana köylülüğün çözülmesi, köylülerin kente göç etmesi ve burada yerleşmesidir. Kıray'a göre 1950'lerde tarımdaki ve eski köylülükteki değişimle birlikte, temel bir toplumsal ve yapısal dönüşüm başladı ve tüm topluma yayıldı. Değişim, binlerce yıl öncesine dayanan eski kırsal toplumu temelinden sarstı ve toplumsal tabakalaşma sistemini, meslek yapısını ve tüm insan ilişkilerini etkiledi. Yeni yaşam biçimleri, yeni tüketim kalıpları, değişen değerler, ticarileşmiş yeni eğlence etkinlikleri, kitle iletişiminin ve medyanın etkisinin artması, kadının statüsündeki değişiklikler başta olmak üzere yaşamın ve toplumun her alanı bu değişimden nasibini aldı.[547]

Türkiye'deki kapsamlı olarak sınıf yapısını ortaya koyabilmek için diğer önemli bir çalışma Korkut Boratav'dan gelmiştir. Boratav, 1980'lı yıllarda Türkiye'nin Cumhuriyet döneminden o güne kadar karşılaştığı 24 Ocak, 12 Eylül, ANAP dönemeçlerini ve bunların toplumsal sınıf yapısı üzerindeki etkilerini bölüşüm karşıtlıklarını inceleyerek kavramaya ve göstermeye çalışmıştır. Bu doğrultuda 1977 ve 1989 yılları arasındaki bölüşüm ilişkilerini de incelemiştir.

Boratav'a göre; Türkiye'deki toplumsal sınıf çözümlemelerinde esas olarak iki farklı kuramsal yaklaşımın kullanıldığını ileri sürülmektedir. Bunlardan birincisi, özellikle Amerikan toplumsal bilim geleneğince izlenir. Buna göre toplumsal sınıflar esas olarak farklılaşma ile tanımlanır. Çoğu zaman, bu farklılaşma belli bir sıralamayı, hiyerarşi de içerebilir. Gelir veya servet düzeyi, statü farklılıkları, siyasi iktidara yakınlık-uzaklık durumu bu anlayışa göre tanımlanan sınıf veya tabakaların yerlerini belirler. Bu yaklaşımı en iyi yansıtan şema, bir "kişisel" gelir dağılımı tablosunun en düşük gelirliden en yükseğe göre

[547] Kıray, **Ön.ver.**, s. 333

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

sıralanması sonunda oluşan %20'lik "gelir grupları"dır. Bu "gruplar"ın her birinin içinde çok farklı toplumsal ve iktisadi özellikler taşıyan bireyler yer alır; ancak her grup (gelir düzeyi itibariyle) kesin bir biçimde tanımlanabilmiştir ve grupların tümü nicel analize imkan verecek bir yapıda sunulabilmektedir. Bu çerçeve içinde bölüşüm ilişkileri bakımından "sınıf" farklılıkları, bir eşitsizlik sorunu biçimde ifade edilir. Aynı yaklaşımın bir başka örneği, genellikle içeriği belirlenmeden kullanılan "orta sınıflar" ifadesi ile ortaya çıkar. Bu grubun kol emekçilerinden ayrıldığı anlaşılır; ancak bunların dışında kalan tüm kategorileri kapsayacak bir genişlikle kullanılan bu "orta" sınıfların "üstünde" kimin olduğu kural olarak belli değildir. Boratav'a göre bu örneklerde gözlenen "farklılaşma" yaklaşımı, tutarlı ve anlamlı bir sınıf kavramına dayanmamaktadır; Dolayısıyla Boratav sınıf çalışmalarında bu yaklaşımı kullanmamıştır.[548]

Boratav'ın tercih ettiği ve toplumsal sınıf çözümlemelerinde izlenen ikinci yaklaşım olan tarihsel maddecilik görüşüdür. Belirgin olarak bu yaklaşım sınıf analizine yönelik Marksist bir düşünce yapısını ifade etmektedir. Tarihsel maddecilik görüşünün temel bir önermesine göre, belli bir sınıf yapısı belirli üretim ilişkilerinden türer. Sınıflı toplumlardaki çeşitli üretim ilişkileri ise, dolaysız üreticiler tarafından yaratılan artık ürüne el koymanın farklı mekanizmaları ile tanımlanır ve birbirinden ayrılır. Artığa el koymanın bu ilk kademesi, temel (birincil) bölüşüm ilişkilerini oluşturur. Sınıf farklılıkları, bu bağlamda eşitsizlik değil, sömürü sorunsalı içinde ortaya çıkar. Boratav'a göre bu formülasyonu bir kez kabul ettikten sonra, toplumsal sınıfların sadece bir sıralama işlemi ile belirlenemeyeceğini; "tek başlarına" ve birbirlerinden bağımsız olarak tanımlanamayacağını da kabul edilmesi gerekir. Toplumsal sınıfların her belirli biçimi ve mekanizması, belirli bir toplumsal sınıflar ikiliği yaratır. Bu diyalektik bir düalitedir ve bunun içinde her sınıf bir diğerine hem bağımlıdır; hem de onunla karşıtlık ilişkisi içindedir. Farklı bir ifadeyle her sınıf, artık ürüne el koymanın her belirli ve iyi tanımlanmış biçimi içinde, kendi diyalektik karşıtına bağlı olarak tanımlanabilir. Herkesin bildiği, kapitalist, feodal ve köleci biçimler içinde işçi sınıfını burjuvaziden, serfi asilden, köleyi efendiden bağımsız olarak tanımlamak mümkün değildir. Boratav'a göre toplumsal grup ve tabakaları belirlemeye ve

[548] Korkut Boratav, **1980'lı Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm** (2.Basım. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995), s. 8

bunlarla toplumsal sınıflar arasındaki ayrım çizgisini çizmek ancak artığın yeniden paylaşım süreçlerini çözümlemekle yapılabilinir. Her toplumsal kuruluşta, temel bölüşüm ilişkileri içinde el konan artık, piyasa-içi ve piyasa-dışı mekanizmalarla yeniden paylaştırılır veya aktarılır. Bu yeniden paylaştırma/aktarma süreçlerine ikincil bölüşüm ilişkileri denir. İkincil bölüşüm ilişkilerine birbirinden ayırt edilebilen düzenli biçimler içinde katılanlar belirli toplumsal grup ve tabakaları oluştururlar. Toplumsal grup ve tabakaların tanımlanması toplumsal sınıflardan farklı olarak ikincil bölüşüm ilişkilerine bağlı olarak mümkün olabilir. Bu çerçeve içinde iki ana kategori söz konusudur. *Ekonomiye egemen olan sınıfların alt-gruplarını, ara tabakalardan* ayırt etmek gerekir. Kapitalist bir ekonomide birinci kategori, sınai, mali, ticari sermaye ve rantiyeler arasında artık değerin paylaştırılması biçiminde ortaya çıkar. İkinci kategoriye giren ara-tabakaların başlıcaları ise, bürokrasi, serbest meslek sahipleri ve (Türkiye gibi bir az gelişmiş toplumda daha fazla önem taşıyan) "marjinal gruplar"dır ve bunlar varlıklarını piyasa mekanizması veya devlet aracılığıyla gerçekleşen artık aktarımları ile sürdürürler. Marksist yaklaşım içinde oldukça gevşek bir biçimde kullanılan "küçük burjuvazi" terimi ile genellikle bu ara tabakaların tümü veya bir kısmı kastedilir. Görüldüğü gibi, toplumsal sınıfların aksine, toplumsal grup ve tabakaların belirlenmesinde yukarıda sözü edilen diyalektik düalitenin varlığından söz etmek yararsızdır; zira bu durumda artığı yaratan ve artığa el koyan iki sınıfın dolaysız karşıtlığı söz konusu değildir.[549]

Daha açık biçimde ifade etmek gerekirse Boratav, artığa el koymanın her belirli biçim ve mekanizmasının "belirli bir toplumsal sınıflar ikiliği" yarattığını ve her sınıfın diyalektik karşıtıyla ilişki içinde tanımlanabileceğini belirtmiştir. Belli bir sınıf yapısının belirli üretim ilişkilerinden türediğini ve çeşitli üretim ilişkilerinin dolaysız üreticiler tarafından yaratılan artık ürüne el koymanın farklı mekanizmaları ile tanımlanabileceğini belirtikten sonra toplumsal sınıflarla toplumsal grup ve tabakaları ayırt etmeye çalışmıştır. Boratav'a göre artığa temel (asli) bölüşüm ilişkileri çerçevesinde el konmasından doğan toplumsal sınıflardan farklı olarak, toplumsal grup ve tabakalar temel bölüşüm ilişkileri

---

[549] **Aynı**, s. 10-11

içinde el konan artığın piyasa içi ve piyasa dışı mekanizmalarla yeniden paylaştırılması, aktarılması süreçlerinden doğan ikinci tali bölüşüm ilişkileri çerçevesinde tanımlanabilir. İkincil bölüşüm ilişkileri artığı egemen sınıfların alt grupları (sinai-tarımsal, mali, ticari sermayeler ve rantiyeler) arasında yeniden paylaştırılması süreçlerinin de temelini oluşturur.[550]

Cumhuriyet tarihi içinde Türkiye toplumunun sınıf yapısını ve toplumsal tabakalaşmasını yansıtan basitleştirilmiş bir sınıf şeması, Boratav'a göre gözlenebilen üretim ilişkileri üzerine inşa edilmelidir. DİE İstatistik yıllıkları ve DPT yıllık programları, Bankalar Birliği verileri, İstanbul, Eskişehir Sanayi odaları verileri, Merkez Bankası Raporları, Boratav'ın incelemelerinde işgücü ve sermaye ilişkisi, ücret farklılıklarını ortaya koymasında ve yıllık gelişmeleri ve belli dönemlerin üretim, tüketim ilişkisi üzerindeki etkilerine gözleyebilmesinde yol gösterici olmuştur. Boratav bu verileri kapsamlı olarak incelenmesi sonucunda kapitalist ve yarı-feodal üretim ilişkileri ile basit meta üretimi temelinde bir sosyal yapı ortaya koymuştur. Bu ilişkiler ağından (ve sözü edilen diyalektik düaliteler biçiminde) türeyen toplumsal sınıflar ise işçi sınıfı ile burjuvazi, yarıcı-ortakçı köylü ile toprak ağası ve piyasaya dönük küçük üretici (köylü) ile tüccar-tefecidir. Bu temel sınıf yapısının dışında, ancak ona bağımlı bir biçimde yer alan tabakalar ve gruplar ise, esas olarak burjuvazinin dört alt grubundan (sınai/tarımsal sermaye, mali sermaye, ticari sermaye ve rantiyeler) ve üç ara-tabakadan (serbest meslek sahipleri, bürokrasi ve kentsel "marjinaller") oluşur. Boratav'a göre her şeye rağmen dışta kalan kategoriler olabileceği ama toplumsal sınıflaşma/tabakalaşma yapısının ana öğelerinin bu sınıf şemasında kapsandığını vurgulamaktadır.[551]

Boratav'a göre sonuçta, bir toplumsal sınıf sadece ve sadece, artığa el koymanın belli bir biçimi içinde yer alan diyalektik karşıtı tarafından tanımlanabilir. İkincil (tali) bölüşüm ilişkileri ise, esas olarak, artığın egemen sınıfların alt-grupları, ara tabakalar arasında yeniden paylaşımı ile ilgilidir. Benzeri bir yeniden paylaşım, "değer aktarımları" biçiminde sektörler, endüstriler, iktisadi faaliyetler arasında meydana gelir ve bu iki süreç bazı hallerde iç içe girer. İşgücü ile sermaye, yarıcı/ortakçı ile toprak ağası, küçük

[550] Ataay, **Ön.ver.**, s. 316
[551] Boratav, **Ön.ver.**, s. 14

meta üreticisi (köylü) ile tüccar/ tefeci, azgelişmiş bir kapitalist ekonomide sözü edilen karşıtlıklardır ve gelir dağılımı incelemelerinin başlangıç noktasını bu karşıtlıklar oluşturmalıdır. [552]

Bu yaptığı analizler ve incelemelerden sonra Boratav'ın Türkiye bağlamında bölüşüm ilişkilerinin incelenmesine esas oluşturacak sınıfsal çerçeve; bölüşüm dinamiklerini belirleyen mekanizmalar ve kullanılan göstergelerle birlikte Tablo 35'de sunulmaktadır.

Tablo 35 Türkiye'de Bölüşüm İlişkilerinin Sınıfsal Çerçevesi

Temel Bölüşüm İlişkileri

Üretim İlişkileri	Toplumsal Sınıflar	Mekanizmalar	Göstergeler	Ek Saptamalar
Kapitalist	**İşçi sınıfı ve burjuvazi**	İşgücü piyasası; bu piyasanın kurumsal düzenlenmesi	Ücret/k.değer oranı; reel ücretler/emek verimi ilişkisi	Özel/kamusal sektör; kapitalist çiftçi ayrımları
Basit meta üretimi	**Köylü ve tüccar**	Tarımsal ürün ve girdi piyasaları; destek politikaları	İç ticaret hadleri; ticari marjlar	Tefecilik ve mali sermaye; kamu kredi destekleri
Yarı-feodal	**Ortakçı/kiracı köylü ve toprak ağası**	Toprak kiralama süreçleri; piyasa dışı bağımlılıklar	Toprak kirası/ tarımsal k. değer; dönüm başına reel kira	Yarı-feodal olmayan kiracılık türleri hariç

İkincil Bölüşüm İlişkileri

Sosyal Grup/Tabakalar	İkincil Bölüşüme İlişkin Mekanizmalar ve Kategorileri
Sanayi sermayesi, kapitalist çiftçilik	Nihai ürün ile maliyet öğelere arasındaki göreli fiyatlar, bunları etkileyen politikalar, fiyat-dışı sübvansiyon/teşvikler; dolaysız vergiler; kredi faizleri
Ticari sermaye	Ticari marjlar/bu marjları yansıtan göreli fiyatlar ve ilgili politikalar; dolaysız vergiler; teşvikler; kredi faizleri; dış ticaret teşvik ve sübvansiyonları; döviz kuru
Mali sermaye	Finansal aktif ve pasiflerin getiri/maliyet oranları arasındaki göreli marjlar (çeşitli faiz oranları); mali sistemin kurumsal parametreleri; dolaysız vergileri; mali işlemlerle ilgili vergiler
Rantiyeler (tarım-dışı)	Gayri menkul fiyatları ve kiraları; mevduat, döviz, altın ve menkul sermaye üzerindeki nominal ve reel getiri hadleri; rant-türü gelirleri üzerindeki vergiler
Profesyonel gruplar	Uzlaşmış/nitelikli hizmet piyasaları; giriş güçlüklerine bağlı kıtlık rantları
Bürokrasi	Memur maaşları; maaş-dışı reel gelir türleri
Esnaf/zanaatkar	Küçük meta üretimi ve ticari sermayeyi etkileyen değişkenler ve süreçler (belli farklarla)
Marjinal nüfus	Belirsiz; yer yer "esnaf/zanaatkar"la benzerlik

Korkut Boratav, **1980'li yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm** (2.Basım. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995), s. 29

Tablo 35'de Türkiye için Boratav'ın çizdiği çerçeve, temel bölüşüm ilişkileri tarafından tanımlanan üç üretim ilişkisini (kapitalist, yarı feodal ilişkileri ve küçük meta üretimini) ortaya koyuyor ve üç grup toplumsal sınıf düalitesinin türetilmesine imkan veriyor. İşçi sınıfı ve kapitalist sınıf; bağımlı (yarıcı/ortakçı) köylülük ile toprak ağaları ve bağımsız (piyasaya dönük) köylülük ile tüccar/tefeci. Bu çerçevede küçük meta üretimi "katıksız" biçimi içinde yani ücretli işçiliğin ve toprak kiralamanın hiç gözlenilmediği bir çerçevede, ele

[552] **Aynı**, s. 26

alınmış; kent ekonomisi içinde küçük meta üretiminin yaygın olduğu alanlar dikkate alınmamış ve köylülük ile karşıtlık ilişkileri içinde bulunan tüccar/tefeci sermayesinin kapitalist öncesi biçimler içinde ayrı bir sınıf olarak var olduğu ve bu nedenle burjuvazinin bir alt grubunun oluşturmadığı varsayılmıştır.

Tablo 35'in alt-bölümünde çerçevesi çizilen ikincil (tali) bölüşüm ilişkileri sekiz toplumsal grup/tabakanın tanımlanmasına imkan veriyor. Boratav'a göre bunların üçü, kapitalist sınıfın, artığın paylaşımı üzerinde belli pazarlık/rekabet/çatışma ilişkileri içinde karşı karşıya gelebilen, alt grupları olarak görülmelidir. Bunlar sınai/ tarımsal, ticari ve mali sermayedir. Kökenleri ve bileşimleri çok belirli olmayan rantiyelerin de dördüncü bir grup olarak aynı paylaşım çekişmesi içinde yer aldığı söylenmelidir. Boratav, bu dört grubun geniş anlamda burjuvaziyi oluşturduğunu da söylemiştir. Ara tabakalar ise bürokrasi, profesyonel gruplar, genellikle "esnaf/zanaatkar" etiketi altında toplanan kentsel küçük üreticiler/küçük ticaret grubu ve "marjinaller"den oluşmaktadır. Ara tabakalara ilişkin sürekli bölüşüm göstergelerinin, bürokrasi dışında, pek de mümkün olmadığını ifade edilmiştir. Kentsel küçük üretici/zanaatkar grubu bunun dışında bırakılırsa, dolaysız üreticilerin dışında yer alan bu tabakalar (bürokrasinin üst dilimleri ile profesyonel gruplar ve esnaf/zanaatkarlarla "marjinal nüfus") arasında geçişler olduğu da Boratav tarafından ifade edilmektedir.[553]

İkincil bölüşüm ilişkilerinin oluşumunda, devletin denetimi veya egemenliği altındaki mali/finansal değişkenler belirleyici roller oynadığı ileri sürülmektedir. Profesyonel gruplar, esnaf/zanaatkarlar ve "marjinal nüfus"un belli kesimleri için belirli hizmetlere ve mallara ait piyasaların özellikleri bölüşüm değişkenlerini belirlemektedir.

Boratav'a göre kapitalist üretim biçimi ile ilgili temel bölüşüm ilişkisi, işgücü ile sermaye arasındaki karşıtlığı yansıtmaktadır. Boratav'a göre elde ettiği nicel veriler dikkate alındığında bu ilişkiyi temsil eden en uygun göstergenin katma değer içinde ücret payı olduğu savunulmaktadır. Ona göre reel ücretler işçi sınıfının ekonomik durumunun mutlak bir göstergesidir; burjuvazi karşısındaki göreli durumunun değil.

---

[553] **Aynı**, s. 31

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Korkut Boratav'ın bir başka önemli çalışması ise İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri araştırmasıdır. Boratav'ın İstanbul ve Anadolu'dan sınıf profilleri çalışması sonucunda daha önceden makro seviyede ele aldığı bölüşüm sorunlarının bu kez mikro düzeyde yeni boyutlar kazandırmaya çalışmıştır. Boratav'ın bu çalışmasının amacı 1980 sonrası dönemde sermaye sınıfları lehinde çok ciddi dönüşümler gerçekleştiren bölüşüm ilişkilerinin, emekçi sınıfların gündelik hayatında ne tür etkiler yaratığını göstermesi bakımından önemlidir. Özellikle Boratav bu araştırmasında siyasal iktidarların bilinçli olarak benimsediği neo-liberal politikaların emekçi sınıfların gündelik yaşantılarına nasıl yansıdığı refah düzeyine nasıl etki ettiği, tüketim ve tasarruf biçimlerini nasıl etkilediği, ne tür savunma ve uyum mekanizmaları geliştirdiği gibi sorulara cevap aramıştır. Araştırma temelde İstanbul ve Anadolu köylerinde yapılan anket çalışmalarına dayanmaktadır. [554]

Dolayısıyla Boratav çalışmalarını 1990'lı yıllarda sürdürmüş ve 1995 yılında yaptığı toplumsal sınıf çalışmasında, İstanbul'un halk semtlerinden ikisinde ve 19 Anadolu köyünde yapılan iktisadi, toplumsal, ideolojik ve politik boyutlu bir alan çalışması yürütmüş, buna bağlı olarak hane reisleri ve kadınlara yönelik anketler uygulamıştır. Üzerinde araştırma yaptığı nüfusu, farklı özelliklere göre gruplayarak, gruplar arası farklılaşmaları incelemiştir. Boratav'ın yaptığı çalışmadaki anket bilgilerinin büyük bölümünün hane reisinden derlendiği bildirilmektedir. Bazı bilgiler ve değişkenler ise hanedeki bir kadından elde edilmiştir. Çoğu durumlarda bu hane reisinin eşi olmuştur. İstanbul'da hane reisleri ve kadınlar için 800'er anket, köylerde ise 845 hane reisi ve 831 kadın anketi uygulanmıştır. Hanede yer alan tüm bireyler için de bazı bilgiler olduğu vurgulanmaktadır. Bunların sayısı İstanbul hanelerinde 3498, köy anketlerinde ise 4525'dir.[555]

Boratav araştırmasında kent nüfusu için alternatif açıklayıcı değişkenler olarak şunları kullanmıştır; yaş, farklı kentleşme derecelerine göre (metropol, diğer il merkezi, kasaba, köy) gruplanmış doğum yeri, babanın sınıfsal konumu

---

[554] Ataay, **Ön.ver.**, s. 319

[555] Korkut Boratav, **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), s. 1

ve ücretli gruplar için işyerine ilişkin özellikler (işkolu, çalışan sayısı, kamusal/özel işletme ayrımı). Eğitim düzeyinin de bir diğer açıklayıcı değişken olarak görülmesi mümkündür; ancak bu çalışmada eğitim önemli bir refah göstergesi olarak, yani açıklanan bir değişken olarak ele alındığı için bu yola gidilmemiştir. Esasen eğitim düzeyi, ücretliler grubu içindeki alt gruplaşmayı kısmen belirleyen bir özellik olarak da kullanılmıştır.

Kırsal gruplar ise, alternatif açıklayıcı değişkenler olarak yaş ve köyün kendisi (veya köyün "tipi") kullanılmıştır. Boratav'a göre Türkiye'de köy sosyolojisinde Çağlar Keyder ve Bahattin Akşit tarafından başlatılan ve köyün kendisini bir çözümleme birimi olarak kabul eden bir anlayış vardır, kendisinin bu anlayışı takip ettiği görülmektedir.[556]

İstanbul anketi 3498 kişiyi kapsamaktadır, bu nüfusun 245'i emekli, faal nüfusu oluşturan 16-64 yaş gruplarında 2211 kişi vardır, bunların 131'i öğrenci, 970 çalışmakta veya iş sahibidir. Öğrenciler dışında faal nüfusun çalışmaya katılma oranı %46.6 olduğu bildirilmektedir. Çalışanların % 83.2'si erkek, %16.8'i kadındır. Ankette, hane reisinin mesleği, meslekteki mevkii, işi, çalışma koşulları üzerinde ayrıntılı sorular olduğu vurgulanmaktadır. Boratav bu sorulardan hareketle ilk sınıfsal ayrımı ücretli/maaşlı ve işverenler arasında yapmıştır. Kapitalist bir ortamda temel sınıf ayrımı sermaye-ücretli işgücü arasındadır. Bu nedenle hareket noktalarını bu ayrım oluşturmuştur. İşverenler, sürekli işçi çalıştıranlar olarak tanımlanmış, bir veya iki sürekli işçi çalıştıranlar "küçük burjuvazi/işveren", üç veya daha fazla sayıda sürekli işçi çalıştıranlar ise "orta büyük burjuvazi/işveren" olarak tanımlanmıştır. Ek olarak, bir büyük ara tabaka olan, "sadece kendi hesabına çalışanlar grubu" da belirlenmiştir. Bu grup, kendi hesabına çalışır ve hiç sürekli işçi istihdam etmez; aslında farklı özellikler taşıyan en az üç grubun heterojen bileşkesidir: Küçük esnaf ve zanaatkarların, marjinal/ "enformel" işlerde çalışanların yanı sıra, nitelikli, ancak orta halli (yani yanında sürekli personel çalıştırmayan) serbest meslek sahipleri de (örneğin: hekim, avukat, muhasebeci) bu grupta görünecektir. Bu grup "esnaf/marjinaller" diye adlandırılmıştır.

---

[556] **Aynı**, s. 2

Ücretli/maaşlılar dört alt gruba ayrılmıştır. Yüksek nitelikli, beyaz yakalı ücretliler, niteliksiz hizmet işçileri ve mavi yakalı işçiler. Bu ayrım, ücretlilerin sektörel dağılımından değil, ilgilinin mesleğinden ve yaptığı işin niteliğinden türetilmiştir. Örneğin, bir fabrikanın gece bekçisi niteliksiz hizmet işçiler grubuna, bir üniversitenin marangoz atölyesinde çalışan işçi ise mavi yakalı grubuna yerleştirilmiştir. Yüksek nitelikli grup, birkaç istisna dışında yükseköğrenime gerek duyulan elit nitelikteki işleri kapsar; hekim, mühendis, avukat gibi. Beyaz yakalı grup ise (ilgilinin yükseköğrenimli olmasına bakılmaksızın), belli bir eğitim düzeyine veya meslek içi eğitiminden kaynaklanan uzmanlaşmaya gerek duyan, ancak yüksek nitelikliden belirgin biçimde daha az nitelik gerektiren mesleklerden oluşmaktadır. Hemşire, diş teknisyeni, banka memuru, sekreter, öğretmen, polis gibi. Niteliksiz hizmet grubunun tipik örnekleri garson, bekçi, odacı, tezgahtar, şoförlerdür. Dar anlamda "proleter" özelliği taşıyan mavi yakalı işçiler ise, doğrudan maddi üretimde (sanayi, inşaat, maden işçileri gibi) çalışan ücretlilerdir. Ücretlilerin eteklerinde yer alan iki grup daha belirlenmiştir. Bunlar emekliler ve işsizlerdir. Bu noktadan sonra araştırma verilerinden yola çıkarak belirlenen dokuz "sınıf" veya "grup", kuramsal sınıf şemasına nasıl oturtulabilir sorunsalına çözüm bulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yer yer örtüşen birkaç "harmanlama" yapılmıştır. Boratav'a göre mavi yakalı+niteliksiz hizmet+işsiz toplamını dar anlamda kentsel işçi sınıfı, orta-büyük burjuvazi kategorisini ise (küçük burjuvazi grubunu katarak veya dışlayarak) kent burjuvazisi olarak nitelendirmektedir. Boratav'a göre en geniş anlamda işçi sınıfının ise, bu ilk üçlüye yüksek nitelikli, beyaz yakalı ve emekli gruplarının eklenmesinden oluştuğu söyleyebilir ancak, belki de bu geniş gruba " sınıf" nitelemesi yerine "şimdinin, geçmişin ve olası geleceğin ücretli/maaşlar" etiketi daha fazla yakışacaktır. Boratav'a göre buna karşılık işsiz+mavi yakalı+niteliksiz hizmet+beyaz yakalı+sadece kendi hesabına çalışandan oluşan bir "halk sınıfları" koalisyonu önermek de akla gelebilir. Kentsel küçük burjuvaziyi, salt iktisadi bir perspektifle tanımlamak gerekirse bu "sınıf"ı küçük burjuvazi grubunda ve sadece kendi hesabına çalışanların bazı öğeleri arasıda aranması gerekecektir. Belki de küçük burjuvazi+sadece kendi hesabına çalışanlar diye bütünleştirme yaparak bunu, "küçük burjuvazi ve marjinaller" diye adlandırmak

da mümkündür.[557] Tablo36'da yukarıda Boratav'ın tanımladığı sınıf ve grupların İstanbul anketinde saptanan sayı ve oranları ortaya konulmuştur.

Tablo 36 Kent Anketinde Sınıflar ve Sosyal Gruplar (Hane Reisleri)

Kategoriler	Sayı	Yüzde
İşsiz	69	8.7
Emekli	154	19.3
Yüksek nitelikli ücretli	37	4.6
Beyaz yakalı ücretli	46	5.8
Niteliksiz hizmet işçisi	135	16.9
Mavi yakalı işçi	173	21.7
Esnaf/Marjinaller	119	14.9
Küçük İşveren	34	4.3
Orta/Büyük işveren	30	3.8
Toplam	**797**	**100**

Korkut Boratav, **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), s. 7

Boratav'ın kırsal da 19 köyde yaptığı anket 4525 kişiyi kapsamaktadır. Boratav herhangi bir tarım yapısını ampirik olarak sınıf tabanlı bir ayrıştırmaya tabi tutabilmek için kırsal bölgede karşısına çıkan haneleri, öncelikle, (a) üretim araçlarının mülkiyeti, (b) hanenin (işletmenin) ücretli işgücü istihdam edip etmemesi ve/veya aile işletmesi dışına işgücü "ihraç" edip etmemesi ve (c) toprak sahibinin kiraya/ortağa toprak verip vermemesi (yani rantiye statüsüne yönelerek çiftçilikten kopması) veya çiftçinin/köylünün kiracı/ortakçı olup olmaması bakımından sınıflamıştır. Boratav, bu sınıflamayı daha ince bir ayrıma götürebilmek için (i) her hanede istihdam edilen "yabancı" emek, (ii) hane mensuplarının hane işletmesinde kullanılan emeği ve (iii) "ihraç" edilen hane emeği arasındaki oranları saptamıştır. Buna ek olarak kiracı ile toprak sahibi arasındaki ilişkide hangisinin görevli olarak "büyük", hangisinin "küçük" olduğunu saptamakta da yarar olduğu da vurgulanmaktadır.

Köy anketleri, Boratav'ın bildirdiğine göre haneler için yukarıda ortaya konulan bilgilerin nerdeyse tamamını içermektedir, fakat ona göre 845 birimden oluşan bir örnekleme, bu ölçütlerin tümünü uygulayarak sınıflamaya yönelmek için küçük bir taban oluşturmaktadır. Bundan dolayı Boratav sadece (a) ücretli işgücü kullanımı, (b) haneden işgücü "ihraç" olgusu, (c) traktör sahipliği ve (d) işlenen alanın sulu ve kuru arazi bakımından genişliği ölçütlerini kullanmıştır. İlk

[557] **Aynı**, s. 6

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

üç ölçütün geçerliliğine ilişkin "evet" ve "hayır"lı yanıtlar ve kuru/sulu arazi için 30,100 ve 200 dönümlük sınırlar, Tablo 37'nin beş sütunu oluşturmaktadır. Bu ölçütlerin birlikte kullanımı, kırsal kesimde sekiz adet sınıf/grup tanımlamasına olanak vermiştir. Tabloda "zengin", "orta" ve "küçük" köylü gruplarından her birinin tanımında ölçütler arasında üçer farklı bileşke kullanılmıştır. Bu kategoriler esasen, azgelişmiş toplumların tarımsal yapısını inceleyen Marksist yaklaşımda, örneğin Çin ve Hint çalışmalarında ortaya çıkan sınıflama şeması ile paralellik göstermektedir.[558]

Tablo 37 Kırsal Sınıf/Grupların Tanımına Dönük Çerçeve

Kategoriler	İşçi Çalıştırır	Emek "İhraç" Eder	Traktör Sahibi	İşlenen Alan (a) (dönüm)	İşlenen Alan (b) (dönüm)
Kapitalist Çiftçi	Evet	Hayır	Evet	101+	201+
Zengin Çiftçi	Evet	Hayır	Evet	31-100	101-200
Zengin Köylü	Evet	Hayır	Evet	1-30	1-100
	Evet	Hayır	Hayır	Tümü	Tümü
	Evet	Evet	Evet	31+	101+
Orta Köylü	Hayır	Hayır	Evet	Tümü	Tümü
	Evet	Evet	Evet	1-30	1-100
	Hayır	Evet	Evet	31+	101+
Küçük Köylü	Hayır	Hayır	Hayır	Tümü	Tümü
	Hayır	Evet	Evet	1-30	1-100
	Evet	Evet	Hayır	Tümü	Tümü
Yoksul Köylü	Hayır	Evet	Hayır	Tümü	Tümü
Tarım İşçisi	Hayır	Evet	Hayır	Hiç	Hiç
Rantiye	Hayır	Hayır	Hayır	Kiraya veriyor	Kiraya veriyor

Korkut Boratav, **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), s.9

Boratav'ın geliştirdiği ve Tablo 37'de görülen kırsal sınıf/grup tanımındaki her büyüklükte işletme "tümü" olarak ifade edilmiştir. (a) ve (b), sulu ve kuru işletmeleri ifade etmektedir. Zengin köylü, orta köylü, küçük köylü gruplarından her birini tanımlamada üç ayrı ölçüt kullanılmıştır ve her (yatay) sıra ölçütlerden her birini belirlemektedir. Örneğin orta köylü grubunun ilk sırasını izlersek; hiç işçi çalıştırmayan, hane halkından dışarıya hiç emek ihraç etmeyen, traktör sahibi olan bir çiftçi işletmenin büyüklüğü ne olursa olsun orta köylü sayılacaktır. İkinci sıra orta köylü ile ilgili ikinci tanımı ortaya koymaktadır: İşçi istihdam eden, emek ihraç eden, traktör sahibi, sulu 1-30 kuru 1-100 dönüm toprak işleyen

[558] **Aynı**, s. 9

çiftçide orta köylü sayılmaktadır. Bu üç grupta üçer farklı tanımla belirlenen kategoriler arasında herhangi bir ayrım gözetilmemiştir.

Tablo 38, Tablo 37'deki şemaya dayanılarak geliştirilen ve örneklemeye giren 19 köye ait sınıf yapısının nicel yansımasını ortaya koymaktadır.

Tablo 38 Kırsal Anketinde Sınıflar ve Sosyal Gruplar (Hane Reisleri)

Kategoriler	Sayı	Yüzde
Kapitalist çiftçi	52	6.2
Zengin Çiftçi	45	5.3
Zengin Köylü	62	7.3
Orta Köylü	136	16.1
Küçük Köylü	207	24.5
Yoksul Köylü	182	21.5
Tarım İşçisi	90	10.7
Rantiye	71	8.4
Toplam	**845**	**100**

Korkut Boratav, **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), s. 10

Bu, yukarıda değinildiği gibi, "köylü" kategorisinin orta, küçük ve yoksul gruplarının başat olarak ortaya çıktığı, yani toplamın % 62'sini oluşturduğu bir yapıdır. Öte yandan kapitalist ilişkilerin emekçi sınıfını temsil eden tarım işçileri ile birlikte, bu ilişkilerin içine aynı konumda ve tamamen değilse bile oldukça yoğun bir biçimde girmiş bulunan yoksul köylü grubu, toplamın % 32'sini oluşturuyor. Kapitalist ilişkilerin sermaye kanadını temsil eden kapitalist ve zengin çiftçi gruplarının da sayıları toplamın % 11,5'i gibi küçümsenmeyecek bir düzeyi buluyor. Ayrıca, azgelişmiş kapitalizme özgü tarımsal yapının karmaşık özellikleri de ortaya çıkıyor: Boratav'a göre zengin, orta ve küçük köylü gruplarını oluşturan hanelerden bazılarında hem emek "ihraç" etme, hem de aile emeği yanında ücretli işgücü kullanma olgusu birlikte var olabiliyor. Yapılan ankette bir diğer gözlemde şudur; kapsanan faal nüfus toplamı içinde, insanların % 21,7'sinin tarım dışı mesleklerle, işlerle uğraşmaktadır. Boratav'a göre burada, kırsal bölgelerde belli ölçülerde bir tarımdan kopma sürecinin de söz konusu olduğu söylenebilir. [559]

[559] **Aynı**, s. 11

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Ayrıca Boratav yaptığı araştırmada, kent ve kır toplumsal grup/sınıfları tanımladıktan sonra, kentte ve kırda toplumsal grup/sınıflarda sınıf değiştirme olgunun ne derecede yaygın olduğunu kuşaklar arası ve kuşak için dikey sosyal hareketlilik kavramlarına ilişkin göstergeler geliştirerek incelemiştir.

Araştırmada, sosyal sınıf aidiyeti, incelenen nüfusun sınıflamasında kullanılan ana ölçüt olmaktadır. Boratav, bu çeşitli ekonomik, sosyal, politik ve ideolojik olguların, değişkenlerin açıklanmasında, sınıfsal konumun belli bir belirleyicilik taşıdığı düşüncesinden yola çıktığını bildirmektedir.[560]

Boratav, yukarıda belirlenen kentsel sınıflara göre eğitim düzeyleri, kentsel grupların kentleşme derecesi, doğum yerleri karşılaştırmasını da yaparak sınıf değiştirme olgusunu ortaya koymaya çalışmıştır.

Boratav'ın sınıflara yönelik yaptığı analizlerin bazı önemli sonuçları şunlardır;

Esnaf/marjinal grubunun "eğitimsizliklerine ait" veriler ile orta/büyük burjuvaziye ait veriler karşılaştırıldığında esnaf/marjinal hane reislerindeki eğitimsizlik oranının, orta/büyük işverenlerinin iki katı olduğu görülmektedir. Ancak her iki grup içindeki eğitimsizler oranının genel ortalamanın altında olduğu görülmektedir.

Yine kentsel grupların kentleşme derecesi hane reisinin doğum yeri ya da İstanbul'da kalma süresi incelenerek ortaya koyulmuştur. Örneğin metropol doğumlu olmanın (göreli anlamda) en yüksek değere ulaştığı grupların mavi yakalılar ve orta/büyük işverenler olduğu; bu anlamda en köylü görünüşlü iki grubun ise işsizler ve niteliksiz hizmet işçileri olduğu ortaya çıkmıştır. En yüksek kentli özellik gösteren grup ise orta/büyük burjuvazidir. Bu grubu yüksek nitelikli ve mavi yakalı ücretliler izlemektedir. Doğum yeri bakımından ise en köylü gruplar, sırasıyla beyaz yakalılar, hizmet işçileri ve işsizlerdir. İstanbul'a göreli olarak en yeni gelenler ise yüksek nitelikli ve niteliksiz hizmet gruplarıdır. Bu bulguda yüksek nitelikli ücretlilerin başta gelmesi, bu grubun diğerlerinden daha yüksek bir bölgesel hareketlilik göstermesi veya İstanbul'un diğer illerdeki üniversitelerinden mezun olanlar için güçlü bir çekiş etkeni taşıması ile açıklanmıştır.

---

[560] **Aynı**, s. 13

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Diğer bir bulgu, kapitalist ve zengin çiftçilerin, ücretli işçi olarak, tarım işçileri ve yoksul köylülere göre kentte çalışma oranları çok daha düşük olduğudur.

Burada değinilen ve bunların dışında Boratav'ın ortaya koyduğu diğer tüm bulgular kırsal ve kentsel gruplar arasında hala güçlü bağların olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmada değinilen diğer önemli bir unsur Türkiye'deki sosyal hareketlilik analizleridir. Özellikle hane reisinin babasının sosyal sınıfını/grubunu saptamaya imkan veren sorular kuşaklara arası sosyal hareketlilik göstergelerinin oluşmasına imkan vermiştir. Boratav herhangi bir grubun kendi sınıfından beslenme derecesine "içsel türeme derecesi" şeklinde adlandırmaktadır. Örneğin yüksek nitelikli grubun diğer "baba gruplarından" beslenme derecesini gösteren oran hepsinden daha büyüktür. Yani babası yüksek nitelikli grupta olan çocuklar genellikle aynı grupta yani yüksek nitelikli grupta yer almaktadır. Bu grubun sosyal hareketliliği oldukça düşük, içsel türeme derecesi yüksektir. Niteliksiz hizmet işçisi grubu ise göreli olarak en çok beyaz yakalı grubundan beslenmektedir. Paralel baba sınıflarından yoksun olan işsizler ve emekliler ise göreli olarak en çok mavi yakalı işçi ve tarım işçisi ailelerden beslenmektedir. Esnaf ve marjinallerde ise yüksek oranda içsel türeme eğilimi vardır yani sosyal hareketlilik düşüktür.

Kırsal gruplara bakıldığında çiftçi/köylü grubunun göreli olarak en çok beyaz yakalı hizmet işçisi ve mavi yakalı grupları, tarım işçilerinin ise kentli küçük esnaf marjinal grupları ve işsizleri beslediği görülmektedir.

Boratav bu bulgulardan yola çıkarak kuşaklar arası sosyal hareketlilik üzerinde saptamalar yapmıştır: Kırsal gruplardan başlayarak önce yatay, sonra "yukarıya" doğru sosyal hareketliliği betimleyen (ve dört kuşağı kapsayan) iki ayrı şema önermiştir.[561]

ŞEMA 1: (Tarım İşçisi) → (İşsiz & Esnaf/ Marjinal) → (Küçük Burjuvazi) → (Orta Büyük Burjuvazi)

ŞEMA 2: (Çiftçi) → (Mavi Yakalı & Hizmet İşçisi & Beyaz Yakalı) → (Yüksek Nitelikli Ücretli) → (Orta-Büyük Burjuvazi)

[561] Aynı, s. 28

Bu sınıf atlama süreçlerinden birincisi, kent ekonomisine "tabandan" giren, yeni hayatı işsizlikle ve marjinal uğraşlarla başlayan yoksul köylü göçerin ("tarım işçisi"nin) tırmanmasını betimlenmektedir. Bazıları için bir sonraki kuşakta, küçük ticaret veya üretime, sonra da kent burjuvazisinin saflarına katılma söz konusudur. Küçük meta üretimi, tanım gereği içsel birikim olanakları sınırlı bir üretim ilişkisidir. Tarihsel, hatta güncel gözlemler bu önermenin tarım kesiminde büyük ölçüde geçerli olduğunu göstermektedir. Boratav'a göre bir kaç kuşak içinde sınıfsal tırmanmaya imkân veren koşullar küçük meta üretiminin bünyesinde gerçekleşen içsel birikimden çok, değişen ortamlarda pek geniş bir çeşitlilik ve hacim kazanan kentsel rantların yarattığı olanaklarda aranmalıdır. Sınıf atlamanın ikinci döngüsü ise (yukarıdaki şemada "çiftçi" diye adlandırılan), daha varlıklı kırsal sınıfların göçmesiyle başlıyor. Bulguların, sınıf atlamada tarımdan doğrudan doğruya gerçekleştirilen kaynak aktarımının oynadığı rolü ortaya koymaya elverişli olmadığı bildirilmektedir. Bunun yerine, varlıklı köylülerin ilk kuşakta daha güvenceli ve istikrarlı işlere (örneğin "mavi yakalı ücretli" konumda sanayiye) yerleşmesiyle başlayan bir döngü söz konusudur. Hızlı sanayileşme ve popülist politikalar ortamında bu konum, çocukların yükseköğrenim görmesine küçümsenmeyecek olanaklar verir. Yükseköğrenimli ve beyaz yakalı veya yüksek nitelikli mesleklere geçen bir ikinci kuşağı, burjuvazinin saflarına doğrudan geçebilen üçüncü/dördüncü kuşakların izlemesi söz konusudur.[562]

Boratav'a göre kentsel toplum örgüsü bir yandan küçümsenmeyecek kemikleşme eğilimlerinin; bir yandan da göç, eğitim, işsizleşme, iş hayatının ve özellikle kentsel küçük üreticiliğin istikrarsızlıkları gibi etkenlerce belirlenen aşağı/yukarı hareket dürtülerinin etkisi altındadır. Kentsel, sınıf yapısını belirleyen ve dönüştüren dinamik süreçler bu karmaşık etkilerin bileşkesi olarak meydana çıkmaktadır.

Boratav'a göre kuşak içi sosyal hareketlilik ile ilgili bulgular kuşaklar arası hareketlilik bulguları kadar zengin değildir. Bu bulgulara özellikle göçen hane reislerine İstanbul öncesi sosyal konumlarını sorarak ulaşmıştır ve bu farklılıkları gösteren üç şema önermiştir.

---

[562] Aynı, s. 29

ŞEMA 1: Ömür boyunca meslek ve konum değiştirme eğiliminin zayıflığı. Bu, yüksek nitelikli, beyaz yakalı ve mavi yakalı gruplar için geçerli görülüyor.

ŞEMA 2: Bugün işsiz olan grup çok hareketli bir ömür boyu "serüven" ortaya koymaktadır. Tipik bir döngü aşağıdaki gibidir;

(Tarım İşçileri & Hizmet İşçisi) → (Mavi Yakalı & Esnaf/Marjinal) → (İşsiz) → (Hizmet İşçisi)

ŞEMA 3: Kentli Esnaf/Marjinal (bir kısmı eğitimli) gruplardan Yüksek Nitelikli ücretlilere, oradan da Kentli Küçük/Orta/Büyük Burjuvaziye geçişler. Tipik bir döngü aşağıdaki gibidir;

(Kentsel Esnaf/ Marjinal) → (Yüksek Nitelikli) → (Küçük Burjuvazi & Orta-Büyük Burjuvazi)

Bu analizlerde, kapitalist çiftçi, zengin çiftçi, zengin köylü, küçük köylü, yoksul köylü ve tarım işçisi gruplarının kuşaklar arası hareketliliğe bir hayli kapalı gruplar olduğu; yani içsel türeme derecelerinin yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Buna karşılık orta köylüleri önemli derecede aşağıya çeken süreçlerin var olduğu gözlenmektedir.

Sonuç itibariyle bakıldığında Türkiye'de sınıf analizlerine ve sosyal hareketlilik çalışmalarına ilişkin en önemli katkılar Boratav'ın çalışmalarında görülmektedir. Kendisi Marksist bir yaklaşım ile sınıf çözümlemeleri yapmış ve önemli bulgular ortaya koymuştur.

Literatür tarandığında Türkiye'deki toplumsal sınıflar açısından benzer gruplandırmaların yapıldığı görülmektedir. Yukarıdaki tabakalaşmalar benzer bir diğer sınıf gruplandırması da şöyledir; Büyük burjuvazi, İşçi sınıfı, küçük burjuvazi, köylülük ve küçük esnaf-zanaatkarlar şeklindedir. Bu sınıflama ekonomik ve politik yansımaların bir sonucudur ve kapitalist bir oluşum şeklinde ele alınmaktadır.[563]

Yukarıdaki çalışmaların yanı sıra Türkiye'de TÜSİAD'ın, Devlet Planlama Müşteşarlığı'nın, Prof. Dr. Melih Celasun'un araştırmalarından, ayrıca SİAR Milliyet işbirliği ile yapılan kamuoyu araştırma sonuçlarından yararlanılarak;

---

[563] Ali Gevgilili, **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar** (İkinci basım. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989), s. 92-106

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Prof. Dr. Mehmet Oluç Türkiye'nin sosyal sınıf dağılımını şöyle belirtmiştir.Tüccar, sanayici, profesyonel tepe yöneticiler üst katmanı oluşturmaktadır ve toplum içindeki payları %2.2'dir. Büyük çiftçi, serbest meslek, büyük bürokrat ve teknokrat, albaylar, generaller, üniversite öğretim üyeleri; Üst-Orta katmanı oluşturmaktadır ve toplum içindeki payları %3.4'dür. Üst ve Üst-Orta Katman toplam gelirin %28.7'sini oluşturmaktadır. Küçük girişimciler, profesyonel yöneticiler, orta esnaf, orta basamak memur, subaylar; Alt–Orta katmanı oluşturmaktadırlar. Toplum içindeki payları %30'dur ve toplam gelirin %42.40'ını oluşturmaktadırlar. Küçük esnaf, astsubay, özel ve kamu alt basamak görevlileri, örgütlenmiş işçi, küçük çiftçiler; Üst- Alt katmanı oluşturmaktadır. Toplam gelirin %23.3'ünü oluşturmaktadırlar ve toplum içindeki payları %34.51'dır. Rençper, örgütlenmemiş işçi, işsiz; Alt-Alt katmanı oluşturmaktadır. Bu grup toplam gelirin %5.6'sını oluşturmakta ve toplum içinde %29.89'luk bir paya sahiptirler.[564]

2. GELİR UÇURUMU

Türkiye'de kitleler arasında gelir uçurumunun var olduğu bilinen bir gerçektir. Türkiye'de bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır. Son dönemde bu konuda yapılan ve dikkat çeken bir çalışma Mustafa Sönmez tarafından gerçekleştirilmiştir. Sönmez'in çalışmasına geçmeden önce gelirle ilgili bazı kavramların üzerinde durulmasında fayda vardır.

İnsan emeğinin, birtakım araç-gereçlerle doğaya, doğal kaynaklara uygulanması ve bu sürecin sonunda ürün ve hizmet yaratması faaliyetine "üretim" denir. Üretilen mal ve hizmetler nasıl paylaşılacağı "bölüşüm" kavramıyla ilişkilidir. Üretilen mal ve hizmetler, hiçbir toplumda rasgele, gelişigüzel paylaşılmaz. Tersine bölüşüm işi, zor bir iştir ve her toplumda bölüşümü düzenleyen kurallar, mekanizmalar oluşturulmuştur. Üretilen mal ve hizmetler, para ile ifade edilen bir "fiyat" taşır. Bu, toplumlara, belli bir dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin toplamını para ile ifade etme olanağı sağlar ve bu toplama "milli gelir" adı verilir. İşte milli gelirin kişiler ya da sosyal gruplar arasında paylaşılma biçimini belirleyen toplumsal ilişkilere "bölüşüm ilişkileri"

[564] Mehmet Oluç, "Sosyal Sınıflar (Sosyal Katmanların) Pazarlama Açısından Önemi", **Pazarlama Dünyası.** (Mart-Nisan 1987), s.9

adı verilir. Bölüşüm ilişkilerinin sonucunda kişi ve/veya gruplara düşen gelirin ifadesine "gelir dağılımı" denilir. Bölüşüm ilişkileri ve gelir dağılımı, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden beri düşünen her insanı meşgul etmiş bir konudur. Özellikle toplumun alt sınıf ve tabakalarının bilinçli unsurlarını ilgilendiren eşitlik, sosyal adalet kavramlarıyla "gelir dağılımı"nın yakından ilgili olduğu görülmüştür. Bir toplumu karakterize eden en önemli göstergelerin başında o ülkedeki gelir dağılımı tablosu gelir. Gelir dağılımının oldukça bozuk olduğu ülkelerde siyasi yapıların da genellikle anti-demokratik, otoriter, baskıcı nitelikte olduğu gözlenmektedir. Buna karşılık daha demokratik, daha özgürlükçü ve sosyal adaletçi ülkelerde gelirin daha adil dağıldığı, eşitsizlik yelpazesinin daha dar olduğu gözlemlenmektedir. Gelir dağılımı, belli iktisadi yasalarca belirlenir. Kişilerin ve sınıfların milli gelir pastasından alacağı paylar, üretim süreci içindeki yerleri, üretimdeki oynadıkları roller, üretim araçlarıyla ilgili mülkiyet ilişkileri gibi etkenlerce belirlenir.[565]

Sönmezin çalışması en son resmi gelir dağılımı araştırması olan DİE'nin 1994 gelir dağılımı araştırmasının oransal sonuçlarının 2000 yılı milli gelir verilerine yansıtılması yoluyla elde edilen verilere dayanıyor. Sönmez bölüşüm sorununun yalnızca ekonomide değil, politik ve kültürel yaşamda da can alıcı önemde olduğunu vurgulayan Sönmez, bölüşüm ilişkilerini bu bazda ele alıyor. Sönmez'in ulaştığı en önemli sonuçlardan biri, özellikle 1994 krizinden sonra toplumsal sınıfların birbirine karşı güçlerinde önemli değişimler ortaya çıktığı ve dengenin özellikle para-sermaye sahibi sınıflar lehine oluştuğudur. Sönmez, alt sınıfların ise eşitsizliklerin artışı karşısında örgütlü mücadeleye girişmek yerine, ağırlıkla yoksullaşmaya karşı telafi edici mekanizmalar geliştirmekle yetindiğini belirtiyor. Sönmez, ayrıca gelir dağılımındaki değişimleri bölüşüm ilişkilerinin dayandığı sınıf ilişkileri çerçevesinde incelemiştir. Temel yaklaşım olarak Boratav'ın yukarıda ele alınan çalışmalarıyla paralellikler taşıyan bu bölümde, öncelikle toplumsal sınıfların ulusal gelirden aldığı paylar incelenmiş ve sınıflar arasındaki uçurumun artışı sergilenmiştir. Ayrıca Sönmez, devletin ekonomiye yönelik müdahalelerinde sınıflara yönelik taraflı bir tavır sergilediğinin altını

---

[565] Mustafa Sönmez, **Gelir Uçurumu, Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü** (İstanbul: Om Yayınevi, 2001), s. 193

çizmektedir.[566]

Sönmez'e göre Türkiye'nin en önemli sorunlarının başında gelirin adaletsiz dağılımı gelmektedir. Türkiye, dünyada adaletsiz gelir dağılımında ilk sıralarda yer almaktadır. Gelirin yüzde 20'lik dilimlere göre dağılımı esas alındığında Türkiye adaletsizlik açısından dünyanın ilk 20 ülkesi arasındadır. Orta gelirli ülkeler arasında ise ilk beşte yer almaktadır.[567]

Yukarıda ifade edildiği gibi Sönmez analizlerini, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün 1994'de yaptığı gelir dağılımı araştırmasının verilerini 2000 yılına yansıtarak gerçekleştirmiştir.

Gelir dağılımı araştırmaları, ankete alınan ailelerin haneye giren ücret, kâr, faiz, kira vb. gelirlerinden oluşan beyanlarına dayanılarak yapılıyor. Deneyimler, alt gelir gruplarında eksik beyanın pek az olduğunu, buna karşılık üst gelir gruplarında eksik beyanın daha yüksek olduğunu göstermektedir. Sönmez'e göre 1994'te yapılan DİE araştırması, önemli bir hatayı içermektedir. Ankette hanelerce beyan edilen gelir toplamının, aynı yılın milli gelirinin ancak yüzde 57'sine ulaştığı bildirilmektedir. Oysa, milli gelirden hanelere kullanılabilir gelir olarak giren gelirin, ortalama olarak GSMH'nin yüzde 80'ini bulması beklenmektedir. Dolayısıyla Sönmez'e göre 1994 araştırmasının oransal bulguları, özellikle üst katmanlarda önemli gelirleri saklamaktadır. Sönmez'e göre, eksik beyan olmasına karşın DİE 1994 araştırmasının oransal bulguları oldukça belirgin bir gelir eşitsizliği tablosu ortaya koymaktadır.

Sönmez, gelirin yüzde 20'lik ya da yüzde 10'luk, hatta yüzde 5'lik dilimlere göre dağılımının, adaletsizliğin resmini tam olarak vermediğini, en net görüntünün nüfusun yüzde 1'lik gruplara ayrılmasıyla elde edildiğini savunmaktadır. Böylece, en üst dilimlerin toplumun diğer katmanlarıyla farklılığı da ortaya çıkmaktadır. 1994 DİE Gelir Dağılımı araştırmasında kullanılan gelirin yüzde 1'lik gruplara dağılım verileri dikkate alındığında 2000'in ilk 6 ayında gelir pastası şu şekilde paylaşılmıştır;[568]

- Türkiye'de 2000'in ilk altı ayında yaklaşık 49,5 katrilyon TL'lik (84,6 milyar dolar) mal ve hizmet üretilmiştir. Bu hasılanın yüzde 80'ini oluşturan 39

---

[566] Ataay, **Ön.ver.**, s. 321
[567] Sönmez, **Ön.ver.**, s. 15
[568] **Aynı**, s. 16

katrilyon TL'nın toplam 63,7 milyon nüfus ya da 14-347.000 aile tarafından paylaşıldığı bildirilmektedir.

- İlk altı ayın ortalama dolar kuru 585.000 TL olmuştur. Dolayısıyla, ilk altı ayda hanelere giren gelir 67 milyar dolara yaklaşmıştır. Söz konusu gelir, hanelere eşit dağıtılabilseydi, hane başına 6 aylık gelir 4.700 dolar, aylık gelir de 783 dolar olurdu. Başka bir ifadeyle, herkesin evine ayda ortalama 458 milyon TL girerdi.
- 1994 yılında yapılan gelir dağılımı araştırmasının, gelirin aileler arasında yüzde 1'lik dağılımı ile ilgili oranları bugüne uygulandığında 2000'in ilk altı ayında en üstteki yüzde 1'lik grubun toplam gelirin yüzde 16,6'sına tekabül eden aylık 7,539 milyar TL'lik (12.887 dolar) kazanca sahip olduğunu, en alttaki yüzde 1'lik grubun ise binde 7'lik gelir payıyla 32 milyon TL'lik (ayda 54 dolar) gelire sahip oldukları görülmektedir.

Böylece Türkiye'nin 1. gelir grubu ile 100. gelir grubunun aylık gelirleri arasında yaklaşık 236 kat fark olduğu ileri sürülmektedir.

Sönmez göre, yüzde 1'lik gruplara göre gelir bölüşümü, toplumsal gelir gruplarının 5 başlık altında toplanabileceğini göstermektedir.[569]

- **Süper Zengin Grup**: En üstteki yüzde 1'lik grup, çok farklı bir özelliğe sahip. Bu grubun cari fiyatlarla ayda 7,5 milyar TL'ye (12.887 dolar) yakın geliri ile en yakınındaki gelir grubu ile bile arasında yüzde 354 fark var olduğu bildirilmektedir. Bu, ayrıcalıklı yüzde 1'lik gelir grubunun ayda hanesine giren gelir, Türkiye'nin yüzde 45'inin hanesine giren gelire denk olduğu savunulmaktadır.
- **Yüksek Gelir Grubu**: Bu gruba aylık 2,100 milyar TL (3.540 dolar) ile 1 milyar TL (1.800 dolar) arasında olan aileler girmektedir. Toplam gelirden yüzde 16,1 pay alan bu ailelerin toplam nüfustaki payları yüzde 5'dir. Böylece, ilk yüzde 1'lik süper zengin grubun gelirinin, kendisini izleyen yüzde 5 gruptan bile fazla olduğu görülmektedir.
- **Ust-Orta Gelir Grubu**: Bu gruba, hanesine ayda en fazla 999 milyon TL (1.799 dolar) en az 501 milyon TL (855 dolar) giren aileler girmektedir. Bu grup toplam nüfusun % 16'sını oluşturmakta ve gelir pastasından da

---

[569] Aynı, s. 17

yüzde 25,6'yı almaktadır.

- **Alt-Orta Gelir Grubu**: Ayda hanesine giren gelir en fazla 500 milyon TL, (854 dolar) en az 201 milyon TL'yi (342 dolar) bulanlar, alt-orta gelir grubuna girmektedir. Bunların nüfustaki oranı yüzde 48'e ulaşmaktadır. Neredeyse nüfusun yarısına tekabül eden bu grubun, ülke gelirinden aldığı pay yüzde 32,5 olduğu bildirilmektedir.
- **Düşük Gelir Grubu**: Ayda 200 milyon TL (341 dolar) ve altı bir gelirle geçinmeye çalışanlar düşük gelir grubunu oluşturmaktadırlar ve bunlar, toplam ailelerin yüzde 30'dur. Bu grubun gelirden aldığı toplam pay ise yüzde 9,2'dir.

Böylece, Sönmez'e göre Türkiye'nin 2000'e ait gelir bölüşümü bulguları, ailelerin yüzde 30'unun hanesine ayda en fazla 200 milyon TL'nin (341 dolar) girdiğini ortaya koyuyor. Aylık gelir çıtası 300 milyon TL'ye çıkarıldığında ise, ailelerin yüzde 53'ünün 300 milyon TL (512 dolar) ve altında bir gelirle geçindikleri görülüyor. Geliri ayda 500 milyon TL'yi (854 dolar) geçmeyenlerin oranı, bu durumda, nüfusun yüzde 76'sına ya da dörtte üçüne ulaşıyor. Bu da toplumun dörtte üçünün düşük ve alt-orta gelir grubuna dahil ailelerden oluştuğu göstermektedir.

Sönmez'in bulduğu diğer önemli bir sonuç şudur; Türkiye'nin 2000 yılının ilk yarısına ait bölüşüm göstergeleri, gelirden en fazla payı alan İstanbul'un süper zengin gruplarıyla diğer coğrafi bölgeler ve büyük iller arasında derin uçurumlar olduğunu da ortaya koymaktadır. 2000 yılının ilk yarısında kullanılabilir gelir olarak açıklanan 39,096 katrilyon TL'nin (67 milyar dolar) paylaşımında İstanbul'un yüzde 1'lik azınlığının ayda hanesine 27,5 milyar TL (47.000 dolar) girerken, yaklaşık 19 bin hanelik bu grubun geliri, Anadolu'nun birçok bölgesine ve büyük kentlerine giren tüm geliri geçtiği bildirilmektedir. Öte yandan İstanbul gelirinden % 29dolayında pay alan en üstteki yüzde 1'lik gruba ait hanelerin 2000'in ilk yarısında aylık gelirleri 27,5 milyar TL'yi ya da 47.000 doları bulmuştur. Buna karşılık en alttaki yüzde 1'lik hanelere ayda ortalama 85 milyon TL (146 dolar) girmiştir. Böylece en üstteki yüzde 1'in ortalama aylık gelirinin en alttaki yüzde 1'lik grubun gelirinin 322 katı olduğu görülmektedir. Aynı farkın Türkiye geneli için 236 kat olduğu düşünüldüğünde, İstanbul'da

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

eşitsizliğin daha büyük olduğunun bir kez daha ispatlandığı vurgulanmaktadır.[570]

Sonuçta yukarıda değinilen bulgular Türkiye'de ciddi bir gelir uçurumunun olduğunu göstermektedir. Bu gelir uçurumu sosyal sınıfları ve tabakalaşma süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Ayrıca bu sorun Türkiye'de pazarlama, reklam ve medya araştırmalarında kullanılacak sosyal statü ölçeklerini çok yakından ilgilendirmektedir. Pazarlama sektöründe kullanılan pek çok ölçeğin farklı sonuçlar üretmesinin altındaki nedenlerden bir tanesi bu yaşanman gelir uçurumu problemi olabilir. Gelişmiş ve gelir uçurumu dar olan batılı ülkelerde istikrarlı sonuçlar veren sosyal statü ölçekleri, Türkiye'ye uyarlandığında dengesiz bir yapı sergileyebilmektedir.

3. PAZARLAMA ARAŞTIRMALARINDA KULLANILAN SOSYOEKONOMİK SINIF ÖLÇEKLERİ

Bu bölümde Türkiye'de pazarlama, reklam ve medya alanlarında çalışan başlıca araştırma şirketlerinin, diğer firmaların ve sektör kuruluşlarının geliştirdikleri ve kullandıkları sosyal statü ölçekleri üzerinde durulacaktır. Ayrıca bölümün sonunda Devlet İstatistik Enstitüsü'nün çalışmalarına değinilecektir.

3.1. AGB Anadolu Şirketi

TV izleme ölçümleri konusunda faaliyet gösteren AGB Anadolu A.Ş., Avrupa, Güney Amerika, Orta Doğu ve Asya-Pasifik'te toplam 16 ülkede çalışmalarını sürdüren ve sürekli genişleyen AGB Grubu'nun bir parçasıdır.

AGB Grubu'na bağlı olan AGB Media Services bölümü, tüm grup ülkeleri arasında üstün kalite standartlarının korunması ve gerekli koordinasyonunun sağlanması yönünde çalışmalarını sürdürmektedir.Bölüm aynı zamanda yerel operasyonlar için grup ülkelerine gerekli eğitim ve uzman sağlamakta ve AGB Grubu'nun varolan ya da yeni geliştirilen ürün/ hizmetleri konusunda destek vermektedir. Türkiye'de TV İzleme Ölçüm araştırmaları ilk kez AGB Anadolu A.Ş. aracılığıyla 1989 yılında başlatıldı. Kuruluşundan bu yana hızla gelişen AGB Anadolu A.Ş., ölçümlerinde ilk olarak İstanbul'da 150 hane ile başlayarak

---

[570] Aynı, s. 18

bu sayıyı 1991'de 220, 1992'de de 330'a çıkardı. 1992 yılında medya piyasasını temsil eden reklamveren firmalar, reklam ajansları ve TV kanalları temsilcileri Türkiye'de gerçekleştirilen TV İzleme Ölçüm Araştırmalarını denetlemek ve etkin kullanımını sağlamak amacı ile biraraya gelerek TİAK'ı oluşturdular. Açılımı "Televizyon İzleme Araştırmaları Komitesi" olan TİAK, uluslararası araştırma şirketlerine yönelik açtığı ihale sonucunda AGB Anadolu'yu ülkemizde TV İzleme Araştırmalarını gerçekleştirecek ve sunacak araştırma firması olarak seçti. AGB Anadolu, panel hane sayısını 1993'de 440, 1994'de 660, 1995'de 1000 ve 1997'de 1300 haneye 1998'de 1630 haneye, 1999'da yapılan artış ile AGB Anadolu panelindeki hane sayısı 1951'e ulaştı. 1 Ocak 2003 tarihinden itibaren izleme ölçümleri, 21 il merkezinde ve bu il merkezlerinin 20.000 nüfus üstü kent-ilçelerinde 1951 hanede yapılmakta, bu bölgelerdeki telefonlu ve televizyonlu 9.786.338 hanedeki 5 yaş üzeri 36.114.723 kişiyi temsil etmektedir.[571]

AGB Anadolu şirketi tarafından kullanılan sosyoekonomik statü ölçeği AGB Anadolu adına ACNielsen Zet tarafından 1995 yılında geliştirilmiştir.

Sosyoekonomik statüye yönelik olarak AGB Anadolu'da kullanılan tanımlar seçilmiş dayanıklı hane tüketim ürünleri, haneye en çok gelir getiren kişinin (main income earner) meslek ve eğitimini temel almaktadır. Hanedeki en çok gelir getiren kişinin seçilmesi için, hanedeki tüm bireyler için eğitim ve meslek puanları toplanmakta ve ardından bu iki puan birbirine eklenmektedir. Hanede en yüksek puanı alan kişinin eve en çok gelir getiren kişi olduğu varsayılmaktadır.[572]

AGB Anadolu'nun 3 basamaklı SES tanımlaması şöyledir;[573]

1. Aşağıda verilen Tablo 39 ve 40'daki kriterler doğrultusunda hanedeki tüm bireylerin eğitim ve meslek puanları hesaplanmakta, ardından bunlar için toplam bir puan ortaya çıkarılmaktadır.

---

[571] http://www.agbanadolu.com.tr/agbhak.htm (2003)
[572] ACNielsen Zet, **Televizyon İzleme Ölçümleri Veri Tabanı Araştırması AGB Anadolu** (İstanbul: ACNielsen, Eylül 2000), s. 12
[573] **Aynı**, s. 12-13

Tablo 39 AGB Anadolu Eğitim İndeksi

Kategoriler	Puan
Üniversite bitirmiş	+18
Lise bitirmiş	+9
Ortaokul bitirmiş	+3
İlkokul bitirmiş	-2
Hiç okul bitirmemiş	-14

ACNielsen Zet, **Televizyon İzleme Ölçümleri Veri Tabanı Araştırması AGB Anadolu** (İstanbul: ACNielsen, 2000), s. 13

Tablo 40 AGB Anadolu Meslek İndeksi

Kategoriler	Puan
Serbest meslek	+23
İşveren, + 5 kişi çalıştıran	+20
Yönetici, + 5 kişi bağlı	+19
Yönetici, en fazla 5 kişi bağlı	+16
İşveren, en fazla 5 kişi çalıştıran	+10
Memur	+9
Çiftçi, 1'den fazla kişi çalıştıran	+8
Emekli	+1
Kendi başına çalışan	-1
İşçi	-3
Çiftçi, 1 kişi çalıştıran	-11
İşsiz	-11

ACNielsen Zet, **Televizyon İzleme Ölçümleri Veri Tabanı Araştırması AGB Anadolu** (İstanbul: ACNielsen, 2000), s. 12

Örneğin, lise mezunu ve memur olarak çalışan bir kişinin puanı 18'dir.

2. Hanenin dayanıklı tüketim ürün sahipliği Tablo 41'de verilen kriterler doğrultusunda hesaplanmaktadır.

Tablo 41 AGB Anadolu Ürün Sahipliği İndeksi

Kategoriler	Varsa	Yoksa
Video Kamera	+12	
Mikrodalga Fırın	+11	
Bulaşık Makinası	+11	
Araba	+10	
Fotoğraf Makinası	+9	
Otomatik Çamaşır Makinası		-10
Hem Normal Hem Otomatik Çam. Makinası		-11
Fırın		-11
Buzdolabı		-13

ACNielsen Zet, **Televizyon İzleme Ölçümleri Veri Tabanı Araştırması AGB Anadolu** (İstanbul: ACNielsen, 2000), s. 12

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Örneğin, mikrodalga fırına, bulaşık makinesine, fotoğraf makinesine, buzdolabına ve otomatik çamaşır makinesine sahip olan bir hanenin, ürün sahiplik puanı 31'dir.

3. Hanede, en yüksek eğitim ve meslek toplam puanına sahip kişinin, bu puanına hanenin sahiplik puanları eklenmektedir. Bu sonuçtaki toplam puan kullanılarak haneler 6 grupta sınıflandırılmaktadır. Bu gruplar ve sınır puanları Tablo 42'de verilmektedir.

Tablo 42 AGB Anadolu Hane Sınıflama Puanları

Kategoriler	Puan
A Grubu	53 ve yukarısı
B Grubu	35 - 52 arası
C1 Grubu	14 - 34 arası
C2 Grubu	2 - 13 arası
D Grubu	(-31) - 2 arası
E Grubu	(-32) ve aşağısı

ACNielsen Zet, **Televizyon İzleme Ölçümleri Veri Tabanı Araştırması AGB Anadolu** (İstanbul: ACNielsen, 2000), s. 13

Bu noktada ölçeğin oluşturulmasıyla ilgili bazı konuların üzerinde durulmasında fayda vardır; AGB ölçeğini geliştiren ACNielsen Zet hanelerin tüketim seviyesi açısından dilimlere ayrılabilmesi için hanede bulunan dayanıklı tüketim eşyaları esas almış ve buradan yola çıkarak bir ağırlık katsayısı oluşturulmuştur. Hanede bulunan dayanıklı tüketim eşyaları iki açıdan incelenmiştir:[574]

- Dayanıklı tüketim eşyalarının penetrasyon seviyeleri
- Dayanıklı tüketim eşyalarının her birinin bulunduğu ve bulunmadığı hanelerdeki ortalama eşya sayısı

Sahip olunan eşyalar kullanılarak nüfusun normal dağılımı gözetilerek + ve - olmak üzere aşağıdaki oranlarının ayrıştırılmasına çalışılmıştır:

- + - % 5
- + - % 10-15
- +- % 20-25

[574] ACNielsen Zet, **Sosyoekonomik Statü Tanımı Yenileme Çalışması** (İstanbul: ACNielsen, Temmuz 2000), s. 6

- + - % 35-40

Yukarıdaki kriterler gözetilerek yukarıda da ifade edildiği gibi çeşitli eşyalar seçilmiştir. Bunlar; video kamera, mikrodalga fırın, bulaşık makinesi, araba, fotoğraf makinesi ,otomatik çamaşır makinesi, normal çamaşır makinesi, fırın, buzdolabıdır. Seçilen eşyaların penetrasyonu % 50'den az olan hanelerde eşyaların bulunduran hanelere + puan, penetrasyonu % 50'den yüksek olan eşyaları ise bulundurmayan hanelere - puan vererek hanelerin toplam puanı hesaplanmıştır. Böyle bir puanlama yapmaktan amaç ortalamayı sıfır kabul ederek ortalamanın altındaki hanelere eksi puan, üzerindeki hanelere de artı puan verilmesidir. Puanlama yapmak için ise seçilen eşyaların bulunduğu ve bulunmadığı hanelerdeki ortalama eşya bulunurluk sayıları hesaplanmıştır. Sonuçta sahiplikler için ACNielsen Zet tarafından yukarıda değinilen puanlar belirlenmiştir.

Elde edilen ağırlıklandırılmış eşya puanının eğitim ve meslek bilgisi ile birlikte kullanılabilmesi için bu soruların bir birine benzer değerlere sahip olmaları veya standardize edilmeleri gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle elde edilen bu "ağırlıklandırılmış eşya puanının" hanenin asıl gelirini sağlayan kişinin meslek ve eğitimine göre ortalama değerleri alınmıştır. Elde edilen sonuç daha önce kullanılan puanlama sistemiyle tutarlı ve aynı zamanda bazı detaylarda daha anlamlı olduğu görülmüş ve doğrudan bu ortalama değerlerin meslek ve eğitim yılı katsayıları olarak kullanılmasına karar verilmiştir.[575]

AGB Anadolu'nun yürüttüğü veritabanı araştırmalarında bireylerin çalışma durumlarına yönelik çeşitli tanımlar kullanmaktadır: Çalıma durumu ile seçenekler anket formunda üç temel başlık altında toplanmaktadır, bunlar çalışmıyor, kendi işi/bağımsız ve başkasının yanı şeklindedir. Bu başlıklarla ilgili kategoriler ve tanımları şöyledir;[576]

Çalışmayanlar:

- Ev kadını: Çalışmayan, öğrenci olmayan ve iş aramayan, kendisini "işsiz" olarak ifade etmeyen kadınlar. Yalnızca evli kadınlar değil, bu özelliğe uyan diğer kadınlar da (ev kızları) bu gruba sokulmaktadır.

---

[575] **Aynı**, s. 8
[576] ACNielsen Zet, Eylül 2000, **Ön.ver.**, s. 22-23

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

- Öğrenci: Düzenli bir işte sürekli çalışanlar, öğrenci dahi olsa çalışan kimliği ile değerlendirilmekte ve öğrenci kategorisine sokulmamaktadır. Ancak, harçlığını çıkartmak için part time çalışan (Örn: Anketör) öğrenciler "öğrenci" kategorisine sokulmaktadır.
- Emekliler: Bu gruba çalışmayan emekliler sokulmaktadır. Emekli olup da çalışanlar, çalıştıkları işe göre konumlandırılmaktadır.
- İşsiz: Bu gruba, düzenli bir işi olmayan, öğrenci olmayan, emekli olmayan kişiler (boşta gezen kişiler) dahil edilmektedir. Şu anda öğrenci olmayan ama üniversiteye hazırlananlar ya da herhangi bir okulu bitirmemiş, çalışmayı düşünen, kendilerini "işsiz" olarak ifade eden genç erkek ve kadınlar da bu gruba dahil edilmektedir.
- Çocuk: Okula gitmeyen ve işsiz olan 15 yaşında küçükler çocuk olarak kodlanmaktadır.

Kendi İşini Yapanlar / Bağımsız Çalışanlar:

- Çiftçi: Kendi hesabına tarım veya hayvancılıkla uğraşan kişiler. Çiftçilerin çalıştırdığı işçi sayısı, dışarıdan (aile içi değil) ücretli tutulup çalıştırılan kişiler göz önünde bulundurularak saptanmaktadır. Örneğin toprağı ailece ekip biçen ve yanında dışarıdan en fazla 1 kişiyi ücretli istihdam eden çiftçiler "Çiftçi 1 işçi çalıştıran" şeklinde kodlanmaktadır
- Kendi Başına Çalışan: İster tek başına ister ortağı ile çalışsın yanında ücretli kişi (çocuğu hariç) çalıştırmayan esnaf ve zanaatkarlar ile seyyar satıcılar bu gruba dahil edilmektedir. Örneğin kendisine ait bir takside şoförlük yapan bir kişi bu gruba alınmaktadır.
- İşveren:Yanında ücretli bir kişi (çocuğu hariç) çalıştıran esnaf ve zanaatkar, tüccar, sanayici ve işadamları bu gruba dahil edilmektedir. İşveren ücretli çalıştırdığı kişi sayısına göre iki ayrı şekilde kodlanmaktadır; "İşveren, + 5 kişi çalıştıran" ve "işveren, en fazla 5 kişi çalıştıran"
- Serbest Meslek (Doktor, Avukat vb.): Bu gruptakilerin tümü yüksek okul mezunu olmalıdır. Bu kişilerin yanlarında kaç kişiyi çalıştırdığı önemli değildir. Örneğin, yanında 5 kişiyi çalıştıran bir mimar, işveren kategorisine değil bu gruba sokulmaktadır. Bu gruptakilerin kendi

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

hesabına çalışıyor olması son derece önemlidir. Yani sadece kendi muayenehanesinde çalışan bir doktor bu gruba girebilir; ama hastanede ücretli çalışan bir doktor bu gruba giremez. Bir doktor hem özel muayenehanede kendi hesabına hem de hastahanede ücretli çalışıyorsa serbest meslek grubunda değerlendirilmelidir. Yukarıda tanımlanan sınırlar içerisinde bu gruba girebilecek mesleklerin başında avukatlar, doktorlar, eczacılar, mimarlar, mühendisler vb. gelmektedir.

Başkasının Yanı:

- Ücretli-maaşlı çalışan gruptur. Bu aşamada bireyin öncelikle masabaşı çalışan bir büro elemanı mı yoksa beden gücü ile çalışan bir "işçi" mi olduğu öğrenilmelidir. Bu nokta da çıkabilecek en önemli karışıklık şudur: Örneğin belediye vb. bazı yerlerde işçi statüsünde çalışan bazı büro elemanları vardır. Bu durumdaki bireyler, büro elemanı olup olmamaya göre kodlanmaktadır. Büro elemanları da yönetici olup olmamalarına ve yönettikleri kişi sayısına göre alt gruplara bölünmüştür.
- Yönetici: Ücretli çalışan bir büro elemanı ile karşılaşıldığında öncelikle yöneticilik statüsünün bulunup bulunmadığı sorulmaktadır. Genel müdür, müdür, bölüm şefi vb. statülerde yöneticilik görevi varsa yönettiği kişi sayısına göre kodlama yapılmaktadır. Bu noktada "Ustabaşılık" bir yönetim statüsü olarak değerlendirilmemektedir. Örn. Emrinde işçi çalıştıran bir ustabaşı işçi olarak kabul edilmektedir. Askerler eğer subay ve üstü rütbeye sahiplerse Yönetici olarak değerlendirilmektedirler.
- Memur/Büro elemanı: Yöneticilik statüsüne sahip olmayan masa başı, büro çalışanları bu gruba dahil edilmektedir. (Beyaz yakalılar). Bu gruba dahil edilecek kişilerin devlet dairesinde çalışıyor olması şart değildir. Askerler eğer astsubay düzeyinde iseler memur olarak değerlendirilmektedirler.
- İşçi: Atölye, fabrika vb. yerlerde beden gücü ile çalışanlar; Büro, şirket vb. kuruluşlarda hizmetli olarak çalışanlar bu gruba dahil edilmektedir. Örn: fabrika, atölye işçisi, bekçi, temizlikçi, garson, aşçı, hademe vb.

3.2. Veri Araştırma Şirketi

1983 yılında, Dr. Sezgin Tüzün'ün girişimleriyle kurulan Veri Araştırma, pazar araştırmalarının yanı sıra sosyal araştırmalar alanındaki çalışmaktadır. Sosyoekonomik tabakalaşma, gelir-tüketim kalıpları, siyasal yönelişler, seçmen tercihleri araştırmaları ile sosyal ve ekonomik yapılara ilişkin veri tabanı oluşturma çalışmaları Veri Araştırma Şirketi tarafından kullanılmaktadır. Pazar araştırmaları alanında ise; tüketici ve müşteri memnuniyeti, kavram, ürün, marka, imaj testleri, gizli müşteri, reklâm etkinlik ve kamuoyu araştırmaları olmak üzere, pekçok alanda sosyoekonomik incelemelere ilişkin veri derleyen, bu verileri değerlendirip çözümlemeler yapan, bir araştırma kuruluşudur. Veri Araştırma'nın başlattığı ve hayata geçirdiği özgün çalışma ve modeller vardır. Bunların arasında, düzenli aylık ölçümlere dayalı, Gazete İçerik Analizi Araştırmaları, Açık Hava Reklâmlarının Görünebilirlik Ölçümleme Araştırması, Bir toplumsal tabakalaşma modeli olarak geliştirilen ve birçok araştırma kuruluşu tarafından kullanılan Veri Sosyo-ekonomik Statü İndeksi (VERİ S.E.S.İ.) ve kentsel Türkiye'de gelir, tüketim, tasarruf eğilimlerinin ve yaşam biçimlerinin analizine olanak sağlayan ve iki yılda bir gerçekleştirilen Kentsel Türkiye VERİ-SGT (Statü-Gelir-Tüketim) Araştırması'dır.

Burada Veri Araştırmanın geliştirdiği "Veri Sosyo-Ekonomik Statü İndeksi" üzerinde durulacaktır. VERİ S.E.S.İ. (VERİ Sosyo-Ekonomik Statü İndeksi), Türkiye'de 1995 yılında Veri Araştırma tarafından geliştirilerek tartışmaya açılan özgün bir toplumsal tabakalaşma modelidir. Veri Araştırma tarafından geliştirilen bu tabakalaşma modeli alanda bizzat araştırma uzmanları tarafından test edildikten sonra, 1997 yılında "5. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi" ile, yine aynı yıl "Uluslararası Katılımlı III. Ulusal Nüfusbilim Konferansı"nda bildiri olarak sunulmuş ve tartışılmıştır. [577]

VERİ Sosyo-Ekonomik Statü indeksi (VERİ S.E.S.İ.) Weberci toplumsal tabakalaşma anlayışıyla Marksist değişim yaklaşımlarından etkilenen bir model arayışını yansıttığı bildirilmektedir. Bu indeks birim olarak haneyi ve hane içindeki bireyi ele alarak, bireyi içinde yaşadığı haneden bağımsız olarak inceleyen yaklaşımlara bir karşı çıkışı simgelediği gibi, aile reisinden hareketle

[577] http://www.veriarastirma.com/ (2003)

ailenin tabakasal konumunun tanımlanmasına da karşı çıkışı yansıtmaktadır. Buda VERİ ölçeğini diğer ölçeklerden ayıran en önemli farktır.

Bu modelde hane, bir çatı altında yaşayan ve barınma-korunma, yeme-içme gereksinimlerini ortak karşılayan, aralarında geçmişten geleceğe bir toplumsal ilişki olan bireyler topluluğunun yaşama mekanı olarak tanımlanmaktadır. Hanede yaşayanlar çoğunlukla aile oluşturmalarına karşın, bir aileyi oluşturmuyorlarsa da VERİ S.E.S.İ. modeli için yine de bir birimdir Dolayısıyla hanenin birim olarak toplumsal tabakalar arasındaki konumu saptandığında, o hanede yaşayan tüm bireylerin de hane bazlı tabakasal konumları saptanmış olur. Hanede yaşayan her bireyin, o hanenin toplumsal tabaka konumunun oluşumunda az ya da çok etkisi olmakta ve sonuç olarak hane bireylerinin oluşturduğu toplumsal konum bütünlüğü, hanenin ve hanedeki bireylerin tabakasal konumunu ortaya çıkarmaktadır.

VERİ S.E.S.İ. dört temel değişkene dayalı olarak ortaya çıkan değerlerin eşit ağırlıklı bütünleştirilmesinden oluşan bir bileşik indekstir. Bu indekste kullanılan değişkenler;[578]

1. Aile reisi ve üyelerinin (tüm hane bireylerinin) çalışma biçim ve konumu,
2. 15 yaş ve üzeri hane üyelerinin ortalama öğrenim düzeyi,
3. Ev sahipliği ve yaşanılan mekanın toplumsal değeri,
4. Hanede sahip olunan eşya ve araçlar.

VERİ S.E.S.İ.'nde kullanılan bu değişkenlerin hepsi, tek tek kendi başlarına bireyin ve hanenin toplumsal olarak farklılaşmasında önemli işleve sahiptir. Ancak bu değişkenler tek başlarına yeterince açıklayıcılık taşıyamama gibi bir eksikliği de özlerinde taşıdığı bildirilmektedir.

3.2.1. Hane Üyelerinin Çalışma Biçim ve Konumları

VERİ S.E.S.İ.'ni geliştiren grubun ifade ettiğine göre Türkiye toplumunda, mesleki kristalizasyon oluşmadığı için mesleğe dayalı sınıflamalar gerekli açıklayıcılığı taşımamaktadır. Mesleki gruplandırmaların başarısız oluşu,

---

[578] Sezgin Tüzün, "Kentsel Türkiye Hane ve Bireyleri İçin Bir Tabakalaşma Modeli Olarak Veri Sosyo-ekonomik Statü İndeksi (VERİ S.E.S.İ.)," **Mübeccel Kıray İçin Yazılar**. Ed.: Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş ve Mehmet Türkay (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2000), s. 372

herhangi bir tabakalaştırma girişiminde kaçınılmaz olarak "çalışma biçim ve konumu"na yönelişi gündeme getirmektedir Ancak bu noktada da, küçük mal ve hizmet üretiminin yaygınlığı nedeniyle bir tek aile reisinin çalışma biçim ve konumu da, ailenin ya da kullanılan biçimiyle hanenin sosyoekonomik konumunu tanımlamaya yeterli olamamaktadır. Bu gruba göre, hanede tek kişinin çalışmasıyla, birden fazla kişinin çalışması ve çalışma konumlarının farklılaşması, hane gelirini ve dolayısıyla hanenin tüketim gücünü artıran bir öğedir.

Hane, genellikle "ana-baba ve evlenmemiş çocuklardan oluşan çekirdek aile"yi barındıran bir birim olarak ortaya çıksa da, ana ve/veya baba kan bağı doğrultusunda genişleyen bir yapıyı da sergilemektedir. Bu olgunun da, hanedeki tüm çalışanların değerlendirme kapsamına alınmasını gerektirdiği savunulmaktadır. Çünkü belirli bir çalışma biçim ve konumu, hanenin büyüklüğü ya da küçüklüğüne göre farklı tüketim kalıpları ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle oluşturulan indeks, hane içinde her çalışan kişiyi kendi çalışma biçim ve konumuyla hane indeks puanını artırıcı öğe olarak ele almaktadır.

Toplumdaki tüm çalışma biçim ve konumlarını içerir yapıda 4 ayrı grup tanımlanmıştır. Bu gruplar şöyledir;[579]

1. İşverenler: ücretli emek kullanarak mal ve hizmet ürettirenler. Bu kesim kendi içinde 2 alt gruba ayrılmıştır. Birincisi, 6 ve daha fazla ücretli işçi çalıştıran işverenler grubudur. İkinci grup ise, daha çok esnaf ve zanaatkarlara yakın olan, en fazla 5 ya da daha az sayıda işçi çalıştıran işverenlerdir.
2. Kendi hesabına ve kendi başına çalışanlar: Temel olarak ücretli emek kullanmadan, kendi emekleriyle ürettikleri mal ve hizmetten elde ettikleri gelirin doğrudan sahibi olan, tarım dışı alanlarda çalışanlar. Bu kesim de kendi içinde 2 alt gruba ayrılmaktadır. Birinci grup, eğitimle kazanılmış bir mesleğin uygulayıcıları olarak "serbest meslek sahibi" adını alan kendi büro ya da muayenehanesinde hizmet veren Avukat, Doktor vb. çalışanlar grubu. İkinci kesim ise eğitimle kazanılmış bir mesleği değil,

[579] **Aynı**, s. 373

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

geleneksel yollarla elde edilmiş birikimin icracılarını kapsamaktadır. Bu kesime "kendi başına çalışanlar" adı verilmiştir.

3. Ücretli çalışanlar: Emeklerini ücret karşılığı satanları kapsamına alan bu grup, 4 alt bölüme ayrılmaktadır. Bu grupların ilk ikisi "yönetim görevi üstlenmiş" ücretlileri, diğer ikisi ise "yönetim görevi üstlenmemiş" ücretlileri kapsamaktadır. Yönetim görevi üstlenmiş ücretliler kendi aralarında, yönetimleri altındaki ücretli sayısına göre ikiye ayrılmışlardır. 6 ve daha fazla kişiden sorumlu "yöneticiler" ile en fazla 5 kişiden sorumlu "yöneticiler". Herhangi bir yönetici görevi olmayan ücretliler de, kafa emeği karşılığı ücret alanlar için "memur" kol emeğine dayalı emeği karşılığı ücret alan için "İşçi" tanımlamasıyla alt gruplara ayrılmıştır.
4. Çiftçiler: Tarım ve hayvancılık üretimi yapanlara verilen bu ad, kullandıkları ücretli emeğe göre iki ayrı grubu ortaya çıkarmaktadır. Birincisi; 2 ve daha çok sayıda ücretli işçi kullanan "çiftçiler", diğeri ise daha çok ücretsiz aile işçisi kullanarak üretim yapan ya da en fazla 1 ücretli işçi çalıştıran "Çiftçiler".

Yukarıda tanımlanan 4 ana grubun dışında, çalışma yaşamını tamamlamış ve emekli olarak haneye gelir getirenler de "emekli" kategorisiyle çalışma biçim ve konumu değişkeni kapsamına alınmıştır.

"İşsizler" ve "ev kadınları" aile reisi olmaları durumunda, çalışma biçimi ve konumu değişkeni çerçevesinde puanla indekse katılmaktadırlar. Bunun ana nedeni, bu kişilerin aile reisi olmaları durumunda gelir elde etmeseler bile, hanenin tüketim kalıpları üzerinde belirleyici olmaları ve hane gelirinin tüketim biçimi üzerinde söz sahibi olmalarıdır.

4 ana grup ve özel ek konumlarla birlikte 12 çalışma biçim ve konumu ortaya çıkmaktadır. Bu 12 ayrı çalışma biçim ve konumunu sıraya sokarak "O'dan 12'ye kadar ağırlık puanı" hane içinde değerlendirmeye giren her üye için indekse eklenmektedir. 2'den 12'ye kadar değişen indeks ağırlık puanı, bireyin aile reisi olup/olmamasından bağımsız olarak tanımlanan çalışma biçim ve konumuna uyan her kişi için hane puanına ekleme yapılmaktadır. Eğer tanımlanan kişi "İşsiz" ya da "ev kadını" ise, "1 puan" o kişinin yalnızca aile reisi olması durumunda hane puanına eklenmektedir. Sözü geçen bu kişi aile reisi

değil ise, "İşsiz" ve "ev kadını" için, hane indeks puanına herhangi bir puan eklenmemektedir.

VERİ S.E.S.İ. değişkenlerinden birisi olan hane üyelerinin "çalışma biçim ve konumları", hanede 1'den fazla kişinin çalışma yaşamına katılacağı varsayımıyla ağırlıklandırılmıştır. Örneğin hanede yalnızca aile reisinin çalışması ya da çalışma biçim ve konumu puanı alması durumunda;

- Alt sosyo - ekonomik tabakaya, "emekli / çiftçi -en fazla 1 işçi çalıştıran / işsiz-ev kadını"
- Orta alt sosyoekonomik tabakaya, "işçi / kendi başına çalışanlar"
- Orta sosyoekonomik tabakaya, "memur / çiftçi -1 'den fazla işçi çalıştıran / işveren -en fazla 5 işçi çalıştıran / yönetici -en fazla 5 kişiden sorumlu"
- Orta üst sosyoekonomik tabakaya, "yönetici -6 ve daha çok kişiden sorumlu / serbest meslek sahibi / işveren -6 ve daha çok işçi çalıştıran" aile reislerinin bulunduğu haneler girmektedir.
- Üst sosyoekonomik tabakaya ise, aynı haneden 1'den fazla kişinin çalışma biçim ve konumu puanı alması, ve bu kişilerin toplam puanının 16 ve daha yüksek bir düzeyi yansıtması, modelde öngörülmektedir.

1'den 12'ye kadar değişen "çalışma biçim ve konumu" puanları incelendiğinde dikkat çeken noktalardan birisi; "En fazla 5 kişiden sorumlu yöneticiye" 9 puan, "En fazla 5 işçi çalıştıran işverene 8 puan", veriliyor oluşudur. Bildirildiğine göre buradaki hareket noktası, ücretli çalışan yöneticinin, yönetim organizasyonu olan bir işyerinde çalışıyor olmasına karşılık, işverenin sürekli dalgalanmalara açık kurumsallaşmamış ve yönetim organizasyonu tam kurulamamış bir işyerinin sahibi konumunda oluşu varsayımıdır. Ayrıca çalışma konumu puanının indeks puanına dönüşmesi aşamasında her 2 çalışma biçim ve konumu da orta sosyoekonomik tabaka puanını alabilmektedirler. Bu iki konumu farklılaştıran diğer değişkenlerden alabilecekleri indeks puanlarıdır. Hane içindeki kişilerin çalışma biçim ve konumuna göre ağırlık puanları Tablo 43'de görülmektedir.

Tablo 43 VERİ Araştırma Çalışma Konumu İndeksi

Kategoriler	Aile Reisi	Aile Üyesi
İşveren (5'den fazla işçi çalıştıran)	12	12
Serbest meslek sahibi	11	11
Yönetici, (5'den fazla kişiden sorumlu)	10	10
Yönetici, (en fazla 5 kişiden sorumlu)	9	9
İşveren, (en fazla 5 işçi çalıştıran)	8	8
Çiftçi (1'den fazla işçi çalıştıran)	7	7
Memur	6	6
Kendi başına çalışan	5	5
İşçi	4	4
Emekli	3	3
Çiftçi, (en fazla 1 işçi çalıştıran)	2	2
İşsiz / Evkadını ve diğer	1	0

Veri Araştırma tarafından geliştirilen "Sosyo-ekonomik Tabakalaşma İndeksi" oluşturma yöntemi üzerine açıklamalar (Veri Araştırma, 1997), s. 41

Bir hanenin çalışma konum ve biçimi puanı haneden çalışan kişi sayısı kaç olursa olsun, en az "1" olacak, bu puanın üst sınırı olmayacaktır. Çalışma konumu puanının toplam indeks içindeki ağırlığı ise toplam hane puanının tabakalara dağılımına göre belirlenmiştir.

Tablo 44 VERİ Araştırma Çalışma Konumu Sonuç Puan İndeksi

Kategoriler	Çalışma Konumu Puanı	İndeks Puanı
Üst sosyo-ekonomik tabaka (A)	16 ve üstü	5
Orta üst sosyo-ekonomik tabaka (B)	10 - 15 arası	4
Orta sosyo-ekonomik tabaka (C1)	6 - 9 arası	3
Orta alt sosyoekonomik tabaka (C2)	4 - 5 arası	2
Alt sosyo-ekonomik tabaka (D)	1 - 3 arası	1

Veri Araştırma tarafından geliştirilen "Sosyo-ekonomik Tabakalaşma İndeksi" oluşturma yöntemi üzerine açıklamalar (Veri Araştırma, 1997), s. 42

3.2.2. Hane Halkı Ortalama Eğitim Düzeyi

Aile reisi ve eşi'nin eğitim düzeyi, hanenin gelir ve tüketim örüntüsü üzerinde etkili olurken, tersine bir mekanizmayla gelir ve tüketimin yükselişi hane içindeki ikinci kuşağın (çocukların) öğrenim düzeyinin de yükselişinde belirleyici olduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla Veri Araştırma tarafından bu etkileşim çerçevesi göz önüne alınarak, hanede yaşayan 15 yaş ve üzeri nüfusun ortalama eğitim puanı hesaplamasına yönelinmiştir.

Hanedeki 15 yaş ve üzeri her kişiye verilen eğitim puanları Tablo 45'de verilmektedir.

Tablo 45 VERİ Araştırma Eğitim İndeksi

Kategoriler	Eğitim Puanı
Yüksek okul bitirmiş kişi için	15
Lise bitirmiş kişi için	11
Ortaokul bitirmiş kişi için	8
İlkokul bitirmiş kişi için	5
Hiçbir okul bitirmemiş kişi için	1
Lise ya da yüksek okul öğrencisi için	11

Veri Araştırma tarafından geliştirilen "Sosyo-ekonomik Tabakalaşma İndeksi" oluşturma yöntemi üzerine açıklamalar (Veri Araştırma, 1997), s. 42

Puanlar okulu bitirmek için tamamlanması gereken sınıf sayısı baz alınarak verilmektedir. Yalnızca 15 yaşın üstündeki lise ve yüksek okul öğrencileri için "lise bitirmiş" kişi değerlendirilmesi yapılarak 11 puan verilmiştir. Bu uygulamadan amaç, 15 yaş ve üzeri öğrenim çağı nüfusunun, öğrenim yapısı içerisinde tutulmasının artı bir puan olarak indeks sistemine katılımını sağlamaktır. Hanedeki 15 yaş ve üzeri her kişiye verilen eğitim puanları toplanarak, hesaplamaya dahil edilen kişi sayısına bölünerek hane halkı ortalama eğitim puanı bulunmaktadır. Bu puan "1" ile "15" arasında değişen bir düzeyi yansıtmaktadır. Hane halkı ortalama eğitim puanının ağırlıklı tabakalaşma indeks puanına dönüştürülmesi ise Tablo 46'da verilmektedir.

Tablo 46 VERİ Araştırma Eğitim Sonuç Puan İndeksi

Kategoriler	Eğitim Puanı	İndeks Puanı
Üst sosyo-ekonomik tabaka (A)	12 -15 arası	5
Orta üst sosyo-ekonomik tabaka (B)	9 - 11 arası	4
Orta sosyo-ekonomik tabaka (C1)	6 - 8 arası	3
Orta alt sosyoekonomik tabaka (C2)	4 - 5 arası	2
Alt sosyo-ekonomik tabaka (D)	1 - 3 arası	1

Veri Araştırma tarafından geliştirilen "Sosyo-ekonomik Tabakalaşma İndeksi" oluşturma yöntemi üzerine açıklamalar (Veri Araştırma, 1997), s. 43

Tablodaki puanlar verilerek ilkokul ve daha düşük ortalama eğitimli haneler orta alt ve daha alt sosyoekonomik tabaka olarak tanımlanmış olmakta, buna karşılık ortalama hane eğitimi lise birinci sınıf ve daha üzeri olan haneler ise orta üst ve daha üst sosyoekonomik tabaka puanı değeriyle indeks

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

sistemine katılmaktadırlar. Orta sosyoekonomik tabaka ise orta okul düzeyinde ortalama eğitimi olan haneler olarak tanımlanmıştır.[580]

3.2.3. Hanenin Sahip Olduğu Araçlar

Veri Araştırmaya göre yaşamı kolaylaştırıcı araçlar hem gelir hem de statü değişkeni olarak indeks kapsamına alınmıştır. Ancak tabakalaşma indeksi için seçilen araçlar, toplumda göreli sınırlı sahip olunabilen araçlar arasından seçilmektedir ki, bir farklılaşma boyutu öğe olarak kullanılabilsin. Bu nedenle üç grup içerisinden 7 araç seçilerek indekse dahil edilmiştir. Bu araçlar;

A. Otomobil,

B. Otomatik çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, bilgisayar,

C. Video, müzik seti, fotoğraf makinesi,

olarak belirlenmiştir. "A" grubunda bulunan araçlar için 25, "B" grubunda bulunan araçlar için 5, "C" grubunda bulunan araçlar için de 2 puan öngörülmüştür (bu öngörümde söz konusu araçların piyasa ortalama fiyatlarından hareket edilerek, "A" grubu araçların 1/5 fiyatında olan "B" grubu araçları ve "B" grubu araçların 2/5 fiyatında olan "C" grubu araçları ön puanlamanın kaba ölçütü olarak ele alınmıştır). Araç gruplarının ön puanlamaları, bu araçların hanelerdeki bulunmama oranlarıyla (İstanbul anakentindeki hanelerden elde edilen dağılımlar kullanılmıştır) çarpılarak, her ürün için bir "araç sahiplik puanı" belirlenmiştir. Bu belirlemeye göre araç sahiplik puanları Tablo 47'de verilmektedir.

Tablo 47 VERİ Araştırma Sahiplik İndeksi

Kategoriler	Sahiplik Puanı
Arabası olan haneler	17
Bilgisayarı olan haneler	5
Bulaşık makinesi olan haneler	4
Otomatik çamaşır makinesi olan haneler	2
Videosu olan haneler	1
Müzik seti olan haneler	1
Fotoğraf makinesi olan haneler	1

Veri Araştırma tarafından geliştirilen "Sosyo-ekonomik Tabakalaşma İndeksi" oluşturma yöntemi üzerine açıklamalar (Veri Araştırma, 1997), s. 43

[580] Aynı, s. 375

Veri Araştırma'nın bildirdiğine göre araç sahiplik puanları, sahiplik düzeyi düşük araçların seçimi ve İstanbul gibi bu araçların sahiplik oranının en yüksek olduğu kentteki "araçların hanede bulunmama" oranından hareketle oluşturulmaktadır. Ayrıca seçilmiş araçlar, yaşam biçimi ve tüketim kalıplarıyla da doğrudan ilişkili araçlardır. Bu araçlar içinde, hanelerde bulunma oranı en düşük olanı "Bilgisayar" ikinci olarak da "Bulaşık Makinesi"dir. Dolayısıyla bir hanenin, orta üst ve daha üst tabakaların araç sahiplik puanına erişebilmesi limitleri, hanelerde en az bulunabilen araçlara da sahip oluşla olanaklı olabilecek bir düzeye taşınmıştır.

Araç sahiplik düzeyindeki yaygınlaşma, en alt toplumsal tabakadan daha üstlere doğru geçiş kolaylığı sağlarken, orta toplumsal tabakadan daha üstlere doğru geçişi ise zorlaştıran ve daha dar bir sınır içerisinde olanaklı kılan bir yapı olarak tasarımlaştırılmıştır. Araç sahipliğine göre bir hanenin alabileceği puan "0 il 31" arasında değişmektedir.[581] Bu puanlamanın tabakalaşma indeks ağırlık puanına dönüştürülmesi Tablo 48'de verilmektedir.

Tablo 48 VERİ Araştırma Sahiplik Sonuç Puan İndeksi

Kategoriler	Sahiplik Puanı	İndeks Puanı
Üst sosyo-ekonomik tabaka (A)	27 - 31 arası	5
Orta üst sosyo-ekonomik tabaka (B)	22 - 26 arası	4
Orta sosyo-ekonomik tabaka (C1)	10 - 21 arası	3
Orta alt sosyoekonomik tabaka (C2)	4 - 9 arası	2
Alt sosyo-ekonomik tabaka (D)	0 - 3 arası	1

Veri Araştırma tarafından geliştirilen "Sosyo-ekonomik Tabakalaşma İndeksi" oluşturma yöntemi üzerine açıklamalar (Veri Araştırma, 1997), s. 44

3.2.4. Yaşanılan Bölge ve Ev Sahipliği

Veri Araştırma'ya göre toplumsal grupların kent içi yaşama mekanı seçimlerinde, yaşama biçimleri ve tüketim kalıpları önemli etkiler taşımaktadır. Dolayısıyla toplumsal farklılaşma, mekana da yansıyan bir çerçeveyi ortaya çıkarır. Bu farklılaşma kendini, kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu ekonomilerde yaşanan mekanın parasal değeriyle göstermektedir. Bu noktadan hareketle, üst toplumsal kesimlerin yaşadığı bölgelerden alt toplumsal

[581] Aynı, s. 375

kesimlerin yaşadığı bölgelere doğru gidildikçe, birim mekan değerinin azalacağı yargısına da kolayca ulaşılabilir. Veri Araştırma'nın gözlem ve araştırmalarının ortaya koyduğu bir olgu olarak yaşanılan konutun standardı ve değeri alt toplumsal kesimlerin yaşadığı bölgelere doğru gidildikçe düşmektedir. Bu değerlendirmelerden hareketle yapılan çözümlemelerde, olabildiğince standart bir ölçüte gereksinim vardır. Türkiye'de bu ölçüt, emlak vergisi beyannamelerine temel teşkil etmek üzere oluşturulan ve her 4 senede bir yenilenen, tüm cadde ve sokakları kapsamına alan, Maliye Bakanlığınca belirlenmiş "arsa metrekare fiyatları" listeleridir. Bu listelerden hareketle, her ildeki 20.000 nüfusun üzerindeki yerleşim yerlerine yönelik olarak ayrı ayrı mahallelerin sokak ve caddelerdeki arsa metrekare fiyatlarının mod, medyan ve aritmetik ortalama değerlerine bakılarak, mahalleler en yüksek değerlilerinden en düşük değerlilerine doğru sıraya sokularak, arsa metrekare fiyatlarının kopuş noktalarından hareketle tüm mahalleler 5 alt gruba ayrılarak puanlama sistemine dahil edilmektedir. Doğal olarak üst tabakalarda daha az, alt tabakalarda ise daha çok sayıda mahalle ortaya çıkmaktadır. Veri Araştırma'nın bildirdiğine göre bu konudaki en son güncelleme 2000 yılında yapılmıştır ve bu değerler genel anlamda değil il bazında kullanılmaktadır. Tablo 49'da 1994 yılında belirlenen ve genel anlamda kullanılan arsa metrekare fiyatları ve bunların 5 gruba yönelik kırılma noktaları verilmektedir.

Tablo 49 VERİ Araştırma Metrekare Fiyat İndeksi

Kategoriler	İndeks
500.000 TL'ye eşit yada üzerinde ise	A
250.000 - 499.999 TL arasında ise	B
100.000 - 249.999 TL arasında ise	C1
50.000 - 99.999 TL arasında ise	C2
49.999 - TL'ye eşit ya da daha düşük ise	D

Veri Araştırma tarafından geliştirilen "Sosyo-ekonomik Tabakalaşma İndeksi" oluşturma yöntemi üzerine açıklamalar (Veri Araştırma, 1997), s. 44

Yukarıda ifade edildiği gibi bu değerler 2000 yılına göre güncellenmiş ve il bazında kullanılmaya başlanmıştır. Yaşanan bölge konum değeri o mahalledeki hanelere verilmiştir. Bu yaşanılan bölge konum değeri, konut

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

sahipliği ile bütünleştirilerek, tabakalaşma indeksi ağırlık puanına erişilmektedir. Bu Tablo 50'de verilmektedir.

Tablo 50 VERİ Araştırma Metrekare Fiyat Sonuç İndeks Puanı

Kategoriler	İndeks
A ya da B bölgesinde yaşıyor ve ev sahibi ise	5
A yada B bölgesinde yaşıyor ve ev sahibi değil ise	4
C1 bölgesinde yaşıyor ve ev sahibi ise	4
C1 bölgesinde yaşıyor ve ev sahibi değil ise	3
C2 bölgesinde yaşıyor ve ev sahibi ise	3
C2 bölgesinde yaşıyor ve ev sahibi değil ise	2
D bölgesinde yaşıyor ve ev sahibi ise	2
D bölgesinde yaşıyor ve ev sahibi değil ise	1

Veri Araştırma tarafından geliştirilen "Sosyo-ekonomik Tabakalaşma İndeksi" oluşturma yöntemi üzerine açıklamalar (Veri Araştırma, 1997), s. 44

Faklı bir bakış şekliyle ifade etmek gerekirse;

- Orta üst ve üst mahallelerde oturup, oturduğu evin de sahibi olan hanelere ÜST TABAKA indeks değeri,
- Orta üst ve üst mahallelerde oturup, oturduğu evin sahibi olmayan hanelere ORTA ÜST tabaka indeks değeri,
- Orta tabaka mahallelerde oturup, oturduğu evin de sahibi olan hanelere ORTA ÜST tabaka indeks değeri,
- Orta tabaka mahallelerinde oturup, oturduğu evin sahibi olmayan hanelere ORTA tabaka indeks değeri,
- Orta alt tabaka mahallelerinde oturup, oturduğu evin sahibi olan hanelere ORTA tabaka indeks değeri,
- Orta alt tabaka mahallelerde oturup, oturduğu evin sahibi olmayan hanelere ORTA ALT tabaka indeks değeri,
- Alt tabaka mahallelerinde oturup, oturduğu evin sahibi olan hanelere ORTA ALT tabaka indeks değeri,
- Alt tabaka mahallelerde oturup, oturduğu evin de sahibi olmayan hanelere ALT tabaka indeks değeri verilmektedir.

Anadolu Üniversitesi
Bilim Toplumu Kütüphane

Bu süreç, mekana ve yaşanılan konutun sahipliğine göre oluşturulmuş 5'li bir tabakalaşma ortaya çıkarılmaktadır. Bu yapı, oturduğu mahalledeki evin sahibi olan haneleri oturulan mahalle tabaka değerinin bir üstüne taşırken, kiracıları oturulan mahallenin tabaka değeriyle indekse yerleştirmektedir. Bu yaklaşımın ana nedeni, oturduğu evin sahiplerinin bir üst tabakaya geçiş açısından daha yüksek potansiyele sahip olarak görülmesidir. Çünkü kentsel mekanlarda değişim, öncelikle o mekanın gelişimi ve mekanın gelişim sınırlarına ulaşıldıktan sonra yeni mekanlara atlama biçiminde olmaktadır. Bu olgu da, değişimin ya da farklılaşmanın öncelikle yaşanılan mekan içinde başlatılması ve sonra da daha üst tabaka mekanlarına sıçramayı getirmesi kavramıyla bire bir ilişkili bir çerçevede ele alınmanın yansımasıdır.[582]

3.2.5. VERİ Sosyoekonomik Statü İndeksi Ağırlıklandırma Yapısı

Haneler ve hane halkı dört ayrı değişkene göre ağırlıklandırılarak 5 tabakaya ayrılmakta ve dört tabakanın eşit ağırlıklı bütünleştirilmesinden sonra ortaya hanelerin nihai tabakalaşma derecesi çıkmaktadır. Bir hanenin dört ayrı değişkenden tek tek alabileceği puan 1-5 arasında değişmekte ve dört değişkenden alabileceği toplam puan ise 4 ile 20 arasında dağılım göstermektedir. VERİ Sosyoekonomik Statü İndeks değerleri üst ve alt sosyoekonomik tabakalar için 4, diğer -ara- üç tabaka için de 3'er puan aralıklı dağılımla 5 dilime ayrılmaktadır. 4'er puanlık dilimler biçiminde belirlenen üst ve alt sosyoekonomik tabakalar, kendi içlerinde 2'şer puanlık yeni tabakalara da bölünebilirliği taşımaktadır. Böylece 5'li ya da 7'li tabakalanma modellerinin her ikisi de aynı indeks sistemi içerisinde değerlendirilebilir olmaktadır. Buna göre sonuçtaki Veri Araştırma Sosyoekonomik Tabakalaşma İndeksi değerleri Tablo 51'de verilmektedir.

---

[582] Aynı, s. 376

Tablo 51 VERİ Araştırma Sosyoekonomik Tabakalaşma İndeks Değerleri

Kategoriler	Tabaka	Toplam Puan
Üst sosyo-ekonomik tabaka	A	17 - 20 arası
Orta üst sosyo-ekonomik tabaka	B	14 - 16 arası
Orta sosyo-ekonomik tabaka	C1	11 -13 arası
Orta alt sosyoekonomik tabaka	C2	8 - 10 arası
Alt sosyo-ekonomik tabaka	D	4 - 7 arası

Veri Araştırma tarafından geliştirilen "Sosyo-ekonomik Tabakalaşma İndeksi" oluşturma yöntemi üzerine açıklamalar (Veri Araştırma, 1997), s. 45

Değişkenlerin bütünleştirilmesi ve tabakalara yönelik olarak bazı önemli noktalar şunlardır; VERİ S.E.S.İ. kendi içlerinde ayrı ayrı değerler alan ve bağımsız bir biçimde kendi içlerinde beşli tabakalar ortaya çıkaran dört değişkenin eşit ağırlıklı bütünleştirilmesinden oluşmaktadır.

Dört ayrı bağımsız değişkene göre toplumdaki haneleri ayrı ayrı tabakalara böldükten sonra, sıra gözetmeksizin dört değişkenin oluşturduğu bağımsız 5'li tabakaları tek bir 5'li VERİ S.E.S.İ. tabakasına dönüştürdüğümüzde;

- Üst Toplumsal Tabakanın'nın alt sınırı,
- 3 üst, 1 orta alt tabaka,
- 2 üst, 1 orta üst, 1 orta tabaka,
- 1 üst, 3 orta üst tabaka, bütünleşmesinden oluşmaktadır.

Aynı şekilde;

- Alt Toplumsal Tabaka'nın üst sınırı,
- 3 alt, 1 orta üst tabaka,
- 2 alt, 1 orta alt, 1 orta tabaka,
- 1 alt, 3 orta alt tabaka, bütünleşmesi sergilenmektedir.

Dolayısıyla, üst ya da alt tabaka dört değişkenden en az birinin kendi tabakasını yansıtması ve en fazla üç değişkenin bir düşük ya da yüksek tabakayı temsiliyle oluşturulmuştur.

Üst toplumsal tabaka ile alt toplumsal tabaka sınırlarının göreli olarak geniş tutulmasının, üç temel amaca dayandırıldığı ifade edilmektedir.

Birincisi; üst toplumsal tabakanın oldukça küçük bir grup olarak ortaya çıkması nedeniyle analiz yapılabilir bir büyüklüğe erişebilmeyi gerçekleştirmek.

İkincisi; bu tabakalaşma modeli bir geçiş toplumu modelidir. Bu yönüyle mesleki kristalizasyona bağlı tabakalaşma modellerinin işlevsellik kazanımı sürecinde, değişme örüntüsünün yönünün ve biçiminin irdelenmesine olanak sağlamak.

Üçüncüsü; 5'li toplumsal tabakalaşma modelinden 7'li tabakalaşma modeline geçişi olanaklı kılmanın ötesinde, modelde temel alınan değerlerin Türkiye'nin en gelişmiş kenti olan İstanbul'dan hareketle belirlenmesi nedeniyle daha az gelişmiş kentsel yerleşimlerdeki farklılaşmaları da yakalayabilmek ve zaman içerisindeki değişimleri yönü ve hızıyla ölçülebilir kılmak.

3.3. Unilever

1930 yılında Hollandalı margarin üreticisi Margarine Unie ile İngiliz sabun üreticisi Lever Brothers'ın birleşmesiyle oluşan Unilever, bugün dünyanın her yerinde, tüketicilerinin gündelik ihtiyaçlarını karşılayan pek çok ürün üretmektedir.

Unilever'in dünyanın pek çok ülkesinde yatırımları vardır ve küresel pazardaki etkinliğini ve payını sürekli artıran bir strateji izlemektedir. Bu bağlamda Unilever, Türkiye'deki ilk yatırımını 1952 yılında gerçekleştirmiştir. Unilever, Türkiye'de gıda, dondurma, ev bakım, kişisel bakım ve profesyonel gıda sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Türkiye'de Omo, Rinso, Domestos, Yumoş, Cif, Elidor, Dove, Clear, Rexona, Lux, Axe, Suave ve Signal markaları altında ev ve kişisel bakım ürünleri üretim ve pazarlamasını sürdüren Unilever, Türk gıda ve dondurma sektörlerinde de Sana, Rama, Becel, Knorr, Komili, Lipton ve Algida markaları altında margarinden hazır çorbaya, zeytinyağından çaya ve dondurmaya kadar çok geniş bir ürün portföyü ile hizmet vermektedir.[583]

Unilever'in 100'den fazla ülkede faaliyet gösterdiği, ürünlerinin 150'nin üzerinde ülkede satıldığı bildirilmektedir. Ayrıca Unilever'in ürünlerinin her gün dünyada 150 milyon kişinin satın aldığı ortaya konmaktadır.

Bu verilerin ışığında, Unilever'in pazarlama araştırması konusunda önemli bir konuma sahip olması doğaldır. Unilever, Türkiye de dahil olmak

---

[583] http://www.unilever.com.tr/bt-unileverturkiye.asp (2003)

üzere pek çok ülkede pazarlama araştırmaları yapmakta veya yaptırmaktadır. Unilever pazarlama araştırmalarına yönelik kendi bünyesinde çeşitli standartlar geliştiren bir firmadır. Doğal olarak özellikle Türkiye açısından incelendiğinde sosyoekonomik statü ölçümünde de belirli standartlar geliştirmiştir.

Çalışmada Unilever'in Türkiye şartlarına uygun olarak geliştirdiği sosyoekonomik statü ölçeği üzerinde durulacaktır. Ölçeğin puanlama sistemi verilmeyecek, ancak ölçeğin işleyiş biçimi ve kategorileri hakkında bilgi verilecektir.

Ölçek eğitim, çalışma konumu ve sahiplik unsurlarını barındırmaktadır. Ölçek hane reisi (eve en çok gelir getiren kişi) üzerinde uygulanmaktadır. Eve en çok gelir getiren kişinin eğitim ve meslek puanı üzerine hanedeki sahiplik puanı eklenerek hanenin yada ailenin sosyal statüsü belirlenmektedir. Kategorilerdeki puanlar, duruma göre "–" veya "+" olacak şekilde değer almaktadır. Hanenin yada ailenin sosyal statüsü, eve en çok gelir getiren kişinin eğitim ve meslek puanı ve bunu takip eden hane sahiplik puanının toplamına göre 6 sınıfta gruplanmaktadır. Bu sınıflar A, B, C1, C2, D ve E'dir. "A" en üst sosyoekonomik sınıfı ifade ederken, "E" en alt sosyoekonomik sınıfı ifade etmektedir.

Unilever, sosyoekonomik statü ölçeğinde kullanılan unsuların kategorileri aşağıda yer alan Tablo 52, 53, 54'de verilmektedir.

Tablo 52 Unilever Sosyoekonomik Statüsü Eğitim Kategorileri

Okula gitmemiş
İlkokul terk
ilkokul mezunu
Ortaokul terk
Ortaokul Mezunu
Lise terk
Lise mezunu
Üniversite terk&Yüksekokul (2 sene)
Üniversite mezunu (Lisans=4 sene)
Yüksek lisans bitirmiş

Taylor Nelson, Sofres - PİAR tarafından Unilever adına yürütülen Innocheck Testi Anketi (İstanbul: TNS PİAR Araştırma A.Ş., 2002) s. 3

Tablo 53 Unilever Sosyoekonomik Statüsü Meslek Kategorileri

1	Toprak ve Hayvanı olmayan çiftçi
2	Toprak Sahibi olan işleyen veya kiralayan çiftçi (0-400) Dönüm toprak (1-49) Küçükbaş (1-9) Büyükbaş hayvan
3	Toprak Sahibi olan işleyen veya kiralayan çiftçi (400-1000) Dönüm toprak (50-100) Küçükbaş (10-20) Büyükbaş hayvan
4	Toprak Sahibi olan işleyen veya kiralayan çiftçi (1000+) Dönüm toprak (101+) Küçükbaş (21'den fazla Büyükbaş hayvan)
5	Balıkçı, Madenci, Maden Arayıcısı/Ormancı (tekne, maden, orman sahibi olmayan işçi)
6	Maaşlı/Ofis Çalışanı (Masada oturup beyinle çalışan) Memur (Devlet, Özel Şirket) Satış Memuru, İlkokul Öğretmeni, Sekreter, Hostes (Yer-Hava) Şef, Polis Memuru, Kaptan iç hat, Muhasebe ofis elemanı
7	Vasıflı İşçi/ El ve beden gücü ile çalışan ve kendi alanında belli eğitim almış olanlar) Usta, Kalfa, Elektrikçi, Oto tamircisi, Ofisboy, Güvenlik elemanı, Müzisyen, Grayder Operatör, Tezgahtar, Garson, Ahçı, Kaynakçı, İmam, Şoför (arabası olmayan)
8	Vasıfsız İşçi/ Yarı vasıflı (El ve beden gücüyle çalışan, O konuda herhangi bir eğitim almamış) Hademe, Çaycı, Simitçi, Fabrikada İşçi, İnşaat İşçi, Sıvacı, Pazarcı, Odacı, Seyyar satıcı, Bahçıvan, Hasta bakıcı, Bekçi (Otopark, Han, Pasaj)
9	Orduda görevli/ Astsubay, Teğmen, Uzman Çavuş
10	Orduda görevli/ Yüzbaşı, Binbaşı, Albay, General
11	Maaşlı Çalışan/ Üst Düzey Yönetici/ (Devlet ve Özel) Genel Müdür, Genel MüdürYardımcısı, Y.Kurulu Başkanı, Büyükşehir Belediye Başkanı, Hakim, Savcı, Profesör, Rektör
12	Maaşlı Çalışan Orta Düzey Yönetici (Çalışanı olmayan) Devlet ve Özel Banka Müdürleri, Muhasebe, Doktor, Avukat, Mühendis, Mimar, Bilgisayar prog. yazıcısı, Müfettiş, Eczacı (Hastanede çalışan)
13	Maaşlı Çalışan Orta Düzey Yönetici (En az 1 çalışanı olan) Devlet ve Özel Banka Müdürü, Depart. Md. (Özel Şirket) Devlet dairesi md., Komiser, İlçe Belediye Başkanı, Dış hatlar kaptan, Doktor, Avukat, Mühendis, Mimar, Bilgisayar prog. yazıcısı, Müfettiş
14	Maaşlı Çalışan Uzman/Bilgisayar, Öğretmen(Ortaokul, Lise, Üniversite) Öğretim Görevlisi, Okul müdürleri, Teknisyen, Teknik ressam, Eğitim uzmanı, Tercüman
15	Kendi hesabına çalışan uzman / (Çalışanı olmayan) Doktor, Avukat, Mimar, Mühendis, Muhasebe, Mali müşavir, Eczacı, Veteriner, Danışman
16	Kendi hesabına çalışan uzman / (En az 1 çalışanı olan) Doktor, Avukat, Mimar, Mühendis, Muhasebe, Mali müşavir, Eczacı, Veteriner, Danışman
17	İş Sahibi, Şirket Sahibi / (Üretim yapan ve servis veren) (0-3) Çalışanı olan, Atölyeler, İmalathaneler, Fabrikalar, Kendi arabası olan şoförler
18	İş Sahibi, Şirket Sahibi (Üretim yapan ve servis veren) (4-9) Çalışanı olan, Atölyeler, İmalathaneler, Fabrikalar
19	İş Sahibi, Şirket Sahibi (üretim yapan ve servis veren) (10+) Çalışanı olan, Atölyeler, İmalathaneler, Fabrikalar
20	Dükkan sahibi/Küçük tüccar (Sadece satış yapan) (0-3) Çalışanı olan/Bakkal, Market, Beyaz eşya, Oto galerisi, Kuyumcu, Hazır giyim mağazası, Tuhafiyeci, Kırtasiyeci, Mobilyacı, Kasap, Manav
21	Dükkan sahibi/Küçük tüccar (Sadece satış yapan) (4-9) Çalışanı olan/Bakkal, Market, Beyaz eşya, Oto galerisi, Kuyumcu, Hazır giyim mağazası, Tuhafiyeci, Kırtasiyeci, Mobilyacı, Kasap, Manav
22	Dükkan sahibi/Küçük tüccar (Sadece satış yapan) (10+) Çalışanı olan/Bakkal, Market, Beyaz eşya, Oto galerisi, Kuyumcu, Hazır giyim mağazası, Tuhafiyeci, Kırtasiyeci, Mobilyacı, Kasap, Manav
23	Emekli 1-2-5-6-7-8-9-17-20 (Emekli olmadan önce)
24	Emekli 3-4-10-12-13-14-18-21-22 (Emekli olmadan önce)
25	Emekli 11-15-16-19 (Emekli olmadan önce)
26	Geçici olarak çalışmıyor/işsiz
27	Ev hanımı/Eşten, Babadan kalma emekli maaşı, Nafaka, Baba, Abi yardımı, Dükkan, Ev kirası ile

Taylor Nelson, Sofres - PIAR tarafından Unilever adına yürütülen Innocheck Testi Anketi (İstanbul: TNS PIAR Araştırma A.Ş., 2002) s. 3

Ankara Üniversitesi
Kütüphane

Tablo 54 Unilever Sosyoekonomik Statüsü Sahiplik Kategorileri

Size veya eşinize ait yazlık yada ikinci bir evi
Buzdolabından ayrı derin dondurucu
Müzik seti
Düdüklü tencere
Çamaşır makinasından ayrı çamaşır kurutma makinası
Bulaşık makinası
Evinizde kişisel bilgisayar (PC)
Fotoğraf makinası
Hanede herhangi bir kişinin banka hesabı
Hanede herhangi bir kişinin kredi kartı
Hanede herhangi bir kişinin özel hayat/sağlık sigortası
Eve belli zamanlarda gelen temizlikçi, hizmetçi
Elektrik süpürge
Mutfak lavabosu
Aileye ait bir binek otomobili veya araba, varsa sayısı.

Taylor Nelson, Sofres - PİAR tarafından Unilever adına yürütülen Innocheck Testi Anketi (İstanbul: TNS PİAR Araştırma A.Ş., 2002) s. 4

Not: Araba sahipliği 1 ise ayrı bir puan, 2 ve üzerinde ise ayrı bir puan atanmaktadır.

3.4. Türkiye Araştırmacılar Derneği

Yukarıda değinilen ve araştırma şirketleri ve diğer firmalar dışında geliştirilen sosyal statü ölçekleri vardır. 1990 yılının ortalarında Petek Çırpılı, Akın Alyanak ve Güntaç Özler, ESOMAR gibi profesyonel pazar ve kamuoyu araştırmaları alanında çalışan profesyonellerin ve diğer ilgili kuruluş ya da kişilerin oluşturduğu uluslararası bir örgüt olan Market Research Society'nin (MRS) çalışmalarını örnek alarak, bir "Meslek Listesi" hazırlamışlardır. Araştırmacılar Derneği bu listeyi basılı olarak çoğaltmış ve meslekler girildiği zaman sosyoekonomik sınıf kodu veren bir disket hazırlamışlardır. Akın Alyanak'ın bildirdiğine göre Türkiye'de MRS'ye bağlı olarak 1990 yılının ortalarında çıkarılan bu meslek listesini sektörde pek fazla uygulanmamıştır. Sektörün bu sınıflamayı kullanmak ve geliştirmek için bir çaba göstermediği vurgulanmaktadır. Alyanak'ğa göre bunun iki nedeni vardı ilki fazla "basitti", ikincisi dernek bu statü ölçeğinin kullanılması konusunda çok ısrarcı olmadı. [584]

[584] Alyanak, **Ön.ver.**, s. 48

Ankara Üniversitesi
Kütüphane

Market Research Society İngiltere çıkışlı uluslararası bir örgüttür ve ESOMAR gibi uygulama kodları hazırlamakta ve bunu araştırma dünyasına sunmaktadır. MRS, 1990'ın ortalarında tamamen nüfus sayımı demografik verilerini baz alarak, İngiltere'de reklamcılık ve pazar araştırması alanında kullanılan IPA Sosyal Derecelemesi (Social Grade) ölçeği sonuçlarını üretmiştir.[585] Bu 2001 İngiltere nüfus sayımı verilerine uygulanmıştır ve MRS tarafından "Occupation Groupings: A Job Dictionary 5th edition, 2003" adıyla basılmıştır. Bu kılavuz sayesinde araştırmacılar kolayca deneklerin sosyal statüsünü (A-E) yaptıkları mesleklere bağlı olarak belirleyebilmektedirler Bu araştırmacılar açısından oldukça kolaylık sağlayan bir Önceden değinildiği üzere bu ölçek insanları meslek bazında 6 sınıfa ayırmaktadır: A, B, C1, C2, D, ve E. Bu çalışmanın en önemli özelliği araştırmacıya kolaylık sağlamasıdır. Çünkü IPA Sosyal Dereceleme Ölçeğinin kullanım ve kodlama işlemlerinin oldukça zor olduğu ve deneyim gerektirdiği vurgulanmaktadır.

3.5. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)

Türkiye'de Devlet İstatistik Enstitüsü'nün sosyoekonomik sınıflama ölçeklerine ya da toplumsal sınıflamaya yönelik herhangi bir çalışmasına rastlanmamıştır. Ancak DİE meslek sınıfı ve çalışma durumuna yönelik tabakalaşma ve hiyerarşi içermeyen sınıflamalar kullanmaktadır. DİE'de tüm meslekler, Mesleklerin Uluslar arası Standart Sınıflamasına (International Standart Classification of Occupations, ISCO-88) uygun olarak dört rakamlı olarak kodlanmıştır.[586] Bu meslek sınıflamasının genel kategorileri Tablo 55'de verilmektedir.

İşteki duruma yönelik olarak DİE, istihdam edilen ve daha önce bir işte çalışmış olanları, Uluslararası İşteki Durum Sınıflamasına (International Classification on Status in Employment, ICSE-1991) uygun olarak sınıflamaktadır.[587] Bu sınıflamanın genel kategorileri Tablo 56'da verilmektedir.

---

[585] http://www.mrs.org.uk/networking/cgg/cggsocialgrade.htm (2003)
[586] Devlet İstatistik Enstitüsü, **Hanehalkı İşgücü İstatistikleri 2001** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2003), s. 15
[587] **Aynı**, s. 15

Tablo 55 DİE Meslek Sınıflaması Ana Kategorileri

Kanun yapıcılar, üst düzey yöneticiler ve müdürler
Profesyonel meslek mensupları
Yardımcı profesyonel meslek mensupları
Büro ve müşteri hizmetlerinde çalışan elemanlar
Hizmet ve satış elemanları
Nitelikli tarım, hayvancılık, avcılık, ormancılık ve su ürünleri çalışanları
Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar
Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar
Nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Hanehalkı İşgücü İstatistikleri 2001** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2003), s. 15

Tablo 56 DİE İşteki Durum Ana Kategorileri

Ücretli veya maaşlı
Yevmiyeli (mevsimlik, arızi, geçici)
İşveren
Kendi hesabına
Ücretsiz aile işçisi

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Hanehalkı İşgücü İstatistikleri 2001** (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2003), s. 15

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ARAŞTIRMA TASARIMI VE YÖNTEM

1. SORUN

Pazarlama, reklam ve medya açısından tüketicilerin hangi sosyal sınıfa dahil olduğunun bilinmesi oldukça açıklayıcıdır. Aynı sosyal sınıfta bulunan bireylerin benzer davranışlar sergilediği ve benzer yaşam biçimlerine sahip olduğu bir gerçektir.

Türkiye'de pazarlama, reklam ve medya araştırmalarına bakıldığı zaman bireylerin sosyoekonomik statülerini belirlemek için bir çok yöntemin kullanıldığı ve belirgin bir karmaşıklığın yaşandığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak bu gruplar arasında sosyoekonomik statünün belirlenmesine yönelik bir sözbirliği sağlanamamaktadır. Daha somut bir şekilde açıklamak gerekirse; bir grup, "AB" olarak adlandırılan sosyal sınıfı diğer gruba göre farklı kavramsallaştırabilmektedir. Araştırma sektörüne bakıldığında şu anda üzerinde fikir birliği sağlanmış tek standart, sosyal sınıflara verilen A, B, C1, C2, D ve E isimleridir. Bu da İngiltere'deki Reklamcılar Enstitüsü (Institute of Practitioners in Advertising, IPA) tarafından geliştirilmiş bir sınıflamadır. En basit anlamda "A" en yüksek gelir grubunu "E", ise en düşük gelir grubunu temsil etmektedir. Fakat Türkiye'de araştırma sektörüne bakıldığı zaman bu sözkonusu sosyal sınıfların tam olarak kimleri temsil ettiği veya bu grupların nasıl belirlendiğine yönelik geniş tabanlı bir fikir birliği yoktur. Şu anda Türkiye'de pazarlama, reklam, medya ve araştırma sektörü oldukça fazla önem kazanmıştır. Ayrıca iki önemli ortak araştırma olan TV İzleme ve Basın Okunurluluk araştırmalarına ek olarak 2004 yılı içersinde Radyo Dinlenirliliği ve Açık Hava Reklamlarının Ölçüm (outdoor) araştırmaları da veri üretmeye başlayacaktır. Bu aşamada sektör, sosyoekonomik statü ölçümüne yönelik kavramların tanımlanmasına ve sosyoekonomik indekslere yönelik standartların çıkarılmasına ihtiyaç duymaktadır.

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

2. AMAÇ

Bu araştırmanın öncelikli amacı, Türkiye'de sektörde yaşanan sosyoekonomik statü veya sınıf ölçümlerine yönelik kavram karmaşasını akademik platforma taşıyarak çözmeye ve buna bağlı olarak, bu konudaki literatürü baz alan yeni bir sosyoekonomik statü ölçeği geliştirip önermektir. Literatür incelendiği zaman sosyoekonomik statü ölçümüne yönelik çalışmaların en yoğun şekilde uygulandığı iki ülke göze çarpmaktadır. Bunlar Amerika ve İngiltere'dir. Bu ülkelerde yapılan çalışmalara bakıldığı zaman oldukça fazla sosyoekonomik statü indeksi üretildiği görülmektedir. Bu indeksler sosyolojik araştırmalarda, pazarlama, reklam, medya araştırmalarında ve diğer alanlarda yoğun şekilde kullanılmaktadır. Fakat sosyoekonomik statü indeksleri araştırma hedefleri doğrultusunda seçilmekte ve geliştirilmektedir. Ayrıca bu indeksler araştırma hedefleri doğrultusunda kullanıldığı için kavramsallaştırılmaları konusunda da çok büyük sorunlar yaşanmamaktadır çünkü belirli bir bilgi birikimi üzerine yapılandırılmaktadırlar. Bununla birlikte bu indekslerinde çeşitli sorunları olduğu da vurgulanmaktadır. Literatür incelendiğinde hiçbir indeksin kusursuz olmadığı açıktır. Bu ülkelerde tartışılan konular daha çok bu sosyoekonomik indekslerin işleyişi ile ilgili problemdir. Sözgelimi sınıf ölçümünün genellikle mesleki sınıf kategorilerini aile/haneye uygulama ve "erkeği" hanenin reisi olarak ele alma eğiliminde olmalarından dolayı ailedeki diğer fertlerin ve özellikle kadınların görmezden gelindiği gibi problemler tartışılmaktadır. Türkiye'de durum farklıdır çünkü sosyoekonomik statü ölçümüne yönelik temel kavramların tam olarak bilinmemesi ve sektörde çalışanların bu konuyla bağlantılı bilgi birikimine uzak olmaları konuyu daha da karmaşık hale getirmekte ve bir belirsizlik ortamı yaratmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmadaki asıl amaç sosyoekonomik statü ölçümünün arkasında yatan bilgi birikimini ortaya koymak, bu bilgilerin ışığında akademik platformda bir indeks geliştirmeye çalışmaktır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, AGB Anadolu şirketinin 2002 ve 2003 yılında Türkiye çapında uyguladığı Kurucu Anket (Establishment Survey) çalışmalarından elde edilen veriler kullanılacaktır. AGB Anadolu şirketi Türkiye'de televizyon izleme araştırmalarını gerçekleştiren bir firmadır. AGB Anadolu ölçümlerini 2003 itibariyle 21 ilde 1952 haneyi kapsayan bir panel üzerinden gerçekleştirmektedir. Panele yönelik televizyon, kanal, sahiplik ve benzeri bilgilerin güncellenmesi ve panele yeni haneler bulmak için her sene AGB Anadolu şirketi Kurucu Anket uygulamasını gerçekleştirmektedir. Başka bir deyişle bu çalışmanın temel amacı, bir veri tabanı oluşturmak ve bu veri tabanından hareketle cihaz takılacak hanelerin belirlenmesidir. Araştırmada 2002 yılındaki Kurucu ankete yönelik verinin tamamı kullanılırken, 2003 yılındaki Kurucu Ankete yönelik verinin belirli bir kısmı kullanılacaktır, çünkü bu anket çalışması Kasım 2003 tarihi itibariyle halen devam etmektedir.

AGB Anadolu verileri yüzyüze anket yöntemi ile toplanmaktadır ve yürütülen çalışma tanımlayıcı bir araştırmadır.

Tez çalışmasında, AGB Anadolu tarafından uygulanan 2002 ve 2003 anketlerinin sadece hane ve hanede yaşayan bireylerle ilgili verileri kullanılacaktır.

Tez çalışmasında, bu veriler, öncellikle literatürde sosyoekonomik statü indekslerine yönelik öne çıkan, "kadın temsiliyeti" ve "indekslerin uygulanmasında hane reisinin veya haneye en çok gelir getiren kişinin seçilmesi" konularının Türkiye'de kullanılan ölçeklere yansımasını incelemekte ve ardından sosyoekonomik statü indeksinin unsurları arasındaki ilişkinin anlamlılığını ispatlamak için kullanılacaktır. Son olarak 2003 verisi yeni bir sosyoekonomik statü indeksinin geliştirilmesi için kullanılacaktır.

3.2. Evren ve Örneklem

AGB Anadolu şirketi tarafından 2002 yılı Kurucu Anketine yönelik araştırma evreninin, 1990 ve 1997 Devlet İstatistik Enstitüsü nüfus tespiti sonuçlarına dayalı 2001 yılı nüfus projeksiyonlarına göre tanımlanmış 20.000 ve

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

üzeri nüfusun yaşadığı kentsel Türkiye olduğu bildirilmiştir. 2003 yılı Kurucu Anketine yönelik araştırma evreninin ise 1990 ve 2000 yılı DİE nüfus sayımı sonuçlarına dayalı 2002 nüfus projeksiyonlarına göre tanımlanmış 20.000 ve üzeri nüfusun yaşadığı kentsel Türkiye olduğu vurgulanmıştır. Ölçüm cihazları hanelere takıldığı için örneklem birimi hane olarak alınmaktadır.

AGB Anadolu şirketinin bildirdiğine göre 2002 ve 2003 yıllarına ait Kurucu Anket çalışmalarında benzer örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örnekleme yöntemi tesadüfi tabakalı örneklemedir. Tabakalama; bölge sınırları, nüfus grupları ve il grupları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.[588]

Kullanılan örnekleme yöntemini 5 aşamada özetlemek mümkündür;

İlk aşamada, Türkiye, Devlet İstatistik Enstitüsü'nün belirlemiş olduğu beş coğrafik bölgeye bölünmüştür.

İkinci aşamada, her bir bölgeyi temsil edecek illerin seçimi yapılmıştır. Seçilecek illerden elde edilen verinin bölgeleri temsil edebilmesi için, her bölgede ayrı ayrı küme analizi uygulanmıştır. Küme analizinde, 2000 yılında ACNielsen araştırma şirketi tarafından ortaya konan ve TİAK (Televizyon İzleme Araştırmaları Kurulu) tarafından onaylanmış olan üç nüfus değişkeni baz alınmıştır: (a) net göç, (b) hane başına tüketilen elektrik miktarı ve (c) okur yazarlık oranı. (Bu değişkenlerin, nüfusa yönelik bir dizi değişkenin incelenmesi sonucu, diğer değişkenlerle korelasyonu yüksek, ancak birbirinden farklı olanların saptanmasıyla belirlendiği vurgulanmaktadır.)

Üçüncü aşamada, tanımlanan değişkenler bazında birbirine benzeyen iller aynı kümelerde toplanmış, oluşan bu homojen kümelerden, her kümeyi temsilen birer il tesadüfi olarak seçilmiştir. En büyük 5 il (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana) başka bir il ile benzerlik taşımayacakları için küme analizinin dışında bırakılmıştır. Küme analizlerinin sonucunda örneklemde kullanılmak üzere seçilen iller şöyledir;

1. Bölge: İstanbul, Bursa, İzmir, Kocaeli, Denizli, Balıkesir,
2. Bölge: Antalya, Gaziantep, Muğla, Adana,
3. Bölge: Eskişehir, Ankara, Kayseri, Konya,
4. Bölge: Zonguldak, Trabzon, Samsun,

---

[588] **Örnekleme Modeli Raporu** (İstanbul: AGB Anadolu, 2002), s. 1

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

5. Bölge: Erzurum, Van, Elazığ ve Malatya'dır

Dördüncü aşamada, seçilen iller iki gruba ayrılmıştır:

1) İl merkezi (DİE tarafından tanımlanan merkez ilçeler ve nüfusu 100.000 kişinin üzerinde olan yerleşim yerleri)
2) İlçe (nüfusu 20,000 ile 100.000 arasında olan yerleşim yerleri)

Örneklemede il merkezlerinin tamamı, ilçelerinden ise bir tanesi tesadüfi olarak seçilmiştir

Beşinci aşamada, merkez ve ilçe bölgeleri DİE tarafından kümeleme örneklemesi ile kümelenmiş ve belirli sayıda küme tesadüfi olarak seçilerek anketler uygulanmıştır. Bu süreci açıklamak gerekirse; DİE sözkonusu merkez ve ilçe bölgeleri küme örneklemesi ile 100'er hanelik bloklara ayırmakta, bunların içinden rastgele seçim yaparak AGB Anadolu'ya bildirmektedir. Başka bir deyişle hangi ilçenin veya ilin hangi bloğunda anket uygulamasının yapılacağı, Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından merkezi olarak belirlenmektedir.

Altıncı aşamada ise seçilen bloklarda sistematik örneklem uygulanarak hanelerde anket çalışması gerçekleştirilmektedir. Hane seçiminde uygulanan bu sistematik örneklem uygulaması kısaca şöyledir; Bloğun içerdiği sokak, bina ve hane yapısına göre öncelikle blokta yer alan sokak yapısı incelenmekte, birden fazla sokak içeriyorsa alfabetik sıraya göre önde olan sokaktan çalışmaya başlanmaktadır. Belirlenen sokağın giriş yönünde (düşük numaralı binaların bulunduğu yön) sağdaki en düşük numaralı binadan uygulamaya başlanmaktadır. Binalardaki haneler (hane numarası) binanın en üst katından başlamak kaydı ile "hane seçim tablosu" olarak adlandırılan bir forma işlenmektedir. Hane seçiminde bloktaki mevcut hane sayısının belirli bir sayıya (bu sayı 2002'de 15, 2003'de ise 10'dur) bölünmesi ile "atlama katsayısı" belirlenmekte ve hane seçim tablosunda bu atlama katsayısına denk gelen hanelerle anket uygulaması gerçekleştirilmektedir.

2002 yılında uygulanan Kurucu Anket çalışmasında örneklem sayısı 25.880 hanedir. 2003 yılında uygulanan ve Kasım 2003 tarihi itibariyle süren Kurucu Anket çalışmasında örneklem olarak 26.800 hane belirlenmiştir.

3.3. Veriler ve Toplanması

AGB Anadolu tarafından uygulanan 2002 ve 2003 yılındaki Kurucu Anket çalışmalarındaki veriler yüz yüze anket yöntemi ile toplanmıştır. Yüz yüze anket yöntemi sayısal bir araştırmadır.

Tez çalışmasında kullanılmak üzere 2002 ve 2003 yıllarında uygulanan Kurucu Anket çalışmalarındaki hane ve kişi bilgileri ile ilgili veriler ele alınmıştır.

2002 yılı ve 2003 yılı anket formlarındaki hane ve kişi bilgilerine yönelik sorulara genel anlamda bakıldığında; öncellikle hanede yaşayan kişilerin ailedeki konumu, cinsiyetleri, yaşları, eğitim ve çalışma durumları hakkında sorular sorulmaktadır. Bu soruların ardından hanedeki sahiplikler ilgili sorular yer almaktadır. Bu bölümlerde ayrıca hane en çok gelir getiren kişinin kim olduğu, hanede alışverişten sorumlu kişinin kim olduğu, oturulan veya ikinci evin sahiplik durumu ve benzeri sorular da yer almaktadır. Tez çalışmasında bu sorulardan elde edilen veriler kullanılmış, anketlerdeki diğer soruların verileri alınmamış ve kullanılmamıştır. 2002 yılı Kurucu Anketi'nin "Hane Halkı Formu" I. Bölümünden 1., 3., 4. ve 5. sorular, "Hane Halkı Formu" II. Bölümünden, 7. ve 9. sorular, "Haneye İlişkin Diğer Sorular" bölümünden ise 1., 2., 3., 4., ve 5. sorularla ilgili veriler alınmıştır. Ayrıca S13. kodlu sorunun verisi de tez çalışmasında kullanılmıştır. 2003 yılı Kurucu Anketi'nin "Hane Halkı Formu" I. Bölümden 1., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 11., 12., 13. ve 14. sorular, "Hane Halkı Formu" II. Bölümden 3. soru, "Haneye İlişkin Diğer Sorular" bölümünden ise 3., 5., 6. ve 9. sorularla ilgili veriler alınmıştır.

2002 Kurucu Anketinde hane halkı soruları ve haneye ilişkin diğer soruların türleri ve ölçüm düzeylerine bakıldığında; Hanede kaç kişi yaşadığı ve kişilerin yaşları açık uçlu toplanmıştır ve ölçüm düzeyi oranlıdır. Ayrıca sahip olunan araba adeti ile ilgili bilgi açık uçlu toplanmıştır ve ölçüm düzeyi oranlıdır. Kişilerin eğitim durumları ilgili soru kapalı uçludur ve ölçüm düzeyi sıralamalıdır. Bunların dışında kalan ve tez çalışmasında değerlendirilen soruların tamamı kapalı uçludur ve ölçüm düzeyleri sınıflamalıdır.

2003 Kurucu Anket'indeki hane halkı sorularına ve haneye ilişkin diğer sorulara bu tez çalışmasında kullanılmak üzere farklı soruların eklenmiştir. 2003 yılı Kurucu Anketine 2002 yılından farklı olarak lisans ve lisans üstü eğitimlerde mezun olunan bölümün ismi, eğitime harcanan yıl sayısı, ve görüşülen kişinin oturulan sokağın düzeyini nasıl değerlendirdiği ile ilgili sorular eklenmiştir (anket uygulama aşamasında olduğu için bu soru ile ilgili veri üretilmemiş, dolayısıyla tez çalışmasında kullanılmamıştır) Ayrıca hanedeki sahipliklerle ilgi sorudaki eşyaların sayısı arttırılmıştır. Anketteki soruların türü ve ölçüm düzeylerine yönelik olarak hanede kaç kişi yaşadığı, yaş ve eğitime harcanan yıl sorusu açık uçludur ve ölçüm düzeyleri oranlıdır. Ayrıca sahip olunan araba ve cep telefonu adetine ilişkin sorular açık uçludur ve ölçüm seviyesi oranlıdır. Eğitim durumu ile ilgili soru kapalı uçludur ve ölçüm düzeyi sıralamalıdır. Bunların dışında kalan ve tez çalışmasında değerlendirilen soruların tamamı kapalı uçludur ve ölçüm düzeyleri sınıflamalıdır.

2003 Kurucu Anketin'e yeni eklenen soruların dışında gene tez çalışmasına yönelik çeşitli soruların kategorileri de genişletilmiştir. Bunlar "Çalışma Durumu" altında yer alan, İş arayan işsiz, İş aramayan işsiz, Emekli çalışan, Kendi başına çalışan (iş yerinde çalışan), Kendi başına çalışan (iş yeri olmadan çalışan), Memur (uzman), Memur (uzman olmayan), İşçi (vasıflı), İşçi (vasıfsız) kategorileridir.

3.4. Verilerin Analizi ve Yorumlanması

AGB Anadolu şirketinden 2002 ve 2003 yılı Kurucu Anketlerine yönelik veriler tez çalışmasında kullanılmak üzere alındıktan sonra veriler temizlenmiş ve özellikle öğrenci evleri veriden çıkartılmıştır. Öğrenci evlerinin veriden çıkartılmasındaki amaç bu hanelerdeki sahiplik bilgilerinin gerçeği yansıtmaması ve bu evlerin geleneksel hane yapısına tanımına uygun olmamasıdır.

Bu işlemler yapıldıktan sonra; 2002 yılı Kurucu Anketi'ne yönelik tez çalışmasında kullanılacak veri sayısı toplam 21 ilde 25.652 hane ve 104.022 birey olarak belirlenmiştir. 2003 yılı Kurucu Anketi'ne yönelik olarak da toplam 6 ilde 6586 hane ve 26.412 kişinin verisi tez çalışmasında kullanılmıştır.

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

Tez çalışmasında verilerin analizi 3 aşamada gerçekleştirilmiştir.

İlk aşamada 2002 ve 2003 yılına yönelik tanımlayıcı istatistikler frekans ve çapraz tablolar şeklinde verilmiştir. Bu aşamada verilen bilgilerin büyük bölümü sosyoekonomik statü indekslerinin geliştirilmesinde kullanılan eğitim, meslek ve sahiplik bilgilerini içermektedir. Bu aşamanın sonunda literatürde tartışılan, "indekslerde kadın temsiliyeti" ve "indekslerin uygulanmasında hane reisinin veya haneye en çok gelir getiren kişinin seçilmesi" konularının Türkiye'de kullanılan ölçekler açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

Verinin analizine yönelik ikinci aşamada, sosyoekonomik statü indekslerinin yapılandırılmasında kullanılan ve literatürde yoğun bir şekilde değinilen meslek, eğitim ve sahiplik unsurları arasındaki ilişki istatistiki anlamlılık ve ilişki testleri ile ispatlanmaya çalışılmıştır. Bu aşamada eldeki verilerin ölçüm seviyesine uygun istatistiki anlam ve ilişki testleri seçilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiki anlamda ispatlanmaya çalışılmasındaki amaç, tez çalışmasında geliştirilen yeni sosyoekonomik statü indeksine akademik anlamda bir geçerlilik sağlamaktır.

Üçüncü aşamada ise, 2003 anket verisinde haneye ve hanedeki bireylere yönelik toplanan yeni bilgilerin ışığında, AGB Anadolu şirketinin 1995 yılından bugüne kadar kullandığı sosyoekonomik statü indeksi, ACNielsen şirketinin ortaya koyduğu indeks yapılandırma süreci göz önünde bulundurularak geliştirilmeye ve farklı değişkenler içeren yeni bir sosyoekonomik indeks biçimine getirilmeye çalışılmış ve model olarak önerilmiştir. Bu geliştirilen yeni sosyoekonomik statü indeksi 2002 verisi ile karşılaştırılmış ve geçerliliği test edilmiştir. Ayrıca 2003 verisindeki hane ve haneye ilişkin eklenen yeni meslek kategorilerinin, geliştirilen indekste anlamlı bir şekilde farklılaşıp farlılaşmadığı da kontrol edilmiştir.

Tez çalışmasında verilere yönelik analizlerin tamamı SPSS (Statistical Package for Social Sciences) versiyon 11.5'da gerçekleştirilmiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM
ARAŞTIRMA SONUÇLARI

Verilere yönelik analiz sonuçları önceki bölümde ifade edildiği gibi 3 aşamada ortaya konmuştur. İlk aşama tanımlayıcı istatistiki bilgilerin verilmesi, ikinci aşama, sosyoekonomik statü indekslerinde kullanılan değişkenlerin arasındaki ilişkinin istatistiki anlamda ispatlanması ve üçüncü aşama ise 2003 verilerini temel alan ve farklı değişkenler içeren yeni bir sosyoekonomik statü indeksinin geliştirilme sürecinden oluşmaktadır. Birinci ve ikinci aşamada 2002 ve 2003 verileri ayrı ayrı incelenmiş ve analiz sonuçlarına yönelik yorumlar her bölüme ait sonuç kısmında verilmiştir.

1. 2002 ve 2003 VERİLERİNE YÖNELİK TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

2002 ve 2003 verisine yönelik tanımlayıcı istatistikler frekans ve çapraz tablolar şeklinde verilmiştir. Burada verilen frekans ve çapraz tablolar sosyoekonomik statü indekslerinin hesaplanmasında kullanılan genel meslek, eğitim ve sahiplik bilgilerini içermektedir.

Öncelikle 2002 ve 2003 verisine yönelik hane ve kişi bazında il dağılımları verilmiştir. Bunun ardından sosyoekonomik statü indeksleri açısından belirleyici olan ve literatüre bakıldığında yoğun şekilde kullanılan aile reisi ve haneye en çok gelir getiren kişilere yönelik cinsiyet, eğitim, meslek ve haneye en çok gelir getiren kişilerin hanedeki konumları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bunun devamında aile reisi ve haneye en çok gelir getiren kişilere yönelik bilgilerin tez çalışması açısından önemli olan çapraz tabloları alınmıştır. Bunlar cinsiyet ve meslek çapraz tablolarıdır. Son olarak sahipliklerle ilgili frekans tabloları verilmiştir.

1.1. 2002 Verisine Yönelik Frekans ve Çapraz Tablolar

Tablo 57 Hane ve Birey Bazında İl Dağılımı (2002)

İller	Hane Bazında		Kişi Bazında	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Adana	1081	4,21	4548	4,37
Ankara	2279	8,88	8620	8,29
Antalya	842	3,28	3020	2,90
Balıkesir	807	3,15	2609	2,51
Bursa	1063	4,14	3948	3,80
Denizli	908	3,54	3200	3,08
Elazığ	1002	3,91	4472	4,30
Erzurum	793	3,09	4175	4,01
Eskişehir	927	3,61	3239	3,11
Gaziantep	1072	4,18	5065	4,87
İstanbul	5164	20,13	19996	19,22
İzmir	1523	5,94	5693	5,47
Kayseri	907	3,54	3778	3,63
Kocaeli	516	2,01	1993	1,92
Konya	648	2,53	2530	2,43
Malatya	1346	5,25	6202	5,96
Muğla	841	3,28	2786	2,68
Samsun	1201	4,68	5035	4,84
Trabzon	790	3,08	3192	3,07
Van	1142	4,45	6796	6,53
Zonguldak	800	3,12	3125	3,00
TOPLAM	**25652**	**100**	**104022**	**100**

Tablo 58 Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Cinsiyet Dağılımı (2002)

Cinsiyet	Aile Reisi		En Çok Gelir Getiren	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Erkek	23240	90,60	23193	90,41
Kadın	2412	9,40	2459	9,59
TOPLAM	**25652**	**100**	**25652**	**100**

Tablo 59 Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Eğitim Durumu (2002)

Eğitim	Aile Reisi		En Çok Gelir Getiren	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Okul bitirmemiş	2622	10,22	2154	8,40
İlkokul	11142	43,44	11009	42,92
Ortaokul	3306	12,89	3402	13,26
Lise	5352	20,86	5668	22,10
Üniversite	2966	11,56	3133	12,21
Lisans üstü	264	1,03	286	1,11
TOPLAM	**25652**	**100**	**25652**	**100**

Tablo 60 Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Meslek Dağılımı (2002)

Meslek	Aile Reisi		En Çok Gelir Getiren	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Ev kadını	1565	6,10	970	3,78
Emekli	5815	22,67	5721	22,30
Eğitimle kazanılmış serbest meslek	179	0,70	190	0,74
İşveren (1-5 işçi çalıştıran)	1559	6,08	1617	6,30
İşveren (6+ işçi çalıştıran)	343	1,34	343	1,34
Kendi başına çalışan	3650	14,23	3762	14,67
Masabaşı yönetici (1-5 kişiden sorumlu)	308	1,20	360	1,40
Masabaşı yönetici (6+ kişiden sorumlu)	465	1,81	494	1,93
Memur	2894	11,28	3165	12,34
İşçi	6775	26,41	7571	29,51
Çiftçi (0-1 işçi çalıştıran)	420	1,64	411	1,60
Çiftçi (2+ işçi çalıştıran)	43	0,17	43	0,17
İşsiz	1636	6,38	1005	3,92
TOPLAM	**25652**	**100**	**25652**	**100**

Tablo 61 En Çok Gelir Getiren Kişinin Hanedeki Konumu (2002)

Konum	Frekans	Yüzde
Evin reisi	23727	92,50
Aile reisinin eşi	405	1,58
Aile reisinin çocuğu	1296	5,05
Aile reisinin anne/babası	83	0,32
Aile reisinin akrabası	126	0,49
Akraba olmayan diğer kişi	15	0,06
TOPLAM	**25652**	**100**

Tablo 62 Aile Reisinin Cinsiyet ve Meslek Çapraz Tablosu (2002)

Meslek		Cinsiyet		
		Erkek	Kadın	TOPLAM
Ev Kadını	Frekans	0	1565	1565
	Yüzde	0	100	100
Emekli	Frekans	5335	480	5815
	Yüzde	91,75	8,25	100
İşsiz	Frekans	1581	55	1636
	Yüzde	96,64	3,36	100
Çiftçi (0-1 İşçi Çalıştıran)	Frekans	413	7	420
	Yüzde	98,33	1,67	100
Çiftçi (2+ İşçi Çalıştıran)	Frekans	42	1	43
	Yüzde	97,67	2,33	100
Kendi Başına Çalışan	Frekans	3608	42	3650
	Yüzde	98,85	1,15	100
İşveren (1-5 İşçi Çalıştıran)	Frekans	1546	13	1559
	Yüzde	99,17	0,83	100
İşveren (6+ İşçi Çalıştıran)	Frekans	340	3	343
	Yüzde	99,13	0,87	100
Eğitimle Kazanılmış Serbest Meslek	Frekans	175	4	179
	Yüzde	97,77	2,23	100
Masabaşı Yönetici (1-5 Kişiden Sorumlu)	Frekans	301	7	308
	Yüzde	97,73	2,27	100
Masabaşı Yönetici (6+ Kişiden Sorumlu)	Frekans	455	10	465
	Yüzde	97,85	2,15	100
Memur	Frekans	2766	128	2894
	Yüzde	95,58	4,42	100
İşçi	Frekans	6678	97	6775
	Yüzde	98,57	1,43	100
TOPLAM	Frekans	23240	2412	25652
	Yüzde	90,60	9,40	100

Tablo 63 En Çok Gelir Getiren Kişinin Cinsiyet ve Meslek Çapraz Tablosu (2002)

Meslek		Cinsiyet		
		Erkek	Kadın	TOPLAM
Ev Kadını	Frekans	0	970	970
	Yüzde	0	100	100
Emekli	Frekans	5167	554	5721
	Yüzde	90,32	9,68	100
İşsiz	Frekans	961	44	1005
	Yüzde	95,62	4,38	100
Çiftçi (0-1 İşçi Çalıştıran)	Frekans	402	9	411
	Yüzde	97,81	2,19	100
Çiftçi (2+ İşçi Çalıştıran)	Frekans	42	1	43
	Yüzde	97,67	2,33	100
Kendi Başına Çalışan	Frekans	3694	68	3762
	Yüzde	98,19	1,81	100
İşveren (1-5 İşçi Çalıştıran)	Frekans	1595	22	1617
	Yüzde	98,64	1,36	100
İşveren (6+ İşçi Çalıştıran)	Frekans	339	4	343
	Yüzde	98,83	1,17	100
Eğitimle Kazanılmış Serbest Meslek	Frekans	180	10	190
	Yüzde	94,74	5,26	100
Masabaşı Yönetici (1-5 Kişiden Sorumlu)	Frekans	323	37	360
	Yüzde	89,72	10,28	100
Masabaşı Yönetici (6+ Kişiden Sorumlu)	Frekans	472	22	494
	Yüzde	95,55	4,45	100
Memur	Frekans	2806	359	3165
	Yüzde	88,66	11,34	100
İşçi	Frekans	7212	359	7571
	Yüzde	95,26	4,74	100
TOPLAM	Frekans	23193	2459	25652
	Yüzde	90,41	9,59	100

Tablo 64 Sahiplik Dağılımı (2002)

	Evet		Hayır	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Buzdolabı	25170	98,12	482	1,88
Elektrikli süpürge	23232	90,57	2420	9,43
Telefon	22696	88,48	2956	11,52
Tam otomatik çamaşır makinesi	22597	88,09	3055	11,91
Radyo	18309	71,37	7343	28,63
Ocaklı fırın	17526	68,32	8126	31,68
Normal buzdolabı	16738	65,25	8914	34,75
Cep telefonu	15961	62,22	9691	37,78
Fotoğraf makinesi	11248	43,85	14404	56,15
Araba	8623	33,62	17029	66,38
No-frost buzdolabı	8432	32,87	17220	67,13
Bulaşık makinesi	7590	29,59	18062	70,41
Müzik seti	6933	27,03	18719	72,97
VCD	4697	18,31	20955	81,69
Video	3254	12,69	22398	87,31
Bilgisayar	2830	11,03	22822	88,97
Normal çamaşır makinesi	1751	6,83	23901	93,17
Mikrodalga fırın	1488	5,80	24164	94,20
Klima	779	3,04	24873	96,96
Kamera	748	2,92	24904	97,08
DVD	420	1,64	25232	98,36

1.2. 2003 Verisine Yönelik Frekans ve Çapraz Tablolar

Tablo 65 Hane ve Birey Bazında İl Dağılımı (2003)

İller	Hane Bazında		Kişi Bazında	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Adana	1035	15,72	4430	16,77
Elazığ	1155	17,54	5015	18,99
Eskişehir	1323	20,09	4532	17,16
Kayseri	751	11,40	3086	11,68
Malatya	1542	23,41	6433	24,36
Zonguldak	780	11,84	2916	11,04
TOPLAM	**6586**	**100**	**26412**	**100**

Ankara Üniversitesi
Kütüphane

Tablo 66 Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Cinsiyet Dağılımı (2003)

Cinsiyet	Aile Reisi		En Çok Gelir Getiren	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Erkek	6005	91,18	6012	91,28
Kadın	581	8,82	574	8,72
TOPLAM	**6586**	**100**	**6586**	**100**

Tablo 67 Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Eğitim Durumu (2003)

Eğitim	Aile Reisi		En Çok Gelir Getiren	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Okul bitirmemiş	887	13,47	814	12,36
İlkokul	2645	40,16	2585	39,25
Ortaokul	1012	15,37	1040	15,79
Lise	1337	20,30	1393	21,15
Yüksekokul önlisans (2 yıllık)	227	3,45	246	3,74
Yüksekokul lisans (4 yıllık)	433	6,57	462	7,01
Lisans üstü	45	0,68	46	0,70
TOPLAM	**6586**	**100**	**6586**	**100**

Tablo 68 Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Eğitime Harcanan Yıl (2003)

Eğitim Yılı	Aile Reisi		En Çok Gelir Getiren	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
0 yıl	764	11,60	699	10,61
1-4 yıl	112	1,70	105	1,59
5 yıl	2471	37,52	2412	36,62
6-7 yıl	169	2,57	169	2,57
8 yıl	914	13,88	935	14,20
9-10 yıl	114	1,73	119	1,81
11 yıl	1271	19,30	1328	20,16
12-14 yıl	280	4,25	297	4,51
15 yıl	411	6,24	440	6,68
16 yıl ve üzeri	80	1,21	82	1,25
TOPLAM	**6586**	**100**	**6586**	**100**

Tablo 69 Aile Reisi ve Haneye En Çok Gelir Getiren Kişi Bazında Meslek Dağılımı (2003)

Meslek	Aile Reisi		En Çok Gelir Getiren	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Ev kadını	376	5,71	272	4,13
İş arayan işsiz	401	6,09	348	5,28
İş aramayan işsiz	151	2,29	131	1,99
Emekli	1714	26,02	1687	25,61
Emekli çalışan	164	2,49	164	2,49
Çiftçi (0-1 işçi çalıştıran)	47	0,71	47	0,71
Çiftçi (2 ve daha fazla işçi çalıştıran)	13	0,20	13	0,20
Kendi başına çalışan (işyerinde çalışan)	409	6,21	421	6,39
Kendi başına çalışan (İşyeri olmadan çalışan)	254	3,86	261	3,96
İşveren (1-5 arası çalışanı olan)	332	5,04	342	5,19
İşveren (6 veya daha fazla çalışanı olan)	51	0,77	51	0,77
Serbest meslek (en fazla 1 çalışanı olan)	34	0,52	33	0,50
Yönetici (1-5 arası kişiden sorumlu olan)	56	0,85	58	0,88
Yönetici (6 veya daha fazla kişiden sorumlu)	78	1,18	83	1,26
Memur (uzman)	575	8,73	621	9,43
Memur (uzman olmayan)	149	2,26	159	2,41
İşçi (vasıflı)	1055	16,02	1108	16,82
İşçi (vasıfsız)	727	11,04	787	11,95
TOPLAM	**6586**	**100**	**6586**	**100**

Tablo 70 Haneye En Çok Gelir Getiren Kişinin Hanedeki Konumu (2003)

Konum	En Çok Gelir Getiren	
	Frekans	Yüzde
Evin reisi	6315	95,89
Aile reisinin eşi	50	0,76
Aile reisinin çocuğu	191	2,90
Aile reisinin anne/babası	7	0,11
Aile reisinin akrabası	19	0,29
Akraba olmayan diğer kişi	4	0,06
TOPLAM	**6586**	**100**

Tablo 71 Aile Reisinin Cinsiyet ve Meslek Çapraz Tablosu (2003)

Meslek		Cinsiyet		
		Erkek	Kadın	TOPLAM
Ev kadını	Frekans	0	376	376
	Yüzde	0	100	100
İş arayan işsiz	Frekans	395	6	401
	Yüzde	98,50	1,50	100
İş aramayan işsiz	Frekans	147	4	151
	Yüzde	97,35	2,65	100
Emekli	Frekans	1567	147	1714
	Yüzde	91,42	8,58	100
Emekli çalışan	Frekans	163	1	164
	Yüzde	99,39	0,61	100
Çiftçi (0-1 işçi çalıştıran)	Frekans	47	0	47
	Yüzde	100	0	100
Çiftçi (2 ve daha fazla işçi çalıştıran)	Frekans	12	1	13
	Yüzde	92,31	7,69	100
Kendi başına çalışan (işyerinde çalışan)	Frekans	406	3	409
	Yüzde	99,27	0,73	100
Kendi başına çalışan (İşyeri olmadan çalışan)	Frekans	252	2	254
	Yüzde	99,21	0,79	100
İşveren (1-5 arası çalışanı olan)	Frekans	332	0	332
	Yüzde	100	0	100
İşveren (6 veya daha fazla çalışanı olan)	Frekans	51	0	51
	Yüzde	100	0	100
Serbest meslek (en fazla 1 çalışanı olan)	Frekans	33	1	34
	Yüzde	97,06	2,94	100
Yönetici (1-5 arası kişiden sorumlu olan)	Frekans	54	2	56
	Yüzde	96,43	3,57	100
Yönetici (6 veya daha fazla kişiden sorumlu)	Frekans	76	2	78
	Yüzde	97	3	100
Memur (uzman)	Frekans	558	17	575
	Yüzde	97	2,96	100
Memur (uzman olmayan)	Frekans	147	2	149
	Yüzde	99	1,34	100
İşçi (vasıflı)	Frekans	1053	2	1055
	Yüzde	99,81	0,19	100
İşçi (vasıfsız)	Frekans	712	15	727
	Yüzde	97,94	2,06	100
TOPLAM	Frekans	6005	581	6586
	Yüzde	91,18	8,82	100

Tablo 72 En Çok Gelir Getiren Kişinin Cinsiyet ve Meslek Çapraz Tablosu (2003)

Meslek		Cinsiyet		
		Erkek	Kadın	TOPLAM
Ev kadını	Frekans	0	272	272
	Yüzde	0	100	100
İş arayan işsiz	Frekans	342	6	348
	Yüzde	98,28	1,72	100
İş aramayan işsiz	Frekans	128	3	131
	Yüzde	97,71	2,29	100
Emekli	Frekans	1538	149	1687
	Yüzde	91,17	8,83	100
Emekli çalışan	Frekans	163	1	164
	Yüzde	99,39	0,61	100
Çiftçi (0-1 işçi çalıştıran)	Frekans	47	0	47
	Yüzde	100	0	100
Çiftçi (2 ve daha fazla işçi çalıştıran)	Frekans	12	1	13
	Yüzde	92,31	7,69	100
Kendi başına çalışan (işyerinde çalışan)	Frekans	416	5	421
	Yüzde	98,81	1,19	100
Kendi başına çalışan (İşyeri olmadan çalışan)	Frekans	259	2	261
	Yüzde	99,23	0,77	100
İşveren (1-5 arası çalışanı olan)	Frekans	340	2	342
	Yüzde	99,42	0,58	100
İşveren (6 veya daha fazla çalışanı olan)	Frekans	51	0	51
	Yüzde	100	0	100
Serbest meslek (en fazla 1 çalışanı olan)	Frekans	32	1	33
	Yüzde	96,97	3,03	100
Yönetici (1-5 arası kişiden sorumlu olan)	Frekans	54	4	58
	Yüzde	93,10	6,90	100
Yönetici (6 veya daha fazla kişiden sorumlu)	Frekans	78	5	83
	Yüzde	94	6	100
Memur (uzman)	Frekans	563	58	621
	Yüzde	91	9,34	100
Memur (uzman olmayan)	Frekans	147	12	159
	Yüzde	92	7,55	100
İşçi (vasıflı)	Frekans	1090	18	1108
	Yüzde	98,38	1,62	100
İşçi (vasıfsız)	Frekans	752	35	787
	Yüzde	95,55	4,45	100
TOPLAM	Frekans	6012	574	6586
	Yüzde	91,28	8,72	100

Tablo 73 Sahiplik Dağılımı (2003)

	Evet		Hayır	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Buzdolabı	6493	98,59	93	1,41
Ütü	6186	93,93	400	6,07
Otomatik çamaşır makinesi	5861	88,99	725	11,01
Elektrikli süpürge	5655	85,86	931	14,14
Normal telefon	5349	81,22	1237	18,78
Radyo	5009	76,06	1577	23,94
Ocaklı fırın	4537	68,89	2049	31,11
Eskitip buzdolabı	4526	68,72	2060	31,28
Saç kurutma makinesi	4465	67,80	2121	32,20
Cep telefonu	4160	63,16	2426	36,84
Fotoğraf makinesi	2455	37,28	4131	62,72
Basit fotoğraf makinesi	2166	32,89	4420	67,11
Buzdolabı (no-frost)	1967	29,87	4619	70,13
Araba	1840	27,94	4746	72,06
VCD Oynatıcı	1616	24,54	4970	75,46
Bulaşık makinesi	1366	20,74	5220	79,26
Müzik seti (CD çaları olan)	1365	20,73	5221	79,27
Su ısıtıcı	1073	16,29	5513	83,71
Kahve makinesi	636	9,66	5950	90,34
Eskitip çamaşır makinesi	601	9,13	5985	90,87
Bilgisayar	590	8,96	5996	91,04
Telsiz telefon	527	8,00	6059	92,00
İkinci ev	483	7,33	6103	92,67
Video	456	6,92	6130	93,08
Telsiz telefon (telesekreteri olmayan)	429	6,51	6157	93,49
Mikrodalga fırın	346	5,25	6240	94,75
Dijital fotoğraf makinesi	244	3,70	6342	96,30
İnternet bağlantısı	238	3,61	6348	96,39
Klima (vantilatör değil, ısıtmalı ve soğutmalı)	131	1,99	6455	98,01
Video kamera	120	1,82	6466	98,18
DVD Oynatıcı	110	1,67	6476	98,33
Telsiz telefon (telesekreterli)	98	1,49	6488	98,51
Analog video kamera (dijital olmayan)	70	1,06	6516	98,94
Profesyonel fotoğraf makinesi	69	1,05	6517	98,95
Dijital video kamera	52	0,79	6534	99,21
Dizüstü bilgisayar	27	0,41	6559	99,59
Ev sineması (Home theather)	8	0,12	6578	99,88

Üniversitesi
Kütüphane

1.3. Sonuç

Frekans ve çapraz tablo analizlerine bakıldığı zaman sosyoekonomik statü indeksleri açısından en önemli göze çarpan bulgu, haneye en çok gelir getiren kişinin evdeki konumunun ağırlıklı olarak evin reisi olduğudur. 2002 verisine yönelik Tablo 61'e bakıldığında haneye en çok gelir getiren kişilerin % 92.50'sinin aynı zamanda evin reisi olduğu görülmektedir. Gene 2003 verisine bakıldığında Tablo 70'de haneye en çok gelir getiren kişilerin % 95.89'nun evin reisi konumunda olduğu görülmektedir.

Ayrıca 2002 verisine yönelik Tablo 58 incelendiğinde hane reisleri içersindeki kadın oranının % 9.40, haneye en çok gelir getiren kişiler içersindeki kadın oranının ise % 9.59 olduğu görülmektedir. Buna benzer olarak 2003 verisine yönelik Tablo 66'ya bakıldığında aile reisleri içersindeki kadın oranının % 8.82, en çok gelir getiren kişiler içersindeki kadın oranının da 8.72 olduğu ortaya çıkmaktadır.

Literatür incelendiğinde hanenin sosyoekonomik statüsünün hesaplanmasında tartışılan konulardan bir tanesi, hane reisinin seçilmesi yerine haneye en çok gelir getiren kişinin seçilmesiyle kadınların daha fazla temsil edileceğidir. Bu verilere bakıldığı zaman en azından Türkiye'de, hanenin sosyoekonomik statü indeksinin hesaplanmasında, aile reisinin veya haneye en çok gelir getiren kişinin seçilmesinin, kadınların temsiliyeti açısından çok büyük bir fark yaratmadığı görülmektedir.

Ayrıca hane bazında kadın konumundaki aile reisi veya haneye en çok gelir getiren kişilerin aktif istihdam içindeki oranları da oldukça düşüktür. 2002 verisi incelendiğinde, Tablo 62'de görüldüğü üzere aile reisi konumunda bulunan kadınların aktif istihdam içersindeki oranı % 1.88'dir. Tablo 63'e bakıldığında en çok gelir getiren kişi konumundaki kadınların aktif istihdam içindeki oranı % 4.96'dır. 2003 verisi incelendiğinde Tablo 71'de aile reisi konumunda bulunan kadınların aktif istihdam içersindeki oranı % 1.22'dir. Tablo 72'ye bakıldığında en çok gelir getiren kişi konumundaki kadınların aktif istihdam içindeki oranı % 3.47'dir. Dolayısıyla erkeklerin iş hayatındaki baskınlığı ayrıca Türkiye'deki ataerkil yapı, hanenin sosyoekonomik statü

indeksinin belirlenmesinde hem aile reisi olarak, hem de haneye en çok gelir getiren kişi olarak erkeğin baskınlığını açıklamaktadır.

Yukarıdaki verilerin ışığında, haneye yönelik sosyoekonomik statü indeksinin hesaplanmasında haneye en çok gelir getiren kişinin seçilmesi kadınların temsiliyeti açısından çok büyük bir fark yaratmamakla birlikte hanede yaşayan diğer aile üyelerinin temsiliyet gücünü arttırmaktadır. Bu Tablo 61 ve Tablo 70'de görülmektedir. Ayrıca ailede, evin reisinden farklı olarak bir üyenin daha fazla gelirinin olması sözkonusu hanenin sahiplik durumunu etkileyebilmekte ve hanenin statü hiyerarşisinde yukarı doğru çıkmasına olanak tanımaktadır. Bu açılardan bakıldığında hane reisi yerine haneye en çok gelir getiren kişinin indeks hesabında kullanılması daha avantajlıdır.

2002 ve 2003 anketlerinde görüldüğü üzere gelirle ilgili doğrudan bir soru bulunmamaktadır. ESOMAR'ın (European Society for Opinion and Marketing Research) da ortaya koyduğu gibi doğrudan gelirle ilgili sorular anketlerde işlememekte, çoğunlukla yanıltıcı cevaplar alınmaktadır. ESOMAR'ın çalışmaları gelir sorusuna yönelik yüksek oranda "cevap yok" yanıtı alındığını göstermektedir. Dolayısıyla haneye yönelik sosyoekonomik statü indekslerinde haneye giren toplam gelir bilgisi yerine hanedeki sahiplik bilgilerinin kullanılması tercih edilmektedir. 2002 verisine yönelik Tablo 64'de ayrıca 2003 verisine yönelik Tablo 73'de hanelere yönelik sahiplik bilgileri verilmektedir. Doğal olarak DVD, klima, video kamera gibi lüks tüketim mallarının sahiplik oranı düşükken, buzdolabı, ütü, çamaşır makinesi gibi zorunlu ihtiyaç ürünlerinin sahiplik oranı yüksektir.

2003 verisinde 2002 verisinden farklı olarak eğitime harcanan yıl bilgisi de toplanmıştır. Bu eğitim yılı bilgisi aile reisi ve haneye en çok gelir getiren kişi bazında Tablo 68'de verilmektedir. Ayrıca Tablo 59 ve 67'de 2002 ve 2003 verisinin en son mezun olunan okul bilgileri verilmektedir. Tablo 68'e bakıldığında mezuniyetlerin dışında belirli bir sınıfta eğitime son vermenin de önemli olduğu ortadadır.

Tablo 69 incelendiğinde yeni bir sosyoekonomik statü indeksi geliştirmek için 2003 anketine eklenen meslek kategorilerinin anlamlı bir şekilde farklılaştığı görülmektedir. Yani İş arayan işsiz ile İş aramayan işsiz, Emekli ile emekli

çalışan, Kendi başına çalışan (iş yerinde çalışan) ile Kendi başına çalışan (iş yeri olmadan çalışan), Memur (uzman) ile Memur (uzman olmayan) ve İşçi (vasıflı) ile işçi (vasıfsız) frekans açısından farklılaşmaktadır.

2. 2002 VE 2003 VERİLERİ BAZINDA SOSYOEKONOMİK STATÜ İNDEKSLERİNDE KULLANILAN DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İSTATİSTİKSEL ANALİZİ

Bu bölümde sosyoekonomik statü indekslerinde kullanılan eğitim, meslek ve sahiplik değişkenleri arasındaki ilişkinin anlamlılığı ve gücü istatistiksel boyutta belirlenmeye çalışılacaktır. Uygulanan istatistiki testlerde sahiplik bilgileri hane bazında kullanılırken, meslek ve eğitim bilgileri haneye en çok gelir getiren kişi bazında kullanılacaktır. Sosyoekonomik statü indekslerinin hesaplanmasında çoğunlukla haneye en çok gelir getiren kişinin meslek ve eğitim bilgileri kullanılmaktadır. Ayrıca araştırma raporunun ilk bölümünde tespit edildiği gibi haneye en çok gelir getiren kişiler ağırlıklı olarak aile reisidir. Dolayısıyla istatistiki testlerin ayrı ayrı hem aile reisinin hem de haneye en çok gelir getiren kişinin eğitim ve meslek bilgilerine uygulanması gereksizdir

Bu aşamanın amacı tez çalışmasında geliştirilen ve önerilen Sosyoekonomik Statü İndeksini istatistiki anlamda geçerliliğini test etmektir.

2.1. 2002 Verisine Yönelik İstatistiksel Analizler

2002 verisinde kullanılan, haneye en çok gelir getiren kişilere yönelik meslek sorusunun ölçüm düzeyi sınıflamalı, eğitim sorusunun ölçüm düzeyi de sıralamalıdır. Bunun dışında sahiplik sorularının ölçüm düzeyi sınıflamalıdır. Tez çalışmasında sınıflamalı ve sıralamalı ölçüm düzeylerine sahip bu değişkenlere yönelik en uygun anlamlılık testi olarak Ki-kare testi belirlenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü belirlemek için de nominal ölçüm düzeylerine uygun ve Ki-kare değerini temel alan ilişki ölçümleri olan Cramer's V, Phi ve Contingency Coefficient kullanılmıştır. Nominal ölçüm düzeyine uygun olan diğer bir ilişki ölçümü olan Lambda kullanılmamıştır çünkü Lambda sadece

marginal toplamların büyüklük açısından göreceli olarak eşit olduğu durumlara uygundur.[589]

Yukarıdaki analizlerin yanı sıra hanede sahip olunan ürünler bir araya getirilerek tek bir sahiplik değişkeni oluşturulmuştur. (Başka bir deyişle hanedeki "evet" denen tüm ürünler toplanmış ve her hanenin sahip olduğu ürün sayısı belirlenmiştir) Bu yeni oluşturulan değişkenin ölçüm düzeyi oranlıdır ve sürekli bir değişkendir. Yeni oluşturulan Sahiplik değişkeniyle Eğitim ve Meslek değişkeni arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmış ve değişkenler arasındaki ilişkinin gücüne yönelik olarak da Eta-Kare değerine bakılmıştır.

Ki-kare testi parametrik olmayan testler içinde en yaygın kullanımı olan testlerdendir. A x 1 ya da 1 x B biçimindeki frekans tablosu ve A x B biçimindeki çapraz tabloların analizlerinde yararlanılır. Ki-kare testi frekans tablolarında Uygunluk testi, çapraz tablolarda ise bağımsızlık testi biçiminde uygulanır.

Tez çalışmasında iki değişkene yönelik Ki-kare testi uygulanmıştır. İki değişkene uygun Ki-kare testi hakkında yüzeysel bilgi aşağıda verilmektedir.

Ki-kare, sınıflamalı değişkenlere uygun bir anlamlılık testidir, ayrıca sıralamalı değişkenler veya sınıflamalı ve sıralamalı değişkenlerin birleşimiyle de kullanılabilir. Bu teknik iki kategorik değişken arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını test eder. İki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olması, bir değişkenin düzeylerindeki cevapların, diğer değişkenin düzeylerinde farklılaştığını gösterir. Analiz yukarda da ifade edildiği gibi biri sınıflamalı, diğeri sıralamalı olan iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını test etmek için de kullanılır. Ki-kare testi gerçekte, iki sınıflamalı değişkenin düzeylerine (satır sayısı x sütun sayısı) göre oluşan gözeneklerde gözlenen sayılarla-değerlerle beklenen sayıların-değerlerin birbirinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini test eder. Buna göre bu iki sayı (değer) arasındaki fark arttıkça değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı çıkma olasılığı artar.[590]

---

[589] Earl Babbie, Fred Halley ve Jeanne Zaino, **Adventures in Social Research, Data Analysis Using SPSS 11.0/11.5 for Windows** (5. Basım. Amerika: Sage Publications, 2003) s. 258

[590] Şener Büyüköztürk, **Sosyal Bilimler için Veri El Kitabı, İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum** (İkinci Basım. Ankara: Pegema Yayıncılık, 2002), s. 142

Ki-kare testinde,

a) Serbestlik Derecesi = 1 olan 2 x 2'lik veya

b) Serbestlik Derecesi > 1 olan A x B'lik çapraz tablo sözkonusu olabilir.

Ki-kare testinde yararlanılan modeller tablonun satır ve sütün sayısına göre 2 x 2 ya da A x B (A > 2, B > 2) olmasına göre farklılık gösterir. Ayrıca 2 x 2 tablolarında değerlerin büyüklükleri de uygulanacak test modelini farklılaştırmaktadır.

Eğer tablo 2 x 2 tipinde ise, değerlerin büyüklüğüne göre Pearson Ki-kare, Yates Ki-kare, Fisher Ki-kare testlerinden uygun olan birisi uygulanır. Pearson Ki-kare testi, hücrelerdeki değerlerin tümü 25'den büyük olduğunda, Yates Ki-kare testi, hücrelerdeki frekanslardan herhangi biri 5 ile 25 arasında ise, Fisher Ki-kare testi ise hücrelerdeki frekanslardan herhangi biri 5'ten küçük olduğunda uygulanır. Eğer Tablo A x B tipinde ise (A > 2, B > 2), analiz olarak Pearson Ki-kare Testi uygulanır. Ancak hücrelerde beklenen 5'ten küçük değerlerin sayısı tablonun toplam hücre sayısının % 20'sini geçmemelidir. Eğer bu kural bozulur ise A x B tablosunda uygun sıra ya da sütun birleştirilmesi yapılarak tablo boyutu azaltılır ve yeni oluşan indirgenmiş tablo yeniden analiz edilir.[591] Tez çalışmasında Pearson Ki-kare testi uygulanmıştır.

Cramer's V, Phi ve Contingency Coefficient hesaplanan Ki-kare değerini temel alan ilişki ölçümleridir ve değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü gösterir. Aldıkları değerler 0 ile 1 arasındadır. "0" değeri sıra ve sütün değişkenleri arasında bir ilişkinin olmadığını, "1"e yakın bir değer ise değişkenler arasında yüksek düzeyde bir ilişki olduğunu göstermektedir.[592] Yukarda ifade edildiği gibi 0.00 değeri hiçbir ilişki olmadığını ifade etmektedir. Ara değerler açısından bilgi vermek gerekirse, - + 0,01 ile 0,09 arasındaki değerler zayıf/ilginç olmayan ilişkiyi göstermektedir. - + 0,10 ile 0,29 arasındaki değerler orta düzey, dikkate değer olmayan ilişkiyi göstermektedir. -+ 0,30 ile 0,99 arasındaki değerler kuvvetli ve oldukça dikkate değer bir ilişkinin olduğunu göstermektedir.[593]

---

[591] Kazım Özdamar, **Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 1** (Dördüncü Basım. Eskişehir: Kaan Kitapevi, 2002), s. 488

[592] **Statistical Analysis Using SPSS 10.0** (Amerika: SPSS Training Department, 2000) s. 5-18

[593] Babbie, Halley ve Zaino, **Ön.ver.**, s. 258

Literatürde bu konu ile ilgili farklı görüşler vardır, fakat tez çalışması açısından bu değerler baz alınmıştır.

Pek çok araştırmacı, bir değişkene ilişkin oluşan grupların bir bağımlı değişkene ait ölçümlerinin (puanlarının) karşılaştırılmasına odaklanır; gruplar arasında gözlenen farkların istatistiksel olarak anlamlı olup olmadıklarını ya da bu farkların basit bir şekilde şansla oluşup oluşmadığını, hipotez testlerini kullanarak test ederler. Tek Yönlü Varyans Analizi, ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem ortalaması arasındaki farkın sıfırdan anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını test etmek için uygulanır. Başka bir değişle ANOVA analizinde oranlı ve sürekli bir bağımlı değişken ile ikiden fazla kategoriye sahip bağımsız sınıflamalı bir değişken sözkonusudur.

ANOVA'nın uygulamaya ilişkin başlıca varsayımları:

1. Bağımlı değişkene ait ölçümler en az aralıklı ölçüm düzeyindedir.
2. Puanlar bağımlı değişkende etkisi araştırılan faktörün her bir düzeyinde normal dağılım gösterir.
3. Ortalama puanları karşılaştırılacak örneklemler ilişkisizdir.
4. Bağımlı değişkene ilişkin varyanslar her bir örneklem için eşittir veya homojendir. (Varsayım geçerliliği, SPSS 11.5 analiz uygulamasında Levene F testi ile incelenmektedir.)

İlişkisiz üç ya da daha çok örneklem ortalaması arasındaki farkın anlamlılığını test etmek amacıyla yapılan ANOVA'da, "grupların ait oldukları evren ortalamaları arasında fark olmadığına" ilişkin null hipotezi (H_0) reddedilmişse, yani grupların evren ortalamaları için en az iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmuşsa, bu farkın ya da farkların hangi gruplar arasında olduğunun bulunması, analiz sonuçlarının yorumlanmasına güç katacaktır. Bu amaçla grupların ortalama puanları için uygun çoklu karşılaştırma testinin (post-hoc) kullanılması gerekmektedir.[594]

Bir ANOVA deseninde değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü belirlemede sık kullanılan istatistik, eta-kare korelasyon katsayısıdır. Değişkenler arasında doğrusallık varsayımını gerektirmeyen eta-kare, bağımsız

[594] Büyüköztürk, **Ön.ver.**, s. 44-45

değişkenin bağımlı değişken üzerinde ne derece etkili olduğunu gösterir ve 0.00 ile 1.00 arasında değişir. 0.01, 0.06 ve 0.14 düzeyindeki eta-kare değerleri, aynı sırayla "küçük", "orta" ve "geniş" etki büyüklüğü olarak yorumlanmaktadır.[595]

Tez çalışmasında yapılan tüm testler % 95 güven seviyesinde gerçekleştirilmiştir.

2.1.1. Meslek ve Eğitim Değişkenleri Arasındaki İlişki

Sınıflama ölçüm düzeyinde olan meslek ve eğitim değişkenleri arasında uygun olan Ki-kare testi uygulanmıştır.

2.1.1.1. Ki-kare Testi

Tablo 74'deki değerlere bakıldığı zaman meslek ve eğitim değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ve ilişkinin gücü yüksektir. Değişkenler arasındaki ilişki anlamlı ve gücü yüksek olduğu zaman, bağımsız değişkene yönelik bilginin bağımlı değişkenin tahmin edilmesinde kullanılabileceği vurgulanmaktadır, ayrıca sözkonusu ilişkinin örneklemden evrene genellenebileceği ortaya konmaktadır.[596] Bu analizde hücrelerde beklenen 5'ten küçük değerlerin sayısı tablonun toplam hücre sayısının % 20'sini geçmemiştir.

Tablo 74 Meslek ve Eğitim Değişkenleri Arasındaki Kikare ve İlişki Testleri (2002)

N	Pearson Kikare			Phi		Cramer's V		Contingency Coefficient	
	Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık
25652	11722,09	60	0,0000	0,676	0,0000	0,302	0,0000	0,560	0,000

2.1.2. Meslek ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki İlişki

Meslek ve Sahiplik (ürünler) değişkenleri arasında Ki-kare testi uygulanmıştır. Ayrıca bu bölümde Meslek değişkeni ile yeni oluşturulan ve hanede sahip olunan ürün sayısını gösteren Sahiplik değişkeni arasında Tek Yönlü Varyans (ANOVA) analizi uygulanmıştır.

---

[595] **Aynı**, s. 46

[596] Babbie, Halley ve Zaino, **Ön.ver.**, s. 310

2.1.2.1. Ki-kare Testi

Tablo 75'deki değerlere bakıldığı zaman meslek değişkenin tüm sahiplik ürünleri ile anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 75 Meslek ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki Kikare ve İlişki Testleri (2002)

Meslek x Sahiplik	N	Pearson Kikare			Phi		Cramer's V		Contingency Coefficient	
		Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık
Araba	25652	2402,74	12	0,0000	0,306	0,0000	0,360	0,0000	0,293	0,000
Tam otomatik çamaşır makinesi	25652	1378,66	12	0,0000	0,232	0,0000	0,232	0,0000	0,226	0,000
Normal çamaşır makinesi	25652	285,15	12	0,0000	0,105	0,0000	0,105	0,0000	0,105	0,000
Fotoğraf makinesi	25652	1864,46	12	0,0000	0,270	0,0000	0,270	0,0000	0,270	0,000
Ocaklı fırın	25652	554,87	12	0,0000	0,147	0,0000	0,147	0,0000	0,146	0,000
Klima	25652	477,63	12	0,0000	0,136	0,0000	0,136	0,0000	0,136	0,000
Buzdolabı	25652	285,34	12	0,0000	0,105	0,0000	0,105	0,0000	0,105	0,000
No-frost buzdolabı	25652	1228,71	12	0,0000	0,219	0,0000	0,219	0,0000	0,214	0,000
Normal buzdolabı	25652	997,83	12	0,0000	0,197	0,0000	0,197	0,0000	0,194	0,000
Bulaşık makinesi	25652	2716,74	12	0,0000	0,325	0,0000	0,325	0,0000	0,309	0,000
Video	25652	813,96	12	0,0000	0,178	0,0000	0,178	0,0000	0,175	0,000
Elektrikli süpürge	25652	901,23	12	0,0000	0,187	0,0000	0,187	0,0000	0,187	0,000
Bilgisayar	25652	1950,83	12	0,0000	0,276	0,0000	0,276	0,0000	0,276	0,000
Telefon	25652	866,72	12	0,0000	0,184	0,0000	0,184	0,0000	0,181	0,000
Cep telefonu	25652	2214,38	12	0,0000	0,294	0,0000	0,294	0,0000	0,282	0,000
Kamera	25652	947,34	12	0,0000	0,192	0,0000	0,192	0,0000	0,189	0,000
Radyo	25652	264,54	12	0,0000	0,102	0,0000	0,102	0,0000	0,101	0,000
Mikrodalga	25652	456,90	12	0,0000	0,133	0,0000	0,133	0,0000	0,133	0,000
Müzik	25652	1265,36	12	0,0000	0,222	0,0000	0,222	0,0000	0,217	0,000
DVD	25652	339,49	12	0,0000	0,115	0,0000	0,115	0,0000	0,115	0,000
VCD	25652	825,97	12	0,0000	0,179	0,0000	0,179	0,0000	0,177	0,000

Meslek değişkeninin araba ve bulaşık makinesi sahipliği ile arasında güçlü bir ilişki varken, geriye kalan diğer tüm sahiplikler ile orta düzeyde ilişkisi vardır. Değişkenler arasındaki ilişki anlamlı ama gücü orta olduğu zaman, bağımlı değişkenin tahmin edilmesinde bağımsız değişkenin az bir bilgisi mevcuttur ama bu bilginin evrene genellenebileceği vurgulanmaktadır.[597] Burada genel anlamda bakıldığında meslek ile sahiplik arasında anlamlı ama orta güçte bir ilişki vardır.

Bu analizde hücrelerde beklenen 5'ten küçük değerlerin sayısı tablonun toplam hücre sayısının % 20'sini geçmemiştir.

[597] **Aynı**, s. 590

...Üniversitesi
...ane

2.1.2.2. Tek Yönlü Varyans Analizi

Meslek ile hanedeki ürün sahipliği sayısını gösteren dolayısıyla oranlı ölçüm düzeyinde ve sürekli bir değişken olan Sahiplik değişkenleri arasında uygulanan ANOVA analizinin sonuçları Tablo 76'da verilmektedir.

Tablo 76 Meslek ve Sahiplik (Hanede sahip olunan ürün sayısı) Değişkenleri Arasındaki ANOVA Analizi (2002)

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Gruplararası	34537,719	12	2878,143	444,840	0,000
Gruplariçi	165886,049	25639	6,470		
Toplam	200423,768	25651			

Tablo 76'daki analiz sonuçlarına göre grup ortalamaları önemli düzeyde farklıdır. Dolayısıyla meslek kategorileri ile sahiplik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Bu analizden sonra hangi meslek gruplarının farklılaştığını bulmak için ANOVA testi içinde yer alan Post-Hoc testlerinden birisinin seçilmesi gerekmektedir. Bunu seçerken öncellikle varyans eşitliğinin olup olmadığına bakmak gerekir. Bu analiz Tablo 77'de verilmektedir. Analiz bulgularına göre grupların varyansları homojen değildir. Burada null hipotez (H_0) varyans homojenliği, alternatif hipotez (H_1) varyans homojenliğinin olmadığını ifade etmektedir. Bu analiz sonucuna göre Post-Hoc testi olarak Games-Howell testi uygulanmıştır.

Tablo 77 Varyans Homojenliği Testi (2002)

Levene İstatistiği	Sd1	Sd2	Anlamlılık
8,730	12	25639	0,000

Yapılan analize göre sahiplik bazında, Çiftçi (2 ve üzeri işçi çalıştıran) kategorisi dışında genel anlamda tüm meslek grupları birbiri içinde önemli düzeyde farklılık göstermektedir.

Meslek ve sahiplik değişkenleri arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını belirlemede kullanılan ANOVA testinin varsayımlarından biri olan; puanların bağımlı değişkende etkisi araştırılan faktörün her bir düzeyinde normal dağılım göstermesi varsayımı, bu analizde sağlanamamıştır.

Tablo 78 Normal Dağılım Testi (2002)

	En çok gelir getiren kişinin çalışma durumu	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
En çok gelir getiren kişinin hanedeki ürün sahiplik sayısı	Ev kadını	0,128	970	0,000	0,968	970	0,000
	Emekli	0,115	5721	0,000	-	-	-
	İşsiz	0,102	1005	0,000	0,975	1005	0,000
	Çiftçi (0-1 işçi çalıştıran)	0,098	411	0,000	0,979	411	0,000
	Çiftçi (2+ işçi çalıştıran)	0,107	43	0,200	0,969	43	0,281
	Kendi başına çalışan	0,080	3762	0,000	0,988	3762	0,000
	İşveren (1-5 işçi çalıştıran)	0,078	1617	0,000	0,987	1617	0,000
	İşveren (6+ işçi çalıştıran)	0,109	343	0,000	0,979	343	0,000
	Eğitimle kazanılmış serbest meslek	0,113	190	0,000	0,975	190	0,000
	Masabaşı yönetici (1-5 kişiden sorumlu)	0,092	360	0,000	0,977	360	0,000
	Masabaşı yönetici (6+ kişiden sorumlu)	0,103	494	0,000	0,978	494	0,001
	Memur	0,090	3165	0,000	0,985	3165	0,000
	İşçi	0,093	7571	0,000	-	-	-

Değişkenin normal dağılıp dağılmamasına ilişkin test Tablo 78'de verilmektedir. Burada null hipotez (H_0) normal dağılımı, alternatif hipotez (H_1) normal dağılım olmadığını ifade etmektedir.

ANOVA testine yönelik bu varsayım yerine getirilemediği için ANOVA testinin non-parametrik karşılığı olan Kruskal Wallis H Testi uygulanmıştır. Meslek ile Sahiplik (hanede sahip olunan ürün sayısı) değişkenleri arasındaki fark bu analizde de anlamlı bulunmuş ve ANOVA analizinin sonuçları pekiştirilmiştir.

SPSS'de Meslek ve Sahiplik (hanede sahip olunan ürünlerin sayısı) değişkenlerine yönelik ilişki gücünü ölçmek için yapılan analizde Eta-Kare 0.172 bulunmuştur, buda değişkenler arasındaki ilişkinin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir.

2.1.3. Eğitim ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki İlişki

Eğitim ve Sahiplik (ürünler) değişkenleri arasında Ki-kare testi uygulanmıştır. Ayrıca bu bölümde Eğitim değişkeni ile yeni oluşturulan ve

hanede sahip olunan ürün sayısını gösteren Sahiplik değişkeni arasında Tek Yönlü Varyans (ANOVA) analizi uygulanmıştır

2.1.3.1. Ki-kare Testi

Tablo 79'daki değerlere bakıldığı zaman eğitim değişkenin tüm sahiplik ürünleri ile anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 79 Eğitim ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki Kikare ve İlişki Testleri (2002)

Eğitim x Sahiplik	N	Pearson Kikare			Phi		Cramer's V		Contingency Coefficient	
		Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık
Araba	25652	1628,53	5	0,0000	0,252	0,0000	0,252	0,0000	0,244	0,000
Tam otomatik çamaşır makinesi	25652	1678,90	5	0,0000	0,256	0,0000	0,256	0,0000	0,248	0,000
Normal çamaşır makinesi	25652	358,55	5	0,0000	0,118	0,0000	0,118	0,0000	0,117	0,000
Fotoğraf makinesi	25652	2669,41	5	0,0000	0,323	0,0000	0,323	0,0000	0,307	0,000
Ocaklı fırın	25652	801,56	5	0,0000	0,117	0,0000	0,117	0,0000	0,174	0,000
Klima	25652	401,36	5	0,0000	0,125	0,0000	0,125	0,0000	0,124	0,000
Buzdolabı	25652	295,25	5	0,0000	0,107	0,0000	0,107	0,0000	0,107	0,000
No-frost buzdolabı	25652	1530,03	5	0,0000	0,244	0,0000	0,244	0,0000	0,237	0,000
Normal buzdolabı	25652	1238,20	5	0,0000	0,220	0,0000	0,220	0,0000	0,215	0,000
Bulaşık makinesi	25652	3791,64	5	0,0000	0,384	0,0000	0,384	0,0000	0,359	0,000
Video	25652	735,59	5	0,0000	0,169	0,0000	0,169	0,0000	0,169	0,000
Elektrikli süpürge	25652	1395,42	5	0,0000	0,233	0,0000	0,233	0,0000	0,227	0,000
Bilgisayar	25652	2860,16	5	0,0000	0,334	0,0000	0,334	0,0000	0,317	0,000
Telefon	25652	428,74	5	0,0000	0,129	0,0000	0,129	0,0000	0,128	0,000
Cep telefonu	25652	2512,71	5	0,0000	0,313	0,0000	0,313	0,0000	0,299	0,000
Kamera	25652	738,96	5	0,0000	0,170	0,0000	0,170	0,0000	0,167	0,000
Radyo	25652	352,60	5	0,0000	0,117	0,0000	0,117	0,0000	0,116	0,000
Mikrodalga	25652	580,46	5	0,0000	0,150	0,0000	0,150	0,0000	0,149	0,000
Müzik	25652	1599,23	5	0,0000	0,250	0,0000	0,250	0,0000	0,242	0,000
DVD	25652	256,73	5	0,0000	0,100	0,0000	0,100	0,0000	0,100	0,000
VCD	25652	690,43	5	0,0000	0,164	0,0000	0,164	0,0000	0,162	0,000

Eğitim değişkeninin cep telefonu, fotoğraf makinesi, bilgisayar ve bulaşık makinesi sahipliği ile arasında güçlü bir ilişki varken, geriye kalan diğer tüm sahiplikler ile orta düzeyde ilişkisi vardır. Bu analizde hücrelerde beklenen 5'ten küçük değerlerin sayısı tablonun toplam hücre sayısının % 20'sini geçmemiştir.

2.1.3.2. Tek Yönlü Varyans Analizi

Eğitim ile yeni oluşturularak hanedeki ürün sahipliği sayısını gösteren dolayısıyla oranlı ölçüm düzeyinde ve sürekli bir değişken olan Sahiplik değişkenleri arasında uygulanan ANOVA analizinin sonuçları Tablo 80'de verilmektedir.

Tablo 80 Eğitim ve Sahiplik (Hanede sahip olunan ürün sayısı) Değişkenleri Arasındaki ANOVA Analizi (2002)

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Gruplararası	43375,541	5	8675,108	8675,108	0,000
Gruplariçi	157048,227	25646	6,124	6,12369284	
Toplam	200423,768	25651			

Tablo 80'deki analiz sonuçlarına göre grup ortalamaları önemli düzeyde farklıdır. Dolayısıyla eğitim kategorileri ile sahiplik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Başka bir deyişle eğitim kategorileri sahiplik düzeyleri açısından anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır.

Bu analizden sonra sahiplik bazından hangi eğitim gruplarının farklılaştığını bulmak için ANOVA testi içinde yer alan Post-Hoc testlerinden birisinin seçilmesi gerekmektedir. Bunu seçerken öncellikle varyans eşitliğinin olup olmadığına bakmak gerekir. Bu analiz Tablo 81'de verilmektedir. Analiz bulgularına göre grupların varyansları homojen değildir. Bu analiz sonucuna göre Post-Hoc testi olarak Games-Howell testi uygulanmıştır.

Tablo 81 Varyans Homojenliği Testi (2002)

Levene İstatistiği	Sd1	Sd2	Anlamlılık
13,918	5	25646	0,000

Yapılan analize göre sahiplik bazında, tüm eğitim grupları birbiri içinde önemli düzeyde farklılık göstermektedir.

Eğitim ve Sahiplik (Hanede sahip olunan ürünlerin sayısı) değişkenleri arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını belirlemede kullanılan ANOVA testinin varsayımlarından biri olan; puanların bağımlı değişkende etkisi araştırılan faktörün her bir düzeyinde normal dağılım göstermesi varsayımı, bu analizde gene sağlanamamıştır.

Değişkenin normal dağılım dağılmamasına ilişkin test Tablo 82'de verilmektedir.

Tablo 82 Normal Dağılım Testi (2002)

	En çok gelir getiren kişinin eğitim durumu	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
En çok gelir getiren kişinin hanedeki ürün sahiplik sayısı	Okul bitirmemiş	0,102	2154	0,000	0,979	2154	0,000
	İlkokul	0,107	11009	0,000	-	-	0,000
	Ortaokul	0,093	3402	0,000	0,985	3402	0,000
	Lise	0,095	5668	0,000	-	-	0,000
	Yüksekokul	0,085	3133	0,000	0,986	3133	0,000
	Yüksek lisans/doktora	0,076	286	0,000	0,987	286	0,009

ANOVA testine yönelik bu varsayım yerine getirilemediği için ANOVA testinin non-parametrik karşılığı olan Kruskal Wallis H Testi uygulanmıştır. Eğitim ve Sahiplik (Hanede sahip olunan ürünlerin sayısı) değişkenleri arasındaki fark bu analizde de anlamlı bulunmuş ve ANOVA analizinin sonuçları pekiştirilmiştir.

SPSS'de Eğitim ve Sahiplik (hanede sahip olunan ürünlerin sayısı) değişkenlerine yönelik ilişki gücünü ölçmek için yapılan analizde Eta-Kare 0.216 bulunmuştur, buda değişkenler arasındaki ilişkinin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir.

2.2. 2003 Verisine Yönelik İstatistiksel Analizler

2003 verisinde meslek ve sahiplik sorularının ölçüm düzeyi sınıflamalıdır. 2003 çalışmasında 2002'den farklı olarak eğitim sorusunun yanında eğitime harcanan yılla ilgili bilgi toplanmıştır. Tez çalışmasında eğitim (2003 Kurucu Anketi, Hane Halkı Formu 9. soru "En son bitirdiği okul") sorusu yerine eğitime harcanan yıl (2003 Kurucu Anketi, Hane Halkı Formu 11. soru "Kaç yıl eğitim gördüğü") sorusunun verileri kullanılacaktır. Bu sorunun ölçüm düzeyi oranlıdır ve ordinal ölçüm düzeyine sahip "En son bitirdiği okul" sorusuna göre istatistiki

anlamda daha güçlüdür, dolayısıyla ileri düzey analizlerin yapılmasına olanak tanımaktadır. Meslek ile Eğitim (kaç yıl eğitim gördüğü) değişkeni arasında Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bu değişkenler arasındaki ilişki gücünün tespiti için Eta-kare analizi uygulanmıştır.

Eğitim (kaç yıl eğitim gördüğü) ile Sahiplik arasında ise seçilen ürünler bazında ayrı ayrı İlişkisiz Örneklemler T-testi uygulanmış ve bu değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü belirlemek içinde Eta katsayısına bakılmıştır.

Ayrıca, 2002 verisine yönelik tüm sahiplik ürünlerinde analiz yapıldığından, 2003 verisinde tesadüfi seçilen 12 sahiplik ürününe analiz uygulanmıştır. Seçilen sahiplikler şunlşardır: Buzdolabı (No-Frost), Ocaklı Fırın, Bulaşık Makinesi, Araba, Fotoğraf Makinesi, Cep Telefonu, Ütü, Saç Kurutma Makinesi, Su Isıtıcısı, Kahve Makinesi, Dijital Fotoğraf Makinesi, Telsiz Telefon.

Bunun dışında ölçüm düzeyleri sınıflamalı olan Meslek ve Sahiplik değişkenlerine yönelik 2002 verisinde olduğu gibi Ki-kare analizi uygulanmıştır.

Yukarıdaki analizlerin yanı sıra 2002 verisinde olduğu gibi 2003 verisinde de hanede sahip olunan ürünler bir araya getirilerek tek bir sahiplik değişkeni oluşturulmuştur. Bu yeni oluşturulan değişkenin ölçüm düzeyi oranlıdır ve sürekli bir değişkendir. Yeni oluşturulan ve hanedeki sahip olunan ürün sayısını gösteren Sahiplik değişkeniyle Meslek değişkeni arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmış ve değişkenler arasındaki ilişkinin gücüne yönelik olarak da Eta-Kare değerine bakılmıştır. Bu değişkenin, yine oranlı bir veri olan Eğitim (eğitime harcanan yıl) değişkeni ile olan ilişkinin anlamlı olup olmadığı ve ilişkinin gücü Korelasyon analizi ile belirlenmiştir.

İlişkisiz örneklemler için t-testi, iki ilişkisiz örneklem ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını test etmek için kullanılır. Bir oranlı değişken ile iki kategoriye sahip sınıflamalı veya sıralamalı değişkenlerin karşılaştırılması için en uygun testtir.

Varsayımları;

1. Bağımlı değişkene ait ölçümler ya da puanlar, aralıklı ya da oranlı olmak durumundadır ve karşılaştırılmaya esas iki grup ortalaması aynı değişkene aittir.

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

2. Bağımlı değişkene ilişkin ölçümlerin dağılımı her iki grupta da normaldir.
3. Ortalama puanları karşılaştırılacak örneklemler ilişkisizdir.
4. Bu varsayımlara, "her iki gruptaki ölçümlerin dağılımlarına ait varyanslar eşittir" şeklinde bir varsayım daha eklenebilir. Bu varsayımın geçerliliği ANOVA analizinde olduğu gibi SPSS'de Levene F testi ile incelenmektedir. T değerinin hesaplanmasında grupların varyansları eşit ise, evren için ortak varyans tahmini kullanılır. Grup varyanları eşit değil ise ayrı varyans tahmini kullanılır.[598]

Eğitim ve Sahiplik (ürünler) değişkenleri arasındaki ilişkinin gücünü belirlemek için seçilen her bir ürün için Eta değeri kullanılmıştır. Eta 0 ile 1 arasında değer alan bir ilişki ölçümüdür. "0" değişkenler arasında hiçbir ilişkinin olmadığını, "1" ise değişkenler arasında yüksek düzeyde bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Eta katsayısı en az aralıklı ölçüm düzeyine sahip bir bağımsız değişkenle, sınırlı sayıda kategoriye sahip sınıflamalı ölçüm düzeyindeki bir değişken arasındaki ilişkinin gücünü belirlemek için uygundur.[599]

Eğitim ile yeni oluşturulan Sahiplik (hanede bulunan ürün sayısı) değişkeni arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını ve ilişkinin gücünü belirlemek için Korelasyon katsayısı kullanılmıştır. Korelasyon katsayısı, iki değişken arasındaki ilişkinin miktarını bulup yorumlamak amacıyla kullanılır. Pearson korelasyon katsayısı, iki değişkenin de sürekli olmasını ve değişkenlerin birlikte normal dağılım göstermesini gerektirmektedir. İki değişken için hesaplanan bir Pearson korelasyon katsayısı; (a) kuvvet (düşük, orta, yüksek), (b) yön (pozitif – negatif), (c) açıklanan varyans (r^2), (d) istatistiksel anlamlılık değerlerini verir. Korelasyon katsayısının 1.00 olması, mükemmel pozitif bir ilişkiyi, -1.00 olması, mükemmel negatif bir ilişkiyi; 0.00 olması, ilişkinin olmadığını gösterir. Korelasyon katsayısının büyüklük bakımından yorumlanmasında üzerinde tam olarak anlaşılan aralık değerleri

---

[598] Büyüköztürk, **Ön.ver.**, s. 39
[599] Statistical Analysis Using SPSS 10.0, **Ön.ver.**, s. 5-18

bulunmamaktadır.[600] Tez çalışmasında önceden belirlenen değer aralıkları bu analiz için de kullanılmıştır.

Bu analizler değerlendirilirken, 2003 Kurucu Anketi'nin halen devam ettiği ve kullanılan verilerin sınırlı anlamda evrene genellenebileceği göz önüne alınmıştır. 2003 verisine yönelik tüm testler % 95 güven düzeyinde gerçekleştirilmiştir.

2.2.1. Meslek ve Eğitim (Eğitime Harcanan Yıl) Değişkenleri Arasındaki İlişki

Yukarda ifade edildiği gibi meslek değişkeni ikiden fazla kategoriye sahip sınıflamalı, eğitim değişken ise (eğitime harcanan yıl) oranlı ve sürekli bir değişkendir. Bu değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını belirlemek için Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

2.2.1.1. Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA)

Meslek ve Eğitim (eğitime harcanan yıl) değişkenleri arasında uygulanan ANOVA analizinin sonuçları Tablo 83'de verilmektedir.

Tablo 83'deki analiz sonuçlarına göre grup ortalamaları önemli düzeyde farklıdır. Dolayısıyla meslek kategorileri ile eğitim düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Başka bir deyişle eğitim düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda meslek kategorileri anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Tablo 83 Meslek ve Eğitim (Eğitime harcanan yıl) Değişkenleri Arasındaki ANOVA Analizi (2003)

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Gruplararası	45668,373	17	2686,375	249,485	0,000
Gruplariçi	70722,224	6568	10,768		
Toplam	116390,597	6585			

Bu analizden sonra hangi meslek kategorilerinin veya gruplarının ön plana çıktığını belirlemek için ANOVA testi içinde yer alan Post-Hoc testlerinden

[600] Büyüköztürk, **Ön.ver.**, s. 32

birisinin seçilmesi gerekmektedir. Bunu seçerken öncellikle varyans eşitliğinin olup olmadığına bakmak gerekir. Bu analiz Tablo 84'de verilmektedir. Analiz bulgularına göre grupların varyansları homojen değildir. Bu analiz sonucuna göre Post-Hoc testi olarak Games-Howell testi uygulanmıştır.

Tablo 84 Varyans Homojenliği Testi (2003)

Levene İstatistiği	Sd1	Sd2	Anlamlılık
12,032	17	6568	0,000

Analize göre Eğitim bazında, Emekli çalışan, Çiftçi (0-1 işçi çalıştıran), Çiftçi (2 ve daha fazla işçi çalıştıran) ve Kendi başına çalışan (işyerinde çalışan) dışındaki diğer meslek kategorileri kendi içlerinde önemli bir şekilde farklılaşmaktadır. Özellikle evkadınları, yönetici grupları, serbest meslek sahipleri ve memur grupları eğitim bazında diğer gruplarla oldukça önemli farklılıklar göstermektedir.

Meslek ve Eğitim değişkenleri arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını belirlemede kullanılan ANOVA testinin varsayımlarından biri olan; puanların bağımlı değişkende etkisi araştırılan faktörün her bir düzeyinde normal dağılım göstermesi varsayımı, bu analizde sağlanamamıştır.

Tablo 85 Normal Dağılım Testi (2003)

	En çok gelir getiren kişinin çalışma durumu	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
En çok gelir getiren kişinin kaç yıl eğitim gördüğü	Ev kadını	0,284	272	0,000	0,779	272	0,000
	İş arayan işsiz	0,243	348	0,000	0,884	348	0,000
	İş aramayan işsiz	0,324	131	0,000	0,752	131	0,000
	Emekli	0,252	1687	0,000	0,889	1687	0,000
	Emekli çalışan	0,260	164	0,000	0,873	164	0,000
	Çiftçi (0-1 işçi çalıştıran)	0,221	47	0,000	0,890	47	0,000
	Çiftçi (2 ve daha fazla işçi çalıştıran)	0,141	13	0,200	0,923	13	0,278
	Kendi başına çalışan (işyerinde çalışan)	0,209	421	0,000	0,905	421	0,000
	Kendi başın açalışan (İşyeri olmadan çalışan)	0,240	261	0,000	0,876	261	0,000
	İşveren (1-5 arası çalışanı olan)	0,198	342	0,000	0,906	342	0,000
	İşveren (6 veya daha fazla çalışanı olan)	0,230	51	0,000	0,915	51	0,001
	Serbest meslek (en fazla 1 çalışanı olan)	0,334	33	0,000	0,761	33	0,000
	Yönetici (1-5 arası kişiden sorumlu olan)	0,181	58	0,000	0,907	58	0,000
	Yönetici (6 veya daha fazla kişiden sorumlu)	0,267	83	0,000	0,847	83	0,000
	Memur (uzman)	0,219	621	0,000	0,875	621	0,000
	Memur (uzman olmayan)	0,326	159	0,000	0,787	159	0,000
	İşçi (vasıflı)	0,232	1108	0,000	0,865	1108	0,000
	İşçi (vasıfsız)	0,212	787	0,000	0,881	787	0,000

Değişkenin normal dağılıp dağılmamasına ilişkin test Tablo 85'de verilmektedir.

ANOVA testine yönelik bu varsayım yerine getirilemediği için ANOVA testinin non-parametrik karşılığı olan Kruskal Wallis H Testi uygulanmıştır. Meslek ile eğitim değişkenleri arasındaki fark bu analizde de anlamlı bulunmuş ve ANOVA analizinin sonuçları pekiştirilmiştir.

Daha önceden de ifade edildiği gibi bir ANOVA deseninde değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü belirlemede sık kullanılan istatistik, eta-kare korelasyon katsayısıdır. SPSS'de bu analiz uygulandığında Eta-Kare 0.392 bulunmuştur, bu da değişkenler arasındaki ilişkinin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir.

Kısaca Meslek ile Eğitim (eğitime harcanan yıl) değişkenleri arasında 2002 verisinin bulgularına paralel olarak anlamlı ve güçlü bir ilişki bulunmuştur.

2.2.2. Meslek ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki İlişki

Meslek ve Sahiplik (ürünler) değişkenleri sınıflamalı ölçüm düzeyinde olduğu için, bu değişkenler arasındaki ilişki Ki-kare analizi ile incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde Meslek değişkeni ile yeni oluşturulan ve hanede sahip olunan ürün sayısını gösteren Sahiplik değişkeni arasında Tek Yönlü Varyans (ANOVA) analizi uygulanmıştır.

2.2.2.1. Ki-kare Testi

Tablo 86'daki değerlere bakıldığı zaman meslek değişkenin seçilen sahiplik ürünleri ile anlamlı bir ilişkisi olduğu görülmektedir.

Tablo 86'daki bulgular incelendiğinde Meslek değişkeninin Bulaşık makinesi, Araba, Fotoğraf makinesi, Cep telefonu ve Saç kurutma makinesi sahipliği ile güçlü bir ilişkisi varken diğer sahipliklerle orta güçte bir ilişkisi olduğu görülmüştür. Analize genel anlamda bakıldığında 2002 verisine paralel olarak 2003 verisine yönelik meslek ile sahiplik arasında anlamlı ama orta güçte bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu analizde hücrelerde beklenen 5'ten küçük değerlerin sayısı tablonun toplam hücre sayısının % 20'sini geçmemiştir.

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

Tablo 86 Meslek ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki Kikare ve İlişki Testleri (2003)

Meslek x Sahiplik	N	Pearson Kikare			Phi		Cramer's V		Contingency Coefficient	
		Değer	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık	Değer	Anlamlılık
Buzdolabı (No-Frost)	6586	504,07	17	0,000	0,277	0,000	0,277	0,000	0,267	0,000
Ocaklı fırın	6586	394,54	17	0,000	0,245	0,000	0,245	0,000	0,238	0,000
Bulaşık makinesi	6586	923,70	17	0,000	0,375	0,000	0,375	0,000	0,351	0,000
Araba	6586	783,86	17	0,000	0,345	0,000	0,345	0,000	0,326	0,000
Fotoğraf makinesi	6586	774,90	17	0,000	0,343	0,000	0,343	0,000	0,324	0,000
Cep telefonu	6586	822,71	17	0,000	0,353	0,000	0,353	0,000	0,333	0,000
Ütü	6586	337,11	17	0,000	0,226	0,000	0,226	0,000	0,221	0,000
Saç kurutma makinesi	6586	713,31	17	0,000	0,329	0,000	0,329	0,000	0,313	0,000
Su ısıtıcısı	6586	407,94	17	0,000	0,249	0,000	0,249	0,000	0,242	0,000
Kahve makinesi	6586	256,80	17	0,000	0,197	0,000	0,197	0,000	0,194	0,000
Dijital Fotoğraf Makinesi	6586	211,46	17	0,000	0,179	0,000	0,179	0,000	0,176	0,000
Telsiz telefon	6586	312,99	17	0,000	0,218	0,000	0,218	0,000	0,218	0,000

2.2.2.2. Tek Yönlü Varyans Analiz (ANOVA)

Meslek değişkeni ile yeni oluşturulan ve hanedeki ürün sahipliği sayısını gösteren dolayısıyla oranlı ölçüm düzeyinde ve sürekli bir değişken olan Sahiplik değişkeni arasında uygulanan ANOVA analizinin sonuçları Tablo 87'de verilmektedir.

Tablo 87 Meslek ve Sahiplik (Hanede sahip olunan ürün sayısı) Değişkenleri Arasındaki ANOVA Analizi (2003)

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Gruplararası	24930,359	17	1466,492	145,020	0,000
Gruplariçi	66418,025	6568	10,112		
Toplam	91348,384	6585			

Tablo 87'deki analiz sonuçlarına göre grup ortalamaları önemli düzeyde farklıdır. Dolayısıyla meslek kategorileri ile sahiplik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır. Başka bir deyişle sahiplik düzeyleri göz önünde bulundurulduğunda meslek kategorileri anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Bu analizden sonra sahiplik (hanede sahip olunan ürün sayısı) değişkeni bazında hangi meslek gruplarının farklılaştığını bulmak için ANOVA testi içinde yer alan Post-Hoc testlerinden birisinin seçilmesi gerekmektedir. Bunu seçerken öncellikle varyans eşitliğinin olup olmadığına bakmak gerekir. Bu analiz Tablo 88'de verilmektedir. Analiz bulgularına göre grupların varyansları homojen değildir. Bu analiz sonucuna göre Post-Hoc testi olarak Games-Howell testi uygulanmıştır.

Tablo 88 Varyans Homojenliği Testi (2003)

Levene İstatistiği	Sd1	Sd2	Anlamlılık
3,967	17	6568	0,000

Post-Hoc analizi incelendiğinde Çiftçi, 2 ve daha üzeri işçi çalıştıran, Çiftçi, 0-1 arası işçi çalıştıran ile Yönetici 1-5 arası kişiden sorumlu kategorileri dışında diğer meslek kategorileri Sahiplik (hanede sahip olunan ürün sayısı) bazında anlamlı bir fark göstermektedir.

Meslek ve sahiplik değişkenleri arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını belirlemede kullanılan ANOVA testinin varsayımlarından biri olan; puanların bağımlı değişkende etkisi araştırılan faktörün her bir düzeyinde normal dağılım göstermesi varsayımı, bu analizde sağlanamamıştır.

Tablo 89 Normal Dağılım Testi (2003)

	En çok gelir getiren kişinin çalışma durumu	Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
		Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
En çok gelir getiren kişinin hanedeki ürün sahiplik sayısı	Ev kadını	0,089	272	0,000	0,980	272	0,001
	İş arayan işsiz	0,100	348	0,000	0,972	348	0,000
	İş aramayan işsiz	0,120	131	0,000	0,939	131	0,000
	Emekli	0,071	1687	0,000	0,988	1687	0,000
	Emekli çalışan	0,103	164	0,000	0,977	164	0,008
	Çiftçi (0-1 işçi çalıştıran)	0,110	47	0,200	0,960	47	0,110
	Çiftçi (2 ve daha fazla işçi çalıştıran)	0,159	13	0,200	0,957	13	0,711
	Kendi başına çalışan (işyerinde çalışan)	0,093	421	0,000	0,987	421	0,001
	Kendi başına çalışan (İşyeri olmadan çalışan)	0,069	261	0,004	0,987	261	0,017
	İşveren (1-5 arası çalışanı olan)	0,087	342	0,000	0,980	342	0,000
	İşveren (6 veya daha fazla çalışanı olan)	0,125	51	0,046	0,952	51	0,037
	Serbest meslek (en fazla 1 çalışanı olan)	0,142	33	0,088	0,951	33	0,142
	Yönetici (1-5 arası kişiden sorumlu olan)	0,157	58	0,001	0,941	58	0,007
	Yönetici (6 veya daha fazla kişiden sorumlu)	0,085	83	0,200	0,973	83	0,076
	Memur (uzman)	0,094	621	0,000	0,978	621	0,000
	Memur (uzman olmayan)	0,094	159	0,001	0,972	159	0,003
	İşçi (vasıflı)	0,089	1108	0,000	0,984	1108	0,000
	İşçi (vasıfsız)	0,106	787	0,000	0,980	787	0,000

Değişkenin normal dağılıp dağılmamasına ilişkin test Tablo 89'da verilmektedir. Tablo 89'daki değerler incelendiğinde Sahiplik değişkenin tüm meslek kategorilerinde normal dağılmadığı görülmektedir.

ANOVA testine yönelik bu varsayım yerine getirilemediği için ANOVA testinin non-parametrik karşılığı olan Kruskal Wallis H Testi uygulanmıştır. Meslek ile Sahiplik (hanede sahip olunan ürünlerin sayısı) değişkenleri arasındaki fark bu analizde de anlamlı bulunmuş ve ANOVA analizinin sonuçları pekiştirilmiştir.

SPSS'de Meslek ve Sahiplik (hanede sahip olunan ürünlerin sayısı) değişkenlerine yönelik ilişki gücünü ölçmek için yapılan analizde Eta-Kare 0.273 bulunmuştur, bu da değişkenler arasındaki ilişkinin oldukça güçlü olduğunu göstermektedir.

2.2.3. Eğitim ve Sahiplik Değişkenleri Arasındaki İlişki

Önceden belirtildiği gibi tez çalışmasında 2003 verisine yönelik kullanılan Eğitim (eğitime harcanan yıl) oranlı ölçüm düzeyine sahiptir. Sahiplik (ürünler) değişkeni ölçüm seviyesi sınıflamalıdır ve "Evet", "Hayır" şeklinde iki kategorisi vardır. Dolayısıyla Eğitim ile seçilen ürünler bazında Sahiplik değişkeni arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığı t-testi ile bakılmıştır. Ayrıca bu bölümde Eğitim (eğitime harcanan yıl) değişkeni ile yeni oluşturulan ve hanede sahip olunan ürün sayısını gösteren Sahiplik değişkeni arasında Korelasyon analizi yapılmıştır.

2.2.3.1. T-Testi

Tablo 90'da Eğitim (eğitime harcanan yıl) ile seçilen ürünlerden oluşan Sahiplik değişkeni arasında uygulanan t-testi verilmektedir.

Bu analizin sonucuna göre ürün sahipliği ile eğitim kategorileri arasında anlamlı bir fark vardır. Başka bir deyişle bu iki değişkenin ilişkisi anlamlıdır.

Eğitim (eğitime harcana yıl) ve Sahiplik değişkenleri arasındaki ilişkinin anlamlı olup olmadığını belirlemede kullanılan t-testinin varsayımlarından biri

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı

olan; puanların bağımlı değişkende etkisi araştırılan faktörün her bir düzeyinde normal dağılım göstermesi varsayımı, bu analizde sağlanamamıştır.

Tablo 91'e bakıldığında eğitim değişkenin sahiplik kategorileri altında normal dağılmadığı görülmektedir.

Tablo 90 Eğitim (Eğitime harcanan yıl) ve Sahiplik (Ürünler) Değişkenleri Arasındaki T-Testi Analizi (2003)

Sahiplik Ürünü		N	Ortalama	Standart Sapma	Serbestlik Derecesi	t	Anlamlılık
Buzdolabı (No-Frost)	Evet	1967	9,04	4,101	3663,667	21,617	0,000
	Hayır	4619	6,66	4,044			
Ocaklı fırın	Evet	4537	8,04	4,087	3953,924	19,699	0,000
	Hayır	2049	5,90	4,084			
Bulaşık makinesi	Evet	1366	10,37	4,119	2035,822	30,641	0,000
	Hayır	5220	6,59	3,859			
Araba	Evet	1840	9,17	4,137	3262,646	22,081	0,000
	Hayır	4746	6,68	4,020			
Fotoğraf makinesi	Evet	2455	9,36	3,991	5029,192	31,490	0,000
	Hayır	4131	6,19	3,870			
Cep telefonu	Evet	4160	8,51	4,058	5449,369	31,500	0,000
	Hayır	2426	5,42	3,705			
Ütü	Evet	6186	7,61	4,117	6584	18,194	0,000
	Hayır	400	3,76	3,871			
Saç kurutma makinesi	Evet	4465	8,44	3,979	4387,184	32,772	0,000
	Hayır	2121	5,13	3,759			
Su ısıtıcısı	Evet	1073	9,50	4,220	1486,616	18,174	0,000
	Hayır	5513	6,96	4,074			
Kahve makinesi	Evet	636	9,42	4,196	6584	13,059	0,000
	Hayır	5950	7,15	4,146			
Dijital Fotoğraf Makinesi	Evet	244	9,72	4,258	6584	8,933	0,000
	Hayır	6342	7,28	4,176			
Telsiz telefon	Evet	527	9,98	4,255	6584	15,096	0,000
	Hayır	6059	7,15	4,123			

Tablo 91 Normal Dağılım Testi (2003)

	Sahiplik		Kolmogorov-Smirnov			Shapiro-Wilk		
			Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
En çok gelir getiren kişinin kaç yıl eğitim gördüğü	Buzdolabı (No-Frost)	Evet	0,183	1967	0,000	0,927	1967	0,000
		Hayır	0,209	4619	0,000	0,918	4619	0,000
	Ocaklı fırın	Evet	0,196	4537	0,000	0,928	4537	0,000
		Hayır	0,217	2049	0,000	0,906	2049	0,000
	Bulaşık makinesi	Evet	0,187	1366	0,000	0,935	1366	0,000
		Hayır	0,216	5220	0,000	-	-	-
	Araba	Evet	0,188	1840	0,000	0,920	1840	0,000
		Hayır	0,205	4746	0,000	0,919	4746	0,000
	Fotoğraf makinesi	Evet	0,181	2455	0,000	0,936	2455	0,000
		Hayır	0,227	4131	0,000	0,905	4131	0,000
	Cep telefonu	Evet	0,185	4160	0,000	0,930	4160	0,000
		Hayır	0,222	2426	0,000	0,892	2426	0,000
	Ütü	Evet	0,204	6186	0,000	-	-	-
		Hayır	0,252	400	0,000	0,828	400	0,000
	Saç kurutma makinesi	Evet	0,183	4465	0,000	0,930	4465	0,000
		Hayır	0,236	2121	0,000	0,879	2121	0,000
	Su ısıtıcısı	Evet	0,169	1073	0,000	0,929	1073	0,000
		Hayır	0,207	5513	0,000	-	-	-
	Kahve makinesi	Evet	0,166	636	0,000	0,934	636	0,000
		Hayır	0,206	5950	0,000	-	-	-
	Dijital Fotoğraf Makinesi	Evet	0,159	244	0,000	0,951	244	0,000
		Hayır	0,206	6342	0,000	-	-	-
	Telsiz telefon	Evet	0,187	527	0,000	0,940	527	0,000
		Hayır	0,206	6059	0,000	-	-	-

Sürekli değişken olan Eğitim (eğitime harcanan yıl) Sahiplik (ürünler) değişkenin kategorilerinde normal dağılmadığı için ilişkisiz örneklemler t-testinin non-parametrik karşılığı olan Mann-Whitney U testi seçilen ürünler bazında ayrı ayrı uygulanmıştır. Bu analiz sonucunda değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu bulunmuş ve t-testi sonuçları pekiştirilmiştir.

Bu analizlerin dışında Eğitim (eğitime harcanan yıl) ile Sahiplik (ürünler) arasındaki ilişkinin gücünü tespit etmek için eta katsayısına bakılmıştır.

Tablo 92 Eğitim (Eğitime harcanan yıl) ve Sahiplik (ürünler) Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Gücünün Belirlenmesi (2003)

Eğitim x Sahiplik	Eta Katsayısı
Buzdolabı (No-Frost)	0,278
Ocaklı fırın	0,255
Bulaşık makinesi	0,402
Araba	0,287
Fotoğraf makinesi	0,372
Cep telefonu	0,362
Ütü	0,278
Saç kurutma makinesi	0,386
Su ısıtıcısı	0,245
Kahve makinesi	0,184
Dijital Fotoğraf Makinesi	0,137
Telsiz telefon	0,209

Tablo 92 incelendiğinde Eğitim değişkeninin Bulaşık Makinesi, Fotoğraf Makinesi, Cep Telefonu ve Saç Kurutma Makinesi sahipliği ile yüksek, geriye kalan diğer sahipliklerle orta düzeyde ilişkisi olduğu görülmektedir.

2.2.3.2. Korelasyon

Eğitim (eğitime harcanan yıl) değişkeni ile yeni oluşturulan ve hanede sahip olunan ürün sayısını gösteren Sahiplik değişkeni arasındaki en uygun anlamlılık testi Basit Korelasyon testidir. Çünkü her iki değişkende süreklidir ve ölçüm düzeyleri oranlıdır. Bu analizin sonuçlarına göre eğitim ve sahiplik değişkenleri arasında % 99 güven düzeyinde anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Yani eğitim yılı arttıkça hanedeki sahiplik sayısının artacağı söylenebilir.

İlişkinin gücüne yönelik Pearson Korelasyon katsayısı 0,508 olarak tespit edilmiştir, bu da ilişki gücünün yüksek olduğunu göstermektedir.

2.3. Sonuç

Yapılan analizlerde değişkenler arasındaki ikili ilişkilerin tamamı % 95 güven seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Bu da literatürü genel anlamda destekleyici bir bulgudur, yani Meslek ile Eğitim, Meslek ile Sahiplik ve Eğitim ile Sahiplik değişkenleri arasındaki ilişkiler yüksek düzeyde anlamlıdır. Başka bir deyişle bu değişkenler arasındaki farklılaşmalar tesadüfe dayalı değildir. Örnek vermek gerekirse bir kişinin yüksekokul mezunu olup mesleğinin uzman memur olması ve aynı zamanda evinde DVD oynatıcısının olması bir tesadüf değildir. Bu ilişki anlamlıdır.

Sahiplikler ürün bazında tek tek ele alındığında Meslek ve Eğitim değişkenleri ile ilişkileri anlamlı olmasına karşın ilişkinin gücü genel anlamda Meslek ve Eğitim değişkenlerinin arasındaki ilişki gücüne göre daha düşüktür. Bunun başlıca sebebi haneye giren gelir yerine hane sahiplik bilgilerinin kullanılıyor olmasıdır. Ama sahipliğin diğer değişkenlerle olan gücü göreli olarak düşük olmasına karşın ilişkisi anlamlıdır ve gelir yerine kullanılabilecek en uygun değişken olarak kendini göstermektedir. Ayrıca sahiplik değişkeni ürünler bazında ayrı ayrı değilde, hanede sahip olunan ürünler şeklinde toplu bir değişken haline getirildiğinde ilişki gücü göreli olarak yükselmektedir. Bu da toplu anlamda indeks hesaplamalarında kullanılan sahiplik bilgisinin geçerliliğini ortaya koymaktadır. Buna paralel olarak literatür incelendiğinde meslek, eğitim ve gelir arasındaki ilişkinin ispatlanmış olduğu ortadadır. Anketlerde ESOMAR'ın ortaya koyduğu gibi gelirle ilgili sorulara deneklerin cevap vermede isteksiz olmasından dolayı Türkiye'de sektörde uygulanan anketlerde veya sosyoekonomik indekslerde sahiplik tercih edilmektedir. Dolayısıyla bir anlamda hane gelir değişkeni, daha kesin ve doğru şekilde toplanıldığına inanılan sahiplik değişkenleri ile tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda istatistiki bilgiler sahiplik değişkeninin geçerliliğini ortaya koymaktadır.

Tüm bu bilgilerin ışığında, sosyoekonomik indekslerde bir değerlendirme unsuru olarak kullanılan oturulan yer bilgisinin bu analizlerde kullanılan sahiplik

bilgisinden çok farklı sonuçlar vermeyeceği tahmin edilmektedir. Oturulan Semt bilgisine yönelik değişkenin Meslek ve Eğitimle anlamlı bir ilişkisi olması mümkündür ama yukarda yapılan analizlerin ışığında, ilişki gücünün Meslek ve Eğitim değişkenlerinin ilişkisine göre daha düşük olacağı ortadadır. Çünkü oturulan yer veya semt bilgisi de gelirle doğrudan bağlantılıdır ve sahiplik değişkeni gibi oda gelir değişkenin yerine kullanılmaktadır. Bu değerlendirme unsurlarının ikisinin bir arada kullanılmasından çok, meslek ve eğitim değişkeninin yanında sahiplik ya da oturulan semt bilgisine yönelik değişkenden birisinin kullanılması mantıklı gözükmektedir.

Tüm bu yapılan analizleri özetlemek gerekirse, tez çalışmasında geliştirilen ve önerilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin istatistiksel anlamda geçerliliği vardır, başka bir deyişle kişinin sosyal sınıfının belirlenmesinde meslek, eğitim ve sahip (gelir yerine) değişkenlerinin kullanılması anlamlıdır.

3. 2003 VERİSİNE YÖNELİK SOSYOEKONOMİK İNDEKS GELİŞTİRME SÜRECİ VE MODEL ÖNERİSİ

Tez çalışmasında AGB Anadolu Şirketinin kullandığı sosyoekonomik statü indeksinin incelenmesindeki başlıca neden bu ölçeğin AGB Anadolu dışında diğer kitlesel araştırmalarda yoğun şekilde kullanılmasıdır. Bu ölçek şu anda AGB Anadolu izleyici araştırmaları dışında basın okunurluluk ve radyo dinlenirliliği araştırmalarında kullanılmaktadır.

Tez çalışması kapsamında AGB Anadolu şirketinde 1995 yılından beri kullanılan sosyoekonomik statü indeksi incelenmiş ve bazı unsurların işlemediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla bu tez çalışmasına temel olacak yeni sorular AGB Anadolu 2003 Kurucu Anketine eklenmiştir.

Yeni geliştirilen ölçekte veya modelde yer alan ve tespit edilen sorunları ortadan kaldıracağı düşünülen farklı unsurlara yönelik bilgi aşağıda verilmektedir.

AGB Anadolu şirketi tarafından kullanılan sosyoekonomik statü indeksinde eğitim unsuru mezun olunan en son okul şeklinde kullanılmaktadır. Burada kişi eğer eğitimini lise 2. sınıfta bıraktıysa ortaokul mezunu, ilkokul 3. sınıfı bıraktıysa, okul bitirmemiş kabul edilmektedir. Sözkonusu süreç lise 2'de

okulu bırakan kişinin 2 yıllık eğitimini veya ilkokul 3'ten okulu bırakan kişinin 3 senelik eğitimini yok varsaymaktadır. Dolayısıyla 2003 anketine eğitime harcanan yıl şeklinde bir soru eklenmiştir ve yeni indeksin oluşturulmasında bu değişken kullanılmıştır.

Kullanılan sosyoekonomik indeks incelendiğinde bazı meslek gruplarında da problemlerin olduğu tespit edilmiştir.

Öncellikle indekste kullanılan meslek bilgisi İngiltere'deki indekslere benzer bir şekilde kullanılmakta ve istihdam ilişkileri yaklaşımını temel almaktadır. Yani kişilere doğrudan mesleklerinin sorulması yerine geliştirilen bir kategorizasyon sistemi ile denek belirli bir istihdam konumuna yerleştirilmektedir. AGB Anadolu tarafından kullanılan sistemde üç temel başlık vardır bunlar Çalışmayanlar, Kendi İşi/Bağımsız çalışanlar ve Başkasının yanında çalışanlardır. Çalışmayanların altına ev kadınları, öğrenciler, emekliler, işsizler ve çocuklar girmektedir. Kendi İşi/Bağımsız çalışanların altına çiftçiler, kendi başına çalışanlar, işverenler ve eğitimle kazanılmış serbest meslek sahipleri girmektedir. Başkasının yanında çalışanların altında ise yöneticiler, memurlar ve işçiler bulunmaktadır. Çiftçiler, işverenler ve yöneticiler yanlarında çalıştırdıkları veya sorumlu oldukları kişi sayısına göre bölünmüşlerdir. Bu bölünme sınırı çiftçiler için 1, işverenler ve yöneticiler için 6 kişidir.

Bu istihdam ilişkilerini temel alan indeks yapısında bazı meslek gruplarında problem olduğu tespit edilmiş ve bu sorunları gidermek için 2003 anketine bazı yeni meslek grupları eklenmiştir. Bu yeni eklenen unsurlar şunlardır;

İşsiz kategorisi iki bölüme ayrılmıştır, iş arayan işsizler ve iş aramayan işsizler.

Emekli kategorisi de ikiye ayrılmıştır emekliler ve emekli olup çalışanlar. Bu kategori eklenmiştir çünkü emekli olup çalışanlar her zaman için indeksin işleyişinde bir sorun olarak görülmüş ve bu tip deneklerin hangi kategoriye yerleştirileceğine ilişkin sorunlar yaşanmıştır. Dolayısıyla bu durumdaki kişilere yönelik doğrudan bir kategori açılmıştır.

Kendi başına çalışan kategorisi iki gruba ayrılmıştır, işyerinde çalışan, iş yeri olmadan çalışan. Çünkü bu kategori hali hazırda uygulanan indekste ciddi

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

problemlere yol açmaktadır. Örneğin kendi hesabına çalışan ayakkabı boyacısı ile kendi dükkanı olan ve yanında işçi çalıştırmayan bir bakkal aynı konuma düşebilmektedir. Dolayısıyla bu kategori iş yeri bazında ayrıştırılarak sözkonusu gruplar birbirinden farklılaştırılmaya çalışılmıştır.

Eğitimle kazanılmış serbest meslek grubu yanında çalıştırdığı işçi sayısına göre 2003 anketinde iki kategoriye ayrılmıştır.

Memur gurubu, uzman ve uzman olmayan şeklinde iki ayrı alt kategoriye ayrılmıştır bunun sebebi kalifiye memur ile sıra memuru arasındaki farklılaşmayı sağlamaktır çünkü kullanılan indekste örneğin bir üniversitede çalışan öğretim görevlisi ile aynı birimde çalışan sekreter eğer öğretim görevlisinin idari bir yöneticilik görevi yoksa her ikisi de memur sayılmaktadır. Bu sorunu ortadan kaldırmak için sözkonusu farklılaşmaya gidilmiştir.

Son olarak işçi kategorisi de vasıflı ve vasıflı olmayan şeklinde iki ayrı kategoriye ayrılarak kalifiye işçi ile kalifiye olmayan işçi arasındaki ayrım sağlanmaya çalışılmıştır, çünkü burada da memur grubuyla aynı problem sözkonusudur. Örneğin indekste hamal ile bir fabrikada makine operatörü olarak çalışan işçi aynı kategoride yer almaktadır. Bu sorunu gidermek ve gruplar arasında farklılaşmayı yaratmak için işçi grubu için 2003 anketine vasıflı ve vasıfsız kategorileri eklenmiştir.

Ayrıca çiftçiler, işverenler, yöneticiler, eğitimle kazanılmış serbest meslek sahiplerinin yanlarında çalıştırdıkları işçi sayıları ve mevkilerine ilişkin sorularda 2003 anketine eklenmiştir, bunun amacı bu grupların yanlarında çalıştırdıkları veya sorumlu oldukları kişi sayılarını yeniden belirlemek ve bu gruplara yönelik önceden belirlenmiş kişi çalıştırma sınırlarını baz alan kategorileri güncellemektir. Anket, tez çalışması esnasında halen sürdüğü için bu veriler analizlerde kullanılmamıştır.

Yukardaki meslek ve eğitim kategorileri ile yapılan değişimlerin sağlıklı işlemesi ve alanda anket uygulanırken anketörlerin hiçbir hata yapmaması için anket uygulama yönergesi de güncellenmiş ve üzerinde çalışmalar yapılmıştır

Son olarak 2003 anketinde sahiplik bölümüne sınıf gruplarını birbirinden ayırması düşünülen yeni ürünler eklenmiş ve sahiplik bölümü genişletilmiştir.

Yukarda tespit edilen problemler ve bunlara karşılık geliştirilen çözümler, 2003 verisinden yararlanılarak yapılandırılan yeni indekste test edilmiştir.

3.1. Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksi

Geliştirilen sosyoekonomik statü indeksi literatürün ve istatistiksel testlerin gösterdiği gibi meslek, eğitim ve sahiplik unsurlarını içermektedir ve AGB Anadolu şirketince kullanılan ölçeğin geliştirilmiş bir biçimidir.

İndeks yapılandırma ve unsur puanlarının hesaplanmasında ACNielsen'ın kullandığı hesaplama yöntemi kullanılmıştır. Hanelerin statü sınıflarına ayrılabilmesi için hanede bulunan dayanıklı tüketim eşyaları esas alınmış ve buradan yola çıkılarak indeks puanları belirlenmiştir. Aslında bir anlamda burada hane geliri ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır.

İndeks hesaplamaları 2003 verisinin elde edilen kısmının tamamında gerçekleştirilmiştir. (Toplam 6 il ve 6586 hane üzerinden hesaplamalar yapılmıştır).

İndeks unsurlarına yönelik indeks puanlarını hesaplama sürecinin basamakları şu şekildedir;

1) 2003 anketinde sorulan ve verisi elde edilen tüm sahiplik ürünlerinin (dayanıklı tüketim eşyalarının) sahiplik oranlarının belirlenmesi.
2) Geliştirilen indeksin hane sahiplik bölümünde tüm dayanıklı tüketim mallarının kullanılması akıllıca olmadığında belirli ürünlerin seçilip sosyoekonomik indekste kullanılması daha uygundur. Bunun için sahip olunan tüm eşyalar, sahip olma oranlarına göre bir normal dağılım eğrisi üzerine yerleştirilmiştir. Ardından, -+ % 5, -+ % 10-15, -+ % 20-25 ve -+ % 35-40 nüfus dilimlerine düşen ve uygun görülen 9 ürün indekste kullanılmak üzere seçilmiştir. Bunlar; Araba, DVD player, Mikrodalga fırın, Bulaşık makinesi, Saç kurutma makinesi, Tam otomatik çamaşır makinesi, Elektrikli süpürge makinesi, Buzdolabı ve Bilgisayar'dır. Bu ürünlerin seçilme sebepleri şunlardır;

Araba, % 35-40'lık dilime en yakın olan üründür. Bu dilime yakın basit fotoğraf makinesi de bulunmaktadır ama araba sahipliğinin kitleyi daha etkin bir şekilde farklılaştıracağı düşünülmüştür. DVD Player % 0-5'lik dilimden seçilmiştir. Mikrodalga fırın % 5'lik dilime yakındır diğer araştırmalarda anlamlı sonuçlar verdiği için değiştirilmemiştir. Bulaşık makinesi % 20-25'lik dilimin içindedir. Saç kurutma makinesi % 60-65'lik dilime yakın bir konumdadır, bu dilim içersinde cep telefonu olduğu halde bu ürün indekse alınmamıştır çünkü cep telefonu çok farklı fiyatlarda farklı gelir gruplarına satılabilmektedir. Tam otomatik çamaşır makinesi % 75-80'lik dilime yakın bir konumdadır ve bu dilimde bulunan radyo sahipliği yerine tercih edilmiştir, çünkü bu ürünün farklılaştırma gücü daha önceki araştırmalarda ispatlanmıştır. Elektrikli süpürge makinesi % 85-90'lık dilimin içersindedir. Buzdolabı % 95-100'lik dilimin içindedir. Bilgisayar % 10-15'lik dilim için seçilmiştir, bu dilim sınırları içine düşen hiçbir ürün yoktur. Bilgisayar, kahve makinesinden sonra bu dilime en yakın ikinci üründür, diğer yakın ürün su ısıtıcısıdır, bunların arasından farklılaştırma gücü olduğu düşünülen bilgisayar sahipliği seçilip indekse yerleştirilmiştir.

3) Seçilen dayanıklı tüketim eşyalarının her birinin bulunduğu ve bulunmadığı hanelerdeki ortalama eşya sayılarının belirlenmesi ve bunların ortalamalarının alınarak, sahip olunan eşya indeks puanlarının ortaya çıkartılması. Bu süreci kısaca anlatmak gerekirse; öncellikle sözkonusu üzerinde çalışılan dayanıklı tüketim ürününün sahiplik oranına bakılmıştır. Eğer bu oran % 50'nin altındaysa her bir hanedeki sahip olunan eşyaların sayıları belirlenmiş ve bunun ortalaması alınarak sözkonusu ürünün indeks puanı bulunmuştur. Eğer üstünde çalışılan ürünün sahiplik oranı % 50'nin üzerindeyse hanelerde sahip olunmayan eşyaların sayıları belirlenmiş ve bunun ortalaması alınarak sözkonusu ürünün indeks puanı belirlenmiştir. Yukarda seçilen ve sahiplik oranı % 50'den az olan eşyalara sahip olan hanelere "+" puan, sahipliği % 50'den

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

yüksek olan ve bu eşyaları bulundurmayan hanelere de "-" puan verilmiştir. Böyle bir puanlamanın yapılmasındaki amaç ortalamayı sıfır kabul etmek ve ortalamanın altındaki hanelere "-", üzerindeki hanelere "+" verilmesidir.

4) Elde edilen eşya puanlarının haneye asıl geliri getiren kişinin meslek ve eğitim kategorilerine göre ortalama değerlerinin alınması. Bu aşamada her bir meslek ve eğitim kategorisi için ayrı ayrı yukarda seçilen ve indeks puanı belirlenen ürünlere yönelik hesaplama yapılmış ve bunların ortalaması alınarak sözkonusu meslek veya eğitim kategorilerinin indeks puanları belirlenmiştir. Örnek vermek gerekirse, haneye en çok gelir getiren kişi bazında veriden çalışma konumu emekli olan tüm haneler seçilmiş, bu hanelerde yukarıda seçilen ürünlere bakılmış ve bu haneler için eşya puanları belirlenmiştir. Ardından her hane için belirlenen ürün puanlarının ortalaması alınmış ve "emekli" kategorisinin indeks puanı belirlenmiştir. Bu hesaplamalar meslek ve eğitim kategorileri için ayrı ayrı yapılmıştır. Yukarıda anlatılan işlemin uygulanma amacı elde edilen eşya puanının eğitim ve meslek bilgisi ile birlikte kullanılabilmesi için bu değişkenlerin birbirine benzer değerlere sahip olmalarını veya standart hale getirilmelerini sağlamaktır.

İndekste kullanılmak üzere belirlenen unsurlar ve indeks puanları sırasıyla Tablo 93, 94 ve 95'de verilmektedir.

Tablo 93 Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin Sahiplik Ürünleri ve İndeks Puanları

Sahiplik Ürünü	Puan	
	Varsa	Yoksa
Araba	11	
DVD Player	13	
Mikrodalga Fırın	13	
Bilgisayar	13	
Bulaşık Makinesi	12	
Saç Kurutma Makinesi		-15
Elektrikli Süpürge Makinesi		-16
Buzdolabı		-17
Tam Otomatik Çamaşır Makinesi		-16
Hem Otomatik hem Normal Çamaşır Makinesi		-15

Tablo 94 Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin Meslek Kategorileri ve İndeks Puanları

Meslek	Puan
İşveren (6 veya daha fazla çalışanı olan)	28
Serbest meslek (en fazla 1 çalışanı olan)	24
Yönetici (6 veya daha fazla kişiden sorumlu)	22
Yönetici (1-5 arası kişiden sorumlu olan)	20
Memur (uzman)	18
Emekli çalışan	14
Çiftçi (2 ve daha fazla işçi çalıştıran)	14
İşveren (1-5 arası çalışanı olan)	14
Kendi başına çalışan (işyerinde çalışan)	9
Memur (uzman olmayan)	9
Emekli	8
İşçi (vasıflı)	6
Çiftçi (0-1 işçi çalıştıran)	5
Ev kadını	1
İşçi (vasıfsız)	1
Kendi başına çalışan (İşyeri olmadan çalışan)	0
İş arayan işsiz	-4
İş aramayan işsiz	-4

Tablo 95 Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin Eğitim Yılı Kategorileri ve İndeks Puanları

Eğitim Yılı	Puan
0 Yıl	-2
1-5 Yıl Arası	5
6-8 Yıl Arası	6
9-11 Yıl Arası	10
12-15 Yıl Arası	19
16 Yıl ve Üzeri	27

Yukarıdaki tablolardan özellikle meslek kategorileri ve hesaplanan indeks puanları incelendiğinde 2003 anketinde işleyiş sorunlarının giderilmesine yönelik bu tez kapsamında geliştirilen çözümlerin anlamlı olduğu görülmektedir. Uzman ve Uzman olmayan Memur, Vasıflı ve Vasıfsız İşçi, İş yerinde ve İş yeri olmadan Kendi Başına Çalışan meslek grupları anlamlı bir şekilde dağılmış ve indeksin gücünü arttırmıştır. Sadece İş arayan işsiz ve İş aramayan işsiz grubu farklılaşmamıştır.

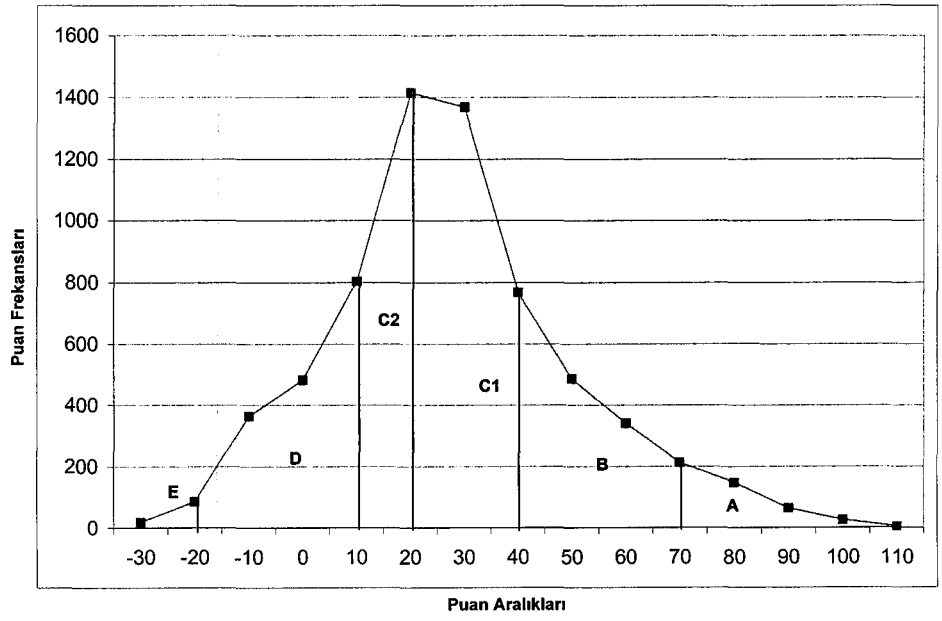
Ayrıca eğitime harcanan yıl kategorileri de anlamlı bir şekilde dağılmaktadır, böylece kişinin en son bitirdiği okul bilgisinden çok eğitime harcadığı yıl bilgisi ön plana çıkarılmaktadır. Eğitime harcanan yıl bilgisi

geliştirilen ölçeğin uluslararası karşılaştırılmalarda kullanılması açısından avantaj sağlamaktadır bu da ulusal ve uluslararası anlamda bir standartlaşmaya gidilmesinin yolunu açabilir.

Ayrıca modelde ev kadınları için bir indeks puanı hesaplanmıştır. Eğer haneye en çok gelir getiren kişi konumunda ev kadını varsa ve hanede başka çalışan yoksa ev kadınına "1" puan verilmiştir. Bu durumun dışındaki ev kadınları "iş aramayan işsiz" sayılmış ve "-4" puan verilmiştir.

İndeksin işleyişi farklılaştırılmamıştır. İndeksi uygulamak için hanede 18 yaş üzeri kişilerin meslek ve eğitim puanları toplanmakta ve en yüksek puana sahip kişinin toplam puanı ile eşya puanı tekrar toplanarak toplam hane indeks puanına ulaşılmaktadır.

Bu yöntemle 2003 verisindeki tüm hanelere yönelik yeni geliştirilen sosyoekonomik statü indeksi uygulanmış ve -36 ile 107 puanları arasında değişen bir dağılım elde edilmiştir. 2003 verisine yönelik hesaplanan indeks puanlarının dağılımı Şekil 9'da görülmektedir.

Şekil 9 Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin Puan ve Belirlenen Sınıf Aralıkları

Bu şekildeki kırılma noktalarına göre geliştirilen Sosyoekonomik Statü indeksinin sınıf puan aralıkları belirlenmiştir. Tablo 96'da Sınıf Puan aralıkları ve bunların yüzdelik dağılımları verilmektedir. Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin Tablo 96'da verilen sınır puanlarına göre kullanılması gerekmektedir.

Ankara Üniversitesi
Kütüphane

Tablo 96 Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin Sınıf Puan Aralıkları ve Dağılımları

Sınıf Aralığı	Puan	Yüzdelik Dağılım
A	71 puan ve üzeri	3,60
B	70 ve 41 Puan Arası	15,23
C1	40 ve 21 Puan Arası	32,33
C2	20 ve 11 Puan Arası	19,03
D	10 ve (-19) Puan Arası	28,20
E	(-20) ve altı	1,61

3.2. 2003 Verisinden Geliştirilen Yeni Sosyoekonomik Statü İndeksinin 2002 Verisi ile Karşılaştırılması

Tez çalışmasında geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksi 2003 verisindeki 6 ili temel (Adana, Elazığ, Eskişehir, Kayseri, Malatya ve Zonguldak) almaktadır. Dolayısıyla yeni ölçeğin sınıf dağılımları, AGB Anadolu'nun hali hazırda kullandığı ölçeğin dağılımları ile karşılaştırılırken 2002 verisindeki 6 ilin sınıf dağılımı kullanılmıştır. Bu dağılımlar Tablo 97'de verilmektedir.

Tablo 97 2003 Verisinden Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin 2002 Verisini Temel Alan AGB Anadolu İndeksi ile Karşılaştırılması

	Yeni Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksi (2003)		AGB Anadolu Şirketinin Kullandığı Sosyoekonomik Statü İndeksi (2002)	
Sınıf Aralığı	Puan	Yüzdelik Dağılım	Puan	Yüzdelik Dağılım
A	71 puan ve üzeri	3,60	53 Puan ve üzeri	4,26
B	70 ve 41 Puan Arası	15,23	52 ve 35 Puan arası	11,80
C1	40 ve 21 Puan Arası	32,33	34 ve 14 Puan Arası	24,54
C2	20 ve 11 Puan Arası	19,03	13 ve 2 Puan Arası	19,31
D	10 ve (-19) Puan Arası	28,20	1 ve (-31) Puan Arası	36,96
E	(-20) ve altı	1,61	(-32) Puan ve altı	3,13

Geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeks puanlarının ortaya koyduğu sınıf dağılımı, AGB Anadolu Şirketinin kullandığı 2002 verisini baz alan halihazırdaki dağılım ile karşılaştırıldığında % 95 seviyesinde korelasyon katsayısı 0,907 bulunmuştur, bu da sözkonusu dağılımların bir paralellik gösterdiğini ve yapılan çalışmanın doğru olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak yeni geliştirilen Sosyoekonomik Statü İndeksinin ve yapılan değişliklerin geçerliliği olduğu söylenebilir ve bir model olarak önerilebilir.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında pazarlama, reklam ve medya araştırma sektöründe yoğun şekilde kullanılan Sosyoekonomik Statü İndeksleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bunun devamında literatürden elde edilen bilgiler eldeki veriler doğrultunda test edilmiş ve geçerlilikleri ispat edildikten sonra AGB Anadolu Şirketi tarafından kullanılan ölçeğe göre daha etkin bir sosyoekonomik statü modeli geliştirilip önerilmiştir.

Bu tez çalışmasında en önemli sonuçlarından bir tanesi Sosyoekonomik Statü İndekslerinin arkasında yatan kuramların ortaya konması ve bu indeksleri oluşturan unsurlar arasındaki ilişkinin önemli boyutlardaki veriyle test edilip ispatlanmış olmasıdır.

Genel anlamda bakıldığında pazarlama, reklam ve medya araştırmaları açısından bireyin sosyal sınıfının belirlenmesinde meslek, eğitim ve gelir (tez çalışmasında kullanılan biçimiyle sahiplik) oldukça açıklayıcıdır.

Diğer önemli bir sonuç eldeki verilerden yararlanılarak yeni bir sosyoekonomik statü indeksi modelinin önerilmiş olmasıdır. Bu yeni model hesaplama süreci açısından eski ölçeklerle benzerlik gösterirken, eklenen yeni meslek kategorileri ve eğitim yılı açısından farklılıklar göstermektedir. Yeni eklenen unsurlar açısından geliştirilen indeksin daha etkin bir şekilde işleyeceği ve kitleyi eskisine nazaran daha detaylı böleceği tahmin edilmektedir. Ayrıca pazarlama araştırması açısından kısa ve uygulaması basittir.

Yapılan incelemeler sonucunda araştırma sektöründe kullanılan sosyal sınıflama yaklaşımlarının sosyolojik kuramlara dayandığı söylemek doğrudur, ama bu sınıflamalar pazarlama, reklam ve medya araştırmalarında tüketicilerin farklılaştırılması için kullanılan basit kategorizasyonlardır ve hiçbir zaman sosyolojik sınıf analizleri ile bir tutulamazlar. İnsan ve toplum çok boyutlu ve karmaşıktır, bunları basit kategorizasyonlarla açıklamak sadece belirli amaçlar için uygundur. Dolayısıyla geliştirilen yeni sosyoekonomik statü indeksini ve benzerlerini bu yapı içerisinde algılamak ve değerlendirmek gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Aron, Raymond. **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**. Çeviren: Korkmaz Alemdar. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2000

Arslantürk, Zeki ve Tayfun Amman. **Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler**. İstanbul: Kaktüs Yayınları, 2000

_____. **Sosyoloji, Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler**. 4. Basım. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2001

Babbie, Earl Fred Halley ve Jeanne Zaino. **Adventures in Social Research, Data Analysis Using SPSS 11.0/11.5 for Windows**. 5. Basım. Amerika: Sage Publications, 2003

Barber, Bernard. **Social Stratification, A Comparative Analysis of Structure and Process**. Amerika: Harcourt, Brace & World, Inc., 1957

Bates, Bryan. "A Standart Demographic Classification". Ed.: Colin McDonald ve Phyllis Vandelder. **The Esomar Handbook of Market and Opinion Research** 4. Basım. Hollanda: Esomar,1998

Bauman, Zygmunt ve Tim May. **Thinking Sociology** 2. Basım. İngiltere: Blackwell Publishers, 2001

Beeghley, Leonard. **The Structure of Social Stratification in the United States**. 2. Basım. Amerika: Allyn & Bacon, 1995

Bendix, Reinhard ve Seymour Martin Lipset, "Karl Marx's Theory of Social Classes," **Class, Status, and Power, Social Stratification in Comparative**

Perspective. Ed.: Reinhard Bendix ve Seymour Martin Lipset . 2. Basım, Amerika: The Free Press, 1953

Beneton, Philippe. **Toplumsal Sınıflar**. Çeviren: Hüsnü Dilli. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991

Blau, Peter M. ve Otis Dudley Duncan, **The American Occupational Structure**. Amerika: The Free Press, 1978

Blau, Peter M., Otis Dudley Duncan ve Andrea Tyree, "Measuring The Status Of Occupations", **Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective**. Ed.: David B. Grusky. 2. Basım Amerika: Westview Pres, 2001

Blishen, Bernard R. ve William K. Carroll. "Socioeconomic Measures from Canadian Census Data", **Measures of Socioeconomic Status; Current Issues**. Ed.: Mary G. Powers Amerika: Westview Pres, Inc. 1982

Boratav, Korkut., **1980'lı Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm**. 2. Basım. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1995

_____. **İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995

Bottomore, T. B. **Toplumbilim**. Çeviren: Ünsal Oskay. 6. Basım. İstanbul: Der Yayınları, 2000

Boudon, Raymond. **Sosyoloji Yöntemleri**. Çeviren: Alev Türker. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991

Anadolu Üniversitesi
Kütüphane

Bradley, Harriet. "Social Divisions," **The Student's Companion to Sociology.** Ed.: Chet Ballard, Jon Gubbay ve Chris Middleton. İngiltere: Blackwell Publishers, 1997

Browne,Ken. **An Introduction to Sociology** 2. Basım. Amerika: Blackwell Publishers, 1998

Büyüköztürk, Şener **Sosyal Bilimler için Veri El Kitabı, İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum.** 2 Basım. Ankara: Pegema Yayıncılık, 2002

Cahney, David. **Yaşam Tarzları.** Çeviren: İrem Kutluk. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 1999

Cole, George Douglas Howard. **Studies in Class Structure.** İngiltere: Routledge and Kegan Paul, 1955

Collins, Randall. **Four Sociological Traditions.** Amerika: Oxford University Pres, 1994

_____. **Theoretical Sociology**. Amerika: Harcourt Brace Jovanovich, 1988

Coxon, Anthony P. M. ve Charles L. Jones. **Class and Hierarchy: The Social Meaning of Occupations**. İngiltere: The Macmillan Pres Ltd, 1979

Coxon, Anthony P. M., P. M. Davies ve C. L. Jones, **Images of Social Stratification, Occupational Structures and Class**. İngiltere: Sage Publications, 1986

Crompton, Rosemary. "Class and Stratification," **Sociology, Issues and Debates**. Ed.: Steve Taylor. İngiltere: Macmillan Press Ltd., 1999

_____. **Class and Stratification, An Introduction to Current Debates,** 2. Basım. Amerika: Blackwell Publishers Ltd., 1998

Doğan, İsmail. **Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar.** 2. Basım. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 1998

_____. **Sosyoloji, Kavramlar ve Sorunlar.** 3. Basım. İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2000

Duncan, Otis Dudley. "A Socioeconomic Index for All Occupations" **Occupations and Social Status**, Ed:. Albert J. Reis, Jr, Otis Dudley Duncan, Paul K. Hatt ve Cecil C. North Amerika: The Free Press of Glencoe, Inc., 1961

Edgell, Stephen. **Sınıf.** Çeviren: Didem Özyiğit. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 1998

Enver Özkalp. **Sosyolojiye Giriş.** 10. Baskı. Eskişehir: Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları, 2000

Ergil, Doğu. **Toplum ve İnsan.** Ankara: Turhan Kitapevi, 1984

Erik Olin Wright, "Class Analysis," **Social Class and Stratification, Classic Statements and Theoretical Debates**. Ed.: Rhonda F. Levine Amerika: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1998

Erkal, Mustafa E. **Sosyoloji [Toplumbilimi]** 11. Basım. İstanbul: Der Yayınları, 2000

Featherman, David Lee ve Gillian Stevens. "A Revised Socioeconomic Index of Occupational Status: Application in Analysis of Sex Differences in Attainment", **Measures of Socioeconomic Status; Current Issues**. Ed.: Mary G. Powers Amerika: Westview Pres, Inc, 1982

Finsterbusch, Kurt. **Sources, Notable Selections in Sociology**. 3. Basım: Amerika: Dushkin/McGraw Hill, 1999

Gevgilili, Ali. **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar**. İkinci basım. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1989

Giddens, Anthony. **Sociology**. 3. Basım. İngiltere: Polity Press, 1997

_____. **In Defence of Sociology, Essays, Interpretations & Rejoinders**. İngiltere: Polity Pres, 1996

_____. **İleri Toplumların Sınıf Yapısı: Marks'ın Sınıflar Teorisi, Sonraki Teorileri ve Eleştirsel Değerlendirmeler**. Çeviren: Ömer Baldık. İstanbul: Birey Yayıcılık, 1999

_____. **Sosyoloji**. Çeviren: Hüseyin Özel. Ayraç Yayınevi, 2000

_____. **Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi**. Çeviren: Ümit Tatlıcan. İstanbul: Paradigma Yayınları, 2000

Goldthorpe, John H. ve Keith Hope. **The Social Grading Of Occupations, A new Approach and Scale**. İngiltere: Oxford University Pres, 1974

_____. "Occupational Grading and Occupational Prestige", **Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective**. Ed.: David B. Grusky. 2. Basım Amerika: Westview Pres, 2001

Grusky, David B. "The Past, Present, and Future of Social Inequality," **Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective**. Ed.: David B. Grusky. 2. Basım Amerika: Westview Pres, 2001

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Hall, Richard H., **Occupations and The Social Structure**. 2. Basım. Amerika: Prentice-Hall, Inc., 1975

Haralambos, Michael ve Martin Holborn. **Sociology Themes and Perspectives.** 4. Basım. İngiltere: Collins Educational, 1995

Henslin, James M. **Essentials of Sociology, A Down to Earth Approach.** Amerika: Allyn & Bacon, 1996

Hurst, Charles E. **Social Inequality, Forms Causes and Consequences.** Amerika: Allyn & Bacon, 1997

Kalaycıoğlu, Sibel. "Toplumsal Tabakalaşma". **Sosyolojiye Giriş.** Ed.: İhsan Sezal Ankara: Martı Kitap ve Yayınevi, 2002

Kalberg, Stephen "Max Weber's Sociology: Research Strategies and Modes of Analysis," **Reclaiming the Sociological Classics.** Ed.: Charles Camic. İngiltere: Blackwell, 1997

Kerbo, Harold R. **Social Stratification and Inequality, Class Conflict in Historical, Comparative, and Global Perspective.** 4. basım. Amerika: McGraw-Hill Companies., 2000

Kıray, Mübeccel B., **Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1999

Kızılçelik Sezgin, **Sosyoloji Teorileri.** 2. Baskı. Konya: Yunusemre Yayıncılık, 1994

Kirby, Mark. **Stratification and Differentiation.** İngiltere: Macmillan Pres Ltd., 1999

Kongar, Emre. **21. Yüzyılda Türkiye, 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı**. 12. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998

Kotler, Philip. **Marketing Management, Analysis, Planning, Implementation and Control**. 9. Basım. Amerika: Prentice Hall International, 1997

Laroque, Pierre **Sosyal Sınıflar**. Çeviren: Yaşar Gürbüz. 2. Baskı. İstanbul: Remzi Kitapevi, 1969

Lasswell, Thomas E. **Class and Stratum, An Introduction to Concepts and Research**. Amerika: Houghton Mifflin Company, 1965

Macionis, John J. **Sociology**. 8. Basım. Amerika: Prentice Hall, 2001

Macionis, John J. ve Ken Plumber, **Sociology, A Global Introduction**. İngiltere: Prentice Hall Europe, 1998

Marsh, Ian. **Sociology, Making Sense of Society**. 2. Basım, Amerika: Prentice Hall, 2000

Marshall, Gordon. **Sosyoloji Sözlüğü**. İngilizce'den çevirenler: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999

Mendes De Almedia, Pergentino. "A Socio-economic Standart System of Classification of Respondents: The Brazilian Experince". Ed.: Colin McDonald ve Phyllis Vandelder. **The Esomar Handbook of Market and Opinion Research** 4. Basım. Hollanda: Esomar, 1998

Miller, Delbert C. ve Neil J. Salkind. **Handbook of Research Design & Social Measurement**. 6. Basım. Amerika: Sage Publications, 2002

Nam, Charles B. ve E. Walter Terrie "Measurement of Socioeconomic Status from United States Census Data", **Measures of Socioeconomic Status; Current Issues**. Ed.: Mary G. Powers Amerika: Westview Pres, Inc, 1982

Nam, Charles B. ve Mary G. Powers. **The Socioeconomic Approach to Status Measurement with a Guide to Occupational and Socioeconomic Status Scores**. Amerika: Cap and Gown Pres, 1983

Newman, David M. **Sociology, Exploring the Architecture of Everyday Life**. 2. Basım. Amerika: Pine Forge Pres, 1997

O'Donnel, Gerard. **Mastering Socilogy**. 4. Basım. İngiltere: Palgrave, 2002

Ossowski, Stanislaw. "Different Conceptions of Social Class," **Class, Status, and Power, Social Stratification in Comparative Perspective**. Ed.: Reinhard Bendix ve Seymour Martin Lipset 2. Basım, Amerika: The Free Press, 1953

Özdamar, Kazım **Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi 1**. Dördüncü Basım. Eskişehir: Kaan Kitapevi, 2002

Özlem, Doğan. **Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji**. İstanbul: İnkilap Yayınevi, 2001

Parkin, Frank **Max Weber**. İngiltere: Routledge, 1997

Philips, Bernard S. **Sociology, Social Structure and Change**. İngiltere: The Macmillan Company, 1969

Powers, Mary G. "Measures of Socioeconomic Status: An Introduction", **Measures of Socioeconomic Status; Current Issues**. Ed.: Mary G. Powers Amerika: Westview Pres, Inc. 1982

Püsküllüoğlu, Ali. **Türkçe Sözlük**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995

R. Serge Denisoff ve RalphWahrman. **An Introduction to Sociology**. 3. Basım, Amerika: Macmillan Publishing, 1983

Rose, David ve David J. Pevalin, "The NS-SEC Explained," **A Researcher's Guide to the National Statistics Socio-economic Classification**. Ed.: D. Rose ve D. J. Pevalin. İngiltere: Sage Publications, 2003

_____. "The NS-SEC Described," **A Researcher's Guide to the National Statistics Socio-economic Classification**. Ed.: D. Rose ve D. J. Pevalin. İngiltere: Sage Publications, 2003

Rose, David ve Karen O'Reilly, **The ESRC Review of Government Social Classification**. İngiltere: Office for National Statistics / Economic and Social Research Council, 1998

_____. "Constructing Classes." **Constructing Classes Towards a New Social Classification for the UK**. Ed.: David Rose ve Karen O'Reilly İngiltere: ESRC/ONS Swindon, 1997

Rossides, Daniel W. **Social Stratification, The Interplay of Class, Race, and Gender**. 2. Basım. Amerika: Prentice Hall, 1997

Rothman, Robert A. **Inequality and Stratification, Race, Class and Gender**. 3. Basım. Amerika: Prentice-Hall, Inc., 1999

Scase, Richard **Sınıf, Yöneticiler, Mavi ve Beyaz Yakalılar**. Çeviren: Barış Şarer. Ankara: Rastlantı Yayınları, 2000

Schaefer Richard T. **Sociology.** Amerika: McGraw Hill, 1983

Schaefer, Richard T. ve Robert P. Lamm, **Sociology.** 4. Basım. McGraw-Hill, 1992

Scott, John. **Stratification & Power, Structure of Class, Status and Command**. İngiltere: Polity Press, 1996

Scott, W. Richard. **Social Processes and Social Structures, an Introduction to Sociology**. Amerika: Holt, Rinehart and Winston Inc., 1970

Shanker, Alok ve Anand Singh. "Segmenting the Indian Market on The Life Styles". **The Esomar Handbook of Market and Opinion Research.** Ed.: Colin McDonald ve Phyllis Vandelder 4. Basım. Hollanda: Esomar, 1998

Sönmez, Mustafa., **Gelir Uçurumu, Türkiye'de Gelirin Adaletsiz Bölüşümü**. İstanbul: Om Yayınevi, 2001

Spencer, Metha. **Foundations of Modern Sociology**. 7. Basım. Amerika: Prentice Hall Canada, Inc., 1996

Stewart, Alexander., Kenneth Prandy ve Robert Martin Blackburn, **Social Stratification & Occupations**. Amerika: Holmes & Meier Publishers, 1980

Swingewood, Alan. **Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi**. Çeviren: Osman Akınhay. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1998

Tekeli, İlhan "Değişmenin Sosyoloğu: Mübeccel Kıray," **Mübeccel Kıray için Yazılar**. Ed.: Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş ve Mehmet Türkay, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2000

Thio, Alex **Sociology, An Introduction**. 2. Basım, Amerika: Harper & Row, Publishers, 1989

Anadolu Üniversitesi
Merkez Kütüphane

Tolan, Barlas. **Toplum Bilimlerine Giriş.** Ankara: Kalite Matbaası, 1975

Treiman, Donald J. **Occupational Prestige in Comparative Perspective.** Amerika: Academic Pres, 1977

Tumin, Melvin M., **Social Stratification, The Forms and Functions of Inequality**. 2. Basım. Amerika: Prentice Hall, Inc., 1985

Turner, Bryan S. **Classical Sociology**. İngiltere: Sage Publications, 1999

_____. **Eşitlik**. Çeviren: Bahadır Sina Şener. Ankara: Dost Kitapevi Yayınları, 1997

Tüzün, Sezgin "Kentsel Türkiye Hane ve Bireyleri İçin Bir Tabakalaşma Modeli Olarak Veri Sosyo-ekonomik Statü İndeksi (VERİ S.E.S.İ.)," **Mübeccel Kıray İçin Yazılar**. Ed.: Fulya Atacan, Fuat Ercan, Hatice Kurtuluş ve Mehmet Türkay, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2000

Wallace, Ruth A. ve Alison Wolf, **Contemporary Sociological Theory, Expanding the Classical Tradition** 5. Basım. Amerika: Prentica Hall, 1999

Warner , W. Lloyd., Marchia Meeker ve Kenneth Eells, "What Social Class is in America," **Social Class and Stratification, Classic Statements and Theoretical Debates**. Ed.: Rhonda F. Levine Amerika: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1998

_____. **Social Class in America, The Evaluation of Status**. Amerika: Harper Torchbooks/The Academy Library, 1960

Weber, Max. **Sosyoloji Yazıları**. Çeviren: Taha Parla. 3. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000

_____. **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**. Çeviren: Özer Ozankaya. Ankara: İmge Kitapevi, 1995

Webster Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language. Amerika: Gramery Books, 1989

Word, David A. ve Lorene H. Stone. **Sociology**. Amerika: West Publishing Company, 1996

Zanden, James W. Vander. **Sociology, The Core**. 4. Basım. Amerika: McGraw-Hill, Inc., 1996

Makaleler

Alvarez, Robert. "Attitudes Toward The European Union," **International Journal of Sociology**. 32,1: 58-76, 2002

Alyanak, Akın., "Havanda S.E.S dövme" **MediaCat**. Nisan 1999

Ataay, Faruk "Sınıf Tartışmaları:Türkiye'de Toplumsal Sınıflar Üzerine Dört Kitap," **Praksis**. 8: 315-321, 2002

August B. Hollingshead, "Commentary on The Indiscriminate State of Social Class Measurement," **Social Forces**. 49, 4: 563-567, 1971

Barbalet, Jack M. "Principles of Stratification in Max Weber: An Interpretation and Critique," **British Journal of Sociology**. 31, 3: 401-418, 1980

Bates, Bryan A., "Harmonisation of Demographics in the New Europe," **Admap**. 298: 25-29, 1990

Blackburn, Robert M. ve Kenneth Prandy, "The Reproduction of Social Inequality," **Sociology**. 31, 3: 491-509 1997

Bland, Richard., "Measuring Social Class," **Sociology**. 13,2: 284-291, 1979

Bornschier, Volker. "Social Stratification in Six Western Countries: The General Pattern and Some Differences," **Social Science Information**. 25, 4: 797-824, 1986

Bose, Christine E. ve Peter H. Rossi, "Gender and Jobs: Prestige Standings of Occupations as Affected by Gender," **American Sociological Review**. 48: 316-330, 1983

Brewer, Richard I., "A Note on the Changing Status of the Registrar General's Classification of Occupations," **The British Journal of Sociology**. 37, 1: 131-140, 1986

Caston, Richard J., "Dimension of Occupational Inequality and Duncan's Socioeconomic Index," **Sociological Forum**. 4, 3: 329-348, 1989

Chapin, F. Stuart. "Socio-economic Status: Some Preliminary Results of Measurement," **American Journal of Sociology**. 37, 4:581-587, 1932

Coleman, Richard P. "The Continuing Significance of Social Class to Marketing," **Journal of Consumer Research**. 10:265-280, 1983

Crompton, Rosemary "The Fragmentation of Class Analysis," **British Journal of Sociology**. 47, 1: 56-67, 1996

Çakır, Vural. "Sosyal Statü Grubu Karmaşası Son Bulacak mı?". **MediaCat**. 92, Şubat 2003

Dahlström, Edmund "Division of Labour, Class Stratification, and Cognitive Development," **Acta Sociologica**. 23: 133-155, 1980

Davies, A. F., "Prestige of Occupations," **The British Journal of Sociology**. 3, 2: 134-147, 1952

Davis, Kingsley "Some Principles of Stratification: A Critical Analysis: Reply," **American Sociological Review**. 18, 4: 394-397, 1953

Davis, Kingsley ve Wilbert E. Moore, "Some Principles of Stratification", **American Sociological Review**. 10, 2: 242-249, 1945

Drudy, Sheelagh. "The Classification of Social Class in Sociological Research," **The British Journal of Sociology**. 42,1: 21-41, 1991

Eke, Beğlü. "Bir Sosyal Sınıf Belirleyicisi Olarak Meslek Faktörü," **İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası**. Prof. Dr. S. F. Ülgener'e Armağan, Cilt no 43, Sayı no 1-4: 377-401, 1984-1985

Erikson, Robert., John H. Goldthorpe ve Lucienne Portocarero, "Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden," **British Journal of Sociology**. 30,4: 415-441, 1979

ESOMAR Working Group Report, "A Step Forward in International Research: Harmonization of Demographics for Easier International Comparisons," **Marketing and Research Today**, 182-189 1984

Evans, Geoffrey ve Colin Mills, "In Search of the Wage-Labour/Service Contract: New Evidence on the Validity of the Goldthorpe Class Schema," **British Journal of Sociology**. 51, 4: 641-661, 2000

Featherman, David L. ve Gillian Stevens, "A Revised Socioeconomic Index of Occupational Status," **Social Science Research**. 10: 364-395, 1981

Featherman, David L. ve Robert M. Hauser, "Prestige or Socioeconomic Scales in The Study of Occupational Achievement," **Sociological Methods & Research**. 4, 4: 403-422, Mayıs 1976

Ganzeboom, Harry B. G. ve Donald J. Treiman, "Internationally Comparable Measures of Occupational Status for the 1988 International Standart Classification of Occupations," **Social Science Research**. 25: 201-239, 1996

Ganzeboom, Harry B. G., Paul M. De Graff ve Donald J. Treiman, "A Standart International Socio-Economic Index of Occupational Status," **Social Science Research**. 21: 1-56, 1992

Goldthorpe, John H. "Class Analysis and the Reorientation of Class Theory: The Case of Persisting Differentials in Educational Attainment," **British Journal of Sociology**. 47, 3: 481-505, 1996

_____. "Women and Class Analysis: In Defence of the Conventional View," **Sociology**. 17, 4:465-488, 1983

Goldthorpe, John H. ve Gordon Marshall, "The Promising Future of Class Analysis: A Response to Recent Critiques," **Sociology**. 26, 3: 381-400, 1992

Griffin, Larry J. and Arne L. Kalleberg, "Stratification and Meritocracy in the United States: Class and Occupational Recruitment Patterns," **British Journal of Sociology**. 32, 1: 1-38, 1981

Guppy, Neil ve John C. Goyder, "Consensus on Occupational Prestige: A Reassessment of the Evidence," **Social Forces**. 62, 3: 709-725, 1984

Hall, John ve Caradog Jones, "Social Grading of Occupations" **British Journal of Sociology**. I, 1: 31-55, 1950

Hatt, Paul K., "Occupations and Social Stratification," **American Journal of Sociology**. 55, 6:533-543, 1950

Haug, Marie R. "Measurement in Social Stratification", **Annual Review of Sociology**. 3:51-77 1977

Haug, Marie R. ve Marvin B. Susman, "The Indiscriminate State of Social Class Measurement," **Social Forces**. 49, 4: 549-563, 1971

Hauser, Robert M. "Intergenerational Economic Mobility in the United States, Measures, Differentials, and Trends", **Center for Demography and Ecology**, Department of Sociology, The University of Winconsin-Madison, 1998

Hauser, Robert M. F., Lancaster Jones ve David L. Featherman, "Assumptions of Social Mobility Research in the U.S.: The Case of Occupational Status," **Social Science Research**. 4: 329-360, 1975

Herman, Alexis M., ve Katharine G. Abraham, **Revising the Standart Occupational Classification System**. U.S. Department of Labor, Bureau of Labor Statistics, 1999 Rapor no 929

Hodge, Robert W., "The Measurement of Occupational Status," **Social Science Research**. 10: 396-415, 1981

Hodge, Robert W., Paul M. Siegel ve Peter H. Rossi, "Occupational Prestige in the United States, 1925-63," **American Journal of Sociology**. 70, 3: 286-302, 1964

Inkeles, Alex ve Peter H. Rossi. "National Comparisons of Occupational Prestige," **American Journal of Sociology**. 61,4: 329-339, 1956

Joseph A. Kahl ve James A. Davis. "A Comparison of Indexes of Socio-Economic Status," **American Sociology Review**. 20,3: 317-325, 1955

Marbeau, Yves., "Harmonisation of Demographics in Europe 1991: The State of the Art, Part 1: Eurodemographics? Nearly There!," **Marketing and Research Today**. 20, 1: 33-40, 1992

Marbeau, Yves., "Towards a Pan-European Economic Status Scale," **Marketing and Research Today**. 18, 3: 180-184, 1990

Marshall, Gordon., Stephen Roberts ve Carole Burgoyne, "Social Class and Underclass in Britain and the USA. **British Journal of Sociology**. 47, 1: 22-43, 1996

Martin, Jean ve Jeremy Barton, "The Effect of Changes in the Definition of the Household Reference," **Survey Methodology Bulletin**. 38: 1-8, 1996

Martin, Jean., "Defining a Household Reference Person," **Survey Methodology Bulletin**. 37: 1-7, 1995

Martin, Jean., Baljit Gill ve Deborah Lader, "A new Definition for The Household Reference Person," **Survey Methodology Bulletin**. 43: 1-8, 1998

Oluç, Mehmet "Sosyal Sınıflar (Sosyal Katmanların) Pazarlama Açısından Önemi", **Pazarlama Dünyası.** Mart-Nisan 1987

Osborn, Albert F., ve Tony C. Morris, "The Rationale for a Composite Index of Social Class and Its Evaluation," **British Journal of Sociology**. 30, 1: 39-60, 1979

Prandy, Ken. "The Revised Cambridge Scale of Occupations," **Sociology**. 24,4: 629-655, 1990

Quatresooz, Jean., ve Dominique Vancraeynest, "Harmonisation of Demographics in Europe 1991: The State of the Art, Part 2: Using the ESOMAR Harmonised Demographics: External and Internal Validation of the Results of the Eurobarometer Test," **Marketing and Research Today**. 20, 1: 41-50, 1992

Rohme, Nils, ve Tjarko Veldman, "Harmonization of demographics", **Journal of the Market Research Society**. 25, 1: 1-18, 1983

Rose, David ve David J. Pevalin, "The National Statistics Socio-Economic Classification: Unifying Official and Sociological Approaches to the Conceptualisation and Measurement of Social Class in the United Kingdom," **Societes Contemporaines**. 45-46: 75-105, 2002

Rose, David. "Official Social Classification in the UK," **Social Research Update**. 9: 1-12, 1995

Rose, Davis ve Gordon Marshall, "Constructing The Wright Classes, Review Article," **Sociology**. 20, 3: 440-455, 1986

Stevens, Gillian ve Elizabeth Hoisington, "Occupational Prestige and The 1980 U.S. Labor Force," **Social Science Research**. 16: 74-105, 1987

Stevens, Gillian ve Joo Hyun Cho, "Socioeconomic Indexes and The New 1980 Census Occupational Scheme," **Social Science Research**. 14: 142-168, 1985

Szreter, Simon R. S., "The Genesis of the Registrar-General's Social Classification of Occupations," **The British Journal of Sociology**. 35, 4:522-546, 1984

Terrell, Kermit ve Donald J. Treiman, "Sex and The Process of Status Attainment: A Comparison of Working Women and Men," **American Sociological Review**. 40, 2: 174-200, 1975

Treiman, Donald J., "A Standart Occupational Prestige Scale for Use with Historical Data," **Journal of Interdisciplinary History**. 7,2: 283-304, 1976

Tumin, Melvin M. "Some Principles of Stratification: A Critical Analysis," **American Sociological Review**. 18, 4: 387-394, 1953

Tüzün, Sezgin. "Karmaşa, Bilgi Eksikliğinden mi niyetle mi ilgili?". **Marketing Türkiye**. 24, Mart 2003

Tyree, Andrea ve Judith Treas, "Prestige Versus Socioeconomic Status in the Attainment Processes of American Men and Women," **Social Science Research**. 8: 201-221, 1979

Wegener, Bernd "Concepts and Measurement of Prestige", **Annual Review of Sociology**. 18: 253-280, 1992

Raporlar

ACNielsen Zet, **Sosyo-ekonomik Statü Tanımı Yenileme Çalişması**. İstanbul: ACNielsen, Temmuz 2000

ACNielsen Zet, **Televizyon İzleme Ölçümleri Veri Tabanı Araştırması AGB Anadolu**. İstanbul: ACNielsen, Eylül 2000

Devlet İstatistik Enstitüsü, **Hanehalkı İşgücü İstatistikleri 2001.** Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 2003

European Society for Opinion and Marketing Research (ESOMAR), **Standart Demographic Classification, A system of International Socio-Economic Classification of Respondents to Survey Research**. Hollanda: ESOMAR, 1997

Hauser, Robert M. ve John Robert Warren, "Socioeconomic Indexes for Occupations: A Review, Update and Critique," **CDE Working Paper**. 96, 1: 1-83, 1996 (Center for Demography and Ecology, University of Winconsin-Madison)

Marbeau, Yves., Jean Fabre, Hendrik Krijger, Rudolf Leibiger, Karlheinz Reif ve John Swift, "Harmonizing Demographics: Can we afford not to?", **ESOMAR Working Party Progress Report**. Hollanda: ESOMAR, Ağustos 1989

_____. "Getting Ready for Single European Sample Surveys," **ESOMAR Working Party Progress Report**. Hollanda: ESOMAR, Haziran 1990

Marbeau, Yves., Karlheinz Reif, Jean Quatresooz ve Dominique Vancraeynest, "Eurodemographics? Nearly There" **ESOMAR Congress**, Lüksemburg, Eylül 1991

Nakao, Keiko ve Judith Treas, "Computing 1989 Occupational Prestige Scores," **GSS Methodological Report**. 70: 1-27, 1990

_____. "On Revising Prestige Scores for All Occupations," **GSS Methodological Report**. 69: 1-13, Kasım 1990

_____. "The 1989 Socioeconomic Index of Occupations: Construction from the 1989 Occupational Prestige Scores," **GSS Methodological Report**. 74: 1-15, Mayıs 1992

Örnekleme Modeli Raporu, İstanbul: AGB Anadolu, 2002

Rose, David ve David J. Pevalin. "The National Statistics Socioeconomic Classification: Unifying Official and Sociological Approaches to the Conceptualization and Measurement of Social Class," **Iser Working Papers**. 4:1-29, 2001

Statistical Analysis Using SPSS 10.0. Amerika: SPSS Training Department, 2000

Internet

http://www.esomar.org/main.php (2003)

http://www.agbanadolu.com.tr/agbhak.htm (2003)

http://www.veriarastirma.com/ (2003)

http://www.unilever.com.tr/bt-unileverturkiye.asp (2003)

http://www.mrs.org.uk/networking/cgg/cggsocialgrade.htm (2003)